

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ (HADİS)
ANABİLİM DALI

EBÛ DÂVUD'UN SÛNEN ADLI ESERİ KAYNAKLARI VE TASNİF METODU

Doktora Tezi

Mehmet DİNÇOĞLU

Ankara–2008

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ (HADİS)
ANABİLİM DALI

EBÛ DÂVUD'UN SÛNEN ADLI ESERİ KAYNAKLARI VE TASNİF METODU

Doktora Tezi

Mehmet DİNÇOĞLU

Tez Danışmanı
Prof.Dr. Bünyamin ERUL

Ankara–2008

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ (HADİS)
ANABİLİM DALI

EBÛ DÂVUD'UN SÛNEN ADLI ESERİ KAYNAKLARI VE TASNİF METODU

Doktora Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Bünyamin ERUL

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

.....	
.....	
.....	
.....	
.....	
.....	

Tez Sınavı Tarihi

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.(...../...../2008)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin
Adı ve Soyadı

Mehmet DİNÇOĞLU

İmzası

.....

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	V
KISALTMALAR	VII
I – ARAŞTIRMANIN KONUSU, ÖNEMİ VE AMACI	VIII
II – ARAŞTIRMANIN METODU VE PLANI.....	X

GİRİŞ

I– EBÛ DÂVUD’UN YAŞADIĞI H. III. ASRA GENEL BAKIŞ	1
1- Siyasi ve Sosyal Durum.....	1
2 –İlmi Durum.....	8
II – EBÛ DÂVUD’UN HAYATI, İLMİ ŞAHSİYETİ VE ESERLERİ.....	11
1 – Ebû Dâvud'un Hayatı	11
1.1- Doğumu, Ailesi ve Nisbesi	11
1.2-Yetişmesi ve Kişiliği.....	13
1.3- Vefatı	15
2 – İlmi Şahsiyeti	15
2.1- İlmi Seyahatleri.....	16
2.2- Hocaları ve Talebeleri.....	20
2.3- İlme Bakış Açısı ve Yönetimle İlişkisi	22
3 – Eserleri	24
3.1-Yazma Eserleri.....	24
3.2-Yayınlanmış Eserleri.....	24
3.3-Kendisine Nispet Edilen Eserleri	28

BİRİNCİ BÖLÜM

SÜNEN'İN TARİHÇESİ VE KAYNAKLARI

I – SÜNEN'İN TARİHÇESİ.....	31
1 – Sünen Geleneği	31
1.1 – Sünnet, Sünen ve Ashabu's- Sünen Kavramları.....	31
1.2– Sünenlerin Doğuşu, Gelişimi ve Duyulan İhtiyaç.....	36
1.3–Sünenler ve Fıkıh Kitapları	41
1.4 –Ebû Dâvud'un Sünen'inden Önceki ve Sonraki Sünenler	43
2 – Ebu Davud’un Mekkelilere Yazdığı Risalesine Göre Sünen’i	52
3 – Sünen'i Telif Amacı	58
4 – Yazılış Tarihi ve Tarih İçindeki Algılanışı	61
5– Sünen'in El Yazmaları.....	64
6 – Rivayet Nüshaları ve Günümüze Ulaşanlar	65
7 –Nüshalar Arası Farklılıklar, Telif ve Sağlam Nüsha Problemi	75
8 – Sünen'in Neşri ve Matbu Nüshalar.....	81
9 –Sünen İle İlgili Yapılan Çalışmalar.....	84

9.1-Şerh, Haşiye ve Talik Çalışmaları	85
9.2 – İhtisar ve Tehzib Çalışmaları	90
9.3 – Müstahrec, Zevâid ve Etraf-Cem' Çalışmaları	91
9.4 – Rical, Rivayet Çeşitleri ve Fihrist Çalışmaları	92
9.5 – Tez Çalışmaları	94
9.6 – Kitap Çalışmaları	98
9.7 –Makale Çalışmaları	99
9.8 – Tercemeleri	99
II – SÜNEN'İN KAYNAKLARI	101
1 –Ebû Dâvud'un Sünen'deki Hocaları ve Rivayet Sayısı	102
1.1 – Hocaları, Rivayet Sayısı ve Oranı	103
1.2 – Hocaların Bölgelere Göre Dağılımı	106
1.3 – Rivayet Keyfiyeti ve Tahvil Kullanımı	108
1.4 - Hocalarının Cerh-Ta'dil Durumu	113
1.5 –En çok Rivayette Bulunduğu Hocaları	123
1.6– Kaynak Kullanımında, Kütüb-i Sitte İmamlarıyla Ortak Hocaları	132
2 –Sünen'deki Malzemenin Kaynağı	134
2.1 – Sözlü ve Yazılı Kaynakları	134
2.2 –Eser Sahibi Hocaları ve Yazılı Kaynak	138
2.3 – Hadis Kaynakları	140
2.4 – Cerh-Ta'dil, Rical ve İlâli Kaynakları	142
2.4. 1 – Hocalarından Cerh-Ta'dil, Rical ve İlâli Kaynakları	142
2.4. 2 – Hocaları Dışındaki Cerh-Ta'dil-Rical ve İlâli Kaynakları	143
2.5 – Garibu'l-Hadis ve Luğat Kaynakları	146
2.6 – Fıkıh Kaynakları	149
3 – Sünen'deki Kaynak Kullanımı	151
3.1 – Günümüze Kadar Gelen Kaynakları, Uyum ve Farklılıkları	152
3.1.1 –Hocalarına Ait Kaynaklarıyla Mukayesesi	152
3.1.2 –Rivayet Senedlerindeki Diğer Kaynaklarıyla Mukayesesi	161
3.2 – Sünen'deki Bazı Rivayetlerde Kaynaklar Arası İlişkiler	172
3.3 –Kaynak Kullanım Metodu	180
4 – Sünen'in Kaynak Değeri ve Kaynak Olarak Kullanılması	185

İKİNCİ BÖLÜM

SÜNEN'İN TASNİF METODU VE RİVAYET TEKNİĞİ AÇISINDAN ANALİZİ

I –SÜNEN'İN TASNİF METODU	190
1–Tasnif Sistemi ve Ebu Davud'un Sünen'i	190
2- Ebû Dâvud'un Tasnif Sisteminde Etkili Olan Amiller	194
3 –Sünen'deki Bölüm Başlıkları, Seçimi ve Tertibi	202
3.1–Bölümlerin Sayısı, Nüshalar Arası Tertip ve Farklılıklar	204
3.2 – Bölüm Başlıklarının Önceki Musannefatla Karşılaştırılması	207
3.3 –Bölümlerdeki Bab Sayısı ve Bab Başlıklarının Bölümleriyle Uyumunu	210
3.4 – Bab Başlıkları Bulunmayan Bölümler	214

4– Sünen'deki Bazı Bölüm Başlıklarının Ahkâmla İlgisi.....	216
4.1– Kitabu'l-İlm	224
4.2–Kitabu't-Tıp	225
4.3– Kitabu'l-Hurûf ve'l-Kırâât	226
4.4– Kitabu'l-Fiten	228
4.5– Kitabu'l-Mehdi	232
4.6– Kitabu'l-Melâhim	236
4.7– Kitabu's-Sünne	240
4.8– Kitabu'l-Edeb	243
5 – Bab Başlıkları, Seçimi ve Tertibi	246
5.1– Bab Başlıklarının Önceki Musannefatla Karşılaştırılması.....	251
5.2– Bab Başlıklarının İfade Edilmesinde İzlenen Metot	253
5.2.1– Bab Başlıklarının Şekil Bakımından İfade Edilişi	254
5.2.2– Bab Başlıklarının Anlam Bakımından İfade Edilişi.....	258
6 – İlmi ve Fikri Hareketlerin Bab Başlıklarına Yansıması.....	260
6.1 – Fıkhi Görüş ve İhtilafların Bab Başlıklarına Yansıması	261
6.2–Kelami Görüş ve Münakaşaların Bab Başlıklarına Yansıması	263
6.2.1—Hadisçilerin Kelami Görüşünü Yansıtan Bab Başlıkları	263
6.2.2—Ehl-i Hadis Dışındaki Görüşleri Reddeden Bab Başlıkları.....	270
6.3—Siyasi Görüş ve Münakaşaların Bab Başlıklarına Yansıması	274
7 – Ahlakî Düşünce ve Kaygının Bab Başlıklarına Yansıması.....	274
8 –Rivayet Sayısına Göre Babların Oranı	275
9 – Rivayetlerin Bablara Yerleştirilmesindeki Bakış Açısı ve Uyum.....	279
10 – Tasnif Bakımından Üç Sünenle Mukayesesi	287
II – SÜNEN'İN RİVAYET TEKNİĞİ AÇISINDAN ANALİZİ.....	289
1– Sünen'deki Rivayet Sayısı	289
2 –Mevkuf Rivayetler	295
3 –Maktu Rivayetler.....	299
4 –Mensuh Rivayetler	304
5 – Sıhhat Yönüyle Rivayet Çeşitleri.....	305
5.1-Sahih Hadisler.....	307
5.2-Hasen Hadisler	311
5.3 - Zayıf Hadisler ve Ebû Dâvud'un Görüşü.....	312
5.3.1- Metruk Rivayetler	315
5.3.2 – Münker Rivayetler	316
5.3.3 – Şaz Rivayetler	318
5.3.4 – Maklub Rivayetler.....	319
5.3.5 – Muzdarib Rivayetler.....	320
5.3.6 – Mua'llel Rivayetler	322
5.3.7 –Müdelles Rivayetler	323
5.3.8 – Munkatı' Rivayetler.....	324
5.3.9 – Mürsel Rivayetler.....	325
5.3.10 – Mu'dal Rivayetler	328
5.3.11 – Mua'llak Rivayetler	330
5.3.12 –Amel Edilmediği İçin Zayıf Kabul Edilen Hadisler	331
6 – Salih Kavramı ve Sünen'deki Salih Rivayetler	333
7 – Ebû Dâvud'a Yöneltilen Eleştiriler	341

7.1 –Bütün Ahkâm Rivayetlerini Tasnif Ettiği İddiası	341
7.2 –Zayıf Rivayetlere Yer Vermesi	342
7.3 – Mevzu Rivayetlere Yer Vermesi	348
8 – Ebû Dâvud'un Rivayetlerle ilgili Açıklamaları	354
8.1– İsnadla İlgili Yaptığı Açıklamaları.....	355
8.2– Metinle İlgili Yaptığı Açıklamaları.....	358
8.3 – Fıkîhî Açıklamaları	361
9 – Sünen'deki Zevâid Rivayetler	362
SONUÇ.....	365
KAYNAKLAR	370
EKLER.....	381
Ek–I.Ebû Dâvud'un Yaşadığı Bölgelerin Haritası	382
Ek–II. Ebû Dâvud'un Hayat Hikâyesindeki Olaylar Kronolojisi	383
Ek–III. Sünen'in El Yazmalarının Bulunduğu Kütüphaneler.....	385
Ek–IV. Ebû Dâvud'un Sünen'indeki Hocaları.....	391
Ek–V. Ebû Dâvud'un Sünen'i Dışındaki Hocaları	411
Ek–VI. Mamer b. Raşid Rivayetlerinin Mukayyesesi.....	415
Ek–VII. Malik b. Enes Rivayetlerinin Mukayyesesi	426
Ek–VIII. Abdurrezzak b. Hemmam Rivayetlerinin Mukayyesesi	441
Ek–IX. Said b. Mansur Rivayetlerinin Mukayyesesi.....	453
Ek–X. İbn Ebî Şeybe Rivayetlerinin Mukayyesesi.....	456
Ek–XI Ahmed b. Hanbel Rivayetlerinin Mukayyesesi.....	460
Ek–XII: Süneni Ebû Dâvud'un Diğer Üç Sünenle Mukayyesesi.....	465
ÖZET.....	467
ABSTRACT	468

ÖNSÖZ

Hadis'in İslam kültürünün temel kaynaklarından biri olduğu ve rivayet geleneğiyle bize ulaştığı bilinmektedir. Hadis'in tasnifinde ve kaynaklarının oluşmasında, bir takım siyasi ve ictimai olayların etkide bulunduğu inkâr edilemez. Hicri ilk iki asırda meydana gelen bazı görüş ayrılıkları, hicri üçüncü asırda da artarak devam etmiş, itikadî ve fikhî ihtilaflar, hadisçilerin sistemli bir şekilde yoğun bir tasnif faaliyetine girişmelerine neden olmuştur. Böyle bir ortam, hadis kaynaklarının farklı metotlarla tasnif edilmesini etkilemiştir.

Kütüb-i Sitte olarak bilinen eserlerin, müellifleri tarafından kendi metotlarınca seçici bir üslupla kendinden önceki kaynaklardan oluşturulduğu, bazı çalışmalarla ortaya konmuştur. Kütüb-i Sitte arasında ve hadis edebiyatının sünen türünün ön sıralarında ismi geçen hadis kaynaklarından birisi de, Ebû Dâvud'un *Sünen* adlı eseridir. Sünen, uzun süre müellif tarafından okutulmuş, erken dönemde kendi alanında otoritesini kazanma sürecini tamamlamış ve İslam kültür tarihinde ahkâm rivayetleri yönüyle önemli bir konuma sahip olmuştur. Bundan dolayı doktora çalışmamızda Ebû Dâvud'un Sünen'ini, kaynaklarını ve tasnif metodunu tez konusu edindik.

Tezimizin giriş kısmında Ebû Dâvud es-Sicistânî'nin yaşadığı dönem, hayatı, ilmi şahsiyeti ve eserleri hakkında detaylı bilgi verildikten sonra, birinci bölümde öncelikle Sünen'in tarihçesi üzerinde durulmuştur. Daha sonra Sünen'in telifinde kullanılan kaynaklar tespit edilmiş ve bazı karşılaştırmalar yapılmıştır. İkinci bölümde de Sünen'in tasnif metodu ve bu konuda Ebû Dâvud'a etki eden hususlar üzerinde durulmuş, ayrıca Sünen'in rivayet tekniği açısından analizi yapılmıştır. Sonuç kısmında ise, çalışmamız süresince elde edilen tespit ve bulgular özetlenmiş, bu alanda yapılabilecek bazı öneriler teklif edilmiştir.

Konunun önemine binaen, tezimizin günümüz hadis çalışmalarına getirecek yeniliklere bir ivme kazandıracağını ve İslam kültür tarihine mütevazı bir katkı sağlayacağını ümit ediyoruz. Yaptığımız bu çalışmadaki tespit ve değerlendirmeler, hadis literatürü, hadis metodolojisi ve hadis kaynak analizi konularında, günümüz hadis çalışmalarına somut veriler sunacaktır.

"Ebû Dâvud'un Sünen Adlı Eseri, Kaynakları ve Tasnif Metodu" isimli tez konumuzun tespit ve şekillenmesinden yazımına kadar, her aşamada yardımlarını ve hoşgörölü tavırlarıyla ilmi ve fikri desteğini esirgemeyen ve tezimin danışmanlığını üstlenme nezaketinde bulunan değerli hocam Prof. Dr. Bünyamin ERUL'a şükranlarımı arz etmek bir vefa borcumdur.

Doktora eğitimim süresince, bana yakın ilgi ve alaka göstererek kendilerinden istifade ettiğim Prof. Dr. İsmail Hakkı ÜNAL, Prof. Dr. M. Emin ÖZAFŞAR, Prof. Dr. Mehmet ÖZDEMİR, Prof. Dr. M. Hayri KIRBAŞOĞLU, Prof. Dr. Kamil ÇAKIN, Prof. Dr. Mehmet GÖRMEZ, Prof. Dr. Ali DERE ve Prof. Dr. Yavuz ÜNAL hocalarıma, çalışmalarım süresince sabır ve anlayışla bana yardımcı olan aileme, ayrıca görüş ve değerlendirmelerinden istifade ettiğim bütün hoca ve arkadaşlarıma minnet ve şükranlarımı sunarım.

Mehmet DİNÇOĞLU

Ankara - 2008

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.g.t.	: Adı geçen tez
a.g.y.	: Adı geçen yer
A.Ü.İ.F.D.	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
AT. Ü.	: Atatürk Üniversitesi
a.y.	: aynı yer
b.	: ibn, bin
Bkz.	: bakınız
bnt.	: bint
bsk.	: baskı, basım
C. U.	: Cumhuriyet Üniversitesi
D.İ.B.Y.	: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları
D.İ.A.	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
Dnş.	: Danışman
Dr.	: Doktora
H.no:	: Hadis numarası
h.	: hicri
İst.	: İstanbul
İ.A.	: İslam Ansiklopedisi
Ksc.	: kısaca
Ktp.	:Kütüphanesi
M.Ü.İ.F.	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
M.E. B.Y.	: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları
Mat.	: matbaası
Nşr.	: neşreden
Ö.	: ölümü
R.no	: Rivayet numarası
S.	: sayfa
S.B.E.	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
T.D.V.Y.	: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
Thk.	: Tahkik
Trc.	: tercüme
t.y.	: tarih yok
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve diğerleri
yay.	: yayınları

I – ARAŞTIRMANIN KONUSU, ÖNEMİ VE AMACI

Bilindiği gibi ilk dönem İslâmi kültür genellikle rivayetlerle bize ulaştırılmıştır. Bu rivayetleri bünyesinde barındıran hadis literatürü de hıfz, kitabet, tedvin ve tasnif aşamalarıyla gelişimini gerçekleştirmiştir. Sünen edebiyatında önemli bir yeri olan Ebû Dâvud'a ait Sünen'in tasnifinde yararlanılan kaynaklar ve bu eserdeki tasnif metodu, tezimizin asıl konusunu oluşturmaktadır.

Zaman zaman tedvin ve tasnif aşamaları ile ilgili bazı yanlış değerlendirmeler bulunsa da, yapılan çalışmalarla tedvin ve tasnifin ayrı şeyler olduğu ortaya konmuştur. Fakat tasnif döneminin başlangıcı da önemli bir tartışma konusu olmuştur. Fuad Sezgin ve M. Azami gibi bazı araştırmacılar, hadis kitaplarının Buhari devri ile başladığı tezini çürüterek, Buhari döneminin bir kemal noktası olduğunu, yaptıkları çalışmalarıyla tespit etmişlerdir. Kütüb-i Sitte olarak bilinen hadis mecmualarından önce, yazılı bir edebiyatın bulunduğu ve Kütüb-i Sitte müelliflerinin de kendilerinden önceki musannefattan istifade ettikleri, yapılan çalışmalarla netlik kazanmıştır.

Kütüb-i Sitte veya Kütüb-i Tis'a denilen eserleri de içine alan hadis edebiyatı, çeşitli dönemlere ayrılır. Tasnif devrinde ortaya konan eserler, bir kısmı tasnif ediliş sistemine göre, bir kısmı hadislerin konularına ve bir kısım eserler de alfabetik olarak tertip edilmişlerdir. Genel olarak yapılan bu çalışmalar, sahife, cüz, kitap, musannef, müsned, m'ucem, cami', sünen, müstedrek, mustahrec ve erba'ün şeklinde isimlendirilmişlerdir.

İşte bu eserlerin iyi bilinmesinin, İslam kültürünün iyi tanınması ve bilinmesinde büyük rolü olduğu kanaatindeyiz. Popülarite bakımından Kütüb-i Sitte'nin üçüncü sırasında ve hadis edebiyatının sünen türünün ilk sırasında ismi geçen Ebû Dâvud'un *Sünen* adlı eserinin, kendi alanında bir otoriteye olduğu inkâr edilemez. Sünenler, sadece ahkâm hadisleri toplama gayesiyle tasnif edilmiş olmaları açısından, ayrı bir önem arz etmektedir. Ebû Dâvud'un Sünen'indeki ahkâm hadislerinin, diğer rivayetler arasından hangi metot ve usul ile seçilerek oluşturulduğu meselesi de, üzerinde durulması gereken önemli noktalardan biridir.

Sünenlerin Ehl-i Rey'e karşı bir antitez çalışmanın ürünü olduğu iddiası da göz önünde bulundurulursa, dinde hüküm ifade eden rivayetlerin toplandığı bu türün her yönüyle iyi bilinmesi, incelenmesi, kaynaklarının ve tasnif metotlarının tespit

edilmesi ve esere atfedilen değerin ne olduğu gibi hususların, ilmi tahlillerle ortaya konması gerekir. Bu eserlerin kendi kaynakları ile mukayeseli tetkiklerinin yapılarak tarihi ve zati kıymetlerinin tespit edilmesi hususu, bu alanda yapılması gereken çalışmalar açısından önem arz etmektedir. Bunun, hadiste yapılacak yeni çalışmalara katkıda bulunacağı kanaatindeyiz.

Bir eserin değeri, bizzat eser üzerinde yapılan tasviri, eleştirel, tarafsız bir metotla, ilmi tahlil ve çalışmalarla elde edilen referanslı veriler sonunda ortaya çıkar. Eğer bu eser bir hadis mecmuası ise, hadis çalışmaları sahasında, eserin kaynakları, rivayet tekniği ve muhteva kriterlerinin incelenmesi daha da önem taşır. Zira hadis tarihinin yeniden yazılması, literatürünün iyi bilinmesi ve ideal bir hadis metodolojisinin olgunlaşması için, temel kaynakların tasviriyle beraber, bu kaynaklar üzerinde yapılacak samimi ve objektif bir işçilikle, şekil ve muhtevasının tahlili sonucu, yapılan ilmi tespitlere ihtiyaç vardır.

Belirtilen bu önem çerçevesinde, bildiğimiz kadarıyla Türkiye’de Ebû Dâvud’un Sünen’i üzerine, Sünen’in kaynakları ve tasnif metodunu içine alan bir çalışma yapılmamıştır. Hadis Tarihi ve edebiyatı açısından önem arz eden böyle bir çalışmaya olan ihtiyacın, ilmi çevrelerce de dile getirilmesi ve teşvik edilmesi, bizi Ebû Dâvud’un Sünen’i üzerinde doktora çalışması yapmaya sevk etmiştir.

Öncelikle, Kütüb-i Sitte ve önceki dönem kaynak eserler üzerinde yapılmış ve yapılacak çalışmalara, Ebû Dâvud’un Sünen’i ile ilgili bu çalışmamız da eklendiğinde, bu sahada bütünlüğe doğru gitme imkânı doğacaktır diye düşünmekteyiz. Fuad Sezgin’in Buhari’nin Kaynakları adlı değerli çalışması ve farklı kaynaklar üzerindeki diğer çalışmalar, elbette çalışmamızda model ve yol gösterici olmuştur.

Tasnif edildiği günden bu yana, İslam toplumu üzerinde etkinliği olan Ebû Dâvud’un Sünen’i, uzun süre müellif tarafından da okutulmuş ve erken dönemde otoritesini kazanma sürecini tamamlamıştır. Ayrıca Sünen’i vafeden ve metodunu anlatan bir risalenin varlığı ve risaledeki sünenle ilgili iddialar, bu çalışmanın önemini daha da arttırmaktadır. Ebû Dâvud, Sünen’inde ahkâm dışında hadis bulunmadığını, sünendeki 1/3 civarındaki hadisın önceki kaynaklarda bulunduğunu, kitabına aldığı her hadisın bir sünnet değeri olduğunu iddia etmiştir. "*Salih*" kavramının ne tür hadisler için kullanıldığının açık olmayışı da tetkike muhtaçtır.

Bunlar, risalede geçen hususlardan sadece birkaç tanesidir. Kitap ve bab başlıklarını oluştururken göz önünde bulundurduğu hususlar, rivayetleri seçme usulü ve metodunun tespiti de bazı hadis problemlerini çözmede önem taşımaktadır.

II – ARAŞTIRMANIN METODU VE PLANI

Temel kaynağımız bizzat Ebû Dâvud'un Sünen'i olmakla birlikte, konu ile ilgili diğer bazı çalışmalar da tetkik edilmiştir. Konumuz Ebû Dâvud'un Sünen'i, Kaynakları ve Tasnif Metodu olunca, doğal olarak çalışmamızın merkezinde Sünen'in matbu ve yazılı nüshaları olmuştur. İmkânlar ölçüsünde ulaşabildiğimiz Sünen'in yazma nüshalarına ve tedavüldeki matbu nüshalara müracaat edilerek kaynak taraması yapılmıştır. Daha sonra ilgili şerh, tehzip ve talikler, Sünen'le ilgili yapılmış tez, kitap, makale ve yazılara ulaşılarak, veriler elde edilmiş ve değerlendirmeler yapılmış, tezimizde daha çok tasviri, örnekleme ve karşılaştırma metodu kullanılmıştır.

Çalışmamızda Ebû Dâvud'un Sünen'i, baştan sona gözden geçirilerek, çeşitli tespitler, tahliller ve değerlendirmeler yapılmıştır. Bu arada Ebû Dâvud'un Sünen'ini vassfeden, bir bakıma eserindeki metodu anlatan Mekke'lilere gönderdiği risalenin içeriği de, Sünen üzerinde test edilmiştir.

Tezimizde, kitap, nüsha ve kaynaklar arasında mukayeseli bir yöntem kullanarak, Sünen'i kaynaklarıyla karşılaştırma yoluna gidilmiştir. Ayrıca tezde zaman zaman tablolar da verilmiştir.

Sünen'deki İlim, Tıp, Huruf ve Kıraat, Fiten, Mehdi, Melahim, Sünne ve Edep bölümlerinin ahkâmı ile ilgili ve Sünen'e dâhil edilme sebepleri, bu alanda cevabı bulunması gereken sorulardandır. Bu kitap ve bablardaki rivayetlerin tahlili ve diğer kaynaklarla karşılaştırılması yapılmıştır. Sünen'deki bazı rivayetlerin “*salih*” olduğunu belirten Ebû Dâvud, “*salih*” kavramına net bir izah getirmemiştir. Sünen'deki rivayetlerden hareketle, Ebû Dâvud'daki “*salih*” kavramının anlamı ve kapsam alanının tespitine çalışılmıştır. Zayıf görülen rivayetlerin, Ehl-i Rey'e antitez oluşturması saiki ile Sünen'de yer alıp almadığı da göz önünde bulundurularak bunların örnek tahlili yapılmıştır.

Sünen'in yazılı-sözlü kaynakları, yazılı kaynakları kullanma metodu, bize ulaşan kaynakları ile mukayesesi sonucu çeşitli tespitler yapılmıştır. Ebû Dâvud'un,

Sünen’inde kullandığı cerh-ta’dil kavramları ve ilgili görüşleri, bu konuda kullandığı kaynakları, tenkit zihniyeti, özellikle metin tenkidine bakışı ve kendisinin tenkit edildiği konular araştırılarak, tespitler ve değerlendirmeler yapılmıştır. Sünen edebiyatı, geniş bir döneme yayılmış, kendi içinde farklılıklar arz eden hadis literatürünün bir parçasıdır. Çalışmamız, Ebû Dâvud’un Sünen’i ile sınırlı olduğundan, sünen edebiyatı hakkında sadece konumuzla ilgili gerekli bilgiler verilmiştir. Hadis ilimlerinin genel konularından ziyade, Ebû Dâvud’un Sünen’indeki konu ve tespit edilen veriler üzerinde durulmuştur.

Tezimiz plan olarak "Giriş", iki bölüm ve "Sonuç" kısmından oluşmaktadır. Her bölüm de iki kısımdan meydana gelmiştir. Ayrıca bazı tablolar da ekler olarak verilmiştir. Giriş bölümünde Ebû Davud es-Sicistânî’nin yaşadığı dönem, hayatı, ilmi şahsiyeti ve eserleri hakkında detaylı bilgi verilmiştir.

İki kısımdan oluşan birinci bölümde, öncelikle Sünen’in tarihçesi üzerinde durulmuş, daha sonra da Sünen’in telifinde kullanılan kaynakların tespitine çalışılmıştır. Yine iki kısımdan oluşan ikinci bölümün ilk kısmında, Sünen’in tasnif metodu ve bu konuda Ebû Dâvud’a etki eden hususlar tespit edilmiştir. Diğer kısmında ise Sünen’in rivayet tekniği açısından analizi yapılmıştır. Son olarak çalışmamız, ortaya konulan bulguların özetlenerek kısa bir değerlendirmesinin yapıldığı ve bir takım önerilerin sunulduğu bir sonuç ile tamamlanmıştır.

GİRİŞ

I- EBÛ DÂVUD'UN YAŞADIĞI H. III. ASRA GENEL BAKIŞ

Bir âlimin ve fikirlerinin sağlıklı anlaşılabilmesi ve eserlerinin tarihi değerinin tespiti, dönemin siyasi, sosyal ve ilmi çevresinin bilinmesi ile mümkündür. Hatta bazen siyasi arenada meydana gelen gelişmeler, fikir hareketlerine zemin hazırladığı gibi, bazen de fikri akımlar, dini düşünceler ve etrafındaki sosyal olaylar, siyasi hareketlere zemin hazırlarlar. İşte bu karşılıklı etkileşim ortamının, eserlerin yazılmasında, metotlarında ve gelişmelerinde büyük rol oynadığı inkâr edilemez.

Bu düşünceden hareketle konumuz olan Ebû Dâvud'un Sünen'inin yazıldığı ortamı, kaynaklarını ve tasnif metodunu sağlıklı bir şekilde tespit edebilmemiz, kısaca eseri doğru anlayıp doğru değerlendirebilmemiz için, Ebû Dâvud'un yaşadığı siyasi, sosyo-kültürel ve ilmi çevresi hakkında genel bir bilgiye sahip olmamız gerekir. Ebû Dâvud'un (202–275) yaşadığı dönem olan hicri üçüncü asrın ilk üççeyreği, Abbasi hilafetindeki dokuz halife dönemine rastlar. Bu dönemde hilafet makamına gelen Abbasi halifeleri şunlardır:

- 1- Me'mun (198–218 / 813–833)
- 2- Mutasım (218–227 / 833–842)
- 3- Vasık Billâh (227–232 / 842–847)
- 4- Mutevekkil 'Alallah (232–247 / 847–861)
- 5- Muntasır Billâh (247–248 / 861–862)
- 6- Musta'in Billâh (248–251 / 862–866)
- 7- Mu'tez Billâh (251–255 / 866–869)
- 8- Muhtedî Billâh (255–256 / 869–870)
- 9- Mu'temid 'Alallah (256–279 / 870–892)¹

1- Siyasi ve Sosyal Durum

Bu başlık altında, yukarıda da isimlerini verdiğimiz Abbasi halifelerinden sadece Me'mun (198–218 / 813–833) ile Mu'temid 'Alallah (256–279 / 870–892)

¹ Philip K. Hitti, *Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi*, (trc. Salih Tuğ) Boğaziçi y., İstanbul-1980, II /457 ; Hasan İbrahim Hasan, *Tarihu'l-İslam*, Daru İhyai't-Turasi'l-'Arabi, VII. bsk., Beyrut -1965, III/1-12 ; Yıldız, Hakkı Dursun, *Abbasiler*, D. İ.A., İstanbul-1988, I / 37; *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, Kombassan A.Ş., Konya-1994, III / 17.

dönemleri ve arasındaki 79–80 yıllık siyasi ve sosyal durumu, çalışma konumuza temel olması açısından, ana hatları ile tasvir etmeyi uygun gördük.

Emevilerden sonra yönetim Abbasilere geçmiştir. (132/750) Emevilerin yıkılmasına ve Abbasilerin iş başına gelişlerine bazı sosyal, siyasi ve fikri hususlar yardımcı olmuştur. Bu hususlar, Emevilerin Arap milliyetçiliği yapması, Arap olmayan (mevali) unsurların aşağılanması, İran/Fars asıllı Müslümanların Emevi'lere karşı Şî'leri desteklemesi ve hilafetin Ehl-i Beyt'in hakkı olduğunu hadislerle dayanarak savunmalarıdır. Aslında Abbasilerin yönetimi ele geçirmeleri ile birlikte, Araplar için hâkimiyet devri sona ermiş, böylece Arap ve Arap olmayan arasındaki fark ortadan kalkmıştı. Hatta Arap olmayanlar, Araplara karşı üstünlük bile kazanmışlardı.¹ Abbasi devletindeki teşkilatlanmada yer alan kişilerin ilmi çevre üzerindeki etki ve ilişkisinin keyfiyetini iyi anlayabilmek için, devletteki teşkilatı, teşkilattaki görev ve yetkileri hatırlamak gerekir.

Abbasi devletindeki teşkilatlanma, merkez ve taşra olmak üzere iki şekildeydi. Merkez teşkilatında hilafet, veliahtlık, vezaret ve haciplik müessesesi vardı. Halife mutlak şer'i şerifle sınırlı bir hükümdar, halifelik de verasete dayalı bir hükümdarlık şeklinde devam ediyordu. Veliahtlık ise, halifeliği Abbasi ailesi elinde tutabilmek gayesi ile muhafaza ediliyordu. Bazen veliaht seçiminde liyakate önem verilmezdi.²

Abbasi devlet teşkilatında hilafetten sonra en önemli kurum vezaretti. Vezir, halifenin vekili ve idari teşkilatın başı idi. Biri tam ve sınırsız yetkilere sahip ve halifenin naibi sıfatı ile hilafet mührünü taşıyan, diğeri ise yürütme (icra) ile ilgili sınırlı yetkilere sahip ve sadece halifenin verdiği emirleri yerine getirmekle görevli olmak üzere iki çeşit vezaret bulunuyordu.³ Abbasi devletinde merkez teşkilatındaki bir memuriyet de hacipliktir. Haciplik, halifeyi suikastlara karşı korumak ve halkın halifeyi meşgul etmelerini önlemek için kurulmuştur.⁴

Abbasilerde taşra teşkilatına genel olarak bakacak olursak, valilik, adliye (kadı), şurta ve hisbe teşkilatını görürüz. Nazari olarak valilik görevini bir kimse,

¹ Philip K. Hitti, a.g.e., II /511-512 ; Yıldız, *Abbasiler*, D.İ.A., I /31-35.

² Hasan İbrahim Hasan, a.g.e., II/253

³ Hasan İbrahim Hasan, a.g.e., II/257; Aykaç, Mehmet, *Abbasi Devleti'nin İlk Dönemi İdari Teşkilatında Divanlar*, T.T.K., Ankara-1997, s. 19-23.

⁴ Hasan İbrahim Hasan, a.g.e., II/264-265.

halifeye kendisini arz ve tavsiye eden vezirin tamamen şahsi takdirine bağılı olarak elde eder ve vezir işbaşından uzaklaştırılınca, o vali de görevden alınır. Eyaletle ilgili bütün mahalli konularda valinin emretme gücü zamanla en üstün güç olma yoluna girmiş ve bu görev tevarüs yoluyla intikal eder bir hal almıştı.¹ Merkezi otoritenin zayıflaması üzerine zaman zaman vali veya vekilleri bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Ağlebiler (184–296 / 800–909), Tolunoğulları (254–292 / 868–905), Tahiriler (205–259 / 821–873) Samaniler (204–395 / 819–1005) ve benzerleri bu şekilde kurulmuşlardı.²

Abbasi halifeleri kazai yetkilerini fakihler arasından seçilen kadılar vasıtası ile icra ederlerdi. Başlangıçta eyaletlerdeki kadılar vali tarafından atanıyordu. Ancak daha sonra halifeler merkezde veya eyaletlerde kendi adlarına görev yapacak kadıları bizzat tayin etmeye başladılar. Daha sonra baş kadılık müessesesi kurulmuştu ve kadılar başşehirde oturan baş kadılar tarafından tayin edilmeye başlandı.³

Hisbe teşkilatı da, muhtesibin başkanlığında genel asayiş ile ilgili hususları denetlemek ve bazen de acilen halledilmesi gereken cinayetlerle ilgilenmek, yani iyiliği hâkim kılmak ve kötülüğü ortadan kaldırma (emr bi'l-ma'ruf nehiy ani'l-munker) görevini yürütmekteydi.⁴

Başlangıçta adli teşkilata bağılı olarak çalışan başşehir ve diğer büyük şehirlerde asayiş sağlayan şurta teşkilatı, sanıkları yakalayıp sorguya çekme ve suçu sabit olanlar hakkında verilen cezayı infaz etmekle görevli bir daire idi. Zamanla suçluları takip edip cezalandıran müstakil bir daire olarak faaliyette bulunan bu kuruluşun başında, genellikle nüfuzlu ailelerden seçilen ve "*sahibu's-şurta*" denilen bir amir bulunurdu. Sahibu's-şurta'lar valiler tarafından tayin ve azledilirdi.⁵

Me'mun, mücadele sonucu kardeşi Emin'i mağlup edip öldürttükten sonra hilafet makamına gelmişti (198/813). Emin ve Me'mun'u birbirine düşüren, iç savaşırlara sebep olan olayların arkasındaki asıl neden, Arap ve İran unsuru arasındaki iktidar kavgası olarak gelişen mücadeleydi. Emin'i Araplar, annesi İran'lı bir cariyeye olan Me'mun'u da İranlılar destekliyordu.⁶ Bunun için Me'mun'un ilk döneminde,

¹ P.K.Hitti, a.g.e., II/509

² Hasan İbrahim Hasan, a.g.e., II/267.

³ Hasan İbrahim Hasan, a.g.e., II/291-296 ; P.K.Hitti, a.g.e., II/499.

⁴ Hasan İbrahim Hasan, a.g.e., II/299

⁵ Hasan İbrahim Hasan, a.g.e., II/271-273.

⁶ Yıldız, H.Dursun, D.İ.A. I/34

babası Harun Reşid döneminden devam eden İran nüfuzu, giderek artmıştı. Mesela yukarıda da belirtildiği üzere hilafetten sonra önemli görevlerden birisi olan vezirlik, İranlıların elinde idi. Me'mun'un veziri Fazl b. Sehl Şîr birisi idi. Fazl'ın kardeşi Hasan b. Sehl (ö.236/850) de Irak valiliğine tayin edilmişti. Bu dönemde Şiiliğin geliştiğini görüyoruz. Hatta bazı araştırmacılar Me'mun'un Zeydiye mezhebine mensup olduğunu söylemişlerdir.¹

Devlet idaresi ve siyasetinin bu denli İran nüfuzu altında olması ve Arapların ikinci plana atılması, hatta 201/817 de Şîîlerin imamı kabul edilen Musa Kazım'ın oğlu Ali b. Musa'yı veliaht tayin etmesi, bazı tepkilere ve siyasi olaylara neden olmuştu.² Ancak olayların hızla aleyhine gelişmesi Me'mun'u uyandırmış ve siyasetini değiştirmek zorunda bırakmıştı.³

Me'mun dönemindeki bazı siyasi olaylar incelendiğinde, bu olayların dini ve fikri düşüncelerle iç içe olduğu, ayrıca bu dönemin İslam Tarihinde felsefi ve kelami düşüncenin gelişmesi açısından da bir dönüm noktası olduğu görülür. Bu dönemde ele alınıp tartışılan başlıca konular, kelami ve mezheplerle ilgili problemler olmuştur. Mesela, Mutezile'nin önemle üzerinde durduğu “teşbihin nefyi”, “büyük günah işleyenin cennete girip girmeyeceği”, “Hz. Ali'nin efdaliyeti”, “imamet meselesi” ve özellikle “halku'l-Kuran” tartışılan konuların başında gelmektedir.⁴

Me'mun'un (ö.218/833) vefatından sonra, hilafet makamına Mu'tasım gelmiştir. Me'mun, kardeşi Mu'tasım'ı veliaht tayin ettikten sonra, kendisinin başlayıp bitiremediği işlerin takip edilmesini vasiyet etmişti. Vasiyetnamesinde halku'l-Kur'an meselesi üzerinde durulması, Babek gailesinin bertaraf edilmesi, Zut'larla mücadele ve Bizans'a karşı seferler yapılması gibi konular yer alıyordu.⁵ Mu'tasım, genelde bu çerçevede hareket etmiştir. Mu'tasım'ın 227/842'de sekiz yıllık hilafetinden sonra vefat etmesi üzerine hilafet makamına oğlu Vâsık geçmişti.

Vâsık'ın beş yıllık halifeliği de amcası Me'mun ve babası Mu'tasım'ın bir devamı niteliğindeydi.⁶ Vâsık'ın 232/847'de vefatı üzerine kardeşi Mütevekkil, baş

¹ Bozkurt, Nahide, *Mutezilenin Altın Çağı–Me'mun Dönemi*, Ankara Okulu, Ankara–2002, s. 50-55.

² Harun Reşid İranlı olan Bermekileri, Me'mun da İran asıllı Fazıl b. Sehlî vezir olarak atamıştır. Bkz. Bozkurt, a.g.e., s.38-55,

³ Yıldız, a.g.e., D.İ.A. I/34

⁴ Bozkurt, a.g.e., s. 98-115

⁵ Yıldız, *Doğuştan günümüze İslam Tarihi*, 3/202–203

⁶ Yıldız, a.g.s., 3/228

kadı ve Türk komutanlar tarafından seçilerek halife tayin edilmişti. Mutevekkil halife olunca, Me'mun'un başlattığı ve Mutasım ile Vâsık'ın devam ettirdiği dini, fikri ve siyasi sahalarda uygulanan devlet politikasına karşı çıkmıştı.¹ Vezir Muhammed b. Abdulmelik Zeyyat ve Baş kadı Ahmed b. Ebî Duâd'ın görevden alınması, Hz. Ali evladına sergilenen sert tutumu ve Kur'an üzerindeki münakaşaları yasak etmesi de, takip ettiği siyaseti açıkça göstermişti.

Mutevekkil, hilafete gelmesine yardımcı olan Türk komutanlarını kendisi için tehlikeli gördüğünden, nüfuzlarını kırma ve baskılarından kurtulma planlarını da, uygulamaya koymuştu.² Mütevekkil, 247/861'de Türk komutanlar tarafından öldürüldükten sonra, hilafete Muntasır gelmişti. Bu olay, Türklerin Abbasilerde tamamen iktidarı ellerine geçirdiklerini ve karşılarında bir kuvvetin bulunmadığını göstermekteydi. Halifenin katilleri bilindiği halde, cezai takibata da uğramamışlardı.

Halife Muntasır, Türklerle işbirliği yaparak ve onların yardımı ile halife olmuşsa da, daha önce meydana gelmiş olaylar sebebi ile Türklere hiç güvenmiyordu. Muntasır'ın 248/862'de vefatı üzerine yine Türk komutanların etkisi ile Musta'in halifelige getirildi. Musta'in döneminde de Türk nüfuzu ve baskısı devam etmişti. Bundan dolayı, hatta halkın da Türklere karşı bir sevimsizliği ve isyanlara varan karşı tutumlarının olduğunu tarihçiler nakletmektedirler.³ Bu dönemde halife Musta'in ile Mu'tez arasında hilafet mücadelesi başlamıştı. Bu mücadele sonucunda Musta'in halifelikten çekilmek zorunda kalınca, Mu'tez 252/866'de hilafet makamına geçmişti. Mu'tez, Türklere karşı olmasına rağmen onların yardımı ile halife olmuştu. Türk nüfuzu devam ediyordu. Türk komutan ve askerlerinin isyanı ve yine Türk komutanlarının saraya girip Mu'tez'i öldürmeleri ile halife değişecekti.⁴

Mu'tez'in ölümünden sonra 255/869'da halife olan Muhtedî de, Türk komutanların isteklerine boyun eğmek zorunda kalmıştı. Mücadeleci biri olan Muhtedî, Türklerin devlet idaresine müdahalesini önlemek, halifelere dini ve siyasi

¹ Yıldız, a.g.s., 3/231

² Yıldız, a.g.e., 3/232-233

³ Yıldız, a.g.e., 3/243-245

⁴ Yıldız, a.g.e., 3/253-258

itibarını kazandırma düşüncesinde idi. Bundan dolayı Türk komutanlarına ters düşen Muhtedî, hem halifelliğini, hem de canını kaybetti.¹

Muhtedî'nin öldürülmesinden sonra, 256/870'de Mu'temid halifelige getirildi. Mu'temid'in ilk yıllarında da devlet idaresindeki Türk nüfuzun devam ettiği görülür. Daha sonra, 276/889'da hilafet merkezinin, Türkler için kurulmuş olan Samarra'dan Bağdat'a nakledilmesi, Abbasilerde siyasi sahada Türk hâkimiyetinin sona erdiğini göstermektedir. Mu'temid, hilafetin ilk yıllarında kardeşi Ebû Ahmed Muvaffak'ı hilafet naibi tayin etmişti.

Halifelerin siyasi nüfuzlarının zayıflaması üzerine eyaletlerde büyük isyanlar patlak vermişti. Bunlardan birisi de Abbasilerin başına dert olan Basra civarındaki Zenciler isyanıydı. 256/870 yılında Basra civarında, Hz. Ali ve Hz. Fatıma soyundan geldiğini iddia eden İranlı Ali b. Muhammed, bölgedeki fakir zenci köleleri etrafında toplayarak, onları efendilerine karşı kıskırtma hareketi ile başlattığı zenci isyanı, büyüyerek devam etti. Uzun bir mücadele ve hilafeti yıpratma sürecinden sonra hilafet naibi Muvaffak komutanlığında, 20 yıldır devam eden zenciler isyanı 269/882'de bastırıldı.² Aslında bu hareketin, halife Mu'tez'in, Türklerin nüfuzunu kırmak için Afrika'dan getirttiği zencilerden oluşturduğu yeni bir muhafız birliği ile denge kurmak istediği ve sonrasında büyüyen bir hareket olduğu düşüncesi de araştırmacılarca nakledilmektedir.³ Basra'daki Zenci isyanı ve halk arasındaki bazı olumsuzlukları da göz önünde bulunduran halife Mu'temid'in kardeşi Muvaffak, Basra'nın manevi imarı için birçok ilim adamını şehre davet etmişti. Hem bu iş için hem de çocuklarının eğitimi için, konumuz olan Sünen sahibi hadisçi Ebû Dâvud Süleyman b. Eşas'ı da Basra'ya davet etmişti.⁴

İslam kültür akışını derinden etkileyen ve İslam kültür tarihinin de en önemli olaylarından sayılabilecek biri de, Me'mun döneminde yönetim ve iktidarın taraf olduğu "Halku'l-Kur'an" meselesidir. Bu olay her ne kadar kelami bir konu olarak görülse de, olayın arka planını aydınlatma açısından bunun bir devlet politikası

¹ Yıldız, a.g.e., 3/259-262

² Yıldız, a.g.e., 3/263-270

³ Üçok, Bahriye, *İslam Tarihi Emeviler Abbasiler*, M.E.B.Y., II. bsk., Ankara-1983, s.13.

⁴ İbn 'Asakir, Ebu'l-Kasım Ali b. Hasen Şafii, *Tarihu Medine'ti Dımeşk*, thk. Muhibbuddin Ebu Said Ömer b. 'Amri, Daru'l-Fikr, Beyrut-1995, 22/199 ; Zehebi, Şemsuddin Muhammed b. Ahmed, *Siyeru A'lami'n-Nubela*, 7. bsk., Muessesetu'r-Risale Beyrut-1990, 13/216.

olduğu, siyasal bir perspektifle yorumlanması gerektiği, gerekçesinin de devletin güvenlik sorunu olduğu belirtilmektedir.¹

İster halkın din telakkisini ablukaya alan çevre kültürlerin tesirini etkisiz hale getirmekle kendini yükümlü hisseden siyasi iradenin bir tasarrufu olduğu düşünölsün, isterse halife Me'mun'un mu'tezili olmasında ve mihne olayını başlatmasında Bısr b. Gıyas Merisi, Bısr b. Mu'temir, Sümame b. Eşras veya Ahmed b. Ebî Duad gibi mu'tezili kelamcılarının etkilediği düşünölsün,² her iki halde de, çevresinde geniş halk kitlelerini toplayan hadisçilerin, halife için güvenlik ve asayiş açısından etkisiz hale getirilmesi gereken bir rakip olarak göröldüğü bir vakıadır. Bu husus, hem yönetimin, aynı zamanda yönetimin iradesinde söz sahibi olan mutezili kimselerin de güvenlik kaygısından kaynaklandığı kanaatindeyiz.

Baskı politikasına karşı bir iç ayaklanmanın tertibine karıştığı iddiası ile tutuklanan hadisçi Ahmed b. Nasr Huza'nin (ö.231) bizzat halife tarafından öldürölmesi ve cesedinin Bağdat'ta teşhir edilmesi,³ mihneden dolayı olsa da, gerçek nedeninin halifeye muhalefet ve isyancılara çanak tutması endişesidir. Halife bu tutumu ile peşine kitleleri takmış ve muhtemelen halifeye muhalif olabilecek hadisçilere bir gözdağı vermeyi de düşünmüştü. Bu yönüyle bir güvenlik gerekçesi olarak düşünölebilir. Şayet bu rivayetler doğru ise, hadisçilerin muhalif gruplarla beraber hareket ettiğı ve bunların bastırılması ve taraftarları arasında etkisiz ve itibarsız hale getirilmesi için mihnenin bir bahane olduğı düşöncesi akla gelmektedir. Zira "Kur'an mahlûk değildir" fikrinin Abbasi muhaliflerinin sloganı olduğı nakledilmektedir.⁴

Bu olayların bizi ilgilendiren tarafı, bu dönemdeki kelami tartışmaların hadis edebiyatına yansımasıdır.⁵ Eserlerin tasnif metodunda, bab başlıklarının oluşturulmasında, hatta hadis ricalinin değeriendirilmesinde ve onlardan hadis alınıp

¹ Özafşar, M. Emin, *İdeolojik Hadisçiliğın Tarihi Arka Planı –Mihne Olayı ve Haşeviye Olgusu*, Ankara Okulu Yay., Ankara-1999, s.43, 54-55, 58(ve 179,186 nolu dipnotlar).

² Bozkurt, a.g.e., s.105-108

³ Zehebi, *Siyeru A'lam*, XI/167-168; Özafşar, *İdeolojik Hadisçiliğın Tarihi Arka Planı*, s.62.

⁴ Özafşar, *İdeolojik Hadisçiliğın Tarihi Arka Planı*, s.55 ve bkz.179 ve186 nolu dipnotlar.

⁵ Geniş bilgi için bkz. Koçyiğit, Talat, *Kelamcılarla Hadisçiler Arasındaki Münakaşalar*, T.D.V.Yay., Ankara-1984.

alınmamasında bir ölçü haline getirilmesi,¹ bu olayların hadis edebiyatı ile ilişkilendirmesini zaruri hale getirmiştir.

2 –İlmi Durum

Hadis tarihi ve edebiyatı ile ilgili eserlerde "hadisin altın çağı" ifadesiyle anılan hicri üçüncü asır, belki de geçmiş iki asırlık ilmi birikimin ve gelişmelerin kemal noktasına ulaştığı bir dönemdir. Aynı zamanda ilim dünyasının kutuplaştığı, fırkalar arası mücadelelerin şiddetlendiği ve kimi zaman taassubun hâkim olduğu dönemlerin de yaşandığı bir asır olmuştur. Bu dönem, Kütüb-i Sitte'nin telif edildiği dönem olmasından dolayı da hadisin altın çağı diye nitelendirilmiştir. Aynı şekilde, diğer ilimler de bu çağda parlak bir dönem yaşamıştır.

Doğumundan ölümüne kadar Ebû Dâvud'un bütün hayatı, Abbasilerin hilafeti döneminde geçmiştir. O dönemde hilafetin başkenti olan Bağdat, aynı zamanda ilim ve kültürün de merkezi idi. Özellikle Bağdat'ta hadis tasnifinin şekillenmesinde rolü olan mezhepler fıkıhlarını tedvin etmiş ve müntesipleri mezheplerini sistemleştirmişlerdi. Hadis ilimleri ile birlikte birçok tefsir, siyer, meğazi, tarih ve tabakat kitapları da bu dönemde yazılmıştı.

Halife Me'mun döneminde hız kazanan tercüme faaliyetleri ile ilmi ve fikri eserlerin birçoğu Arapçaya tercüme edilmişti. Müellifimiz Ebû Dâvud (202–275), Halife Me'mun'un vefat ettiği 218 senesinde 16 yaşında idi. Yani Ebû Dâvud'un çocukluğu ve ilk eğitimi ve gençliğinin bir kısmı, siyasetin ilme, ilmin siyasete etkide bulunduğu, hareketli fikir ve düşüncelerin estiği Halife Me'mun'un hilafetine rastlamaktadır. Bu dönemde kalam ilminin ve özellikle Mutezile'nin, hadisçilere yöneltile ithamların, mihne denilen devlet eliyle yapılan baskıların, hadis tasnifini hızlandırmadaki etkileri küçümsenemez.

Mutezilenin ileri gelenleri, kendi akli-felsefî görüşlerini ve metotlarını başta devlet ricali ve halka telkin edebilmek, aynı zamanda taraftar toplayabilmek için, planlı bir faaliyete girişmişlerdi. Bu husus, halife Memun döneminde resmiyet kazanmıştı. Bunun karşısında haklı olarak Ehl-i Hadis de, sünnete dayalı inanç ve görüşlerini yayma gayreti içerisine girmişlerdi. Hicri ikinci asırdaki görüş ayrılıkları, hicri üçüncü asırda daha da şiddetlenmişti. Halku'l-Kur'an tartışması ile başlayan

¹ Özafşar, a.g.e., s.70–77

mihne olayı ve diğer itikadi ve fıkhi ihtilaflar, hadisçilerin sistemli bir şekilde savunma ve taaruza geçmelerine neden olmuştu. Bütün bu nedenler, hadisçilerin sünnete dayalı itikad ve ameli, kelamcılarının felsefeden mülhem geliştirdikleri akli muhakemelerinden ve onların tesirinden korumak için, yoğun bir tasnif faaliyetine girişmelerine neden olmuştu.

Hicri üçüncü asır hadis edebiyatı çalışmalarına genel olarak bakıldığında, çoğunluğun bab sistemine göre tasnif edildiği görülür. Bu asırda bab sistemine göre tasnif edilen hadisin edebi türleri, musannef, sünen, cami, muvatta ve en çok da müstakil konuların telif edildiği eserler olarak kendini gösterir. Bu durum, müelliflerin birbirinden tamamen habersiz oldukları ve buna rasgele yöneldikleri şeklinde tesadüfi olarak görülmemelidir. Bilakis bu durum, belirtilsin veya belirtilmesin, müellifin maksatlarından birinin de, sünnete tabi olmayı gaye edinenler için rivayetlere ulaşmada kolaylık ve muhaliflerine de cevap olsun diye hadisleri bab sistemine göre tasnif tercihinde bulunduklarını gösterir.

Mihne olayı, hicri üçüncü asrın ilmi ve sosyal yapısına olumlu ve olumsuz birçok etkilerde bulunmuştur. Hadisçilerin baskı altına alınması ve sindirilemeyenlerin kötü muamelelerle karşılaşması, ilmi çevrenin bazı kesimlerinde hoşgörüsüzlüğün belirmesi, bu konunun ilmi güvenilirlik için bir kriter olarak kabul edilmesi ve bazı çevrelerin de hadis uydurmaları gibi hususlarla kaos ortamından nemalanması, mihne olayının olumsuz tezahürleridir. Diğer taraftan zulüm ve haksızlığa uğrayan hadisçilerin, kamuoyu nazarında hüsn-i kabul görüp yücelmeleri ve böylece sünnete sarılma hareketinin ivme kazanması, bu mücadele sonucu hadisçilerin hadis tasnifine hız vermelerine neden olması da olumlu tezahürler olarak kabul edilebilir. Bu sayede sahih ve sahih olmayan rivayetlerin ayrıştırılarak emsalsiz eserlerin telif edilmesi, sadece ahkâm rivayetlerinin toplandığı eserlerin yazılmasına hız verilmesi, tabakat, cerh-tadil eserleriyle bazı ilim adamlarına ait bilgilerin kayda geçirilmesi gibi tezahürler de, bu meselenin olumlu hanesine kaydedilebilir.

Hadis ve hadis ilimlerinin bu asırda tasnif bakımından bereketli bir dönem yaşamasında, kelam ve felsefi ilimler başta olmak üzere birçok ilim dalının büyük rolü olmuştur. Hadis hafızı büyük imamların çoğu bu asırda yaşamış, hadislerin isnadlarına, isnadların illetlerine, ricalin cerh ve tadil yönünden mertebelerine vakıf meşhur üstadlar yine bu asırda yetişmiş ve sahih hadis mecmuaları bu asırda vücut

bulmuştur. Bu asrı takip eden devirlerde, her ne kadar bazı müstakıl hadis eserlerinin telif edildiği görülse de, asıl telif faaliyeti, üçüncü asırda ortaya çıkmış olan eserlerdeki hadislerin bir kitap içinde cem'ine yahut müstedrek veya müstahreclerinin yapılmasına hasredilmiştir. Keza müteakib asırlarda telif edilen rical tarihi ile ilgili eserlerin bilgi yönünden kaynağı, üçüncü asır müellifleri olduğu gibi, ricalin cerh ve tadili hakkında ileri sürülen görüşlerin asıl sahipleri de, yine bu asır imamlarıdır.¹

Ebû Dâvud'un yetiştiği ve yaşadığı bu asır, hadiste olduğu gibi diğer ilim dallarında da birçok parlak simanın yetişmesine vesile olmuştur. Mesela fıkıhta İsmail b. Hammad (ö.212), İbn Sema'a (ö.233), Yahya b. Eksem (ö.243), Harmele b. Yahya (ö.243), el-Muzeni (ö.264), Dâvud ez-Zahirî (ö.270), Ebû Bekr Hassaf (ö.261), İbnu's-Selci (ö.266) vd. Tarihte Belazuri (ö.279), edebiyatta Cahız (ö.255), Ebû Hanife Dineveri (ö.270), İbn Kuteybe (ö.276) vd. Tasvvufta Bîşru'l-Hafi (ö.227), Haris el-Muhasibi (ö.243), Zunnun el-Mısri (ö.245), bunlardan bazılarıdır.

¹ Koçyiğit, Talat, *Hadis Tarihi*, İlmi Yayınlar, Ankara–1981, s.231.

II – EBÛ DÂVUD'UN HAYATI, İLMİ ŞAHSİYETİ VE ESERLERİ

1 – Ebû Dâvud'un Hayatı

Kaynaklarını, tasnif metodunu ve *Sünen* adlı eserini konu edindiğimiz çalışmamızın giriş kısmında Ebû Dâvud'un hayatı, ilmi şahsiyeti ve eserlerine yer verdik. Şimdi anahatlarıyla Ebû Dâvud'u tanımaya çalışalım.

1.1- Doğumu, Ailesi ve Nisbesi

Ebû Dâvud es-Sicistani olarak bilinen ve bu künyesiyle meşhur olan Süleyman b. Eş'as b. İshak b. Beşir b. Şeddad b. Amr b. İmran el-Ezdî, kaynakların verdiği bilgiye göre 202/817 tarihinde Sicistan'da doğmuştur.¹

Kaynaklarda Ebû Dâvud'un ailesi ile ilgili geniş bilgi bulunamamıştır. Ancak Ebû Dâvud'un evli olduğu, Ebû Bekr künyesi ile bilinen Abdullah adındaki oğluyla bilinmektedir. Oğlu Ebû Bekr Abdillâh b. Süleyman b. Eşas, hicri 230–316 yılları arasında yaşamıştır.² İlim tahsili hususunda büyük fedakârlık sergileyen Ebû Dâvud, erken yaşta hadis öğrensini diye oğlu Abdullah'ı, ilmi seyahatlerinin bir kısmında yanında götürmüştür. Ebû Dâvud'un, oğlu Abdullah'dan üç erkek ve beş kız olmak üzere sekiz torunu vardı. Büyük torunu Fatıma da hadisle meşgul olmuş ve rivayette bulunmuştu.³ Kısaca Ebû Dâvud'un hem çocukları, hem de torunları ilimle meşgul olmuşlardı. Baba, evlat ve torun olarak, ilme ve özellikle hadis ilmine çok önem veren bir aile olduğu bilinmektedir.

Ebû Dâvud'un kendisinden birkaç yaş büyük Muhammed b. Eş'as isminde bir de ağabeyi vardı. Zaman zaman kardeşi Ebû Dâvud'la beraber ilmi seyahatlere giden Muhammed b. Eş'as, Ebû Dâvud'dan önce vefat etmişti.⁴ Ebû Dâvud, mali yönden varlıklı bir kimseydi. Doğum yeri olan Sicistan'da malı-mülkü ve hizmetçileri vardı.⁵

¹ İbn Ebi Hatim, Ebu Muhammed Abdurrahman (h.327), *Kitabu'l-ceh ve-t'adil*, 1. Bsk. Haydarabat–1952 II / I. Kısım (No:456) ; el-Hatip el-Bağdadi, Ebu Bekr Ahmed b. Ali (h.463), *Tarihu Bağdat ev Medinetu's-Selam*, Matbaatu's-saade, I-XIV, Mısır 1931, IX / 55–56, (No: 4637) ; Zehebi, *Siyeru 'Alami'n- Nübelâ*, XIII/217.

² Bağdadi, a.g.e., IX / 471, (No:5095) ; Zehebi, *Siyeru 'Alam*, XIII / 221–230

³ Bağdadi, a.g.e., IX / 475, (No:5095) ; Zehebi, *Siyeru 'Alam*, XIII / 231

⁴ Zehebi, *Siyeru 'Alam*, XIII / 221.

⁵ Zehebi, *Siyeru 'Alam*, XIII / 218.

Hatta Ebû Bekr b. Cabir adındaki hizmetçisini, kendisine yardım etmesi için Bağdat'a götürmüştü.¹

Ebû Dâvud, "Ezdi" ve "Sicistani" olarak nisbetlendirilir. Şayet iki nisbesi beraberce zikredilecekse, önce Ezd kabilesine mensubiyetiyle Ezdi, sonra da doğduğu yere nisbetle Sicistanî olarak belirtilir. Ezd kabilesi Yemen'de Arap olarak bilinen meşhur bir kabiledir.² Söylendiğine göre Ebû Dâvud'un büyük babası İmran, Hz. Ali ile beraber Sıffın Savaşı'na katılmış ve şehit edilmişti.³ Bu bilgilerden hareketle Ebû Dâvud'un Arap asıllı olduğunu söyleyebiliriz.

Ebû Dâvud, daha çok doğduğu yer olan Sicistan'a nisbetle, Sicistani olarak bilinir. Kaynaklar Sicistan'ı "Herat'ın güneyinde geniş bir vilayettir", diye bildirirler.⁴ Şu anda da Sicistan, İran ve Afganistan arasındaki hudud bölgesinin güney bölümündedir. Bazı haritalarda da bu bölgenin adı "Sicistan ve Belucistan" diye geçer.⁵ Zehebi (ö.748), Sicistan'ın Basra'nın bir köyü olduğunu söyleyenlerin yanlış olduklarını ve bu bilginin yanlış olduğunu belirtir.⁶ Kettani (ö.1345) de Sicistan'ı Horasan'da bir şehir olarak belirtir.⁷ Bazı kaynaklarda Ebû Dâvud'un, İranlı hadis ricalinden olduğu⁸ belirtilir ki, muhtemelen bu yaklaşım, Sicistan'ın İran topraklarında bulunmasından kaynaklanmıştır.

Ebû Dâvud'un milliyeti hakkında şu değerlendirme yapılmaktadır; "Ebû Dâvud'un Türk ve Arap olduğuna dair iki ayrı görüş ileri sürülmektedir. Sicistan, Afganistan'ın güney kesimine düşen Afganistan-İran sınır bölgesi olarak Türk yerleşim bölgelerindendir. Ancak Ezd Kabilesi de Yemen'de bilinen büyük bir Arap kabilesidir. Ebû Dâvud hakkında yapılan bu iki ayrı değerlendirme, muhtemelen bu

¹Hattabi, Ebu Suleyman Hamd b. Muhammed (ö.388), *Mealimu's-sunen* (thk. Abdusselam Abdüşşafi), Daru'l-kutubu'l-ilmiyye, I.bsk, Beyrut-1991, (Mukaddime) I/7 ; Zehebi, *Siyeru 'Alam*, XIII /216.

² Kettani, Muhammed b. Cafer, *er-Risaletu'l-mustatrafa*, Kahraman y. İstanbul-1986, s.11.

³ İbn Hacer Askalani, Şihabuddin Ahmed b. Ali, *Kitabu Tehzibu't-tehzib*, Daru'l-fikr, I.bsk. Beyrut-1995, III / 457, (I-X) ; İbn Asakir, Ebu Kasım Ali b. Hesên, *Tarihu Medineti Dımişk*, (thk. Muhibbuddin Ebu Said Ömer b. Amri), (I-LXXX) Daru'l-fikr, Beyrut-1995, XXII / 195.

⁴ Zehebi, *Siyeru 'Alam*, XIII / 220.

⁵ W.F. Büchner İ.A. "Sicistan" md., M.E.B, İstanbul-1965 ; Ekler, Ek-I, X / 715.

⁶ Zehebi, *Siyeru 'Alam*, XIII / 221.

⁷ Kettani, *Mustatrafe*, s.11

⁸ Kays Alu Kays, *el-İraniyyun ve'l-Edebu'l-Arabi* (kısım: Ricalu İlmi'l-Hadis), Müessesetu'l-Buhus ve't-Tahkikati's-Sakafiyye, Tahran-1343, II-1/243.

iki esasa dayanmaktadır."¹ Oysa yaptığımız araştırmaya göre, Ebû Dâvud'un Arap asıllı olmadığını iddia eden veya ihtimal dâhilinde söyleyen hiçbir kaynağa ve araştırmaya tesadüf edemedik.

Arap asıllı Ezd kabilesine mensup olan Ebû Dâvud'un, Sicistan bölgesinde doğması, ailesinin orada yaşaması ve bulunması, ilk bakışta garipsense de, Müslüman Arapların bu bölgeye ne zaman geldiğini hatırlamak, doğru düşünmemizi sağlayacaktır. Müslüman Araplarca bu bölgenin fethine, Asım b. Amr ve Abdullah b. Umeyr'in akınlarıyla başlamıştı (23/643). Daha sonra bu bölge, Emevi ve Abbasilerin yönetiminde de kalmaya devam etmişti.² Hatta Emeviler döneminde Velid b. Abdulmelik (86–96 / 705–715) zamanında, Horasan bölgesine gönderilen 54 bin kişilik ordu teşekkül ettirilirken, Müslüman Araplardan oluşan 47 bin askerin on binin Ezdlilerden oluşması, dikkatlerden uzak tutulmaması gereken bir husustur.³ Fetihler vesilesiyle, Ebû Dâvud'un dedeleri gibi Horasan ve Sicistan bölgelerine yerleşen Arap asıllı Müslümanların sayısı az değildi.

1.2-Yetişmesi ve Kişiliği

Kaynaklarda Ebû Dâvud'un çocukluğu ve hayatının ilk dönemleri ile ilgili geniş bilgi bulunamamıştır. Her ilim adamının ilk tahsilini kendi bölgesinde yaptığı gibi, o da ilk tahsilini doğduğu yer olan Sicistan bölgesinde yapmıştı.⁴ Daha sonra kendisini yetiştirmek için ilmi seyahatlere başlamıştı. Memleketi dışına ilim tahsili için ilk gittiği yer, bazı araştırmacıların belirttiği gibi Bağdat⁵ değil, Nisabur'du.

¹ Yenieli, Necati ve Karapınar Hüseyin, *Sünen-i Ebû Dâvud Terceme ve Şerhi*, Mukaddimesi (Mukaddime yazarı İ.Lütfi Çakan, Şamil yay., İstanbul-1987, I/XXIV.

² W.F. Büchner İ.A. "Sicistan" md., X / 715;

³ Hasan İbrahim Hasan, a.g.e., I / 301

⁴ Sıddiki, M. Zubeyr, *Hadis Edebiyatı Tarihi* (trc. Y. Z. Kavakçı, İrfan yayınevi, İstanbul–1966) eserinde s.101, Yakut Hamavi'nin Mu'cemu'l-Buldan'ından naklen (III/44), Ebû Dâvud'un Nisabur'da Muhammed b. Eslem'in yanında on yaşında bir mektepte tahsil gördüğünü nakleder. Bu bilgi, İşaret edilen kaynağa vd. bakılarak incelendiğinde, bunun Ebû Dâvud'un oğlu olduğu tespit edilmiştir. Muhtemelen bu hata, kaynaklardaki ilgili ibarelerde geçen " İbn Ebi Dâvud" yerine, sehven Ebi Dâvud diye okunmuş olabilir. Zira kaynaklar, Ebu Bekr İbn Ebi Dâvud'un o yaşlarda babası Ebû Dâvud tarafından Nisabur'a Muhammed b. Eslem'in meclisine götürdüğünü bildirmektedirler. Bunun için bkz. Bağdadi, *Tarihu Bağdat*, IX / 4

⁵ M.Yaşar Kandemir, T.D.V.İslam Ansiklopedisi Ebû Dâvud es-Sicistanî maddesinde Ebû Dâvud'la ilgili "Hadis bilgisini arttırmak maksadı ile on sekiz yaşında seyahate çıkarak önce Bağdat'a daha sonra Basra'ya gitti ve oradada uzun süre kaldı," tespitinde bulunmuştur. Halbu ki Zehebi *Siyeru 'Alam'da* (XIII/212–213) Ebû Dâvud'un Irak bölgesine gitmeden önce, Horasan bölgesinde hocalarından hadis yazdığını belirtir.

Daha sonra Herat, sonra da Rey'de İbrahim b. Musa Razi'den (ö.Rey-220) hadis yazmıştı.¹ Bilahare Bağdat'a sonra Basra'ya gitmişti.

Ebû Dâvud'un yetişmesi ve fikri sahada olgunlaşıp otoritesini kazanma seviyesini yakalaması, hayatının geçtiği Horasan, Irak, Şam, Cezire ve Mısır'daki² ilim merkezleri ve buradaki dört yüzü aşkın hocası³ sayesinde olmuştu. Zehebi'nin Hâkim Nisaburi'den naklettiği bir rivayette, Ebû Dâvud şöyle der; "Ulaştığım hadis âlimlerine ulaştım. Görüştüğüm bu hadisçiler arasında Yahya b. Main'den (ö.233) daha hafız, daha çok hadis bilen ve hadis toplayanı, Ahmed b. Hanbel'den (ö.241) daha iyi fıkhu'l-hadisi bilen ve hadiste titiz davrananı ve hadis illetlerini Ali b. Medini'den (ö.234) daha iyi bilen bir kimseyi göremedim. Hadisi bilme ve ezberleme hususunda da, İshak'ı Ahmed b. Hanbel'den daha önde gördüm. Ahmed de bunu itiraf ederdi."⁴ Ebû Dâvud'un bu sözü, onun hangi sahada en çok kimden etkilendiği ve yetişmesinde hangi hocasının daha fazla katkıda bulunduğunu gösterir.

Ebû Dâvud'un yetişmesinde hangi hocasının daha fazla katkısı olduğunu düşünecek olursak, yaptığımız incelemeye göre kuşkusuz ilk akla gelen hocası Ahmed b. Hanbel'dir. Zira hadis konusunda olduğu gibi, aynı zamanda Ebû Dâvud'un cerh-tadil ve rical bilgisi, fıkıh, kelamî ve fikri düşünce sahasında yetişmesine de en büyük katkısı olan Ahmed b. Hanbel'dir. Ebû Dâvud, Ahmed b. Hanbel'e yöneltilen soruları ve onun verdiği cevapları önemseyerek bir araya getirerek, "*Mesailu İmam Ahmed*" adında fıkhi bablara göre derleme bir eser derlemiştir. Gerek Sünen'inde ve gerekse "*Sualatu Ebû Ubeyd Acurri Eba Dâvud Sicistani*" adlı eserde, hocası Ahmed b. Hanbel'in görüşlerine yer verir.⁵

Ahmed b. Hanbel, ilmi sahada yetişmesine katkıda bulunduğu Ebû Dâvud'un yaşayışına, ahlaki eğitim ve tavırlarına da etkide bulunmuştu. Zira Ebû Dâvud, her yönüyle yetişmesinde Ahmed b. Hanbel'i kendisine örnek almış ve ona benzemeye çalışmıştı. Onun bu belirgin tavırları ve Ahmed b. Hanbel ile olan ilişkisi, şöyle bir benzetmeye vesile olmuştu. "Ebû Dâvud yaşayışında, huy ve tavırlarında Ahmed b.

¹ İbn Asakir, *Tarihu Dımışk*, XX /194.

² Bağdadi, *Tarihu Bağdat*, IX / 55

³ Bkz. Ceyyani'in *Tesmiyetu Şuyuhi Ebi Dâvud*; Çalışmamızın " Hocaları, Rivayet Sayısı ve Oranı" başlığında da Ebû Dâvud'un Süneninde 401 tane hadis hocası tespit edilmiştir. İbn Hacer (*Tehzib*, III/459) Ebû Dâvud'un üç yüzden fazla hocasının olduğunu belirtir.

⁴ Zehebi, *Siyeru 'Alam*, XIII / 218.

⁵ Bunun bazı örnekleri için bkz. Sünen, Hno: 287, 1837, 2400, 2690, 3024, 3274, 3277, 3948, 4001 vb.; *Sualatu Ebu Ubeyd Acurri*, III / 99 (R.no:10), 110 (Rno:37), 134 (Rno:84), 137(Rno:90) vd.

Hanbel'e benzerdi. Bu hususta Ahmed de Veki'e benzerdi. Veki de Süfyan'a, o da Mansur'a benzerdi. Mansur da İbrahime, İbrahim de Alkame'ye, Alkame de Abdullah b. Mesud'a benzerdi. Abdullah b. Mesud da yaşayışında ve tavırlarında Rasulullah (s.a.v.)'e benzerdi."¹ Bu benzetmeler, Ebû Dâvud'un ilmi ve ahlaki konudaki yetişmesi ve bunda katkısı olan şahıslar hakkında bize ipucu vermektedir.

Ebû Dâvud, abid, sabırlı, bıkmaya ve yorulma bilmeyen gayretli bir kişiliğe, takva ve üstün ahlaka sahipti. Fakat O'nun fiziki yapısı hakkında anlatılan herhangi bir bilgiye ulaşamamıştır. Ancak onun, "Elbise ve yemek hususunda ihtiyatlı davrananın bedeni rahat eder"² sözü, onun giyim-kuşamında ve yeme-içmesinde mütevazı, rahat edecek şekilde ve ihtiyaca göre hareket ettiğini göstermektedir. "Ebû Dâvud'un yenlerinden biri geniş diğeri dardı. Kendisine; Allah sana merhamet etsin, bu nedir? diye sorulduğunda; "Geniş olan yenimi kitaplarım için kullanıyorum, diğer yen'im geniş diktirmeye ne gerek var," diye cevap vermişti."³ Muhammed b. Bekr, İbn Dasse'nin (ö.346/957) Ebû Dâvud'la ilgili anlattığı bu husus onun israf etmeden ihtiyaca göre giyindiğini hatırlatmaktadır.

1.3- Vefatı

Ebû Dâvud, Basra'da 275 / 888 senesinin Şevval ayının ortasında, 73 yaşında iken vefat etmişti.⁴ Zehebi, Ebû Ubeyd Acurri'den naklen Ebû Dâvud'un h.275 senesinin 16 şevval Cuma günü vefat ettiğini bildirir.⁵ Ebû Dâvud'un cenaze namazını Abbas b. Abdulvahid Haşimi kıldırması⁶ ve Süfyani Sevri'nin kabri yanına defnedilmişti.⁷

2 – İlmi Şahsiyeti

Fıkhu'l-hadis, hadis illetleri ve özellikleri hakkında geniş bir birikime sahip olan Ebû Dâvud, "muhaddisu'l-Basra", "mukaddemu'l-huffaz", "şeyhu's-sunne" ve hadiste "imam" gibi unvanlarla anılır. O daha hayatta iken Sünen adlı eserinin,

¹ Bağdadi, *Tarihu Bağdat*, IX / 58; Zehebi, *Siyeru 'Alam*, XIII / 216.

² Takyuddin Nedvi, Ebû Dâvud, s:31 (İbn Asakir, *Tehzib*, VI / 246 'dan naklen)

³ Bağdadi, *Tarihu Bağdat*, IX / 58; Zehebi, *Siyeru 'Alam*, XIII / 217.

⁴ Bağdadi, *Tarihu Bağdat*, IX / 58–59;

⁵ Zehebi, *Tarihu'l-İslam*, 2.bsk. Darul-kutubi'l-arabi, 1994-Beyrut, XX / 362.

⁶ Bağdadi, *Tarihu Bağdat*, IX / 59

⁷ İbn Asakir, *Tarihu Dimişk*, XXII / 201; İbn Kesir, Ebu'l-Fida, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, XI / 55

Kütüb-i Sitte'deki diğer eserlerden önce meşhur olması, onun İslami ilimlerde ve özellikle hadis ilimlerinde, dönemin önde gelen şahsiyetlerden biri olduğunu göstermektedir.

Bir ilim adamının ilmi şahsiyetinin oluşmasında şahsi kabiliyet ve temayüllerin yanı sıra onun yaşadığı çağ, bulunduğu çevrenin siyasi, sosyo-kültürel ve ilmi alt yapısı içinde, kendisini eğiten ve rehberlik eden hocaları, kişisel tecrübe, araştırma ve incelemeleri önemli rol oynar.

Burada Ebû Dâvud'un ilmi şahsiyeti, onun ilmi seyahatleri, ilim merkezlerinde ders aldığı hocaları, ilme bakış açısı ve duruşu çerçevesinde ortaya konulacaktır. Ebû Dâvud nerede ve nasıl bir atmosferde, hangi hocalardan, hangi ilmi, nasıl elde etti? Elde ettiği ilimle toplumda nasıl bir paye aldı? vb. sorularının cevabı, kanaatimizce onun ilmi şahsiyeti hakkında bize bir fikir verecektir.

2.1- İlmî Seyahatleri

Ebû Dâvud, adet olduğu üzere ilk temel bilgilerini kendi yöresindeki hocalardan elde ettikten sonra, ilim tahsilini yapmak üzere o günün geleneğine uyarak doğup büyüdüğü Sicistan bölgesinin dışına, ilmi seyahatler gerçekleştirmiştir. Dönemin ilim merkezlerinin hemen hemen hepsini dolaşan Ebû Dâvud, dönemin tanınmış ilim adamlarından ders almış ve ilim meclislerine katılmıştı.

Bölge olarak söylenecek olursa, Horasan, İran, Irak, Hicaz, Suriye, Mısır ve Cezire bölgelerini¹ dolaşmıştı. Zira görüşebileceği dönemin hemen bütün hocalarıyla görüşmüş, elde etmek istediği hadisleri ve muhtemelen eserlerin rivayet nüshalarını elde etmişti. Ders aldığı hocaların ölüm tarihlerini dikkate alacak olursak, kaynaklardan edindiğimiz bilgi ve çıkarımlardan hareketle, Ebû Dâvud'un ilim tahsili için gittiği yerleri kısmen kronolojik olarak sıralamak mümkündür.²

Ebû Dâvud, ilim tahsili için bölgesinden ayrıldıktan sonra tespitimize göre ilk gittiği yer Nisabur'dur. Hicri 220'de 18 yaşında iken Nisabur'da İshak b. İbrahim Rahaveyh (Rahuyeh)'den³ (ö.238–Nisabur)⁴ hadis yazmış ve oradan Herat'a gitmişti. Aynı tarihte (Belh'e yakın bir yerleşim yeri olan) Beğlan'da Kuteybe b. Said'den

¹ Bağdadi, *Tarihu Bağdat*, IX / 55; Zehebi, *Siyeru 'Alam*, XIII / 212.

² Ebû Dâvud'un hayat kronolojisi için bkz. Ekler, EK-II.

³ Zehebi, *Siyeru 'Alam*, XIII / 213.

⁴ *Tehzibü't-Tehzib*, I/236.

(ö.241–Belh) hadis yazmıştı. Yine hicri 220'de Rey'de İbrahim b. Musa (ö.220–Rey) ile görüşmüş,¹ daha sonra Bağdat'a gelmiş ve h.220'de buraya ilk gelişinde Affan b. Muslim'in (ö.220–Bağdat) cenaze namazına katılmıştı.² Kaynaklar Ebû Dâvud'un h. 220'de Bağdat'a gelişinden sonra, bir de h. 271'de son gidişini³ ve bu tarihler arasında defalarca Bağdat'a gidip geldiğini belirtirler. Muhtemelen Bağdat'ta bulunduğu bir tarihte, hocası Ahmed b. Hanbel vefat etmiştir. (h.241)

Zehebi'nin naklettiğine göre Ebû Dâvud h.220 yılının Recep ayında Bağdat'a, Basra'da Osman b. Heysem'in vefatından bir gün sonra da Basra'ya gelmişti.⁴ Yine Zehebi'nin bildirdiğine göre, h.220'de hac için Mekke'ye gelen Ebû Dâvud, Mekke'de Abdullah b. Mesleme b. Ka'neb, el-Ka'nebi (ö.221–Basra)⁵ ve Süleyman b. Harb Vaşihi (ö.224–Basra) ⁶ ile görüşmüştür. ⁷ Muhtemelen Malik b. Enes (ö.179–Medine)'in *Muvatta'*ını Ka'nebi'den burada almış veya dinlemişti.

Bu bilgilerden hareketle, Ebû Dâvud'un 18 yaşında h.220 senesinin ilk ayı olan Muharrem'de ilmi seyahatine başladığını ve Recep ayında Basra'da olduğunu kabul edersek, yedi ay kadar bir zaman içinde, Nisabur, Herat, Belh, Rey ve Bağdat'ı ziyaret ettiğini söyleyebiliriz. Hac mevsimi olan Zilhicce ayında da Mekke'de bulunduğundan hareketle, beş ay kadar bir sürede Basra ve Mekke'de bulunduğunu ve buralarda bazı ilim meclislerine katıldığını söyleyebiliriz. Ebû Dâvud'un ilk ilmi seyahatinin, aynı zamanda hac ibadetini yerine getirme amaçlı bir yolculuk olduğunu söylemek de mümkündür.

Hicri 221 tarihinde Kufe'ye giden⁸ Ebû Dâvud, oradan da h.222'de Şam'a gitmişti. Kendi ifadesi ile Şam'da Ebû'n-Nadr İshak b. İbrahim el-Feradisî'den (ö.227–Şam) hadis dinlemişti.⁹ Şam'dan sonra Mısır'a giden Ebû Dâvud, orada Ahmed b. Salih'den (ö.248–Mısır) hadis dinlemişti.¹⁰ İlk Mısır seyahatinden sonra Ebû Dâvud, muhtemelen Şam üzerinden Hıms, Halep, Harran ve Cezire'ye gitmiş,

¹ Zehebi, *Siyeru 'Alam*, XIII / 213; Mizzi, Cemaluddin Ebu Haccac Yusuf, *Tehzibu'l-Kemal fi Esmâ'ir-Rical*, (thk. Beşer Avvad Maruf) Muessesetu'r-Risale, Beyrut–1987, XI / 363.

² Bağdadi, *Tarihu Bağdat*, IX / 56; Mizzi, *Tehzibu'l-Kemal*, XI / 366

³ Bağdadi, *Tarihu Bağdat*, IX / 59

⁴ Zehebi, Tarih, XX / 358; *Siyeru 'Alam*, XIII / 218

⁵ *Tehzibü't-Tehzib*, IV / 490

⁶ *Tehzibü't-Tehzib*, III / 465–466

⁷ Zehebi, Tarih, XX / 358; *Siyeru 'Alam*, XIII / 204,

⁸ Bağdadi, *Tarihu Bağdat*, IX / 56

⁹ Zehebi, *Siyeru 'Alam*, XIII / 213; Zehebi, Tarih, XX / 362; Mizzi, *Tehzibu'l-Kemal*, XI / 366

¹⁰ Zehebi, *Siyeru 'Alam*, XIII / 218, 205

buradaki ilim meclislerine katılmıştır. Ebû Dâvud'un Süğur bölgesine Tarsus'a gittiği ve orada yirmi sene kaldığı rivayet olunmaktadır.¹ Ancak Tarsus'a ne zaman gittiği ve ne zaman geri döndüğü ile ilgili bize ipucu verecek her hangi bir bilgiye rastlamadık. Yine bu bölgede Adana, Missis, Ceyhan ve Erzin'e de gittiği bilinmektedir. Ebû Dâvud'un bazı ilmi merkezlere ikinci, hatta üçüncü kez ilmi seyahatlerde bulunduğu söylenebilir. Zira oğlu Abdullah, kendi hocalarından hadis dinlesin diye bazı hocalarına tekrar gitmiştir.²

Ebû Dâvud'un uzun süre kaldığı yerler, doğup büyüdüğü Sicistan bölgesinden sonra, başta Basra, Bağdat ve sonra Belh sayılabilir. Ömrünün sonuna doğru son beş yılda da, zenci ayaklanması sonucunda yakılmış, yıkılmış ve halkı dağılmış olan Basra'nın yeniden mamur hale gelmesi için, Halife Mu'temid'in kardeşi Emir Ebû Ahmed Muvaffak'ın daveti üzerine Basra'da ikamet etmiştir.³ Ebû Dâvud'un dolaştığı ilim merkezlerini ve görüştüğü bazı hocaları şöyle sıralayabiliriz;

Horasan-Nisabur'da: İshak b. Raheveyh (ö.238-Nisabur)⁴

Horasan-Belh'de : Kuteybe b. Said es-Sakafi (ö. 241-Belh)⁵

Rey'de: İbrahim b. Musa er-Razi (ö.220-Rey)⁶

Bağdat'ta: Ahmed b. Hanbel (ö.241-Bağdat)⁷, İbrahim b. Halid, Ebû Sevr Kelbi (ö.240-Bağdat)⁸, Muhammed b. Ahmed b. Ebî Halef (ö.236-Bağdat).⁹

Basra'da¹⁰ : Muslim b. İbrahim Ezdi Ferahidi (ö.222-Basra)¹¹, Ebû Ömer Darir Hafis b. Ömer (ö.220-Basra)¹², Ebû Seleme Musa b. İsmail (ö.223-Basra)¹³,

¹ Nevevi, Ebu Zekeriya Muhyuddin, *Tehzibu'l-esma ve'l-luğat*, (thk. Mustafa Abdulkadir Ata) Mevsuat-uş-Şamile CD, III / 106.

² Zehebi, *Siyeru 'Alam*, XIII / 218

³ Zehebi, *Siyeru 'Alam*, XIII / 209.

⁴ Zehebi, *Siyeru 'Alam*, XIII / 205

⁵ *Tehzibü't-Tehzib*, VI / 488; Zehebi, *Siyeru 'Alam*, XIII / 205

⁶ *Tehzibü't-Tehzib*, I / 187; Mizzi, *Tehzibu'l-Kemal*, XI / 366

⁷ *Tehzibü't-Tehzib*, I / 97; Zehebi, *Siyeru 'Alam*, XIII / 205

⁸ *Tehzibü't-Tehzib*, I/141

⁹ *Tehzibü't-Tehzib*, VII / 21

¹⁰ Zehebi, *Siyeru 'Alam*, XIII / 204; İbn Asakir, *Tarihu Dimuşk*, XXII / 191

¹¹ *Tehzibü't-Tehzib*, VIII / 145

¹² *Tehzibü't-Tehzib*, II /375

¹³ *Tehzibü't-Tehzib*, VIII/387

Ebû'l-Velid Hişam b. Abdilmelik Tayalisi (ö.227-Basra)¹, Muhammed b. Kesir Abdi (ö.223-Basra)².

Ehvaz'da: Ebû Osman Amr b. Hubab³

Mekke'de⁴ : Abdullah b. Mesleme b. Ka'neb Ka'nebi (ö.221-Basra)⁵, Süleyman b. Harb Vaşihi (ö.224-Basra)⁶.

Kufe'de⁷ : Ahmed b. Abdillan b. Yunus (ö.227-Kufe)⁸, Ebû Ali Hasen b. Rebi' (ö.220-Kufe),⁹ Osman b. Muhammed b. Osman b. Ebî Şeybe (ö.239-Kufe),¹⁰ Abdullah b. Muhammed, İbn Ebî Şeybe (ö.235-Kufe),¹¹ Muhammed b. 'Ala Hemedani (ö.248-Kufe)¹².

Şam'da: Ebû Nadr İshak b. İbrahim b. Yezid (ö.227-Şam)¹³

Mısır'da: Ahmed b. Salih, Mısırî (ö.248-Mısır)¹⁴, Ahmed b. Said b. Bişr, Hemedani (ö.253-Merv)¹⁵, Ahmed b. 'Amr b. Abdillan b. Serh (ö.250-Merv)¹⁶

Dımaşk'da¹⁷ : Safvan b. Salih Dımaşki el-Muezzin (ö.239-Huceyre),¹⁸ Hişam b. 'Ammar Dımaşki (ö.245-Şam)¹⁹.

Hıms'da²⁰ : Ebû Abbas Hayve b. Şureyh Hımsi (ö.224-Şam)²¹, Ebû Fadl Curcusi Yezid b. Abdirabbih (ö.224-Şam)²².

Halep'de: Ebû Tevbe Rabi' b. Nafi' (ö.241-Tarsus)²³

¹ *Tehzibü't-Tehzib*, IX / 45–46

² *Tehzibü't-Tehzib*, VII / 393; Zehebi, *Siyeru 'Alam*, XIII/204; İbn Asakir, *Tarihu Dımaşk*, XXII/191

³ Ceyyani, *Tesmiyetu şuyuhi Ebî Dâvud*, II /232 (Haşiye İbn Debbağ'da);Ebû Dâvud, K.Mersil s. 339

⁴ İbn Asakir, *Tarihu Dımaşk*, XXII / 191

⁵ *Tehzibü't-Tehzib*, IV / 490

⁶ *Tehzibü't-Tehzib*, III / 465–466

⁷ Zehebi, *Siyeru 'Alam*, XIII / 204; İbn Asakir, *Tarihu Dımaşk*, XXII / 191

⁸ *Tehzibü't-Tehzib*, I /78

⁹ *Tehzibü't-Tehzib*, II /258

¹⁰ *Tehzibü't-Tehzib*, V / 510

¹¹ *Tehzibü't-Tehzib*, IV / 464–466

¹² *Tehzibü't-Tehzib*, VII / 362–363

¹³ *Tehzibü't-Tehzib*, I /239; Zehebi, *Siyeru 'Alam*, XIII / 213; Mizzi, *Tehzibu'l-Kemal*, XI / 366

¹⁴ *Tehzibü't-Tehzib*, I / 69; Zehebi, *Siyeru 'Alam*, XIII / 205

¹⁵ *Tehzibü't-Tehzib*, I / 62–63; İbn Asakir, *Tarihu Dımaşk*, XXII / 191

¹⁶ *Tehzibü't-Tehzib*, I / 90; İbn Asakir, *Tarihu Dımaşk*, XXII / 191

¹⁷ Zehebi, *Siyeru 'Alam*, XIII / 204

¹⁸ *Tehzibü't-Tehzib*, IV / 52 ;

¹⁹ *Tehzibü't-Tehzib*, IX / 58–61

²⁰ Zehebi, *Siyeru 'Alam*, XIII / 204; Mizzi, *Tehzibu'l-Kemal*, XI / 366

²¹ *Tehzibü't-Tehzib*, II / 488

²² *Tehzibü't-Tehzib*, IX / 358

²³ *Tehzibü't-Tehzib*, III /76–77

Harran'da: Ebû Cafer Nufeyli Abdullah b. Muhammed (ö.234-Harran)¹

Ebû Dâvud'un ilk 18 ve son 5 yılını hariç tutarsak, ömrünün çoğunu oluşturan h. 220'den h. 271 tarihine kadarki zamanı, ilmi seyahatlerle geçtiğini görmekteyiz.

2.2- Hocaları ve Talebeleri

Ebû Dâvud'un hocaları denilince, onun Sünen ve Sünen'i dışındaki bütün hocaları anlaşılmaktadır. Bu nedenle bu başlık altında, Ebû Dâvud'un bütün hocalarının sayısı ve isim olarak tespiti cihetine gidilecektir. Mizzi (ö.742/1341), Ebû Dâvud'un 171 hocasının adını verir.² İbn Hacer (ö.852/1449) de, Ebû Dâvud'un 300 civarında hocasının olduğunu belirtir.³ Çalışmamızda, hocaları hakkında verilen tabakat, tarih ve teracim kitaplarındaki bu gibi tespitlerle yetinmeyip, bizzat Sünen başta olmak üzere, Ebû Dâvud'un kendi eserlerini tarayarak tespit ettiğimiz kadarıyla, süneninde 401 ve sünen'i dışında da 76 olmak üzere⁴, Ebû Dâvud'un toplam 477 hocası bulunmaktadır. Ebû Dâvud'un Sünen'deki 401 hocası hakkında geniş bilgi, ileride "Sünen'deki Hocaları, Rivayet Sayısı ve Değerlendirilmesi" başlığı altında verilecektir.⁵

Talebeleri: Ebû Dâvud'un ilmi şahsiyetinin olgunlaşmasında büyük katkısı olan hocalarından sonra, kendisinden ilim öğrenen ve eserlerini nakleden talebeleri de, onun ilmi gayreti, gücü ve ilmi şahsiyetinin bir göstergesi kabul edilmelidir. Bu noktadan hareketle, ondan rivayette bulunan talebelerini iki kısımda görmek mümkündür. Birinci kısım, onun eserlerini rivayet eden talebeleri, ikinci kısım da, ondan sadece hadis dinleyip rivayette bulunan talebeleridir.

Ebû Dâvud'un eserlerini rivayet eden talebelerini rivayet ettikleri eserlere göre verecek olursak, şöyle sıralayabiliriz. İlk dokuz isim Sünen'ini rivayet eden talebeleri, sonrası da Ebû Dâvud'un diğer eserlerini rivayet eden talebeleridir;

1. Ebû İsa İshak b. Musa b. Said Remli (320/932) Ebû Dâvud'un kâtibi.

¹ *Tehzibü't-Tehzib*, IV / 477

² Mizzi, *Tehzibu'l-Kemal*, XI/ 356–359

³ *Tehzibü't-Tehzib*, III/459.Ebû Dâvud ile ilgili yapılan bütün çalışmalarda hocaları ile ilgili verilen bilgi, Mizzi'nin *Tehzibu'l-Kemal* ve İbn Hacer'in *Tehzibü't-Tehzib* kaynaklıdır. Eserlerinden hareketle hocalarının tespitine giden bir çalışmaya rastlanılmamıştır.

⁴ Ebû Dâvud'un rivayette bulunduğu Sünen'i dışındaki hocaları için bkz. Ekler, EK-IV

⁵ Ayrıca bkz., EK-IV

2. Ebû Hasen Ali b. Hasen b. Abd Ensârî (328/940).¹
3. Ebû Ali Muhammed b. Ahmed b. Amr Lu'luî (333/944).²
4. Ebû Said Ahmed b. Muhammed b. Ziyad İbn Arabî (340/951).³
5. Ebû Bekr Muhammed b. Bekr b. Abdirrezzak İbn Dâsse et-Temmâr (346/957).⁴
6. Ebû Usame Muhammed b. Abdilmelik b. Yezid Revvâs (ö. ?).
7. Ebû Salim Muhammed b. Said Culûdî (ö. ?).
8. Ebû Amr Ahmed b. Ali b. Hasen Basri (ö. ?).
9. Ebû Tayyib Ahmed b. İbrahim b. Abdirrahman Uşnani Bağdadi (ö. ?).⁵
10. Muhammed b. Ahmed b. Yakub Mettusi, Basri (ö. ?).⁶
11. Ebû Ubeyd Muhammed b. Ali b. Osman Acurri (ö. 382).⁷
12. Ebû Ali Herevi Huseyn b. İdris b. Mubarek b. Heysem (ö.301).⁸
13. Ebû Bekr Ahmed b. Selman b. Hasen Fakih en-Neccad (ö. 348).⁹

Ebû Dâvud'dan sadece hadis dinleyip rivayette bulunan önde gelen talebeleri de şöyle sıralayabiliriz;

- Ebû İsa Muhammed b. İsa Tirmizi (ö.279),
- Ebû Abdirrahman Ahmed b. Şuayb Nesai (ö.303),
- Zekeriya b. Yahya es-Sacî Basri (ö.307),¹⁰
- Ebû Bişr Muhammed b. Ahmed Dulabi (ö.310)¹¹,
- Ebû Bekr Ahmed b. Mehammed b. Harun Hallal (ö.311)¹²,
- Oğlu Ebû Bekr Abdillâh b. Süleyman b. Eşas (ö.316)¹³,

¹ Ebû Dâvud'un "*Merasil*" adlı eserin de ravisidir.

² Mizzi, *Tehzibu'l-kemal*, XI/361. Lü'lui, Ebû Dâvud'un "*Merasil*" adlı eserin de ravisidir.

³ İbn Arabî Ebû Dâvud'un "*K.Zuhd*" adlı eserin de ravisidir.

⁴ İbn Dâsse Ebû Dâvud'un "*K.Zuhd*" adlı eserin de ravisidir.

⁵ İbn Hecer, *Tehzibu't-tehzib*, III/457; Zehebi, *Siyeru 'Alam*, XIII/205–206

⁶ Zehebi, *Siyeru 'Alam*, XIII/206; Mizzi, *Tehzibu'l-kemal*, XI/361. "*er-Reddu ala ehli'l-kader*" adlı eseri rivayet eden talebesidir.

⁷ Zehebi, *Siyeru 'Alam*, XIII/206; *Sualatu Ebi Ubeydi'l-Acurri*, 3. cüz, mukaddime (thk. Muh. Ali Kasım Ömeri) Mektebetu İbn Teymiye, 3.bsk. 1979. Ebû Dâvud'un "*Sualatu Ebi Ubeydi'l-Acurri Eba Dâvud fi'lcerh ve't-tadil*" adlı eserin ravisidir.

⁸ Zehebi, *Siyeru 'Alam*, XIV/114. Ebû Dâvud'un "*Sualatu Ebi Dâvud li Ahmed b. Hanbel*" veya "*Esiletün li Ahmed b. Hanbel*" adlı eserin ravisidir.

⁹ *Tehzibu't-tehzib*, III/457. Ebû Dâvud'un "*en-Nasih ve'l-Mensuh*" adlı eserin ravisidir.

¹⁰ Zehebi, *Siyeru 'Alam*, XIV /197. es-Sacî, Basra'nın şeyhi ve müftüsü olarak bilinir. *İlelu'l-hadis* musannıfıdır.

¹¹ Eserleri için bkz. Mücteba Uğur, *Hadis İlimleri Edebiyatı*, s:91, 231, 235, T.D.V. Y. Ankara–1996

¹² Kitabu's-Sunen sahibidir. Bkz. M.Uğur, a.g.e. s.291

¹³ Bağdadi, *Tarihu Bağdat*, IX / 471, (No:5095) ; Zehebi, *Siyeru 'Alam*, XIII / 221–230

—Ebû Avane Yakub b. İshak İsfarayini (ö.316),¹

—Ahmed b. Muhammed Herevi (ö.334),²

—İsmail b. Muhammed Saffar (ö.341)³ ve daha birçok isim verilebilir.⁴

Ebû Dâvud'un talebeleri arasından bu kadar musannif ravilerin çıkması, onun ilmi kudreti ve ilmi şahsiyetinin seviyesi hakkında bilgi vermektedir.

2.3- İlme Bakış Açısı ve Yönetimle İlişkisi

Ebû Dâvud'un, Sünen'ini ahkâm rivayetlerinden oluşturması, ilmin pratik hayatta uygulama alanı bulan yönüne ağırlık vermesinin bir göstergesidir. O, ilmin yayılması ve öğretilmesi gerektiğine inanmış, bu nedenle eserleri ve talebeleri yanında, bizzat Basra'da ilmi faaliyetlerin sevk ve idaresini sağlamış, bu sayede Basra'nın kalkınmasına da katkıda bulunmuştu.

Ebû Dâvud, ravileri tenkit ederken kesin bilgi sahibi olmadığı kimseler hakkında fikir beyan etmekten kaçınırdı. Hatta güvenilir olmadığına dair genel ifadeleri fazla dikkate almadan, hangi sebeple cerh edildiklerinin açıkça belirtilmesi taraftarıydı. Fakat yetersiz ve liyakatsiz bildiği kimselere karşı ise, ilmi olgunluğu gereği müsamaha göstermezdi.⁵

Yönetimle ilişkilerinde, takvalı, vakar ve adil bir duruş sergileyen Ebû Dâvud, ilim adamına yakışan, ilmin şerefini koruyan ve ilim tahsilinde herkesin eşit olduğunu savunan bir anlayışa sahipti. Kaynaklarda nakledilen ve hayatının sonunda Basra'ya yerleşmesine neden olan bir olay, onun ilme bakış açısını göstermektedir. Ebû Dâvud'un hizmetçisi Ebû Bekr b. Cabir, bu olayı şöyle anlatıyor:

"Bağdat'ta Ebû Dâvud ile beraber iken bir gün akşam namazını kıldıktan sonra kapı çalındı. Kapıyı açınca bir baktım ki bir görevli (şöyle dedi):

—Emir Ebû Ahmed Muvaffak geldiler, müsadeniz olursa içeri girmek isterler, dedi. Durumu Ebû Dâvud'a ilettim. O da (Emir'in içeri buyurmasına) izin verdi. Emir içeri girdi, oturdu ve Ebû Dâvud ona dönerek şöyle dedi:

—Bu vakitte Emiri buraya zahmet ettiren nedir? Emir de:

¹ Zehebi, *Siyeru 'Alam*, XIV /417. *Mustehrec ala Sahihi Muslim* isimli eserin sahibidir.

² Bkz. M.Uğur, a.g.e. s.296. *Tarihu Herat* müellifidir.

³ Zehebi, *Siyeru 'Alam*, XV /440. *Musnedu Malik*'i Ebû Dâvud'dan rivayet etmiştir.

⁴ Ebû Dâvud'dan hadis dinleyen ravilerin isimleri için bkz. Zeheb, *Siyeru 'Alam*, XII/205–206; Mizzi, *Tehzibu'l-Kemal*, XI/360; İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzib*, III/457–458

⁵ Zehebi, *Siyeru 'Alam*, XI/159 ve *Muğni fi Du'afa*, II/550; Ukayli, *Duafa*, IV/446–447

—Size üç şey için geldim, dedi. Ebû Dâvud:

—Nedir onlar? diye sordu. Emir Ebû Ahmed Muvaffak da:

—Basra'ya taşınmanızı ve oraya yerleşmenizi istiyorum. Orada dünyanın her tarafından size ilim talabeleri gelir. (Sayenizde) Zenci isyanı sebebi ile harabe haline dönmüş ve insanların (bu nedenle) terk ettiği Basra (şehri de şenlenmiş ve) mamur olmuş olur, dedi. Ebû Dâvud:

—Bu birincisi, ikincisini buyurun, dedi. Emir Muvaffak da:

—Çocuklarıma Sünen (adlı eser)inizi okutup rivayet etmenizi (istiyorum), dedi. Ebû Dâvud:

—(Bu da) tamam, üçüncüsünü buyurun, dedi. Emir Muvaffak da:

—(Süneni okuturken) çocuklarım için ayrı bir zaman (istiyorum). Zira halife ve emirlerin çocukları halkla beraber oturtulamazlar, dedi. Ebû Dâvud da ona:

—İşte bu asla olamaz. Zira ilim (tahsili) konusunda, insanların üst(teki yönetici) ve alt(taki yönetilen) tabakası eşittir, dedi." Olayı nakleden Ebû Dâvud'un hizmetçisi Ebû Bekr b. Cabir; " Emir'in çocukları diğer talebelerle beraber derse geldiler. (Yine de) onlarla diğer talebeler arasında bir perde çekildi. Onlar da diğer talebelerle birlikte (hadis dersini) dinlediler," şeklinde durumun nasıl gerçekleştiğini de nakleder.¹ Ebû Dâvud'la ilgili anlatılan bu olay, onun ilim ve ilim adamlarının yöneticiler tarafından istismar edilmesine karşı olduğunu gösterdiği gibi, ilmin tahsilinde fırsat eşitliğine inanan ve ilmin şerefini koruyan bir anlayışa sahip olduğunu da gösterir.

Yahya b. Main ve Ali b. Medini, Malik'in *Muvatta*'nın en sağlam nüshasının, Abdullah b. Mesleme Kanebi nüshası olduğunu belirtir. İbn Hacer de bunu nakleder.² Ebû Dâvud'un *Muvatta*'nın Ka'nebi nüshasını kullanması, hatta en çok rivayette bulunduğu ilk 15 hocasının ilmi seviye ve otoriteleri hakkında söylenenlere bakıldığında,³ Ebû Dâvud'un ilmi bilgisi ve eserindeki rivayetleri, sağlam ve güvenilir kaynaklara dayandırması gerektiği fikrine sahip olduğunu hatırlatır.

Ebû 'Ubeyd Acurri, hocası Ebû Dâvud'a sened içinde geçen "*Simak b. Harb an Ebî Salih*" tabirindeki künyesi ile söylenen Ebû Salih hakkında "Ebû Salih kimdir?" diye sormuştu. Ebû Dâvud: O Bazam'dır, dedi. Talebesi Acurri ona: daha

¹ Hattabi, *Me'alimu's-Sunen*, Mukaddimesi, I / 7.

² *Tehzibu't-tehzib*, IV/492

³ Bkz. " Kendisinden En çok Rivayette Bulunduğu Kimseler" başlığı.

önce sorulduğunda o Zekvan'dır, demiştin, dediğinde, hocası Ebû Dâvud ona: Şayet ben böyle demiş isem hata etmişimdir. O (Ebû Salih), Bazam'dır Bazam, dedi.¹ Bilgi tashihi ile ilgili hoca talebe arasında geçen bu olay, onun ilmi olgunluğunun ve ilme bakış açısının bir göstergesidir.

3 – Eserleri

Tespitimize göre, kaynaklarda gerek Ebû Dâvud'a ait ve gerekse kendisine nisbet edilen irili ufaklı 25 eser ismi geçmektedir. Bunların 8'i yayınlanmış, üçü yazma halinde ve 14 eserin varlığı da eser isimlerinin kendisine nispeti ile bilinmektedir. Ebû Dâvud'un eserlerini yazma, yayınlanmış ve kendisine nispet edilen eserler şeklinde şöyle sıralayabiliriz.

3.1-Yazma Eserleri

1. *el-Mesâilu elleti hâlefe aleyha el-İmam Ahmed b. Hanbel*: Fuad Sezgin'in bildirdiğine göre yazma nüshası, Şam Zahirîye Kütüphanesi'nde (Hadis-334) bulunan eser, h. 266'da yazılmış ve 100 varaktır.² Muhtemelen bu nüsha Ebû Dâvud'un kendi nüshası veya ondan menkul olabilir.

2. *Kitabu'l-B'as ve'n-Nuşur*: Nakledildiğine göre Şam Mektebetu'l-umumiyye 21/237'de yazma nüshası bulunmaktadır.³

3. *Kitabun fi'r-Rical*: Fuad Sezgin'in bildirdiğine göre eserin yazma nüshası, Şam Zahirîye Kütüphanesi (Mecmu I / 46)'nde bulunmaktadır.⁴

3.2-Yayınlanmış Eserleri

4. *Sünen*: Ebû Dâvud'un en önemli ve en büyük eseridir. Kütüb-i Sitte diye bilinen altı hadis kitabının üçüncü sırasında yer alan bu eser, çalışmamızın konusu olduğundan ileride genişçe tanıtılacaktır.

5. *(er-Risaletu ila Ehli Mekke fi Vasfi's- Sunen) Risaletu Ebî Dâvud ila Ehli Mekke fi Vasfi Sunenihi*: Ebû Dâvud'un Sünen adlı eserini anlatan bu risale sünenle ilgili olduğundan, ileride “Ebû Dâvud’un Mekke’lilere Yazdığı Risalesi”ne

¹ Ebu Ubeyd Acurri, *Sualatu Ebu Ubeyd Eba Dâvud*, (thk. Abdulhalim Abdulazim Bestavi), I.bsk. Muessesetu Reyyan, Beyrut-1997, I/215 (No:221).

² Sezgin, *Tarihu Turasi'l-Arabî*, I / I.cüz/ 295

³ Brockelmann, Carl, *Geschichte Der Arabischen Litteratur Erster Suplementband*, Leiden-1937, I/276.

⁴ Sezgin, *Tarihu Turasi'l-Arabî*, I / I.cüz/ 296

Göre Sünen'i" başlığı altında detaylı ele alınacaktır. Ancak burada risalenin neşri ile ilgili kısaca şu bilgileri verebiliriz.

Yazma nüshası Şam-Zahiriye (Hadis-347) Kütüphanesinde olan bu risale, ilk defa 1369'da Mısır'da Muhammed Zahid Kevseri (1370/1951) tarafından tahkik edilerek neşredilmiştir. Daha sonra Mecelletu Advai's-Şeria'da (Sayı: 5. 1394) Muhammed Sabbağ tahkiki ile yayınlandı. Risale, Beyrut'ta da 1394'de Daru'l-Arabiyye ve 1405'de Mektebetu'l-İslami tarafından müstakil olarak yayınlandı. Ayrıca bu risale 1997'de, Abdulfettah Abu Ğudde'nin önceki neşirlere olan tenkitli bir tahkiki ile "*Selasu Resail fi İlmi Mustalahi'l-Hadis*" adlı çalışması içinde tekrar yayınlandı.

6. **Merâsil:** Sahasında ilk olan Ebû Dâvud'un merasili, bölümler ve bablar halinde 544 mürsel hadisten oluşmaktadır. Bölümler taharet, salât vd. ile başlar, "*ma cae fi't-tiyaratı*" ile biter. Ebû Dâvud, Mekke ehline gönderdiği sünenini anlatan mektubunda, süneninin 18 cüzden oluştuğunu ve bir cüzün de merasil olduğunu belirtmiştir.¹ Süleymaniye Kütüphanesi, Reisu'l-kuttâb-145'de kayıtlı sünenin yazma nüshasının sonunda Sünen'le beraber tek esermiş gibi bir cüz halinde merasil de bulunmaktadır. Bu yönüyle bilgiler birbirini doğrulamaktadır. Yani kitabı'l-merasilin Sünen'in bölümlerinden biri ve son bölümü olduğu anlaşılmaktadır.

Ebû Dâvud'un merasili ilk defa Şeyh Ali Sinni Mağribî Trablusi tarafından (Takaddum matbaası, Mısır-1310) neşredildi. Bu ilk baskıda senedler hazfedilmiş ve bir ihtisara gidilmişti. Bundan ve bazı eksikliklerden dolayı Şeyh Şuayb Arnavut eseri yeniden tahkik ederek ve 79 sahifelik bir girişle yeniden (Muessesetu'r-risale, Beyrut-1998'de) neşretti. Türkiye'deki en eski yazması, Süleymaniye Kütüphanesi Reisu'l-kuttâb-145/2 ve Köprülü-294/2'de bulunmaktadır.²

7. **Mesâilu İmam Ahmed:** Ahmed b. Hanbel'e yöneltilen soru ve cevaplardan oluşan eser, fıkıh konularına göre tertip edilmiştir. Eser ilk defa Medine Mahmudiye nüshası esas alınarak Reşit Rıza'nın tahkiki ile Kahire'de 1353'te neşredilmiştir. Daha sonra Reşit Rıza, Şam Zahiriye kütüphanesindeki nüsha ile de karşılaştırarak, önceki

¹ Ebû Dâvud, *Risaletu Ebi Dâvud ila ehli Mekke fi vasfi Sünenihi*, (thk. M.Lutfi Sabbağ) 3.bsk. Mektebetu'l-İslami, Beyrut-1405, s.31.

² Ebû Dâvud'un Merasi'lindeki rical hakkında Velîyuddin Ebû Zur'a Ahmed b. Abdîrahim b. Huseyn İraki'nin (ö.826) "*Tuhfetu't-tahsil fi zikri ruvati'l-merasil*" adında müstakil bir eseri vardır. Eserin yazması İstanbul Köprülü kütüphanesinde (No:386)'dır.

baskısındaki hata ve eksikleri giderip, farklılıklara da işaret ederek yeni bir tahkikle Beyrut'ta neşretti.

8. *Suâlâtun Ecâbe anhâ Ebû Dâvud fî Ma'rifeti'r-Rical ve Cerhihim ve T'adilihim*: Ebû Dâvud'un bu eseri kayıtlarda "*İcabatu Ebû Dâvud an Sualati Ebî Ubeyd el-Acurri*" veya "*Sualati Ebî Ubeyd el-Acurri Eba Dâvud es-Sicistani fî'l-Cerhi ve't-Ta'dil*" olarak bilinir. Eser, Ebû Dâvud'un cerh-ta'dil ve rical bilgisi ile ilgili talebesi Ebû Ubeyd Acurri'nin (ö.382) sorularına verdiği cevaplardan oluşur.

Şehirlere göre tertip edilen eser, cüzlerden oluşmaktadır. Zira neşredilen 3. cüz, Kufe ve Basra ravileri ile ilgili bilgileri ihtiva etmektedir. İşte eserin bu 3. cüzü, Muhammed Kasım Ömeri tarafından Y.Lisans tezi olarak çalışılmış, 92 sahifelik bir giriş ve geniş dipnotlarla yapılan bir tahkikle, Mektebetu İbn Teymiye tarafından 1979'da neşredilmiştir. Ravilerle ilgili bilgiler rakamlanarak, 607 sorunun cevabı bulunmaktadır.

Daha sonra eserin 1. cüzü de Abdulhalim Abdulazim Büstevi tarafından yapılan tahkikle (Muessesetu Reyyan, Beyrut-1997) neşredilmiştir. Bu cüzdeki ravilerle ilgili bilgiler de 1'den 1973'e kadar rakamlanmıştır. Neşredilen bu iki cüzü karşılaştırdığımızda, ilk neşredilen 3. cüz (1-607 rakamları), daha sonra neşredilen 1. cüzdeki rakamlanan 353.-959. arasındakilerle aynı metindir. Dolayısıyla bu son çalışma bir öncekini de ihtiva etmektedir.

9. *Suâlâtü Ebî Dâvud li'l-İmam Ahmed b. Hanbel fî Cerhi'r-Ruvât ve Ta'dilihim*: Fuad Sezgin'in "*Kitabun fî'r-Rical*"¹, Muhammed Nasiruddin Elbani'nin de "*Esiletu Ebî Dâvud li Ahmed b. Hanbel ani'r-Ruvâti's-Sikat ve'd-Duaâfâ*"² diye isimlendirdiği Ebû Dâvud'un bu eseri, ravilerin cerh-ta'dili ile ilgili Ahmed b. Hanbel'den aldığı cevabi bilgileri ihtiva eder.

Huseyn b. İdris'in Ebû Dâvud'dan rivayet ettiği bu eserde 596 ravi ile ilgili cerh-tadil bilgisi bulunmaktadır. Ravi isimleri, (memleketleri ve) şehirlere göre tertip edilmiş ve tek yazma nüshası bulunmaktadır. Eser, ilel, tarih ve isimler bahsiyle başlar, daha sonra Medine sika ravileri, Mekke sika ravileri şeklinde şehirler verilerek devam eder, Kufe zayıf ravileri ve Bağdat zayıf ravileri bölümüyle de biter.

¹ Sezgin, Fuad, *Tarihu Turasi'l-Arabi*, I / I.cüz/ 296, (trc.Mahmud Fehmi Hicazi), İdaretu's-sekaf ve'-neşr bi'l-camia, Riyad-1991. Eserin yazma nüshası, Şam-Zahiriye Kütüphanesi, Mecmu I/46'dadır.

² Elbani, Muhammed Nasiruddin, *Fihrisu Mahtutati Dari'l-Kutubi'z-Zahiriyye*, (el-Muntehab min mahtutati'l-hadis) s.161, Matbuatu mecmâi'l-luğati'l-arabiyye, Dımşk-1970

Ebû Dâvud'un bu eseri, Ziyad Muhammed Mansur'un yazdığı 150 sahifelik giriş ve geniş dipnotların yer aldığı tahkiki ile Medine ve Dımeşk'taki Mektebetu'l-Ulum ve'l-Hikem tarafından 2002'de tek cilt halinde neşredilmiştir.

10- ***Kitabu'z-Zuhd***: Fas Karaviyyin (No:80/133) Kütüphanesinde yazma nüshası bulunan eser¹, Ebû Dâvud'un talebeleri olan Ebû Said İbnu'l-Arabî ve Ebû Bekr Muhammed b. Bekr b. Dasse kanalı ile gelmektedir. Eser, Ziya Hasen Muhammed Selefi'nin eserin sonuna eklediği fihrist ve indeksli tahkiki ile Hindistan-Bombay'da 1993'de neşredilmiştir. Ancak eserin fihristi iyi rakamlandırılmamış, verilen numaralarda uyumsuzluk görülmektedir.

Tek cilt halinde neşredilen Ebû Dâvud'un *Kitabu'z-Züh'd*'ünde 515 rivayet bulunmaktadır. Eser züh'd ile ilgili önce geçmiş peygamber ve nebilere dair haberleri, sonra sahabe ile ilgili haberleri vererek, rical üzere tertip edilmiştir. Önce dört halife, sonra aşerei mübeşşere şeklinde devam eder ve Abdullah b. 'Aiz es-Semeli ile ilgili haberle biter.

11. ***Tesmiyetu ihve ellezine ruviye anhumu'l-hadis***: Eser, Ebû Dâvud'un hocası Ali b. Medini'nin "*er-Ruvat minel-İhve ve'l-Ehavat*" adlı eseri ile beraber 1988'de Basim Faysal Cevabire'nin tahkiki ile (Daru'r-Rayyan, I.bsk. Riyad-1988'de) tek cilt olarak neşredilmiştir. Ebû Dâvud'un talebesi Ebû Ubeyd Acurri tarafından rivayet edilen eserin 8 varaklık yazma nüshası, Şam Zahirîye kütüphanesindedir.²

Eser, şehirlere göre tasnif edilmiş ve önce Hz. Peygamber (s.a.v.)'den rivayette bulunan kardeş sahabelerden başlanmış, sonra Şam, Medine, Mekke, Mısır ve sonunda Kufe, Vasıt ve Basra şeklinde şehirler sıralanmıştır. Eserde bayan isimlerine de yer verilmiştir. Ebû Dâvud, bu eserini telif ederken hocası Ali b. Medini'nin eserinden, Ahmed b. Hanbel ve Musab b. Abdillâh b. Zubeyr'den yararlandığını eserin mukaddimesinde belirtir.³

¹ Sezgin, Fuad, *Tarihu Turasi'l-Arabi*, I / I.cüz/ 296.

² Sezgin, *Tarihu Turasi'l-Arabi*, I / I.cüz/ 296

³ Ebû Dâvud, *Tesmiyetu ihve ellezine reva anhumu'l-hadis*, s.162, Daru'r-reyyan, I.bsk. Riyad-1988.

3.3-Kendisine Nispet Edilen Eserleri

12. **Kitabu'n-Nasih ve'l-Mensuh**: Ebû Bekr Ahmed b. Suleyman ve Ebû Bekr Muhammed b. İsmail b. Abbas tarafından rivayet edilen bu eser, muhaddislerce kıraat edilmiş ve rivayet olunmuş eserlerdendir.¹

13. **Musnedu (Hadisi) Malik**: Eser İsmail b. Muhammed Saffar tarafından Ebû Dâvud'dan rivayet edilmiştir.²

14. **Kitabu'r-Reddi ala Ehli'l-Kader**: Bazı kaynaklarda "Kitabu'l-Kader"³ olarak belirtilen bu eser, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Yakub Mettusi tarafından rivayet edilmiştir.⁴

15. **Delailu'n-Nubüvve**: Bazı kaynaklarda "'Alamu'n-Nubuvve" olarak da belirtilen bu eserin ravisi, Ebû Dâvud'un talebesi Ebû Bekr İbn Dasse'dir.⁵

16. **Fedailu'l-Ensar**: Muhaddisler ve tabakat müellifleri tarafından kaynak olarak kullanılmıştır.⁶

17. **ed-Dua**: İbn Hacer, Tehzibu't-tehzib'in Mukaddimesinde bu eserin varlığından bahseder.⁷

18. **İbtidau'l-Vahy**: Bazı kaynaklarda "Kitabu Bedi'l-Vahy" olarak da belirtilen eserin varlığından Abu Ali Ceyyani Tesmiyetu Şuyuh'unda bahseder.⁸

19. **Ahbaru'l-Havaric**: İbn Hacer, Tehzibu't-tehzib'in mukaddimesinde bu eserin varlığından bahseder.⁹

20. **Kitabu't-Teferrüd**: Ebû Dâvud'un bu eseri, kaynaklarda "Ma teferrede bihi ehlu'emsar" olarak da verilir.¹⁰

21. **Marifetu'l-Evkat**: Bu eseri Suyuti *tedribu'r-ravi*'de belirtir.¹¹

¹ Zehebi, *Siyeru 'Alam*, XIII/209; İbn Hacer, *Tehzibu't-tehzib*, Mukaddime I/38, III/457, VII/327.

² *Tehzibu't-tehzib*, Mukaddime I/38, III/457.

³ Zehebi, *Siyeru 'Alam*, XIII/206

⁴ *Tehzibu't-tehzib*, Mukaddime I/38, III/457.

⁵ *Tehzibu't-tehzib*, Mukaddime I/39; Kettani, Muhammed b. Cafer, *Risaletu'l-Mustatrafe*, Daru Kahraman, İstanbul–1986, s.105.

⁶ *Tehzibu't-tehzib*, Mukaddime I/38; Kettani, *Mustatrafe*, s.59. *İsabe*'nin kaynaklarındandır.

⁷ *Tehzibu't-tehzib*, Mukaddime I/39

⁸ *Tehzibu't-tehzib*, Mukaddime I/39; Ceyyani, *Tesmiyetu Şuyuh*, s.64 (Rno:54), 67 (Rno:58), 94 (Rno:88), 227 (Rno:241), 335 (Rno:366), 388 (Rno:434), 391 (Rno:437), 430 (Rno:472).

⁹ *Tehzibu't-tehzib*, Mukaddime I/39

¹⁰ *Tehzibu't-tehzib*, Mukaddime I/38; Suyuti, Celaluddin, *Tedribu'r-Ravi*, II/316, (thk. Ahmed Ömer Haşim) I-II, Daru'l-Kitabi'l-Arabî, Beyrut–1989.

¹¹ Suyuti, *Tedribu'r-Ravi*, II/316

22. **Kitabu Ashabi's-S'abi**: Eserin varlığını, Ebû Dâvud'un talebesi Ebû 'Ubeyd Acurri haber vermektedir.¹

23. **Hadisu Hirakl**: Bu eser isimi *Tesmiyetu Şuyuh*'da geçmektedir.²

24. **el-Melâhim**: Ebû Dâvud'un Sünen adlı eserin içinde bir bölüm olmakla birlikte, Kettani bunu müstakil bir eser olarak belirtir.³

25. **Kitabu's-Sunne**: Ebû Dâvud'un Sünen adlı eserin içinde bir bölüm olmakla birlikte, Kettani bunu müstakil bir eser olarak belirtir.⁴

¹ *Sualatu Ebi Ubeyd*, 3.cüz, s.181(Metin no:186)

² Ceyyani, *Tesmiyetu Şuyuh*, s.348 (Rno:384) ; *Tehzibu't-tehzib*, VII/451

³ Kettani, *Mustatrafe*, s.49

⁴ Kettani, *Mustatrafe*, s.37

BİRİNCİ BÖLÜM
SÜNEN'İN TARİHÇESİ VE KAYNAKLARI

I – SÜNEN'İN TARİHÇESİ

Ebû Dâvud'un Sünen adlı eserinin tarihçesine geçmeden önce, bu eserin yer aldığı Sünen edebiyatından kısaca bahsetmemiz, ortaya çıktığı tarihi bağlamı göstermek açısından yerinde olacaktır. Zira Ebû Dâvud'dan önce de Sünen adlı eserler vardı ve sonrasında da telif edildi. Konuyu analiz edebilmek için, Sünen kavramı, bu kavramın hadis edebiyatında kullanılması ve bu tür eserlerin oluşumunu sağlayan ilmi ve sosyo-kültürel ortamı incelemek, yol gösterici olacaktır.

1 – Sünen Geleneği

Sünenlerin ve özelde Sünen-i Ebî Dâvud'un, döneminde ve sonrasında, tarih içindeki algılanması, hakkında yapılan ilgili çalışmalar ve hakkında söylenenler, eserin tarihçesinin bilinmesine yardımcı olacaktır. Ancak sünen geleneği çerçevesinde, sünnet ve Sünen kavramları, Sünen eserlerin doğuşu, gelişimi ve diğer edebi türler arasındaki yeri hakkında kısaca bilgi verdikten sonra, Sünen-i Ebî Dâvud'un tarihçesine geçilecektir.

1.1 – Sünnet, Sünen ve Ashabu's- Sünen Kavramları

Burada sünnet kelimesinin semantik tahlili¹ ve kavramlaşma sürecine² girmeden, Sünen adlı eser sahiplerinin sünnet anlayışlarının tespitine ışık tutması açısından, Sünnet'in sözlük anlamı ile ilgili yapılan tanımların ortak anlamı verilecek olursa, sünnet'in bir yol, takip edilen bir tarz ve davranış olduğu söylenebilir. Aslında sünnet kelimesi, bazen sözlük, bazen ıstılah anlamında, bazen de her iki anlam birden kullanılmıştır.

Sünnetin ıstılah anlamı ise, ilim adamlarının temsil ettikleri disiplin ve anlayışa göre farklılık arz eder. Kelamcılar, usulcüler, fakihler ve hadisçiler, sünneti

¹ Görmez, Mehmet, *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji sorunu*, T.D.V.Y. Ankara-1997, s.18-41, ; Özsoy, Ömer, *Sünnetullah Bir Kur'an İfadesinin Kavramlaşması*, Ankara-1994, s.45-54.

² Sünnetin kavramlaşma süreci için bkz. Erul, Bünyamin, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, II.Bsk. T.D.V.Y. Ankara-2000, s.14-78.; Hicri II.asır hadis Edebiyatındaki Sünnet anlayışı için bkz. Özağar, M.Emin, *Hadisi Yeniden Düşünmek (Fıkhî Hadisler Bağlamında Bir İnceleme)*, Ankara Okulu y. Ankara-2000, s.59-97. Ayrıca Sünnet terimi için bkz. İmtiyaz Ahmed, *Delailu't-tevsiki'l-mubekkir, li's-sünneti ve'l-hadis*, I.bsk Daru'l-vefa, Kahire-1990, s.14-74; Koçyiğit, Talat, *Hadis İstılahları*, s.399-400, A.Ü.İ.F.Y. II. bsk. Ankara-1985; Uğur, Mücteba, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, T.D.V.Y. Ankara-1992, s.367.

farklı zaviyelerden farklı şekilde tanımlarlar. Mesela; Kelamcılar sünneti, bid'atin zıddı olarak, dinin uygulamaya koyduğu yol, şeklinde tarif etmişlerdir.¹ Usulcülere göre ittifak edilen bir tarif olmamakla birlikte² sünnet, Kur'an'dan sonra, şer'i bir hükme delil olabilen, Hz. Peygamber'den sadır olmuş söz, fiil ve takrirlerdir.³ Fakihlere göre sünnet, Hz. Peygamber'in söz ve fiilleri ile tespit edilmiş, farz ve vacibin dışında,⁴ yapılmasında sevap ve terkinde azabı olmayan hususlardır. Fakihler, sünnetin süreklilik arz edenine müekked, çoğu kez terk edilenine de gayri müekked demişlerdir.

Hadisçiler ise sünneti, Hz. Peygamber'den sadır olmuş söz, fiil ve takrir, hatta ahlaki vasıfları ve yaratılış özellikleri ile ilgili, bize rivayet edilen her şey, olarak tanımlarlar. Bu tarife göre, hadislerin hepsi sünnetin malzemesidir. Bu manası ile sünnet, hadisle eşanlamlıdır.⁵ Aslında "hadisçilik, bir ekol olarak doğmadan ve bir halk hareketine dönüşmeden önce, sünnet ve hadis farklı manalarda kullanılmıştır. Her şeyden önce toplumda asıl belirleyici olan hadis değil, sünnet olmuştur. Sünnet olan bir davranış, bir hadis ile ifade edilebilirdi. Ancak her hadis bir sünnetin ifadesi değildi."⁶

Sünnet kelimesi bazen *sünnet-i Sâliha/sünnet-i seyyie*, *sünnet-i hasene/sünnet-i seyyie*, *sünnet-i hayr/sünnet-i şer* ve *sünnet-i hüda/sünnet-i dalâl* şeklinde belli nitelemelerle kullanılmıştır. Bazen de kime ait olduğu kayıtlandırılarak *sünnetu'l-âbâ'*, *sünnetu'l-kavm*, *sünnetu'l-evvelîn*, *sünnetullah*, *sünnetü ebikum İbrahîm*, *Sünenu'l-murselîn*, *sünnetu beni İsrâîl*, *sünnetu ehli kitab*, *sünnetu'n-nebi*, *sünnetu resulillah*, *sünnetu'l-hulefâ'*, *sünnetünâ*, *sünnetu'n-nisa'*, *sünnetü Ömer*, *sünnetu'l-ümme*, *Sünenu'l-müslimîn* tarzında kullanıldığı gibi, *sünnetu's-salât*, *sünnetu tavâf* gibi bir tarzda da kullanılmıştır.⁷

¹ Koçyiğit, Talat, *Hadis Istılahları*, s.401,

² Bazı usulcüler göre Sünnet, "İster Kur'an'dan ister Hz.Peygamber'den gelen veya gelmeyen bir hususta, Hz.Peygamber ahabının uyguladığı ve takibettiği yoldur." Bkz. Muhammed Ebû Zehv, *el-Hadis ve'l-Muhaddisun*, Matbaatu Mısır, Mısır-ty. s.9-10.

³ Muhammed Ebû Zehv, *el-Hadis ve'l-Muhaddisun*, s.9-10; Uğur, A. *Hadis Terimleri Sözlüğü*, s.367

⁴ Muhammed Ebû Zehv, a.g.e., s.10; Uğur, a.g.e., s.367

⁵Koçyiğit, Talat, *Hadis Istılahları*, s.401.

⁶ Görmez, a.g.e. s.231.

⁷ Bu kullanımlar için bkz. Malik b. Enes, *Muvatta*, Salât(3), 12, Hno: 399, 401, Camiu's-salât(13), 11, Hno: 762, Zekât(23), 24, Hno:1156, Hac(26), 38, Hno: 1576, Kiraz(38), 5, Hno: 2997, Mukateb(51), 2, Hno:3388, 10, Hno:3442, thk. Hassan Abdulmennan, Beytu'l-Efkari'd-Devliyye, Lübnan-2004; Abdurrezzak b. Hemmam, *Musannef*, Hno: 9782, thk. Habiburrahman Azami, Meclisu'l-ilm, Beyrut-

Sünnet kelimesi hangi tarzda kullanılırsa kullanılsın, kullanılan ıstılahi amaca göre terimdeki anlamın, nitelendirildiği ve kayıtlandırıldığı şekildeki yol, takip edilen bir tarz ve davranış anlamından uzaklaşmaması dikkat çekicidir. Mesela *sünnet-i hasene* ve *sünnet-i seyyie* kavramları, bir tarz ve davranış şeklidir. Ancak bu davranış şeklinin niteliği, değeri ve bu kavramın anlamlandırılması, *hasene* ve *seyyie* kelimeleriyle tamamlanmaktadır. Sünnet teriminin öne çıkardığı anlamdaki, fert veya toplumun takip edeceği yol, hayat tarzı ve davranışlar, insanın pratik hayatı ile ilgili hususlardır. Bunlar, iyi-kötü, helal-haram, meşru-yasak, uygun-uygun olmayan vb. değerleri ifade eder ki, bunlar da insanın inanç, ibadet, hukuk, ahlak ve siyaset yönünü ilgilendirir. Yani inançta, ibadette, hukuki işlerde, ahlakta ve siyasette takip edeceği yol şeklinde anlaşılır. Bütün bunların bir hüküm ifade ettiğini de unutmamak gerekir. Suphi Salih, " Medine'de sünnet tabirinin, asıl dini manasının yanında siyasi ve içtimai bir mana kazanmaya başladığını" belirtir.¹ Kanaatimizce, muhaddislerce sünnetin siyasi ve içtimai manası, baştan beri dini bir atmosfer içinde telakki edilmiştir. Zira sünnete karşı olmak, din ve dini ilkelerin karşısındatı veya dinden sapma olarak algılanmıştır.²

Sünnet mefhumu, "hem içerik hem de kavram olarak, İslam'ın ilk günlerinden beri var olmuştur. İtikadi, siyasi ve hukuki-fikhî bağlamlarda kullanıldığının maddi delilleri, hicri ikinci asra ait literatürde fazlasıyla vardır. Bu kullanımlardan birini, mesela siyasi bağlamda olanını diğerine, yani hukuki olanına tercih ettirecek herhangi bir sebep de söz konusu değildir."³ Rivayetlerde verilen birçok örnek,⁴ "*Peygamberin sünneti* tabirinin de, Peygamberin kendisi başta olmak üzere, ta ilk günden beri, itikadi, siyasi ve hukuki-fikhî bağlamlarda kullanıla geldiğinin açık örnekleridir."⁵ Abdulfettah Ebû Gudde, sünnet kavramıyla ilgili daha genel ve

1970; İbn Ebi Şeybe, *Kitabu'l-Musannef*, I.bsk. thk. Muhammed Abdusselam Şahin, Daru'l-kutubi'l-ilmiiyye, Beyrut-1995, Hno: 30645, 31448, 37387,. Ayrıca bkz Erul, a.g.e. s.14-78;

¹ Süphi Salih, *Hadis İlimleri ve İstılahları*, (trc.M.Yaşar Kandemir), D.İ.B.Y.II. bsk. Ankara-1973, s:4.

² Ebû Dâvud, *Sünen*, Sünne, babu şerhi Sünne, fi lüzumi Sünne.

³ Özafşar, *Hadisi Yeniden Düşünmek*, s.58

⁴ Sünnetü'n-Nebi, *Sünnetü'r-Resul* terimleri için bkz.Malik b. Enes, *Muvatta*, Feraiz(33),8, Hno:2210, Kader(58),1, Hno:3851, (Rivayetu Ebi Musa'b, HNo:1874), Cami(72),17, Hno: 4144 (Bey'a(55), Rivayetu Muhammed b. Hasen, Hno:966, Rivayetu Ebi Muab, HNo:595); Abdurrezzak b. Hemmam, *Musannef*, Hno :1233, 1979, 4086, 4277, 7206, 8897, 8898, 8899, 9775, 9823, 12027, 13354, 15295, 15298, 18254, 18678, 20701, 20758.; İbn Hişam, Abu Muhammed Abdulmelik, *es-Siretu'n-Nebeviyye*, Daru'l-hulud, Beyrut-tr. IV/592, 593, 604.

⁵ Özafşar, *Hadisi Yeniden Düşünmek*, s. 56-57.

kapsayıcı bir açıklama yaparak şöyle der; "Hz. Peygamberin hadislerinde, sahabe ve tabîî sözlerinde varit olan “Sünnet” kelimesi, genel şer'i manaya dayanmakta ve bu ise itikat, ibadet, muamelat, ahlak, adap ve benzeri şeylere şamil olmaktadır."¹ Ebû Gudde'ye göre başka bir ifadeyle "sünnet, dinde tabi olunan meşru yol ve hanîf-nebevî olan metottur."²

Anlam ve tanımı verilen *sünnet* kavramının çoğulu ise, *Sünen*'dir. Bu anlamdan hareketle *Sünen* kavramı, insanın pratik hayatı ile ilgili hususlarda hüküm ifade eden, itikadi, siyasi ve hukuki-fikhî alanda, takip edilmesi gereken meşru fikir, yol, tarz ve davranışı belirleyen materyaller toplamı manasına geldiğini söyleyebiliriz.³ *Sünen*'i oluşturan materyaller ise, başta Kur'an-ı Kerim ve onun çizdiği yolda Hz. Peygamber'in sarf ettiği söz, fiil ve takrirler, Hz. Peygambere uyan ve onu takip eden neslin buna dair pratik hayattaki uygulamalarıyla ilgili rivayetlerdir, denilebilir. *Sünen* olarak isimlendirilen kitaplardaki *Sünen* kelimesinin anlamının da bu olduğunu düşünüyoruz.⁴

Farklı anlayış ve yaklaşımdan dolayı, hadis ıstılahında "*Sünen*" kavramının farklı tanımları yapılmıştır. Mesela "Hz. Peygamberin söz, fiil ve takrirlerinden ibaret olan *sünnetin* çoğulu *Sünen*, hadis tarihinde, umumiyetle, bir çeşit hadis kitabına verilmiş bir isimdir. Bu kitaplar fıkıh bablarına göre tasnif edilmiş ahkâm hadislerini muhtevidir ve hadislerinin hepsini Hz. Peygamberin söz, fiil ve takrirlerinden ibaret olan merfu haberler teşkil eder. Bu sebeple *Sünen*lerde sahabe ve tabiin sözlerine, yani mevkuf denilen haberlere rastlanmaz." denilmektedir.⁵ Bu tanıma göre *Sünen* kitaplarında Hz. Peygamberin söz, fiil ve takrirlerinden başka rivayetlerin bulunmaması gerekir. Fakat *Sünen* kitapları incelenecek olursa, Hz.

¹ Leknevi, Muhammed Abulhayy, *Tuhfetu'l-Ehyar bi İhyai Süneti Seyyidi'l-Ebrar*, Mukaddime, s.9, (thk. Ebû Gudde), I.bsk., Mektebetu'l-Matbuati'l-İslamiyye, Halep-1992.

² Ebû Gudde, Abdulfettah, *es-Sünnetu'n-Nebeviyyetü ve Beyanu Medluliha's-Şer'iyyi*, s.9, I.bsk. Daru'l-Kalem, Dımışk-1992.

³ Sünnet kavramının daha çok hukuki-fikhî manada kullanıldığı bilinmektedir. Ancak siyasi kontekstte kullanıldığına dair rivayetler de yok değildir. Bunun için bkz. Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, s.58-60; Özaşar, *Fıkıhî Hadisler*, s. 98-99.

⁴ Ebû Dâvud'un *Sünen*'indeki Kitabı's-sünne bölümündeki, babün fi'l-hülefa, babün fi istihlafi Ebi Bekr, babün ma yedüllü ala terki'l-kelami fi'l-fitne, babün fi katli'l-havaric gibi bab başlıkları ve muhtevastaki rivayetler, Sünnet kavramının siyasi veya siyasi-hukuki manası çerçevesinde değerlendirilmelidir. Bu rivayetler aynı zamanda Ebû Dâvud'un ahkam anlayışına göre birer hüküm ifade etmektedir.

⁵ Koçyiğit. *Hadis ıstılahları*, s.398-399; Ayrıca bkz. Mücteba Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, s.363; Abdullah Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, s.140.

Peygamberin söz, fiil ve takrirlerinin dışında ahkâm rivayetlerin de bulunduğu görülecektir.¹ Dolayısıyla "mekuf ve maktu haberlere rastlanmaz" şeklindeki değerlendirmeye katılmamız mümkün değildir. Zira Sünenlerde az da olsa bu tür rivayetlere yer verilmektedir.² Sünen türü eserler için, " ahkâm ile ilgili rivayetlerin, bölüm ve bablara göre tasnif edildiği hadis kitaplarıdır," diyebiliriz.³

Konularına göre tasnif edilmiş ve sadece ahkâm rivayetlerinden oluşması özelliği, Sünen türünün diğer hadis kitaplarından belirgin olan tarafıdır. Bu sefer de Sünen kitaplarındaki rivayetlerin tamamının ahkâma dair olup olmadığı, sorusu akla gelmektedir. İşte Sünen'in tanımı ve bu sorudan hareketle çalışmamızın ikinci bölümünde Ebû Dâvud'un Sünen'inde bulunan bütün rivayetlerin, ahkâmla ilgili olup olmadıklarını inceleyeceğiz.⁴

Hadis edebiyatında Sünen isimli kitap müelliflerine, "*ashabu's-Sünen*" denilmiştir.⁵ Sünen müellifleri arasında daha çok meşhur olan Ebû Dâvud, Tirmizi, Nesei ve İbn Mace'ye *ashabu's-Sünen*⁶ diyenler de olmuştur. Bu muhaddislerin eserlerine de "Sünen-i erba'a" denilmiştir. Hatta bu ifade *ashabu's-suneni'l-erba'a*⁷ şeklinde de söylenmiştir. Hadis edebiyatı tarihinde muhaddisler, rivayetleri farklı amaçlarla bir araya getirmiş ve bunları belli bir metot üzere tasnif etmişlerdi. Ancak bu süreçte tasnif edilen Sünen'leri daha iyi tanıyabilmek için, onların oluşumunu, gelişimini, duyulan ihtiyacı ve bu oluşumun etkilerini görmemiz yerinde olacaktır.

¹ Mekuf ve maktu rivayetlerle ilgili bilgi, çalışmamızın ikinci bölümünde "Mekuf Rivayetler " ile "Maktu' Rivayetler" başlıklarında verilecektir.

² "Sünenlerde sahabe ve tabiin sözlerine, yani mekuf ve maktu denilen haberlere rastlanmaz." tarzındaki bu yaklaşım, Kettani'nin *er-Risaletü'l-Mustatraf*'de (s.32) "Sünen kitaplarında mekuf hadisler bulunmaz. Çünkü Sünen müelliflerinin ıstılahında mekufa Sünet değil hadis denir." tarifinden kaynaklanmıştır. Sünenlerin muhtevasının böyle olmadığına farkında olanlar, "Sünenlerde umumiyetle merfu hadisler bulunur." Tarzında daha ihtiyatlı yaklaşımlarda bulunmuşlardır. Özaşar, *Fıkıhî Hadisler ve Değerlendirilmesindeki Esaslar*, (yayınlanmamış doktora tezi, s.73, 269 numaralı dipnot, Ankara-1995) isimli çalışmasında buna dikkat çekerek, Kettani ve onu izleyenlerin bu yaklaşımına katılmaz.

³ Sünenler içinde Dârekutnî'nin Sünen'i içerik bakımından yaptığımız Sünnet ve Sünen tariflerinden farklılık arz etmektedir. Muhteva itibarı ile diğer Sünen türü kitapların yapısından ayrılmakta ve farklı gözükmemektedir. Darakutnî, Sünen'ini diğer Sünenler gibi konularına göre tasnif etmekle beraber, illel benzeri bir kitap olarak telif etmiştir. Bkz. Ebû Gudde, *es-Sünnetü'n-Nebeviyyetü*, s.23.

⁴ Ahkam kavramı ve ahkam rivayetleriyle ilgili Bkz. çalışmamızın II. Bölümündeki " Sünen'deki Bazı Bölüm Başlıklarının Ahkâmla İlgisi" başlığına.

⁵ Mücteba Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, s.33.

⁶ Ahmed Naim, *Sahihi Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi*, Mukaddime I/51, D.İ.B. Ankara-1979; Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, s.363.

⁷ Aydınli, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, s.37.

1.2– Sünenlerin Doğuşu, Gelişimi ve Duyulan İhtiyaç

Sünen edebiyatının doğuşu ve buna duyulan ihtiyaç, hadis tedvin ve tasnifi konusu ile iç içe olan bir husustur. Bu nedenle hadis tedvin ve tasnifine duyulan ihtiyacı bilmek, Sünenlerin doğuşu ve buna duyulan ihtiyacı tespit etme yolunda doğru bir yol izleme imkânı sağlayacaktır. Hadislerin tedvin ve tasnif süreci, şifahi gelenekten yazılı kültüre geçişi oluşturarak hadislerin naklini, muhafazasını ve hadis edebiyatının oluşumunu sağlamıştır. Bu nedenle de bu süreç, hadis ilmi açısından büyük bir öneme sahiptir.

Genel olaylar ve fikirlerden hareketle, hadis edebiyatı oluşumundaki etkiler tespit edilebileceği gibi, bizzat hadis edebiyatında tasnif edilen eserlerden hareketle, bu edebiyattaki her türün oluşumundaki farklı etkilerin tespitine, daha sağlıklı bir şekilde ulaşılabilir. İlmi ve fikri hareketler, tarihi genel olaylar ile ilgili tespit ve bilgilerin bilinmesi, hadis kaynaklarının sağlıklı incelenmesine katkı sağlar. Sözelimi Sünen-i Ebî Dâvud'un muhtevassından hareketle, bu eserin oluşumundaki etkileri tespit etmek imkân dâhilindedir. Yani Sünen'lerin ve özelde Ebû Dâvud'un Sünen'inin oluşum nedenleri ve ona duyulan ihtiyaç, Sünen'deki bab başlıkları ve muhtevassında saklıdır.

Hadis tarihi kitabetle başlar ve tedvin ile devam eder. Kaynaklarımız hadis tedvininden bahsederken, gerek şahsi ve gerek devlet eliyle yapılan tedvin faaliyetinde İbn Şihab ez-Zuhri'yi (ö.124) gösterirler.¹ Aslında hadis tarihinde tedvin dönemini kesin bir sınırla belirlemek, çok zor görülmektedir. Zira tedvin bitmeden, tedvinle beraber tasnif² faaliyeti de başlamıştı. Fakat tedvin tasniften evveldir."³

Hadisler, ilk safhadan itibaren, farklı şekillerde tasnif edilmişlerdi. Bablara (konularına) göre tasnif ve ravilerin adlarına göre tasnif şeklinde iki yol izlenmişti. Bablara (konularına) göre tasnif şekli içinde de, önce tek bablı eserler, daha sonra ahkâma dair Sünen, muvatta, cami ve musannef türünde hadis eserleri meydana

¹ İbn Abdilberr, *Camiu beyani'l-ilm ve fadlihi*, Mektebetu selefiyye, II. Bsk. Medine-1968, I/91; Kettani, *Mustatrafê*, s.4

² Koçyiğit, *Hadis Istılahları*, s.429

³ Sezgin, *Buhari'nin Kaynakları*, s.58-59

getirilmiştir.¹ Hadis edebiyatının bu tür eserleri, farklı amaç ve ihtiyaçtan doğmuş, gelişim sürecini tamamlamış ve bunlardan bazıları zati ve tarihi değerini kazanmıştı.

Ramehürmüzî, hadisi ilk tasnif eden ve bablara ayıranlara dair isimleri verirken, aslında tasnifin başlangıcı hakkında da bilgi vermiş olmaktadır.² Bunlar arasında dikkat çeken en erken isim, Mekke'de bulunan Abdulmelik b. Abdilaziz b. Cureyc (ö.150)'dir. İbn Cureyc aslen Bizanslıdır. Mekke'de doğmuş ve orada ikamet etmiştir.³ Kaynaklarda ilk hadis musannifleri arasında gösterilen bu hadisçinin, *Kitabu't-Tefsir*, *Kitabu's-Sunen*, *Menasiku'l-Hacc* isimli eserlerin sahibi olduğu rivayet edilmektedir.⁴ Kendisine nispet edilen bu eserleri, tefsirle ilgili olanı da ahkâma dair olduğunu kabul edecek olursak, ilk tasnif edilen bu gibi eserlerin hukuki-fikhî içerikli olduğu görülecektir.

Hadis tedvinine sevk eden amiller olduğu gibi, hadislerin tasnifine sevk eden amiller de olmuştur. İbn Hacer Askalani, bu amillere işaret ederek şöyle der; "...Tabiin devrinin sonlarına doğru, âlimlerin çeşitli şehirlere dağılması, Hariciler, Rafizîler ve kaderi inkâr edenler gibi bidat ehlinin ortaya çıkması üzerine, eserlerin tedvini ve bablara göre tasnifi başlamıştı. Tasnif işine girenlerin başında, Rab'i b. Subeyh (ö.160) ve Said b. Ebî Arube (ö.156) gibileri vardı. Üçüncü tabakanın büyüklerine gelinceye kadar, her babı ayrı ayrı tedvin ederek ahkâmı tasnifte bulundular."⁵ İbn Hacer'in sıraladığı nedenlerden anlaşılacağı üzere, âlimlerin çeşitli şehirlerde olmasıyla dağınıklık arz eden sünnet malzemesinin toparlanması, sünnet karşıtı, yani Hz. Peygamber'in yaşadığı ve ortaya koyduğu İslami ilkeler karşıtı söylemlerde bulunan fırka temsilcilerine cevap olması, cevap olacak bu rivayetlerin toplanması ve bunlardan kolayca yararlanılabilmesi için, bu rivayetlerin belirli bölüm

¹ Tasnif sistemleri ve tasnif devri hadis Edebiyatı için bkz. Çakan, İsmail Lütfi, *Hadis Edebiyatı*, s:25-100, M.Ü.İ.F.V.Y.,II.bsk. İstanbul-1989; Hicri II. Asır fikhî hadis literatür için bkz. Özafşar, Fikhî Hadisler ve Değerlendirilmesindeki Esaslar, yayınlanmamış Dr.tezi, s.46-72.

² Ramehürmüzî, Hasen b. Abdirrahman, el-Muhaddisu'l-Fasıl beyne'r-Ravi ve'l-Vaî', s.611-613, I.bsk. Daru'l-Fikr, Beyrut-1971.

³ Zehebî, *Siyeru 'Alam*, VI/325-336.

⁴ Sandıkçı, S.Kemal, İlk Üç Asırda İslam Coğrafyasında Hadis, s.72, D.İ.B.Y. Ankara-1991.

⁵ İbn Hacer Askalani, Hedyu's-sâri mukaddimetu fehu'l-bari şerhu sahihi'l-buhari, I/8, Mektebetu daru's-selam, Riyad-t.y. İbn Hacer ilk tasnif işine girenler hakkında bilgi verirken daha erken dönem olan Müsned sahibi Zeyd b. Ali (ö.121-2/738-9), es-Sire sahibi İbn İshak (ö.150/767), Ma'mer b. Raşid (ö.153/770) gibi musannıfları saymayı ihmal eder. Bunun için bkz. Erul, Bünyamin, *Hicri II. Asır Rivayet Üslubu (I) I. Rivayet Açısından Ma'mer b. Raşid'in (ö.153) el-Cami'i*, s. 30, A.Ü.İ.F.D. Cilt: XLIII (2002), Sayı: I, Ankara-2002.

ve başlıklar altında tasnif edilmesine ihtiyaç duyulmuştur. İşte böyle bir ihtiyaçtan dolayı, dini savunma saiki, meşru yol ve davranışları, rivayetlerle tespit etme gayesi ile ahkâm rivayetlerinden oluşan Sünen isimli eserler doğmuştur, denilebilir.

Sünnet olacak rivayetlerin belirli başlıklar altında tasnif edilmesine zemin hazırlayan hususlardan biri de, rey veya şahsi fikir denilen akli düşüncenin siyasi, hukuki-fikhî ve itikadi sahada fikirler üretmesidir. Bu dönemde devamlı problemleri artan İslam toplumunun siyasi, hukuki-fikhî çıkmazlarına çare arayan fakihler ve fakih-muhaddisler, büyük bir çaba içine girmişlerdi. Peygamberimizden devralınan İslam'ın pratik hayata uygulanması hususu, bu fakihler ve fakih-muhaddislerin faaliyetleri ve gayretleriyle sürdürülürken, bu dönemde içtihat tekniği ve usulü de giderek sistemleşmekteydi. Buna dikkat çeken Fazlur Rahman şöyle der; "Rey ya da şahsi fikir denilen akli düşünce, yaklaşık olarak ilk bir buçuk asırda, birçok hukuki, dini ve ahlaki fikirler ortaya koymuştur. Ancak zenginliğine rağmen bu faaliyetin ürünü oldukça karışık bir manzara sergilemiş, yani Hicaz, Irak, Mısır gibi çeşitli bölgelerin sünneti, detaylarla ilgili hemen her konuda farklılık arz etmiştir."¹

Fazlur Rahman'ın dikkat çektiği bu farklılık, aslında İslam âlimlerinin takip ettikleri, Ashabu'r-Rey ve Ashabu'l-Hadis kavramlarında ifadesini bulan, farklı iki ilmi yol ve usulden kaynaklanmaktaydı. Bu iki metot arasındaki çekişmeyi incelerken, aynı çağda yaşayan âlimlerin, bu iki kavram ve metoda sığınarak, bunun ötesinde ilmi rekabet ve Arap-mevali çekişmesi –bir nevi nüfuz ve getirim çekişmesi– içine girdikleri tespitini de göz ardı etmemek gerekir.² Zira Irak ve Hicaz ekolü olarak bilinen taraflar arasındaki fikhî ve kelami tartışmanın altında yatan sebeplerden biri de, etnik ve nüfuz elde etme mücadelesi olarak görülebilir.

Yapılan bazı çalışmalarda tasnif faaliyetinin ardında rol oynayan Ehl-i Hadis'in oluşmasında etnik bir geleneğin bulunduğu ileri sürülmüştür.³ Kanaatimizce

¹ Fazlu Rahman, Tarih Boyunca İslami Metodoloji Sorunu, s.36, Ankara Okulu, Ankara–1997.

² Ashabu'r-Rey ve Ashabu'l-Hadis arasındaki ihtilafın arka planı için bkz. Ünal, İ.Hakkı, İmam Ebû Hanife'nin Hadis Anlayışı ve Hanefi Mezhebinin Metodu, s:44–48, D.İ.B.Y. Ankara–1994.

³ Kutlu, Sönmez, İslam Düşüncesinde İlk Gelenekçiler, s.62, (Ayrıca bkz. Dipnot: 182), II.bsk. Kitabiyat, Ankara–2002. Sönmez Kutlu şu tespitte bulunur: "Hadis taraflarının teşekkülünde en fazla rol oynayan ve daha sonra kendi adlarına nispetle fıkıh mezhepleri kurulmuş olan İmam Malik, Şafii ve Ahmed b. Hanbel'in her üçü de Araptır. Arapların yaşantıları ve kültürlerinde önceden beri var olanlara bağlılık anlamındaki Sünnet telakkileri, onlarda kitap Sünnet, sahabe ve tabiuna ittiba şeklinde tezahür etmiş görünmektedir. Hadisleştirilmiş olan bu telakkiye göre, bunların dışındakilerin hepsi,

ehi sünnet veya hadis taraftarlığının ve sünnete bağlılığın nedenini sadece etnik bir geleneğin tezahürü şeklinde görmek, İbn Cüreyc gibi Arap olmayan samimi sünnet taraftarlarının duruşlarını izah etmemizi güçleştirecektir.

Ashabu'r-Rey ve Ashabu'l-Hadis kavramlarının semantik tahlil, kavramlaşma süreçleri ve oluşum nedenlerine girmeden,¹ bu farklı usulleri şöyle belirtebiliriz. Ashabu'r-Rey, kendilerince yeterli derecede şerî' bir hüküm ifade edecek kuvvette hadis bulunmadığı itikadi ve hukuki-fikhî konularda, şerî' çıkarımlarda bulunup hükümler oluşturan âlimlerin takip ettiği rey yolu, Ashabu'l-Hadis de, bütün şerî' konulardaki meselelerin mutlaka bir rivayete dayanılması gerektiğini savunan âlimlerin takip ettiği yoldur, denilebilir. Bu farklılık, İslami ilimler dediğimiz disiplinler arasında bir tartışma ve mücadeleye neden olmuş, bunun sonucu meydana gelen münakaşalar, fıkıh, hadis ve kelam ilimlerine dair dönemin ilmi ve fikri ihtiyaçları dikkate alınarak meydana getirilen eserlerin şekil ve muhtevasına yansımıştır. Bu eserlerden konumuzu ilgilendiren musannefattan, bablara göre tasnif edilen hadis kitaplarının muhteva ve tertipleri incelenecek olursa, fıkıh kitaplarının konu başlıkları ve tertibi ile paralellik arz ettiği görülecektir.²

Rivayetlerin konularına göre tasnifini hızlandıran sebeplerden biri de, Ehl-i Hadis'in bilgisiz ve sadece nakilci olmalarıyla itham edilmeleri hususudur. "Gerek fakihlerin gerekse kelimcilerin Ehl-i Hadise yönelttiği eleştirilerin ekseriyeti, hadisçilerin sadece birer ravi ve nakilci olmaktan öteye geçmedikleri üzerinde yoğunlaşmıştır."³ Kanaatimizce, bu fikrin bütün hadisçilere teşmil edilemeyeceği ve geçersiz olduğunu göstermek için, hadisçilerin de kendi metotları ile akaid, fıkıh, hatta siyasi duruş anlayışına sahip olduklarını ispat çabası, konularına göre tasnif metodunu ve özellikle ahkâma dair Sünen türü eserlerin tasnifini hızlandırmıştır.

Yukarıda belirttiğimiz nedenlerden dolayı konularına göre tasnif edilen hadis edebiyatının ilk ürünleri, müstakil konulu tasnifler olmuştur. Mesela Şabi'nin (ö.103)

yani rey ve kıyas, sonradan ortaya çıkmış bidat görüşlerdir. Bunlara tabi olmak, insanı dalalet düşürür."

¹ Ashabu'r-Rey ve Ashabu'l-Hadis kavramları için bkz. Şehristani, Abu'l-Feth Muhammed b. Abdilkerim, el-Milel ve'n-Nihal, I / 206–207, (thk. Muhammed Seyyid), Daru'l-marife, Beyrut-t.y. ; Ünal, İmam Ebû Hanife'nin Hadis Anlayışı, s:27–48; İlgili md. İA, T.D.V. X/ 507–512, 520–523.

² Bablara göre tasnifedilen ve Sünenlerle bazı ortak konulara sahip olan Muvatta, Musannef ve Cami isimli eserlerle Sünen'ler arasındaki mukayese, ileride ele alacağımız "Tasnif Sistemi ve Ebû Dâvud'un Sünen'i" başlığı altında verileceğinden, burada diğer eserlerle ilgili bilgilere girilmeyecektir.

³ Görmez, age. s.59.

Talak ile ilgili hadisleri bir babda toplayıp rivayet ettiği naklolunur.¹ el-Hasan el-Basrî'nin (ö.110) *el-Kirae*, *Şurutul-imame*, *Vasiyye* ve *Feraiz* ile ilgili müstakil konulu çalışmaları², Eyyub b. Keysan es-Sahtiyanî'nin (ö131) *Kitabu'-feraiz*'i³ bu tür çalışmalardandır. Aslında bu gibi erken dönem tasnif çalışmaları, sistematik tasnifin ve muhtelif konulu eserlerin ilk merhalesini oluşturduğu söylenebilir. Bu dönemdeki münferit konulu eserler, dönemin ihtiyaçlarına çözüm sunacak şekilde ve genellikle hukuki-fikhî konularla ilgili, aynı zamanda Sünen edebiyatının doğuşunu hazırlayan ve iskeletini oluşturan çalışmalar olarak görülmelidir.

Bu dönemde müstakil konularda eserler tasnif edilmesi⁴ durumu, fıkıh ve hadis ilminin bir etkileşim içinde olduğunu gösterir. Buradaki etkileşim, dönemin ilmi ve fikri ihtiyaçları çerçevesinde karşı reaksiyon olarak gelişen ve kamplaşmaya yol açan bir etkileşimdir. Aslında hadis ehli, fakihler gibi fikhî meseleler hakkındaki görüşlerini de eserlere yansıtmışlar. Mesela yapılan tespite göre ilk Sünen musannifi olan Mekhûl ed-Dımişkî (ö.116)'nin *es-Sünen fi'l-Fıkh* adlı eseri yanında, ayrıca *Kitabu'l-mesail fi'l-fıkh*⁵ isimli bir eserinin olduğu rivayet edilir. Kanaatimizce ihtilaflı ve münakaşa edilmiş fikhî meseleleri ve âlimlerin görüşlerini konu edinen *Kitabu'l-mesail fi'l-fıkh* isimli eserler, muhtemelen hukuki-fikhî sahadaki daha sınırlı konuları ihtiva etmiş olabilir. Bu gibi eserler belki de müstakil konulu eserlerdi, denilebilir.

Sünen kitaplarının ortaya çıkışı ve içerikleri ile ilgili olarak, Ali Yardım da şu tespitlerde bulunur. "Sünenler, rey taraftarlarına bir nevi reaksiyon olarak tasnif edildikleri için, planları, fıkıh kitaplarının planlarına göre tertip edilmiştir. Herhangi bir fıkıh kitabının fihristi ile rasgele bir Sünen'in fihristi karşılaştırılırsa, tertip ve muhteva bakımından her ikisinin de birbirinin aynı olduğu görülür. Ancak fıkıh kitaplarında müctehid ve fakihlerin sözlerinin yer almasına karşılık, Sünenler, Hz. Peygamberin hadislerinin, kısmen de ashap ve tabiin fetvalarının toplanmasından

¹ Ramehurmuzi, Hasen b. Abdırrahman, el-Muhaddisu'-fasıl beyne'r-ravi ve'l-va'i, s. 609, (thk. Muhammed Accac Hatip), I.bsk. Daru'l-fikr, Dımişk-1971.

² Sandıkçı, a.g.e. s:132.

³ Sandıkçı, a.g.e. s:137

⁴ İbnu Nedim, *Fihrist*, s. 344-346.

⁵ Sandıkçı, a.g.e., s.94 ; Erken döneme ait *Kitabu'l-mesail fi'l-fıkh* isimli eser sahibi olan başka isimler de vardır. Bkz Sandıkçı, s:94 (Evzai, ö.157), 210 (Ebû Naym Fadl b. Dukeyn), 315 (Leys b. Sad) vb.

meydana getirilmiştir. Başka bir deyişle; Sünenler, hadislerle yazılmış birer fıkıh kitabıdır."¹

Ali Yardım'ın Sünenlerle ilgili yaptığı bu değerlendirme, ilk Sünenler için geçerli kabul edilebilir. Zira hicri II. asırda belli bölüm ve babları ihtiva eden Sünenler, sonraları ortamın ilmi ve fikri hareketliliği sürecinde muhtevasını zenginleştirmiştir. Daha önce hadisçilerin rey ehline karşı bir nevi kelami fikirlerinin ifade edildiği *Kitabu's-Sünne* veya *es-Sünne* adıyla telif edilen eserlerin, zamanla Sünenlerin muhtevasına dâhil edildikleri gözlenmiştir. *Kitabu's-Sünne*'lerde geçen bab başlıklarındaki rivayetler, Sünenlerin herhangi bir bölüm ve bab başlığına dâhil edilerek Sünenlerin bir gelişim sürecine girdikleri anlaşılmaktadır. Hatta hicri III. asırda, fikhî eserlerdeki konular arasında bulunmayan, sünnet kavramı anlayışı içinde görülen, siyasi ve fikri konularla ilgili bölüm ve konu başlıklarının da ahkâm içinde mütalaa edilerek Sünenlerde yer alması, Sünenlerin nasıl geliştiğini veya Sünen anlayışının nasıl bir gelişim yaşadığını göstermektedir.² Ali Yardım'ın dikkatinden kaçmayan bu husus, "fakat bir kısım Sünenlerin bu çerçeve dışına taşarak, fikhî ilgilendirmeyen diğer bazı ana mevzulara yer verdikleri" ifadesiyle hatırlatılır.³ Kanaatimizce Sünen eserlerle ilgili kesin bir sınır belirleyerek, sözcğlimi "sadece şu isimli fikhî konuları ihtiva edenler Sünen kapsamına giren eserlerdir, bunun dışına taşanlar ise biraz farklı Sünenlerdir," gibi kesin bir yargıya varmak, yanıltıcı olacaktır. Zira Sünenler, keyfiyet yönüyle musannıflarının sünnet ve ahkâm anlayışlarını yansıtmaktadır. Bunun için her Sünen'in şekil, tertip, metot ve muhteva bakımından birer kaynak eser olarak ayrı ayrı incelenmesi halinde, daha isabetli tespitlerin yapılacağını düşünmekteyiz.

1.3–Sünenler ve Fıkıh Kitapları

Sünen kitaplarıyla fıkıh kitapları, ihtiva ettikleri konu başlıkları ve muhteva bakımından o kadar benzerlik arz eder ki, bu durum bazı araştırmacıların bu iki türü

¹ Yardım, Ali, Hadis II, s.78, D.E.Ü.Y. İzmir–1984.

² Bkz. Ebû Dâvud, Sünen, İlim, Tıb, Fiten Mehdi, Melahim, Sünnet ve Edeb bölümleri ; İbn Mace, Sünen, İman, Dua, Rü'ya, Zühd bölümleri ; Darimi, Sünen, Mukaddime'deki bablar, İsti'zan, Rikak, Fedailu'l-Kur'an; Nesai, Sünen, Menakıb, Hasais ; Darakutnî, Sünen, Haberu'l-vahid yucibu'l-amel, es-Sebku beyne'l-hayl gibi konular, genelde fıkıh kitaplarında yer almayan konulardır. Beyhaki'nin Sünen'ini ise ihtiva ettiği konular, tetip ve muhteva bakımından fıkıh kitaplarıyla, özellikle Şafii fıkıh kitapları ile örtüştüğü söylenebilir.

³ Yardım, Hadis II, s.79

aynı kategoride görmelerine neden olmuştur. Fıkıh ve hadisin aynı olduğunu kabul eden bir anlayış ve bunun örnekleri¹ yok değildir. Nitekim Hâkim Nisaburî'nin (ö.405), Ali b. Ebî Haşrem'den (ö.257) olan rivayeti, bu anlayışı gösteren iyi bir örnektir. O şöyle der; "Süfyan b. Uyeyne'nin hadis meclisindeyken, o bize:

—Ey hadis ehli! Fıkhu'l-hadisi öğreniniz ki, rey ehli size galip gelmesin. Ebû Hanife'nin konuştuğu herhangi bir konuda mutlaka biz (hadisçiler) de bir veya iki hadis rivayet etmişizdir, dediğini işittim. Süfyan b. Uyeyne dedi ki; Ebû Hanife'yi (bundan dolayı) terk ettiler."² Bu rivayet, fıkıhçılarla hadisçiler arasındaki tartışmayı gösterdiği gibi, fıkıhçıların hedeflediği misyonu üstlenme iddiasında bulunan hadisçilerin tutumunu sergiler. Yine bu ve benzeri rivayetler, hadisçilerle fıkıhçılar arasındaki rekabet ortamının aynı zamanda karşılıklı olumlu bir etkileşime neden olduğunu ve birbirlerine bakarak eksiklerini tamamlama gayreti içine girdiklerini de göstermektedir.

Aslında fıkıh kitapları ve Sünen kitapları arasındaki benzer ve ortak yönler olsa da, bu kitapları ayrı iki disiplinin edebi ürünleri olarak görmek daha isabetli olur. Hadis ve fıkıh kitapları hem metot, hem şekil ve hem de malzeme bakımından farklılık arz eder. Fakat bu eserler, ihtiva ettikleri fikhî-hukuki konular yönüyle benzerlik gösterirler. Sadece bu benzerlikten dolayı "Sünenler, hadislerle yazılmış birer fıkıh kitabıdır,"³ değerlendirmesinin isabetli olmadığı kanaatindeyiz.

Sünen kitaplarının birer hadis kaynağı olduğunu unutmamak gerekir. Hadis metinleri, Kur'an lafızları gibi tamamen değişmeden bize gelen metinler olmasa da, fikhî hükümler ve yeni çıkarımlar yapabilmek için, onları delil olacak malzeme olarak görmek gerekir. Fakat fıkıh kitapları, delillerin alınacağı ve bu yönüyle müracaat edilecek kaynaklar olarak tasnif edilmemişlerdir. Hatta fıkıh kitaplarının müellifleri, kendi şartlarına uygun hadis kaynaklarındaki rivayetleri delil olarak kullanmışlardır. Bunun için bir Sünen müellifi muhaddistir, muhaddis olmakla birlikte fakih olabileceği gibi, olmayabilir de. Aynı şey fakih için de geçerlidir. Her fakih aynı zamanda bir muhaddistir diyemeyiz, muhaddis olabileceği gibi olmayabilir.

¹ Özaşar, *Hadisi Yeniden Düşünmek*, s:31–34

² Hâkim, Abu Abdillâh Nisaburî, K.Marifetu Ulumi'l-Hadis, s. 66, (thk. Seyyid Muzam Hüseyin), II. bsk. Medine–1977.

³ Yardım, Hadis II, s.78

Netice itibarı ile ahkâm rivayetlerinden oluşan Sünen kitapları, bir fakihin kendi metoduyla onun elinden çıkmış bir fıkıh kitabı olmadığı gibi, fıkıh kitapları da bir hadisçi metoduyla telif edilmiş Sünen kitapları değildir. Sünen adlı eserlerin fikhî hadisleri¹ ihtiva etmeleri, bölüm başlıklarının benzerliği gibi fıkıhla ilgili eserlerle ortak yönlerinin bulunmasıyla birlikte, gerek şekil ve metot, gerekse muhteva bakımından farklılık bulunduğunu düşünüyoruz.² Bunun yanında gerek muhaddislerin fikhî değerlendirmeleri ve gerekse fakihlerin rivayetlerle ilgili değerlendirmeleri, eserlere yansımamış değildir.

Hadis edebiyatının en zengin türünü oluşturan Sünenlerin, kemal devrine h.III. asırda Ebû Dâvud Sicistani ile kavuştuğunu söylemenin yanlış olmayacağı kanaatindeyiz. Zira Ebû Dâvud Sicistani'den önce ve sonra bir hayli Sünen isminde eserler tasnif edilmişti. Tarih itibarı ile Sünen-i Ebî Dâvud, bu Sünenlerin ortasında yer alır. İşte hadis edebiyatına dair yazılmış ilk ve son dönem eserler, konularına göre tasnif edilmiş edebi türlerden, Sünenlerin muhtevası ile ilgili örnek verirken, haklı olarak genellikle Sünen-i Ebî Dâvud'u örnek verirler. Bu husus, Sünen'in kemal noktasında olduğunun bir göstergesi kabul edilebilir. Söylenenlerden ziyade, Ebû Dâvud'un Sünen'indeki bu durumunu, bizzat Sünen'i inceleyerek ve Ebû Dâvud'un Sünen'indeki tasnif metodunu tespit ederek belirlemenin en ikna edici yol olduğunu düşünmekteyiz. Sünen-i Ebî Dâvud öncesi ve sonrası Sünen edebiyatını hatırlayalım.

1.4 –Ebû Dâvud'un Sünen'inden Önceki ve Sonraki Sünenler

Hadis edebiyatı tarihinde konularına göre tasnif edilen ve Sünen ismiyle bilinen eserler, *es-Sünen*, *Kitabu's-Sünen*, *Sünen fi'l-Fıkh*, *Kitabu's-Sünen fi'l-fıkh*, *Kitabu's-Sünen bi Şevahdii'l-Hadis* veya *K. es-Sünen an ehli'l-beyt* gibi isimlerle tasnif edilmişlerdir. Hicri II. asırda tasnifine başlanan Sünenlerin, h.V. asra kadar devam ettiğini kaynaklardan öğrenmekteyiz. Sünen-i erba'a olarak bilinen meşhur eserler arasındaki Ebû İsa Muhammed b. İsa et-Tirmizi (ö.279)'nin tasnif ettiği eserin asıl adı, el-Camiu's-Sahih'dir. Bu eseri cami türünden kabul ettiğimiz için, Sünen

¹ "Fikhî Hadisler" hakkında bkz Özafşar, Fikhî Hadisler, (yayınlanmamış Dr. tezi), s.16-20.

² Örneğin fıkıh kitaplarında konular işlenirken ibadat, münakehat ve müfarekat, muamelat ve 'ukubat şeklinde bir tertip izlenir. kısmen bu tertibe benzeyen Sünenler, Cihad, İlim, Tıp, Huruf ve'l-Kiraat, Fiten, Mehhi, Melahim, Sünne ve Edep gibi bölümlerle fıkıh kitaplarından farklılık arzeder.

listemize almadık.¹ Bu Sünenleri müellifleri ile beraber ölüm tarihlerine göre liste halinde, Ebû Dâvud Sicistani'den öncekiler ve sonrakiler şeklinde verdikten sonra genel bir değerlendirme yapılacaktır.

Ebû Dâvud'dan (ö.275) önceki Sünenler ve müellifleri;

1. Suriye'de: Ebû Abdillâh **Mekhûl** ed-Dımişkî (ö.116) *es-Sünen fi'l-Fıkh*.²
2. Mekke'de: Abdülmelik b. Abdilaziz **İbn Cüreyc** (ö.150) *Kitabu's-Sünen*.³
3. Medine'de: Ebû Bekr Muhammed **İbn İshak** b. Yesar (ö.151) *Kitabu's-Sünen*.⁴
4. Basra'da: Ebû'n-Nadr Saîd **b. Ebî Arûbe** Mihrân (ö.156) *Kitabu's-Sünen*.⁵
5. Suriye'de: Ebû Amr Abdurrahman b. Amr **el-Evzâî** (ö.157) *es-Sünen fi'l-Fıkh*.⁶
6. Medine'de: Ebû Abdurrahman Muhammed b. Abdurrahman **İbn Ebî Zi'b** el-Kuraşî (ö.159) *Kitabu's-Sünen*.⁷
7. Kufe'de: Ebû's-Salt **Zaide b. Kudâme** es-Sekafî (ö.161) *Kitabu's-Sünen*.⁸
8. Nisabur'da: Ebû Saîd **İbrahim b. Tahmân** (ö.163) *es-Sünen fi'l-Fıkh*.⁹
9. Basra'da: Ebû Seleme **Hammâd b. Seleme** el-Basrî (ö.167) *Kitabu's-Sünen*.¹⁰
10. Merv'de: Ebû Abdurrahman Abdullah **b. el-Mübarek**(ö.181) *es-Sünen fi'l-Fıkh*.¹¹
11. Kufe'de: Ebû Saîd Yahya b. Zekeriya **İbn Ebî Zâide** (ö.183) *Kitabu's-Sünen*.¹²
12. Vasıt'ta: Ebû Muâviye **Hüseyim b. Beşir** el-Vâsitî (ö.183) *es-Sünen fi'l-fıkh*.¹

¹ İsmail Lütü Çakan da Tirmizi'nin eserini camiler arasında sayar. Bkz. Çakan, *Hadis Edebiyatı*, s.68–74; Sandıkçı, a.g.e. s.443–445

² İbn Nedim, age. s. 318; Kehhâle, a.g.e., XII/319.

³ Sezgin, *Târihu't-Turâs*, I/130; İbn Nedim, a.g.e.. s. 316; Hacı Halife, Mustafa b. Abdillâh, *Keşfu'z-Zunun an Esami'l-kutub ve'l-Funun*, Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi, Beyrut-t.y II/1008.; Kettani, age. s.34. Sünen'in bir kısmı Ebû Abdillâh el-Attâr'ın (ö.331) *Mâ ravâhu'l-ekâbir an Mâlik b. Enes ve Yahyâ el-Ensârî ve İbn Cüreyc* adlı tezhîbinde mevcuttur.

⁴ Sandıkçı, age. s.46.

⁵ İbn Nedim, a.g.e., s.317.

⁶ İbn Nedim, a.g.e., s.318; Hacı Halife, a.g.e. II/1682. Hacı Halife, Müsned adıyla verir; Kehhâle, a.g.e., V/163. Mervan Muhammed eş-Şe'âr tarafından tasnif/telif edilen *Sünenü'l-Evzâî: Ehâdis ve âsâr ve fetâvâ* (Dâru'n-Nefâis, Beyrut 1413, 806 s.) adlı çalışma, söz konusu eserin muhtevası hakkında bir fikir vermektedir. Hakkında yapılan yüksek lisans çalışması için bkz. Aydın, Nevzat, *İmam-ı Evzâî ve Sünen'indeki Metodu*, (241 s.) O.M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Samsun–2001.

⁷ İbn Nedim, a.g.e., s.315; Kehhâle, a.g.e., X/157.

⁸ İbn Nedim, a.g.e., s.316; Kehhâle, a.g.e., IV/179.

⁹ İbn Nedim, a.g.e., s.319.

¹⁰ İbn Nedim, a.g.e., s.317; Sandıkçı, a.g.e. s.147.

¹¹ İbn Nedim, a.g.e., s.319; Kehhâle, a.g.e., VI /106.

¹² İbn Nedim, a.g.e., s.316; Kehhâle, a.g.e., XIII /197.

13. Cezire'de: Ebû Mes'ud **Mu'afa b. İmran** b. Nufeyl (ö.184) *Kitabu's-Sünen* ²
14. Suriye'de: Ebû'l-Abbas **Velîd b. Müslim** Dımaşkî (ö.194) *es-Sünen fi'l-Fıkh* ³
15. Kufe'de: Ebû Abdirrahman **Muhammed b. Fudayl** (ö. 195) *Kitabu's-Sünen*. ⁴
16. Kufe'de: Ebû Süfyan **Vekî' b. el-Cerrah** er-Ruâsî (ö.197) *Kitabu's-Sünen*. ⁵
17. Yemen'de: **Ebû Kurra** Musa b. Tarık el-Yemânî Zebidî (ö.203) *Kitabu's-Sünen* ⁶.
18. Mısır'da: Ebû Abdillâh **Muhammed b. İdris eş-Şafî'** (ö.204) *Kitabu's-Sünen*. ⁷
19. Bağdat'da: **Ebû Nasr** Abdulvehhâb **el-Haffâf** (ö.204) *es-Sünen fi'l-Fıkh*. ⁸
20. Basra'da: Ebû Muhammed **Ravh b. Ubâde** el-Basrî (ö.205) *Kitabu's-Sünen*. ⁹
21. Yemen'de: Ebû Bekr **Abdürrezzâk b. Hemmâm** (ö.211) *K.es-Sünen fi'l-Fıkh* ¹⁰
22. Basra'da: **Ebû Ömer** Hafs b. Ömer **ed-Darir** (ö.220) *Kitabu's-Sünen* ¹¹
23. Bağdat'da: **Muhammed b. es-Sabbâh ed-Dûlâbî** (ö.227) *es-Sünen fi'l-fıkh*. ¹²
24. Belh'de: Ebû Osman **Saîd b. Mansûr** el-Horasanî Mekkî (ö.227) *es-Sünen* ¹³.
25. Rey'de: Ebû Amr Eşter **Sehl b. Ebî Sehl (Zencele)** er-Razî (ö.231) *es-Sünen* ¹⁴
26. Merv'de: Ebû'l-Haris **Süreyc b. Yunus** Mervezî (ö.235) *K. es-Sünen fi'l-Fıkh* ¹⁵
27. Kufe'de: Ebû Bekr Abdullah, **İbn Ebî Şeybe** (ö.235) *K. es-Sünen fi'l-fıkh* ¹

¹ İbn Nedim, a.g.e., s.318; Kehhâle, a.g.e., XIII /151; Sezgin, a.g.e., I /64.

² Sandıkçı, a.g.e. s.302.

³ İbn Nedim, a.g.e., s.318.

⁴ Sandıkçı, a.g.e. s.203

⁵ Sandıkçı, a.g.e. s.204–205

⁶ Zehebi, Siyeru A'lâm, IX, 346; Kettânî, a.g.e., s.35; Sandıkçı, a.g.e.s.84 ; *Tehzibu't-Tehzib*, İbn Hacer 1 cilt olarak gördüğünü nakleder

⁷ Kettânî, a.g.e., s.32. Tahavî'nin (ö.321), İmam Şafî'nin öğrencisi el-Müzenî'den (ö.264) rivayet ettiği Sünen, 684 hadis ihtiva etmektedir. Eser, Abdulmu'tî Emin Kal'acî'nin talik ve tahririyle *es-Sünnenu'l-me'sûra* adıyla 1986'da Beyrut'ta basılmıştır.

⁸ İbn Nedim, a.g.e., s.319; Kehhâle, a.g.e., VI/225.

⁹ İbn Nedim, a.g.e., s.318; Kehhâle, a.g.e., IV/ 174; Sandıkçı, a.g.e. s.159

¹⁰ İbn Nedim, a.g.e., s.318; Kehhâle, a.g.e., V/219. Bu eserin Musannef olma ihtimali daha çoktur.

¹¹ Sandıkçı, a.g.e. s.163

¹² Kettânî, a.g.e., s.35; Kehhâle, a.g.e., X/89.

¹³ Dihlevî, Butsân, s.96-97; Kettânî a.g.e., s.34; Kehhâle, a.g.e., IV/ 232. Eser, Muhammed Hamidullah'ın ondört sayfalık mukaddimesi ve Habîburrahmân el-A'zamî'nin tahkik ve talikiyle 1985'de Beyrut'ta iki cilt halinde neşredilmiştir. Hamidullah, (*Sünnen*, I/22–24) eserin hadis tarihindeki yeri ve önemini belirtmiştir. El-A'zamî (*Sünnen*, II, 349) 1388'de yapılan tahkik çalışmasının sonunda şu açıklamada bulunur: Gereken gayret ve çabayı gösterdik ama şu ana kadar diğer ciltlerini bulamadık. Araştırma ve haberleşmeyi sürdüreceğiz; bir cüzünü bulduğumuz zaman inşallah neşredebiz.”

¹⁴ Sandıkçı, a.g.e. s.361.

¹⁵ İbn Nedim, a.g.e., s.322; Kehhâle a.g.e., IV/209.

28. Nisabur'da: Ebû Ya'kub **İshak** b. İbrahim **İbn Râhûye** (ö.238) *es-Sünen fi'l-fikh*.²
29. Kufe'de: **Osman** b. Muhammed **İbn Ebî Şeybe** (ö.239) *K. es-Sünen fil-fikh*.³
30. Rey'de: Ebû Amr **Sehl b. Ebî Sehl Zencele** er-Râzî el-Eşter (ö. 240) *es-Sünen*.⁴
31. Mekke'de: Ebû Ali Hasen b. Ali el-Hallâl **el-Hulvânî** (ö.242) *es-Sünen*.⁵
32. Bağdat'da: **Ebû Ali** Hasen b. Sabbah el-**Bezzâr** Vâsitî (ö.246) *Kitabu's-Sünen*.⁶
33. Semerkant'da: Abdullah b. Abdirrahman **ed-Dârimî** (ö.255) *es-Sünen*.⁷
34. Basra'da: Sehl b. Muhammed b. Osman es-Sicistânî (ö.255/869) *Kitâbüs-Sünen*.⁸
35. Buhara'da: Muhammed b. İsmâîl **el-Buhârî** (ö. 256) *K. es-Sünen fi'l-fikh*.⁹
36. Mısır'da: Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh **İbn Abdilhakem** b. A'yun el-**Mısri** (ö.268) *Kitabu's-Sünen*.¹⁰
37. Bağdat'da: **Ebû Bekr** Ahmed b. Muhammed **el-Esrem** (ö.273) *Kitabu's-Sünen*.¹¹
38. Kazvin'de: Muhammed b. Yezîd **İbn Mâce el-Kazvînî** (ö.273) *es-Sünen*.¹²
39. Bağdat'da: Ebû Bekr **Ahmed b. Muhammed** b. Haccac **el-Mervezi** (ö.275) *Kitabu's-Sünen bi Şevahi'l-Hadis*.¹³
40. Basra'da: **Ebû Dâvud** Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî (ö.275) *es-Sünen*.¹

¹ İbn Nedim, a.g.e., s.320; Kehhâle, a.g.e., VI/107.

² İbn Nedim, a.g.e., s.321; Sandıkçı, a.g.e.s.390-391

³ İbn Nedim, a.g.e., s.320; Kehhâle a.g.e., s.268; Sandıkçı, a.g.e.s.215

⁴ Kettânî, a.g.e., s.35; Kehhâle, a.g.e., s.283.

⁵ Kettânî, a.g.e., s.35.

⁶ Kehhâle, a.g.e., III/231; Sandıkçı, a.g.e.s.261

⁷ Bkz. Kettânî, a.g.e., s.13, 32; Kehhâle, a.g.e., VI/ 71; Sezgin a.g.e., I/172. Dehlevî, a.g.e., s.92. İbnu's-Salâh (ö.643), Nevevî (ö.676), Salâhaddin el-Alâî (ö.761) ve İbn Hacer (ö.852) gibi hadis otoritelerinin, Kütüb-i Sitte'nin altıncı kitabı olmaya layık görmeleri, Sünen'in önemini ortaya koymaktadır. Sünen'e müsned adı verilmesinin yanlış olduğu, Sünen olarak onu adlandırmanın doğru olacağı ifade edilir (bkz. Kettânî, a.g.e., s.74). Sünen ilk kez 1876'da Kanpur-Hindistan'da ve 1337 Dehli ve 1349 Dimaşk baskıları esas alınarak es-Seyyid Abdullah Haşim Yemânî el-Medenî'nin tashihiyle 1386/1966'da tekrar basılmıştır.

⁸ Literatür kitaplarında rastlamadığımız bu Sünen ile ilgi bilgiyi katalog taramamız sunucunda Konya Karatay Yusufâğa Kütüphanesinde (Arşiv No: 42 Yu 5487/1a)¹ kayıtlı olduğunu tespit ettik.

⁹ İbn Nedim, a.g.e., s.321; Kehhâle, a.g.e., IX/52; Sandıkçı, a.g.e.s.454

¹⁰ Sandıkçı, a.g.e., s. 329.

¹¹ Kettânî, a.g.e., s.35; İbn Nedim, a.g.e., s.320-321; Kehhâle, a.g.e., II/167; Sandıkçı, a.g.e., s.545. Sünen'i *es-Sünnen fi'l-fikh alâ mezheb-i Ahmed ve Şevâhidihi mine'l-Hadîs* adıyla *Fihrist*'ten nakleden Kehhâle ve Sandıkçı, müellifin vefat tarihini 261 olarak verir.

¹² Sandıkçı, a.g.e.s.371-372. İlk defa 1233'de Delhi'de neşredilen Sünen, M. Fuad Abdulkaki tarafından dipnotlar eklenerek 1372/1952'de iki cilt halinde neşredilmiştir. Sünen'in hadis literatüründeki yeri için bkz. Erkaya, Musa, *İbn Mace'nin Hadis Kültüründeki Yeri*, A.Ü.S.B.E. Yayınlanmamış doktora tezi (Dnş: Prof. Dr. M. Hayri Kırbasoğlu), Ankara-2004

¹³ Sandıkçı, a.g.e., s. 270.

Ebû Dâvud'dan (ö.275) sonraki Sünenler ve müellifleri;

41. Bağdat'da: Ebû İshak **İsmail b. İshak el-Kâdî** el-Basrî (ö.282) *Kitabu's-Sünen*.²
42. Basra'da: Ahmed b. Amr **el-Bezzar** (ö.292) *Kitabu's-Sünen*.³
43. Basra'da: **Ebû Müslim** İbrahim b. Abdillâh **Keşşî/Keccî** (ö.292) *Kitabu's-Sünen*.⁴
44. Bağdat'da: **Hasen b. Ali** b. Şübeib **el-Ma'merî** (ö.295) *K. es-Sünen fi'l-fikh*.⁵
45. İsfahan'da: **Hakem b. Ma'bed** el-Huzaî (ö.295) *Kitabu's-Sünen*.⁶
46. Bağdat'da: Ebû Muhammed **Yusuf b. Yakûb el-Kâdî** el-Ezdi el-Basrî el-Bağdadî (ö.297) *Kitabu's-Sünen fi'l-Hadis*.⁷
47. Kufe'de: Ebû Ca'fer **Muhammed b. Osman b. Muhammed İbn Ebî Şeybe** el-Kûfî. (ö.297) *K.es-Sünen fi'l-fikh*.⁸
48. Kufe'de: Ebû Hadrami Muhammed b. Abdillâh b. Süleyman **el-Mutayyen** (ö.297) *K. es-Sünen fi'l-fikh*.⁹
49. Bağdat'da: Ebû Bekr **Ca'fer** b. Muhammed b. El-Hasen **el-Firyâbî** (ö.301) *Kitabu's-Sünen*.¹⁰
50. Mısır'da: Ebû Abdirrahman Ahmed b. Ali b. Şuayb **en-Nesâî** (ö.303) *es-Sünen*.¹¹
51. Kufe'de: Ebû'l-Kasım **İbrahim b. Nuceyh ez-Zührî** (ö.310) *Kitabu's-Sünen*.¹²
52. Bağdat'da: Ebû Bekr **Ahmed b. Muhammed Hallal** (ö.311) *Kitabu's-Sünen*.¹³

¹ Konumuz olan Sünen, ileride genişçe tanıtılacaktır.

² Kettânî, a.g.e., s.37. Sandıkçı, a.g.e., s. 380

³ Uğur, *Hadis İlimleri Edebiyatı*, s.290; Sandıkçı (a.g.e., s.185) el-Müsnedü's-Sağir olarak vermektedir.

⁴ Zehebî, *Siyeru 'Alam*, XIII/423-25; İbn Nedim, a.g.e., s.324; Kettânî, a.g.e., s.34.

⁵ İbn Nedim, a.g.e., s.322; Kehhâle, a.g.e., III/255; Sandıkçı, a.g.e., s. 288.

⁶ Uğur, *Hadis İlimleri Edebiyatı*, s.290; Sandıkçı, a.g.e., s.357

⁷ Kettânî, a.g.e., s.37; Kehhâle, a.g.e., XIII /344; Sandıkçı, a.g.e., s. 290

⁸ İbnü Nedim, a.g.e., s.320; Kehhâle, a.g.e., X/285; Sandıkçı, a.g.e., s. 222

⁹ İbnü Nedim, a.g.e., s.323-324 ; Sandıkçı, a.g.e. s. 221.

¹⁰ İbnü Nedim, a.g.e., s.324; Kehhâle, a.g.e., III/146; Sandıkçı, a.g.e., s.293. Eser elli kadar kitap ihtiva ettiği nakledilmektedir.

¹¹ Dehlevî, Bustân, s.200; Kehhâle, I /244; Kettânî, a.g.e., s.12; Sandıkçı, a.g.e., s. 332. Nesaî, *es-Sünenü'l-Kübra*'yı telif etmiş, sonra istek üzerine onun sahih hadislerini seçerek tecrid etmiş, böylelikle el-Müctebâ veya el-Müctenâ diye adlandırılan *es-Sünen (es-Suğrâ)*'yı telif etmiştir. Üzerine tahrir ve etraf çalışmalarının yapıldığı Sünen de budur. Sünen, *Şerhu's-Suyûtî* ve *Hâşiyetü's-Sindi* ile birlikte sekiz cilt (dört mücellled) halinde 1930'da neşredilmiştir. Sünenü'n-Nesâî el-kübrâ'nın muhtelif bölümleri farklı şahıslar tarafından tahkik edilerek doktora tezi olarak hazırlanmıştır. (Câmuatü'l-İmam Muhammed b. Suûd el-İslamiyye, Riyad. Bkz. Atıyye, Muhiddin ve arkadaşları, Delilu Muellafati'l-Hadisi's-şerifi'l-matbuati'l-kadimeti ve'l-hadiseti, I/307, Beyrut-1997)

¹² Kehhâle, a.g.e., I/122.

¹³ Uğur, *Hadis İlimleri Edebiyatı*, s. 291

53. Bağdat'da: **Ebû Bekr** Abdullah **İbn Ebî Dâvud** (ö.316) *Kitabu's-Sünen*¹
54. Bağdat'da: Yahya b. Muhammed **İbn Saîd el-Bağdadî** (ö.318) *Kitabu's-Sünen*²
55. Bağdat'da: Ebû Abdillâh **el-Huseyn b. İsmail** b. Muhammed **ed-Dabbî el-Mehâmilî** el-Bağdadî (ö.330) *K. es-Sünen fi'l-fikh*³
56. Endülüs'te: Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdilmelik b. Eymen el-Kurtubî (ö.330) *Es-Sünen ala tasnifi Ebî Dâvûd*, Sünen'e müstahreçtir.⁴
57. Bağdat'da: Ebû Abdillâh Muhammed b. Mahled (ö.331) *es-Sünen fi'l-fikh*⁵
58. Kufe'de: İbnu 'Ukde Ahmed b. Muhammed, **İbn Aclân** (ö.332) *Kitabu's-Sünen*⁶
59. Basra'da: Ebû'l-Huseyn **Ahmed b. Ubeyd es-Saffâr** (ö.341?) *Kitabu's-Sünen*⁷
60. Hemedan'da: **Ebû Bekr** Muhammed b. Yahya **el-Hemedânî** (ö.347) *es-Sünen*.⁸
61. Bağdat'da: Ebû Bekr Ahmed b. Süleyman **en-Neccâd** (ö.348) *Kitabu's-Sünen*.⁹
62. Bağdat'da: Ebû Muhammed Abdulazîz b. Muhammed, **İbnu'l-Mu'tasım** (ö.350) *Kitabu's-Sünen*.¹⁰
63. Bağdat'da: **Ebû'l-Huseyn** Abdalbaki **İbn Kâni'** b. Merzûk el-Bağdadî, (ö.385) *K. es-Sünen an ehli'l-beyt*.¹¹
64. Mısır'da: Said b. Osman, **İbn Seken** (ö.353) *Kitabu's-Sünen*.¹²
65. Semerkant'da: Muhammed **İbn Hibban el-Büstî** (ö.354) *Kitabu's-Sünen*.¹³
66. İsfahan'da: **Ebû Şeyh** Abdullah b. Muhammed **İsbehani** (ö.369) *Kitabu's-Sünen el-Muazzama*.¹⁴
67. Bağdat'da: Ebû'l-Hasen Ali b. Ömer **ed-Dârakutnî** (ö.385) *e s-Sünen*,¹

¹ Uğur, *Hadis İlimleri Edebiyatı*, s. 291

² İbn Nedim, a.g.e., s.325; Kehhâle, a.g.e., XIII /225.

³ İbn Nedim, a.g.e., s.325; Kehhâle, a.g.e., III /315.

⁴ Kettânî, a.g.e., s.30; Kehâle, a.g.e., X/255;

⁵ İbnü Nedim, a.g.e., s.325; Kehhâle, a.g.e., XII/ 9.

⁶ Zehebî, Siyeru A'lam, XV/352, Kitabu's-Sünen'i beğenilmediği ve kaynağını bilmediği vicâde yoluyla rivayetler topladığı naklolunur; Kehhâle, a.g.e., II/106.

⁷ Zehebî, Siyeru A'lâm, XV/ 438. Burada künyesi "Ebû'l-Hasen" olarak geçer; Kettânî, age., s.36.

⁸ Hacı Halife, a.g.e., II/1007; Kehhâle, Mucem, XII/112, Kehhâle, (bkz. a.g.e., X/8) Safedî'nin el-Vâfi'sinden naklen aynı tarihte vefat eden Muhammed b. Zekeriyâ b. Nu'mân el-Hemedânî eş-Şafî'nin de Sünen sahibi olduğunu zikreder fakat onun muhaddisliğini kaydetmez.

⁹ Kettânî, age., s.36; Kehhâle, age., I/325, III/62-63.

¹⁰ Kehhâle, age., V/257.

¹¹ Kehhâle, age., V/74.

¹² Uğur, *Hadis İlimleri Edebiyatı*, s291

¹³ Uğur, *Hadis İlimleri Edebiyatı*, s291

¹⁴ Uğur, *Hadis İlimleri Edebiyatı*, s291

68. Bağdat'da: Ebû Abdillâh Ubeydullâh b. Muhammed **İbn Betta** بطة el-Ukberî (ö.387) *es-Sünen*.²
69. Hemedân'da: Ebû Bekr Ahmed b. Ali **İbn Lâl** (ö.398) *Kitabu's-Sünen*.³
70. Nisabur'da: **Ebû Kasım** Hasen b. Muhammed (ö.406) *Kitabu's-Sünen*⁴
71. Nisabur'da: **Ebû Abdîrrahman** Muhammed, **Sülemî** (ö.412) *Sünenu's-Sufiyye*⁵
72. Rey'de: Ebû'l-Kasım Hibetullah b. el-Hasen **el-Lâlikâî** (ö.418) *Kitabu's-Sünen*⁶
73. Bağdat'da: **Yusuf b. Ya'kub el-Kâdî** el-Bağdadî (ö.418) *Kitabu's-Sünen*⁷
74. Nisabur'da: Ebû Bekr Ahmed **el-Beyhakî** el-Husrevcirdî eş-Şâfî (ö.458) *K. es-Sünen es-Suğrâ, K. es-Sünen el-Kübrâ ve Ma'rifetü's-Sünen ve'l-âsâr*.⁸

Doğuşu ve tasnifi ile beraber Sünenlerin telif edildiği ilim merkezlerini sıralayacak olursak, Sünenlerin bölgelere göre dağılımı da tablo halinde şöyle olur;

İRAN BÖLGESİ	HORASAN BÖLGESİ	İRAN BÖLGESİ	ARAP YARIMADASI	MISIR BÖLGESİ	SURİYE BÖLGESİ	ENDÜLÜS
---------------------	------------------------	---------------------	------------------------	----------------------	-----------------------	----------------

¹ Kettânî, age., s.35; Sıddîkî, *Hadis Edebiyatı Tarihi*, s.111; Kehhâle, age., V/157.; Dehlevî. Bustân, s.93 ; Sezgin, age., I, 338. Ebû Muhammed Abdullah b. Yahya'nın (ö..682) Tahrîcu'l-ehadis ed-diâf min Sünen'i'd-Darakutnî adlı eseri. (nşr. Eşref b. Abdilmaksûd, 1411 Riyad, 380s.) bu konuda önem arzeder. Sünen, sahih hadislerin yanı sıra garîb, zayıf, münker hatta mevzu hadisleri de ihtiva etmektedir. Bu sebeble Kütüb-iSitt'e dâhil edilmemiştir. Sünen'in en âli isnâdî humâsileridir. 1306'da Delhi'de neşredilen Sünen, Ebû't-Tayyib el-Azîmâbâdî'nin et-Ta'liku'l-muğni ale'd-Dârakutnî'si ile dört cilt iki mücellled halinde 1386/1966'da Kahire'de de neşredilmiştir.

² Kehhâle, age., VI/245.

³ Hacı Halife, age., II/1007; Kettânî, age., s.36; Kehhâle, age., I/318.

⁴ Uğur, *Hadis İlimleri Edebiyatı*, s292

⁵ Sülemî'nin, bu eserinde fetva sahibi olan sufi şeyhlerinin hallerine ait keyfiyeti hakkındaki rivayetleri topladığı naklolunur. Bkz. Hacı Halife, a.g.e. 2/1006; Sema'nî, et-Tahbir fi'l- Mucemi'l-KEbir (CD Şamile II) I/108, 121; Sülemî, Tabakatu's-Sufiyye (CD Şamile II) I/10; Rafîi, et-Tedvin fi Ahbari Kazvin, (CD Şamile II) I/60, 102, 199, 225, 319, 389, 408, II/ 1, 24, 43, 47, 52; Zehebî, *Tarihu'l-İslam*, (CD Şamile II) VII/324

⁶ Kettânî, a.g.e., s.37.

⁷ Hacı Halife, a.g.e., II/1007.

⁸ Üzerine yapılan çalışmalar için bkz. Hacı Halife, a.g.e., II/1007; Dehlevî, a.g.e., s.101,103; Kettânî, age., s.33; Kehhâle, age., I/206; Atıyye, age., II/522. *K. es-Sünnen el-Kübrâ* adlı eserin muhtelif kısımları tahkik edilerek mastır ve doktora konusu olmuştur. (bkz. Atıyye, age., II/ 522-524) Necm Abdurrahman tarafından *es-Sinâa el-hadisîyye fi's-Sünnen el-kübrâ li'l-İmam el-Beyhakî* konulu bir doktora tezi hazırlanmış ve basılmıştır. (Dâru'l-vefa, 1992 Mansûra, 718 s.).

a-*K. es-Sünnen es-Suğrâ*; Eser, *es-Sünnen es-sağîr* adıyla Abdulmut'î Emin Kal'aci'nin tahkikiyle dört cilt halinde neşredilmiştir. (Câmiatu'd-dirâsât el-İslâmiyye, 1989 Kerâteşî-Pakistan). Toplam 4478 rivayet ihtiva etmektedir. Ayrıca eser, Abdüsselam Abdüşşâfi-Ahmed Kabbânî'nin tahkik ve tahririyle iki cilt halinde de neşredilmiştir. (Daru'l-kütübî'l-ilmiyye, 1412 Beyrut).

b- *K. es-Sünnen el-Kebir (el-Kübrâ)*; Eser, zeylinde İbnü't-Türkmânî el-Hanefî'nin (ö..750/1349) *el-Cevheru'n-nakî fi'r-redd ale'l-Beyhakî* adlı kitabıyla birlikte neşredilmiştir. I-X, (1344-1355 Haydarâbad.

c- *Ma'rifetü's-Sünnen ve'l-âsâr*: Eser, on beş cilt halinde Abdulmu'tî Emin Kal'acî tarafından neşredilmiştir. (Dâru'l-vefa, 1991 Mansûra)

Bağdat	20	Nisabur	7	İsfahan	2	Medine	2	Mısır	5	Şam	3	Endülüs	1
Basra	9	Merv	2	Rey	3	Mekke	2	Toplam: 5	Toplam: 3	Toplam: 1			
Kufe	10	Belh	1	Kazvin	1	Yemen	2						
Vasıt	1	Buhara	1	Hemedan	2	Toplam: 6							
Cezire	1	Semerkant	2	Toplam: 8									

Toplam: 41 **Toplam: 13**

H.II – V. asırlarda Sünen-i Ebî Dâvud ile beraber toplam 77 Sünen'in telif edildiği tespit edilmiştir. Bu verilerde de görüldüğü gibi en çok Sünen eserlerin telif edildiği bölge, 41 Sünenle Irak bölgesidir. Bu bölgede de Bağdat 20 Sünenle başı çekmektedir. Bağdat'ı Kufe ve Basra takip etmektedir. Irak bölgesini de 13 Sünenle Horasan bölgesi takip etmektedir. Kanaatimizce bu tesadüfî bir oluşum değildir. Bu bölgenin, siyasi, itikadi ve hukuki-fikhî görüş ve delillerin savunulduğu ve tartışıldığı, bu nedenle ahkâma dair rivayetlerin sistemli bir şekilde oluşturulması ihtiyacının bulunduğu bölge olmasıyla yorumlanabilir. Sünenlerin sayısını dönem ve neşredilen duruma göre tablo halinde de şöyle verebiliriz;

<u>DÖNEMİ</u>	<u>SAYISI</u>	<u>NEŞREDİLENLER</u>
H. II. Asır	16	2
H. III. Asır	32	6
H. IV. Asır	22	2
H. V. Asır	7	3
Toplam	77 Sünen'den	13'ü neşredilmiş.

Görüldüğü üzere h. II. asırda telifine başlanan Sünenlerin, daha çok h. III. asırda telif edilmiştir. Telif hızı hicri IV. asırda yavaşlamış, hicri V. asırda az sayıda telifle ömrünü tamamlamıştır. Bu durum, tasnif faaliyetiyle de yakından alakalıdır.

Ebû Dâvud'un Sünen'iyle beraber öncesinde 40 ve sonrasında 37 olmak üzere, toplam 74 müellife ait 77 Sünen telif edilmiştir. Bu Sünenlerden 13 tanesi neşredilmiş durumdadır. Maalesef müellifine nispet edilen birçok Sünen'in, günümüze ulaştığına dair bir bilgi elde edilememiştir. Ancak şunu belirtelim ki, neşredilen bu Sünenlerin bir kısmı da derlemedir.¹

Sünen müelliflerinin diğer hadis müellifleri gibi, yazılı kaynaklara ulaşmak veya elinde bulunan malzemenin rivayet hakkını elde etmek için ilmi seyahatler yaptıkları bilinmektedir. Bu müellifler, kendilerinden önce meydana getirilen hadis malzemesi arasından, kendi şartlarına uygun bir metotla, rivayetleri seçtikleri ve eserlerini ihtiyaca cevap verebilecek konu başlıkları altında, maharetle tasnif ve tertip

¹ Bkz. Evzâî (ö.157), *es-Sünen fi'l-Fık'h*'i; Muhammed b. İdris eş-Şafîî' (ö.204), *Kitabu's-Sünen*.

gayreti içinde oluşturdıkları bilinmektedir. İşte bu tasnif ve tertip yarışı içinde Sünen türünde öne çıkıp ve erken dönemde popülaritesini kazanan, Ebû Dâvud'un Sünen'i olmuştur. Mesela Buhari(ö.256)'nin, *Kitabu's-Sünen fi'l-Fıkh* isimli bir Sünen telif ettiği naklolunur.¹ Ancak Buhari'nin, Sünen sahasında Ebû Dâvud Sicistani kadar başarılı ve Sünen'iyle de kendisinden söz ettirdiğini, hiç kimse söylememiştir. Ancak o sahihleri cemetmede başarılı olmuş ve bu eseriyle kedisinden çok söz ettirmiştir.

Sünen-i Ebî Dâvud'un şarihi Ebû Süleyman Hattâbî (ö.388), Sünen'le ilgili olarak şu değerlendirmeye yer verir;

"Henüz dini ilimlerde Ebû Dâvud'un Sünen'i gibi değerli bir kitap tasnif edilmiş değildir. (Sünen), halk arasında kabul görmüş ve mezheplerindeki ihtilaflarından (dolayı) fakihler ve ulema arasında hakem olmuştur. Sünen, Irak, Mısır, Mağrip ve yeryüzündeki birçok bölgedeki ilim adamının kendisi için bir şeyler bulabildiği ve hadis musanniflerine de örnek (bir eserdir.)"² Hattabi, mukaddimesinin sonuna doğru da şöyle der; "Ebû Dâvud, bu Sünen adlı eserinde ilmin aslı, sünnet ve fıkıh ahkâmına dair hadisleri bir araya getirerek, kendinden öncekilerin yapamadığı ve kendinden sonrakilerin de yapamayacağı bir işi yapmıştır."³ Hattabi bu ifadeleriyle, o ana kadar yapılmış Sünenlerin en mükemmeli olduğunu ve yapılması gerekenin yapıldığını, dolayısıyla Sünen-i Ebî Dâvud'u geçebilecek bir Sünen'in yapılamayacağı değerlendirmesinde bulunmuştur.

Hattabi'nin vefat tarihi olan h.388'e kadar tespit edebildiğimiz kadarıyla tasnif edilmiş, yukarıda listesini vermiş olduğumuz Sünenlerden Ebû Abdillâh Ubeydullâh b. Muhammed İbn Betta el-Ukberî (ö.387)'nin *es-Sünen*'i de⁴ dâhil olmak üzere, muhtemelen Hattabi'nin çoğunu gördüğü veya haberdar olduğu 69 Sünen içinden Sünen-i Ebî Dâvud'u tercih ettiği anlaşılmaktadır. Ayrıca Hattabi'nin şerh etmede Sünen'i tercihinde, bu eserin ilmi çevrelerce beğenilmesinin de etkili olduğu unutulmamalıdır. Ebû Dâvud'dan önce *Sünen* isminde birçok hadis eserinin telif edilmesinin, Ebû Dâvud için hata ve eksikleri görerek daha mükemmel bir Sünen ortaya koymasına zemin hazırladığı bir gerçektir. Ancak Sünen isimli eserler varken,

¹ İbn Nedim, a.g.e., s.321; Kehhâle, a.g.e., IX/52; Sandıkçı, a.g.e.s.454. Bu eserlerin bir kısmının nispet olduğu ve bir aidiyet problemi olabileceği ihtimalini dikkatten uzak tutmamak gerekir.

² Hattabi, *Mealimu's-Sünnen*, mukaddime I/6.

³ Hattabi, a.g.e., mukaddime I/8.

⁴ Kehhâle, a.g.e., VI/245.

Ebû Dâvud'un yeni bir Sünen te'lifindeki amacın ne olabileceği sorusunun cevabı, bize bu konuda yol gösterici olacaktır.

2 – Ebu Davud’un Mekkelilere Yazdığı Risalesine Göre Sünen’i

Burada Ebû Dâvud'un (ö.275/888), Mekke'lilere yazdığı “*Risaletü Ebî Dâvud ila Ehli Mekke fî Vasfî Sünenihi*” isimli mektubuna göre, Sünen’le ilgili bilgileri vermek istiyoruz. Daha sonra verilen bu bilgileri, tezimizde test etme imkânı elde edeceğiz.

Çalışmamıza, Muhammed b. Lutfi es-Sabbağ tarafından Şam Zahirîye Kütüphanesindeki 348 numarada bulunan 4 varaklı mahtuta nüsha tahkik edilerek hazırlanan ve el-Mektebetü’l-İslamiyye tarafından neşdedilen baskısı ¹ ve ‘Abdulfettah Ebû Gudde’nin tahkik ve ta’likiyle Halep’teki Mektebetü’l-matbuat el-İslamiyye tarafından neşredilen “*Selasu Resail fî ‘İlmi Mustalahi’l-Hadis*” adı altındaki 3 risaleyle birlikteki baskı esas alınmıştır. ²

Şam’daki bu nüshanın, Abulğani b. Abdilvahid el-Makdisi ed-Dımişki’nin ³ (ö.600) hattı ve rivayeti olduğu görülmektedir. Mektubun isnad silsilesi şöyledir:

1- Ebû Dâvud, Süleyman b. Eş’as (ö. 275)

2- Ebû Bekir, Muhammed b. Abdilaziz b. Muhammed el-Haşimi ¹

¹ Risalenin 3. baskısı 1991- Beyrut

² Ebu Gudde, Selas Resail, 1. bsk. 1997-Beyrut. Ebu Gudde risalenin tahkikiindeki takdim yazısında, Muhammed L. Es-Sabbağ’ın tahkikli neşrindeki ön sözünde tek yazma nüsha iddiasına karşılık, bu risale’nin 5 yazma nüshasından bahseder. Bunlar;

a- Muhammed Lutfi Sabbağ’ın tek nüsha olduğunu iddia ettiği Şam Zahirîye Kütüphanesindeki 348 numaradaki Abdülvahid Makdisi hattıyla yazılan nüsha.

b- H. 589 da yazılan Mağribi nüshası,

c- Medine, Mahmudiye Kütüphanesi 356 numaradaki 447 nolu varaktaki Suyuti nüshası,

d- Hasan Han el-Kınnevcî’nin (el-Hıttâ fî zikri sihahi sitte’nin matbu eserindeki nüshası,

e- Halil, Ahmed es-Seharenfuri (ö.1346).

Muhammed Sabbağ’ın iddia ettiği gibi tek nüsha olmadığını, bunun dışında risalenin 4 nüshasının daha bulunduğunu belirten Ebu Gudde, bu yazma nüshaların hiç birisinin ilk ve son sayfalarının fotokopisini vermemiştir. Muhammed Sabbağ Şam Zahirîye Kütüphanesindeki nüshayı her yönüyle tanıttıktan sonra, ilk ve son sayfalarının fotokopisini vermiştir. Ebu Gudde verdiği 4 nüshanın rivayet zincirleriyle ilgili bir bilgi vermezken, tahkikine esas aldığı risalenin hangi nüsha olduğunu belirtmeden Şam Zahirîye nüshası olduğu karşılaştırma sonucu anlaşılmaktadır. Çalışmamızda her iki tahkikli çalışmadan yararlandık. Ayrıca bu risalenin tercümesi bazı çalışmalarda verildiğinden, burada tekraren vermeyi gerekli görmedik. Bkz. Çakan, I. Lutfi, *Hadis Edebiyatı*, çeşitleri, özellikleri, faydalanma usulleri, s. 78-82, M.Ü.İ.F.V.Y. İstanbul-1989

³ Zehebî, *Siyeru ‘Alam* 21/443 (235), Müessesetü Risale, 1990-Beyrut.

- 3- Ebû'l-Huseyn, Muhammed b. Ahmed b. Cümei' el-Ğassani (ö. 402)
- 4- Ebû Abdillâh, Muhammed b. Ali es-Suri (ö. 441)
- 5- Ebû'l-Fadl Ahmed b. Hasen b. Hayrun (ö. 488)
- 6- Ebû'l-Feth, Muhammed b. Abdilbaki b. Ahmed, İbnu'l-Batti (ö.564)
- 7- Abdülğani b. Abdilvahid el-Makdisî (ö. 600)

Ebû Dâvud'un Sünen'ini vâsfeden bu risalesi, hadis tarihi, usulü eserleriyle ve Sünen'le ilgili yapılan şerhlerin mukaddimelerinde yer almış, mektuptan iktibas ve rivayetlerde bulunulmuştur. Kimin ne amaçla mektuptan iktibaslar yaptığına girmeden, Mektubun kısa özetiyle beraber değerlendirmesini maddeler halinde vermeyi uygun buluyoruz.

Mektubun muhtevâsından, Mekke âlimlerinin, ünü daha müellifi hayatta iken İslam dünyasına yayılan Sünen'i hakkında bizzat Ebû Dâvud'un kendisinden bilgi istemiş oldukları, Ebû Dâvud'un da onlara cevaben Sünen'i hakkında bilgi vermiş olduğu anlaşılmaktadır. Ebû Dâvud'un verdiği bilgilere göre Sünen'in özellikleri şöyledir:

1- Ebû Dâvud'a göre farklı isnadlı hadislerden, isnad bakımından ravisi hıfz yönüyle daha kuvvetli olmayan âli isnadlar tercih edilmekle birlikte, Sünen'deki rivayetlerin tamamı, babında bildiği en sahih hadislerden oluşmaktadır.²

2- Sünen'den kolayca yararlanılması ve kullanışlı olacağı düşüncesiyle, hacmini arttırmamak için konu hakkında birçok hadis bulunduğu halde bab başlığı altında birkaç hadis verdiğini belirtmiştir.³

3- Farklı bilgi ihtiva etmesinden dolayı bazı hadisler birkaç değişik senetle tekrar edilmekle birlikte, Bablarda az hadis yazmaya özen gösterdiğini belirtmiştir.⁴

4- Okuyucuyu yormadan hadiste hüküm ifade eden kısmın kolayca bulmasını sağlamak amacıyla, çoğu kez hükmü belirleyen kısmı vererek hadisi ihtisar ettiğini belirtir. Yani hadisteki fihhi ağırlık noktasını tesbit ederek (gerekirse) hadiste ihtisar ve takti yapıp, hadis metninin hükme medar olan kısımlarını vermiştir.⁵

¹ Bu zatın, Ebû Dâvud'un talebesi olduğu *Siyeru 'Alam*'da 13/206'da geçmektedir. Fakat kaynaklarda hayatı ile ilgili bilgilere ulaşamadık.

² Ebû Dâvud, *Risale* (thk. L.Sabbağ), s.24.

³ Ebû Dâvud, *Risale* a.g.y.

⁴ Ebû Dâvud, *Risale* (thk. L.Sabbağ), s.25.

⁵ Ebû Dâvud, *Risale*, a.g.y.

5- Mürsel hadislerle amel konusunda “Süfyan es-Sevrî, Malik b. Enes ve el-Evzai gibilerinin yaşadığı dönemdeki âlimler mürsel hadislerle amel ederlerdi. Bu anlayış Şafî’ye kadar sürdü. Mürsel hadisin zıddına bir müsned hadisin mevcut olmadığı ve müsned hadisin bulunmadığı yerde, kuvvet bakımından müsned hadis gibi olmasa da, mürsel hadisle ihticac olunur.” diyen Ebû Dâvud, mürsel hadisin bazı şartlarla kabul edilebileceğini ve delil olduğunu ifade etmiştir.¹

6- Kitabında Metruku’l-Hadis bir raviden alınma rivayet olmadığını,² bir konuda başka hadis olmadığı halde münker bir hadise yer vermişse onun münker olduğunu mutlaka açıkladığını³ söyleyen Ebû Dâvud, başka hadis bulamayınca zayıf hadisleri de rivayet etmektedir. Fakat aşırı zayıf olan rivayetleri açıklamaktadır. Konusunda zayıf da olsa mutlaka bir hadis rivayet edilmesi gerektiği fikri, burada önem arz ediyor. Zira ona göre zayıf hadis, âlimlerin re’yinden daha kuvvetlidir. Ahmed b. Hanbel de bu kanaattedir.⁴

7-Sünen’ini önceki kaynaklarla karşılaştırarak, onlardan istifade ettiğini şu cümlelerle açıklar; "Sünen'deki hadislerin çok azı müstesna, İbnu’l-Mubarek (ö.181/797) ve Veki’in (196/812) kitaplarında mevcut değildir. Çünkü bunların kitaplarındaki hadislerin çoğu mürseldir."⁵

Yine Sünen’inde, Malik b. Enes (179/795) Muvatta’ından, Hammad b. Seleme (167/784) ve Abdurrezzak (211/828)’ın Musannef’lerinden hadisler bulunduğunu belirten Ebû Dâvud “Öyle sanıyorum ki Sünen’in bölümlerinde bulunan hadislerin üçte biri bile anılan kitapların hepsinde yer almış değildir.”

¹ Ebû Dâvud, *Risale* (thk. L.Sabbağ), s.25-26. Hatip Bağdadi, Mürsel hadisle amel konusunda âlimlerin ihtilaf ettiklerini belirttikten sonra, Malik b. Enes, Medine ehli, Ebu Hanife ve Irak âlimlerince, hadisi mürsel nakleden ravinin (Mürsilin) sika ve adil olma şartı ile mürsel hadisin makbul olabileceğini nakleder. Yani Ebû Dâvud’un belirttiği gibi şartsız bir kabul bulunmamaktadır. Bkz. Hatip el-Bağdadi, *el-Kifaye fi ilmi’r-Rivaye*, s.423 Ahmed Ömer Haşim tahkiki, 1986, Beyrut.

² Bu ibarenin “İnsanların (âlimlerin) terkinde ittifak ettikleri ravinin hadisini kitabıma almadım.” şeklinde değişik kitaplarda yer aldığı görülmüştür. Muhtemelen doğrusu da budur. Bkz. Sehavi, *Mealimu’s-Sunen*, I/s.6. (mukaddime)

Mealimu’s-Sunen’de ve değişik yerlerde bu şekilde geçen ibareyi doğru kabul edersek, “terkinde ittifak edilen ravinin hadislerini kitabıma almadım.” sözün mefhumu muhalifi “terkinde ittifak edilmeyen ravinin hadisini kitabıma almış olabilirim.” olur ki bu konuda bazılarınca metruk olan bazı ravilerin hadislerini kitabına alan Ebû Dâvud, eleştiriye muhatap olmuştur. Bkz. Ebu Gudde, *Salasu Rasail*, s.33, 89, 168–169; Zehebi, *Siyeru ‘Alam*, XIII, 215.

³ Ebû Dâvud, *Risale* a.g.y..

⁴ Suyutî, *Tedribu’r-Ravi*, s.135, Ahmed Ömer Haşim thk. Raru’l-Kitabi’l-Arabî, 1989-Beyrut.

⁵ Ebû Dâvud, *Risale* a.g.y.

diyerek, Sünen'indeki hadislerin önceki muhtelif kaynaklarda yer aldığı miktarın ortalamasını da vermektedir.¹

8- Ebû Dâvud, Sünen'ini elde ettiği hadislerden düzenli bir şekilde, kendine has bir üslupta telif ettiğini, değişik tarikler müstesna, kitabına sünnet değeri olabilecek hiçbir hadisi terk etmediğini, hatta kitabına almadığı bir sünnet hatırlatılırsa, o değeri olmayan (vâhî) bir hadis olduğunu belirtir.²

9- Ebû Dâvud'un, "Dakik bir araştırma ile hadis toplayan (sünen telif eden) benden başka birini tanımıyorum. Ancak Hasan b. Ali el-Hallal ahkâma dair 900 kadar hadis toplamış ve yine İbnu'l-Mubarek de ahkâma dair Rasulullah'tan menkul hadislerin 900 kadar olduğunu söylemiştir. Kendisine Ebû Yusuf'un "1100 kadardır" dediği hatırlatılınca, İbnu'l-Mubarek; "Ebû Yusuf oradan buradan zayıf hadisleri de almış" demiştir.³ O, bu sözleriyle ilk defa düzenli ve tertipli bir tasnifle ahkâm hadislerini bir araya getiren ve Sünen telif eden ilk kişinin kendisi olduğunu belirtmektedir. Ebû Dâvud'tan önce, bu hacimde ve derli toplu, sadece ahkâm hadislerini ihtiva eden bir sünen kitabının olduğu şu ana kadar gün yüzüne çıkartılmış değildir. Fakat kendisinden önce, Hasan b. Ali el-Hallal'in sadece ahkâm hadislerini toplayan bir çalışmasının bulunduğunu belirtmiştir.

10- Kendisinde şiddetli vehn (zayıflık) bulunan hadisleri mutlaka açıklamıştır. Bunlara, senedi sahih olmayanlar da dâhildir. Hakkında bir şey söylemedikleri ise *salih* tir.⁴ Az vehn bulunan hadislerin durumu hakkında bir şey söylemeyen Ebû Dâvud, kendi nezdinde az zayıf (vehn) de olsa, başkasının yanında şiddetli zayıf (vehn) olabilir. Buradaki ölçü belirtilmemiştir. Ayrıca "hakkında bir şey söylemediklerim salih tir" sözleriyle hangi derecedeki hadisler olduğu açık değildir.

11- Eseriyle çok övünen Ebû Dâvud, "Bu Sünen'de, Nebî'den (s.a.v) sahih senetle gelen her sünnet mevcuttur," sözleriyle de büyük bir iddiada bulunur.⁵

Kanaatimizce kendi döneminde sadece ahkâm hadisleri içeren kitapların bulunmayışı ve kendisinin ilk oluşu sebebiyle ve Sünen'in dışındaki ahkâm hadislerin

¹ Ebû Dâvud, *Risale* a.g.y.

² Ebû Dâvud, *Risale* (thk. L.Sabbağ), s.27.

³ Ebû Dâvud, *Risale* a.g.y.

⁴ Ebû Dâvud, *Risale* a.g.y.

⁵ Ebû Dâvud, *Risale* (thk. L.Sabbağ), s.28.

de *salih* olmadığını ima etmiştir. Bu ifadelerdeki sünnet tabirini de hüküm ifade eden hadisler için kullanmıştır. Daha önce de hadis ve sünneti aynı manada kullanmıştı. Yani Ebû Dâvud'a göre her sünnet hadistir, fakat her hadis sünnet değildir. Kendisinden başka sünneti (ahkâm hadisleri) toplayan olmadığı sözünü, müstakil kitap olarak düşünmek daha doğru olur. Şüphesiz, Ebû Dâvud'un dönemi ve öncesinde, Cami, Müsned ve Musannef türü eserlerde ahkâm hadisler yok değildir.

12- "Fıkhi meseleler es-Sevri, Malik ve Şafii'nin meseleleridir. Bu hadisler de bunların kaynağını teşkil eder" ¹ sözlerinden Ebû Dâvud'un ahkâm hadislerini fikhî bir ihtiyaç için topladığı anlaşılmaktadır. "Kişinin bu kitapla birlikte peygamber ashabının görüşlerine de yer vermesi beni memnun eder" tabirleriyle sahabe sözleri ve uygulamalarının, yani cari sünnetin değeri bile hadislerle kıymet bulacağını ima etmektedir.

13- Ebû Dâvud eserindeki hadislerin çoğunluğunun meşhur olduğunu, garib hadis bulunmadığını, garib hadisle, İmam Malik, Yahya b. Said ve güvenilir diğer imamlar gibilerinin rivayeti de olsa ihticac olunmayacağını belirtir. ²

"Hadis garip ve şaz olduktan sonra (önceden) kendisiyle delil getirilmiş olması, (hükme esas teşkil etmez) delil olmaz" sözlerinden Ebû Dâvud'un, garip hadisle şaz hadisi kastettiği anlaşılmaktadır. Ve hiç kimsenin meşhur, muttasıl ve sahih olan hadisi reddedemeyeceğini vurgular.

14- Ebû Dâvud'un kendi ifadesi ile Sünen'de Mürsel ve Müdelles gibi muttasıl olmayan hadisler de vardır. Bu gibi hadisleri kitabına alma gerekçesini, "Muhaddislerin büyük çoğunluğu nezdinde sahih hadis bulunmadığı yerde.... mürsel hadisler de muttasıl kabul edilir" sözleriyle belirtir. ³ Ayrıca bazı mürsel senetleri örnek gösterir. Yani bir babda sahih hadis yoksa mürsel hadisleri yazarak, o konuda boşluk bırakmama gayreti içinde olmuştur. Bu gibi müsned olmayan hadislerin de Sünen'de az olduğunu belirtmiştir.

15- "Bazen hadiste hadisin sıhhatinin kendisiyle sabit olduğu bir (emare) şey bulunur. Şayet bu (hadisin sıhhatinin kendisiyle sabit olduğu) şey bana kapalı kaldığında, onu anlamadığım zaman hadisi terk ettim, hadisi yazdığım da o şeyi açıkladım. Vakıf olamadığımda ise bu gibi hadislerde açıklama yapmaktan kaçındım.

¹ Ebû Dâvud, *Risale* a.g.y.

² Ebû Dâvud, *Risale* (thk. L.Sabbağ), s.29.

³ Ebû Dâvud, *Risale* (thk. L.Sabbağ), s.30.

Çünkü herkesin bunları anlayıp değerlendirmeye ilimleri yetmez."¹ Ebû Gudde Ebû Dâvud'un bu sözlerini, hadisin bazen isnadı sahih, görünüşte illetten salim olabileceğini, fakat bu durumda hadisin sıhhat ve selameti Ebû Dâvud'a açıkça gözükmeyen hadisleri tahrir etmediğini, eğer tahrir etmiş ise bilinmesi için hadisin illetini de açıkladığı şeklinde yorumlamaktadır.

16- Ebû Dâvud, Sünen'in 18 cüzden ibaret ve bunlardan bir cüzün de Mürsel hadislere ait olduğunu belirtmektedir. Sünen'deki hadis sayısını da 4800 olduğunu belirtir.

17- Hadis seçme metoduyla ilgili de, halk nazarında hadisin meşhur olan lafızlarından çok, fıkhi hüküm ihtiva eden lafızların bulunduğu tariki seçtiğini belirtmiştir. Ayrıca bazı malul hadislerin durumuna işaret ederek, zahiren sahih gibi görünen bu çeşit hadisleri terk ettiğini belirtir. Hatta buna bir de örnek verir.²

18- "Bazen hadisin muttasıl olmadığı başka bir isnadla bilinir. (Bunları) işiten de ancak bunların hepsini bilmekle işin farkına varır ve bu bilgi ile de hadise vukuf kesbeder." ³ Ebû Dâvud, hadiste bazı rivayetleri bazı rivayetlerle, ravilerin tabakalarını göz önünde bulundurarak karşılaştırma metodu uygular. Yani senedin muttasıl olup olmadığını sened kritiği yaparak tespit eder. Buna da İbn Cüreyc'den bir hadis örnek verir. Böylece hadis senedinde gizli bir illet çeşidine dikkat çeker.

19- Ebû Dâvud, Sünen'ine sadece ahkâm hadisleri aldığını, zühd ve amellerin faziletlerine yer vermediğini ve eserindeki 4800 hadisin tamamının ahkâmla ilgili olduğunu belirtir.

Ebû Dâvud Risalesinde, Sünen'i ile ilgili şu hususlara yer vermemiştir;

- a. Kitap ve bab sayısı,
- b. Bab başlıklarını nasıl oluşturduğunu belirten bir ifade,
- c. Hadislerle ilgili ahkâmın sınırını, ahkamdan kastının ne olduğuna dair bir ifadesi,
- d. Salih kavramından hangi rivayetleri kastettiğine dair bir ifadesi,
- e. Mevkuf, Maktu rivayetlerin varlığı, miktarı vb. hususlar, risalede yer almamıştır.

Ebû Dâvud'un Risalesinde belirttiği hususların Sünen'inde ne kadarının bulunup bulunmadığını, bu tezimizde incelemeye çalışacağız.

¹ Ebû Dâvud, *Risale* (thk. L.Sabbağ), s.31.

² Ebû Dâvud, *Risale* (thk. L.Sabbağ), s.32.

³ Ebû Dâvud, *Risale* (thk. L.Sabbağ), s.33.

3 – Sünen'i Telif Amacı

Bir eserin telif amacı, tarihteki konumu ve etkilerinin bilinmesi, o eserin değerinin bilinmesini sağlamakla beraber, aynı zamanda eserin değerlendirilmesinde de yol gösterici olur. Bu kadar tasnif edilen Sünenlerden sonra Ebû Dâvud'un Sünen telifindeki gayesi neydi? Sünen'ini ne zaman telif etti? Sünen'i, kendi döneminde ve sonrasında ne kadar beğenildi?

Müelliflerin maksatlarının farklılığından dolayı, hadis edebiyatının tasnif sisteminde farklı türlerin ortaya çıktığı bilinmektedir. Konumuz dâhilinde olan Sünenlerin telifinde, bazı ortak maksatlar olmakla birlikte, her Sünen'in dahi kendi içinde farklı maksatlarla telif edildiği söylenebilir. "Bu eserlerden bir kısmı sadece hadis ilminin esasları gözetilerek yazılırken, bir kısmı da herhangi bir mezhebin delillerini bir araya getirmek ve savunmak maksadıyla kaleme alınmıştır. Birazı da yalnızca bu nevi haberlerde bulunan illetleri tespit amacıyla oluşturulmuştur. Birincisine Ebû Dâvud'un Sünen'i örnek verilecek olursa, ikincisine, Beyhaki'nin aynı adlı eseri misal verilebilir." Haberlerin illetlerini tespit amacıyla oluşturulan üçüncü kısım Sünenlere de, Darakutnî'nin Sünen'ini örnek verilebilir.¹ Biz bunlara birde tasavvufi meşrebin fetvalarını kapsayan ve bu maksatla telif edilen Ebû Abdirrahman Sülemi (ö.412)'nin *Sünenü's-Sufiyye*'yi de ekleyebiliriz. Ebû Dâvud'un Sünen'i incelenecek olursa, çok yönlü olduğu, tek esas ve amaca yönelik telif edilmediği görülür.

Bir eserin telif maksadı, bazen eserlerin mukaddimesinde açıkça belirtilir. Ebû Dâvud Sünen'ine bir mukaddime yazmamıştı. Ancak ilim adamları ve halk arasında beğenilen Sünen'i hakkında kendisinden bazı soruların cevaplandırılması istenince, Sünenle ilgili Mekkeli (ilim ehli ve talabe)lere yazdığı cevabi Risale'sinde, Sünen'i telifindeki maksadı ile ilgili ipuçları verir. Bu mektubun muhtevassından hareketle, Ebû Dâvud'un Sünen'indeki telif gayesini tespit etmeye çalışacağız.

Ebû Dâvud, selamlama ve duadan sonra, risalesine şu cümlelerle başlar; "Sizler *Sünen* isimli kitabımdaki hadislerin o konularda bildiğimin en sahihi midir, diye soruyor ve benden açıklama istiyorsunuz. Dediklerinizi inceledim (ve sormak istediğinizi anladım). Eserin tamamı, konusunda bildiğim en sahih rivayetlerdendir."²

¹ Özafşar, *Fıkhi Hadisler* (yayınlanmamış dr.tezi), s.73, dipnot: 269.

² Risaletu Ebi Dâvud, s.24

Bu ifadeler, Ebû Dâvud'un kendi kitabına Sünen ismi verdiği¹ ve onu en iyi şekilde konularına göre tertip ettiği, bütün bablarını bildiği en sahih hadislerden oluşturmak istediğini ortaya koymaktadır. O'nun Sünen'indeki telif hedefinin, bir konuyla (babla) ilgili bildiği bütün sahih hadisleri toplamak olmadığı, sadece ihtiyaç duyulan konu başlıklarını oluşturup, konuyla ilgili yetecek kadar hadis sıralamayı hedeflediği söylenebilir. Zira o risalesinde, "Bir konuda birçok sahih hadis mevcut olsa da bir bab başlığı altında bir veya iki hadis verdim,"² demesinden bu tespiti çıkarabiliriz. Ebû Dâvud için, konu ile ilgili hüküm ifade eden bir metni nakletmek önem arz eder. Müsned hadis bulamadığı takdirde, konu ile ilgili mürsel ve müdelles hadis de rivayet eder.³ Bazen aynı konuda münker bir hadise de yer verir, ancak onun münker olduğunu belirtir.⁴ Münker olduğunu bilerek rivayet etmesi, muhtemelen konu ile ilgili bilinen bu rivayetten haberdar etmeyi amaçlamıştır.

Ebû Dâvud, Sünen'inde fıkhu'l-hadisi amaç edindiği, "Çoğu kez uzun hadisleri ihtisar ettim. Şayet hadisi uzun olarak yazmış olsaydım, hadisi okuyan ve duyanlardan bazıları, fıkhu'l-hadisi bilemeyebilir ve anlayamayabilirdi" ⁵ açıklamasından anlaşılmaktadır. Kendinden önceki musennefattan yararlandığını belirten Ebû Dâvud, Sünen'ini telif ederken ayrıca onların arasında bir kıyaslamaya giderek, muhtemelen tertip ve muhteva yönüyle onlardan daha iyi bir eser meydana getirmeyi gaye edinmiştir, denilebilir.⁶ O, "Elde ettiğim hadisleri düzenli bir şekilde telif ettim"⁷ demekle, hadislerin hangi konu başlıklarında yer alması gerektiğine dair tertip ve düzenine önem verdiğini vurgular.

Ebû Dâvud'un bu eserini telif etmesindeki gayelerden birisi de, Hz. Peygamber'den gelen sünnet değeri olan hadisleri konularına göre tertip etmektir. Ancak eserin hacmi büyümesin ve talebelere (sünnetleri öğrenmek isteyenlere) bir ders kitabı olarak kolaylık olsun diye, hadisin bütün tariklerini vermemiştir. Zira risalesinde şöyle der: "Değişik bir tarikte bulunma durumu hariç, kitabıma

¹ Kurtubi (ö.671), el-Cami li Ahkami'l-Kur'an adlı eserinde, Ebû Dâvud'un Sünen'ini musannef diye isimlendirir. Kurtubi, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed, el-Cami li Ahkami'l-Kur'an, VIII/53, II. bsk. t.y. 1952. Kanaatimizce bu tasnif sistemi itibarıyla bir isimlendirme yapmıştır.

² Risaletu Ebi Dâvud, a.y.

³ Risaletu Ebi Dâvud, s.30

⁴ Risaletu Ebi Dâvud, s.26

⁵ Risaletu Ebi Dâvud, s.25

⁶ Risaletu Ebi Dâvud, s.26

⁷ Risaletu Ebi Dâvud, s.27

almadığım Hz. Peygamber'den bir sünnet hatırlatılacak olursa, bilinsin ki o vâhi bir hadistir. Talebeler (sünnetleri öğrenmek isteyenler) için kitabın hacmi büyür düşüncesiyle hadisın bütün tariklerini vermedim."¹

Ebû Dâvud, Sünen'ini ahkâm hadislerden oluşturma gayesiyle telif ettiğini, "Sünen'e sadece ahkâm hadislerini aldım," ifadesiyle belirtir. Ahkâma dair kendinden önce hadis toplayanların olduğunu, kendisi gibi seçici davranmadıklarını ve yetersiz olduklarını da Hasan b. Ali Hallal ve Ebû Yusuf gibilerini örnek vererek² açıkça iddialı vurgularda bulunur. Onun bu yaklaşımı, kendinden önce ahkâma dair telif edilen eserleri yeterli görmediğine ve bu nedenle ahkâma dair daha kuşatıcı olan Sünen'ini telife niyetlendiğini göstermektedir. Aslında Ebû Dâvud, tek bir mezhebin fikhî meseleleriyle ilgili delillerini toplama gibi bir taassupta bulunmamıştır. Tam tersine o, eserini mezheplerin meseleleri ile ilgili hadislerden oluşturmaya amaç edinmiştir. Bu niyetini "(Sünen'deki) meseleler, Sevri, Malik ve Şafii'nin meseleleridir. Bu hadisler de o meselelerin aslını oluşturur", sözleriyle açıklar.³ Sünen'in böyle bir gaye ile de telif edilmesi, ona birçok görüş sahibinin kendi delillerinin ve fikhî meselelerinin asıllarının bulunduğu ve müracaat edilmesi gereken bir kaynak eser olma hüviyetini kazandırmıştır.

Ebû Dâvud, Sünen'ini telif ederken, hadislerini ilim adamları arasında meşhur olan hadislerden seçmeye ve özellikle de manaları daha fazla olan lafızlı hadisleri almaya özen göstermiş⁴ ve meşhur olmayan (uygulandığı pek) bilinmeyen (garip) hadisleri almamaya gayret etmiştir.⁵ Onun buradaki meşhurdan kastı, hadis ıstılahındaki meşhur hadis terimi değil de, muhtemelen fakih ve fetva ehli muhaddisler arasında meşhur ve bilinen hadis olmalıdır. Zira Sünen'deki rivayetlerin hepsi, hadis usulündeki teknik terim olarak bildiğimiz meşhur ıstılahına uymamaktadır.

Ebû Dâvud'un Sünen'ini telif gayesine işaret eden risalesindeki bu değerlendirmeler, kendinden önceki musennefattan yararlanmakla birlikte, tertip, düzen, metot, muhteva, dönemin meselelerini bütünüyle kuşatıcı ve pratik kullanım

¹ Risaletu Ebi Dâvud, a.y. mesela Müslim, hadisın bütün tariklerini *Sahih*'inde vermeye özen gösterir.

² Risaletu Ebi Dâvud, s.27

³ Risaletu Ebi Dâvud, s.28

⁴ Risaletu Ebi Dâvud, s.32

⁵ Risaletu Ebi Dâvud, s.29

yönüyle öncekilerden farklı ve özgün bir eser telif etme gayesiyle tasnif edildiğini göstermektedir.

4 – Yazılış Tarihi ve Tarih İçindeki Algılanışı

Sünen'in telif edilmesindeki gaye kadar, Sünen'in yazılış tarihi ve tarih içindeki yerinin tespiti de, Sünen'in tarihi değeri açısından önemli bir husustur. Kaynaklarda Ebû Dâvud'un Sünen'ini hangi tarihte yazdığı ile ilgili kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak bazı bilgilerden hareketle, muhtemel bir tespitte bulunan araştırmacılar olmuştur.

Takiyyuddin Nedvî Muzahirî, Ebû Dâvud'un hayatı ile ilgili yaptığı araştırmada, şu tespitte bulunur;

"Sünen kitabının telifinin tamamlandığı süre ile ilgili kaynaklarda herhangi bir şey bulamadım. Fakat Ebû Dâvud, Sünen'ini tasnif edince Ahmed b. Hanbel'e arz etmişti. O da Sünen'i iyi ve güzel görmüştü. Bu da Ebû Dâvud'un h.241'den önce Sünen'i tasnif ettiğini gösterir. Zira Ahmed b. Hanbel'in vefatı o senedir. Bundan açıkça anlaşılan odur ki, Ebû Dâvud, yaptığı bazı eklemeler dışında, Sünen'ini vefatından 34 yıl önce yazmıştır."¹

Muzahirî'nin bu bilgisi Ahmed b. Hanbel'e arz etmesi rivayetine dayanan bir yorumdur. Bağdâdî, bu bilgiyi "Ebû Dâvud'un Sünen'ini önceden tasnif ettiği ve Ahmed b. Hanbel'e sunduğu, O'nun da Sünen'i iyi ve güzel gördüğü söylenir"² şeklinde meçhul bir siğayla verir. Bu rivayetin sıhhatinden emin olunamaz. Bütün bunlara rağmen Ebû Dâvud'un bu eserini erken bir dönemde telif ettiği, Bağdat'ta ve ömrünün son 5–6 yılında da Emir Muvaffak'ın daveti üzerine yerleştiği Basra'da okuttuğu bilinmektedir.³ Ebû Bekr Muhammed b. İshak es-Sağânî'nin (ö.270), "Ebû Dâvud, Sünen adlı eserini tasnif ettiğinde, demirin Dâvud'un (a.s.) elinde yumuşadığı gibi, hadis de Ebû Dâvud'un elinde yumuşadı (kolaylaştı),"⁴ tarzındaki övgü sözleri, dönemin âlimleri arasında Sünen'in beğenildiğini göstermektedir. Ebû Bekr Muhammed es-Sağânî'nin vefatı, h.270'tir.

¹ Muzahirî, Takiyyuddin Nedvî, Ebû Dâvud el-İmam el-Hafız el-Fakih, s.66, II.bsk. Daru'l-Kalem, Dimeşk–1990/1410.

² Bağdadi, *Tarihu Bağdat*, IX/56.

³ Hattabi, *Me'alimu's-Sunen*, Hattabi'nin Mukaddimesi, I / 7.

⁴ Zehebî, *Siyeru 'Alam*, XIII/212

Zehebi'nin Ebû Ömer Hâşimî'den naklen rivayetine göre, Ebû Dâvud'un öğrencisi ve Sünen ravilerinden olan Ebû Ali Muhammed b. Ahmed b. Amr Lu'luî (ö.333), Ebû Dâvud'un Sünen'i tam yirmi sene Ebû Dâvud'a okumuş ve kendisine "Verrâku Ebî Dâvud" diye hitab edilirmiş. Varrâk, Basralıların luğatında halka (kitap) okuyan demektir.¹ Diğer bir ifade ile Sünen'in Lu'luî tarafından okunmasına başlanması, h.254–255 yıllarından itibaren. Bu veriler bize kesin bir tarih vermemekle birlikte, Sünen'in bu tarihten önce telif edildiğini göstermektedir. Burada önem arz eden nokta, Ebû Dâvud'un telif ettiği Sünen'ini en az 20–25 sene okunması ve okutmuş olmasıdır. Bu durum ise, müellifi hayatta olan Sünen için, ilmi çevre tarafından tartışılacak, incelenecek ve hakkında olumlu-olumsuz tenkitlerin yapılmasına fırsat verecek kadar uzun bir süre tanınmasını sağlamıştır. Sünen'le ilgili yapılan bu inceleme ve tenkitlerden sonra da, aynı zamanda Ebû Dâvud'a ekleme ve çıkartma yapacak kadar eserini yeniden gözden geçirme fırsatı tanınmış olmaktadır.

Tasnif tarihini tam bilemediğimiz Sünen'in, daha Ebû Dâvud hayatta iken kabul görmesi, ilim adamları ve halk arasında uyandırdığı etkinin farkına varan dönemin idarecileri tarafından, hem kendi çocuklarına hem de ilim talebelerine okutulan bir ders kitabı haline gelmesi,² Sünen'in tarihteki hak ettiği önemli yeri aldığını göstermektedir. Sünen'in ilk şarihi Ebû Süleyman Hattâbî (ö.388), Mealimu's-Sunen mukaddimesinde, Sünen'le ilgili kendi dönemindeki kanaati yansıtarak değerlendirmelerde bulunur.

Endülüs'teki ilim ve kültür tarihi çerçevesinde Sünen-i Ebî Dâvud, tarihteki yerini ve şöhretini, Buhari ve Müslim'in sahihlerinden önce kazanmıştır. "Doğuda fıkıh öğrenimi gören Endülüslü öğrenciler, bir taraftan da hadis çalışmalarıyla ilgilenmişler ve Doğu'da tedvin edilen hadis eserlerini ülkelerine taşımışlardır. Bu süreçte *Sünen* kitaplarının Buhari ve Müslim'in *sahih*'lerinden önce Endülüs'e girmiş olması dikkat çekicidir. Mesela Ebû Dâvud ve Nesai'nin Sünenleri, bu âlimler daha hayatta iken Endülüs'e ulaşmış olduğu halde, Buhari ve Müslim'in eserleri ancak hicri dördüncü yüzyılın ortalarından itibaren bu şansı yakalayabilmişlerdir."³

Sünen-i Ebî Dâvud öncesi ve sonrası Sünenler başlığı altında sıralamada verdiğimiz Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdilmelik b. Eymen el-Kurtubî (ö.330)'nin

¹ Zehebî, *Siyeru 'Alam*, XV/307

² Hattabi, *Me'alimu's-Sunen*, Hattabi'nin Mukaddimesi, I / 7.

³ Özdemir, Mehmet, *Endülüs Müslümanları İlim ve Kültür Tarihi*, T.D.V.Y. Ankara–1997, s.23.

es-Sünen ala tasnifi Ebî Dâvûd adlı Sünen'i, aslında *Sünen-i Ebî Dâvud*'a bir müstahreç çalışmasıdır.¹ Buharî'nin Sahihi üzerine yapılan ilk mustehreç, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yakub Şeybani Nisaburi (ö.344)'nin *Mustehrec ala's-Sahihayn* adlı çalışmasıdır.² Her ne kadar sonradan Buhari'nin *Sahihi* üzerinde fazlaca çalışmalar yapılmış olsa da, hicri üçüncü ve dördüncü yüzyılda Ebû Dâvud'un Sünen'ine öncelik verildiği gözlenmektedir. Bunun nedeni hakkında Mealimu's-Sunen mukaddimesinde okuyucusuna bilgi veren Hattâbî (ö.388), şöyle der: "Her ne kadar Horasanlılar arasında Buhari ve Müslim'in sahih'leri itibar görmüş ve sahih tasnifinde olanların şartı göz önünde tutulup örnek alınmışlarsa da, Ebû Dâvud'un Sünen'i, daha çok fıkıh ahkâmını ihtiva etmesi yönüyle diğerlerinden üstün sayılmıştır."³

"Hadisçiler bir gün Said b. Seken'in (ö.353)⁴ yanında toplandıklarında O'na derler ki; Hadis kitapları çoğaldı, acaba şeyhimiz bize hangi kitapla yetineceğimizi işaret buyururlar? Said b. Seken susar, evine girer birbiri üzerinde olan dört kitap çıkartır ve şöyle der: Bunlar İslam'ın kavaididir. (Bunlar) Müslim'in *Sahihi*, Buhari'nin *Sahihi*, Ebû Dâvud'un *Sünen'i* ve Nesai'nin *Sünen'i*dir."⁵ Bu tavsiye, ileride Kütüb-i Sitte olarak adlandırılacak altı kitaptan dördünün daha dördüncü yüzyılın ortasında yaygın olduğu, ilmi çevrelerce tercih edildiğini göstermektedir. Muhammed b. Mahled'in (ö.331)⁶ Sünen hakkındaki tespitleri daha dikkat çekicidir. O der ki, "Ebû Dâvud Sünen'ini telif edip halka okuduktan sonra, sanki *Sünen* hadis ehlinin tabi olduğu ve muhalefet etmediği Mushaf gibi olmuştu. Dönemindeki insanlar, Sünen'i korumayı ve öncelemeyi kararlaştırmışlardı."⁷ Nevevi (ö.677), Sünen-i Ebî Dâvud'a yaptığı muhtasar şerhin mukaddimesinde, Sünen'le ilgili şu değerlendirmede bulunur:

¹ Kettânî, age., s.30; Kehâle, age., X/255; Mustahrec için bkz. Koçyiğit, *Hadis Istılahları*, s.320, Mustahrec, bir hadis kitabının hadislerini o kitabın isnadları ile değil de, başka isnadlarla toplayan kitaplara denir.

² Sandıkçı, *Sahih-i Buhari Üzerinde Yapılan Çalışmalar*, s.117, D.İ.B.Y. Ankara-1991

³ Hattabi, *Mealimu's-Sünen*, mukaddime I/6.

⁴ Zehebî, *Siyeru 'Alam*, XVI/117, Asıl adı Ebû Ali Said b. Osman İbn Seken'dir.

⁵ Makdisi, Muhammed b. Tahir, *Şürutu Eimmei's-Sitte*, Muhaddime, (Selas Resail içinde, thk. Abdulfettah Ebû Ğudde), I.bsk. Daru'l-Beşairi'l-İslamiyye, Beyrut-1997, s.100-101.,

⁶ Zehebî, *Siyeru 'Alam*, XV/256.

⁷ Mizzi, *Tehzibu'l-kemal*, XI/365; Nevevi, Ebû Zekeriyâ Muhyiddin, *Tehzibu'l-Esma ve'l-Luğat*, Daru'l-kutubi'l-ilmiyye, Beyrut-t.y. II/226.

"İster fıkıh ister diğer konularda, İslami ilimlerle meşgul olan herkesin Ebû Dâvud'un Sünen'ine ilgi göstermesi ve öğrenmesi gerekir. Zira Sünen'deki hadislerin çoğuyla ihticac edilir. Bu hadisleri birbirinden ayırmak kolaydır. Sünen'in, hadislerin fıkıhla ilgili olmayan fazlalıklardan arındırılarak özetlenmiş olması, musannifin eserinin tezhibine önem vermesiyle emsallerine üstün olması, Sünen'in önemini arttıran hususlardır." ¹

Bütün bu tespitler, Sünen-i Ebî Dâvud'un tarihi değeri hakkında bize bilgi vermektedir. Ancak bizzat *Sünen*'in tarihi değeriyle beraber zati değerinin bilinmesi için, Sünen'in rivayet nüshaları ve matbu Sünen baskılarının hangi rivayet nüshaları olduğunun bilinmesine de ihtiyaç vardır.

5– Sünen'in El Yazmaları

Bir hayli yazması bulunan Sünen'in yazma nüshalarını, yurt dışındaki ve Türkiye'deki yazmaları şeklinde ayırmak mümkündür. Yurt dışındaki yazmalara ulaşma imkânı bulamadığımızdan dolayı, onları sadece ismen sıraladık. Fakat Türkiye'deki ulaşabildiğimiz Sünen'in yazmaları hakkında kısa bilgi vermeye çalıştık.

Sünen'in tespit edilen yurt dışındaki el yazmaların bulunduğu kütüphaneler, numaraları ve istinsah tarihleri hakkındaki bilgi, Fuad Sezgin², Brockelmann³ ve Müessesetu Ali'l-Beyt'in⁴ hazırladıkları çalışmalarda verilmektedir. Ancak bunların dışında da tespit ettiğimiz bazı yazmalar olmuştur. Kaynaklarda belirtilen ve tespit ettiğimiz Sünen'in yurt dışındaki el yazmaları, değişik ülkelerin 43 kütüphanesinde bulunmaktadır. Bunların toplu bir listesi, alfabetik olarak kütüphanelere göre eklerde verilmiştir.⁵

¹ *Sünen-i Ebi Dâvud*, mukadime (thk Muhammed Muhyiddin Abdulhamid'in mukaddimesi), I/12, Mektebetü'l-İslamiyye, İstanbul-t.y.

² Sezgin, Fuad, *Tarihu't-Turasi'l-Arabi*, (Ar.trc.Mahmud Fehmi Hicazi), Vezaretu't-Talimi'l-Ali, Riyad-1991, I/I/291-292.

³ Brockelmann, Carl, *Geschichte Der Arabischen Litteratur Erster Supplementband*, I/276, Leiden E.J.Brill, 1937

⁴ Müessesetu Ali Beyt, *el-Fihrisu's-Şamil li't-Türasi'l-Arabiyyi'l-İslamiyy el-Mahtuti'l-Hadisi'n-Nebiyyi's-Şerif ve Ulumihi, ve Ricalihi*, Amman-1991, II/909-914.

⁵ Bkz. Ekler, Ek-III.

Sünen'in Türkiye'deki el yazmalarının bulunduğu kütüphaneler ise, 41'dir. Kütüphane isimlerine göre alfabetik olarak sıralayıp eklerde vermeyi tercih ettik.¹ İnceleme imkânı bulduğumuz yazmalar hakkında da, kısa bilgi vermeye çalıştık.

Tarih itibarı ile Sünen'in Türkiye'deki en eski yazmalarını burada belirtmeyi uygun bulduk. Görme imkânı bulduğumuz bu yazma nüshalar, tarih itibarı ile şöyledir:

- 1 - Reisulkuttab (İst. Süleymaniye Ktp.) : No:145/1, 363 varak, h.492.
- 2 - İsmail Saib (Ankara A.D.T.C.F.) Kütüphanesi: No:1207, 285 varak, h.520.²
- 3 - Atıf Efendi (İst.) Kütüphanesi: No:445, 241 varak, h.567.
- 4- Feyzullah Efendi (İst. Millet) Ktp.: No:332, 1.cüz, 211 varak, h.640 civarı; No:333, 2.cüz, 180 varak, h.654; No:334, 3.cüz, 181 varak, h.654; No:335, 3. cüz, 187 varak, h.650.
- 5 - Şehit Ali Paşa (İst.Süleymaniye Ktp.) : No:420, 1. cilt 251 varak, h.VII. asır; No:421, 2. cilt 206 varak, h.VII. asır.

Sünen'in Türkiye'deki bu eski tarihli yazmaların karşılaştırılması ile yeni bir Sünen tahkiki yapılabilir. Bu yazmaların bir kısmı, tahkik edilen matbu Sünen çalışmalarında kullanılmamıştır. Bu nüshalar arasında muhtemelen bazı farklılıklar ortaya çıkacaktır. Sünen'in yazma nüshaları kadar Sünen'in rivayet nüshaları da önem arz etmektedir.

6 – Rivayet Nüshaları ve Günümüze Ulaşanlar

Sünen-i Ebû Dâvud'un rivayet nüshalarıyla ilgi en erken bilgiyi, Ebû Bekr Muhammed İbnu Hayr İşbilî'nin (ö.575/1179) *Fihrist*'inde³ bulmaktayız. İbnu Hayr İşbilî, kendisine ulaşan Ebû Bekr Muhammed b. Bekr b. Abdirezzak İbn Dâsse, Ebû Said Ahmed b. Muhammed b. Ziyad İbn Arabî, Ebû İsa İshak b. Musa b. Said Remli ve Ebû Ali Muhammed b. Ahmed Lu'luî rivayet nüshaları hakkında bilgi verir.

¹ Bkz. Ekler, Ek-III.

² Hatip elBağdâdî'nin isnadıyla gelen bu nüsha, Lü'lûî rivayet nüshasıdır. Tek mücelled ve eksik bir nüshadır. Sünen'in bu yazma nüshası, Taharet, Salat, Zekat, Menasik Nikah, Talak, Sıyam-İtikâf, Cihad, Dahaya, Vesaya, Cenaiz olmak üzere 11 bölümü ihtiva etmektedir.

³ İbnu Hayr, Ebû Bekr Muhammed İşbili, *Fihrist ma revahu an şuyuhihi mine'd-devavini'l-musannefeti fi durubi'l-ilm ve enva'i'l-me'arif*, s.102–107, (thk. Franciscus Codera ve öğrencisi J.Ribera Tarrago), I.bsk. Le Caire-R.A.U. 1963

Hafız İbn Kesir (ö.774), *el-Baisü'l-Hasis* isimli eserinde, "Gerçekten Sünen-i Ebî Dâvud'un birçok rivayet nüshaları vardır. Bazı rivayet nüshalarında bulunan açıklama ve hadisler, diğer Sünen nüshalarında yer almaz," der.¹ Sünen'in uzun süre ders kitabı olarak okutulması, dinleyen ve istinsah eden talebelerin de, Ebû Dâvud tarafından sonraki bir okumada yapılan çıkarma ve eklemelerden muhtemelen haberdar olmamaları gibi nedenlerle, nüshalar arasında farklılıklar meydana gelmiştir.

Sünen'in ravileri hakkında bilgi veren Zehebi, Sünen'in sadece yedi ravisini belirtir. Bunlar; Ebû Hasen Ali b. Hasen b. Abd Ensari (ö.328), Ebû Üsâme Muhammed b. Abdilmelik b. Yezid Revvas, Ebû Said Ahmed b. Muhammed b. Ziyad (İbnu'l-)Arabî (ö.340), Ebû Ali Muhammed b. Ahmed Lu'luî (ö.330), Ebû Bekr Muhammed b. Abdirrezzak İbn Dasse (ö.346), Ebû Salim Muhammed b. Said Cellûdî ve Ebû Amr Ahmed b. Ali b. Hasen Basri'dir.²

İbn Hacer ise Sünen'in ravilerine, Ebû Salim Muhammed b. Said Cellûdî'yi zikretmeden, Ebû Tayyip Ahmed b. İbrahim b. Abdirrahman Eşnani ve Ebû İsa İshak b. Musa b. Said Remli Verraku Ebî Dâvud'u ilave etmek suretiyle, Sünen'i nakledenlerin isimlerini sekize çıkarır.³ Böylece Sünen-i Ebî Dâvud'un, kaynaklardan tespit ettiğimiz kadarıyla 9 farklı rivayet nüshası ortaya çıkmaktadır. Bunlar:

1. Ebû İsa İshak b. Musa b. Said Remli (ö.320),⁴ Varraku Ebî Dâvud,
2. Ebû Hasen Ali b. Hasen b. Abd Ensârî (ö.328),⁵
3. Ebû Ali Muhammed b. Ahmed b. Amr Lu'luî (ö.333),⁶
4. Ebû Said Ahmed b. Muhammed b. Ziyad İbn Arabî (ö.340),⁷
5. Ebû Bekr Muhammed b. Bekr b. Abdirrezzak İbn Dâsse et-Temmâr (ö.346),⁸
6. Ebû Usame Muhammed b. Abdilmelik b. Yezid Revvâs,⁹
7. Ebû Salim Muhammed b. Said Culûdî,¹⁰

¹İbn Kesir, Ebû'l-Fida İsmail, *el-Bâisü'l-Hasis fî İhtisari Ulumi'l-Hadis*, Daru'l-Cil, Beyrut-1987, s.21.

² Zehebî, *Teracimu Eimmeti'l-Kibar Ashabi's-Sünnen'i ve'l-Asar*, s.167 (thk. Fehi S'ad), Alemu'l-kütüb, Beyrut-1993; *Tarihu'l-İslam*, XX/359.

³ *Tehzibu't-Tehzib*, III/457.

⁴ İbnu Hayr, *Fihrist*, s.102; *Tehzibu't-Tehzib*, III/457.

⁵ Ebû Dâvud'un "*Merasil*" adlı eserin de ravisidir.

⁶ Mizzi, *Tehzibu'l-kemal*, XI/361. Lü'luî, Ebû Dâvud'un "*Merasil*" adlı eserin de ravisidir.

⁷ İbn Arabî Ebû Dâvud'un "*K.Zuhd*" adlı eserin de ravisidir.

⁸ İbn Dâsse Ebû Dâvud'un "*K.Zuhd*" adlı eserin de ravisidir.

⁹ Zehebî, *Tezkiretu'l-Huffaz*, II/ 592 (CD Şamile II) ; *Tarihu'l-İslam*, XX/359; Mizzi, *Tehzibu'l-kemal*, XI/361. Mizzi'ye göre bu nüshada eksiklikler var.

¹⁰ Zehebî, *Tarihu'l-İslam*, XX/359.

8. Ebû Amr Ahmed b. Ali b. Hasen Basri'dir.¹

9. Ebû Tayyib Ahmed b. İbrahim b. Abdirrahman Uşnani Bağdadi,²

Üzerinde şerh ve diğer çalışmaların yapılarak günümüze intikal etmiş Ebû Dâvud'un Sünen'i, kaynaklarda belirtilen Sünen'in dokuz ravisinden ancak beş ravi tarafından nakledilen nüshalardan bize ulaştırılmıştır. Kendi isimleri altında bu beş raviyi, nüshalarını ve farklılıkları ile ilgili bilgileri, tespit ettiğimiz kadarıyla görmeye çalışalım:

1-Ebû İsa Remli Nüshası: Ebû İsa Remli olarak bilinen ravinin asıl adı, İshak b. Musa b. Said b. Abdillâh b. Ebî Seleme (ö.320)'dir.³ Kendisine Filistin'deki Remle şehrine nispetle Remli denilmiştir. Varraku Ebî Dâvud olarak bilinen Remli, Ebû Dâvud'un özel kâtibidir. Daha çok Bağdat'ta yaşayan Ebû İsa Remli, hocaları olan Muhammed b. Avf Hımsi, Abbas b. Velid Beyruti, Hasen b. Ahmed b. Tayip San'ani'den hadis dinlediği gibi, Ebû Dâvud Sicistani'den de Sünen'ini dinlemiş ve almıştır.⁴ Ondaki Sünen nüshası, Ebû İsa Remli nüshası olarak bilinmektedir.⁵

Ebû İsa Remli'nin elindeki Sünen-i Ebî Dâvud nüshasını, kendisinden Ebû Abbas Abdullah b. Musa Haşimi, Hasen b. Ahmed b. Dinar, Ebû Hafs b. Şahin, Yusuf b. Ömer Kavas ve Muafi b. Zekeriya'nın dinleyip rivayet ettikleri bildirilmektedir.⁶ İbn Hayr İşbili (ö.575), Ebû İsa Remli nüshasının kendisine ulaşan senedi şöyle verir;

1.Sened :İbn Hayr İşbili < Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed b. Tahir Kaysi < Ebû Ali Huseyn b. Muhammed Ğassani < Ebû Ömer İbnu Abdilberr(ö.463) < Ebû Osman Said b. Osman Nahvi İbnu Kaza(ö400) < Ebû Ömer Ahmed b. Duhaym b. Halil(ö.338) < Ebû İsa İshak b. Musa b. Said Remli(ö320) (Bağdat'ta h.317'de) < Ebû Dâvud Sicistani.

¹ Zehebî, *Tezkiretu'l-Huffaz*, II/ 592 (CD Şamile II) ; *Tarihu'l-İslam*, XX/359.

² İbn Hecer, *Tehzibu't-tehzib*, III/457; Zehebî, *Siyeru 'Alam*, XIII/205–206

³ *Tarihu Bağdat*, III/163 (CD Şamile II) ; İbn Asakir, *Tarihu Dımışk*, (İbn Manzur'un *Muhtasaru Tarihu Dımışk*, II/64, CD Şamile II)

⁴ *Tarihu Bağdat*, III/163 (CD Şamile II)

⁵ İbn Hayr, *Fihrist*, s.104; İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzib*, III/457.

⁶ *Tarihu Bağdat*, III/163 (CD Şamile II)

2.Sened : *İbn Hayr İşbili < Ebû Muhammed b. 'İtab (icazeten) < Ebû Ömer İbnu Abdilberr < (senedin diğer kısmı ilk senedle aynıdır.)*¹ Her iki sened baştan sona *ahberanâ* sığasıyla nakledilmiştir.

Zehebi ve Mizzi'nin, hakkında hiçbir bilgi vermediği Ebû İsa Remli nüshasının, Sünen'in İbnu Dasse nüshasına yakın olduğunu Suyuti bildirmektedir.² Müstakil bir nüsha olarak günümüze ulaştığına dair bir bilgiye ulaşamadığımız³ Ebû İsa Remli'nin Sünen nüshasından, sadece diğer nüshalardan farklı olduğu bazı rivayetlere ulaşabilmekteyiz.

2-Ebû Hasen İbn Abd Nüshası: Ebû Hasen Ali b. Hasen b. Abd Ensârî (ö.328), Ebû Hasen Varrak sahibi Ebî Dâvud olarak da bilinir.⁴ O, Ebû Dâvud'dan Sünen'i dinlemiş ve onun Sünen nüshası, Nüshatü'l-Abd olarak anılır.⁵ Kendisinden Sünen-i Ebî Dâvud'u dinleyenler arasında Darakutnî (ö.385) de bulunmaktadır.⁶

Ravi ve isnadlarla ilgili Lu'lu'i'nin nüshasında bulunmayan bir hayli açıklamalar, Ali b. Hasen b. Abd'in nüshasında bulunmaktadır.⁷ Maalesef müstakil bir nüsha olarak günümüze ulaştığına dair hakkında bir bilgiye rastlamadık. Fakat Mizzi, bu nüshadaki rivayetlere işaret ederek, rivayetin İbnu Abd nüshasına ait olduğunu kaydeder.⁸ İbn Hacer de zaman zaman İbnu Abd nüshasındaki farklı açıklamaları vererek, bu nüshayı kullandığını göstermiş olur.⁹ Gerek Mizzi'nin ve gerekse İbn Hacer'in, İbnu Abd nüshasındaki alıntıları, Ebû Dâvud'un yaptığı açıklama ve değerlendirmelerden oluşmaktadır. Bu da bize Ebû Hasen Ali b. Hasen

¹ İbn Hayr, *Fihrist*, s.104

² Azimabadî, Ebû Tayip Muhammed Şemsulhak, *Avnu'l-Mabud Şerhu Sünen-i Ebi Dâvud*, (thk. Abdurrahman Muhammed Osman), III. bsk Daru'l-fikr, Beyrut-1979, XIV/203-204.

³ Sabbağ, Muhammed b. Lütfî, *Ebû Dâvud Hayatuhu ve Sünenuhu*, s.48, II. bsk. Mektebu'l-İslami, Beyrut-1985. Sabbağ da bu çalışmasında böyle bir bilgiye ulaşamadığını belirtir.

⁴ Zehebi, *Teracimu Eimmeti'l-Kibar*, s.167; *Tarihu Bağdat*, I/383 (CD Şamile II V/193); Mizzi, *Tehzibu'l-kemal*, XI/360. Ebû Dâvud'un "Merasil" adlı eserin de ravisidir.

⁵ Hattab Sübki, Mahmud Muhammed, *el-Menhelu'l-Azbu'l-Mevrudu Şerhi Sünen'i'l-İmam Ebi Dâvud*, Müessesetü't-Tarihi'l-Arabi, Beyrut, t.y, I/9.

⁶ Darakutnî, Ebû'l-Hasen Ali b. Ömer, *Süneni Darakutnî*, hudut ve diyat (14), III/112, Hno:103, (thk. S.Abdullah Haşim Yemani el-Medeni, Azimabadî'nin *et-Ta'liku'l-Muğni*'si ile beraber), Daru'l-Mehasin, Medine-1966; Ebû Dâvud, *Sünen*, Hudud, 2 Hno: 4361.

⁷ Hattab Sübki, *el-Menhel*, I/19.

⁸ Mizzi, *Tuhfetu'l-Eşraf*, I/150 (Hno:466), I/370 (Hno:1456), II/120 (Hno:2062), II/316 (Hno:2804), II/411 (Hno:3188), III/103 (Hno:3489), III/174 (Hno:3614), III/431 (Hno:4258) ve diğer yerler.

⁹ İbn Hacer, *Fethu'l-Bari Şerhu Sahihi'l-Buhari*, III.bsk. Mektebetu daru's-Salam ve Daru'l-Feyha, Dımışk-2000, III/41 (Teheccüd, 15, Hno.1146), IX/369 (Nikah, 86, Hno:5195) vd.

b. Abd'in Sünen nüshasını istinsah ederken, şeyhinin hadisle ilgili açıklama ve değerlendirmeleri kaçırmadan nüshasına kaydettiğini göstermektedir.

James Robson, Ebû Tahir es-Silefi (ö.576)'ye kadar Sünen'in İbnu Abd rivayet nüshası ile ilgili bir sened bulduğunu, ancak senedin *mu'an'an*, fakat âli bir isnad olduğunu, isnad sahih kabul edilirse ravilerin uzun yaşamış olduklarını belirtir.¹ Sened şöyledir; *Ebû Tahir es-Silefi (ö.576) < Ğalib b. Ali Ğalib < Muhammed b. İsmail Astarabazi (ö.468) < Abdullah b. Muhammed b. İbrahim Esedi < Ali b. Hasen b. Abd < Ebû Dâvud Sicistani.*

3- Lu'luî Nüshası: Ebû Ali Muhammed b. Ahmed b. Amr Lu'luî(ö.333)'dir.² İnci satmasından dolayı inciye nispetle daha çok bu isimle bilinir. Bilvesile daha önce de ifade edildiği gibi Ebû Ali Lu'luî, Ebû Dâvud'dan Sünen'ini dinlediği, bir nüsha yazıp Ebû Dâvud'a yirmi yıl boyunca da Sünen'i okuduğu rivayet edilmektedir.³ Böylece Sünen'in Ebû Ali Lu'luî nüshasının, hem sem'a hem de arz-kıraat yoluyla Ebû Dâvud'dan alındığı da anlaşılmaktadır. Neşredilen ve üzerinde en çok çalışmaların yapıldığı Sünen nüshasının mukaddimelerinde, Ebû Ali Lu'luî nüshası olduğu kaydedilmektedir. Mesela Muhammed Muhyiddin Abdulhamid'in tahkiki ile neşredilen Sünen'in baş tarafında Ebû Ali Lu'luî'den gelen nüsha olduğunu gösteren bir isnad vardır. El-Hatip el-Bağdadi'den gelen bu isnad şöyledir;

أخبرنا الإمام الحافظ أبو بكر أحمد بن علي بن ثابت الخطيب البغدادي قال أنا الإمام القاضي أبو عمرو القاسم بن جعفر بن عبد الواحد الهاشمي قال حدثنا أبو علي محمد بن أحمد بن عمرو اللؤلؤي حدثنا أبو داود سليمان بن الأشعث السجستاني في المحرم سنة خمس وسبعين ومائتين قال⁴

İsnadda da görüldüğü üzere Ebû Ali Lu'luî, Sünen'i en son h.275 Muharreminde Ebû Dâvud'dan dinlediğini belirtmektedir. Muhammed Avvame'in tahkiki ile neşredilen altı ciltlik Sünen baskısındaki rivayet nüshası da Ebû Ali Lu'luî'ninkidir.⁵ Ulaşabildiğimiz yazma nüshalarla ilgili bilgi verilirken, bu kayıtların orada da yazılı olduğu görülecektir. Ebû Dâvud'un vefat tarihi ise, h.275

¹ Robson, James, *Sünen-i Ebi Dâvud Nüshalarının Rivayeti*, V/180, (Makale terc. Talat Koçyiğit), A.Ü.İ.F.D. Ankara–1958.

² Mizzi, *Tehzibu'l-kemal*, XI/361. Lü'luî, Ebû Dâvud'un "*Merasil*" adlı eserin de ravisidir.

³ Zehebî, *Siyeru 'Alam*, XV/307.

⁴ Ebû Dâvud, *Sünen*, (thk. M. Muhyiddin Abdulhamid), I-IV, Mektebetu'l-İslamiyye, İstanbul-t.y. I/17 ; *Süneni Ebi Dâvud*, (thk. Muhammed Avvame) I-VI, II.bsk. Müessesetü reyyan, Beyrut–2004, I/149.

⁵ *Süneni Ebi Dâvud*, (thk. M. Avvame) I/149.

senesinin 16 şevval Cuma günü olduğu rivayet edilmiştir.¹ Bu rivayetlerin doğru olduğunu kabul edersek, Ebû Ali Lu'luî'nin Ebû Dâvud'un vefatından takriben dokuz ay önce Sünen'i ondan dinlediğini söyleyebiliriz. İşte Sünen'i en son Ebû Dâvud'an dinleyen Ebû Ali Lu'luî olduğu rivayetinden hareketle, O'nun nüshasının en sahih ve sağlam nüsha olduğu söylenmiştir.

İbnu Hayr İşbilî (ö.575), Sünen'in Ebû Ali Lu'luî nüshasının kendisine ulaştığını belirterek, nüshanın isnadlarını şöyle verir;

1.İsnad: *İbn Hayr İşbili < Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed b. Tahir Kaysi < Ebû Ali Huseyn b. Muhammed Ğassani < Ebû Abbas 'Uzeri (el-'Azri) (ö.478) ve Ebû'l-Velid Baci (ö.474) < Ebû Zerr Abd b. Ahmed b. Muhammed Herevi Maliki (ö.434) < Abu Abdillah Hüseyin b. Bekr b. Muhammed Vezzan Basri < Ebû Ali Muhammed b. Ahmed b. Amr Lu'luî (ö.333) < Ebû Dâvud Sicistani.*²

2.İsnad: *İbn Hayr İşbili < Ebû Hasen Ali b. Abdillah b.Mevhib (icazeten) < Ebû Abbas 'Uzeri (el-'Azri) (ö.478) ve Ebû'l-Velid Baci (ö.474) < Ebû Zerr ... (devamı bir önceki senedle aynı)*

3.İsnad: *İbn Hayr İşbili < Ebû Bekr Muhammed b. Abdillah b. Arabî ve Ebû Hasen Abbad b. Serhan Meafîri ve Ebû Abdillah Muhammed b. Abdirrezzak b. Yusuf Kelbi, (münaveleten) < Ebû Bekr Muhammed b. Velid Fehri Maliki Tartuşi < Ebû Ali Ali b. Ahmed b. Ali Tüsteri (Basra'da h.478) < Ebû Ömer Kasım b. Cafer b. Abdilvahid Haşimi < Ebû Ali Muhammed b. Ahmed b. Amr Lu'luî (ö.333) < Ebû Dâvud Sicistani.*³

4.İsnad: *İbn Hayr İşbili < Ebû Bekr Muhammed b. Abdillah b. Arabî < Ebû Hasen Ali b. Said Abderi Endülüsi < Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sabit Hatip Bağdadi < Ebû Ömer Kasım b. Cafer b. Abdilvahid Haşimi < Ebû Ali Muhammed b. Ahmed b. Amr Lu'luî (ö.333) < Ebû Dâvud Sicistani.*⁴

Yaptığımız incelemede, Millet (Beyazıt) Kütüphanesi Feyzullah Efendi 330 numarada kayıtlı yazma Sünen nüshasının başındaki varak 2-b'de, "*Ebû Ali Osman b. Ezdi < Ebû Bekr Muhammed b. Velid Fehri Maliki Tartuşi < Ebû Ali Ali b. Ahmed b. Ali Tüsteri (Basra'da h.478) < Ebû Ömer Kasım b. Cafer b. Abdilvahid Haşimi < Ebû*

¹ Zehebî, *Tarihu'l-İslam*, 2.bsk. Darul-kutubi'l-arabi, 1994-Beyrut, XX / 362.

² İbn Hayr, *Fihrist*, s.104

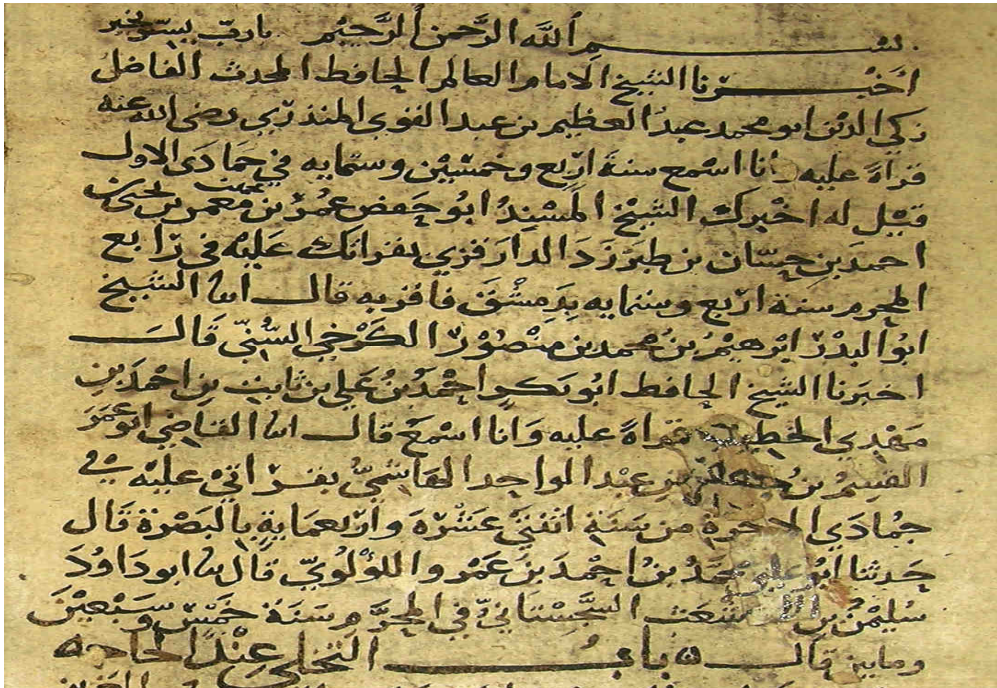
³ İbn Hayr, *Fihrist*, s.105

⁴ İbn Hayr, *Fihrist*, s.105

Ali Muhammed b. Ahmed b. Amr Lu'lu' (ö.333) < Ebû Dâvud Sicistani" şeklinde verilen isnad, Sünen'in Lu'lu' nüshası olduğunu göstermektedir. Bu isnad, İbnu Hayr İşbili'nin verdiği bu son isnadla aynıdır.

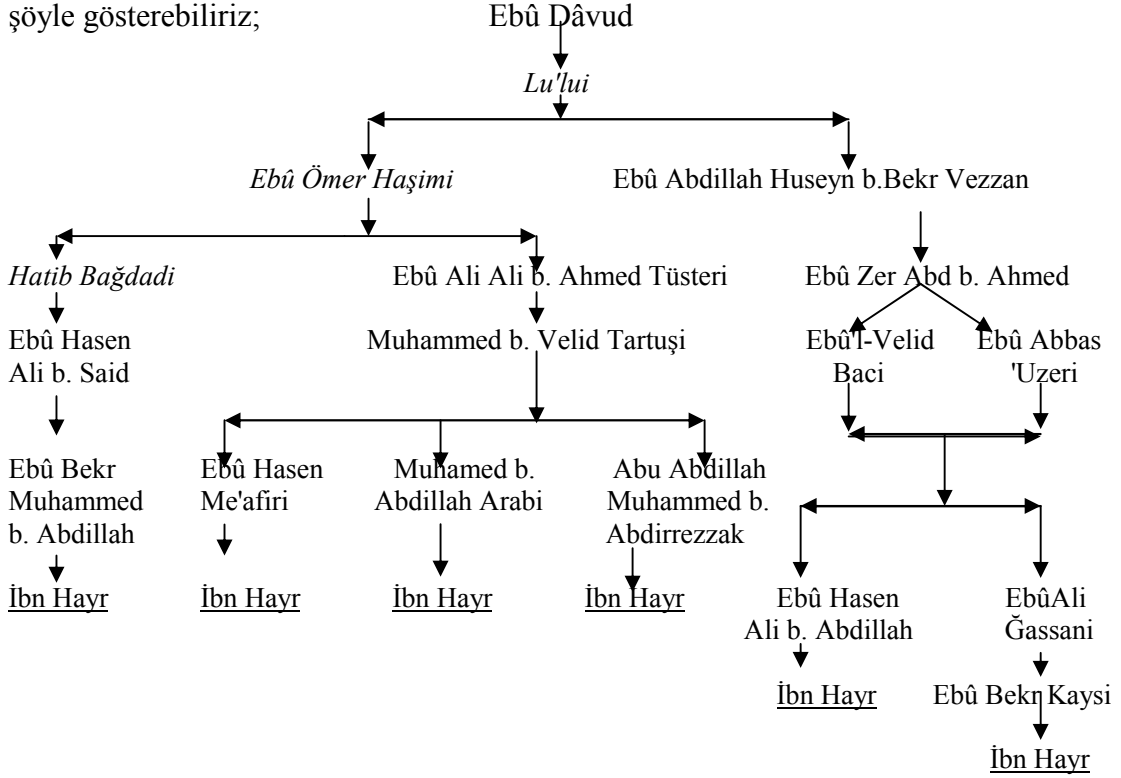
Millet(Beyazıt)Kütüphanesi, Feyzullah Efendi 330 numarada kayıtlı yazma Sünen nüshasının başındaki isnad.

Millet(Beyazıt)Kütüphanesi, Feyzullah Efendi 332 numarada kayıtlı yazma Sünen nüshasının başındaki isnad.

Ebû Dâvud'un Lu'lui kanalı ile gelen en yaygın isnadı ise aşağıdaki şemada görüldüğü üzere < *Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sabit Hatip Bağdadi* < *Ebû Ömer Kasım b. Cafer b. Abdilvahid Haşimi* < *Ebû Ali Muhammed b. Ahmed b. Amr Lu'luî* (ö.333) < *Ebû Dâvud Sicistani*, isnadlı nüshasıdır.

Lu'lui kanalı ile İbni Hayr İşbili'ye kadar gelen Sünen'in isnadını şema olarak şöyle gösterebiliriz;

İbn Hayr'ın 1.isnadındaki *Ebû Ali Huseyn b. Muhammed Ğassani*, elindeki Lu'lui Sünen nüshasını, *Ebû Zerr Abd b. Ahmed b. Muhammed*'den naklen Ebû Muhammed Şentecali'deki Sünen nüshası ile karşılaştırdığını, Ebû Said İbnu'l-Arabî rivayetindeki nüshada Fiten, Melahim, Huruf ve Hatem bölümlerinin olmadığını, Libas bölümünün yarıya yakınının, ayrıca Vudu, Salât ve Nikâh bölümlerinden bazı varakların eksik olduğunu belirtir.¹

Robson, Biritish Museum ve Jhon Rylands kütüphanelerindeki yazmaların, Ebû Dâvud'dan Ebû Hafs Ömer b. Muhammed b. Mamer Bağdadi(ö.607)'ye varan, tamamıyla aynı isnad zincirine sahip olduğunu belirtir.² "Ebû Hafs Ömer b. Muhammed, Sünen'i İbrahim b. Muhammed b. Mansur Kerhi(ö.537) ve Ebû Feth

¹ İbn Hayr, *Fihrist*, s.105–106.

² Robson, agm. s.179.

Muflih b. Ahmed Devmi'den almıştır. Her iki şeyh (Kerhi ve Devmi) rivayeti, el-Hatip el-Bağdadi'den, o, Haşimi'den, o, Lu'lüi'den, o da Ebû Dâvud'dan almıştır."¹

4-İbn Arabî Nüshası: İbn Arabî olarak bilinen Ebû Said Ahmed b. Muhammed b. Ziyad (ö.340), hadiste güvenilen, sufi, şeyhu'l-harem olarak bilindiği ve Mekke'de ikamet ettiği için orada vefat ettiği bildirilmektedir.² Ebû Dâvud'dan Sünen'ini istinsah eden İbn Arabî, yazdığı nüshada sened ve metin yönüyle fazlalıkların olduğu rivayet edilmektedir.³ İbn Arabî nüshasında Fiten, Melehim, Huruf ve'l-Kıraat bölümleri ile Hatem ve Libas bölümlerinin bir kısmının bulunmadığı, ayrıca Taharet, Salât ve Nikâh bölümlerinden de bazı rivayetlerin bulunduğu sayfaların eksik olduğu nakledilmektedir.⁴ Sünen'in müstakil İbn Arabî nüshasına ulaşamadığımız için, karşılaştırma imkânına da sahip değiliz. İbn Hayr İşbili (ö.575), Sünen'in İbn Arabî nüshasından bahsederek kendisine ulaşan isnadını şöyle verir;

1.İsnad: *İbn Hayr İşbili < Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed b. Tahir Kaysi(ö.542) (bi'l-kirae) < Ebû Ali Huseyn b. Muhammed Ğassani < Abu Ömer İbn Abdilberr (kıraeten) < Ebû Zeyd Abdurrahman b. Yahya İbn Atar(ö.396) h.391'de < Ebû Ömer Ahmed b. Said b. Hazm(ö.350) h.349'da < Mescd-i Haram'da h. 313 Ramazanda (kıraeten) Ebû Said Ahmed b. Muhammed b. Ziyad Arabî (ö.340) < Ebû Dâvud Sicistani.*⁵

2.İsnad: *İbn Hayr İşbili < Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed b. Tahir Kaysi (bi'l-kirae) < Ebû Ali Huseyn b. Muhammed Ğassani < Ebû Asi Hakem b. Muhammed Cüzami(ö.447) < (Mısır'da) Ebû İshak İbrahim b. Ali b. Muhammed b. Ğalib Temmar < Ebû Said İbn Arabî < Ebû Dâvud Sicistani*⁶

İsnattaki Ebû 'Asi Hakem b. Muhammed Cüzami (ö.447)'den itibaren isnadda sonuna kadar *ahberena* lafzı kullanılmıştır.

¹ Robson, agm. s.179–180.

² Zehebî, *Siyeru 'Alam*, XV/407.İbn Arabî Ebû Dâvud'un "*K.Zuhd*" adlı eserin de ravisidir.

³ Zehebî, *Siyeru 'Alam*, XV/408

⁴ İbn Hayr, *Fihrist*, s.105–106; Kannuci, Ebû Tayyip Seyyid Sıdk Hasen, *el-Hutta fî zikri's-sihahi's-sitte*, s.216, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut–1985.

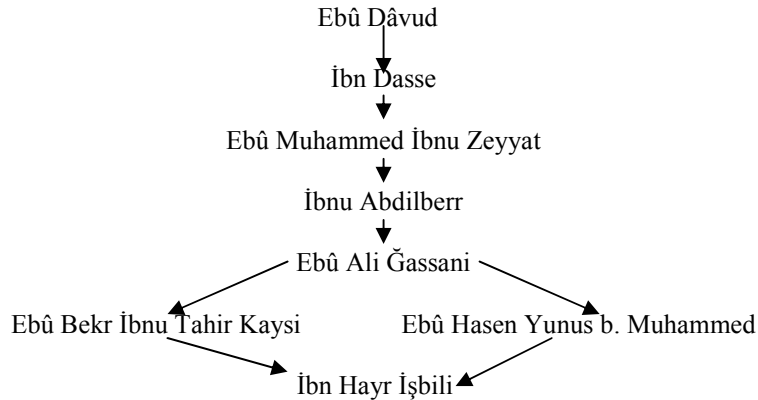
⁵ İbn Hayr, *Fihrist*, s.103

⁶ İbn Hayr, *Fihrist*, a.y.

5-İbn Dâsse Nüshası: Ebû Bekr Muhammed b. Bekr b. Abdirrezzak **İbn Dâsse** (ö.346)'dir.¹ Ebû Dâvud'un başlıca talebelerinden olan İbn Dasse, Sünen'in de başlıca ravilerindendir. Ebû Bekr Cassas (ö.380), Ebû Süleyman Hamd Hattabi (ö.388), Ebû Ali Hasen b. Dâvud Semerkandi (ö.395), Ebû Bekr İbnu Lal Hemedani (ö.398), Ebû Ali Huseyn b. Muhammed Ruzbari (ö.403), Ebû Nuaym İsfehani (ö.430) gibileri, İbn Dasse'den Ebû Dâvud'un Sünen'ini dinlemişler. İbn Dasse, Sünen'in tamamını Ebû Dâvud'dan en son rivayet eden ravi olarak bilinmektedir. İbn Dasse'den de Sünen'i icazet yoluyla en son rivayet eden ravinin Ebû Nuaym İsfehani olduğu bildirilmektedir.² İbn Hayr İşbili, kendisine ulaşan İbnu Dasse nüshasının isnadını şöyle verir;

1.İsnad : *İbn Hayr İşbili < Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed b. Tahir Kaysi (bi'l-kirae) < Ebû Ali Huseyn b. Muhammed Ğassani < Ebû Ömer Yusuf b. Abdillab b. Muhammed b. Abdilberr Nemerî'(nin evinde h.453'de) < Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed b. Abdilmu'min b. Yahya b. Zeyyat (kiraeten h.391'de) < Ebû Bekr Muhammed b. Bekr b. Muhammed b. Abdirrezzak Temmar İbnu Dasse (Basra'da h.340) < Ebû Dâvud Suleyman b. Eş'as.*³

2.İsnad : *İbn Hayr İşbili < Ebû Hasen Yunus b. Muhammed b. Muğis (kendi asıl nüshasından münavele ile) < Ebû Ali Huseyn b. Muhammed Ğassani < Ebû Ömer Yusuf b. Abdillab b. Muhammed b. Abdilberr Nemerî(nin evinde h. 453'de) < ...*(1. isnadın devamıyla aynı).⁴ Şema olarak da şöyle gösterilebilir.

¹ Zehebî, *Siyeru 'Alam*, XV/538;İbn Dâsse Ebû Dâvud'un " *K.Zuhd* " ve "Nasih ve Mensuh" adlı eserlerin de ravisidir.

² Zehebî, *Siyeru 'Alam*, XV/539.

³ İbn Hayr, *Fihrist*, s.102

⁴ İbn Hayr, *Fihrist*, s.103

Kaynaklarda verilen vefat tarihlerine göre sıralamasını verdiğimiz Sünen ravi nüshalarıyla ilgili makalesi olan James Robson, İbnu Dasse, İbnu Arabî, Ebû İsa Remli, Lu'lu'i ve İbnu Abd rivayeti¹ şeklinde sıralayarak, İbn Hayr İşbili'nin Fihrist'inde² verdiği ilk dört sıralamaya bağlı kalmıştır. Beşinci olarak verdiği ve İbn Hayr İşbili'nin hakkında bilgi vermediği İbnu Abd rivayeti ile ilgili Robson da, fazla bir bilgi vermeden "Ne yazık ki bu isnad zinciri hakkında fazla bir malumat bulamadım" itirafında bulunmuştur.³

Görüldüğü üzere Sünen'in rivayet nüshalarından müstakil olarak bize intikal eden tek bir nüshayı tespit etme imkânı elde edemedik. Ancak gerek yazma nüshalarda ve gerekse Mizzi'nin Tuhfetu'l-Eşrafında, Sünen'in bu rivayet nüshalarına ait farklı rivayetlerin bulunduğu bildirilmektedir. Şimdi de rivayet nüshaları arasındaki farklılıkları görelim.

7 –Nüshalar Arası Farklılıklar, Telfik ve Sağlam Nüsha Problemi

Sünen'in nüshalarından en fazla şöhret ve yaygınlık kazanan nüsha, Lu'luî nüshasıdır. Bu nüsha, Hind, Hicaz, doğu ve batıdaki birçok ülkelerde meşhur olmuştur. Sünen üzerinde yapılan birçok çalışmada bu nüsha esas alınmıştır. Ebû Kasım Ali b. Hasen b. Asâkir (ö.571) de, el-İşraf ala Ma'rifeti'l-Etraf isimli çalışmasında, Lu'lu'i nüshasını esas almıştır. İbn Asâkir'in *el-İşraf ala Ma'rifeti'l-Etraf* isimli eseri üzerine eklemeler yaparak meydana getirdiği *Tuhfetu'l-Eşraf bi Ma'rifeti'l-Etraf* isimli eserini telif eden Mizzi (ö.742)⁴ ise, bu çalışmasında Lu'lu'i, İbn Dasse, İbnu Abd ve İbnu Arabî olmak üzere dört nüshayı esas almıştır.

Mizzî, Sünen'deki bir rivayet Lu'lu'i nüshasında mevcutsa, diğer üç nüshada bulunup bulunmadığını dikkate almadan, sadece "Ebû Dâvud bu bab'da bu hadise yer vermiştir" ifadesini kullanarak Lu'lu'i nüshasında bulunduğunu belirtmez. Lu'lu'i nüshasında bulunan rivayetin, diğer nüshalarda olup olmadığını da belirtmez. Şayet Lu'lu'i nüshasında mevcut değilse, diğer üç nüshada bulunursa, hadisi verdikten

¹ Robson, agm. s.175–180.

² İbn Hayr, *Fihrist*, s.102–106

³ Robson, agm. s.180.

⁴ Mizzi, *Tuhfetu'l-Eşraf bi Ma'rifeti'l-Etraf* isimli çalışmasını, Ebû Kasım İbn Asakir'in (ö.571) *el-İşraf ala Ma'rifeti'l-Etraf* isimli eseri üzerine eklemeler yaparak hazırladığını belirtir. Bkz. Mizzi, *Tuhfetu'l-Eşraf*, (Müellif mukaddimesi) I/5; Azimabadi, *Avnu'l-Mabud*, XIV/203.

sonra "Ebû Dâvud'un İbn Dasse veya İbnu Abd veya İbnu Arabî yahutta bu ravilerin ikisinin veya üçünün rivayetindeki hadisidir" der.¹

Mizzi'nin, Lu'lu'i nüshasında bulunan rivayetin diğer nüshalarda bulunmadığını belirtmemesi, diğer nüshaların müstakil rivayetleriyle ilgili tespitte bulunmamızı, başka bir ifade ile hangi rivayetlerin o nüshada bulunup bulunmadığını belirtmemizi, imkânsız hale getirmektedir. Kanaatimizce bu çalışma iyi niyetle yapılmakla beraber, Sünen'in rivayet nüshalarını birleştirmiş, diğer nüshalarda bulunmayan rivayetler belirtilmeden, Lu'lu'i nüshasında bulunduğu için sadece Ebû Dâvud'un rivayeti olarak verilmiş ve nüshalar arasında bir çeşit telfik yapılmıştır.

Türkiye'deki inceleyebildiğimiz yazma nüshalardan, Lu'lu'i nüshası dışında, örneğin İbnu Dasse rivayeti, İbnu Arabî rivayeti gibi müstakil rivayet nüshalarına tesadüf edemedik. Genelde Lu'lu'i nüshası merkezli, diğer rivayet nüshalarındaki rivayetlere de işaret edilerek, yani birkaç rivayet nüshanın birleştirilerek yazma nüshalarda verildiği tespit edilmiştir. Sanki Sünen'i rivayet eden ravilerden sonraki dönemlerde, Sünen'in rivayet nüshalarını telfik ederek birlikte verme çabası içine girilmiştir. İbn Hacer Askalani'nin Köprülü-Fazıl Ahmed Paşa: 294 numarada kayıtlı Sünen-i Ebû Dâvud'un yazma nüshası, bu hususta verebileceğimiz en güzel örneklerden biridir. İbn Hacer'e ait bu yazma nüshanın kapaktan sonraki varakın ilk sahifesindeki nüsha ile ilgili açıklamalar şöyledir;

"İbnu Dasse rivayetini şeyhimiz Ebû Ali Muhammed b. Ahmed b. Ali b. Mutarriz bana rivayet etti. O, Yahya b. Muhammed b. S'ad'dan, o, Muhammed b. Abdilvahid b. Şufnin (şufneyn)'den, o, Abdulevvel b. İsa b. Şuayb es-Siczi'den, o da sema' yoluyla Abdurrahman b. Afif'den, o da sema' yoluyla Mansur b. Abdillâh Halidi'den, o da sema yoluyla Ebû Bekr Muhammed b. Bekr b. Dasse, o da sema' yoluyla Ebû Dâvud'dan rivayet etmiştir. İbnu Dasse'nin rivayeti, çoğunlukla Lu'lu'i rivayet nüshasına uygundur. Ben İbnu Dasse rivayet nüshasından bir bölümünü, Fatıma bnt. Muhammed b. Abdilhadi'nin izniyle (icazet yoluyla) İbn Sa'd ve diğerlerinden dinlemiştim. O, İbnu'l-Letti'y'den, o da Abu'l-Vakt'den rivayet etmiştir.

Ebû Said İbnu Arabî rivayetini de şeyhimiz Ebû Ali Muhammed b. Ahmed b. Ali b. Mutarriz bana rivayet etti. O, Yahya b. Muhammed b. Sa'd'dan, o, Hasen b. Muhammed b. Sabbah'dan, o, Abdullah b. Rifa'a ibn Ğadir (Ğudeyr)'den rivayet etti.

¹ Azimabadi, Avnu'l-Mabûd, XIV/205.

(Dedi ki:) Bize Abu Hasen Ali b. Huseyn b. Ali Hile'i rivayet etti. (Dedi ki:) Bize Abdurrahman b. Ömer Nahhas rivayet etti. (Dedi ki:) Bize Abu Said Ahmed b. Muhammed b. Ziyad İbnu'l-Arabi Ebû Dâvud'dan sema' yoluyla rivayet etti. İbnu'l-Arabi'nin rivayeti (diğer) rivayet nüshalarının en noksanıdır. Ben İbnu Arabî rivayet nüshasından bir bölümünü, Fatıma bnt. Muhammed b. Abdilhadi'nin izniyle (icazet yoluyla) İbn Sa'd'dan bu senedle dinlemiştim.

İbnu Abd olarak bilinen Ebû Hasen Ali İbn Abd'in rivayetini şeyhimiz Ebû Ali Muhammed b. Ahmed b. Ali b. Mutarriz bana rivayet etti. O da Ebû'n-Nun Yunus b. İbrahim b. Abdilkaviy'den, o, Ebû Hasen Ali b. Muhammed Sabuni ve diğerlerinden rivayet etti. (Dedi ki:) Bize Hafız Ebû Tahir Silefi müşafeheten rivayet etti. (Dedi ki:) Bize Ebû Amir Galib b. Ali b. Ebî Galib İsterabazi rivayet etti. (Dedi ki:) Bize Abdullah b. Muhammed b. İbrahim Esedi İbn Abd'den rivayet etti. Ebû İsa İshak b. Musa b. Said Remli Verraku Ebî Dâvud'un rivayetini bana Ebû Hayyan b. Ebî Hayyan, dedesi Ebû Hayyan'dan, o da birçok kişiden, o, İbn Başkuval'dan, o, Ebû Muhammed b. İtab'dan, o, Abu Ömer İbn Abdilberr'den, o, Said b. Osman'dan, O, Ahmed b. Halil b. Duhaym'den, O da Ebû İsa Remli'den rivayet etti."¹

Tercümesini vermeye çalıştığımız yukarıdaki bu açıklamalar, İbn Hacer'in yazma nüshasının hangi rivayet nüshalarına dayandığını gösteren açıklamalardı. İbn Hacer, elde ettiği Sünen-i Ebî Dâvud'un bütün rivayet nüshalarını verme gayreti içine girmiş ve Sünen'in rivayet nüshalarını telfik ederek tek nüsha gibi yazmıştır. Bu durum ise, kanaatimizce Sünen'in tertip ve muhtevası ile ilgili bazı bilgilere ulaşmamızı ve Ebû Dâvud tarafından Sünen'ini okuturken çıkardığı bazı rivayetlerin de, nüsha ravilerince dâhil edilip edilmediğini bilmemizi zorlaştırmaktadır.

¹ Ebû Dâvud, Sünen, Yazma İbn Hacer nüshası, vr. 1-a, Süleymaniye Kütüphanesi, Köprülü Fazıl Ahmed Paşa, No: 294, İstanbul.

Köprülü Fazıl Ahmed Paşa Kütüphanesi, 294 numarada kayıtlı Sünen'in yazma nüshasının Sünen metninden önce İbn Hacer'in nüsha ile ilgili açıklamaları.

Köprülü Fazıl Ahmed Paşa Kütüphanesi, 294 numarada kayıtlı Sünen'in yazma nüshasının Sünen metninin isnadıyla beraber bulunduğu ilk varak.

İbn Hacer, fotokopisini verdiğimiz elindeki Sünen'in Lu'lu'i nüshası yazması, بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ يَسْرُ وَأَعْنِي حَدَّثَنَا أَبُو عَلِيٍّ مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ عَمْرٍو اللَّؤْلُؤِيُّ حَدَّثَنَا أَبُو دَاوُدَ سَلِيمَانُ بْنُ الْأَشْعَثِ السَّجِسْتَانِيُّ فِي الْمَحْرَمِ سَنَةِ خَمْسٍ وَسَبْعِينَ وَمِائَتَيْنِ قَالَ أَوَّلُ كِتَابِ الطَّهَارَةِ ibareleriyle başlar ¹

Görüldüğü üzere İbnu Hacer'in, kendi hattıyla yazdığı Sünen-i Ebî Dâvud'un yazma metninde Lu'lu'i nüshasını esas aldığı, baş taraftaki açıklamalarda da diğer nüshalarla karşılaştırdığı ve nüshaları kimden aldığını belirttiği görülmektedir. Söylediği gibi diğer nüshalarda olmayan bazı kısımları rumuzlarla belirtmiş, ancak nüshalar arasındaki bölümlerin (kitapların) ve babların sıralanış farkını belirtmeden Lu'lu'i nüshasındaki sıralamaya göre vermiştir. Nüshalar arasında tercihte bulunduğu dair bir ifade bulunmayan İbnu Hacer'in, Lu'lu'i nüshasını esas almasıyla bu nüshayı tercih ettiği kabul edilebilir. Sünen'i en son Ebû Dâvud'dan dinleyen Ebû Ali Lu'luî olduğu rivayeti, araştırmacılarda en sahih ve sağlam nüshanın da Ebû Ali Lu'luî nüshası olduğu kanaatini uyandırmıştır.

Abdulaziz Dehlevi'ye göre "Sünen'in üç nüshası şöhret bulmuştur; Lu'lu'i, İbnu Dasse ve İbnu Arabî nüshası. Lu'lu'i rivayeti Doğuda, İbn Dasse'ninki ise Mağrib'de revaç bulmuştur. Bu iki zatın rivayetleri olan nüshalar birbirine yakındır. İhtilafları, takdim-tehir şeklindedir. Birbirinden azlık ve çokluk yönünden farkları yoktur. İbnu Arabî'nin böyle değildir. O, her iki rivayetten daha noksandır."²

Sünen şarihi Azimabâdî, bazı ilim adamlarıyla beraber elde ettiği on iki Sünen nüshasından, Lu'luî rivayeti olan on bir nüshayı, diğer tek olan İbnu Dasse rivayet nüshasıyla karşılaştırdıklarını ve iki nüsha arasında dört çeşit farklılığın olduğunu söyleyerek şöyle belirtir;

a-Bazı metin ve sened lafızlarındaki farklılık,

b-Bazı bab başlıklarındaki farklılık, (Bab başlıklarının aynı manadaki farklı lafızlarla verilmesi, bab başlıklarının eksik veya fazla lafızlarla verilmesi, bir babdaki hadislerin başka bablarda verilmesi gibi.)

c-Bölümler (kitap başlıklarında) ve bablardaki sıralamalardaki farklılık,

d-Bazı nüshalarda bulunmayan rivayetler gibi farklılıklar.³

¹ Ebû Dâvud, Sünen (İbn Hacer Nüshası), Köprülü Fazıl Ahmed Paşa, No: 294.

² Dehlevi, Abdulaziz b. Şah Veliyullah, Bustanu'l-Muhaddisin, (terc. Ali Osman Koçkuzu) s.192, D.İ.B.Y. Ankara-1986.

³ Azimabadi, *Avnu'l-Mabud*, XIV/205-206.

Azimabâdî, Sünen şerhini yazarken, yukarıda verilen nüshalar arası farklılıklardan dolayı hayret ettiğini ve bundan dolayı Lu'lu'i nüshasındaki imtiyazın zorlaştığını ve kendisine zor gelen bu hususu diğer kitaplara müracaat ederek çözdüğünü belirtir. Bunun için Azimabadi, şerh ve metin olarak Lu'lu'i, İbnu Dasse, İbnu Arabî ve çok az da Remli nüshasındaki rivayetleri Avnu'l-Mabud'da bir araya toplamıştır.¹

Sünen'i ilk defa şerh eden Ebû Süleyman Hattabi(ö.388)'nin, *Mealimu's-Sünen* isimli şerhinde kullandığı nüsha da, İbn Dasse nüshasıdır. Zira *Kitabu't-Tahare*'in ilk babı ve ilk hadisin başındaki senedi şöyle verir;

أخبرنا أبو سليمان حمد بن محمد بن إبراهيم أخبرنا أبو بكر بن داسة أخبرنا أبو داود حدثنا مسدد...²

Hattabi'nin müstakil kullandığı İbn Dasse nüshası sayesinde, sınırlı da olsa nüshalar arası bir karşılaştırma fırsatı yakalamış bulunuyoruz.³ Lu'lu'i ve İbnu Dasse Nüshaları arasındaki bölümlerin sayısında, sıralanışında ve bazı bölümlerin isimlendirilmesinde farklılık olduğu görülmüştür. Bu gibi farklılıklar, aynı rivayet nüshaların farklı yazmalarında da görülebilmektedir.⁴ Tezimizin ikinci bölümünde "Bölümlerin Sayısı, Nüshalar Arası Tertip ve Farklılıklar" başlığında bu husus genişçe ele alınacaktır.

Bazı rivayet nüshalarında bulunan hadislerin diğer nüshalarda bulunmamasına örnek verecek olursak, mesela; "*Sünne*" bölümünün "*lüzumu sünne*" babındaki 4612 ile 4626 numaralı rivayetler arası el-Hasen el-Basri'ye ait olan 15 rivayet, İbn Arabî ve İbn Dasse dışındaki nüshalarda bulunmamaktadır.⁵ Sünen'in

¹ Azimabadi'nin müracaat ettiği eserler, Mizzi'nin *Tuhfetu'l-Eşraf*, Münziri'nin *Muhtasaru's-Sünen*, İbnu'l-Esir'in *Camiu'l-Usul*, Hattabi'nin *Maalimu's-Sünen*, Beyhaki'nin *Marifetu's-Sünen ve'l-asar*, İbnu Teymiye'nin *Münteka*'ı, Abdülhak İşbili'nin *Kitabu'l-ahkâm*, Zeyla'nin *Nasbu'r-raye* vb. eserlerdir. Bkz. *Avnu'l-Mabud*, XIV/206-207.

² Hattabi, *Mealimu's-Sünen*, I/9. Senedin baş kısmında Sünen'i Hattabi'den alan Ebû Hasen Ali b. Hasen'in ismi vardır.

³ Azimabadi de İbn Dasse ile Lu'lu'i nüshaları arasındaki bölümlerin takdim ve tehirine dikkat çekerek, Sünen'i şerh ederken bu farklılıklara işaret ettiğini belirtir. Azimabadi, *Avnu'l-Mabud*, XIV/203.

⁴ Mesela İstanbul-Süleymaniye Kütüphanesi, Reisu'l-Küttap'da 145 numarada kayıtlı, h. 492'de istinsah edilmiş Sünen yazmasında bölümlerin sayısı 38 ve sıralanışı da, Beyazıt Kütüphanesi-Feyzullah Efendi 331 numarada kayıtlı yazma nüshadan farklıdır. Sünne ve Edep bölümleri Sünen'in sonunda değildir. Matbu Sünen baskılarındaki tertip, Feyzullah Efendi'deki yazma ile aynıdır. Sünne ve Edep bölümleri Sünen'in sonundadır.

⁵ Mizzi, *Tuhfetü'l-Eşraf*, No: 19145, 18517, 18516, 18518, 18510, 18509, 18511, 18524, 18639, 18450, 19232, 18922, 18502, 19004. Bu rivayetler, Ömer b. Abdilaziz'e kaderle ilgili yazılan mektuba verdiği cevap ve Hasen el-Basri'den naklen kaderle ilgili Ehl-i Hadis'in görüşleri doğrultusundaki

diğer rivayet nüshalarında bulunmayan ve peş peşe gelen bu rivayetlerin el-Hasen el-Basri'ye ait olması, bu rivayetlerin Sünen'e sonradan dâhil edildiği veya şifahi olarak ders halkasında gündeme geldiğinde Sünen'e dâhil edilmemesi gerekirken, ravilerce dahil edildiği şüphesini uyandırmaktadır.

8 – Sünen'in Neşri ve Matbu Nüshalar

Yazma nüshaları verdikten sonra, yakından tanıma açısından Sünen'in matbu nüshaları hakkında da bilgi vermeyi çalışmamız için gerekli gördük. Zira matbu nüshalar arasında da bir takım farklılıklar bulunmaktadır. Çünkü tahkik ve neşr çalışmalarında, Sünen'in farklı el yazma nüshaları esas alınmıştır. Ayrıca tahkikli ve tahrirli baskılar, Sünenle ilgili yapılan çalışmalar olarak kabul edilebilir. Fakat Sünen'in tarihçesi bakımından Sünen'in neşri ve baskılarını ayrı bir başlıkta vermeyi uygun bulduk. Sünen'in neşrini baskı tarihlerine göre şöyle sıralayabiliriz:

1-H.1271, h.1272, h.1283 tarihlerinde, sonunda bir sahife de doğru yanlış cetveli eklenerek Hindistan'da Delhi'de Huseyn Azim tarafından neşredilmiştir.¹

2-H.1280'de Mısır Kastaliyye matbaası'nda Muhammed Beg Mukavi tarafından iki cilt halinde neşredilmiştir.²

3-H.1283'de kenarları açıklamalı ve iki cilt halinde Delhi'de neşredilmiştir.³

4-M.1840, M.1877, M.1888'lerde Leknow'da tek cilt halinde neşredilmiştir.⁴

5-M.1890'da kenarları açıklamalı ve tek cilt halinde Delhi'de neşredilmiştir.⁵

6- H.1305'de Leknow'da tekrar neşredilmiştir.⁶

7-H.1310'da Matbaatu'l-Hayriyye tarafından Kahire'de, Zürkani'nin Muvatta şerhi kenarında dört cilt halinde neşredilmiştir.⁷

8-Ahmed b. Abdurrahman el-Benna es-Saati'nin bir mukaddimesi ile iki cilt halinde Matba'atu't-Taziyye, aynı mukaddimeyle birlikte Daru'l-Kutubi'l-Arabî

görüş içerikli rivayetlerdir. Bazı nüshalarda bulunmayan bu gibi rivayetlerin muhtevası ile ilgili bilgi, "Sünen'in Rivayet Tekniği Açısından Analizi" kısmında verilecektir.

¹Salihyye, Muhammed İsa, el-Mu'cemu's-Şamil li't-Turasi'l-Arabiyyi'l-Matbu', II/323, Kahire-1993.

² Millet Kütüphanesi (İst.) Ali Emiri Arabi, No: 307'de bulunmaktadır. Tarafımızdan yerinde 1.cilt 279, 2. cilt 228 sahife büyük boy ve rakamlama yapılmamış bir baskı olduğu tespit edilmiştir.

³ Sabbağ, Ebû Dâvud, s.88.

⁴ Sabbağ, Ebû Dâvud, s.88.

⁵ Sabbağ, Ebû Dâvud, s.88.

⁶ Sabbağ, Ebû Dâvud, s.88.

⁷ Millet Kütüphanesi (İst.) Ali Emiri Arabî, No: 329'de bulunmaktadır.

tarafından da iki cilt tek mücellet halinde, Sahihu Sünen'i'l-Mustafa ismiyle neşredilmiştir.¹

9-H.1321'de, Matbaatu meclisi daireti'l-maarifi'l-'usmaniyye tarafından 393 sahifelik bir cilt olarak, Haydarabad'da neşredilmiştir.²

10-H.1318'de Leknow'da Abu Hesenat Muhammed Fincani'nin yaptığı şerh ile beraber iki cilt halinde neşredilmiştir.³

11-H.1323'de Hindistan'da dört cilt halinde Azimabadi'nin *Avnu'l-Mabud* şerhi ile beraber neşredilmiştir.⁴

12-H.1371'de Ahmed Sa'd Ali'nin yazdığı ta'likatla beraber iki cilt halinde Mısır'da Matbaatu Mustafa Babi Halebi tarafından neşredilmiştir. Kâğıdı ve yazısı iyi olmayan ve hadisleri rakamlandırılmamış bu baskının 1. cildi 595 sahife, 2. cildi de 680 sahifedir.⁵

13-H.1354'de Muhammed Muhyiddin Abdulhamid'in tahkik ve taliki ile ilk baskısı Kahire'de Hadisler rakamlandırılmış şekilde dört cüz-iki mücellet halinde neşredilmiştir. İkinci baskı h.1369'da el-Mektebetü't-ticariyyetu'l-kubra- Mabaatu's-saade tarafından yine Kahire'de neşredilmiştir.⁶ Daha sonra bu neşirden birçok baskısı yapılmıştır. Bizim kullandığımız bu neşrin Mektebetu'l-İslamiyye tarafından tab'ı yapılan dört cüz-iki mücellet halindeki İstanbul baskısıdır. Bu baskının başında bir mukaddime bulunmaktadır. Mukaddimedede çok kısa Ebû Dâvud'un hayatı, 49 hocasının ismi, talebeleri, Sünen'in ravileri, âlimlerin Sünen hakkındaki görüşleri, Sünen'de bulunan bab ve hadis sayıları verilmiştir.⁷

14-H.1388, beşinci baskısı H.1394'de Abdu'd-De'aas tarafından beş cilt halinde Hıms'da neşredilmiştir. Hattabi'nin Mealimu's-Sünen, Münziri'nin Muhtasaru's-Sünen ve Muhyiddin Abdulhamid'in taliklerinden yararlanılarak yapılan bu neşrin 4. ve 5. ciltlerinde Abdu'd-De'aas ile beraber, Adil Seyyid'in ismi de bulunmaktadır.

¹ Sabbağ, Ebû Dâvud, s.88.

² Salihyye, el-Mu'cemu's-Şamil, II/323.

³ Sabbağ, Ebû Dâvud, s.88.

⁴ Sabbağ, Ebû Dâvud, s.88.

⁵ Sabbağ, Ebû Dâvud, s.88.

⁶ Salihyye, el-Mu'cemu's-Şamil, II/323.

⁷ *Sünen-i Ebi Dâvud* (thk. M. Muhyiddin Abdulhamid), Mektebetu'l-İslamiyye, istanbul-t.y. I/3-16.

15-M.1996'da Muhammed Abdulaziz Halidi'nin tahkiki ile Daru'l-Kutübi'l-İlmiyye tarafından neşredilmiştir. Bu baskıda Sünen'in iki el yazması esas alınmıştır. Bunların birincisi Halep Ahmediye Kütüphanesi'ndeki (No: 106 (181/1)-Hadis, 221 varak) h.830 tarihli nüsha, ikincisi de, İstanbul Süleymaniye Ktp. Reisulkuttab'daki (No:145/1, 363 varak) h.492 tarihli nüshadır.

Halidi'nin tahkikli bu Sünen nüshası h.1422/m.2001 tarihinde tek cilt olarak, kitap ve bab başlıkları kırmızı, bab başlıkları hem Mucemu'l-Müfehres, hem de Mizzi'nin Tuhfetu'l-Eşrafına göre rakamlandırılarak yeniden Daru'l-Kutübi'l-İlmiyye tarafından neşredilmiştir. Hadislerin rakamlandırılması ve sayısı, Muhammed Muhyiddin Abdulhamid'in tahkikli neşrindeki rakamlandırma ile aynıdır. Diğer neşirlerde Sünen'in Lu'lu'i nüshası olduğu isnad verilerek belirtildiği halde, bu neşirde rivayet isnadı belirtilmeden doğrudan Sünen metni ile başlanmıştır.¹

16-H.1420/m.1999'da Salih b. Abdilaziz b. Muhammed b. İbrahim'in çalışmasıyla el-Kutubu's-Sitte içerisinde, Riyad'da Daru's-Selam tarafından neşredilmiştir. Bu Sünen baskısındaki kitap, bab ve hadis numaralandırmaları, hem el-Mucemu'l-Müfehres, hem de Mizzi'nin Tuhfetu'l-Eşrafına göre yapılmış, ancak Sünen'deki kitap sayısı, 44 olarak verilmiştir. Gerek Sünen'in el yazmalarında ve gerekse diğer matbu nüshaların hiç birinde, Sünen'de 44 kitabın bulunduğu şahit olmadık. Kitap sayısındaki artış ile ilgili bir açıklama da bulunmamaktadır. Fazla olan kitap isimlerine bakıldığında, aslında bunların birer bab başlığının müstakil birer bölüm ismine dönüştürüldüğü görülecektir.

17-H.1424'de Muhammed Avvame'in tahkiki ile Cidde'deki Daru'l-Kible ve Beyrut'taki Müessesetü'r-Reyyan tarafından soncildi fihrist olmak üzere altı cilt halinde neşredilmiştir. İkinci baskısı da h.1425/m.2004'de yapılmıştır. Sünen-i Ebû Dâvûd'un, şu ana kadar birçok yazma nüshanın karşılaştırılmasıyla yapılmış, en iyi ve kullanışlı tahkikli neşrinin bu olduğunu söyleyebiliriz. Avvame, kitap, bab başlıklarını ve hadisleri rakamlandırarak, esas aldığı nüshalar çerçevesinde, babların sıralanmasında ve hadislerin yerlerindeki değişiklikleri ve farklılıkları dipnotlarda belirterek vermiştir.

Sünen'in bu neşrinde Avvame'nin yaptığı güzel hizmetlerden biri de, hazırladığı Sünen'in CD'sidir. Hadisleri iki şekilde rakamlandıran Avvame, hadis

¹ Sünen-i Ebi Dâvud (thk. Muhammed Abdulaziz Halidi), Daru'l-Kutübi'l-İlmiyye, Beyrut-2001, s.17.

başındaki birinci rakamla Muhyiddin Abdulhamid'in verdiği rakama bağlı kalarak, ikinci rakamla da kendi sayımına göre Sünen'deki rivayetleri rakamlandırmıştır. Birinci cildin ilk 144 sahifesinde, tahkikte esas alınan el yazmaların tanıtımı, takib edilen metot, el yazmaların ilk ve son varakların fotokopilerine yer verilmiştir. Daha sonra da Sünen metnine geçilmiştir.

Bu kadar geniş ve nüsha farklarını belirten ikinci bir tahkikli neşre tesadüf etmediğimizi belirtmek isteriz. Fakat Avvame'nin tahkikinde esas aldığı yazma nüshaların en erken tarihli ise, h.800'de istinsah edilen (İstanbul'daki Köprülü Fazıl Ahmet Paşa Ktp. No: 1/158 (294)) yazma nüshadır. Yukarıda vermiş olduğumuz Sünen'in yazmalarına bakılacak olursa, h.800'den önceki tarihli birçok el yazma nüshanın bulunduğu görülecektir. İmkân dâhilinde mevcut olan erken tarihli el yazma nüshaların karşılaştırılmasıyla, daha sağlıklı bir tahkikle iyi bir Sünen neşrinin yapılması imkân dâhilindedir.¹

Yukarıda topluca vermiş olduğumuz Sünen'in neşir ve matbu nüshalarının, tahkik, kullanım ve baskı yönüyle farklılıklar arz etmektedir. Bu farklılıkların temelinde ise, kanaatimizce Sünen'in rivayet nüsha problemi ve tahkik metodu bulunmaktadır. Bir baskıda 35 kitap (bölüm)'den oluşan Sünen, diğer bir baskıda da 40 veya 44 kitaba (bölüme) ayrılarak neşredilebilmektedir. Bu farklılık bab başlıkları ve hadis numaralarında da kendini göstermektedir. Bu durum ise, Sünen'i kaynak verme hususunda bizi yeknesaklıktan uzak tutmaktadır. Sağlıklı bir tahkik ve kullanım açısından bir tercihte bulunacak olursak, Muhammed Muhyiddin Abdulhamid tahkikli dört cilt- iki mücelled, Muhammed Abdulaziz Halidi tahkikli tek cilt ve Muhammed Avvame tahkikli altı ciltlik Sünen baskıları tercih edilebilir.

9 –Sünen İle İlgili Yapılan Çalışmalar

Çalışmamıza konu olan Ebû Dâvud'un Sünen'i ile ilgili, hicri IV. asırdan bu yana, irili ufaklı birçok çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar Sünen'in tarihçesi ve tarih içindeki algılanışının bilinmesine yardımcı olacağı gibi, farklı yönlerini ele aldıkları için Sünen'in daha iyi bilinmesine ve anlaşılmasına katkı sağlamışlardır. Kolaylık olması açısından Sünen'le ilgili yapılan bu çalışmaları şerh, ihtisar, haşiye vb. başlıklar altında gruplamaya giderek vermeyi uygun bulduk.

¹ Bkz. "Sünen'in El Yazmaları " başlığına ve listedeki erken tarihli Sünen'in yazma nüshalarına.

Sünen'le ilgili yapılan bu çalışmaların bir kısmı günümüze kadar gelmiş ve neşredilebilmiş, bir kısmı hala el yazması veya yayınlanmamış tez olarak beklemekte ve bir kısım çalışmaların da sadece kaynaklarda ismi geçmektedir. İlgili çalışmalar ve müellif isimleri sıralanırken bu çalışmalar ile ilgili bazı açıklamalar da verilecektir. Sünen'le ilgili yapılan bu çalışmaları şöyle sıralayabiliriz:

9.1-Şerh, Haşiye ve Talik Çalışmaları

Şerhleri

1- Ebû Süleyman Ahmed b. Muhammed b. İbrahim Büstî Hattâbî'nin (ö.388) *Mealimu's-Sünen'i*.¹ Bu şerh, hadis tarihinde şerh edebiyatının ilk ürünlerinden olduğu gibi, Sünen-i Ebî Dâvud ile ilgili yapılan ilk şerhtir. Şerh edebiyatı ve metodu bakımından da önemli bir kaynak durumundadır. İlk şerhlerinden olması nedeniyle, Hattabi'nin *Mealimu's-Sünen'*ini kaynak kullanmayan Sünen şerhi yok gibidir.

Hattâbî, *Mealimu's-Sünen* mukaddimesinde, Sünen'i tefsir, müşkil lafızlarını izah ve kapalı manalarını açıklayacağını, ahkâm yönlerini beyan edeceğini, hadis metinlerindeki hüküm çıkarmaya elverişli noktaları göstereceğini ve lafızların gerisindeki fikhî manaları keşfedeceğini belirtir.² Aslında Hattabi'nin mukaddimesinde belirttiği bu husus, onun takip ettiği şerh metodunu ortaya koyar. Fakat Hattabi bütün hadisleri şerh etmemiştir. Bablardan açıklama ihtiyacı duyduğu 1708 hadisi seçerek şerh etmiştir. Hattabi, İbnu Dasse'nin talebesi olduğu için, şerhinde esas aldığı Sünen'in rivayet nüshası da, İbnu Dasse nüshasıdır.³

¹ *Mealimu's-Sünen'*in muhtelif baskıları vardır. Müstakil olarak Halep'te Muhammed Rağîb Tabbah'ın tahkiki ile m.1920'de dört cilt halinde neşredilmiştir. Daha sonra m.1924, 1932 ve 1934 tarihlerinde yeni baskıları yapılmıştır.¹ M.1948 yılında da Ahmed Muhammed Şakir ve Muhammed Hamid Fekki'nin tahkiki ile Kahire'de sekiz cüz halinde neşredilmiştir. *Mealimu's-Sünen'*in bazı baskıları, Münziri'nin muhtasarı ve İbnu'l-Kayyim'ın tehzibi ile birlikte neşredilmiştir. Şihabuddin Ahmed b. Muhammed Makdisi (ö.765) de, *Mealimu's-Sünen'*i ihtisar ederek, '*Ucaletu'l-Âlim min Kitabi'l-Mealim* adını vermiştir. bkz. Sezgin, *Tarihu't-Turas*, I/1/293; Hacı Halife, *Keşfu'z-Zunun*, II/105.

² Hattabi, *Mealimu's-Sünen*, I/3.

³ Hattabi, *Mealimu's-Sünen*, I/9, bkz. K.Taharet, 1. hadisin senedi. Hattabi'nin *Mealimu's-Sünen'*deki şerh metodu için bkz, Karacabey, Salih, *Hattabi'nin Hadis İlmindeki Yeri ve Şerh Metodu*, (Doktora Tezi) Uludağ Üniv., S.B.E. Bursa-1990.

2- Zekiyuddin Abdulazim b. Abdilkavi Münzirî'nin (ö.656) '*Addu'l-Mevrud fi Havaşı Sünen-i Ebî Dâvud* isimli şerhi.¹

3- İmam Nevevî'nin (ö.676) Sünen şerhi ki bu şerh tamamlanmamıştır.²

4-Mes'ud b. Ahmed Irakî'nin (ö.711) *Şerhu Suneni Ebî Dâvud* isimli şerhi ³

5-Kutbuddin Ebû Bekr b. Ahmed b. Duayn Yumnî'nin (ö.752) şerhidir. Bu şerhin dört büyük cilt olduğu söylenmektedir.⁴

6-'Alauddin Moğoltay b. Kılıç'ın (ö.762) şerhidir. Bu da tamamlanmamıştır.⁵

7-Şihabuddin Ebû Muhammed Ahmed b. Muhammed b. İbrahim Makdisi'nin (ö.765) *İntihau's-Senen Ve'ktifau's-Sünen* isimli şerhi.⁶

8- Siracuddin Ömer b. Ali b. Mulakkin'in (ö.804) şerhi.⁷

9- Ömer b. Raslan b. Nasr Bulkinî'nin (ö.805) şerhi.⁸

10- Ebû Zur'a Velıyuddin Ahmed b. Abdırrahman Irakî'nin (ö.826) *et-Tavassutul-Mahmûd fî Şerhi Sünen'i Ebî Dâvud* isimli şerhi.⁹

11- Şihabuddin Ahmed b. Huseyn b. Raslan Remlî'nin (ö.844) *Şerhu Suneni Ebî Dâvud* isimli şerhidir.¹⁰

12- Bedruddin Mahmud b. Ahmed Ayni Hanefi'nin (ö.855) şerhi.¹ Bedruddin Aynî'nin *Şerhu Suneni Ebî Dâvud'u*, tamamlanmamış bir şerhtir ve eksik haliyle

¹ Sezgin, *Tarihu't-Turas*, I/1/293; Bu eserin yazması Süleymaniye Kütüphanesi Reisulkuttab (No:136, 333 varak, h.676) koleksiyonundadır.

² Seharenfuri, Halil Ahmed, I/6 (Mukaddime), I.bsk. Daru'r-Reyyan li't-Turas, Kahire-1988. Yazması Süleymaniye Hekimoğlu Ktp. No:200, 139 varak, t.y.

³ Uğur, *Hadis İlimleri Edebiyatı*, s.280

⁴ Hacı Halife, *Keşfu'z-Zunun*, II/105.

⁵ Hacı Halife, *Keşfu'z-Zunun*, II/105.

⁶ Seharenfuri, *Bezlu'l-Mechud fi Halli Ebi Dâvud*, I/6 (Mukaddime). Yerde yaptığımız incelemeye göre bu eserin yazması Süleymaniye Kütüphanesi Laleli (No:498, 1.cilt 384 varak, h.847 ;No:499, 2.cilt , h.847 ;No:500, 3.cilt 329 varak, h.835 ;No:501, 4.cilt 342 varak, h.854); Murat Molla (No: 438, 439) ; ve Bursa İnebey Yazma Eserler Ktp. Haraççioğlu (No: 200-203, dört cilt) koleksiyonlarında müellifi Şihabuddin Ahmed b. Huseyn b. Raslan olarak kaydedilmiştir.

⁷ Seharenfuri, *Bezlu'l-Mechud*, I/6 (Mukaddime).

⁸ Sezgin, *Tarihu't-Turas*, I/1/293; Bu eserin yazması Medine Mahmudiye Ktb. No:74 de beş cilt olarak kayıtlıdır.

⁹ Hacı Halife, *Keşfu'z-Zunun*, II/105. bu şerh yarım kalmış bir şerhtir. Suyutî'nin dediğine göre şayet bu şerh tamamlansa idi, kırk cildi bulacak idi. Baştan sehiv secdesine kadar yedi cilt, Siyam, Hac ve Cihad bölümleri için bir cilt yazılmıştır. Bkz. Kannuci, Hıttı, s.217. Yazması için bkz. Süleymaniye Carullah No:316,317, 318; Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, Arşiv No: 42 Kon 646.

¹⁰ Hacı Halife, *Keşfu'z-Zunun*, II/105; Seharenfuri, *Bezlu'l-Mechud*, I/6 (Mukaddime). bkz. 7. sıradaki şerhin dipnotuna. Ayrıca bu şerhin yazmaları içinbkz. Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesi Haraççioğlu Koleksiyonu Arşiv No:16 Ha 200-203.

neşredilmiştir. Bu şerhte Sunen'i Ebî Dâvud'un sadece K.Taharet, K.Salât ve K.Cenaiz bölümleri şerh edilmiştir. K.Taharet'in de ilk dört babı eksiktir.

13- Hafız Suyuti (ö.911)'nin *Mirkatu's-Su'ud ila Sünen'i Ebî Dâvud* isimli şerhi. Bu şerh Ali b. Süleyman Demneti Bücüm'avi (ö.1306) tarafından *Derecatu Mirkatu's-Su'ud* adıyla ihtisar edilmiştir.²

14- Ebû Hasen Muhammed b. Abdilhadi Sindi (ö.1138/1726)'nin *Fethu'l-Vedud ala Sünen'i Ebî Dâvud* isimli şerhi.³

15- Mevlana Muhammed b. Abdillâh Hazerevi'nin *Avnu'l-Vedud Şerhi Ebî Dâvud* isimli şerhidir.⁴

16- Muhammed Enver Şah Keşmiri (ö.1352/1934'nin *Envaru'l-Mahmud ala (fi) Sünen'i Ebî Dâvud* isimli şerhidir.⁵

17- Ebû Tayyip Muhammed Şemsulhak Azimabadi (ö.1329/1911)'nin *Gayetu'l-Maksud fi Halli Sünen'i Ebî Dâvud* isimli tamamlanamamış büyük şerhidir..⁶

18- Ebû Tayyip Muhammed Şemsulhak Azimabadi (ö.1329/1911)'nin Sünenle ilgili ikinci şerh çalışması, *Avnu'l-Mabud fi Şerhi Sünen'i Ebî Dâvud* isimli

¹ Ayni, Bedruddin Mahmud b. Ahmed, Şerhu Suneni Ebi Dâvud, I-VI+fihrist, (thk. Abu'l-Münzir Halid b. İbrahim) I.bsk. Mektebu'r-Rüşd, Riyad-1999; Hacı Halife, *Keşfu'z-Zunun*, II/105; Matuf, Salih Yusuf, Bedruddin Ayni ve Eseruhu fi İlmi'l-Hadis, s.184-193, I.bsk. Daru'l-Beşairi'l-İslamiyye, Beyrur-1987. Müellifin endi el yazma nüshası Kahire'dedir. (Daru'l-Kutub, No:1/127, hadis-286, 1. cilt, 274 varak, IX. Asır.)

² Sezgin, *Tarihu't-Turas*, I/1/294; Bu eserin yazması İstanbul Köprülü Fazıl Ahmed Paşa Ktb. No:417, h.987; Topkapı sarayı III. Ahmet, No: 647/1, 257 varak, h.906, müellifin icazeti kayıtlı; Süleymaniye Çorlulu Ali Paşa Ktp. No: 102, 315 varak, h.903, muhtemelen Suyuti'nin kendi hattıdır. Ankara Milli Kütüphane, Samsun İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu, Arşiv No: 55 Hk 842/3. Bu şerh, h.1298'de Kahire'de Matbaatu'l-Ezheriyye tarafından neşredilmiştir

³ Sezgin, *Tarihu't-Turas*, I/1/294; Bu eserin el yazması yurtdışında ve Türkiye'de Beyazıt Devlet Ktp. Beyazıt Kütüphanesi No:1117, 307 varak, t.y. ;İstanbul Üniversitesi Ktb. (No:1897, 304 varak, h.1203)'de, Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesi Haraççioğlu Koleksiyonu Arşiv No:16 Ha 199; Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi Antalya Akseki Yeğen Mehmet Paşa İlçe Halk Kütüphanesi Koleksiyonu Arşiv No: 07 Ak 208'de bulunmaktadır.

⁴ Daudi, Zaferullah, Şahveliyyullah Dehlevi'den Günümüze Pakistan ve Hindistan'da Hadis Çalışmaları, s.343, İnsan y. İstanbul-1995 (Şerhin baskısı, Leknev-h.1318)

⁵ Daudi, a.g.e., s.343. Bu şerh Muhammed Sıdk Necip Abadi'nin tertibiyle Delhi'de 1930'da neşredilmiştir

⁶ Daudi, a.g.e., s.203-204. Günümüzde Bangipur (Patna) kütüphanesinde sadece üç cildi bulunmuştur. Şerhin birinci cildi Matbaa-yi Hayriye tarafından h.1205 civarında 188 sahife olarak neşredilmiştir.

şerhidir. Bu şerh müellifin *Gayetu'l-Maksud fi Halli Sünen'i Ebî Dâvud* isimli şerhin kısaltılmışıdır.¹

Sünen'i baştan sona tam olarak şerh etmesi, önceki şerh ve haşiyelerden yararlanması, rivayetleri numaralandırması ve pratik bir kullanıma sahip olması nedeniyle, en kullanışlı şerhin Azimabadi'nin *Avnu'l-Mabud fi Şerhi Sünen'i Ebî Dâvud* isimli şerhi olduğu söylenebilir.

19- Mevlana Fahu'l-Hasen Gangohi'nin *Taliku'l-Mahmud Şerhu Sünen'i Ebî Dâvud* isimli şerhi, m..²

20- Halil Ahmed b. Mecid Seharenfuri (ö.1346/1927)'nin *Bezlu'l-Mechud Fi Halli Ebî Dâvud* isimli şerhidir.³ Bu şerhe bir mukaddime yazan Ebû Hasen Ali en-Nedvi, eserin yazılış sebebini iki şeye bağlar. Bunlardan birincisi, Seharenfuri'nin hadise karşı duyduğu derin sevgi, zevk ve hadise hizmet hırsı, ikincisi de hadis ve fıkıh sahasında söz sahibi, bu iki ilmi şahsında birleştirmiş Hanefî mezhebine mensup bir âlime ait kapsamlı ve geniş bir Sunen-i Ebî Dâvud şerhinin bulunmamasıdır.⁴

21- Mahmud Muhammed Hattab Subki (ö.1352/1933)'nin *el-Menhelu'l-'Azbi'l-Mevrud Şerhu Suneni Ebî Dâvud* isimli şerhi, K.Menasik'in Hedy babına kadardır..⁵ Müellifin vefatı üzerine oğlu Emin Mahmud Hattab tarafından *Fethu'l-Meliki'l-Mabud Tekmiletu'l- Menheli'l-'Azbi'l-Mevrud* ismiyle dört ciltlik bir tekmile

¹ Daudi, a.g.e., s.205–206. Bu şerh ilk olarak dört cilt halinde Delhi Matbaa-yi Ensari tarafından h.1318–1323 tarihleri arasında neşredilmiştir. Daha sonra Pakistan ve Beyrut'ta baskıları yapılmıştır. Medine'de Mektebe-i Selefiyye tarafından 1338/1968'de 14 cilt halinde Abdurrahman Muhammed Osman'ın tahkiki ile neşredilmiştir. Bu baskıda İbn Kayyım'ın tezhibi de dâhil edilmiştir. Bu baskı esas alınarak daha sonra Beyrut'ta Daru'l-Fikr tarafında m.1968 ve 1979 tarihlerinde yeni baskısı yapılmıştır. Bkz. Azimabadi, *Avnu'l-Mabud*, I-XIV, III. bsk. (thk. Abdurrahman Muhammed Osman), Beyrut–1979

² Daudi, Pakistan ve Hindistan'da Hadis Çalışmaları, s.343. Bu şerh 1967'de Karaçi'de neşredilmiştir.

³ Daudi, Pakistan ve Hindistan'da Hadis Çalışmaları, s.221.

⁴ Seharenfuri, Halil Ahmed, *Bezlu'l-Mechud Fi Halli Ebi Dâvud*, (Takdimu'l-Kitab) I/10, I.bsk. Daru'r-Reyyan, Kahire–1988. *Bezlu'l-Mechud*, önce iki cilt halinde Hindistan'da neşredilmiştir. Riyad'da ise on cilt halinde Daru'l-Liva' tarafından neşredilmiştir. Bu baskı esas alınarak Mekke'de, h.1404'de el-Mektebu'l-İmdadiyye tarafından, Kahire'de de h.1408'de Daru'r-Reyyan tarafından neşredilmiştir. Bu çalışmamızda Kahire baskısı kullanılmıştır.

⁵ Eser bu eksik haliyle on cilt beş mücelled olarak neşredilmiştir. Bkz. Hattab Subki, Mahmud Muhammed, *el-Menhelu'l-'Azbu'l-Mevrud Şerhu Suneni Ebi Dâvud*, I-X + fihrist (5 mücellet), Muessesetu't-Tarihi'l-Arabî, Beyrut- t.y.

yazmıştır. Ancak bu takmile de tamamlanamamış, bu haliyle ancak Sünen'in yarısına kadar gelinebilmiştir.¹

Şerhine hadis usulü ile ilgili bilgi içeren uzunca bir mukaddime yazan Hattap Subki, Sünen'i tanıtır, parantez içinde *sad* (ص) harfiyle hadisin harekeli tam metnini verir. Sonrasında da *şin* (ش) harfiyle hadisin şerhini verir.² *Kavluhu* tarzında kaleme alınmış bir şerhtir. Fıkhu'l-hadis başlığı altında hadisten çıkarılan hükümleri verirken, mezheplerin ve diğer âlimlerin görüş ve delillerini vermeyi de ihmal etmeyen Hattap Subki, şerhinde Sünen'in Lu'lu'i rivayetini esas almıştır.³

Haşiye ve Talik Çalışmaları

22-Mevlevi Vahiduzzaman Hinducadır'ın *Haşiye ala Sünen'i Ebî Dâvud* isimli Hindistan dilinde yazdığı haşiyesidir.⁴

23-Fahru'l-Hasen Gangohi (ö.1315/1897)'nin *et-Taliku'l-Mahmud ala Sünen'i Ebî Dâvud* isimli haşiyesidir.⁵

24-Muhammed b. Abdillâh b. Nurrud-din Fincani Hazeravi (ö.1318)'in *Avnu'l-Vedud ala Sünen'i Ebî Dâvud* isimli haşiyesi.⁶

25- Kadi Huseyn b. Muhsin Ensari Yemani (ö.1327)'nin *Talikat ala Sünen'i Ebî Dâvud* isimli talik çalışması.⁷

26-Seyyid Abdulhay el-Huseni'nin *Nüzhetu'l-Hevatir* isimli talik çalışması.⁸

27-Mevlevi Ahmed Ali Seharenpuri'nin *Haşiye ala Sünen'i Ebî Dâvud* isimli haşiyesidir.⁹

28-Muhammed Sıddik Necibabadi'nin *Envaru'l-Mahmud ala Sünen'i Ebî Dâvud* isimli haşiyesidir.¹⁰

29-Mahmud Hasen Diyobendi (ö.1339/1920)'nin *Haşiye ala Sünen'i Ebî Dâvud* isimli (I-II)haşiyesidir.¹

¹ Tekmilinin ciltleri de m.1955, 1956, 1959 ve 1963 yıllarında neşredilmiştir. Mustafa Ali Beyyumi'nin hazırlamış olduğu ilk on cilt için kullanım klavuzu olan miftah isimli geniş fihrist de, h.1356/1937'de neşredilmiştir. ayrıca bkz. Sabbağ, Ebû Dâvud, s.96–97.

² Hattab Subki, , *el-Menhel*, I/2-21.

³ Hattab Subki, , *el-Menhel*, I/21.

⁴ Uğur, *Hadis İlimleri Edebiyatı*, s.282. Lahor'da 1882'de neşredilmiştir

⁵ Sezgin, *Tarihu't-Turas*, I/1/294;Daudi, a.g.e., s.346. (İslamabad-t.y./Kambor–1905)

⁶ Sezgin, *Tarihu't-Turas*, I/1/294; Bu şerh Leknev'de Esahhu'l-metab'i tarafından neşredilmiştir.

⁷ Muzahiri, Takyuddin Nedvi, Ebû Dâvud, s.89.

⁸ Muzahiri, Takyuddin Nedvi, Ebû Dâvud, s.89.

⁹Daudi, a.g.e., s.346. (Delhi–1855)

¹⁰Daudi, a.g.e., s.346. (Delhi–1937)

30- Mevlana Manzur Ahmed'in *Fazlu'l-Ma'bud ala Sünen'i Ebî Dâvud* isimli haşiyesidir.²

31- Kadi Şemsuddin Beşir b. Muhammed'in *Keşfu'l-Vedud Haşiye-i Ebî Dâvud* isimli haşiyesidir.³

9.2 – İhtisar ve Tehzib Çalışmaları

1-Ebû Muhammed Abdulazim b. Abdulkavi Münziri (ö.656/1258)'nin, *Muhtasaru Suneni Ebî Dâvud* isimli ihtisar çalışması vardır ki, Hacı Halife ve Fuad Sezgin bu eserin ismini el-Mucteba olarak verirler.⁴ Süyuti de bu eseri esas alarak *Zehru'r-Ruba ale'l-Mücteba* isminde bir haşiye yazmıştır.⁵

Münzirî, Sünen'in tertibi üzere ihtisarda bulunmuş, hadisten sonra şayet varsa hadisin K.Sitte'nin beş kitabındaki rivayetine işaret etmiş, hadisin sıhhati hakkında bilgi vermiş ve zaman zaman da açıklamalarda bulunmuştur.⁶

2-Muhammed b. Hasen b. Ali Belhi (ö.VII. asır)'nin *Muhtasaru Mutuni Ebî Dâvud*, Muhtasaru Belhi olarak bilinmektedir.⁷

3-Muhammed b. Ebî Bekr İbn Kayyım el-Cevziyye (ö.751)'nin *Tehzibu Suneni Ebî Dâvud* çalışması.⁸

4-Ebû Bekr b. Ahmed Zebidi(ö.752)'nin *Muhtasaru'z-Zebidi*.⁹

5-Şihabudin Ebû Mahmud Ahmed b. Muhammed b. İbrahim Makdisi (ö.769)'nin *'Ucale*.¹

¹Daudi, a.g.e., s.346. (Delhi-t.y.)

²Daudi, a.g.e., s.346. (Lahor'da neşredilmiştir.)

³Daudi, a.g.e., s.346. (Lahor-1975)

⁴ Hacı Halife, *Keşfu'z-Zunun*, II/104;Sezgin, *Tarihu't-Turas*, I/1/294.

⁵ Kannuci, Hıttı, s.217.

⁶ Sezgin, *Tarihu't-Turas*, I/1/294. Eser, 1342/1891'de Haydarabad'da neşredilmiştir. Ahmed Muhammed Şakir ve Muhammed Ahmed Fekkî tarafından tahkik edilen eser, *Mealimu's-Sünnen* ve İbn Kayyım'ın Tezhibi ile birlikte 1948'de Kahire'de, ayrıca Kamil Mustafa Hindavi tarafından yapılan tahkik ve düzenleme ile yine üçü bir arada Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye tarafından 2001'de neşredilmiştir. Bkz. Münziri, *Muhtasaru Sünen'i Ebi Dâvud*, (Hattabi'nin *Mealimu's-Sünnen* ve İbnu'l-Kayyım Cevziyye'nin *Tehzibu Sünen'i ile birlikte*), I-IV, I.bsk, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut-2001.

⁷ Sezgin, *Tarihu't-Turas*, I/1/295. Bu eserin el yazması, Manisa il Halk Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. No: 281/1, 113 varak, t.y.

⁸ Delhi'de 1891'de neşredilmiştir. Ayrıca Ahmed Muhammed Şakir ve Muhammed Hamid Fakih tahkiki ile 1948'de Kahire'de neşredilmiştir. Son dönemde de 2001'de Beyrut'da neşredilmiştir. Bkz. Münziri, *Muhtasaru Sünen'i Ebi Dâvud*, (Hattabi'nin *Mealimu's-Sünnen* ve İbnu'l-Kayyım'ın *Tehzibu Sünen'i Ebi Dâvud*'la birlikte), I-IV, I.bsk, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut-2001.

⁹ Uğur, *Hadis İlimleri Edebiyatı*, s.282

6-Şeyh Mustafa Dib el-Büğa (ديب البغا) 'nın *İfadetu'l-Maksud bi İhtisari ve Şuruhi Suneni Ebî Dâvud*.²

9.3 – Müstahrec, Zevâid ve Etraf-Cem' Çalışmaları

Müstahrec Çalışmaları

1-Muhammed b. Abdilmelik b. Eymen Kurtubi (h.330)'nin *es-Sunenu'l-Mustahrec ala Suneni Ebî Dâvud*.³

2-Kasım b. Asbağ Kurtubi'nin (ö.340) *el-Mustehrec ala Suneni Ebî Dâvud*.⁴

3-Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Mencuye'nin (ö.428) *el-Mustehrec ala Suneni Ebî Dâvud*.⁵

Zevaid Çalışmaları

4-Şeyh Siracuddin Ömer b. Ali b. Mulakin Şafii'nin (ö.804) *Şerhu Zevaidi Suneni Ebî Dâvud ala's-Sahihayn*.⁶

5-Ebû Abdillâh Seyyid b. Kesrevi b. Hasen'in *İncazu'l-Vu'ud bi Zevaidi Ebî Dâvud ala'l-Kutubi'l-Hamse*.⁷

6-Abdulaziz b. Merzuk Tureyfi'nin *Zevaidu Suneni Ebî Dâvud ala's-Sahihayn ve'l-Kelamu ala 'İleli Ba'di Hadisihi*.⁸

Etraf-Cem' Çalışmaları

7-Ebû'l-Fadl Muhammed b. Tahir Makdisi (ö.507)'nin *Etrafu's-Sitte* isimli Sünenu Ebî Dâvud'un da bulunduğu etraf çalışmasıdır.⁹

8-Ebû Hasen Rezin b. Muaviye Abderi Serakusti'nin (ö.535) *et-Tecrid fi'l-Cem' beyne Sihahi's-Sitte (el-Muvatta ve's-Sihahi'l-Hams)* isimli çalışmasıdır.¹⁰

9-Ebû Kasım Ali b. Hasen (İbnu Asakir) Dımışkî'nin (ö.571) *el-İşraf ala Marifeti'l-Etrafi's-Suneni'l-Erbâa* isimli üç ciltlik çalışmasıdır.¹

¹ Kannuci, Hitta, s.217.

² Bu çalışma, h.1416'da Daru'l-Ulumi'l-İnsaniyye tarafından Dımışk'ta neşredilmiştir.

³ Zehebî, *Siyeru 'Alam*, XV/242; Kettani, *Mustatrafe*, s.30.

⁴ Zehebî, *Siyeru 'Alam*, XV/473.

⁵ Zehebî, *Siyeru 'Alam*, XVII/440.

⁶ Hacı Halife, *Keşfu'z-Zunun*, II/1005.

⁷ Bu Zevaid çalışması müellif tarafından Kahire'de 1997 yılında tamamlanmıştır. Eser 1763 rivayetle iki cilt halinde ilk baskı olarak Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye tarafından 1999'da Beyrut'ta neşredilmiştir.

⁸ Abdulaziz b. Merzuk'un bu çalışması iki cilt halinde ilk baskısı h.1426'da Multeka ehli'l-hadis ve Mektebetu'r-Rüşd tarafından Mekke'de neşredilmiştir.

⁹ Kettani, *Mustatrafe*, s.168.

¹⁰ Kettani, *Mustatrafe*, s.173–4.

10-Ebû Abbas Ahmed b. Sabit b. Muhammed İsfahani'nin (ö.571) *Kitabu'l-Cevami' fi'l-Cem' beyne's-Sihahi'l-Cevami' ev Etrafu'l-Kütübi'l-Hamse* (Buhari, Müslim, Ebû Dâvud, Tirmizi, Nesai) çalışmasıdır.²

11-Ebû Seadat Mecduddin İbnu'l-Esir Cezeri'nin (ö.606) *Camiu'l-Usul min Ehadisi'r-Rasul* isimli cem' çalışmasıdır.³ Rezin'in (ö.535) *et-Tecrid fi'l-Cem' beyne Sihahi's-Sitte* isimli eserini esas alan müellif, mükerrer hadisleri çıkarıp bazı ilaveler yaparak, garip kelimeleri açıklamış ve yeni bir tertipte bulunmuştur..⁴

12-Ebû Abdillâh Muhammed b. Atik Gırnati Maliki'nin (ö.646) *Kitabu Envari'l-Misbah fi'l-Cem' beyne'l-Kütübi's-Sitteti's-Sihah* isimli çalışmasıdır.⁵

9.4 – Rical, Rivayet Çeşitleri ve Fihrist Çalışmaları

Rical Çalışmaları

1-Ebû Ali Huseyn b. Muhammed b. Ahmed Ceyyanî Ğassâni'nin (ö.498) *Tesmiyetu Şuyuhi Ebî Dâvud* isimli çalışması, Ebû Dâvud'un bütün hocalarını konu alan bir çalışmadır. Ebû Velid Yusuf b. Abdilaziz (İbn Debbağ) (ö.546) da bu esere bir haşiye yazmıştır.⁶

Ceyyanî'nin (ö.498) *Tesmiyetu Şuyuhi Ebî Dâvud* isimli çalışması, "Ebû Dâvud'un Sünen'deki Hocaları" ile ilgili tespitlerimizi karşılaştırma ve bir nevi testetme yönüyle kendisine sık muracaat ettiğimiz bir kaynaktır. Ceyyani, Ebû Dâvud'un hocalarını konu edinirken doğal olarak Ebû Dâvud'un bütün eserlerindeki hocalarını tespit yoluna gitmiştir. Bizim çalışmada ise, kaynağı olması itibarı ile Ebû

¹ Kettani, *Mustatrafe*, s.169.

² Kettani, *Mustatrafe*, s.168.

³ Eser h.1349'da Hindistanda, Muhammed Hamid Faki'nin tahkiki ile 12 cilt halinde h.1368–1374 yıllarında Kahire'de, h.1389-1393'de de Abdulkadir Arnavud'un tahkik, tahric ve taliki ile 11cilt halinde Dımeşk'ta neşredilmiştir. Bkz. Kettani, *Mustatrafe*, s.174. Eserin tanıtımı ve üzerinde yapılan çalışmalar için bkz. Hacı Halife, *Keşfu'z-Zunun*, I/535.

⁴ Eser hakkında geniş bilgi için bkz.Çakan, *Hadis Edebiyatı*, s.113–116. Abdurrahman b. Ali İbnu Deyba' (ö.950/1543), *Camiu'l-Usul'ü Teyşiru'l-Vüsul ila Camiu'l-Usul* ismiyle ihtisar etmiştir. *Teyşiru'l-Vüsul* da İbrahim Canan tarafından terceme ve şerhedilmiştir.

⁵ Kettani, *Mustatrafe*, s.175.

⁶ Ceyyanî (ö.498)'nin *Tesmiyetu Şuyuhi Ebi Dâvud'u* Muhammed Said Besyuni'nin tahkiki ile ilk defa Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye tarafından h.1418'de Beyrut'ta neşredilmiştir. İkinci kez de Casım Fecci'nin tahkikiyle ve İbnu Debbağ(ö.546)'ın ilgili haşiyesi ile beraber h.1420'de Daru İbnu Hazm tarafından Beyrut'ta neşredilmiştir. Bu eser haşiyesi ile beraber üçüncü kez Ziyad Muhammed Mansur'un eserin yazmalarını karşılaştırarak, yazdığı geniş bir giriş ve fihristle iki cilt halinde ilkdefa 2004'de Suriye'de Daru'l-Ulum ve'l-Hikem tarafından neşredilmiştir. Çalışmamızda bu iki ciltlik baskıdan yararlandık.

Dâvud'un sadece Sünen'indeki hocaları konu edinilmiştir. Ceyyanî'nin tespitine göre sunen'deki Ebû Dâvud hocaları 394'dür. Ancak Sünen'i taramamız sonucunda, yedi isim daha tespit edilmiştir. Ceyyani bu eserinde, Ebû Dâvud'un 465 + 9 tekra = 474 hocasını tespit etmiştir. Hocalarının nereli olduğu, kimlerden rivayette bulunduğu Ebû Dâvud'un bu hocalarının rivayetine hangi eserinde yer verdiğine dair kısa açıklamalara yer vermiştir.

Ceyyani'in bu eserine İbnu Dabbağ tarafından yazılan haşiyede ise, ravileri tanıtıcı kısa açıklamalara yer verilmiştir.¹

Rivayet Çeşitleri Çalışmaları

2-Zekeriya es-Saci'nin (h.307)² Kur'an ayetleriyle manaca örtüşen Sünen'deki rivayetleri, bir araya getirerek oluşturduğu çalışması,³ önemli bir çalışma olsa gerek, maalesef herhangi bir el yazmasının bulunduğu tesadüf edemedik.

3-Muhammed Nasiruddin el-Elbani'nin Sahihu Sünen'i Ebû Dâvud isimli çalışmasıdır. Elbani, isnadları kısaltarak kısaca hadislerin sıhhati ile ilgili açıklamalar bulunur. Zuheyr Şaviş de bu çalışmaya geniş bir fihrist yapmıştır.⁴

4- Muhammed Nasiruddin el-Elbani'nin Daifu Sünen'i Ebû Dâvud isimli ünendeki zayıf hadislerin tespiti çalışmasıdır.⁵ Elbani, Sünen'de 1127 zayıf hadis bulunduğunu tespit etmiştir. Bu hadisler, genellikle sened bakımından zayıf görülmüştür.

Fihrist Çalışmaları

5-Kemal Yusuf Hut'un *Fihrisu Ehadis ve Asar Suneni Ebû Dâvud* isimli fihrist çalışmasıdır. Kemal Yusuf, Sünen'de geçen ayetleri sure tertibine göre, hadisleri de alfabetik olarak tertip ederek Sünen için geniş ve kullanışlı 264 sahifelik

¹ Bu iki eser bir arada Ziyad Muhammed Mansur tarafından tahkik edilerek iki cilt halinde neşredilmiştir. Muhakkik neşrettiği bu iki ciltin 290 sahifelik I.cildinde Ebû Dâvud, Ğassani ve İbnu Dabbağın kısaca hayat hıyayelerine, elde edilen eserin iki el yazma nüshaların geniş tanıtımına, tahkikte takib edilen metot ve kullanılan rumuzlara (kısaltmalara) ve ikinci ciltteki ravi isimlerinin alfabetik fihristine yer verilmiştir. Eserin 430 sahifelik ikinci cildi de, tamamen Ceyyani'nin eseri ve beraberindeki İbnu Dabbağ'ın haşiyesine ayrılmıştır.

² Zehebî, *Siyeru 'Alam*, XIV /197.

³ Muzahiri, Ebû Dâvud, s.89.

⁴ Bu eser, üç cilt olarak Mektebetu'l-Arabi li Duveli'l-Haliç tarafından h.1409'da Riyad'da neşredilmiştir.

⁵ Bu eser, Zuheyr Şaviş'in eklediği fihrist ve tertibiyle bir cilt olarak Mektebetu'l-İslami tarafından 1991'de Beyrut'da neşredilmiştir.

bir fihrist oluşturmıştır.¹ Alfabetik sıralanan rivayetlerin başındaki hadis numaraları, Muhammed Muhyiddin Abdulhamid'in neşrettiği Sünen baskısının hadis numaralarına uygun hazırlanmıştır.

6-Abdurrahman Muhammed Said Dımişkîyye'nin Feharisu Ehadis ve Asar Suneni Ebî Dâvud isimli 159 sahifelik fihrist çalışmasıdır.²

9.5 – Tez Çalışmaları

Doktora Çalışmaları

1-Muhammed Hadi Ali el-Medhali'nin *Zevaidu İmam Ebî Dâvud ala Usuli's-Semaniye Cem'an ve Diraseten ve hadisiyyeten Fıkhîyyeten* isimli doktora çalışması. Bu çalışma, Abdurrahman Salih Muhyiddin danışmanlığında h.1416'da Medine'de el-Camiatu'l-İslamiyye'de yapılmıştır.³

2-Abdulmun'im Seyyid İbrahim Necm'in *Sunenu Ebî Dâvud es-Sicistani ve Menhecuhu ve Menziletu Sunenihi fi'l-Hadis* isimli, h.1393'de Mustafa Emin Tazi'nin danışmanlığında Ezher'de yapılan doktora çalışması.⁴

3-Ceylan b. Hadri'l-Arusi'nin *Cuhudu'l-İmam Ebî Dâvud es-Sicistani fi Takriri Mesaili'l-İtikad* isimli doktora çalışmasıdır. Dr. Salih b. Abdillâh Abbud danışmanlığında 1414/1994 yılında Medine'de el-Camiatu'l-İslamiyye'de yapılmıştır. Bu 3 tezi görme imkânı elde edilememiştir.

4- Abdulaziz b. Abdillâh er-Rumi'nin *Hurufu'l-Me'ani'l-'Amile fi Suneni Ebî Dâvud Me'aniha ve Ahkamuha ve İsti'malatuha* isimli, doktora çalışmasıdır.

Tez, Dirasatu'l-Ulya el-Arabiyye, sarf ve nahiv dalında h. 1423-1424'de Dr. Muhammed Safvet Mersi danışmanlığında Mekke'de Camiatu Ummu'l-Kura'da yapılmıştır. Arapça dilbilimi açısından Ebû Dâvud'un Sünen'indeki rivayetlerde geçen amil durumundaki bütün harflerin teorik ve Sünen'deki yerleriyle pratik olarak konu edinildiği tez, 471 sahifedir. Hadis ilmini konu edinmeyen bu çalışma, Sünen-i Ebî Dâvud ile ilgili olmasından dolayı buradaki listeye dahil edilmiştir.

¹ Hut, Kemal Yusuf, Daru'l-Cinan, I.bsk. Beyrut-1990 (Bu fihristin baş tarafında Ebû Dâvud'un Sünen'i ile ilgili Mekke'lilere yazdığı risalenin Dımişk Zahiriye (No:348 hadis)'de kayıtlı dört varaklık nüshası da tahkik edilerek neşredilmiştir.)

² Eser, Daru Tıybe tarafından Riyad'da h.1408'de neşredilmiştir. Bkz. Atiye, Muhyiddin ve arkadaşları, Delilu'l-Muellefatı'l-Hadisi's-şerifi'l-Matbuati'l-Kadimeti ve'l-Hadiseti, II/584.

³ Ammar Tilavi, Delilu'r-Resaili'l-Camiyye fi Ulumi'l-Hadisi'n-Nebeviyyi fi M'uzami'l-Camiati'l-İslamiyye Hetta 'amm m.2002, s.21, Daru'l-Belhi – Daru'l-Beyrut, Dımişk-1423.

⁴ Atiye, Delilu'l-Muellefat, I/301.

Y.Lisans Çalışmaları

5-Muhammed Hadi Ali Medhali'nin *Ma Sekete anhu İmam Ebî Dâvud mimma fî isnadihi Da'fun* isimli mastır çalışması, h.1414'de Medine'de Camiatu'l-İslamiyye'de yapılmıştır. ¹ Sünendeki önemli bir problemi konu edinmiştir.

6-Mufaddal Buzurhun (بوزر هون)'un *Fıkhü Ebî Dâvud es-Sicistani min Hilali Sünen'ihî* isimli mastır çalışması, Camiatu Muhammed Hamis'de yapılmıştır. ²

7-Abdumelik Bekr Abdillâh Kadi'nin *Sünenu Ebî Dâvud Tahric ve Zabt* isimli h.1403'de yaptığı mastır çalışmasıdır. ³

Ancak bu y. lisans tezlerinin üçünü de görme imkânımız olamamıştır.

8-Muhammed Sayran Efendi Endunisi'nin *el-Metrukun ve'l-Mechulun ve Mervîyyatuhum fî Sünen'i Ebî Dâvud es-Sicistani* isimli mastır çalışması, h.1396/1976'de Mekke'de Dr. Muhammed Emin Mısri danışmanlığında Cami'atu el-Melik Abdulaziz'de yapılmıştır. Tez, Ummu'l-Kura'da 36 numarada kayıtlıdır. ⁴

Giriş, iki bölüm ve sonuçtan oluşan tez, 395+kaynakça=441 sahifedir. Tezin girişinde Ebû Dâvud ve Sünen'i hakkında genel bilgi verilmiş, I.Bölümde Sünende geçen 14 metruk ravi tespit edilerek alfabetik sıralanmış ve bulundukları rivayetler verilmiştir. Tezin II. Bölümünde ise aynı şekilde Sünen'de ismi geçen 106 meçhul ravi tespit edilerek alfabetik sıralanmış ve bulundukları rivayetler verilmiştir.

9-Mu'avvad b. Bilal el-'Avfi'nin *Ebû Dâvud es-Sicistani ve Eseruhu fî 'İlmi'l-Hadis* isimli mastır çalışması. Ahmed Sakar danışmanlığında 1400/1980'de Mekke'de Cami'atu el-Melik Abdulaziz'de yapılan bu tez, 460 sahifedir. ⁵

Tez, giriş, 3 bölüm ve hatime'den oluşmaktadır. I. Bölümde Ebû Dâvud'un asrı ve şahsi hayatı, II. Bölümünde ise Ebû Dâvud'un ilmi hayatı ve ilmi yönü ele alınmıştır. Tez'in III. Bölümünde de Ebû Dâvud'un eserleri, mürsel ve zayıf hadis, cerh-ta'dil ve 'ilelül'-hadisle ilgili görüşleri tarzında, hadis ilmindeki yeri işlenmiştir.

10-Muhammed Said (Muhammed Zi'b) Havva'nın *Makulatu Ebî Dâvud en-Nakdiyye fî Kitabihî's-Sünen* isimli mastır çalışması, 1411/1991'de Ürdün'de

¹ Ammar, Delilu'r-Resail, s.21.

² Ammar, Delilu'r-Resail, s.44.

³ ŞelEbi, Delilu'r-Resaili, s.133, I. Bsk. Dımışk-1983.

⁴ ŞelEbi, Delilu'r-Resaili, s.133.,

⁵ Tez, Camiatu Ummu'l-Kura'da tezler bölümü 144 numarada kayıtlıdır.

Camiatu'l-Ürdüniyye'de yapılmıştır.¹ Bir mukaddime, üç bölüm ve bir hatimeden oluşan bu çalışma, 14+267 sahifedir.

Yazar, çalışmasının mukaddimesinde, konunun önemi ve tercih sebebi, çalışmanın metodu, bu konuda yapılan önceki çalışmalar ve çalışmanın planından bahsetmektedir. Çalışmanın I. Bölümünde Ebû Dâvud ve Sünen'i hakkında bilgi verilmektedir. II. Bölümde ise, Ebû Dâvud'un tenkit ile ilgili açıklamalarındaki metoduna, III. Bölümünde de, Ebû Dâvud'un cerh-tadil, tashih-tad'if ve ilel ile ilgili Sünen'inde yaptığı açıklamalara yer verilmektedir.

Yazar bu çalışmasının sonucunda, Ebû Dâvud'un Sünen'indeki 366 hadis ile ilgili 296 açıklamada bulunduğunu, yazarın da onun görüşüne katıldığı 191 hadis ile ilgili 153 açıklamasında görüşünü belirten Ebû Dâvud'un, 161 rivayet ile ilgili 132 açıklamasında da görüşünü belirtmediğini tespit etmiştir. Yazar, Ebû Dâvud'un 14 hadis ile ilgili 11 açıklamasına da katılmadığını belirtmiştir. Bu çalışmada Ebû Dâvud'un Sünen'inde yaptığı bütün açıklamaları ilgili başlıklar altında bir tasnife tabi tutulmamış, sadece tenkit ve değerlendirmelerle ilgili açıklamalar dikkate alınmıştır.

11-Cemal Şevket Ahmed Dellal'ın *Merasilu't-Tabiin fi Suneni Ebî Dâvud* isimli mastır çalışması, m.1994'de Ürdün'de Camiatu'l-Ürdüniyye'de yapılmıştır.²

Bir mukaddime, iki bölüm ve bir hatimeden oluşan bu çalışma, 296 sahifedir. Çalışmasının mukaddimesinde konunun önemi, konuyu tercih sebebi, araştırmanın metodu ve önceki çalışmalarla ilgili bilgi veren Cemal Şevket, çalışmasının I. bölümünde (mürselin tarifi, hükmü, mürsel-muttasıl arasındaki tercih ve irsal sebepleri gibi) mürsel hadis hakkında geniş malumatta bulunur. Çalışmanın II. bölümünde ise, Ebû Dâvud'un Sünen'inde yer alan 66 tabiinden rivayet edilen 100 mürsel rivayete ve bunların tahricine yer vererek, hadisler hakkında bir hükme varılmıştır.

Cemal Şevket bu çalışmasının sonucunda, mürsel hakkında cumhurun görüşüne katıldığını belirterek, Ebû Dâvud'un Sünen'indeki 100 mürsel hadisten

¹ Yavuz, Ürdün Üniversitesi Kütüphanesi'nde Bulunan tezleri, s.550. S.Ü.İ.F.D. Sayı:10, Konya-2000.

² Ammar, Delilu'r-Resail, s.21; Yavuz, Adil, Ürdün Üniversitesi Kütüphanesi'nde Bulunan Hadis Bilimdalıyla ilgili Yüksek Lisans ve Doktora tezleri, s.550, S.Ü.İ.F.D. Sayı:10, Konya-2000.

26'sının zayıf olduğu, bu zayıflardan yedi hadisin metnen zayıf olduğu ve bir hadis hakkında da hükme varamadığı neticesini hatimesinde belirtmiştir.¹

12-Lütfü İmamoglu tarafından hazırlanan *Ebû Dâvud ve Sünen'i* isimli Yüksek Lisans tezi,² tez konumuzla ortak başlıkları ihtiva etmektedir. Bir giriş, üç bölüm ve bir sonuçtan oluşan 148 sahifelik bu çalışma, İbrahim Bayraktar danışmanlığında hazırlanmıştır.

Tezinin Giriş kısmında, hadis edebiyatının tanımı, kapsamı ve oluşum safhaları (hıfz, kitabet, tedvin ve tasnif), hicri 3. ve 4. asra dair bilgi, fikhî hadisler terimi, tanımı ve fikhî hadisleri ihtiva eden eserler hakkında genel bilgiler verilmiştir. I. Bölümde Ebû Dâvud'un yaşadığı asır, hayatı ve ilmi konumuna dair bilgi verilmiş ve II. Bölümünde de Ebû Dâvud'un hadisçiliği başlığı altında, Ebû Dâvud'un Mekkelilere yazdığı risalesi, Ebû Dâvud'un Salih tabiri ve hadis kabul şartları konuları işlenmiştir. Tezin III. Bölümünde ise, Sünen-i Ebû Dâvud başlığı altında kitabın adı, telifi, rivayet senedi ve âlimlerin övgüsü hakkında bilgiler verilmiştir.

13-F.Sedanur Sezen'in *Ebû Dâvud ve İbn Mace'nin Sünenlerinde Hanım Sahabiler* isimli Yüksek Lisans tezidir.³ Bu çalışma, bir giriş, iki bölüm ve bir sonuçtan oluşmakta ve toplam 131 sahifedir.

Yazar bu çalışmasında, Ebû Dâvud ve İbn Mace'nin Sünenlerinde hadis rivayet etmiş olan 75 hanım sahabe bulunduğu ve bunlardan dokuzunun ümmühatü'l-mü'minin ve Hz. Aişe'nin bunlar arasında en çok hadis rivayet eden kimse olduğu sonucuna varmıştır.

14-Yusuf Küçük tarafından hazırlanan *Ebû Dâvud'un Sünen'indeki Aile Eğitimi ile İlgili Hadislerin Değerlendirilmesi* isimli Yüksek Lisans tezidir.⁴ Toplam 80 sahifelik bu çalışma, bir giriş, üç bölüm ve bir sonuçtan oluşmaktadır.

Hadis bilim dalında hazırlanmayan bu tez, hadis ilimleri ve teknikleri bakımından bir bilgiyi kapsamamaktadır. Sadece aile eğitimi ile ilgili hadislerin *Ebû Dâvud'un Sünen'inden* seçilmiş olması nedeniyle bu çalışma burada vermiştir.

¹ Ahmed Dellal, Şevket Cemal, *Merasilu't-Tabiîn fî Suneni Ebi Dâvud*, (yayınlanmamış Y.Lisans tezi, 6+270 sahife) Külliyyetu'dırasati'l-Ulya, Camiatu'l-Ürdüniyye (Ktb. No:33), Ürdün-1994.

² İmamoglu, Lütfü, *Ebû Dâvud ve Sünen'i*, A.Ü.S.B.E. (yayınlanmamış Y.Lisans tezi), Erzurum-2000.

³ Sezen, F.Sedanur, *Ebû Dâvud ve İbn Mace'nin Sünenlerinde Hanım Sahabiler*, U.Ü.S.B.E.. (yayınlanmamış Y. Lisans tezi), Bursa-1996.

⁴ Küçük, Yusuf, *Ebû Dâvud'un Sünen'indeki Aile Eğitimi ile İlgili Hadislerin Değerlendirilmesi*, M.Ü. Sos. Bil. Ens.(Felsefe ve Din Bilimleri Anabilimdalı'nda yayınlanmamış Y.Lisans tezi), İst.-1996.

15- Dursun Temizkan tarafından hazırlanan *Sünen-i Ebî Dâvud ve Mevzu İthamına Maruz Kalan Hadislerinin Tahlili* isimli Y.Lisans tezidir.¹ Giriş, üç bölüm ve sonuçtan oluşan tezin tamamı, kapak hariç 126 sahife olup, Cemal Ağırman danışmanlığında hazırlanmıştır.

Girişte araştırmanın amacı, önemi, metodu ve kullanılan kaynaklarla ilgili toplam bir sayfalık bilgi verilmiştir. Birinci bölümde Ebû Dâvud'un hayatı, ilmi şahsiyeti, yaşadığı dönemin siyasi ve ilmi durumu ile ilgili bilgi verilmiştir. İkinci bölümünde de Sünen kitapları ve Sünen-i Ebî Dâvud ile ilgili 18 sayfalık bir malumat verilmiş ve tezin asıl konusunu oluşturan üçüncü bölümünde ise, Ebû Dâvud'un mevzuat kitaplarına geçmiş rivayetlerinin değerlendirilmesi başlığında 45 rivayetin değerlendirilmesi yapılmıştır.

Araştırmacı sonuç olarak Sünen'deki benzer rivayetleri de dahil ederek mevzu'at kitaplarında geçen 45 rivayeti incelemiştir. İnceleme sonucu, sened ve metin olarak mevzuat kitaplarında geçen Sünen'den on civarında rivayet tespit ettiği, bunlardan Basra şehri hakkındaki rivayetin mevzu olabileceği ve dört rivayetin de çok zayıf olduğu sonucuna varmıştır.

9.6 – Kitap Çalışmaları

1-Abdulaziz b. Yahya b. Ahmed b. İsa Basri, Ebû Ahmed el-Cellûdî eş-Şii (ö.332'den sonra)'nin telifettiği *Ahbaru Ebî Dâvud* isimli çalışmasıdır. Ebû Ahmed el-Cellûdî, aynı zamanda imamiye şiasının da fakihlerindendir.²

2-Takiyyuddin Nedvi Muzahiri'nin *el-İmam Ebû Dâvud ve Mekanetu Kitabihî's-Sünen* isimli kitabı.³

3-Takyuddin Nedvi Muzahiri'nin *Ebû Dâvud el-İmam el-Hafız el-Fakih* isimli 110 sahifelik kitabı,⁴ bir mukaddime, iki bölüm ve bir hatimeden oluşmaktadır.

Mukaddimeden sonra kısaca Ebû Dâvud'un asrı, Ebû Dâvud'un hayatını, vefatı ve eserleri ile ilk bölümden sonra yazar, Sünen'in telifi, konumu ve özellikleri

¹ Temizkan, Dursun, *Sünen-i Ebi Dâvud ve Mevzu İthamına Maruz Kalan Hadislerinin Tahlili*, C. Ü. Sos. Bil. Ens. (yayınlanmamış Y. Lisans tezi, 126 sahife), Sivas–2004.

² Bağdadi İsmail Paşa, Hediyyetu'l-Arifin Esmâu'l-Muellifn ve Asaru'l-Musannifin, I/304 (Babu'l-'Ayn), CD Şamile 2; Kandemir, Yaşar, İ.A. Ebû Dâvud md. X/121 (Kandemir Cellûdî'nin ölüm tarihini h.302 olarak (Ağa Buzurg-i Tahrani I/316'dan naklen) vermiştir.

³ Muzahiri, Takyuddin, *el-İmam Ebû Dâvud ve Mekanetu Kitabihî's-Sünen*, (48 sahife), el-Mektebetu'l-İmdadiyye, Mekke–1393

⁴ Muzahiri, Takyuddin, *Ebû Dâvud el-İmam el-Hafız el-Fakih*, II.bsk. Daru'l-Kalem, Dımişk–1990

hakkında bilgi verir. Hatimeden önce de, Sünen'in muhtelif (taharet, salat, cihat, ilim, libas, mehdi, melahim, sünne, edep) bölümlerinden örnek metinler verir.

4-Muhammed b. Lutfi Sabbağ'ın *Ebû Dâvud Hayatuhu ve Sunenuhu* isimli 111 sahifelik kitabı,¹ iki bölüm ve bir hatimeden oluşmaktadır. Yazarın bu kitabı, yukarıda belirtilen Muzahiri'nin *Ebû Dâvud el-İmam el-Hafız el-Fakih* isimli eseriyle, şekil, muhteva ve uslup bakımından paralellik arzeder.

9.7 –Makale Çalışmaları

1-Abdulmun'im Seyyid Necm'in *Ebû Dâvud es-Sicistani* isimli makalesi.²

2-Ali Demirhan'ın *Ebû Dâvud (Biyografi)* isimli makalesi.³

3-Durak Pasmaz'ın *Ebû Dâvud ve Sünen'i* isimli makalesi.⁴

4-James Robson'un *Sünen-i Ebû Dâvud Nüshalarının Rivayeti* (The Transmission of Abu Dawud's Sunan), isimli makalesi.⁵

5-Hüseyn Haşim'in *İmam Ebû Dâvud* isimli makalesi.⁶

9.8 – Tercemeleri

1-Vahidu'z-Zaman Leknevi tarafından el-Hudyu'l-Mahmud li't-Tercemeti Sünen-i Ebû Dâvud Urduçaya terceme edilmiştir.⁷

2-Ahmed Hasan Han, Sunan Abu Dawud ismiyle Sünen'i Urduçaya terceme etmiştir.⁸

3-Abdulkakim Han Ahter Şahcihanpuri, Sünen'i Sünen-i Ebû Dâvud ismiyle Urduçaya terceme etmiştir.⁹

4-Sünen-i Ebû Dâvud, İbrahim Koçaşlı tarafından Türkçe'ye terceme edilmiştir.¹⁰

¹ Sabbağ, Muhammed b. Lutfi, *Ebû Dâvud Hayatuhu ve Sunenuhu*, II.bsk el-Mektebu'l-İslami, Beyrut-1985.

² Bkz. *Kitabu'l-Mu'temeri'l-Âlem er-Rabi' li's-Sîra ve's-Sünneti'n-Nebeviyye ve'l-Mu'temeri'l-Aşir li mecma'i'l-Buhusi'l-İslamiyye*, XX/407, Kahire-1985.

³ Bkz. *İslam Medeniyeti dergisi*, (Nisan-1973), s.39-41, İstanbul-1973.

⁴ Bkz. *Diyanet İlmi Dergi*, (Ocak-Şubat-Mart) XXII(1) / 21-37, D.İ.B.Y. Ankara-1986.

⁵ Bkz. A.Ü.İ.F.D. V(1-4) / 173-182, (trc. Talat Koçyiğit), Ankara-1958.

⁶ Bkz. *Mecelletu Ezher*, 53 / 8, 5, 1444-1452, Kahire-1998.

⁷ Daudi, a.g.e., s. 356. (Lahor-1403)

⁸ Daudi, a.g.e., s.357. (Lahor-1984)

⁹ Daudi, a.g.e., s.357. (Lahor-1985)

¹⁰ Bu terceme, Mili Gazete Yayınları arasında neşredilmiştir. (İstanbul-1983)

5- *Sünen-i Ebû Dâvud Terceme ve Şerhi* adıyla Sünen'in Türkçe'ye ikinci tercümesi Necati Yeniel ve Hüseyin Kayapınar tarafından yapılmıştır. Sünen'in şerhlerinden ve diğer eserlerden yararlanılarak Türkçe yapılmış yeni bir şerh kabul edilebilir. Ciddi mesailerin harcandığı anlaşılan bu çalışmada, rivayetlerin tahriri yeterince yapılmamıştır.¹.

¹ İ.Lütfi Çakan tarafından bir mukaddime yazılan bu şerh, Şamil Yayınevi tarafından 16 cilt halinde neşredilmiştir. (İstanbul–1987–2003).

II – SÜNEN'İN KAYNAKLARI

Ülkemizde bir hadis kitabının kaynaklarının araştırma konusu edilmesini, M. Fuad Sezgin'in "Buhari'nin Kaynakları" adlı çalışmasıyla başladığını¹ söyleyebiliriz. Sezgin'in çalışmasından sonra, onunki kadar hacimli olmasa da, incelendiğinde görüleceği üzere, muhtevasıyla hacimli diyebileceğimiz bir çalışma da, "Rivayet İlimlerinde Eser Karizması ve Müslim'in el-Camiu's-Sahih'i" isimli makale çalışmasıdır.² Bu makalenin başında, eser karizmalarının oluşumu hakkında bilgi veren yazar, erken dönemde karizmasını kazanmış bir eser için ilmi ve aktüel faydası olmayan efsanevi hiçbir söylemin, o eserin zati ve tarihi değerini ortaya koymada mutlak bir veri olarak alınmaması gerektiğini belirtmiş, bir fikir ve model olma yönüyle de, Sahih-i Müslim'in kaynakları, nüshaları, rivayet tekniği ve muhtevaları açısından eleştiri konusu yapılmış bazı rivayetleri tetkik etmiştir. Müslim'in kaynakları başlığında, rivayet külliyyatımızın şifahi mi, yoksa kitabi kaynaklara dayandığı tartışması meyanında, Müslim'in eserine aldığı rivayetlerin büyük bir kısmının yazılı kaynaklara dayandığı tezinin ispatı üzerinde durulmuştur.³

Sünen'in kaynakları konusunda, bahis konusu edilen her iki çalışmanın da bize bir model oluşturduğunu itiraf etmekle birlikte, her eserin kendi edebi türü ve müellifinin takip ettiği metottan kaynaklanan farklılığı da belirtmek gerekir. Bu nedenle kaynaklarını konu edinirken Sünen'i kendi edebi türündeki kendine mahsus özellikleri ile tetkik ettiğimizi ve hadis kaynakları yanında, Sünen'de bulunan diğer bilgi ve açıklamaların da kaynaklarını verme ve kaynak kullanımındaki üslubu tespit etme cihetine gittiğimizi belirtmeliyiz.

Hadis edebiyatı tarihindeki kaynak çalışmasını yakın tarihten başlatmak haksızlık olur. Zira müelliflerin hocalarını, aynı zamanda onların kaynakları olduğunu kabul edersek, eserlerin kaynakları hakkında yapılan ilk çalışmaların, müelliflerin hocaları ile ilgili yapılan çalışmalar olduğunu kabul etmek gerekir. Diğer bir kaynak çalışması da Fuad Sezgin ve batılıların yaptığı türden çalışmalardır. Zaman zaman eserlerin şerhlerinde, ilgili bölümlerde de kısmi kaynak tespiti

¹ Sezgin, M.Fuad, *Buhari'nin Kaynakları*, s.11 (Önsöz), Kitabiyat, Ankara-2000.

² Özaşar, M.Emin, *Rivayet İlimlerinde Eser Karizması ve Müslim'in el-Camiu's-Sahih'i*, A.Ü.İ.F.D., XXXIX, s.287-356, Ankara-1999.

³ Rivayet lafızlarının, sadece şifahi nakle delalet etmediğini, yazılı bir nüshadan nakletmek manasına geldiğini tezini savunanların başında, batıda Sprenger, ülkemizde M.F. Sezgin ve (*İlk Devir Hadis Edebiyatı* isimli çalışmasıyla) Hindistanlı M. M. el-'Azami'yi sayabiliriz.

çalışması yapılmıştır. Biz bu çalışmalardaki metodu içine alacak şekilde Sünen'in kaynaklarını tespit yolunu tercih ettik.

1 –Ebû Dâvud'un Sünen'deki Hocaları ve Rivayet Sayısı

Sünenle ilgili yapılan çalışmalar bölümünde, tanıtmaya çalıştığımız eserlerden biri de, Ebû Ali Hüseyin b. Muhammed el-Ğassani el-Ceyyani'nin (h.427–498) “*Tesmiyetü Şuyuhi Ebî Dâvud*” isimli çalışması idi.¹ Sünen'in kaynakları açısından ve erken dönem çalışması bakımından Ceyyanî'nin bu eserinin önem arz ettiği kanaatindeyiz. Bu eserde, Ebû Dâvud'un bütün kitaplarındaki hocaları bir araya getirilmiştir. Hocaları arasında rivayet, cerh-tadil ve lügat hocaları gibi bir taksimatta bulunulmamıştır. Çalışmamızı Ebû Dâvud'un Sünen'deki hocaları ile sınırlı tuttuk ve hocaları arasında bir sınıflandırmayı tercih ettik.

“*Tesmiyetü Şuyuhi Ebî Dâvud*” çalışmasına yakın bir tarih diyebileceğimiz IV.-V. Asırda, bu çalışma üzerine bir haşiye çalışması, Ebû'l-Velid Yusuf b. Abdilaziz, İbn Debbâğ(h.481–546) tarafından yapılmıştır.² Her iki çalışma da, Sünen'deki Ebû Dâvud'un hocalarını tespit etmede, doğum ve ölüm tarihlerini belirlemede, çalışmamızdaki tespitleri test etmede bize yardımcı olmuştur. Sünen'deki senedleri tek tek yaptığımız tarama ve inceleme sonunda “*Tesmiyetü Şuyuhi Ebî Dâvud*” ve Haşiyesinde bulunmayan, Ebû Dâvud'un hocalarından bazıları da tarafımızdan tespit edilmiştir.

Erken diyebileceğimiz V. asırda yapılan bu kaynak çalışmasıyla, Sünen'deki rivayetlerin kaynağı, bu kaynağın keyfiyeti ve ilmi değeri konusunun rivayet geleneğinde çok önemli görüldüğü ortaya çıkmıştır.³ Hadis edebiyatında eserlerin kaynakları hakkında yapılan ilk çalışmaların, müelliflerin hocaları ile ilgili yapılan çalışmalar olduğu kabul edilebilir. Müelliflerin hocaları, “falanın kaynakları” değil de “falanın şeyhleri”⁴ şeklinde ele alınsa da, aynı zamanda müellifin kaynağı

¹ Bu eser çalışmamızın “ Rical, Rivayet Çeşitleri ve Fihrist Çalışmaları” başlığında tanıtılmıştır.

² İbnü Dabbağ, Yusuf b.Abdilaziz, *Haşiyetü Tesmiyeti Şuyuhi Ebi Dâvud es-Sicistani*.(Tesmiyetü Şüyuh ile beraber neşredilmiştir.)

³ Mehmet Emin Özafşar, konunun önemiyle ilgili şöyle der; “Rivayet külliyyatımızla ilgili en önemli konulardan bir tanesi de, bu külliyyatın kaynakları meselesidir. Esasında rivayetlerin kaynağı ve nakli konusu, öteden beri tam olarak netliğe kavuşturulamamış bir konudur. Haberlerin şifahi mi, yoksa kitabi mi nakledildiği noktasında farklı kanaat ve tercihler vardır.” Bkz. “*Rivayet ilimlerinde Eser Karizması ve Müslim'in el-Camiu's-Sahih'i*” s.295, A.Ü.İ.F.D. XXXIX, Ankara

⁴ Mesela “*Şuyuhu Ebi Dâvud*” veya “*Tesmiyetü Şuyuhi Ebi Dâvud*” şeklinde isimlendirilmesi gibi.

mesabesindedir. Şimdi de tespit ettiğimiz kadarıyla Ebû Dâvud'un Sünen'deki hocalarını ve rivayet sayısını vermeye geçebiliriz.

1.1 – Hocaları, Rivayet Sayısı ve Oranı

Tespit ettiğimiz kadarıyla, Ebû Dâvud'un Sünen'inde hadis tahammül sigaları ile Ebû Dâvud'un bizzat kendisinden rivayette bulunduğu 401 hocası ve bu hocalardan da tahvillerle beraber 6151 rivayeti bulunmaktadır.¹ Ebû Dâvud'un Sünen'deki bu hocalardan sadece birisi mübhem bir isimle "*Şeyhun min ehli Vasıt*"² şeklinde verildiği için, kim olduğu tam tespit edilememiştir.³

Ebû Dâvud'un bir hocasının ismi de farklı kaydedilmiştir. Sünen'de sadece bir rivayeti bulunan Muhammed b. Ebî Bekr b. Ebî Şeybe (ö.Kufe- ?)'nin ismi, Sünen'in bir matbu nüshasında, Ebû Bekr b. Ebî Şeybe olarak verilmiştir.⁴ Yaptığımız araştırma ve inceleme sonucu, Hattabi⁵, Ceyyani,⁶ Mizzi⁷ ve Azimabadi⁸ bu ismi Muhammed b. (Abdillah b.) Ebî Bekr b. Ebî Şeybe (ö.Kufe- ?) olarak kaydetmişlerdir. Kanaatimizce bu daha isabetlidir.

Tesmiyetu şuyuhi Ebî Dâvud'da ve haşiyesinde isimlerine yer verilmeyen ve Sünen'de Ebû Dâvud'un kendilerinden rivayette bulunduğu yedi hocasını daha tespit ettik. Bunlar;

¹ Ebû Dâvud'un hocaları, tespit ettiğimiz kadarıyla vefat ettiği yer ve tarihleri, kendisinden kaç hadis rivayette bulunduğu, liste halinde ek-IV'de verilmiştir.

² Sünen, Eşribe, Babun fi'd-dazi, Hno:3689. Mizzi, Tuhfetü'l-eşraf'da bu hadisi vermemiştir. Ayrıca Muhammed Muhyiddin de Sünen'de (III/329) hadisin bulunduğu yerde bu hadisin bazı nüshalarda bulunmadığını belirtmiştir.

³ el-Ceyyani, *Tesmiyetu Şuyuhi Ebi Dâvud*'da ve İbn Dabbağ da bu eserin haşiyesinde, Vasıtlı Ebû Dâvud hocasının adını tespit edememişler ve isim listesinin sonunda *Babü men lem yusemme*'de aynen *Şeyhün min ehli Vasıt*, olarak vermişlerdir. Ancak eserin muhakkiki Ziyad Muhammed Mansur, *Tehzibu'l-Kemal*'den naklen Ebû Dâvud'un hocalarından Vasıtlı Ahmed b. Sinan b. Esed el-Kattan ve Muhammed b. Abdilmelik b. Mervan ed-Dakiki'nin adlarını ihtimal olarak verir. *Tesmiyetu Şuyuh*, II/432, Dipnot:2

⁴ Sunen, Hudut, Babu Recmi Maiz b. Malik, H.no: 4433 (4431) (thk. M. Avvame), Avvame 4431 numaralı dipnotta bu isim farklılığını belirtir. Ancak Muammed b. Ebi Bekr b. Ebi Şeybe'nin (ö.Kufe- ?) neredeyse cerh-tadil durumunun bilinmemesi ve Ebû Dâvud'un ancak sika ravilerden rivayette bulunacağı görüşünden hareketle, bu ismin Ebû Bekr b. Ebi Şeybe(ö.Kufe-235) olduğunu iddia etmektedir.

⁵ Hattabi, *Mealimu's-Sunen*, II / 276, Hno: 1162.

⁶ Ceyyani, *Tesmiyetu Şuyuhi Ebi Dâvud*, II / 320 (No: 348).

⁷ Mizzi, Tuhfetü'l-Eşraf, II/74, Hno:1934, (thk. Abdussamed Şerefuddin), Daru'l-Kimme, Haydarabat-1966

⁸ Azimabadi, *Avnu'l-Ma'bud*, s.: 1922, Hno: 4433, (thk. Raid b. Sabri b. Ebi 'Alfe, 1cilt), Beytu'l-Efkari'd-Duveliyye, Amman- trh.

1. Abbas b. Muhammed b. Hatim (ö.Bağdat–271)¹
2. Ahmed b. İbrahim b. Kesir, Ebû Abdillâh (ö.Bağdat–246)²
3. Harun b. Muğira b. Hâkim (ö.Rey-?)³
4. İbrahim b. Beşşar (ö.Basra–230)⁴
5. Muhammed b. Hatim b. Meymun, Ebû Abdillâh (ö.Bağdat–235)⁵
6. Şuayb b. Eyyub b. Ruzeyk, Ebû Bekr Vasıtı, (ö.Vasıt–261)⁶
7. Yahya b. Fadl b. Yahya, Ebû Zekerriya (ö.Basra–256)⁷

Ceyyanî'nin (ö.498) tespitine göre Sünen'deki Ebû Dâvud hocaları 394'dür. Ceyyanî'nin (ö.498) bu isimleri Ebû Dâvud'un hocaları arasında zikretmemesi ya gözünden kaçmış olması yahut o rivayetlerin onun elindeki Sünen nüshasında bulunamamasıyla açıklanabilir.

Tespitimize göre Ebû Dâvud'un en erken vefat eden hocaları Ebû Ömer Hafs b. Ömer ed-Darir (ö.Basra-220)⁸, Hasen b. Rabi' b. Suleyman, Ebû Ali Beceli (ö.Kufe-220) ve İbrahim b. Musa b. Yezid, Ebû İshak (ö.Rey-220)'dır. En geç vefat eden hocası ise, Abdurrahman b. Amr b. Abdillâh, Ebû Zura' Dımışkî (ö.Şam–281)'dir. O dönemde 18 yaşında bir hadis talibi olan Ebû Dâvud'un, ileri yaşlarda ahkâm rivayetleri ve Sünen edebiyatı üzerine yoğunlaşmasında bu gibi konu ile ilgili eser sahibi hocalarından etkilendiği söylenebilir. Ebû Dâvud'un h.202 tarihinde doğduğunu hatırlarsak, 18 yaşında iken hicri 220'de vefat ettiği bildirilen bu üç hocasından hadis aldığını ve Sünen'inin rivayet malzemesini toplamaya başladığını söyleyebiliriz.

Ebû Dâvud'un, 401 raviden tahvillerle beraber toplam 6151 hadisi Sünen'inde rivayet etmesi, ilk etapta Sünen'deki hadis sayısının fazla olduğu anlamına gelebilir.

¹ *Tehzibü't-Tehzib*, IV / 218

² *Tehzibü't-Tehzib*, I / 42

³ *Tehzibü't-Tehzib*, IX / 14

⁴ *Tehzibü't-Tehzib*, I / 166

⁵ *Tehzibü't-Tehzib*, VII / 92

⁶ *Tehzibü't-Tehzib*, III / 636; Zehebî, el-Muğni fî'd-Dua'fa, I/469 (2772), I.bsk, Daru'l-kutubi'l-ilmiyye, Beyrut–1997. Ebû Dâvud'un bu ravi ile ilgili olumsuz değerlendirmesi ve o'un (hocası) kaynağı olup olmadığı ile ilgili değerlendirme, "Hocalarının Cerh-Ta'dil Durumu" başlığında yapılacaktır.

⁷ *Tehzibü't-Tehzib*,

⁸ Hafs b. Ömer, *Kitabu's-Sünen* ve *Kitabu Ahkami'l-Kur'an* adlı eserlerin sahibidir. İbn Nedim, *Fihrist*, s. 323, 1978-Beyrut

Aslında Sünen'deki hadis sayısı bu kadar değildir.¹ Zira bir hadisin değişik isnatlarla, tahvil sistemiyle farklı hocalardan rivayet edilmesi ve bu durumun senetteki bütün hocalara sayı olarak yansımaları, hadis sayısını arttırmaktadır. Mesela; Ebû Dâvud, Kitabu's-Salât, Babun fi's-Selam'daki 996 numaralı hadis metnini, 7 hocadan rivayet etmiştir. Bu da bir hadis sayısını, 7'ye çıkarmaktadır. Aslında bu husus, -rivayetlerin diğer tariklerini verme usulü- üçüncü yüzyıldaki kütüb-i sitte müelliflerinin kullandıkları bir metottur.²

Ebû Dâvud'un kendisinden 49–50 ve daha fazla sayıda hadis rivayette bulunduğu ravi sayısı 30'dur. Bu 30 raviden rivayet edilen hadis sayısı ise, 4023'tür. Yani tahvillerle beraber Sünen'deki 6151 rivayetin % 65.41'i 30 hocaya dayanmaktadır. Bu ravilerin bir kısmını ayrı bir başlıkta genişçe inceleyeceğiz. Başka bir ifade ile (6151– 4023= 2128) 2128 rivayetin 371 hocadan nakledildiği görülmektedir. Şimdi bu 371 hocadan kaçar hadis rivayet edildiğini görelim;

133 hocasından 1'er	4 hocasından 19'ar
62 hocasından 2'şer	3 hocasından 20'şer
36 hocasından 3'er	1 hocasından 22
23 hocasından 4'er	1 hocasından 24
15 hocasından 5'er	2 hocasından 26'şar
17 hocasından 6'şar	1 hocasından 27
11 hocasından 7'şer	1 hocasından 28
4 hocasından 8'er	2 hocasından 29'ar
5 hocasından 9'ar	1 hocasından 32
9 hocasından 10'ar	1 hocasından 37
3 hocasından 11'er	1 hocasından 38
8 hocasından 12'şer	2 hocasından 41'er
4 hocasından 13'er	1 hocasından 42

¹ Hadis sayısı ve sayıdaki farklılığın matbu nüshalara yansımaları, tezimizin 2. bölümün 2. kısmındaki "Sünen'deki Rivayetlerin Sayısı ve Sahabe'den Geliş Oranı" başlığında işlenecektir.

² Rivayetlerin tariklerini açıklama metodu, muhaddisin kendisinden hadis duyduğu şeyhlerini atıfla, isnadları da tahville (Ha ح harfî ile) bir araya getirme veya rivayetin tarikinin bir kısmını ya da metnin bir kısmını vererek geri kalan kısmını kısaltarak نحوه، مثله şeklinde belirtme metodu diyebiliriz. Bu da, metinlerde bir artma olmadığı halde isnadların artmasıyla, hadis sayısının artmasına neden olmaktadır. Bu metodu Ebû Dâvud gibi, mesela Buhari (ö.256)K.İman(2), b.18; Müslim(ö.261), K.İman(1), Hno:78 (49) ve116(64), de kullanmıştır. Örnekleri çoğaltmak mümkündür.

3 hocasından 14'er	1 hocasından 43
3 hocasından 15'er	2 hocasından 44'er
4 hocasından 16'şar	2 hocasından 46'şar
2 hocasından 17'şer	1 hocasından 47
2 hocasından 18'er	

Toplam 371 hocasından 2128 rivayette bulunmuştur.

Bu tabloda göze çarpan noktalardan biri, Ebû Dâvud'un kendisinden 10 hadis veya daha az rivayette bulunduğu hoca sayısı 315 olmasıdır. Bu durumda, hocalarının % 78.55'inden 879 hadis rivayette bulunmuş ve yine hocalarının % 21.45'inden de 5272 hadis rivayette bulunmuştur. Başka bir ifade ile Ebû Dâvud'un Sünen'indeki rivayetlerin % 85.72'si 86 hocaya dayanmaktadır. Bu durum bize, Sünen'in daha çok kaynak olarak bu 86 hocaya dayanmakla birlikte az da olsa, bu hocaların eserlerinde veya elindeki rivayet nüshalarında bulunmayan rivayetler için, diğer 315 hocaların eser veya elindeki rivayet nüshalarına müracaat etme ihtiyacının doğduğunu göstermektedir.

1.2 – Hocaların Bölgelere Göre Dağılımı

Ebû Dâvud'un Sünen'deki hocalarının yaşadıkları bölgelere göre dağılımını bilmek, bize Ebû Dâvud'un ilmi seyahat merkezleri, elde ettiği rivayet ve kaynak nüshaların bulunduğu şahıs ve mekânlarla ilgili ipuçları bilgiler verebilir. Bunun yanında hocalarının vefat tarihleriyle bulundukları bölgeler beraber değerlendirildiğinde, Ebû Dâvud'un kronolojik hayatı ile ilgili bazı tespitlerin yapılması muhtemeldir. Hocaların bulunduğu bölgeden kastımız, onların doğup vefat ettikleri yerden ziyade, uzun süre ders verdiği, hadis rivayet ettiği ve hizmette bulunduğu yerlerdir. Mesela Ebû Dâvud Sicistan'lıdır, birçok ilim merkezlerini dolaşmış, bazı yerlerde uzun süre kalmıştır. Basra'da hadis rivayetinde bulunması ise, onu Basra bölgesinin muhaddislerinden olmasını sağlamıştır. Ebû Dâvud'un hocalarını da bu şekilde bulundukları bölgelere göre bir sıralamaya tabi tutarak, bazı oranları vermeyi uygun bulduk.¹

¹ Bkz. Ek-IV. Ravilerle ilgili bilgilerde, İbn Hacer'in *Tehzibu't-Tehzib*, Ceyyani'in *Tesmitetü Şuyuhi Ebi Dâvud* ve zaman zaman da K.Sandıkçı'nın *İlk Üç Asırda İslam Coğrafyasında Hadis*, Zekeriya Güler'in *İlk Yedi Asırda Hadis İlimleri Literatürü* çalışmalarından yararlanılmıştır.

Ebû Dâvud'un hocalarının sayısını bölgelere göre en fazladan aza doğru şöyle sıralayabiliriz;

<u>Bölge</u>	<u>Hoca sayısı ve yüzdelik</u>		<u>Alınan rivayet sayısı</u>	<u>Yüzdelik</u>
Basra	108 hoca	% 26,932	2445 rivayet	% 39,749
Bağdat	74 hoca	% 18,45	778 rivayet	% 12,648
Şam	52 hoca	% 12,967	332 rivayet	% 5,397
Kufe	29 hoca	% 7,23	713 rivayet	% 11,591
Merv	18 hoca	% 4,488	134 rivayet	% 2,178
Missis	12 hoca	% 2,99	52 rivayet	% 0,845
Vasıt	12 hoca	% 2,99	117 rivayet	% 1,902
Mısır	11 hoca	% 2,74	328 rivayet	% 5,332
Hıms	8 hoca	% 1,995	25 rivayet	% 0,406
Tarsus	8 hoca	% 1,995	103 rivayet	% 1,674
Nisabur	7 hoca	% 1,745	117 rivayet	% 1,902
Rey	7 hoca	% 1,745	85 rivayet	% 1,381
Rakka	6 hoca	% 1,496	18 rivayet	% 0,292
Belh	4 hoca	% 0,997	254 rivayet	% 4,129
Harran	4 hoca	% 0,997	204 rivayet	% 3,316
Nihavend	4 hoca	% 0,997	12 rivayet	% 0,195
Remle	4 hoca	% 0,997	11 rivayet	% 0,178
Humus	3 hoca	% 0,748	67 rivayet	% 1,089
Medine	3 hoca	% 0,748	4 rivayet	% 0,065
Mekke	3 hoca	% 0,748	164 rivayet	% 2,666
Nesa	3 hoca	% 0,748	8 rivayet	% 0,130
Ehvaz	2 hoca	% 0,498	4 rivayet	% 0,065
Ezine	2 hoca	% 0,498	2 rivayet	% 0,0325
Hemedan	2 hoca	% 0,498	25 rivayet	% 0,406
Horasan	2 hoca	% 0,498	2 rivayet	% 0,0325
Adana	1 hoca	% 0,249	71 rivayet	% 1,154
Cezire	1 hoca	% 0,249	2 rivayet	% 0,0325
Enbar	1 hoca	% 0,249	41 rivayet	% 0,666
Ezd	1 hoca	% 0,249	3 rivayet	% 0,0487
Faris	1 hoca	% 0,249	1 rivayet	% 0,0162
Filistin	1 hoca	% 0,249	1 rivayet	% 0,0162
İsfahan	1 hoca	% 0,249	4 rivayet	% 0,065
Medain	1 hoca	% 0,249	2 rivayet	% 0,0325
Samarra	1 hoca	% 0,249	4 rivayet	% 0,065
Semerikand	1 hoca	% 0,249	3 rivayet	% 0,0487
Bilinmeyen	3 hoca	% 0,748	14 rivayet	% 0,227

Yukarıdaki şehirleri bölge bölge kümeleştirecek olursak, Ebû Dâvud'un en çok rivayette bulunduğu hocalarının bölgeleri şöyledir;

—Irak ve Cezire bölgesinden (Basra, Bağdat, Kufe, Vasıt, Cezire, Enbar, Medain ve Samarra'dan) toplam 227 hocasından 4102 (%66,688) rivayette bulunmuş.

—Suriye ve Anadolu bölgesinden (Şam, Missis, Hims, Tarsus, Rakka, Harran, Remle, Humus, Ezine, Adana ve Filistin'den) toplam 101 hocasından 886 (%14,404) rivayette bulunmuştur.

—Maveraunnehr ve Horasan bölgesinden (Merv, Nisabur, Belh, Nesa, Horasan ve Semerkand'dan) toplam 35 hocasından 518 (%8,421) rivayette bulunmuştur.

—İran bölgesinden (Rey, Nihavend, Hemedan, Ehvaz, Faris ve İsfahan'dan) toplam 17 hocasından 131 (% 2,129) rivayette bulunmuştur.

—Hicaz bölgesinden (Mekke, Medine ve Ezd'den) toplam 7 hocasından 171 (% 2,780) rivayette bulunmuştur.

—Mısır bölgesinden toplam 11 hocasından (%2,74) 328 (%5,332) rivayette bulunmuştur.

—Bölgesi tespit edilemeyen 3 hocasından (% 0,748) 14 (% 0,227) rivayette bulunmuştur.

Görüldüğü üzere Sünen'e'inin % 52,397'sini oluşturan 3223 rivayetin Irak ve Cezire bölgesindeki Basra ve Bağdat'ta bulunan 182 hocadan alınmıştır. Sünen-i Ebî Dâvud'un çoğunlukla Irak ve Cezire bölgesindeki ravi kaynaklı olduğu söylenebilir. Şimdi de bu hocalardan rivayetleri nasıl aldığını görelim.

1.3 – Rivayet Keyfiyeti ve Tahvil Kullanımı

Ebû Dâvud'un hocaları ve hocalarından aldığı rivayet sayısı kadar, rivayetin nasıl alındığı da önemlidir. Rivayetleri barındıran bir eserin zati kıymetini ortaya koymada değer ifade eden hususlardan biri de, eserdeki rivayetlerin hangi yolla ve nasıl alındığı (keyfiyeti) meselesidir. Hadis usulünde kısaca buna *tahammulu'l-ilm* denir ve bunlar sekiz yoldur. Bunlar öncelik ve değer sıralamasına göre, sema', kıraat (ve arz), icazet, münavele, kitabet, i'lam, vasiyyet ve vicade'dir.¹

Saydığımız bu hadis öğrenim ve öğretim yollarının anlatımına girmeden, Ebû Dâvud'un hocalarından rivayetleri hangi yolla almış olduğunu tespit etmeye çalışacağız. Bunun için de öncelikle Ebû Dâvud'un bizzat kendisi tarafından kullanılan eda lafızlarını vermek istiyoruz. Tespit edebildiğimiz kadarıyla Ebû Dâvud'un Sünen'inde kullandığı rivayet lafızları şunlardır;

¹ Geniş bilgi için bkz. İbn Salah, *Ulumu'l-Hadis*, s.: 132-180,(thk.N. 'İtr),Daru'l-Fikr, Dımeşk-1986 ; Suyuti, *Tedribu'r-Ravi*, II/ 8-57, (thk.Ahmet Ömer Haşim), Daru'l-kitabi'l-Arabi, Beyrut-1989 ; Naim, Ahmed, *Tecrid-i Sarih Tercemesi*, I/399-449, DİB.Y. 5.bsk., Ankara-1979

- حدثنا : Ebû Dâvud, 6151 rivayetten 6129 rivayetini bu lafızla sevk etmiştir. Sadece Sünen'in bazı nüshalarında, 786 numaralı hadis أخبرنا lafzı ile ve 2144 numaralı hadis de أخبرني lafzı ile rivayet edilmiştir. Bunun müstensih hatası olabileceği kanaati hâsıl olmuştur.¹

- سمعت (فلانا) يحدث به , سمعت (فلانا) : Ebû Dâvud, bu eda lafzını üç yerde kullanmıştır.²

- قال لي : Bu ede lafzını bir senet kritiği için 4260 numaralı rivayette kullanmıştır.³

- قرأت علي (فلان) : Eda lafzını beş rivayette kullanmıştır.⁴

- قرئ علي (فلان) وأنا أسمع وأنا شاهد : Mechul kalıpla bu şekildeki eda lafzını da dört rivayette (de) kullanmıştır.⁵

- كتب إلي (فلان) : Kitabet yoluyla bu eda lafzı iki yerde kullanılmıştır.⁶

- وجدت في كتابي عن شيبان ولم أسمعه منه فحدثناه أبو بكر صاحب لنا ثقة قال ثنا شيبان : Ebû Dâvud, bir yerde kullandığı bu eda lafzıyla, rivayeti öncelikle vicade yoluyla aldığını belirtmiştir.⁷

- حدثت عن (فلان) : Mechul siğa ve lafzıyla, anane yoluyla bu şekildeki rivayet lafzını da beş yerde kullanmıştır.⁸

Ebû Dâvud, 6133 rivayeti sema' yoluyla hocalarından almış olması ve bunlardan 6129 rivayeti tahdis lafzıyla sevk etmesi, Sünen'indeki rivayetlerin hemen hemen hepsini hocaları ile görüşerek aldığını gösterir. Ebû Dâvud, kendi hocalarından hadisi nasıl aldığını belirtmede ihtimam gösterdiği gibi, hocalarının

¹ Bkz. Avvame thk. Sünen'in 782 ve 2182 nolu dipnotları.

² Bunlar için bkz. Sünen'in 2188, 2225, 3291 numaralı rivayetlerine.

³ Bu lafızla birlikte Ebû Dâvud, Sünen'deki 6132 rivayeti sema' yoluyla almıştır

⁴ Bkz. Sünen, 2218, 3188, 3401, 3682 ve 4544 numaralı rivayetler.

⁵ Bkz. Sünen, H.no: 3033, 3288, 3914 ve 4715. hocalarından almıştır Bu lafızla birlikte Ebû Dâvud, Sünen'deki 9 rivayeti kıraat (arz) yoluyla almıştır

⁶ Bkz. Sünen, H.no: 2049 ve 2225.

⁷ Bkz. Sünen, H.no: 4564.

⁸ Bkz. Sünen, H.no: 4250, 4290, 4299, 4444 ve 4591. Bu raviler Abdullah b. Vehb (ö.Merv-197), Harun b. Muğira (?), Abdussamed b. Abdilvaris (ö.Basra-207) ve Said b. Suleyman(ö.Bağdat-225)'dir. 4540 numaralı rivayetteki senedde , Said b Suleyman'dan nakledenin Muhammed b Ebi Galib olduğundan hareketle,(حدثنا محمد بن أبي غالب ثنا سعيد بن سليمان), 4591 numaralı rivayetteki mechul siğanın malum failinin de Muhammed b. Ebi Galib olduğu muhtemeldir. Veya Sünen-i Nesai'de أخبرنا هلال بن العلاء بن هلال قال حدثنا سعيد بن سليمان قال أنبأنا سليمان بن كثير قال حدثنا عمرو بن دينار عن طوس عن ابن عباس قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : şeklinde verilen(Nesai, K.Kasame, Hno:4707veya4789) sened ile bu senedin başındaki Nesai'nin hocası olan Hilal b. Ala b. Hilal hariç, Sünen-i Ebi Dâvud'daki 4591 numaralı rivayetin senedin diğer ravileri ile aynı olan bu benzerlikten, Ebû Dâvud'un bu hadisi Hilal b.'Ala b. Hilal'dan aldığını muhtemeldir.

kendi hocalarından nasıl aldığını belirtmede de aynı titizliği gösterir. Özellikle bu, tahdis (حدثنا) ve ihbar (أخبرنا) lafızlarında kendini gösterir.¹

- حدثنا عثمان بن أبي شيبة ومحمد بن العلاء قال عثمان حدثنا وقال ابن العلاء أخبرنا أبو معاوية ثنا الأعمش عن مسلم عن مسروق عن عبد الله قال

Hocaları Osman b. Ebî Şeybe ve Muhammed b. 'Ala'dan tahdisle (حدثنا) rivayeti aldığını belirten Ebû Dâvud, hocası Muhammed b. 'Ala'nın bu rivayeti kendi hocası Ebû Muaviye'den ihbar (أخبرنا) lafzı ile aldığını ayrıca vermiştir. Bu örnekleri çoğaltmamız mümkündür. Biz sadece bir örnek yetindik.²

Sünen'de Tahvil Kullanımı

Muhaddislerin kendisinden hadis duyduğu şeyhlerini atıfla, isnadları da tahville (Ha ح harfi ile) bir araya getirme veya rivayete ait tarikin bir kısmını ya da metnin bir kısmını vererek, geri kalan kısmını kısaltarak بمعناه بإسناده، نحوه، مثله vb. ifadelerle belirtme metodunun, h. III. Yüzyıl hadis tasnifinde yaygın kullanıldığını daha önce belirtmiştik. Tabiatıyla Ebû Dâvud da bu metodu Sünen'inde uygulamıştır. Ancak bu metodu uygularken, bir rivayet için atıf harfiyle hocalarını ve tahvil işareti ile de rivayetin tariklerini vermede takip ettiği metot, Sünen için kabul edilebilir bir farklılık olsa gerek. Tahvil metodunda takip ettiği ölçünün tespiti, Ebû Dâvud'un hocaları kanalı ile yazılı kaynaklara ulaşma yolları ve takip ettiği metot vb. hususlar hakkında bize ipuçları verebilir.

Birden çok versiyonu olan bir hadisin, bir senedinden diğerine geçme, yani sened değiştirme işine, hadis ıstılahında tahvil denildiği bilinmektedir. Bu bazen ha (ح) harfî, bazen de vav (و) harfî ile yapılmıştır.³ Birçok muhaddis bu sistemi eserlerinde uygulamıştır. Tahvil, hadis metninin değişik isnadlarla zikredileceğini göstermekle beraber, bazen de tahvil, yazılı bir belgenin diğer bir hocadan alındığını da gösterebilir. Ebû Dâvud'un tahvil kullandığı senedler incelendiğinde, tahvili şu amaçlarla kullandığı söylenebilir:

a. Hadis metni için tespit ettiği birden fazla isnadı göstermek ve dolayısı ile fazla hocalarla görüşüğünü belirtmek,

¹ Mesela bkz. Sünen, Talak, babun fi iddeti'l-hamil, H.no: 2307.

² Diğer bazı örnekler için bkz. Sunen, 3885, 4435, 5191 numaralı vd. rivayetler.

³ Aydın, Abdullah, *Hadis İstılahları*, s.148, Timaş y. , İstanbul-1987 ; Koçyiğit, Talat, *Hadis İstılahları*, s.117, A.Ü.İ.F.Y. No170,2. bsk., Ankara-1985

b. Farklı isnadlardan gelen fazlalığın veya farklılığın, kime ait olduğunu göstermek,

c. Yazılı bir kaynağı, farklı hocalardan ve kaynağın farklı nüshalarından dinlediğini ve karşılaştırma imkânı bulunduğunu belirtmek,

d. Farklı hocalarından farklı isnadları vererek tam ve sağlam olanını belirtmek veya tercih hakkını okuyucuya bırakmak. Bu tespitleri Sünen'den örneklendirebiliriz.

Ebû Dâvud, Malik b. Enes (ö.179) 'den gelen bir rivayeti¹, *Muvatta*'nın farklı iki nüshasından aldığını ve *Muvatta*'yı bu iki hocasından dinlediğini tahvil ile zımnen belirtir. Senedler şöyledir:

I. Ka'nebi, < Malik b. Enes < Hişam b. 'Urve < 'Urve < Hz.Aişe

II. Ahmed b. Amr b. Serh < Abdullah b. Vehb < Malik b. Enes < Hişam b. 'Urve < 'Urve < Hz.Aişe

Görüldüğü üzere Ebû Dâvud Malik'in *Muvatta*'na iki hocası olan Ka'nebi ve Ahmed b. Amr b. Serh kanalı ile ulaşmıştır. Ancak tahvil ile verilen iki senedin birincisi daha âlidir.

Başka bir rivayeti dört hocasından aldığını atıf harfi kullanarak belirten Ebû Dâvud, her hocasından gelen farklılığı da belirtir. Yani bu farklılıkları belirtmek ve rivayetin bulunduğu kaynak eserin nüshasını ve rivayet zincirini uhdesinde bulunduran değişik hocalardan, rivayeti elde ettiğini göstermek için tahvil sistemini kullandığı anlaşılmaktadır.² Ebû Dâvud, Abdurrezzak b. Hemmam'daki bir rivayeti³, hocalarından Ahmed b. Hanbel, Ahmed b. Muhammed b. Şebbuye, Muhammed b. Rafi' ve Muhammed b. Abdilmelik kanalı ile almaktadır. Ancak her hocasının elindeki nüsha metni farklı olunca, bu farklılıkları ayrı ayrı belirtmiştir. Yani bir nevi nüshaların karşılaştırılması işini icra etmiştir. Bu durum, hicri III. asırdaki muhaddislerin tek tek hadis toplamak için değil de, yazılı kaynakların rivayet nüshasını uhdesinde bulunduran, farklı nüsha sahibi hocalardan rivayet hakkını elde etme ve nüshaları karşılaştırma maksadı ile ilmi seyahatler yaptıklarını

¹ Sünen, K.Menasik, babu emri's-safa ve'l-merve, Hno:1901; Malik, *Muvatta*, K.Hacc (26), babu camiu's-sa'y, Hno:1605(129), s.224, (thk. Hesan Abdulmennan), Beytu'l-efkari'd-duveliyye, Lübnan-2004

² Sünen, Salât, babu kerahiyyeti'l-itimad alel yed fi's-salât, Hno:992.

³ Abdurrezzak, *Musannef*, II / 197, Hno: 3054, (thk. Habiburrahman 'Azami), Meclisu'l-ilm no:39, Beyrut-1970. Bu sayede bazı rivayetlerde de olsa, *Musannef*'in nüshalar arası farklılığını görme imkânını elde etmiş oluyoruz. Bunları tahvil sisteminin kazandırdıkları olarak görülEbilir..

göstermektedir. Muhammed b. Rafi' nüshasındaki rivayetin, farklı bab başlığında olduğuna dikkat çekilen ifade de, bu görüşümüzü doğrulamaktadır.

Bazen de tahvil sistemi yoluyla, rivayet metninin daha sağlam ve tam olanını belirtme yoluna gidilmiştir. Mesela 1285 numaralı hadisi tahvil sistemi ile hocalarından Ahmed b. Meni' ve Müsedded b. Muserhed olmak üzere iki kanaldan rivayet etmiştir. Fakat rivayetin sonunda Abbad b. Abbad (ö.Bağdat–180) kanalından gelen rivayetin daha tam olduğunu (وحدیث عباد أتم) belirterek, Ahmed b. Meni' kanalı ile gelen tariki tercih etmiştir. Senedler şöyledir;

I.Sened: *Ahmed b. Meni' < Abbad b. Abbad < Vasıl Mevla Ebî 'Uyeyne < Yahya b. 'Ukayl < Yahya b. Ma'mer < Ebû Zerr el-Ğifari*

II.Sened: *Musedded b. Muserhed < Hammad b. Zeyd < Vasıl Mevla Ebî 'Uyeyne < Yahya b. 'Ukayl < Yahya b. Ma'mer < Ebû Zerr el-Ğifari*¹

Tahvil sistemi ile rivayet metnlerinin hangisinin tercih edilebileceğini veya metin ile ilgili hangi senedin tam olduğunun bildirildiği örnekleri çoğaltmak mümkündür.² Rivayetlerin senedleri arasında veya herhangi bir nedenle metinleri arasında tercihte bulunurken, bazen tahvil ile verdiği ilk hocasının rivayetini tercih ettiği gibi, ikinci veya diğer sırada verdiği hocasının rivayetini tercih edecek ise, bunu da mutlaka belirtir.

Mesela 715 numaralı hadiste, Ka'nebi'den aldığı rivayetin senedini, tahvil ile ikinci sırada verdiği halde وهذا لفظ القعنبی وهو أتم şeklinde tercihini bildirir.³ Tahvil sistemi içinde takip edilen bu ölçü ile ilgili örnekleri çoğaltabiliriz.⁴ Bazen de hocaları arasındaki bu rivayet tercihi, bab içinde sıralanan hadisler arasından yapılır.⁵ Ayrıca rivayetin keyfiyeti ile ilgili lafzın aidiyetini de وهذا لفظ القعنبی şeklinde bildirmesi, rivayeti hocalarından birisinin metni ile sevk etmesini caiz gördüğünün bir delilidir. Yani Ebû Dâvud manada ittifak görür ise, birisinin metnini belirtmek sureti ile rivayeti verir. Bunu bazen المعنی واحد diyerek belirtir.⁶ Aslında bu durum rivayetler arasında telfikin bir çeşidi olarak görülebilir.

¹ Sünen, Salât, babu salati'd-duha, H.no: 1285

² Diğer örnekler için bkz. Sünen, H.no: 1393, 1866, 2099, 2117, 3197, 3202, 3392, 3634, 4435.

³ Sünen, Salât, babu men kale el-himaru la yaktau's-salât, H.no: 715.

⁴ Diğer örnekler için bkz. Sünen, H.no: 788, 862, 925, 996, 1165, 1176, 4539, 4547, 4671, 4726 vd.

⁵ Örnekler için bkz. Sünen, H.no: 1010, 1024, 1035, 3465, 3522, 3524, 4296, 4704, 4887 .

⁶ Sunen, Tahare, H.no:89, 123, 185, 188, 317

Gerek Ebû Dâvud'un Sünen'inde kullandığı rivayet lafızlarını belirlemekle ve gerekse kullandığı tahvil sistemi içindeki ölçüye dair bu tespitler, Ebû Dâvud'un hocalarında rivayet keyfiyetini bize bildirmektedir. Ayrıca Ebû Dâvud bazen bir rivayeti hem kendi hocası, bazen de kendi hocası olmakla birlikte, senette hocasının hocası durumunda olan başka hocası kanalıyla hadisi sevk edebilmektedir. Mesela Ebû Dâvud hocası Ebû Ma'mer Abdullah b. Amr b. Ebî Haccac'dan (ö.Basra-224) doğrudan "حدثنا عبد الله بن عمرو بن أبي الحجاج أبو معمر" diyerek¹ hadis naklettiği halde, 388 numaralı rivayette "حدثنا محمد بن يحيى بن فارس، ثنا أبو معمر" şeklinde Ebû M'amer'den gelen rivayeti, Muhammed b. Yahya b. Faris (ö.Hıms-257) vasıtasıyla almıştır.² Bu durum, Ebû Dâvud'un elinde bulunan yazılı bir rivayeti, dinlediği hocasından rivayet etmeye özen gösterdiğinin delilidir.

1.4 - Hocalarının Cerh-Ta'dil Durumu

Cerh-ta'dil ilmi, kısaca hadis isnadında yer alan ravilerin durumlarını inceleyen bir disiplindir. Cerh, ravilerin kusurlarını, ta'dil ise ravilerin güvenilirliğini tespit etmeyi amaçlar. Bu tespitin amacı da, sahih hadis tarifinde ifadesini bulan ve hadis senedinin ta'dil edilmiş ravilerden oluşup oluşmadığını kontrol etmektir.

Cerh-ta'dil ilmi, kaideleri, mertebeleri ve lafızları ile ilgili, bu ilim özelinde burada bilgi vermek konumuzun dışındadır.³ Biz burada sadece Ebû Dâvud'un hocaları ile ilgili cerh-ta'dil yönüyle yapılan değerlendirmeleri, ilgili şahıslar için söylenmiş ve kaynaklarda geçen lafızları tespit edeceğiz. Bu noktada İbn Hacer'in Tehzibü't-Tehzibi'ni⁴ esas alacağız ve ravi hakkında farklı bir değerlendirme varsa, diğer cerh-ta'dil kaynaklarındaki değerlendirmelere de yer vereceğiz. Sünen'in kaynağı olmasından dolayı Ebû Dâvud'un hocalarının güvenilirlik değeri ile ilgili cerh-ta'dil durumunun tespiti, aynı zamanda Sünen'in kaynak değerini ifade eden göstergelerden biri kabul edilebilir.

¹ Sünen, H.no: 293, 379, 462, 985, 1141, 1249, vd.

² Bu gibi örnekler için bkz. H.no: 3667'de Abdusselam b. Mutahhar'dan rivayeti, H.no:3321, 3515'de Ebû Ali Hasen b. Rabi'den rivayeti, H.no:4736'da İbrahim b. Musa'dan rivayeti gibi.

³ Geniş bilgi için bkz. Leknevi, er-Ref ve't-Tekmil fi'l-Cerh ve't-Ta'dil (thk. Ebû Ğudde) III.bsk, Daru'l-Beşairi'l-İslamiy, Beyrut-1987; 'Itr, Nureddin, Usulü'l-Cerh ve't-Ta'dil ve İlmu'r-Rical, III.bsk. Daru'l-Ferfur, 1422/2001-Dımaşk.

⁴ İbn Hacer Askalani, *Tehzibu't-Tehzib*, I-X, Daru'l-fikr, I.bas. 1995. Bundan sonraki dipnotlarda kısaca Tehzib denilecektir.

Ebû Dâvud'un Sünen'deki bütün hocaları hakkında tek tek yapılan değerlendirme lafızları ve Sünen'deki rivayet sayısı Ek:IV'te verilmiştir. Burada sadece Ebû Dâvud'un hocaları hakkında kullanılan cerh-ta'dil lafızlarını ve hakkında kullanıldıkları hoca sayısının dökümünü de vermek istiyoruz.

	Cerh-Ta'dil Lafızları	Hoca Sayısı	Hadis Sayısı
1	Sika, Hafız, Hucce	1	231
2	Sika, İmam, Hafız	2	93
3	Sika, Fadıl, Mutkin	1	3
4	Sika, Sebt, İmam	1	4
5	Sika, Sebt	14	991
6	Sika, Hucce	1	42
7	Sika, Cevvad	1	1
8	Sika, Hafız	48	1797
9	Sika, Fadıl	2	7
10	Sika, Memun	2	122
11	Sika, Arif	1	4
12	Sika, Hafız, Lehu vehm,	2	318
13	Sika	142	1855
14	Hafız, Saduk	1	1
15	Sika, Sebt, Kaderi	1	18
16	Hafız	1	1
17	Sika, Hafız, Lehu ğarâib,	1	7
18	Sika, bazen hata yapar,	2	5
19	Sika, bazen vehmeder	1	5
20	Hafız, Lehu evham	1	1
21	Sika, Lehu evham	1	13
22	Sika, Muttehem	1	1
23	Sika, mudellisü tesviye,	1	2
24	Mustakimu'l-hadis	1	2
25	La be'se bih	3	10
26	Saduk	106	404
27	Saduk, Sahibu hadis	1	2
28	Saduk, Lehu vehm	6	25
29	Saduk, fihi teşeyyu'	1	2
30	Saduk, Arif, lehu vehm,	1	19
31	Saduk, Bazen Muhti'	1	19
32	Saduk, Bazen vehm	4	24
33	Saduk, hata yapar	4	16
34	Saduk, teğayyara	1	1
35	Saduk, Yuğribu	4	7
36	Saduk (fihi gafle)	1	1
37	Saduk, çok hata yapar,	1	9
38	Saduk, rumiye bi'n-nasb,	1	3

39	Saduk, Yudellisü	1	1
40	Saduk, Yüttehem	2	2
41	Saduk, fihi leyyin	1	1
42	Saduk, Leyyinu'l-hadis	1	2
43	Makbul	25	64
44	Leyyinu'l-hadis	2	11
45	La Yu'refu haluhu	1	1
46	La Yekadu Yu'raf	1	1
47	Mestur	1	1
48	Mübhem isim	1	1
	Toplam	<u>401</u> ravi	<u>6151</u> rivayet

Sünen'in güvenilirliği ve değerinin, bir bakıma rivayetlerinin alındığı hocaların durumları ile ölçülerek belli bir kanaate varılacağından hareketle, bu bilgilerin önem arz ettiği görülecektir. Listede görüldüğü üzere Ebû Dâvud'un 401 hocası için cerh-ta'dil açısından yapılan değerlendirmelerin 48 grupta toplandığı görülmüştür. Bu lafızlarla cerh veya ta'dil edilen hoca sayısı ve bu hocalardan alınan rivayet sayısı da listede verilmiştir.

Yukarıdaki listede 48 lafızdan ilk 16 ta'dil lafzı, Ebû Dâvud'un 221 hocası için cerh-ta'dil âlimlerince ortak kabul gören değerlendirmelerdir. Bu 221 hocadan 5488 rivayet alınmıştır. Görüldüğü üzere 6151 rivayetin 5488'i sağlam hocalardan (kaynaklardan) alınmıştır.¹ Sünen'deki rivayetlerin %89.24'üne tekabül eden bu durum, Sünen'in sağlam kaynaklara dayandığını ve değerini gösterir. Burada hocalardan sonra senetlerdeki diğer raviler ve hakkındaki değerlendirmelerin buna dâhil edilmediğini hatırlatmak gerekir. Senedlerde (hocaları dışında) geçen mübhem, mechul, mestur ve zayıf raviler hakkında ileride ayrıca bilgi verilecektir.

Yine yukarıdaki listede ilk 16 ta'dil lafzından sonraki (17. sika, hafız, lehü ğaraib) lafızdan 24. (24. müstekimu'l-hadis dâhil) lafzına kadar olan ta'dil lafızları da mertebe bakımından ilk 16 lafızdan daha aşağı görülmekle beraber, zayıf ve tecrih edilmiş ravilere ait değerlendirmelerden görülmemektedir. Ebû Dâvud, bu lafızlarla değerlendirilen 9 hocasından 36 rivayette bulunmuştur.²

¹ Bkz. Ek: IV

² Bkz., Ek-IV

La be'se bihi, saduk, saduk ve sahibu'l-hadis lafızları, cerh- ta'dil usulünde, ta'dil lafızlarının kuvvetliden zayıfa doğru beşinci mertebesinde görülmüştür.¹ Ebû Dâvud, bu lafızlarla değerlendirilen 110 hocasından da, 416 rivayette bulunmuştur.² Ta'dilin bu beşinci mertebesindeki lafızlarla değerlendirilen ravilerin adaletleri konusunda olumsuz ifadeler bulunmamakla beraber, rivayetlerinin delil olup olmaması konusunda, zabt şartının eksikliğinden dolayı farklı kanaatler belirtilmiştir. Ancak cerh-ta'dil usulcülerince, bu ravilerin rivayetleri yazılır ve rivayet lafzının zabtına bakılarak delil kabul edilir, denilmiştir.³ Bazılarınca da ta'dilin bu lafızlarıyla değerlendirilen ravilerin rivayeti, *hasen li zatihi*, Tirmizi'nin hasen gördüğü ve Ebû Dâvud'un hakkında sükût ettiği rivayetler olarak kabul edilmiştir.⁴

Yukarıdaki cerh-tadil lafızlarından 28.sıradaki *saduk lehu vehm* lafzından 43. sıradaki *makbul* lafzına kadarki 16 lafız, cerh- ta'dil usulünde ta'dil lafızlarının son ve en zayıf mertebesi kabul edilmiştir. Bu ravilere ait rivayetlerin ancak itibar için yazılabileceği söylenmiştir.⁵ Sünendeki Ebû Dâvud hocalarından 55 ravi, bu lafızlarla değerlendirilmiştir. Bu hocalardan alınan rivayet sayısı ise, 196'dir.⁶ Bu rivayetleri incelememiz sonucunda ulaştığımız şu tespitleri söyleyebiliriz;

- a. Bu rivayetlerin bir kısmı itibar için nakledilmiştir.
- b. Rivayetlerin bir kısmı (Abdurrezzak-Mamer veya Malik gibi) yazılı bir kaynaktan gelmiştir.
- c. Bu rivayetlerin bir kısmı, müştereken -tahvil yoluyla- diğer hocalarından da nakledilmiştir.
- d. Bu rivayetlerin bir kısmı da yukarıdaki hususlarla beraber, *kutub-i tisa'* müelliflerince tahriç edilmiştir.
- e. Bu hocalardan geldiği halde yukarıda sıralanan hususların bulunmadığı rivayetler de, Ebû Dâvud'un hakkında sükût ettiği, hatta bazen Münziri'nin de hiç değerlendirmede bulunmadığı rivayetlerdir. Ta'dil lafızlarının son ve en zayıf

¹ Leknevi, er-Ref ve't-Tekmil, s.161-162; 'Itr, Usulu'l-Cerh ve't-Ta'dil , s.149 ; İbn Hacer ise *Takribu't-Tehzib* mukaddimesinde bunları ta'dilin 4. mertebesinde görür.

² Bkz. Ek-IV.

³ Süyuti, *Tedribu'r-Ravi*, I /292

⁴ 'Itr, Nuruddin, Usulu'l-Cerh ve't-Ta'dil, 149-150.; Leknevi, er-Ref ve't-Tekmil, s.186

⁵ İbn Salah, *'Ulumu'l-Hadis*, s:124-125, (thk. Nuruddin 'Itr), Daru'l-fikr, Dımişk- trh. ; 'Itr, Nuruddin, Usulu'l-Cerh ve't-Ta'dil, 149.

⁶ Bkz. Ek-IV.

mertebesi kabul edilen lafızlarla değerlendirilen bazı hocaların naklettiği rivayetlerden bazıları şunlardır:

- Ahmed b. Muhammed b. Eyyup (ö.Bağdat–228), Hadis no: 519
- Muhammed b. Mutevekkil Askalani (ö.Şam–238), Hadis no: 1549
- Cafer b. Musafir, Ebû Salih (ö.Merv–254) Hadis no: 331, 681, 1716, 2783, 4877, 5054
- Abdulaziz b. Yahya, Ebû'l-Asbeğ Harrani (Harran–275) Hadis no: 2164, 3094, 3625, 4837
- Muhammed b. Hatim b. Meymun, Ebû Abdillâh (ö.Bağdat–235) Hadis no: 1677
- Hişam b. Abdilmelik Yezenî (ö.Şam–251) Ebû Dâvud: Zayıf- Hadis no: 213
- Huseyn b. Ali b. Esved (ö.Kufe- ?) Hadis no: 2981, 3016
- Bîşr b. Âdem (ö.Basra–254) Hadis no: 1670
- Abdullah b. Ömer b. Muhammed b. Eban, Karşi (ö.Kufe–238) Hadis no: 458,
- Kutn (Katan) b. Nusayr, Ebû Abbad (ö.Basra- ?) Hadis no: 785, 4645
- Musa b. 'Amir, Meri (Murri), Muzeni (ö.Şam–255) Hadis no: 4639
- Muslim b. Hatim Ensari (ö.Basra–251) Hadis no: 2519
- Muhammed b. Musaffa Hımsî (ö.Mekke–246) Hadis no: 2707, 3913
- Muhammed b. Hassan Senti (ö.Bağdat–228) Hadis no: 3783
- Suleyman b. Abdilhamid, Behrani (ö.Şam -274) Hadis no: 1486, 2281, 5008
- Muhammed b. Sevvar, Mısri (ö.Mısır–248) Hadis no: 1686, 1688
- Musa b. Abdirrahman, Entaki (ö.Şam- ?) Hadis no: 336
- Muhammed b. Hasen b. Tesnim 'Atki (ö.Kufe–256) Hadis no: 1984, 4519
- Eyyup b. Mansur, Kufî (ö.Kufe- ?) Hadis no: 532
- Muhammed b. Mu'az b. 'Abbad 'Anberiy (ö.Basra–223) Hadis no: 563
- Muhammed b. Dâvud b. Süfyan (ö. - ?) Hadis no: 456, 975, 1562, 2560, 2716, 2787, 3004
- Abdullah b. Cerah, Kuhistani (Kazvin–237) Hadis no: 2972, 3560, 4814
- Musa b. Mervan, Rakki (ö.Rakka–246) Hadis no: 165, 2546,
- Harun b. 'Abbad, Ebû Musa Ezdi (ö.Şam-?) Hadis no: 2722,
- Yahya b. Fadl, Sicistani (ö.Samarra -?) Hadis no: 3206,
- Huseyn b. Abdirrahman (ö.Heyt–253) Hadis no: 1301,
- Muhammed b. Hafs Ebû Abdirrahman Kattan (ö.Basra- ?) Hadis no: 2039

- Abdusselam b. Abdirrahman Vabisi (ö.Şam–247) Hadis no: 948
—Hamze b. Nusayr (ö.Merv–255/250) Hadis no: 1158
—İshak b. Sabbah (ö.Mısır–277) Hadis no: 4884
—İsmail b. Ömer (ö.Bağdat- ?) Hadis no: 4736
—Kasım b. Ahmed Bağdadi (ö.Bağdat- ?) Hadis no: 4309
—Muhammed b. Abdilllah Kattan (ö.Tarsus- ?) Hadis no: 2938
—Muhammed b. Halef b. Tarık, Dari (ö.Şam- ?) Hadis no: 3600
—Muhammed b. Vezir, Mısri (ö.Merv-?) Hadis no: 2218
—Ömer b. Hafs, Vassabi (Vusabi) (ö.Hıms–264) Hadis no: 1073
—Salih b. Suheyl (ö.Kufe -?) Hadis no: 2698
—Yahya b. İsmail (ö.Hiyt -?) Hadis no: 4842

Tespitimize göre ta'dil lafızlarının son ve en zayıf mertebesi kabul edilen lafızlarla değerlendirilen yukarıdaki hocalardan 62 rivayeti bulunmaktadır. Bu rivayetlerin ayrıca değerlendirilmesi gerekir.

Sünen'deki Ebû Dâvud'un hocalarından cerh lafızlarıyla değerlendirilmiş görünen raviler ise, tespitimize göre beş ravidir. Bir de "Şeyhun min ehli Vasıt" şeklinde mübhem bir ifade ile durumu bilinmeyen hocasını bu sayıya eklersek, altı ravi denilebilir. Ebû Dâvud tarafından bilinen bu hocası hakkında, bizzat kendisinin *şeyhun* şeklindeki tabirini ta'dilin son mertebesi kabul edersek,¹ Ebû Dâvud'un hocalarından beş ravi için cerh lafızlarıyla değerlendirme yapılmıştır, diyebiliriz. Hakkında bu değerlendirmenin yapıldığı ravilerin rivayetlerinin yazılabilineceği ve durumuna göre hareket edileceği söylenmiştir.²

Şimdi bu beş hocayı ve Sünen'deki rivayet durumlarını görelim;

1.Ravi: Nasr b. 'Asım, Antaki (ö.Şam- ?) "*Leyyinu'l-hadis*" şeklinde değerlendirilmiştir.³ Bu değerlendirmeyi *Takribu't-Tehzib*'de yapan İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzib*'inde ise, İbn Hibban'ın *K.Sikat*'ında sika, 'Ukayli'nin de *ed-Duafa*'sında zayıf ve İbn Vaddah'ın da *Meşyehe*'sinde hakkında şeyh dediğini nakleder. Kütüb-i Sitte müelliflerinden sadece Ebû Dâvud'un rivayette bulunduğu Nasr b. Asım, leyyinu'l-hadis kabul edilse bile, itibar için yazılabilir. Ayrıca

¹ Leknevi, er-Ref ve't-Tekmil, s.162 ; 'Itr, Nuruddin, Usulu'l-Cerh ve't-Ta'dil, 149.

² 'Itr, Nuruddin, Usulu'l-Cerh ve't-Ta'dil, 150

³ *Tehzibü't-Tehzib*, VIII / 492; *Takribu't-Tehzib*, s:492

Sünen'de bulunan 10 rivayetini¹ incelememiz sonucu, alınan rivayetlerin ya başka bir hocasıyla beraberinde alındığı veya rivayetlerin tahriri yapıldığında, rivayet metinlerinin ve hatta senedlerin bir kısmı bile diğer Küb-i Tisa' müelliflerince rivayet olundukları, ya da Nasr b. Asım'ın rivayetleri mütabaat için getirildiği görülecektir.²

¹ Sünen, H.no: 337, 1336, 1608, 3839, 3969, 4436, 4484, 4586, 4765, 5089'dır.

² Nasr b. Asım'dan alınan rivayetlerin Sünen'deki yeri ve durumu şöyledir; **1.Rivayet-**Tahare, babun fi mecruh yeteyemm, 337 numaralı hadis, sadece Nasr b. Asım'dan alınmıştır. Darimi de Sünen'inde, Tahare, babu mecruh tūsibuhu'l- cenabetü, Hno:775 olarak aynı metin ve Evzai' (Abdurrahman b. Amr)'den sonra aynı senedle rivayet etmiştir. **2.Rivayet-** Salat, babu salati'l-leyl, 1336 numaralı hadis, Nasr b. Asım'la birlikte başka bir hocası Abdurrahman b. İbrahim(ö.Remle-245)'den alınmıştır. İbn Hacer Tehzib(5/44-45)'de Abdurrahman b. İbrahim'in sika olduğunu bildirir. Bu rivayette asıl rivayet Abdurrahman b. İbrahim'inkidir, Nasr b. Asım'ın rivayeti mütabaat için getirilmiştir. Ayrıca bu rivayeti bazen bazı sened ve aynı metinle bazen de mana rivayeti ile kütüb-i tisa müellifleri, (Buhari Ezan, Cuma' ve Daavat'ta, Müslim Salatu'l-müsafirin ve Kasriha'da, Nesai Ezan, Seh ve Kıyamu'l-leyl'de, Tirmi Salat'da, İbn Mace İkametü's-Sala ves-Sünne fiha, Malik Nida fis-Salat'da, Darimi Salat'da, İbn Hanbel de Baki Müsnedu'l-Ensar'da) toplam 94 yerde rivayet etmişlerdir. **3. Rivayet-** Zekat, babu ma la yecuz mine's-semereti fi's-sadakatı, 1608 numaralı hadis, sadece Nasr b. Asım'dan alınmıştır. Aynı rivayetin metnini Nesai, Zekât, 2447 numaralı rivayetinde vermiştir. Ayrıca Ebû Dâvud bu rivayeti babın 2. rivayeti olarak vermiştir. **4.Rivayet-** Et'ime, babu ekli fi aniyeti ehli'l-kitab, 3839 numaralı hadis, sadece Nasr b. Asım'dan alınmıştır. Bu rivayeti Buhari, Zebaih ve Sayd, 5056, 5065, 5072 numaralı rivayetlerinde, Müslim Sayd ve Zebaih ve ma Yü'kelü mine'l-hayvan, 1930 numaralı rivayetinde, Tirmizi, Et'ime, 1719 numaralı rivayetinde, İbn Mace, Sayd, 3198 numaralı rivayetinde vermiştir. **5.Rivayet-** el-Huruf ve'l-Kıraat, babun, 3969 numaralı hadis, Nasr b. Asım'la birlikte başka bir hocası Abdullah b. Muhammed, Nufeyli (ö.Cezire-234)'den alınmıştır. Burada da Nasr b. Asım'ın rivayeti mutabaat için getirilmiştir. Ayrıca bu rivayeti bazen bazı sened ve aynı metinle bazen de mana rivayeti ile kütüb-i tisa müelliflerince, 100 yerde rivayet edilmiştir. **6. Rivayet –** Hudud, babu recmi Mai'z b. Malik, 4436 numaralı hadis, Nasr b. Asım'la birlikte başka bir hocası Hişam b. Ammar, Ebû Velid (ö.Şam-245)'den alınmıştır. İbn Hacer Tehzib(9/58-61)'de Hişam b. Ammar, Ebû Velid'in saduk olduğunu bildirir. Nasr b. Asım'ın rivayeti mutabaat için getirilmiştir. Ayrıca Ahmed b. Hanbel tarafından Müsnedü Mekkiyyin, 15369 numaralı rivayette verilmiştir. **7. Rivayet-** Hudud, babun iza tetabea' fi şürbi'l-hamri, 4484 numaralı hadis, sadece Nasr b. Asım'dan alınmıştır. Ebû Dâvud bu rivayeti muallâk iki mutabaat ve iki şahid rivayetle desteklemiştir. Ayrıca bunu Nesai, Eşribe, Hno:5568, İbn Mace, Hudud, Hno:2562, Darimi, Eşribe, Hno: 2105, Ahmed b. Hanbel, Hno: 7435, 7570, 10143' rivayet etmiştir. **8. Rivayet-** Diyat, babun fi men tetabbebe bi ğayri ilmin fe e'anete, 4586 numaralı hadis, Nasr b. Asım'la birlikte başka bir hocası Muhammed b. Sabah b. Süfyan (ö. ?-240)'den alınmıştır. İbn Hacer Tehzib(7/214-215)'de Muhammed b. Sabah b. Süfyan'ın saduk olduğunu bildirir. Muhammed b. Sabah b. Süfyan'ın rivayeti mutabaat için getirilmiştir. Ayrıca bu rivayet Nesai (Kesame, Hno:4748) ve İbn Mace (Tıbb, Hno:3457)'de rivayet olunmuştur. **9. Rivayet-** Sünne, fi kitâli'l-hevaric, 4765 numaralı hadis, sadece Nasr b. Asım'dan alınmıştır. Bu rivayet, bir sonraki 4766 numaralı rivayette Hasen b. Ali b. Muhammed < Abdurrezzak < Ma'mer < Katade < Enes kanalıyla bir benzeri şahid olarak verilmiştir. Ayrıca bu rivayeti bazen bazı sened ve aynı metinle bazen de mana rivayeti ile kütüb-i tisa müellifleri, toplam 44 yerde rivayet etmişlerdir. **10. Rivayet-** Edeb, babu mayekulü iza asbaha, 5089 numaralı hadis, sadece Nasr b. Asım'dan alınmıştır. Fakat metin itibarı ile bir önceki 5088 numaralı munkatı rivayetle aynıdır. Muhtemelen Nasr'ın rivayeti buna mutabaat olarak getirilmiştir. Önceki rivayetdeki inkıta sebEbi olan mubhem isim Nasr'ın rivayetinde muttasıl olarak verilmiştir. Ayrıca rivayet Tirmizi (Dea'vat an Rasulillah, Hno: 3310), İbn Mace (Dua, Hno: 3859) ve Ahmed b. Hanbel (Hno: 418 497)

Bu nedenle Ebû Dâvud'un, hocası Nasr b. Asım'dan rivayette bulunması bir zafiyet olarak görülmemesi kanaatindeyiz.

2.Ravi: Huseyn b. Yezid, Kufi (ö.Kufe-244),¹ "*Leyyunu'l-hadis*" şeklinde değerlendirilmiştir. Sünende bir rivayeti bulunmaktadır.² Bunu, sadece Ebû Dâvud rivayet etmiştir ve Elbani de rivayeti hasen olarak değerlendirmiştir.³ İbn Hibban'ın sika gördüğü Huseyn b. Yezid, Kufi (ö.Kufe-244), aynı zamanda Tirmizi'nin de hocasıdır. Tirmizi el-Camiu's-Sahih isimli eserinde bu hocasından 6 rivayette bulunmuş ve rivayetlerin sonuna "*haza hadisun hasenun, ğaribun*" değerlendirmesinde bulunmuştur.⁴

3.Ravi: Muhammed b. Abdillâh, Ebî Bekr b. Ebî Şeybe (ö.Kufe-?)⁵ "*La Yekadu Yu'ref*" şeklinde değerlendirilmiştir. Sünende bir rivayeti bulunmaktadır.⁶ Bu ravi ile ilgi herhangi bir değerlendirmeye rastlamadığımız için durumu bilinmeyenler arasına alınmıştır. Muhammed Avvame'nin tahkikli 6 ciltlik Sünen baskısında, bu ravinin ismi Ebû Bekr b. Ebî Şeybe (Abdullah b. Muhammed b. İbrahim, ö.Kufe-235) olarak verilmektedir.⁷ Musannef sahibi bu ravi de Ebû Dâvud'un hocasıdır ve kendisinden en çok rivayette bulunduğu kimselerden biri olarak hakkında ileride bilgi verilecektir. Muhammed Avvame, Ebû Dâvud'un ancak sika bir raviden rivayette bulunacağı görüşünden hareketle ve bazı nüshalarda da bu ismin bu şekilde verilmesi nedeniyle doğru olanın Ebû Bekr b. Ebî Şeybe olmasıdır, der. Ayrıca Muhammed b. Abdillâh, Ebî Bekr b.Ebî Şeybe'den, Ebû Dâvud'dan başka birisinin rivayette bulunduğu dair bir bilgiye rastlamadığımızı da gerekçeye ilave edebiliriz. Bu rivayetin Müslim (Hudud, 22), Darimi (Hudud, babu el-hufu limen yüradu recmuhu, Hno:2357) ve Ahmed b. Hanbel (Hno:21864) tarafından rivayet edilmesi

tarafından rivayet olunmuştur.

¹ *Tehzibü't-Tehzib*, II / 341-342; Takrib, 108

² *Sünen*, Salât, babu vakti kiyami'n-nEbiyyi mine'l-leyl, H.no: 1316.

³ El-Mevsua'tu's-Şamile CD- I. versiyon, *Sünen*, 1316 numaralı hadis ta'likinde.

⁴ Bkz. Tirmizi, *Camiu't-Tirmizi*, Sıfatu'l-cenne, babu ma cae fi sıfati ehli cenne, Hno:2546; Tefsir, suretu tevbe, Hno: 3095Daavat, babu duau'n-nEbi, Hno: 3559; Menakıb, babu fi fadli'n-neni (babu ene evvelu'n-nas), Hno:3610, 3611, babu fi fadli Fatıma, Hno:3874, Mevsuatul-hadisi's-şerif, el-Kutubu's-Sitte, III.bsk. (thk.Salih b. Abdilaziz b. Muhammed b. İbrahim), Daru's-selam, Riyad-2000.

⁵ *Tehzibü't-Tehzib*, VII / 70

⁶ *Sünen*, Hudud, babu recmi Mai'z b. Malik, H.no:4433.

⁷ *Sünen*, Hudud, babu recmi Mai'z b. Malik, (thk. M.Avvame, I - VI), Hno: 4433 (4431), II.bsk. , Muessesetu Reyyan, Beyrut-2004, ay. 4431 nolu dipnotta asıl nüsha olarak belirttiği İbn Hacer'in kendi hattıyla yazdığı nüshada, Abdullah b. Muhammed (İbn Ebi Şeybe) olduğu belirtilmiş.

de, bu ismin Muhammed b. Abdillâh değil de, Abdullâh b. Muhammed (Ebû Bekr b. Ebî Şeybe) olduğunu güçlendirmektedir. Böylece "*La Yekadu Yu'ref*" şeklindeki değerlendirme de düşmüş olacaktır.

4.Ravi: Ubeyd b. Ebî Vezir, Ebû Ali (ö.Şam -?)¹ "*La Yu'refu haluhu*" şeklinde değerlendirilmiştir. Sünende bir rivayeti bulunmaktadır.² Cerh-ta'dil durumu ile ilgili bir değerlendirme bulunmaması nedeniyle bu ismi de buraya aldık. Fakat Ebû Dâvud, Ubeyd b. Ebî Vezir'le birlikte aynı metni İbrahim b. Hasen b. Heysem (ö.Missis- ?)³ ve Müemmel b. Fadl (ö.Harran-229)'dan⁴ rivayette bulunmuştur. Asıl rivayet İbrahim b. Hasen b. Heysem'indir, Ubeyd b. Ebî Vezir'in rivayeti mutabaat olarak getirilmiştir. Yani teknik açıdan sıkıntılı bir rivayet olarak görülmemesi gerektiği kanaatindeyiz.

5.Ravi: Abdullâh b. Mehled b. Halid, Temimi (ö.Hıms-260)⁵ mestur görülmektedir. Sünende bir rivayeti bulunmaktadır.⁶ Sadece Ebû Dâvud'un rivayette bulunduğu bu ravi hakkında herhangi bir değerlendirmeye ulaşamadığımız için, durumunu mestur gördük. Bununla birlikte ondan alınan bu rivayete, Buhari, Tirmizi, Malik, İbn Mace ve Ahmed b. Hanbel'in eserlerinde 34 defa yer verilmiştir. Yine Ebû Dâvud Sünen'inde bu rivayet manasına yakın metin olarak, üç rivayet daha vermiştir.⁷ Bu rivayet metnin manası itibarı ile problemlili olmadığı kanaatindeyiz.

6.Ravi: *Şeyhun min ehli Vasıt* (ö.-?)⁸ mübhem isimdir. Sünende bir rivayeti bulunmaktadır.⁹ Kendisince bilinen Vasıtlı bu şeyh, bizce bilinmediğinden tevakkuf etmek daha doğru olur. Ancak Ebû Dâvud'un cerh-tadil imamı olarak kendi kullandığı *şeyhun* lafzını bir değerlendirme olarak kabul edersek, bu ravinin de ta'dilin son ve en ehven lafzıyla değerlendirildiğini kabul edebiliriz.¹⁰ Yani

¹ *Tehzibü't-Tehzib*, V / 415,

² *Sünen*, Salât, babu men name an salatin ev nesiyeha, Hno:445.

³ *Tehzibü't-Tehzib*, I / 138

⁴ *Tehzibü't-Tehzib*, VIII / 438-439

⁵ *Tehzibü't-Tehzib*, IV / 484; Takrib, s:264

⁶ *Sünen*, Büyü', babu men iştera musarrat fe kerihaha, H.no:3445.

⁷ *Sünen*, Büyü', H.no: 3437, 3443 ve 3444.

⁸ Ceyyani, *Tesmiyetü Şüyuh*, II / 432, Muhakkik (a.y., dipnot:2) bu isimle ilgili ihtimalleri belirtir.

⁹ *Sünen*, Eşribe, babun fi'd-daziyyi, H.no: 3689.

¹⁰ Ancak el-Hatip el-Bağdadi, mechuliyetinden dolayı "Haddesene şeyhun lene" tabiri ile nakledilen rivayetin delil olamayacağını savunur. Bkz. Bağdadi, *el-Kifaye fi İlmi'r-Rivaye*, s.412, (thk. Ahmed Ömer Haşim), Daru'l-Kitabi'l-Arabî, II. Bsk. Beyrut-1406/1986.

rivayetleri itibar için yazılır ve durumuna bakılır. Fakat bu rivayetin bazı nüshalarda bulunmadığı görülmektedir.¹

Yukarıda belirtildiği üzere, hocalarının cerh-ta'dil durumu incelendiğinde, rivayeti alınamayacak derecede tamamen cerh edilmiş birisinin bulunduğu söylenemez. Sünen'deki rivayetlerin hadis teknikleri açısından sağlam kaynak ve hocalardan geldiğini söyleyebiliriz. Ancak Ebû Dâvud'un bir hocası hakkında yaptığı değerlendirme dikkat çekicidir. Zira Ebû Dâvud'un hakkında olumsuz değerlendirmede bulunduğu bir ravi'den hadis alması, bir çelişki olarak gözükmektedir. Ebû Dâvud tarafından mı bu raviye ait rivayete yer verildiği, yoksa ders esnasında yeri gelmişken söylenen bu gibi rivayetler, ders meclisindeki talebelerce veya başkaları tarafından Sünen'e dâhil edilip edilmediği soruları, kaynakların rivayet nüshaları hakkındaki problemleri hatırlatmaktadır.

Ebû Dâvud'un hakkında olumsuz değerlendirmede bulunduğu hocaları arasında gösterilen² **Şu'ayb b. Eyyup** (ö.Vasıt -261)³ : *Sadukun yüdellisi*⁴ olarak değerlendirilmiştir. Sünen'de bir rivayeti bulunmaktadır.⁵ Aslında İbn Hibban, Hakim ve Darakutnî sika ve saduk değerlendirmesinde bulundukları halde, Ebû Dâvud bu hocası hakkında; "O (Şu'ayb b. Eyyup)'dan rivayet etmekten Allah'tan korkarım."⁶, dediği naklolunur. Yaptığımız incelemede, Şu'ayb b. Eyyup'tan gelen bu rivayetin Ebû Dâvud tarafından asıl Sünen metnine dâhil edilmemiş olmasıdır.⁷

¹ *Sünen* (yazma), vr.335-a, İst.Süleymaniye Ktb. Reisulkuttab-145; *Sünen*, (thk. M.Muhyiddin Abdulhamid III/329 ve Muhammed Avvame IV/256) Eşribe, babun fi'd-daziyyi, 3689 numaralı rivayetin dipnotu.

² Sünen'in matbu nüshalarında geçmektedir.

³ *Tehzibü't-Tehzib*, III /636; Zehebî, el-Muğni fi'd-Dua'fa, I / 469 (2772), I.bsk, Daru'l-kutubi'l-ilmiiyye, Beyrut-1997

⁴ *Takribu't-Tehzib*, s:208

⁵ *Sünen*, Eyman ve Nuzur, babu me rea aleyhi keffare iza kane fi ma'siyetin, H.no: 3304.

⁶ *Tehzib*, III /636; Zehebî, el-Muğni fi'd-Dua'fa, I / 469 (2772)

⁷ İbn Hacer, İbn Hibban'ın ayrıca Şu'ayb b. Eyyup'un Vasıt'lı ve Vasıt kadısı olduğunu, münker ravilerden hadis rivayet ettiğini ve tedlis yaptığını (*Tehzib*, III /636) nakleder. Mizzi'nin de (*Tuhfetu'l-Eşraf*, 7/312 (3140) Hno: 9938) naklettiğine göre, bu rivayet Sünen'in sadece Ebû Hasen İbn Abd ve Ebû Bekr İbn Dasse nüshalarında mevcut olup diğer nüshalarda bulunmamaktadır. Seharenfuri Sünen şerhi *Avnu'l-Ma'bud*(Raid b.sabri b. Eb.'Alfe tahkiki tek cilt, s:1416, Beytu'l-efkari'd-duveliiyye, Riyad- trh.) da bu rivayetin Ebû Ali el-Lü'lüi nüshasında olmadığını ve Münziri tarafından bu rivayete yer verilmediğini belirtir. Rivayetin bulunup bulunmadığı tereddüdünden olsa gerek, Sünen şerhi *Bezlü'l-Mechud*'un Sünen metni kısmına bu rivayet alınmamış ve sadece eserin dipnotları kısmında M.Zekeriya b. Yahya Kandelevi tarafından başka bir Sünen nüshasında böyle bir rivayetin olduğu (*Bezlü'l-Mechud*, 14/256) belirtilmiştir. Ceyyani de *Tesmiyetu's-şuyuh*'da bu ismi vermemiştir.

Ebû Dâvud'un tadilin 6. mertebesi ve cerhin en hafif mertebesi ile değerlendirilen hocalarından nakledilen rivayetler (62+15=77, yani 77/5274), Sünende (%0,014) çok az sayıda bir miktarı teşkil eder. Bu durum, kaynak bir eser için büyük eksiklik olarak görülmemesi gerekir.

1.5 –En çok Rivayette Bulunduğu Hocaları

Ebû Dâvud'un en çok hadis rivayet ettiği hocaları yakından tanımamız, Sünen'in malzemesini oluşturan öncelikli kaynaklarını tanımamızı sağlayacaktır.¹ Bize bir fikir verme açısından Sünen'deki 401 hocasından gelen rivayetlerin yarısının kaynağını ve aynı zamanda Ebû Dâvud'un hocalarından da ilk 15'ni oluşturan ravileri, konumuz açısından yakından tanımayı uygun ve yeterli gördük. Bu 15 raviden rivayet edilen hadis sayısı 3082'dir. Yani Sünen'deki rivayetlerin %50'si (3082/6151=0,501) 15 hocaya dayanmaktadır. Şimdi bu ravileri, bu ravilerin kaynaklarını ve Ebû Dâvud'la olan ilişkilerini kısaca görelim;

1. Musedded b. Muserhed (ö.Basra–228), Sünen'de 588 rivayetiyle Ebû Dâvud'un en çok rivayette bulunduğu hocasıdır. Aynı zamanda Buhari'nin (ö.256) de hocasıdır.² Tirmizi ve Nesai de Muhammed b. Muhammed b. Hallad el-Bahili (ö.Basra–257)³ vasıtasıyla ondan rivayette bulunmuştur.⁴

İbn Hacer Askalani (ö.852/1448) "*el-Metalibu'l-âliye bi zevaidi'l-mesanidi's-semaniyye*" isimli eserinde,⁵ Müsedded b. Müserhed'in müsnedi de dâhil olmak üzere toplam 8 müsnedin Kütüb-i Site'ye olan zevaidini tespit etmiştir. Kanaatimizce bu Zevaid'deki Müsedded rivayetleri ile Kütüb-i Site'deki Müsedded rivayetleri bir araya toplanarak, muhtemelen Müsedded b. Müserhed'in müsnedinin bir nevi inşa edilmesine gidilebilir. Hadis tarihinde rastlayabildiğimiz ilk şerh, Ebû Hasen

¹ Bkz. Ek-IV'de Ebû Dâvud'un bütün hocaları, Sünende en çok rivayeti bulunandan rivayeti az olana doğru sıralanmıştır.

² Sezgin, *Buhari'nin Kaynakları*, s:291 (I.Lahika'da, Buhari Müsedded'den 381 rivayette bulunmuştur.)

³ *Tehzibü't-Tehzib*, VII/406, bkz. Ek-IV. Ebû Dâvud'un hocasıdır ve ondan 2 hadis rivayet etmiştir.

⁴ *Tehzibü't-Tehzib*, VIII /130–131; Nakledildiğine göre Basra'lı muhaddisler arasında ilk müsnedi yazan kişi, Müsedded'dir. Zehebî ona ait iki müsned'den bahseder. Bunların biri bir cildlik olup Muaz b. Müsenna tarafından rivayet edilmiştir. Diğeri de kendisinden Ebû Halife Fadl b. Habbab Cumahi tarafından rivayet edilen küçük müsned'idir. Kettani, bu müsnedin mevkuf ve maktu rivayetlerle dolu olduğunu belirtir.⁴ Müsedded'e ait bir müsnedin günümüze ulaştığına dair bir bilgiye rastlayamadık. Müsedded'in hocalarından bazılarının eser sahibi oldukları kaynaklardan bilinmektedir. Yani Sünen'in kaynağı durumunda olan Musedded'in de yazılı bir kaynaktan yararlandığı görülmektedir.

⁵ Bu eser Habiburrahman 'Azami tahkiki ile 4 cilt halinde neşredilmiştir. Kuveyt–1973

Muhammed b. Eslem Tusi'nin (ö.242-Tus) "*Şerhu Müsnedi'l-Müsedded*" isimli Müsedded'in müsnedi üzerine yapılan şerhtir.¹ Müsned'in değerini ve popülaritesini gösteren bu durum, kaynak bakımından Sünen için de bir kıymet ifade eder.

Ebû Dâvud'un Müsedded'en tahdis lafzıyla rivayet ettiği 588 rivayetin 563'ü merfu², 13'ü mevkuf³ ve 2 rivayeti de maktudur.⁴ Ayrıca yine bu 588 rivayetin 548 rivayeti muttasıl, 16 rivayeti mürsel⁵ ve 24 rivayeti de munkatı'dır⁶. Müsedded'in rivayetleri ile ilgili verdiğimiz bu istatistikî bilgiler, Sünen'deki rivayetlerle ilgili ayrı başlıklar altında verileceğinden burada bununla yetiniyoruz.

Ebû Dâvud'un kaynağı olan Sünen-i Ebî Dâvud'aki Müsedded b. Müserhed (588 rivayetin)'in kaynaklarından en fazla rivayet edilen bazı isimler şöyledir:

- Yahya b. Said'den 165 rivayet ve eser sahibidir.
- Süfyan b. Uyeyne'den 53 rivayet ve eser sahibidir.
- Vaddah b. Abdillâh'dan 47 rivayet
- Bişr b. Mufaddal'dan 31 rivayet

Toplam 38 raviden 610 rivayette bulunan Müsedded b. Müserhed'den, Ebû Dâvud bazı rivayetleri atıfla birleştirerek 588 rivayet şeklinde vermiştir. Yani Müsedded'in iki veya daha fazla hocasından duyduğu bir rivayet, Ebû Dâvud tarafından Heddesena Müsedded şeklinde verilen rivayetler Ebû Dâvud açısından tek, Müsedded açısından ise hocası sayısınca kabul edilebilir. Rakamlardaki farklılık da bu ölçümüzden kaynaklanmaktadır.

2. Abdullah b. Mesleme, Ka'nebi (Basra–221), tespitimize göre 334 rivayetle Ebû Dâvud'un kendisinden en çok rivayette bulunduğu 2. hocasıdır. Aynı zamanda Buhari ve Müslim'in de hocasıdır. Tirmizi ve Nesai ise Ahmed b. Hasen vasıtasıyla ondan rivayette bulunmuşlardır.⁷ Daha çok Malik b. Enes'in 3. *Muvatta* nüshası ravisi olarak bilinen Ka'nebi, aslen Medineli olup Basra'ya yerleşmiş ve sonra

¹Bağdadi, İsmail Paşa, Zeyl ala Keşfi'z-Zunun, II/482 (asıl adı: İdahü'l-Meknun fi'z-Zeyli ala'l-Keşfi'z-Zunun 'an Esami'l-Kütübi ve'l-Fünun, I-II, İstanbul–1971–72)

² Mervuf ve maktu rivayetlerin toplamı bu sayıdan çıkarılınca diğer rivayetler mervuf kabul edilmiştir.

³ Mervuf rivayetleri Sünen'deki 72, 308, 352, 377, 758, 1615, 1960, 2414, 3043, 3671, 4030, 4456 ve 4665 numaralı rivayetlerdir.

⁴ Maktu rivayetleri, 3281 ve 4405 numaralı rivayetlerdir.

⁵ Mürsel rivayetleri, 81, 1446, 1579, 1633, 2339, 2358, 2590, 2939, 3051, 3131, 3477, 3563, 3592, 4985, 5044 ve 5177 numaralı rivayetlerdir.

⁶ Munkatı rivayetleri, 468, 725, 765, 1414, 1480, 1759, 1886, 1916, 1978, 2030, 2168, 2437, 2735, 2912, 2966, 3226, 3384, 3435, 3592, 3707, 4339, 4599, 4836, 4948 ve 5256 numaralı rivayetlerdir.

⁷ Zehebî, *Siyeru 'Alam*, X /257–264; *Tehzibü't-Tehzib*, IV /491.

Mekke'ye gidip orada ikamet ederken, h.220 veya 221'de orada vefat etmiştir.¹ *Muvatta* ravisi olmasının yanısıra bir meşyehasının da olduğu nakledilmektedir.²

Zehebi, Malik'in *Muvatta*'ını Halep ve Balebekke'de Ka'nebi rivayet nüshasından dinlediğini belirtir.³ Sünen-i Ebî Dâvud'aki 334 Ka'nebi rivayetinin kaynaklarından, en fazla rivayet edilen bazı isimler şöyledir;

— Malik b. Enes'den 266 rivayet

— Abdulaziz b. Muhammed'den 20 rivayet

Toplam 26 raviden 334 rivayette bulunulmuştur. Görüldüğü gibi çoğunluk 266 rivayetle Malik b. Enes'tendir. Ebû Dâvud, Malik rivayetlerini daha çok Ka'nebi vasıtası ile almıştır.

3. Musa b. İsmail, Ebû Seleme Minkari, Tebûzeki (ö.Basra–223), Ebû Dâvud'un kendisinden 318 rivayet aldığı ve çok rivayeti bulunan Basra'daki hadis imamlarından biridir.⁴ Buhari'nin de hocasıdır.⁵ *Kitabu'l-Hadis* isimli bir eser sahibi olduğu bildirilen⁶ Musa b. İsmail, Basra'da h.223'de vefat etmiştir.

Toplam 26 raviden 318 rivayette bulunan Musa b. İsmail'in Sünen'deki kaynaklarından, en fazla rivayet edilen bazı isimler şöyledir;

— Hammad b. Seleme'den 213 rivayet

— Eban b. Yezid'den 31 rivayet

— Vüheyb b. Halid'den 31 rivayet

4. Osman b. Muhammed b. Ebî Şeybe (ö.Kufe–239): Abdullah ve Osman kardeşler, Muhammed b. İbrahim b. Osman b. Histi Absi'nin çocuklarıdır. Dedeleri İbrahim, Ebû Şeybe olarak bilinirdi. Dedelerine nispet edilerek, Abdullah Ebû Bekr b. Ebî Şeybe, Osman ise Ebû Hasen b. Ebî Şeybe olarak bilinir. Osman, Ebû Bekr'den yaşça büyüktür. Osman Kufe'de yaşamış, Bağdat'ta h.239'da vefat etmiştir.⁷

Ebû Dâvud, Osman b. Ebî Şeybe'den aldığı 315 rivayetin 12'sini, Ebû Bekr b. Ebî Şeybe'den de almıştır. Müşterek alınan rivayetlerin senedinde her iki kardeş atıf veya tahvil ile belirtilmiştir. Buhari, Müslim ve İbn Mace de ondan rivayette

¹ *Tehzibü't-Tehzib*, IV /490–492.

² Kettani, *Mustatrafe*, (Hadis Literatürü, s:308, mütc. Yusuf Özbek ilavesi)

³ Zehebî, *Siyeru 'Alam*, X /263

⁴ *Tehzibü't-Tehzib*, VIII/387–388.

⁵ Sezgin, *Buhari'nin Kaynakları*, s:290 (Sezgin'in sayımıyla Buhari'de 239 rivayeti var.)

⁶ İsmail Paşa, *Hediyetü'l-Arifin*, II / 477; Sandıkçı, *İlk Üç Asırda İslam Coğrafyasında Hadis*, s:165

⁷ Zehebî, *Siyeru 'Alam*, XI /151–154; *Tehzibü't-Tehzib*, V /511.

bulunmuşlardır. İbn Hacer Tehzib'de, Osman b. Ebî Şeybe'den Buhari'nin 53, Müslim'in de 135 rivayet aldığını ve Darakutnî'nin Tashif adlı eserinde Osman'ın tefsirinde birçok Kur'an ayetinin okunuş hatalarının kaydedildiğini belirtir.¹ Osman b. Ebî Şeybe'ye ait *Kitabü'l-Müsned*, *Kitabü's-Sünen fi'l-Fıkh*, *Tefsirü'l-Kur'an*, *Kitabü'l-Fiten*, *Kitabü't-Tarih*, *Kitabü'l-'Ayn* isimli yazılı eserlerin olduğu nakledilmektedir.² Bunlardan *Kitabü's-Sünen fi'l-Fıkh* isimli eser, Ebû Dâvud için bir model olması uzak bir ihtimal değildir. Ancak bu eserlerin günümüze ulaştığına dair bilgiye tesadüf edemedik.

Toplam 62 raviden 336 rivayette bulunan Osman b. Ebî Şeybe'nin Sünen'deki kaynaklarından, en fazla rivayet edilen bazı isimler şöyledir;

- Cerir b. Abdilhamid'den 69 rivayet
- Veki' b. Cerrah'dan 46 rivayet
- Muhammed b. Hazim'den 21 rivayet

5. Ahmed b. Muhammed b. Hanbel (ö.Bağdat–241)³, aslen Basra'lı olup dedesi Hanbel'e nisbetle daha çok, Ahmed b. Hanbel olarak bilinir. Ahmed b. Hanbel Bağdat'ta (h.164) doğmuş, orada ikamet etmiş, birçok ilmi tahsil yaptıktan sonra yine Bağdat'a dönmüş ve h.241'de orada vefat etmiştir.⁴

Ebû Dâvud'un kendisinden çok etkilendiği ve görüşlerine sıkça başvurduğu hocası olması, çalışmamız açısından önem arz etmektedir. Kaynaklarda 30 küsur esere sahip olduğu bildirilen Ahmed b. Hanbel'in,⁵ Ebû Dâvud'un 'ilel konusunda sorduğu soruların cevaplarından oluşan *Sualatu Ebî Dâvud li İmam Ahmed b. Hanbel fi Cerhi'r-Ruvati ve Ta'dilihim* isimli eseri, Ebû Dâvud'un hocasıyla olan ilişkisindeki durumu göstermektedir.

Ebû Dâvud, *Haddesena* Ahmed b. Muhammed b. Hanbel, bazen Ahmed b. Hanbel, bazen de İbn Hanbel şeklinde kısaltarak Ahmed b. Hanbel'den tahdis

¹ *Tehzibü't-Tehzib*, V / 512.

² İbn Nedim, *Fihrist*, s:320,322; Kettani, s:66, 130; Kehhale, *Mu'cemu'l-müellifin*, VI/268

³ *Tehzibü't-Tehzib*, I / 97

⁴ Hakkında geniş bilgi için bkz. Muhammed Ebû Zehra, *İbn Hanbel Hayatuhu ve Asruhu-Arauhu ve Fıkhuhu*, Kahire–1947; Cundi, Abdulhalim, Ahmed b. Hanbel, Daru'l-Mearif, Kahire–1985; Abdulğani b. Abdilaziz, *Mihnetü İmam Ahmed b. Hanbel* (thk. Abdullah b. Abdilmuhsin Türkî), Kahire–1987; vb.

⁵ Bağdadi, *Tarihu Bağdat*, IV / 412–425; İbn Nedim, *Fihrist*, s:320; İbn Kesir, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, X / 326–342; Zehebi, *Siyeru 'Alam*, XI / 177–356; İbn Hacer, *Tehzib*, I / 97–100; Kettani, *Mustatrafe*, s: 18, 80, 120.

lafzıyla, rivayette bulunur. Toplam 50 raviden 229 metinle ve 234 farklı isnadla, 231 rivayette bulunan Ahmed b. Hanbel'in, en fazla rivayette bulunduğu Sünen'deki bazı kaynak isimleri şöyledir:

- Yahya b. Said'den 40 rivayet
- Abdurrezzak b. Hemmam'dan 36 rivayet
- Süfyan b. Uyeyne'den 26 rivayet

6. Kuteybe b. Said Sakafî (ö.Belh–240) bir muhaddis olduğu kadar, hafız, fakih, kadı olarak, ensab ve ahbar ilimlerinde Horasan'da yetişen büyük âlimlerdendi. Ömer b. Harun'dan (ö.194/810) 30 bin hadis yazdığı ve Malik b. Enes'den (ö.179/795) de *Muvatta'*ı rivayet ettiği nakledilmektedir.¹

el-'Avali fi'l-Hadis, Kitabu't-Tabakat ve Kitabu't-Tarih isimli eserlere sahip olan Kuteybe'den² Ebû Dâvud Sünen'ine 193 rivayet almıştır.³ Aynı zamanda Buhari (308 rivayet)⁴ ve Müslim (668 rivayeti) doğrudan, Tirmizi ve Nesai de başka bir hoca vasıtasıyla Kuteybe b. Said'den rivayette bulunmuşlardır.⁵ Toplam 50 raviden 193 rivayette bulunan Kuteybe'nin, Sünen'deki kaynaklarından en fazla rivayette bulunduğu bazı isimler şöyledir;

- Leys b. S'ad'dan 84 rivayet
- Süfyan b. Uyeyne'den 12 rivayet
- Yakub b. Abdirrahman'dan 12 rivayet

7. Ahmed b. Salih, el-Mısri (ö.Merv–248), Taberistan'lı babasından dolayı İbn Taberî diye de bilinir. Mısırda dünyaya gelen Ahmed b. Salih, Hicaz, Yemen, Irak, Suriye bölgelerine ilmi seyahatler yaptıktan sonra Mısır'a dönmüş ve orada

¹ Bağdadi, Tarih, XII /467; *Tehzibü't-Tehzib*, VI / 488–490; Zehebî, *Siyeru 'Alam*, XI / 13–24.

² Kehhale, *Mucemu'l-Muellifin*, VIII / 128; Sandıkçı, age. s:438

³ Kuteybe b. Said rivayet ettiği bir hadis nedeniyle eleştirilmiş, ancak birçok rivayeti yanında bir rivayette hata yapması mazur görülmüştür. Bkz. Zehebî, *Siyeru 'Alam*, XI/21, (ay. Dipnot,2); bkz. Özafşar, *Rivayet ilimlerinde Eser Karizması ve Müslim'in el-Camiu's-Sahih'i*, s:297. Söz konusu rivayet Ebû Dâvud tarafından Sünen'de (Salât, babu'l-cem beyne's-salateyn, Hno: 1220) yer almıştır. Acak Ebû Dâvud bu rivayetin durumuna vakıf olarak, "Bu hadisi Kuteybe'den başka kimse rivayet etmemiştir." şekline bir açıklamada bulunmuştur. Yani bu rivayet, durumu bilinerek ve babının son hadisi olarak verilmiştir. Azimabadi *Avnu'l-Ma'bud* (Beytu'l-efkar ed-Duveliyeye baskısı tek cilt s.580) 'de söz konusu hadis şerhinde bu hadisin, Tirmizî'ye göre hasen garib, İbn Hibban'a göre mahfuz-sahih, Ebû Dâvud'a göre münker, İbn Hazm'a göre munkatı ve Hakim Nisaburi'ye göre ise mevzu olduğunu belirtmektedir. Hakim Nisaburi, *Marifetu Ulumi'l-hadis* adlı eserinde (s.119-120, 2. bsk., daru'l-kutubi'l-ilmiyye, Medine-1977) bu rivayetin metnini şaz bulur. Ayrıca bkz. Münziri, *Muhtasar Sünen'i Ebi Dâvud*, I /390; İbn Hacer, *Fehu'l-Bari*, II (9–18) / 753

⁴ Sezgin bu rakamı 304 olarak vermiştir. Bkz. *Buhari'nin Kaynakları*, s:294.

⁵ Zehebî, *Siyeru 'Alam*, XI / 15 ; *Tehzibü't-Tehzib*, VI / 490.

vefat etmiştir. Bağdat, Şam ve Antakya gibi yerlere ilmi seyahatlerde bulunduğunda, oralarda da hadis rivayetinde bulunmuştur.¹

Irak'ta Ahmed b. Hanbel'in konumu ne ise, Mısır'da da hadis ve illel konusunda otorite olan Ahmed b. Salih'in konumu aynı görülmüştür. Fakat Nesai, aralarındaki husumetten dolayı onu cerh etmiştir. Ancak bu cerhe itibar edilmemiştir.² Nitekim Buhari ondan 28 hadis rivayet etmiştir.³

Kitabu's-Sahabe isimli eser sahibi olduğu söylenilen⁴ Ahmed b. Salih'in yanında, ayrıca Hermele'ye ait kitapların bulunduğu, Abdullah b. Vehb'in yanında 100 bin hadisten 50 bin hadis yazdığı naklolunur.⁵ Ebû Dâvud, ondan 154 rivayet metni almıştır. Toplam 15 raviden 154 metinle ve farklı 155 isnadla rivayette bulunan Ahmed b. Salih'in, Sünen'deki kaynaklarından en fazla rivayette bulunduğu bazı isimler şöyledir;

- Abdullah b. Vehb'dan 96 rivayet
- Anbese b. Halid'den 18 rivayet
- Abdurrezzak b. Hemmam'dan 13 rivayet

8. Abdullah b. Muhammed, Nufeyli (ö.Harran-234) aslen Harran'lı⁶ olup Harran'da oturan büyük hadis hafızlarındandı. Onunla ilgili "Mısır'da Ahmed b. Salih, Bağdat'ta Ahmed b. Hanbel, Kufe'de İbn Numeyr, Harranda'da da Abdullah b. Muhammed Nufeyli dinin sütunlarıdır." denilmiştir. Ebû Ubeyd Acurrî'nin bildirdiğine göre Ebû Dâvud onun hakkında, "Nufeyli'den daha hafız kimseyi görmedim. Onun yanında hiç kitap ta görmedim. Bize hadis naklederken, bütün hadisleri ezberinden rivayet ederdi" dediğini nakletmektedir.⁷

Belki de Ebû Dâvud'un yegâne şifahi kaynağı mesabesinde olan hocası Abdullah b. Muhammed Nufeyli'ye ait, her hangi bir eserin olduğuna rastlayamadık. Ebû Dâvud, ondan 143 rivayet almıştır. Toplam 32 raviden 143 rivayette bulunan

¹ Bağdadi, Tarih, IV/195-202 ; İbn Hacer, Tehzib, I/69-71 ; Zehebî, *Siyeru 'Alam*, XII/160-177

² Nesai'nin Ahmed b. Salih'in ilim meclisine izinsiz girdiği ve adaleti ile ilgili iki şahit getirmediği için ona sert davrandığı ve hatta Nesai'ye meclisine katılmamasını söylediği ve Nesai'nin de bundan dolayı onu cerh ettiği naklolunur. Zehebî, *Siyeru 'Alam*, XII/168

³ Sezgin, *Buhari'nin Kaynakları*, s:233

⁴ Sandıkçı, age. s:323

⁵ Zehebî, *Siyeru 'Alam*, XII/162

⁶ Harran şu anda Şanlıurfa'nın bir ilçesi olup Urfa ile Suriye arasındaki mümbit topraklarıyla bilinen geniş ovanın da adıdır.

⁷ *Tehzibü't-Tehzib*, IV / 478; Zehebî, *Siyeru 'Alam*, X / 635

Abdullah b. Muhammed Nufeyli'nin, Sünen'deki kaynaklarından en fazla rivayette bulunduğu bazı isimler şöyledir:

- Züheyr b. Muaviye'den 48 rivayet
- Muhammed b. Seleme'den 26 rivayet
- Muhammed b. Hazim'den 8 rivayet
- Süfyan b. Uyeyne'den 8 rivayet

9. Muhammed b. Kesir 'Abdi (ö.Basra–223), Aslen Basra'lıdır ve orada vefat etmiştir.¹ Kaynaklarda kendisine ait her hangi bir eserin varlığına rastlayamadık. Ancak rivayet zincirinde bulunan ve eser sahibi olan Süfyan b. Said es-Sevri ve Şube b. Haccac gibi ravilere ait eserlerin, elinde bulunması muhtemeldir. Toplam 32 raviden 143 rivayette bulunan ve Buhari'nin de hocası olan² Muhammed b. Kesir'in, Sünen'deki kaynaklarından en fazla rivayette bulunduğu bazı isimler şöyledir:

- Süfyan b. Said'den 96 rivayet
- Hemmam b. Yahya'dan 18 rivayet
- Şube b. Haccac'dan 14 rivayet

10. Hasen b. Ali, Hulvani (ö.Mekke–242), aslen Hulvan (Hilvan)lıdır, fakat sonradan Mekke'ye göçmüş, orada yaşamış ve orada vefat etmiştir. Hulvani'nin Abdurrezzak'dan (ö.211) hadis dinlediği, Ebû Dâvud'un bu hocası hakkında; "Hulvani rical bilgisi bakımından yetkindir, fakat bu rical bilgisini kullanmamış ve rical tenkidinde de bulunmamıştır," dediği rivayet edilir.³ Kaynaklarda Hasen b. Ali'nin *Sünen* adlı bir esere sahip olduğu, başka kaynaklarda *Müsned* adlı bir eserinin de olduğu ve halku'l-Kur'an konusunda onun "Kur'an Allah kelimidir, mahlûk değildir, bunun dışında da bir şey bilmiyoruz." dediği nakl olunur.⁴

Buhari⁵, Muslim ve Tirmizi'nin kendisinden hadis aldığı Hasen Hulvani'den, Ebû Dâvud da tahdis yoluyla 137 rivayet almıştır. Toplam 35 raviden 147 rivayette bulunan Hasen b. Ali Hulvani'nin, Sünen'deki kaynaklarından en fazla rivayette bulunduğu bazı isimler şöyledir:

¹ *Tehzibü't-Tehzib*, VII /393–394; Zehebî, *Siyeru 'Alam*, X/383–384

² Sezgin'e göre Buhari ondan 61 rivayet almıştır. Bkz. *Buhari'nin Kaynakları*, s:277

³ *Tehzibü't-Tehzib*, II / 279–280; Zehebî, *Siyeru 'Alam*, XI / 398–99

⁴ *Tehzibü't-Tehzib*, II / 280; Kettani, age., s:35 ; İsmail Paşa, *Zeyl Keşfi'z-Zunun*, II / 481

⁵ Sezgin'e göre Buhari ondan 1 rivayet almıştır. Bkz. *Buhari'nin Kaynakları*, s:253

- Abdurrezzak b. Hemmam'dan 49 rivayet
- Yezid b. Harun'dan 17 rivayet
- Dahhak b. Mehled'den 8 rivayet

11. Muslim b. İbrahim, Ezdi, Ferahidi (ö.Basra–222), aslen Basra'lı olup Basra'nın müsnidi olarak bilinirdi. Ahmed b. Abdillan 'İcli, onun Basra'da büyük bir evde oturduğunu, sika olduğunu, ömrünün sonunda gözlerini kaybettiğini ve 70 kadından hadis rivayet ettiğini de nakleder.¹

Kaynaklarda kendisine ait her hangi bir eserin varlığına rastlayamadık. Fakat rivayetlerindeki sened zincirinde, eser sahibi olan Şube b. Haccac, Hammad b. Seleme, Abbad b. Raşid kanalıyla el-Hasen el-Basri gibi ravilere ait eserlerin, yanında bulunması kuvvetle muhtemeldir. Buhari'nin de hocası olan Muslim b. İbrahim'den, Ebû Dâvud tahdis yoluyla 113 rivayet almıştır.

Toplam 24 ravidan 113 metinle ve farklı 120 isnadla rivayette bulunan ve Buhari'nin de hocası olan² Muslim b. İbrahim'in, Sünen'deki kaynaklarından en fazla rivayette bulunduğu isimler şöyledir:

- Hişam b. Ebî Abdillan'dan 30 rivayet
- Şube b. Haccac'dan 31 rivayet
- Eban b. Yezid'den 18 rivayet

12. Muhammed b. Musenna, Ebû Musa (ö.Basra–252), Ebû Dâvud'un hocası olduğu gibi, Buhari³, Müslim⁴, Tirmizi ve Nesai'nin de hocasıdır. Kaynaklarda ona ait bir kitap ismine tesadüf etmemekle birlikte, İbn Hibban onun bir kitap sahibi olduğunu ve hadis rivayet ederken kitabında okuyarak rivayet ettiğini bildirmektedir. Nesai de Muhammed b. Musenna'nın kitap sahibi olduğunu ve onu ta'dil ettikten sonra, kitabında değişikliler yaptığını nakletmektedir.⁵ Ebû Dâvud tahdis yoluyla Muhammed b. Musenna'dan 112 rivayet almıştır.

¹ *Tehzibü't-Tehzib*, VIII / 145–146; Zehebî, *Siyeru 'Alam*, X/314–318

² Sezgin'e göre Buhari ondan 83 rivayet almıştır. Bkz. *Buhari'nin Kaynakları*, s:292

³ Sezgin'e göre Buhari ondan 107 rivayet almıştır. Bkz. *Buhari'nin Kaynakları*, s:280

⁴ *Tehzibü't-Tehzib*, VII /402; Özafşar, *Rivayet ilimlerinde Eser Karizması ve Müslim'in el-Camiu's-Sahih'i*, makalesinde belirtildiği gibi Müslim bu hocasından 772 rivayet almıştır. s:296

⁵ *Tehzibü't-Tehzib*, VII/401–402; Zehebî, *Siyeru 'Alam*, XII/123–126. İbn Hibban'ın bildirdiği değişiklikler, Muhammed b. Musenna'nın sözkonusu kitabına son şeklini vermediğini hatırlatmaktadır.

Toplam 40 raviden 112 rivayette bulunan Muhammed b. Musenna'nın, Sünen'deki kaynaklarından en fazla rivayette bulunduğu bazı isimler şöyledir:

- Muhammed b. Cafer'den 13 rivayet
- Muhammed b. İbrahim'den 10 rivayet
- Abdüle'ala b. Abdile'ala'dan 9 rivayet

13. Hafs b. Ömer, Ebû Ömer Havzi Basri (ö.Basra–225), Basra'nın güvenilir muhaddislerinden olup, 'Ubeydullah b. Cerir b. Cebele'nin ifadesine göre kitap sahibi birisidir.¹ Fakat kaynaklarda ona atfedilen bir eser ismine rastlayamadık. Kanaatimizce Hocası Şube b. Hacca'nın eserlerine sahip olması muhtemeldir. Hafs b. Ömer Havzi'den, Buhari² rivayette bulunduğu gibi, Ebû Dâvud da ondan tahdis lafzıyla 104 rivayet almıştır. Toplam 6 raviden 104 rivayette bulunan Hafs b. Ömer'in, en fazla rivayette bulunduğu Sünen'deki kaynaklarından bazıları şöyledir:

- Şube b. Haccac'tan 93 rivayet
- Hemmam b. Yahya'dan 6 rivayet

14. Muhammed b. 'Ala, Ebû Kureyb Hemedanî (ö.Kufe–248), Kufe hadisçilerinin ileri gelenlerinden olup, Irak'ta en fazla rivayete sahip olan ve Kufe'lilerin rivayetlerini en iyi bilen kişi olarak nakledilir. Kitap sahibi olduğu, fakat kitaplarının gömülmesini vasiyet etmesi üzerine, vefatından sonra vasiyetine uyularak kitaplarının gömüldüğü rivayet edilir.³ Dolayısıyla Muhammed b. 'Ala'ya ait bir eser ismine tesadüf edemedik. Eser sahibi hocalarına ait eserlerinin de yanında bulunma ihtimalini unutmamak gerekir. Kütüb-i sitte müelliflerinin de kendisinden rivayette bulunduğu Muhammed b. 'Ala'dan, Ebû Dâvud tahdis lafzıyla 100 rivayet almıştır. Toplam 27 raviden 100 rivayette bulunan Muhammed b. 'Ala'nın, Sünen'deki kaynaklarından en fazla rivayette bulunduğu isimler şöyledir:

- Hammad b. Usame'den 18 rivayet
- Abdullah b. İdris'ten 13 rivayet
- Muhammed b. Hazim'den 12 rivayet
- Abdullah b. Mübarek'ten 9 rivayet

¹ *Tehzibü't-Tehzib*, II / 369–371; *Zehebî, Siyeru 'Alam*, X/354–55.

² Eren, Mehmet, *Buhari'nin Sahihi ve Hocaları*, s:115. Eren'e göre Buhari ondan 62 rivayet nakletmiş.

³ *Tehzibü't-Tehzib*, VII / 363; *Zehebî, Siyeru 'Alam*, XI / 396

15.Ahmed b. 'Amr b. Abdillab b. Serh (ö.Mısır–250), Irak'lı olmakla birlikte Mısır'a yerleşmiş ve ilmi çalışmalarını orada devam ettirmiştir. Muhaddis ve hafız olan Ahmed b. 'Amr (b. Serh), fakih ve özellikle Maliki fıkhıyla meşgul olduğu, *Şerhu Muvatta* isimli bir eseri olduğundan da anlaşılmaktadır. Abdullab b. Vehb'in (ö.197) talebesiydi ve şerh ettiği *Muvatta* nüshası da, Abdullab b. Vehb'in nüshasıydı.¹ Ebû Dâvud tahdis lafzıyla Ahmed b. 'Amr (b. Serh)'den 97 rivayet almıştır. Toplam 8 raviden 97 rivayette bulunan Ahmed b. 'Amr (b. Serh)'in, Sünen'deki kaynaklarından en fazla rivayette bulunduğu isimler şöyledir;

— Abdullab b. Vehb'den 65 rivayet

— Süfyan b. Uyeyne'den 25 rivayet

1.6– Kaynak Kullanımında, Kütüb-i Sitte İmamlarıyla Ortak Hocaları

Ebû Dâvud'un bazı hocaları, aynı zamanda diğerk Kütüb-i Sitte imamlarından bazılarının da hocasıdır. Yani kaynak itibarı ile bazı hocalardan ortaklaşa rivayette bulunmuşlardır. Bu yönü ile Ebû Dâvud'un hocalarından Kütüb-i Sitte imamlarının hocaları ile müşterek olanlarını tespit etmeyi, hocaları yönü ile Kütüb-i Sitte imamları arasında bir karşılaştırma yapmayı uygun gördük. Bu tespiti yaparken, şu rumuzları kullandık;

6KİT: Kütüb-i Sitte (Buhari, Muslim, Ebû Dâvud, Nesai, Tirmizi, İbn Mace),
4S: Dört Sünen (Ebû Dâvud, Nesai, Tirmizi, İbn Mace), **B:** Buhari, **M:** Muslim, **D:** Ebû Dâvud, **N:** Nesai, **T:** Tirmizi, **K:** Kazvini İbn Mace.

Tespitimiz sonucu, Sünen-i Ebû Dâvud'daki hocaların kütüb-i sitte imamlarının da hocası olma yönüyle, hoca ve rivayet sayısına göre şu tablo ortaya çıkmaktadır:

Kütüb-i Sitte İmamları	Sünendeki Hoca Sayısı	Hocaların Ebû Dâvud'aki Rivayet Sayısı
6KİT	28 Ravi	1817 Rivayet
B,M,D,T,N	7 Ravi	365 Rivayet
B,M,D,N,K	6 Ravi	478 Rivayet
B,M,D,T,K	2 Ravi	140 Rivayet

¹ *Tehzibü't-Tehzib*, I / 90; Zehebî, *Siyeru 'Alam*, XII/62; Zirikli, *Alam*, I / 181

B,M,D,N	10 Ravi	152 Rivayet
B,M,D,T	1 Ravi	56 Rivayet
B,M,D,K	2 Ravi	7 Rivayet
B,M,D	4 Ravi	16 Rivayet
B, 4S	6 Ravi	182 Rivayet
B,D,T,N	9 Ravi	661 Rivayet
B,D,T,K	4 Ravi	30 Rivayet
B,D,T	1 Ravi	1 Rivayet
B,D,N	15 Ravi	171 Rivayet
B,D,K	1 Ravi	4 Rivayet
B,D	16 Ravi	288 Rivayet
M,4S	11 Ravi	143 Rivayet
M,D,T,N	2 Ravi	4 Rivayet
M,D,T,K	4 Ravi	42 Rivayet
M,D,N,K	7 Ravi	142 Rivayet
M,D,T	3 Ravi	6 Rivayet
M,D,N	10 Ravi	128 Rivayet
M,D,K	5 Ravi	23 Rivayet
M,D	21 Ravi	201 Rivayet
4S	5 Ravi	17 Rivayet
D,T,N	8 Ravi	18 Rivayet
D,T,K	4 Ravi	6 Rivayet
D,N,K	19 Ravi	276 Rivayet
D,T	9 Ravi	26 Rivayet
D,N	57 Ravi	293 Rivayet
D,K	16 Ravi	59 Rivayet
<u>D</u>	<u>108 Ravi</u>	<u>399 Rivayet</u>
Toplam =	401 Ravi	6151 Rivayet

Kütüb-i Sitte imamlarından hiç birinin rivayette bulunmayıp sadece Ebû Dâvud'un rivayette bulunduğu hoca sayısı ise, 108'dir. Bu hocalardan aldığı rivayet sayısı da 399'dur. Bu rakamlar, toplam (401) hocalarının % 26,93'ne ve Sünen'deki (6151) rivayetlerin % 6,48'ne tekabül eder. Bu durum, diğer Kütüb-i Sitte imamların kaynaklarından farklı olan miktar ve oranı bize verir. Sünen-i Ebû Dâvud'daki hocaların Kütüb-i Sitte imamlarından kimin hocası olup olmadığı liste halinde eklerde verilmiştir.¹

¹ Bkz. Ek-IV, Sadece Ebû Dâvud'un rivayette bulunduğu 108 hocası içinde bkz. Ek-IV'ün sonuna.

2 –Sünen'deki Malzemenin Kaynağı

Sünen-i Ebî Dâvud, sahabe ve tabiine ait görüşler, senetlerdeki rical ile ilgili değerlendirmeler, fikhî görüşler, rivayetle ilgili tercih ve değerlendirmeler, sözlük bilgileri ve konu başlıkları gibi bilgileri de içermektedir. İşte bazen kimden alındığı belirtilen, bazen belirtilmeyen bu bilgilerin kaynağı, bilgi değeri ve bu malzemenin Ebû Dâvud'a kadar olan tarihi gelişimine ve etkileşim sürecinin tespitine, Sünen-i Ebî Dâvud'un hadis literatüründe edindiği yer ve değerin bilinmesine yardımcı olacaktır.

Ebû Dâvud'un rivayette bulunduğu hocaların bazısı eser sahibidir. Bu eserlerin bir kısmının günümüze kadar gelmiş olması, Sünen'in kaynaklarının tespiti konusunda biraz da olsa işimizi kolaylaştırmıştır. Ebû Dâvud'un hocalarından eser sahibi olmayanların da, ya bir kaynak eserin ravisi veya eser sahibi bir ravinin talebesi olarak, yanında o eserle birlikte rivayet hakkını bulundurduğu gibi hususlar tespit edilmiştir. Bu noktadan hareketle, Ebû Dâvud'un birinci derecede kaynakları yanında, kaynaklarının kaynaklarını, rivayet senedlerini inceleyerek, kaynakların verdiği bilgiler kadarıyla tespit etme yolunu tercih ettik. Bu aynı zamanda bazı rivayetlerin karşılaştırılması imkânını sağlamaktadır.

Sünen'deki malzeme, başta rivayetler olmak üzere, rivayetlerin sened ve metinleri ile ilgili filolojik, cerh-ta'dil ve benzeri bilgiler olarak çeşitlilik arz etmektedir. Bu bilgiler eserin muhtelif yerlerine serpiştirilmiştir. Bir arada görülmesi açısından bu malzemenin kaynağını, hadis, cerh-ta'dil ve rical, garibu'l-hadis ve fıkıh kaynakları vb. şekilde tasnif ederek vermeyi daha uygun bulduk. Ayrıca Ebû Dâvud'dan önce geniş bir ilmi edebiyatın ve yazılı geleneğin bulunması yanında, sözlü geleneğin de devam etmesi, bazı araştırmacıları hicri üçüncü asır musannefatının sadece sözlü veya yazılı kaynaklara dayandığı gibi yanlış bir düşünceye sevk etmiştir. Bu nedenle önce Sünen-i Ebî Dâvud'daki malzemenin sözlü ve yazılı kaynak durumunu görelim.

2.1 – Sözlü ve Yazılı Kaynakları

İlk dönemden itibaren yazılı kaynaklarla beraber şifahi bir aktarımın da olduğu, bilinmektedir. Bu nedenle genelleme yaparak Sünen'deki malzemenin sadece sözlü veya yazılı kaynağa dayandığını söylemek, keskin ve iddialı bir görüş olur.

Senedlerde geçen eda siğalarının, haberleri hem şifahi, hem de yazılı kaynaktan alırken kullanıldığını unutmamak gerekir. *Haddesena*, *ahberana*, *'an* vb. gibi ıstılahlar, şeyhin talebelerine haberi kullanma müsaadesi verme anlamını taşır. Bu durum bazen bir vesikadan istinsah etme, bazen imla ettirme suretiyle yazılı bir kaynaktan yazma, ya şeyhin veya talebenin yazılı bir vesikayı okuması, ya da vesikadan şifahen yapılan bir rivayetin talebelerce sem'a olarak kabul edilmesi veya talebeler tarafından kaydedilmesi şeklinde olabilir.¹

Ebû Dâvud bazen hocasına ait yazılı belgeyi sema' yoluyla almış, bazen de aynı hocasına ait yazılı belgeden sema' olmadan nakilde bulunmuştur. Ebû Dâvud bazı rivayetleri doğrudan yazılı metinden aldığı da olmuştur. Mesela bir rivayette قال أبو داود كتب إلي الحسين بن حريث قال أخبرنا الفضل بن موسى عن معمر عن الحكم بن أبان عن عكرمة عن أبي داود كتب إلي الحسين بن حريث قال أخبرنا الفضل بن موسى عن معمر عن الحكم بن أبان عن عكرمة عن النبي Ebû Dâvud şöyle der: "Bana Hüseyin b. Hüreys yazarak şöyle dedi: Fazl b. Musa bana Mamer'den o da el-Hakem b. Eban'dan, o da İkrime'den, o da İbn Abbas kanalıyla Hz. Peygamber (s.a.)'den hadisin manasını nakletti."² Bu örnekte görüldüğü gibi Ebû Dâvud'un doğrudan yazılı malzemeyi kullandığı da olmuştur. İtiraf etmek gerekir ki Ebû Dâvud Sünen'inde kullandığı kaynak, yazılı bir malzeme de olsa, dönemindeki çoğu muhaddisin yaptığı gibi dinleyerek ağızdan alma yoluyla almışsa, hocalarından duyduğu nakle isnad ederek, şifahi kaynağı ön plana çıkarmaktadır.

Ebû Dâvud hocası Ebû Velid Tayalisi, Hişam b. Abdulmelik'den *haddesena* lafzıyla bizzat duyarak şifahi hadis aldığı halde, bazı rivayetleri ondan duymadığı için yanındaki yazılı metinden rivayet etmiştir. Sünen'in 292 numaralı rivayetin akabinde bu rivayetin قال أبو داود: ورواه أبو الوليد الطيالسي، ولم أسمع منه، عن سليمان بن كثير عن الزهري، şeklinde bir metnini verir.³ Bu ve buna benzer rivayetler, hocalarından kendisine intikal eden yazılı bir kaynağa delalet etmektedir. Sünendeki bu gibi rivayetler, rivayet hakkına sahip olmadığı halde Ebû Dâvud'un elinde bulunan yazılı malzemeye delalet etmesi kuvvetle muhtemeldir. Kanaatimizce hocalarından

¹ Eda siğalarının kullanıldığı manalar için bkz. Mustafa el-'Azami'nin *Dirasat fi'l-Hadisi'n-Nebevi* (Tercümesi *İlk Devir Hadis Edebiyatı* adıyla İz yayıncılık tarafından neşredilmiş) adlı çalışmanın Zeyl-1, s.265-272; Sezgin, *Buhari'nin Kaynakları*, s. 93.

² *Sünen*, Talak, fi'z-zihar, H.no: 2225.

³ Örnekler için ayrıca bkz. *Sünen'in* 496, 1607 numaralı hadis metinlerine.

duymadığı bu gibi rivayetleri veren Ebû Dâvud, izinli ve şifahi yolla elde ettiği yazılı kaynağı, isnadlı şekilde belirtir.

Goldziher, "Hukuki muhtevalı musannefat, musannıfları tarafından tenkide ve bir metoda tabi tutularak daha önce mevcut bir edebiyattan seçilmiş hadis derlemeleri değildir. Müellifleri tarafından kıymetli olduklarına, kendilerine has ölçülere göre hükümlenup seçilen hadisler ve binlerce hikemi sözler, bizzat bu müellifler tarafından uzun seyahatler neticesinde toplanmıştır,"¹ der. Bu iddiaya karşılık Fuad Sezgin, Buharinin Kaynakları isimli çalışmasıyla Goldziher'in bu tezinin haksız olduğunu ortaya koyarak, "İlk önce Buhari'de bazı yazılı kaynakların izleri aranmaya çalışılırken, kitabın baştan aşağı yazılı müdevvenattan yapılmış bir müntehab olduğu görülmüştür,"² der. Sezgin bu çalışmayla, Buhari ve diğer muhaddislerin senelerce bütün İslam âlemini dolaşıp yüzlerce muhaddisi ziyaret ettiği, hadislerini bir bir zapt edip ve bunlardan kitabını oluşturduğuna dair tezin, mesnetsiz olduğunu ortaya koymuştur. Ancak tek tek hadisleri şifahi gelenek üzere dinleyip zapt etmek için değil de, yanında bulunan bir hadis vesikasının rivayet hakkını uhdesine almak, bazen de elindeki rivayeti diğer nüshalarla karşılaştırma yoluna gitmek için bu seyahatlerin yapıldığı söylenebilir. Sünen'in kaynak durumu üzerinde yapılan genel bir incelemeyle bile, Goldziher'in iddia ettiğinin tam tersine, hicri üçüncü asırdaki musannefatın, sema yoluyla sözlü gelenekle birlikte daha önce mevcut edebiyattan seçilmiş ve ihtiyaca göre tasnif edilmiş hadis derlemeleri olduğu anlaşılmaktadır.

Sünen'in kaynaklarını araştırmaya konu edinirken, Sünen'in yazılı bir materyale dayandığını ispat etmekten ziyade, hangi yazılı kaynaklardan yararlandığını, kaynak kullanımı ve seçiminde nasıl bir üslup kullandığını ve bazı kaynakları ile karşılaştırma yapmak arzusundayız. Ayrıca Ebû Dâvud tarafından, kaynakların hangi nüshalarının kullanıldığını tespit de, bu kaynakların karşılaştırılmasıyla ortaya çıkacaktır. Sünen'in kaynaklarını belirtirken, Sünen'in de yazılı müdevvenattan seçildiği ve aynı zamanda şifahi gelenekle beraber günün ihtiyacına göre tespit edilen konu başlıkları altında tertip ve tasnif edildiği açık bir şekilde görülecektir.

¹ Sezgin, *Buharinin Kaynakları*, s.88 (Goldziher'in *Muhammedanische Studien*, II / 180'den naklen)

² Sezgin, *Buharinin Kaynakları*, s.88

Goldziher, "Eserinin kaynakları olarak yazılı malzemeyi kullanmış olan Ebû Dâvud, Sünen'inde kitabeti yasaklayan hadisleri hiç zikretmemektedir,"¹ tespitinde bulunur. Aslında bu tespit, Sünen'in yazılı malzemeye dayandığının delilidir. Ebû Dâvud'un kitabeti yasaklayan rivayetleri Sünen'ine almaması, onun kitabet taraftarı olduğunun ve hadislerin naklinde şifahi gelenek kadar yazılı geleneğin de kullanıldığını ve kullanılması gerektiği fikrine sahip olduğunun işareti kabul edilebilir. Nitekim Ebû Dâvud kendisi de, çağdaşı olmayan hadisçilere ait önceki hadis kitaplarından rivayetler aldığını, Sünen ile ilgili risalesinde belirtmektedir.² Sünen'de kullanılan eda sığalarından, bu yazılı malzemenin aynı zamanda sözlü olarak ta alındığı, zaman zaman sadece yazılı kaynaktan alındığı da senedsiz rivayet ve açıklamalardan anlaşılmaktadır.³

İncelememiz sonucu, Sünen-i Ebî Dâvud'un kaynakları sözlü veya yazılı kaynaklardır, diyebileceğimiz bir durum tesbit edemedik. Tam tersine yapılan araştırma ve karşılaştırmayla, Sünen'in kaynaklarının hem sözlü hem de yazılı olduğu görülecektir. Zira kendisinden rivayette bulunduğu hocaları, onun hem sözlü hem de yazılı kaynağı durumundadır.

Sünen'in rivayetlerinde, Ebû Dâvud'un hocalarından başlayarak, senedlerin ihtiva ettiği raviler olarak bakıldığında, Sünen'e kaynaklık eden önceki hocaların kitaplarından hadisleri toplayan -Musned sahibi Ahmed b. Hanbel gibi- bir kitabın sahibi olduğu görülür. Şayet o ravinin böyle bir kitabı yoksa sadece bir veya bir kaç hadis kitabının rivayet hakkını aldığı eserlerin ravisi –*Muvatta* ravisi Abdullah b. Mesleme Ka'nebi gibi- olduğu görülür. Bu eser de ya onun şeyhine veya şeyhinin şeyhine ait olabilmektedir. Bunun için öncelikle eser sahibi olan Ebû Dâvud'un hocalarını ve daha sonra sened zincirindeki eser sahibi ravileri görelim.

¹ Sezgin, age. s.40–41 (Goldziher'in *Muhammedanische Studien*, II / 198'den naklen)

² Ebû Dâvud, *Risaletu Ebi Dâvud*, (es-Sabbağ tahkikli), s.26-27.

³ *Sünen*, Tahare, H.no: 27, Ebû Dâvud bu rivayeti, "*Haddesena Ahmed b. Muhammed b. Hanbel, haddesena Ravh b. Ubade ...*" şeklinde tahdis yoluyla almış olmasına rağmen, bizzat yazılı kaynak olan *Musned*'den almıştır. Mesela Ebû Dâvud'un işitmediği No: 92 de, "*Ravahu Eban an Katade, kale sem'itu Safiye* " şeklinde ikinci bir senedi zikretmesi, elindeki yazılı bir kaynağa dayandığını, 301 numaralı rivayette de "*Kale Malik: İnni le ezunnu ...*" ifadesi de, Malik'le görüşme imkânı olmayan Ebû Dâvud'un elindeki yazılı malzemenin varlığının delilidir.

2.2 –Eser Sahibi Hocaları ve Yazılı Kaynak

Tespit ettiğimiz kadarı ile Ebû Dâvud'un 401 hocasından 63 hocası eser sahibi olup bunlardan 53 hocasının eserleri kaynaklarda geçmektedir.¹ Ancak bunların dışındaki 338 hocasının eser sahibi olmadığı iddia edilemez. Zira bu bilgiler elimizdeki kaynaklardaki verilere göre tespit edilmiştir. Kaynaklarda musannıf veya eser sahibi olarak tespit edemediğimiz bu hocaların hocaları incelendiğinde, onların da musannıf ve eser sahibi oldukları görülecektir. Bazen de bunların, bir eserin nüsha ravisi olduğu görülebilir. Yani bu hocaların elinde yazılı bir malzemenin olduğu anlaşılmaktadır.

Sünen-i Ebî Dâvud'un yazılı kaynaklarının bir kısmını bizzat Ebû Dâvud'un Mekke'lilere gönderdiği mektuptan öğreniyoruz. O mektubunda şöyle der;

"Sünen'de, İbn Mübarek (ö.Musul–181/797) ve Veki'in (ö.196/812) kitaplarından çok az hadis bulunmaktadır. Çünkü bu kitaplardaki hadislerin çoğu mürseldir. Sünen'de biraz da Malik b. Enes'in *Muvatta*'nda yer alan hadisler vardır. Hammad b. Seleme ve Abdurrezzak'ın Musannef'lerinde yer alan hadislere rastlamak mümkündür. Öyle sanıyorum ki, Sünen'de bulunan hadislerin üçte biri bile bu kitapların hepsinde yer almış değildir."²

Ebû Dâvud'un Mekke'lilere gönderdiği mektuptaki bu cümleler, Ebû Dâvud'un elinde Abdullah b. Mubarek'in (muhtemelen *Musned*, *Kitbu's-sunen fi'l-fikh* veya diğerleri), Veki' b. Cerrah'ın (ö.Mekke–197) (muhtemelen *Kitbu's-sunen'i*) eserleri,³ Enes b. Malik'in (ö.Medine–179) *Muvatta*'ı, Hammad b. Seleme (ö. -167) ve Abdurrezzak b. Hemmam'ın (ö.San'a–211) Musannef'lerinin bulunduğunu göstermektedir. Sünen'deki bu ravilerden gelen rivayetleri tespit ettik. Bu rivayetlerle ilgili geniş bilgi "Sünen'deki Kaynak Kullanımı ve Metodu" başlığında verilecektir.

Ebû Dâvud'un eser sahibi olan hocaları ile ilgili bilgi, dipnotlarda işaret edilerek Ek–IV'de verildiğinden, hepsini eserleriyle birlikte burada zikretmeye ihtiyaç duymuyoruz. Ancak, Ebû Dâvud'un Hocaları ve günümüze kadar gelen eserlerini kronolojik olarak şöyle sıralayabiliriz;

¹ Bkz. Ek-IV.

² Ebû Ğudde, Abdulfettah, *Selasu Resail fi 'İlmi Mustalahi'l-Hadis* içinde "*Risaletü'l-İmam Ebi Dâvud ila ehli Mekke fi vasfi Sünen'ihî*", I.baskı, 1997-Beyrut.

³ Bkz. Sandıkçı, a.g.e, Abdullah b. Mubarek'in eserleri için s.416, Veki' b. Cerrah'ın eserleri için s.205.

- Said b. Mansur (ö.Mervruz–227). Eseri: *Sünen*.¹
- Ali b. Ca'd el-Cevheri (ö.Bağdat–230) *Müsned'i* ²
- Yahya b. Main (ö.Medine -233). Eseri: *et-Tarih ve'l-İlel*.³
- Ali b. Abdilllah b. Cafer (b. Medini) (ö.Samerra–234). Eseri: *el-İlel*.⁴
- Zuheyir b. Harb, Ebû Hayseme (ö.Bağdat -234). Eseri: *Kitabu'l-ilm*.⁵
- Abdullah b. Muhammed, İbn Ebî Şeybe (ö.Kufe–235). Eserleri: *Musannaf*,⁶ *Kitabu'l-iman*.⁷
- İshak b. İbrahim Raheveyh (Rahuyeh) (ö.Nisabur–238)'in *Müsned'i* ⁸
- Ahmed b. Muhammed b. Hanbel (ö.Bağdat–241). Eserleri: *Musned*,⁹ *Kitabu'l-ilel ve m'arifetu'r-ricel*,¹⁰ *Kitabu'z-zuhd*,¹¹ *Kitabu's-sunne*,¹² *Kitabu's-salat ve ma yelzemu fiha*,¹³ *Kitabu'l-eşribe*,¹⁴ *Kitabu'l-vera' ve'l-iman*,¹⁵ *Kitabu'r-redd ala'z-zenadika ve'l-cehmiyye*.¹⁶
- Hennad b. Seriy (ö.Kufe–243). Eseri: *Kitabu'z-zuhd*.¹⁷
- Humeyd b. Mahled, Zencuveyh Nesai (ö.Hıms–251). Eseri: *Kitabu'l-emval*.¹

¹ Malegaon, 1967 de neşredilmiştir. Beyrut'da Habiburrahman A'zami tarafından 1387'de 2 cilt halinde neşredilmiştir.

² Ebû'l-Kasım Abdullah b. Muhamed b. Abdilaziz Bağavi'nin cemettiği *müsned*, Abdilmehdi b. Abdilkahir'in tahkiki ile iki cilt halinde 1985'te Kuveyt'de basılmıştır. Hadisu Ali b. Ca'd, Eczaü Ca'diyyat ve el-Ca'diyyat adlarıyla anılan bu eserde 3589 rivayet vardır.

³ Nur Ahmed Sayf tarafından tahkik edilerek 1979 da 4 cilt halinde neşredilmiştir.

⁴ M. Mustafa A'zami tahkiki ile 1972 de Mektebetu'l-İslami tarafından neşredilmiştir.

⁵ Dimeşk, 1966 da M. Nasiruddin Elbani tarafından neşredilmiştir. Tuğ, Salih, *Züheyir b. Harb ve Kitabu'l-İlm* adlı Eseri, (Te'lif, tah. ve trc.) İ. Ü. E. F. Yay. İstanbul–1984.

⁶ Haydarabad'da 1960-1970'de 4 cilt halinde Abdulhalik Han Afgani tarafından neşredilmiştir. Daha sonra Beyrut'ta 1970 de Habiburrahman A'zami tahkiki ile 11+fihrist cilt halinde neşredilmiştir. Daha sonra da değişik neşirleri yapılmıştır.

⁷ Dimeşk'de 1966 da neşredilmiştir.

⁸ Müsnedü İbn Rahuye, Müsnedü Ümmül-Müminin Aişe olarakta bilinen eser, Abdülğafur Abdülhak Hüssyn'in tahkiki ile 1412'de üç cilt halinde Medine'de neşredilmiştir.

⁹ Kahirede, 1311 de 6 cilt olarak neşredilmiştir.

¹⁰ Ankara'da 1963 de T. Koçyiğit ve İ. Cerrahoğlu tarafından neşrolundu.

¹¹ Beyrut'ta 1978 de neşredilmiştir.

¹² Mekke'de 1349 da neşredilen bu eser, Müsned gibi oğlu Abdullah tarafından rivayet edildiğinden, oğluna da nispet edenler olmuştur..

¹³ Hindistan'da neşredilmiştir.

¹⁴ Beyrut'ta Subhi es-Semerrai tahkiki ile neşredilmiştir.

¹⁵ Kahire'de 1340 da neşredilmiştir.

¹⁶ Darulfünun İlahiyat Fakültesi Mecmuası, yıl:2, sayı:56'da Kıvamuddin Burslan tarafından fotokopi ve tecümesiyle beraber 1927 de neşredilmiştir.

¹⁷ Kuveyt'te Abdilrahman b. Abdilcebbar tahkiki ile 1985 de neşredilmiştir.

—Abdullah b. Abdirraman Semerkandi, Darimi (ö.Merv -255). Eseri: *Sünen*.

Ebû Dâvud'un hocalarına ait bu eserler günümüze ulaşmakla birlikte, neşredilmiş eserlerdir. Sadece bunları vermedeki gayemiz, yazılı metne örnek olmakla birlikte, bunların bir kısmı Sünen'le karşılaştırılacaktır. Örneğin Ali b. Abdillâh b. Cafer (b. Medini)'ye ait sadece el-İlel'ini burada belirttik. Kaynaklarda geçen, günümüze ulaştığıyla ilgili bilgiye sahip olmadığımız *Müsned* ve *ilel'ül-müsned* isimli gibi eserlerini belirtmedik. Nitekim Sünen'i, bize ulaşmayan kaynaklarla karşılaştırma imkânına sahip değiliz. Sünen'in kaynaklarından öncelikle hadis kaynaklarını görelim.

2.3 – Hadis Kaynakları

Bir hadis kitabı olarak Sünen-i Ebî Dâvud'un dayandığı kaynakların çoğunluğunun, hadis kitaplarından oluşması gayet doğal bir durumdur. Hadis kaynaklarının bir kısmı, kendisinden rivayette bulunduğu hocalarına aittir. Bir kısmı da hocalarının dışındaki ravilere ait olduğu anlaşılmaktadır.

Ebû Dâvud'un, rivayet hakkını uhdesinde bulundurmadığı hadis kaynaklarına da sahip olduğu, Sünen'indeki taliklerden anlaşılmaktadır. Senedlerdeki ravilerin musned, cami, sunen, cüz, muvatta, hadis, sahife veya kitabu's-salât, kitabu't-tahare, kitabu'l-menasik, kitabu'l-edeb, kitabu'l-feraid vb. gibi belli konulara tahsis edilmiş hadis kitaplarına sahip olduğu görülmüştür. Bu eserlerin bir kısmının varlığını kaynaklardan öğreniyoruz. Bir kısmı ise günümüze kadar gelebilmiş ve hatta neşredilmiştir.

Sünen'deki her hadis yazılı bir hadis kaynağına dayansa da, senedlerdeki ravilerin eserlerinin günümüze kadar gelmeyeşlerinden dolayı, Sünen'in bütün hadis kaynaklarını yazabilecek durumda değiliz. Ancak "Sünen'deki Kaynak Kullanımı Ve Metodu" başlığında, rivayetleri karşılaştırma imkânına sahip olduğumuz hadis kaynaklarını vermeye çalışacağız.

Hocalarından Hadis Kaynakları, Eserleri ve Alınan Rivayet Sayısı

<i>Hocaları</i>	<i>Eserleri</i>	<i>Rivayet Sayısı</i>
Said b. Mansur (ö. 227)	Sünen	49 rivayet
Ali b. Ca'd (230)	Müsned	3 rivayet
İbn Ebî Şeybe (ö.235)	Musannef	61 rivayet

¹ Kettani, *Hadis Literatürü*, s:48 (ay.37. numaralı dipnotta tahkikli neşrinin yapıldığı bildirilmiştir.)

İshak b. İbrahim (ö.238)	Müsned	4 rivayet
Ahmed b. Hanbel (ö.241)	Müsned	231 rivayet
Darimi (ö.Merv -255)	Sünen	3 rivayet

Ebû Dâvud'un eser sahibi ve eserleri günümüze kadar gelen bu hocalarından rivayet ettiği hadis sayıları, Ebû Dâvud'un bizzat Sünen'inde eda sigalarıyla sevk ettiği rivayetler sayılarak tespit edilmiştir.

Hocalarının hocalarına ait hadis eserleri;

Bu eserler, Sünen'in kaynağının kaynağı durumundadır. Onlar da şunlardır;

—Malik b. Enes'in (ö.Medine–179)'in *Muvatta'*

—Abdullah b. Vehb b. Muslim'in (ö.Mısır–197) *K.Cami fi'l-Hadis*

—Muhammed b. İdris, Şafii'nin (ö.Mısır–204) *Müsned, Sünen ve el-Umm*

—Ebû Dâvud Tayalisi, Süleyman b. Dâvud'un (ö.Basra–204) *Müsned'i*

—Abdurrezzak b. Hemmam'ın (ö.Yemen–211) *Musanna'f'i*

—Abdullah b. Zubeyr b. İsa, Humeydi'nin (ö.Mekke–219) *Müsned'i*

—Hakem b. Nafi', (Ebû'l-Yeman)'ın (ö.Hilvan–222). *Cüz'ü*

Yine Sünen'deki rivayet senedlerinde bulunan eser sahibi bazı ravilerin, günümüze kadar gelmiş ve neşredilmiş hadis kaynakları ise şöyledir.

—Zeyd b. Ali b. Huseyn (ö.Kufe–122)'in *Müsned'i*.¹

—Hemmam b. Münebbih'in (ö.San'a–131) *es-Sahife'si*

—Süheyl b. Ebî Salih'in (ö.138) *Sahife'si (Cüzü)*.

—Ubeydullah b. Ömer b. Hafs (ö.Medine–147)'ın *cüz'ü*.

—Mamer b. Raşid'in (ö.San'a–154) *Kitabu'l-Cami'i*.

—İbrahim b. Tahman b. Ş'ube'nin (ö.Nisabur–163) *Meşyehetu İbn Tuhman'ı*

Ebû Dâvud'un Sünen'indeki rivayet senedlerinde bulunan bu isimler, Sünen'in başlıca kaynaklarındandır. Ancak bu ravilerden gelen rivayetlerin hepsi, ravilere ait şu isimli eserlerinden alınmıştır diyebilecek bir durumda değiliz. Zira bu ravilere ait eserlerden ancak bir kısmı günümüze kadar gelebilmiştir. Burada öne çıkan ve önem arz eden durum, Sünen'in yazılı kaynaklardan seçilerek tasnif edildiğinin anlaşılmasıdır. Ancak Sünen'de bulunan bu rivayetlerin, günümüze gelen hadis

¹ Bazı fikhî meseleleri ihtiva ettiği için *el-Mecmu el-Fikhî* olarak isimlendirilen müsned, Abdulaziz b. İshak Bağavi tarafından cemedilmiştir. 1919'da Milano'da basılan müsned, bir mukaddime ile 1983'de Beyrut'da yeniden neşredilmiştir.

kaynakları ile karşılaştırmasını ve Ebû Dâvud'un kaynak kullanım üslubunu, "Sünen'deki Kaynak Kullanımı ve Metodu" başlığında vereceğiz.

2.4 – Cerh-Ta'dil, Rical ve İlel Kaynakları

Ebû Dâvud'un Sünen'inde cerh-ta'dil ve rical bilgisi ile ilgili kullandığı ifadelerin bir kısmı kendi bilgisi olmakla birlikte, bir kısmı da kendinden önceki kaynaklara dayanmaktadır. Bunların da bir kısmı kendi hocaları ve eserleri, bir kısmı da kendisiyle görüşme imkânı olmayan hocalara ait kaynaklardır. Şimdi Sünen'den hareketle Ebû Dâvud'un cerh-ta'dil ve rical kaynaklarını görelim.

2.4. 1 – Hocalarından Cerh-Ta'dil, Rical ve İlel Kaynakları

— **Muhammed b. İsa Tabba'**(ö.Taberiyye-224): Hafızası ve bilgisi ile Ahmed b. Hanbel'in övgüsüne mazhar olmuş Muhammed b. İsa, aslen Bağdatlıdır, fakat Adana'ya göçmüş ve orada ikamet etmiştir. Musannıf olduğu kaydedilmesine rağmen, kendisine nisbet edilen herhangi bir eser ismi verilmemiştir.¹ Ebû Dâvud, Muhammed b. İsa'nın bu konudaki bilgisine iki yerde muracaat etmiştir.²

Cerh-ta'dil ile ilgili 807 numaralı rivayette, قال ابن عيسى لم يذكر أمية أحد إلا معتمر "İbnu İsa dedi ki; Mu'temir'den başka hiç kimse, senedde Ümeyye'yi zikretmedi."

— **Yahya b. Main** (ö.Medine -233): Yahya b. Main, cerh-tadil, rical bilgisi ve ilel konusunda da Ebû Dâvud'a kaynaklık etmiştir. Bizzat kendisinin bu konularda eser kaleme aldığı ile ilgili bir bilgiye sahip olamadığımız Yahya b. Main'in görüş ve sözleri, onun talebeleri tarafından bir araya getirilmiştir. Mesela Abbas ed-Duri (ö.271) rivayetiyle *et-Tarih ve'l-İlel*³, Ebû Abbas Ahmed b. Muhammed b. Kasım rivayeti ile *Marifetu'r-Rical*⁴ ve *Süalât*'lar da bu şekilde tasnif edilmişlerdir.

Ebû Dâvud, Sünen'indeki cerh-tadil ve rical bilgisi ile ilgili Yahya b. Main'den naklettiği bilgiler şöyledir:

H.no: 287'de وعمر بن ثابت رافضي رجل سوء ولكنه كان صدوقا في الحديث وثابت بن المقدام "Yahya b. Maîn'in zikrettiğine göre Amr b. Sabit Rafızî ve

¹ Ceyyani, *Tesmiyetu Şuyuh*, II/334; *Tehzibü't-Tehzib*, VII / 368–370; Sandıkçı, a.g.e., s.119.

² Sünen, H.no: 807, 3331.

³ Ricale dair olan bu eser alfabetik olup Nur Ahmed Sayf tarafından tahkik edilerek IV cilt halinde 1979'da neşredilmiştir.

⁴ Bkz. Umeri, Ekrem Ziya, *Hadis tarihi*, s.122–123, (trc. İsmail Kaya), Esra Yayınları, Konya–1990.

kötü bir adamdır, fakat o hadis konusunda *saduktur*, İbnu'l-Mikdam ise *sika* bir adamdır." ¹

— **Ahmed b. Muhammed b. Hanbel** (ö.Bağdat–241): Hadisde Ebû Dâvud'a kaynaklık eden Ahmed b. Hanbel, cerh-tadil, rical ve illel bilgisi konusunda da kaynaklık etmiştir. Bu sahada da yetkin olan Ahmed b. Hanbel'e ait *kitabu'l-illel ve marifetu'r-ricâl* isimli eseri, günümüze ulaşmış neşredilmiştir. Bir de Ebû Dâvud'un illel konusunda İbn Hanbel'e sorduğu soruların cevaplarından oluşan eseri de, *Sualatu Ebî Dâvud li İmam Ahmed b. Hanbel fi Cerhi'r-Ruvati ve Ta'dilihim* ismiyle neşredilmiştir. Ebû Dâvud'un kendisinden çok etkilendiği ve görüşlerine sıkça başvurduğu hocası Ahmed b. Hanbel'den, "*semi'tu Ahmed*", "*kale Ahmed*" "*beleşeni*" şeklinde nakillerde bulunmuştur.

H.no: 132'de *وسمعت أحمد بن حنبل يقول: إن ابن عيينة زعموا أنه كان ينكره ويقول: إيش هذا طلحة عن أبيه عن جده؟* Ebû Dâvud Şöyle dedi: "Ben Ahmed b. Hanbel'i "iddiaya göre bu hadisi İbn Uyeyne de kabul etmezmiş ve –"Talha babasından, (babası da) dedesinden" bu ne biçim sened böyle – dermiş, derken işittim." ²

— **Ahmed b. Salih, Mısri** (ö.Merv–248): Ebû Dâvud'un kendisinden en çok hadis rivayetinde bulunduğu hocalarından olan Ahmed b. Salih, Ebû Dâvud'un cerh-tadil konusunda da muracaat ettiği kaynaklarından.

H.no: 888'de *قال أحمد بن صالح قلت له مأنوس أو مأبوس ؟ فقال أما عبد الرزاق فيقول مأبوس وأما حفطي فمأنوس* Ebû Dâvud dedi ki: "Ahmed b. Salih (şöyle) dedi: Ben Abdullah b. İbrahim sana bu hadisi nakleden ravinin ismi Mânûs mu yahut Mâbûs mudur? dedim. (O da bana); "Abdurrezzak (bu ravinin isminin) Mâbûs (olduğunu) söylüyor. Amma benim hafızamda kaldığına göre Mânûs'tur, diye cevap verdi." ³

2.4. 2 – Hocaları Dışındaki Cerh-Ta'dil-Rical ve İllel Kaynakları

— **Muhammed b. Müslim b. Şihab ez-Zühri**(ö.124): Ebû Dâvud, Sünen'inde iki yerde Zühri'nin değerlendirme bilgisine yer vermiştir.

H.no:2188'de *قال أبو داود أبو الحسن هذا روى عنه الزهري قال الزهري وكان من الفقهاء روى* Ebû Dâvud dedi ki: Ebû'l-Hasen, şu kendisinden

¹ *Sünen*, H.no: 287. Diğer örnekler için bkz H.no: 309, 1284, 1427, 2007, 2377, 3338, 4726, 4964.

² *Sünen*, H.no: 132. Diğer örnekler için bkz H.no: 202, 287, 309, 330, 758, 1054, 1391, 1837, 2188, 2377, 2690, 3040, 3274, 3682, 3948 ve 5113.

³ *Sünen*, H.no: 888. Diğer örnek için bkz H.no: 2268.

Zühri'nin (hadis) rivayet ettiği kişidir. Zührî onun fukahâdan biri olduğunu söylerdi ve Zührî Ebû'l-Hasen'den (birçok) hadisler rivayet etmiştir." ¹

— **Şube b. Haccac** (ö.160): Ebû Dâvud Sünen'inde dört yerde Şube'nin değerlendirmesine yer vermiştir.

Hno:202'de: Ebû Dâvûd, "Yanı üzerine uzanana abdest lâzımdır," sözü münker bir hadîsdir," der. Hadisteki illet ile ilgili Şube'nin şu sözünü nakleder; وقال شعبة إنما سمع قتادة من أبي العالية أربعة أحاديث حديث يونس بن متى وحديث ابن عمر في الصلاة " وحديث " القضاة ثلاثة " وحديث ابن عباس " حدثني رجال مرضييون منهم عمر وأرضاهم عندي عمر "Şube şöyle demiştir: "Katâde Ebû'l-Aliye'den dört hadis işitmiştir. Bunlar; 1.Yunus b. Mettâ hadisi, 2.Namaz hakkında İbn Ömer hadisi, 3.Kadılar üçtür hadisi ve 4. İbn Abbâs'ın; "Kendilerine güvenilir kişiler bana bu hâdisi nakletti. Onlardan biri ve en güvenilir olanı Hz. Ömer'dir" diye başlayan hadisidir." ²

— **Süfyan b. Said b. Mesruk Sevri** (ö.161) Ebû Dâvud Sünen'inin bir yerinde Sevri'nin değerlendirmesine yer vermiştir.

Hno:180'de, وروي عن الثوري قال ما حدثنا حبيب إلا عن عروة المزني يعني لم يحدثهم عن عروة بن الزبير بشيء "Rivayet edildiğine göre es-Sevri; "Habib, bize yalnızca Urvetü'l-Müzeni'den (haber) nakletti" demiştir. (Yani Sevri bu sözünü) Habib'in 'Urve b. Zübeyr'den kendilerine hiç bir haber nakletmediğini söylemek ister."

—**Hammad b. Zeyd** (ö.179) Ebû Dâvud Sünen'inde iki yerde Hammad b. Zeyd'in değerlendirmesine yer vermiştir.

Hno:65'de قال أبو داود حماد بن زيد وقفه عن عاصم هو عاصم بن المنذر بن الزبير بن العوام " Ebû Dâvûd, Hammâd b. Zeyd (bu hadisi) Asım (b. Münzir b. Zübeyr b. Avvâm)'dan mevkuf olarak nakletti, demiştir." ³

—**Abdullah b. Mubarek Mervezi** (ö.181) Ebû Dâvud Sünen'inde bir yerde İbnu Mubarek'in değerlendirmesine yer vermiştir.

Hno:1004'de, قال عيسى نهاني ابن المبارك عن رفع هذا الحديث "Selâmı uzatmamak sünnettir." Hadisi ile ilgili Ebû Dâvud, "İsa b. Rakkaşı dedi ki; Abdullah b. Mubarek bu hadisi merfu olarak rivayetimi yasakladı," görüşünü nakletmiştir.

—**Abdullah b. İdris Evdi** (ö.192): Ebû Dâvud, Sünen'inde bir yerde Abdullah b. İdris değerlendirmesine yer vermiştir.

¹ Sünen, H.no: 2188. Diğer örnek için bkz H.no: 2423.

² Sünen, H.no: 202. Diğer örnekler için bkz H.no: 996, 3339, 5155.

³ Sünen, H.no: 65. Diğer örnek için bkz H.no: 3604.

Hno:2213'de Ebû Dâvud rivayetindeki tanıtıcı bir fazlalığı, İbnü'l-Ala şu sözleri ilave etti, diyerek **زيد ابن العلاء قال ابن إدريس وبياضة بطن من بني زريق** "İbnu İdris, Beyada Zürayk oğullarından bir koldur," sözünü nakleder.

— **Malik b. Enes** (ö.197): Ebû Dâvud Sünen'inin iki yerinde Malik'in değerlendirmesine yer vermiştir.

H.no: 301'de **قال مالك إنني لأظن حديث ابن المسيب إنما هو من طهر إلى طهر ولكن الوهم دخل** "Mâlik: "Ben İbn Müseyyeb'in "öğleden öğleye..." şeklindeki hadisinin "temizlikten temizliğe, (tuhırdan tuhra)."şeklinde olduğunu zannediyorum. Ancak yanlışlık sonucu insanlar bunu değiştirerek, "öğleden öğleye (zuhırdan zuhra)" şekline çevirmişlerdir." ¹

— **Yahya b. Said Kattan** (ö.198) Ebû Dâvud Sünen'inde bir yerde Yahya b. Said'in değerlendirmesine yer vermiştir.

Hno:2695'de **كان يحيى بن سعيد يطعن في هذا الحديث لأنه ليس من قديم حديث سعيد لأنه تغير** "Yahya b. Sâid bu hadisi tenkid ederdi. Çünkü bu hadis Said (b. Ebû Arube)'nin (Katade'den rivayet ettiği) evvelki hadislerinden değildir. Oysa Said hicri kırkbeş senesinde bunamıştı. Bu hadisi de ömrünün son zamanlarında rivayet etmiştir."

—**Abdurrahman b. Mehdi** (ö.198) Ebû Dâvud Sünen'inin iki yerinde Abdurrahman b. Mehdi'nin değerlendirmesine yer vermiştir.

H.no:159'de **كان عبد الرحمن بن مهدي لا يحدث بهذا الحديث لأن المعروف عن المغيرة أن** "Abdurrahman b. Mehdi bu hâdisten hiç bahsetmezdi. Çünkü el-Muğîre'den (gelen) ma'ruf hadis, "Nebi (s.a.v.) mestler üzerine mesh etti" şeklindedir." ²

—**Yezid b. Harun b. Zazan** (ö.206) Ebû Dâvud Sünen'inde bir yerde Yezid b. Harun'un değerlendirmesine yer vermiştir.

H.no: 228'de **ثنا الحسن بن علي الواسطي قال سمعت يزيد بن هارون يقول هذا الحديث وهم يعني** Hasen b. A li el- Vâsîf bize haber verdi ve dedi ki; "Yezîd b. Harun'un bu hadisi (Ebû İshak hadisini kastederek) yanlışmadır," dediğini duydum.

¹ *Sünen*, H.no: 301. Diğer örnek için bkz H.no: 2424.

² *Sünen*, H.no: 159. Diğer örnek için bkz H.no: 2337.

Görüldüğü üzere Ebû Dâvud, Sünen'inde hem şifahi, hem de yazılı yolla cerh-ta'dil, rical ve ilel kaynaklarını kullanmış ve kullandığı kaynakları da ya senedle veya "Kale fulan" tarzında müellif ismini vererek kaynağını belirtmiştir.

2.5 – Garibu'l-Hadis ve Luğat Kaynakları

"Garibu'l-Hadis, hadis metninde geçen ve az kullanılması dolayısıyla anlaşılması güç olan kapalı kelimelere verilmiş bir isimdir.¹ Hadisçiler arasında garip kelimeyi bilmeyen ayıplanmış, böyle kimselere Hz. Peygamber'in sözlerini zanna dayanarak tefsir etmekten sakınmaları tavsiye olunmuştur. Bazı hadisçiler de bu konuda geniş bilgileri olmadığı için hadis tefsirinden kaçınmışlardır. Mesela Ahmed b. Hanbel'e bir kelime hakkında sorulduğu zaman, "Onu garip ehline sorun. Ben Hz. Peygamber'in sözleri hakkında zan ile konuşmaktan hoşlanmam," demiştir."²

Ebû Dâvud, Sünen'inde bazı rivayetlerdeki kelimelerin lüğavi manalarını verme ihtiyacı duymuştur. Sünen'deki rivayet metinlerinde geçen bazı garip kelimeleri kendi açıkladığı gibi, bazen de bu kelimelerin manasını hocalarından nakleder. Bu durum, aynı zamanda rivayetteki hükmün iyi anlaşılmasına yöneliktir. Ebû Dâvud'un, ihtisas alanına göre hocalarından nakiller yaptığı anlaşılmaktadır. Sözgelimi hadis eserine sahip olduğu halde kendisinden hiç hadis rivayette bulunmayıp, sadece lüğat ile ilgili açıklamalarını naklettiği hocaları olmuştur. Mesela Zekât ve Diyat bölümlerindeki develerin yaşı ile ilgili bablar buna örnektir.³

Ebû Dâvud'un rivayetlerde geçen garibu'l-hadis, lüğat veya fıkhu'l-luğa ile ilgili nakilde bulunduğu bu kaynak isimlerin üçü, Ebû Dâvud'un hocalarıdır. Diğerleri de Ebû Dâvud'un yanında eserlerinin bulunduğu kaynak isimlerdir. Şimdi bu isimleri biraz yakından tanıyalım:

— **Süfyan b. Said b. Mesruk Servi** (ö.161): Ebû Dâvud, Sünen'inde üç yerde Süfyan Sevri'nin açıklamasına yer vermiştir. Bu açıklamalar şunlardır:

Hno:3105'deki hadis metninde geçen وفكوا العاني *el-'ani* kelimesinin esir anlamına geldiğini söylemiştir.

Hno:3689'da geçen *ed-dâzî* kelimesinin fasıkların içkisi olduğunu söyler.

¹ İbn Salah, Osman b. Abdurrahman, '*Ulumu'l-Hadis*, (thk. Ve şerh Nureddin 'Itr), Daru'l-fıkr, Dımeşk-1406/1986, s.272.

² Süyuti, *Tedribu'r-Ravi*, II/166 ; Koçyiğit, *Hadis Istılahları*, s.115.

³ *Sünen*, Zekat ve Diyat, Babu (tefsiri) esnani'l-ibil.

قال سفيان فسألت علي بن بزيمة الكوبة el-kûbe kelimesinin anlamını Hno:3696'daki Ali b. Bezime'ye sormuş, o da davul-dümbelek olduğunu söylemiştir.

—**Nadr b. Şumeyl b. Harāṣe b. Zeyd** (ö.204), dilci ve nahivci yönüyle meşhur olmakla birlikte, Hişam b. Urve, Osman b. Ğiyas, Eşas b. Abdilmelik Humrani gibilerinden hadis dinlemiş ve hadiste güvenilir kabul edilmiştir.¹ Aynı zamanda Ebû Dâvud'un hocalarından Yahya b. Main, İshak b. İbrahim Raheveyh (ö.Nisabur–238), Ahmed b. Said b. İbrahim, Ribati (ö.Kum/Kums–246), Huseyn b. Hureys Mervezi (ö.Hıms–244), Raca b. Muracca (ö.Hıms–249), Abdullah b. Abdirrâman Darimi (ö.255), Muhammed b. Rafi' Nisaburi (ö.Hıms–245) gibileri de Nadr b. Şumeyl'den rivayette bulunmuşlardır. Yani Nadr b. Şumeyl ile Ebû Dâvud arasında sadece Ebû Dâvud'un hocaları bulunmaktadır. Gerek Sünen'de Nadr b. Şumeyl'den yapılan nakillerin muallak olması, gerekse Ebû Dâvud'un "Nadr b. Şumeyl ve Ebû Ubeyd'in kitaplarında okudum" demesi,² onun Nadr b. Şumeyl'e ait yazılı malzemeye sahip olduğunu göstermektedir. Ancak bu eserlerin Ebû Dâvud'un hangi hocasından aldığı ile ilgili bir tespit yapılamamıştır.

—**Ebû Said Esma'i Abdumelik b. Kureyb** (ö.Basra–213), daha çok dedesi el-Esma'a nisbetle bilinen büyük Arap filologlarındandır. Harun Raşid tarafından oğlu Emin'e mürebbi olarak tayin edilen Esma'i, Bağdat'ta uzun süre hilafet himayesinde kalmış ve aktif fikir ve ilim hayatını sürdürmüştü.³ İrili ufaklı 44 civarında eser sahibi olduğu nakledilen Esma'i'nin, *Kitabu'l-ibil*, *Kitabu mâ'ttufika lafzuhu ve'htulife ma'nahu* ve *Kitabu ğaribi'l-hadis* vb. eserlerinin⁴ muhaddislere kaynak olduğunu düşünüyoruz. Karşılaştırma imkânına sahip olamadığımız Ebû Dâvud'un Sünen'indeki develerin yaşlarına göre isimleri naklettiği bu bilgilerin kaynak eseri, Asma'i'nin *kitabu'l-ibil* olması muhtemeldir.

—**Ebû Ubeyd Kasım b. Selam** (ö.Mekke–224), fakih, edip ve filolog bir şahsiyet olmakla birlikte, Kur'an, fıkıh, şiir ve garip kelimelerle ilgili *el-Emval*, *el-Ğarib*, *Fadailu'l-Kur'an*, *et-Tuhur*, *en-Nasih ve'l-mensuh*, *el-Mevaiz* vb. yirmiye yakın esere sahipti.⁵ Ebû Dâvud'un Kasım b. Sellam'ın eserlerine hocası Abdullah b.

¹ Zehebî, *Siyeru 'Alam*, IX/328–332.

² Ebû Dâvud, *Sünen*, Zekât, babu tefsiri esnani'l-ibili, Hno:1590'dan sonrası.

³ A.Haffner, İ. A., I/679, M.E.B.Y. İstanbul-1993.

⁴ İbnu Nedim, *Fihrist*, s.82.

⁵ Ebû Ubeyd, Kasım b. Selam, *Kitabu'l-Emval*, s.5–9 (Mukaddime), (thk. Muhammed Halil Heras) I.bsk. Daru'l-kutubi'l-ilmiyye, Beyrut–1986; Zehebî, *Siyeru 'Alam*, X/391.

Mehled Temimi (ö.Horasan–260) vasıtasıyla ulaşması kuvvetle muhtemeldir.¹ Sünen'in Zekât ve Diyat bölümlerindeki, *babu (tefsiri) esnani'l-ibil*'de "Nadr b. Şumeyl ve Ebû Ubeyd'in kitaplarında da okudum", "Ebû Ubeyd ve onun dışındakiler dedi ki; *Nake* deve dört yaşına girince *hıkk* adını alır..." ifadesi, Ebû Dâvud'un yanında Ebû Ubeyd'in kitaplarının olduğunu gösterir.

Ebû Dâvud, gerek Hno:4538'deki *ينحجزوا* "ondan vazgeçmeleri" ifadesinin, *يكفوا عن القود* "kısastan vazgeçmeleri" anlamına geldiğini, gerekse Hno:4570'deki *imlas* (إملاص) kelimesinin ne anlama geldiğini Ebû Ubeyd'in açıklaması ile vermektedir.

— **Ahmed b. Salih, Mısri** (ö.Merv–248): Ebû Dâvud'un hocası olan Ahmed b. Salih, aynı zamanda Sünen'in hadis kaynaklarındandır. Ebû Dâvud, Sünen'inde bir yerde Ahmed b. Salih'in şu açıklamasına yer vermiştir.

H.no: 3822'da *قال أحمد بن صالح ببدر فسر ابن وهب طبق* Ahmed b. Salih dedi ki: İbn Vehb, (metinde geçen) "bedr" kelimesini "tabak" diye tefsir etti.

— **Ebû Hatim Sehl b. Muhammed b. Osman Sicistani** (ö.255). Ebû Hatim Sicistani, bir nahivci ve dil âlimi olmasının yanında, hem de bir kıraat alimidir. *İrabu'l-Kur'an, el-Maksur vel-Memduh, el-Mekat'i ve'l-Mebadi, el-Kıraat, el-Fesaha, el-Vuhuş, İhtilafu'l-Mesahif* ve *Kitâbüs-Sünen* gibi 33 esere sahip olduğu naklolunur.² Ebû Dâvud'un bizzat *semi'tu* lafzıyla hocası Ebû Hatim Sicistani'den Zekât ve Diyat bölümlerinde, develerin yaşı ile ilgili nakilde bulunmuştur.³ Bu da Ebû Hatim'in sadece lügat bakımından kaynaklık ettiğini gösterir.

— **Ebû'l-Fadl Abbas b. Ferec er-Riyaşi** (ö.Basra–257), Arap edebiyatı ve nahivdeki derin bilgisi, lügat ve şiirde hafız olması yanında, tanınmış muhaddislerden de hadis dinlemişti. Riyaşi'nin, Basradaki Zenci hareketindeki isyancı zenciler tarafından hunharca öldürüldüğü nakledilir.⁴

Ebû Dâvud'un bizzat *semi'tu* lafzıyla hocası Riyaşi'den nakilde bulunması,⁵ Ebû Dâvud'un dil, Arap edebiyatı, nahiv ve garip kelimelerle ilgili ilmin bir kısmını

¹ *Tehzibu't-Tehzib*, IV / 484.

² Zehebî, *Siyeru 'Alam*, XII/268–270

³ Ebû Dâvud, *Sünen*, Zekât, babu tefsiri esnani'l-ibili, Hno:1590'dan sonrası.

⁴ Zehebî, *Siyeru 'Alam*, XII/372–376.

⁵ Ebû Dâvud, *Sünen*, Zekât, babu tefsiri esnani'l-ibili, Hno:1590'dan sonrası.

bu hocası yanında tamamladığı anlaşılmaktadır. Riyaşı'den muallâk olarak nakledilen açıklamalar, Ebû Dâvud'un elindeki yazılı bir kaynağın varlığına işaret etmektedir.

2.6 – Fıkıh Kaynakları

Ebû Dâvud'un, Sünen'ini vasfeden risalesinde "(Sünen'deki) fikhî meseleler Sevri, Malik ve Şafii'nin meseleleridir. Topladığım hadisler de bu meselelerin aslını (kaynaklarını) oluşturmaktadır"¹ ifadesi, Sünen'in fıkıh kaynakları hakkında fikir vermektedir. Ebû Dâvud, bazı fikhî-hukuki yorum ve çıkarımları kaynak belirtmeden kendi açıklaması şeklinde verdiği gibi, bazı görüşleri de kaynağını belirterek verir. Bu noktadan hareketle Sünen'in fıkıh kaynaklarını şöyle sıralayabiliriz;

—**Hammad b. Ebî Süleyman** (ö.120) Ebû Dâvud, Sünen'inde bir yerde isim vererek Hammad b. Ebî Süleyman'ın fikhî görüşüne yer vermiştir.

H.no: 4409'da "Hammad قال حماد بن أبي سليمان يقطع النباش لأنه دخل على الميت بيته b. Ebî Süleyman, "Kefen soyan hırsızın eli kesilir, zira o ölünün evine girmiştir," dedi."

—**Süfyan b. Said b. Mesruk Sevri** (ö.161): Ebû Dâvud'un Sünen'deki rivayetler dışında Süfyan Sevri'ye ait fikhî görüşünü burada vermeyi yeterli görüyoruz. Ebû Dâvud, Sünen'inde bir yerde isim vererek Sevri'in şu fikhî görüşüne yer vermiştir.

بَاب صَلَاةِ الْخَوْفِ: مَنْ رَأَى أَنْ يُصَلِّيَ بِهِمْ وَهُمْ صَفَّانَ فَيَكْبِّرُ بِهِمْ جَمِيعًا ثُمَّ يَرْكَعُ بِهِمْ جَمِيعًا ثُمَّ يَسْجُدُ الْإِمَامُ وَالصَّفُّ الَّذِي يَلِيهِ وَالْآخَرُونَ قِيَامًا يَحْرُسُونَهُمْ فَإِذَا قَامُوا سَجَدَ الْآخَرُونَ الَّذِينَ كَانُوا خَلْفَهُمْ ثُمَّ تَأَخَّرَ الصَّفُّ الَّذِي يَلِيهِ إِلَى مَقَامِ الْآخَرِينَ وَتَقَدَّمَ الصَّفُّ الْآخِرُ إِلَى مَقَامِهِمْ ثُمَّ يَرْكَعُ الْإِمَامُ وَيَرْكَعُونَ جَمِيعًا ثُمَّ يَسْجُدُ وَيَسْجُدُ الصَّفُّ الَّذِي يَلِيهِ وَالْآخَرُونَ يَحْرُسُونَهُمْ فَإِذَا جَلَسَ الْإِمَامُ وَالصَّفُّ الَّذِي يَلِيهِ سَجَدَ الْآخَرُونَ ثُمَّ جَلَسُوا جَمِيعًا ثُمَّ سَلَّمَ عَلَيْهِمْ جَمِيعًا قَالَ أَبُو دَاوُدَ هَذَا قَوْلُ سُفْيَانَ

Korku Namazı: "Bazılarına göre imam korku namazını, iki saf halinde bulunan cemaate (şöyle) kıldırır: Onlarla birlikte beraberce tekbir alır, sonra (yine) onlarla beraber rükûya varır. Sonra arka saftakiler cemaati ayakta (korumacı olarak) beklerken imam arkasındaki (birinci) safla beraber secdeye varır. (Secdedekiler) kalkınca arkalarında (ayakta beklemekte) olan diğerleri secdeye varırlar. Sonra imamın arkasındaki saf geri çekilerek ayaktakilerin yerini alır. Sonra imam rükû'a varır. (Onunla birlikte her iki saftakiler de) beraberce rükûa varırlar. Sonra arka saftakiler cemaati bekçi olarak beklerlerken, (imam) secdeye varır ve arkasında

¹ Ebû Dâvud, *Risale*, s.28 (thk. M. b. Lutfi Sabbağ)

bulunan saf da secdeye varır. İmam ve arkasındaki saf oturunca diğerleri secdeye varırlar. Sonra (birinci saftakilerle birlikte) beraberce otururlar. Sonra imam hepsine birden selâm verdirir." Ebû Dâvûd dedi ki: Bu Süfyan'ın görüşüdür.¹

Korku namazının nasıl kılınacağı ile ilgili bu fikhî ilmiyal bilgisi Süfyan-i Sevri'den muallâk olarak alınmıştır. Muhtemelen bu metin, Süfyan-i Sevri'ye ait bir kitaptan alınmıştır.

H.no: 3054'de حدثنا محمد بن كثير قال سئل سفيان يعني عن تفسير هذا فقال إذا أسلم فلا جزية عليه Ebû Dâvud dedi ki; "Muhammed b. Kesir bize şöyle dedi; Süfyan'a şu (Müslümana cizye yoktur) hadisin tefsiri soruldu, O da (bir zımmi) Müslüman olunca onun cizye vermesi gerekmez, cevabını verdi."

—**Ahmed b. Muhammed b. Hanbel** (ö.Bağdat-241): Ebû Dâvud'a birçok konuda rehberlik ve kaynaklık eden Ahmed b. Hanbel, fıkıh konusunda da ona kaynaklık etmiştir. Sünen'de Ahmed b. Hanbel'den gelen ahkâm ile ilgili rivayetler yanında, onun fikhî görüşlerine de yer verilmiştir. İşte ondan gelen fikhî görüşler;

H.no: 238'da قال أبو داود سمعت أحمد بن حنبل يقول الفرق ستة عشر رطلا وسمعتة يقول صاع ابن أبي ذئب خمسة أرتال وثلاث قال فمن قال ثمانية أرتال قال ليس ذلك بمحفوظ قال وسمعت أحمد يقول من أعطى في صدقة الفطر برطلنا هذا خمسة أرتال وثلاثا فقد أوفى قيل الصيحاني ثقل قال الصيحاني . أطيب قال لا أدري

Ebû Dâvud dedi ki; "Ahmed b. Hanbel, " Ferak 16 rıtıldır," derken işittim. Yine onu, " İbn Ebî Zi'bi'in sa'ı 5,33 rıtıl ((دخمسة أرتال وثلاث))" derken dinledim ve bazılarının "bir sa' sekiz rıtıldır" dediklerini söyledim. "Bu mahfuz değildir" dedi. (Bir de Ahmed b. Hanbel'i şöyle derken duydum: "Kim fitır sadaksını bizim şu rıtılımla verirse sadakasını tam olarak vermiştir." Kendisine itiraz olarak "Seyhani (hurması) daha ağırdır" denilince, (önce) "Seyhani (hurması) daha iyi" dedi, (sonra da) "Bilmiyorum" dedi."

H.no: 2400'de "Oruç borcu olduğu halde vefat eden kimsenin orucunu, onun yerine velisi tutar." Hadisi ile ilgili fikhî kanaat ve görüşünü belirtirken, "قال أبو داود" Ebû Dâvud şöyle dedi; "Bu nezir hakkındadır ve bu Ahmed b. Hanbel'in görüşüdür."

H.no: 3162'de وسمعت أحمد بن حنبل وسئل عن الغسل من غسل الميت فقال يجزيه Ebû Dâvud der ki: Ahmed b. Hanbel'e, ölü yıkamadan dolayı gusletme(nin hükmü) sorulduğunda "Ona abdest (almak) yeter" diye cevap verdiğini işittim.

¹ Sünen, Salât, babu salati'l-havf.

H.no: 4001'de قال أبو داود سمعت أحمد يقول القراءة القديمة مالك يوم الدين Ebû Dâvud der ki: Ben Ahmed b. Hanbel'i "Eskiden (beri okunan) kıraat (şekli) "maliki yevmiddin", şeklidir" derken işittim.

—**Muhammed b. Hişam b. İsa b. Süleyman** (ö.Basra–252)¹ : Ebû Dâvud, Bağdat'ta Ahmed b. Hanbel'in komşusu olan Muhammed b. Hişam b. İsa'dan, hadis rivayetinde bulunmamış, ancak hadislerdeki fikhî ölçünün anlaşılması için bazı bilgi rivayetinde bulunmuştur.

H.no: 1216'da بينهما عشرة "yolculukta namazları birleştirerek kılma babında" أميال يعني بين مكة وسرف Muhammed b. Hişam b. İsa'dan naklen : "İkisinin –yani Mekke ile Serif'in- arasında on millik mesafedir," bilgisini naklederek namazları cem için sefer mesafesini verir.

—**Muhammed b. Muhammed b. Hallad, Ebû Ömer** (ö.Basra–257)²

H.no: 3280, 3281'de yemin kefaretinde kaç sa' (sadaka) verileceği babı'nda Ebû Dâvud dedi ki; " Ebû Ömer Muhammed b. Muhammed b. Hallad dedi ki; bizde "mekkuk" denilen bir ölçek vardı ki, ona Halid'in mekkuk'u denirdi. O da Harun'un ölçeği ile iki ölçektir. Halid'in bir ölçek sa'ı da Hişam b. Abdilmelik'in bir ölçek sa'ı idi. Halid el-Kasri vali olunca bir ölçek sa'ı büyüttü ve bir ölçek sa'ı on altı rıtıl oldu."

Sünen'deki kaynağın malzemesinden hareketle Ebû Dâvud'un, fakih, nahivci, kurra, şair, feraiz ve matematikçi, kadı ve zahid hadisçilerden rivayette bulunarak, hadisten başka ilimlere vakıf olmayan muhaddislerle kendini sınırlamayıp, dönemin önde gelen hocalarından ilim almaya gayret ettiği görülmektedir.

3 – Sünen'deki Kaynak Kullanımı

Kaynak tetkiki çerçevesinde, Ebû Dâvud'un Sünen'indeki kaynakları kullanma üslubunu tespit edebilmek için, öncelikle Sünen'deki rivayetleri mevcut kaynakları ile mukayese ederek, bir değerlendirmeye gidilmesi daha doğru olacaktır. Zira Sünen'de kullanılan bütün kaynaklar günümüze kadar ulaşmadığı için, bütün kaynaklarıyla karşılaştırma imkânına sahip değiliz. Sünen'in kaynakları ile uyum ve farklılıklarıyla beraber, Sünen'deki kaynak kullanım metodunu tespit ederken,

¹ Ceyyani, *Tesmiyetu Şuyuh* II/352; *Tehzibü't-Tehzib*, VII/467

² Ceyyani, a.g.e., II/344; *Tehzibü't-Tehzib*, VII/406

ulaşabildiğimiz mevcut kaynaklarla karşılaştırarak tespitlerde bulunacağımızı belirtmek isteriz. Sünen'de kullanılan kaynaklardan günümüze gelenleri görelim.

3.1 – Günümüze Kadar Gelen Kaynakları, Uyum ve Farklılıkları

Ebû Dâvud'un Sünen'inde kullandığı kaynak listesi geniş olmakla birlikte, bunlardan ancak bazıları günümüze kadar gelebilmiştir. Kaynaklar arası ilişkiler bakımından Ebû Dâvud'un Sünen'indeki kaynakları, hocalarına ait olanlar ile olmayan kaynaklar şeklinde iki kategoride görmek gerektiğini düşünmekteyiz. Bunun için Sünen'in günümüze kadar gelen kaynaklarıyla uyum ve farklılıklarını tespit ederken, kaynaklar arası bu ayırımı göz önünde bulundurduk.

3.1.1 –Hocalarına Ait Kaynaklarıyla Mukayesesi

Sünen'in kaynaklarının hepsini metin olarak, tek tek ve rivayet rivayet Sünen'le mukayese ederek ortaya çıkan farklılıkları burada vermek, elbette ki çalışmanın sınırlarını zorlayacaktır. Fakat Sünen'deki kaynak kullanım metodunun tespiti, bir anlamda Sünen'in kendi kaynakları ile uyum ve farklılıklarının neler olduğunun genel hatlarıyla tespit edilmesine bağlıdır. Biz bunun tespiti için, öncelikle Ebû Dâvud'un kendisinden nakilde bulunduğu hocalarının bize ulaşan eserleriyle, rivayetin senedi, manası ve lafızları itibari ile mukayese yolunu tercih ederek, rivayetin bu eserler arasında yer aldığı bölüm, bab ve rivayet numaralarını veya cilt ve sahife numaralarını verdik.

Sünen'in kendi kaynakları ile uyum ve farklılıklarını tespit ederken, sened zincirindeki isimlerin lakab, künye ve nisbesiyle ilgili kısa veya uzun kaydedilmesini, anlamı değiştirmeyecek harf-i cer, isim yerine zamir, zamir yerine isim kullanımı ve metne hiç etkisi olmayan takdim-tehirleri, farklılık olarak görmediğimizi belirtmek isteriz. Ancak sened zincirindeki isimlerin değişmesi, metindeki eksiklik ve fazlalık, ihtisar, takt'i (metnin bölünmesi), metindeki mananın başka lafızlarla ifade edilmesi ve benzeri hususlar, farklılık olarak değerlendirilerek lafzın farklı veya kısmen farklı olduğu belirtilecektir. Buradaki amacımız, Sünen'in yazılı kaynaklarını ispat veya belgelemek değildir. Zira bu malumu i'lam demektir. Asıl amacımız, Ebû Dâvud'un Sünen'ini tasnif ederken kullandığı kaynaklar ile uyum ve farklılıklarını belirterek, Sünen'deki kaynak kullanım keyfiyetini tespit etmektir.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla, Ebû Dâvud'un Sünen'inde kullandığı, hocalarına ait günümüze gelen kaynakları kronolojik olarak şöyle sıralayabiliriz;

1.Ebû Ubeyd Kasım b. Selam (ö.Mekke–224)'ın *Ğaribu'l-Hadis*'i.¹

Nahiv, fıkıh ve kelam âlimi olarak bilinen Ebû Ubeyd, hadis ilmiyle de ilgilenmiş ve rivayete göre üzerinde 40 yıl çalıştığı *Ğaribu'l-hadis* (veya *Ğaribu'l-musannaf*) isimli meşhur eserini telif etmiştir.² Herat doğumlu olan Ebû Ubeyd, Tarsus'ta 18 sene kadılık yapmış, ömrünün sonuna doğru Bağdat'ta yaşarken bir hac yolculuğunda h.224'de Mekke'de vefat etmiştir.

Ebû Dâvud'un, hadis hocası olmayan Kasım b. Sellam'dan dil ve luğat yönüyle faydalandığını ve onu kaynak olarak kullandığını, Sünen'inde ona ait açıklamalara yer vermesinden anlaşılmaktadır.³ Ebû Dâvud'un Kasım b. Sellam'la görüştüğüne dair bir bilgiye tesadüf etmediğimizden hareketle, Ebû Dâvud'un bu bilgileri elindeki veya bir ravi vasıtası ile ulaştığı Ebû Ubeyd'e ait kitaplar vasıtasıyla elde ettiği düşünülmektedir.

Sünen'de yer alan bu açıklamalardan birisini Ebû Ubeyd'in *Ğaribu'l-Hadis* isimli eserinde tespit ettik. Sünen'in *Kitabu'd-Diyat, babu diyeti'l-cenin*'deki 4570 numaralı hadis metninden sonra, metinde geçen (إملاص المرأة) tabirini açıklamak için, Ebû Dâvud dedi ki; "إِنَّمَا سُمِّيَ إِمْلَاصًا لِأَنَّ الْمَرْأَةَ تُزَلِّفُهُ قَبْلَ وَقْتِ الْوِلَادَةِ وَكَذَلِكَ كُلُّ مَا زَلِقَ مِنَ الْيَدِ وَغَيْرِهِ فَقَدْ مَلِصَ" "Ebû Ubeyd'den bana ulaştığına göre, çocuk düşürmeye *imlas* (إملاص) denir. Çünkü kadın onu doğum vaktinde önce kaydırır (düşürür.) Elden veya başka bir şeyden atılan her şeye melisa (ملص = kaydı, düştü) denir."

Bu açıklamanın Kasım b. Sellam'ın *Ğaribu'l-Hadis* isimli eserindeki ifadelerde şöyle geçmektedir: وإِنَّمَا سَمَاهُ إِمْلَاصًا لِأَنَّ الْمَرْأَةَ تُزَلِّفُهُ قَبْلَ وَقْتِ الْوِلَادَةِ، وَكَذَلِكَ كُلُّ مَا زَلِقَ مِنَ الْيَدِ أَوْ غَيْرِهَا فَقَدْ مَلِصَ يَمْلِصُ مَلِصًا⁴ Görüldüğü üzere her iki ibaredeki farklılık, tek bir kelimenin (سماه - سُمِّيَ) farklı kalıplarının verilmesi olarak görülmektedir. Bu da, eser nüshalarındaki ravilerin tasarrufu olarak değerlendirilebilir.

¹ Ebû Ubeyd, Kasım b. Selam, *Kitabu'l-Emval*, s.5–9 (Mukaddime); Zehebî, *Siyeru 'Alam*, X/490; Atiye, *Delilu'l-Müellefat*, I/115.

² İbn Hacer, *Tehzibu't-tehzib*, VI/444–447; Zehebî, *Siyeru 'Alam*, X/490.

³ Bkz. çalışmamızın bu bölümdeki "Ğaribu'l-Hadis ve Luğat Kaynakları" başlığına.

⁴ Ebû Ubeyd, *Ğaribu'l-Hadis*, I/177 (Mevsuatu'ş-Şamile CD II)

2.Said b. Mansur (ö.Mervruz–227)'un *Sünen'i*.¹

Ebû Dâvud'un *Sünen*'inde, Said b. Mansur'dan gelen 49 rivayet bulunmaktadır. *Sünen*deki Said b. Mansur kanalı ile gelen rivayetleri mukayese edersek, uyum ve farklılıklarla ilgili şöyle bir tablo ile karşılaşırız;²

SÜNEN'DEKİ SAİD B. MANSUR RİVAYETLERİNİN MUKAYESESİ

<i>Rivayet Sayısı</i>	<i>Rivayetin Senedi</i>	<i>Rivayetin Manası</i>	<i>Rivayetin Lafzı</i>
24 rivayet	Aynı	Aynı	Aynı
7 rivayet	Aynı	Aynı	Aynı – Takti'
2 rivayet	Aynı	Aynı	Aynı - eksik
2 rivayet	Aynı	Aynı	Kısmen farklı
14 rivayet	Bulunamadı	Bulunamadı	Bulunamadı

Toplam rivayet= 49 *Sünen*u Said'de:35 + *Bulunamayan*:14= Toplam rivayet=49

Tabloda görüldüğü üzere *Sünen*'deki Said b. Mansur kanalı ile gelen 49 rivayetin 14'ü bulunamamış ve diğer 35 rivayet ise Said b. Mansur'un *Sünen*'inde tespit edilmiştir. Tespit edilemeyen 14 rivayetin Said b. Mansur'un *Sünen*'inin eksikliğinden kaynaklandığını düşünüyoruz. Varlığı tespit edilen 35 rivayet, sened, mana ve lafız bakımından uyum sağladıkları görülmüştür. Ancak iki rivayetin birkaç lafzında aynı mana olmakla birlikte, kısmi farklılık görülmüş ve muhtemelen bu farklılığın eserlerin nüsha farklarından kaynaklandığını düşünüyoruz. Tespit edilen bu rivayetler, Ebû Dâvud'un kaynak kullanımında titiz olduğunu göstermektedir.

Rivayetlerin bulunduğu bab başlıkları bakımından mukayese edildiğinde, mana itibarı ile uyumlu olduğu, bazı rivayetlerle ilgili bakış açısından kaynaklanan farklı bablarda yer aldığı rivayetler de vardır.³ Genel olarak Ebû Dâvud'un kullandığı kaynaklardan bab başlıkları bakımından da büyük ölçüde yararlandığı tespit edilmekle birlikte, rivayet seçimi ve rivayetleri farklı konu başlıkları altında verme hususunda seçici davrandığı görülmektedir.

¹ Malegaon, 1967 de neşredilmiştir. Beyrut'da Habiburrahman A'zami tarafından 1387'de 2 cilt halinde neşredilmiştir.

² Bütün rivayetler için bkz., ek-IX. Said b. Mansur'dan gelen rivayet tablosu tez içinde fazla yer tutacağından dolayı, burada özet mahiyetinde bir tablo sunulmuştur. *Sünen*u Ebi Dâvud'daki Said b. Mansur rivayetlerinin (Toplam 49 rivayet metnin) numaraları: (H.No) 40, 840, 1096, 1236, 1247, 1541, 1624, 2030, 2159, 2273, 2489, 2496, 2500, 2507, 2510, 2513, 2514, 2530, 2532, 2595, 2605, 2606, 2629, 2633, 2635, 2636, 2670, 2673, 2687, 2706, 2708, 2713, 2721, 2723, 2731, 2953, 2995, 3029, 3051, 3084, 3189, 3341, 3661, 3686, 3735, 3778, 3975, 4175 ve 5155.

³ Mesela Ebû Dâvud'un *Sünen*'inde, el-Huruf ve'l-Kıraat bölümüne yerleştirilen 3975 numaralı rivayet, Said b. Mansur'un *Sünen*'inde *babu ma cae fi fadli'l-mucahidine ale'l-kaidin* başlığında yer almaktadır. Said b. Mansur ayetin anlamını konu edinirken, Ebû Dâvud da ayetteki okunuşu konu edinerek tasnifte bulunmuştur. Bu husus Müelliflerin farklı değerlendirmelerinden kaynaklanmaktadır.

3. Ali b. Ca'd el-Cevheri (ö. Bağdat-230)'nin *Müsned'i*.¹

Buhari'nin de hocası olan Ali b. Ca'd, Bağdat'ın tanınmış muhaddislerindendi. Buhari'nin ondan 13 hadis rivayet ettiği naklolunur.² Ebû'l-Kasım el-Beğavi, onun rivayetlerini toplayan bir eser yazmış ve bu eser *Musnedu Ali b. Ca'd* diye meşhur olmuştur. Yaptığımız tespiti göre, Sünen'de Ali b. Ca'd kanalıyla gelen üç rivayet bulunmaktadır. Bu rivayetlerden ikisi onun Musned'inde tespit edilmiştir. Sünen'deki bu rivayetlerin kaynağı Musned ile uyum içinde olduğu görülmüştür. *Musnedu Ali b. Ca'd*'da tespit ettiğimiz bu iki rivayetin uyum ve farklılık yönüyle mukayesesi şöyledir;

SÜNEN'DEKİ ALİ B. C'AD RİVAYETLERİNİN MUKAYESESİ							
<i>Sünenü Ebî Dâvud</i>			<i>Müsnedü Ali b. C'ad</i>		<i>Mukayesesi(Sünen'deki durum)</i>		
Bölüm	Bab	H.No	Cilt / Sahife	H.No	Sened	Mana	Lafız
Salât	Mu146-Tu152 (3)	874	I / 29	87	Aynı	Aynı	Aynı-ziyade
Buyu'	Mu60-Tu62	3477	Bulunamadı	-	-	-	-
Diyat	Mu7 - Tu7	4515	I / 154	984	Aynı	Aynı	Aynı

Ruku' ve secdede ne okunması gerektiğine dair babda verilen Sünen'deki 874 numaralı rivayet lafızlarında, istiftah tekbirinden önce, "üç kez Allahu Ekber" denilmesi ile rukuda "Sübhane Rabbiye'l-Azim" denilmesi lafızları, Müsnedü Ali b. Ca'd'de bulunmamaktadır. Sünen'deki bu lafızları mukayese tablosunda ziyade kelimesi ile belirttik.

4. Yahya b. Main (ö. Medine -233). Eseri: *et-Tarih ve'l-İlel*.⁴

Ebû Dâvud, hocası Yahya b. Mainden aldığı 28 rivayeti Sünen'inde nakletmiştir. Yahya b. Main'e ait günümüze intikal eden bir hadis mecmuasına tesadüf edemediğimiz için, Sünen'deki Yahya b. Main kaynaklı rivayetleri mukayese etme imkânına sahip değiliz. Ancak Ebû Dâvud, cerh-tadil, ilel ve rical bilgisi ile

¹ Ebû'l-Kasım Abdullah b. Muhamed b. Abdilaziz Bağavi'nin cemettiği müsned, Abdilmehdi b. Abdilkahir'in tahkiki ile iki cilt halinde 1985'te Kuveyt'de basılmıştır. Hadisu Ali b. Ca'd, Eczaü Ca'diyyat ve el-Ca'diyyat adlarıyla da anılan bu eserde 3589 rivayet vardır. Daha sonra bu eser, Amir Ahmed Haydar tahkiki ile bir cilt halinde Müessesetu Nadi tatarından ilk baskısı Beyrut'ta 1990'da neşredilmiştir. Kullandığımız ve Mevsu'atu's-şamile CD l'e uygun olan baskı da, bu son baskıdır.

² İbn Hacer, *Tehzibu't-tehzib*, V/658.

³ Müsnedü Ali b. Ca'd'da bab başlığı bulunmadığından cilt/sahife/hadis no verilmiştir, Sünen'den de sadece bab numaraları verilmiştir. Bab numaralarındaki rumuzlar, **Mu**: Sünen-i Ebi Dâvud'un Mucem'ul-müfehres'deki bab numarasını, **Tu**: Tuhfetu'l-eşraf'daki bab numarasını göstermektedir.

⁴ Nur Ahmed Sayf tarafından tahkik edilerek 1979 da 4 cilt halinde neşredilmiştir.

ilgili Sünen'inde Yahya b. Main'in görüş ve açıklamalarına yer vermiş, bunlardan ikisi Yahya b. Main'in *et-Tarih ve'l-İlel* adlı eserinde tespit edilmiştir.

Ebû Dâvud Sünen'inde (H.no: 3338'de) وبلغني عن يحيى بن معين قال كل من خالف سفیان فالقول قول سفیان der ki: "Yahya b. Maîn'in "Her kim Süfyân'a muhalefet ederse (bu muhalefet önemsizdir), söz Süfyân'ın sözüdür," dediği bana ulaştı. Yahya b. Main kaynaklı bu bilgiyi aynı mana ile onun *et-Tarih* adlı eserinin Ehlu Kufe bölümünde ليس أحد يخالف سفیان الثوري إلا كان القول قول سفیان ibereleri ile geçmektedir.¹

قال أبو داود سمعت يحيى بن معين يثني على محمد بن محبوب ويقول كثير H.no: 4964'da الحديث Ebû Dâvud dedi ki: "Ben Yahya b. Maîn'i, İbn Mahbûb çok hadis rivayet eden biridir" diye (överken) işittim."

Bu ifadeler ise Yahya b. Main'in tarihinde, قال يحيى: كان محمد بن محبوب أكيس في الحديث من مسدد ومسدد كان خيراً منه. Şeklinde geçmektedir.² Tespit edebildiğimiz bu ifadeler, Ebû Dâvud'un hadis dışı kaynakları ile uyumlu olduğu, kendinden önceki kaynakları yazılı haliyle birlikte şifahi geleneğe de bağlı kalarak aldığını yansıtmaktadır.

5. Abdullah b. Muhammed, İbn Ebî Şeybe(ö.Kufe–235)'nin *Musannaf*'i.³

Ebû Dâvud, hocası İbn Ebî Şeybe'den 61 rivayeti almış ve Sünen'inde nakletmiştir. Yapılan karşılaştırma sonucu bu rivayetlerden bulunamayan biri dışında, diğer 60 rivayetin İbn Ebî Şeybe'nin *Musannaf* adlı eserinden alındığı tespit edilmiştir. Sünen'deki Ebû Bekr İbn Ebî Şeybe kanalı ile gelen rivayetleri mukayese edersek, uyum ve farklılıklarla ilgili şöyle bir tablo ile karşılaşırız:⁴

SÜNEN'DEKİ İBN EBİ ŞEYBE RİVAYETLERİNİN MUKAYESESİ

Rivayet Sayısı	Rivayetin Senedi	Rivayetin Manası	Rivayetin Lafzı
54 rivayet	Aynı	Aynı	Aynı
2 rivayet	Aynı	Aynı	Aynı – Takti'
3 rivayet	Aynı	Aynı	Kısmi farklı
1 rivayet	Aynı	Aynı	Takdim-tehir
1 rivayet	Bulunamadı	Bulunamadı	Bulunamadı

Toplam rivayet= 61 Musannef'de:60, + Bulunamayan:1= Toplam rivayet=61

¹ Yahya b. Main, *et-Tarih*, (No:1771) I/268, I-II, Daru'l-kalem, Beyrut. (Ayrıca CD eş-Şamile)

² Yahya b. Main, *et-Tarih*, (No:4637) II/255.

³ İbn Ebi Şeybe, Abdullah b. Muhammed, *el-Musannef fi'l-Ehadiis ve'l-Asar*, (thk. Said Muhammed Lahham), I-VIII+*Fihrist*, Daru'l-fikr, Beyrut–1994; Bağdadi, *Tarihu Bağdat*, XI/66; *Tehzibu't-tehzib*, IV/464–466; İbn Ebi Şeybe ile ilgili Nihat Yatkın'ın *Ebû Bekr İbn Ebi Şeybe ve Kitabu'l-Musannef*'i (yayınlanmamış Dr. tezi) adında bir çalışması bulunmaktadır. (A.Ü.S.B.E. Erzurum–1998)

⁴ Bütün rivayetler için bkz., Ek–X, Burada sadece özet mahiyetinde bir tablo sunulmuştur.

Tabloda görüldüğü üzere Ebû Dâvud'un Sünen'i, günümüze ulaşan yazılı kaynaklarından olan İbn Ebî Şeybe'nin *Musannaf*' ile sened ve mana bakımından nakledilen rivatlerde tam bir uyumluluk göstermektedir. Ancak Ebû Dâvud'un hadis seçim ve tasnif metodu gereği, iki rivayette takti yapılmıştır. Kısmen farklı ve takdim-tehir ile nakledilen rivayetlerin de, her iki eserin nüsha farklarından kaynaklandığını düşünmekteyiz. Bu rivayetlerin bulundukları bab isimleri, mukayese imkânı olsun diye eklerde verilmiş, çoğunlukla bölüm ve bab isimlerinin, bazen lafız, bazen de manaca uyumlu olduğu görülmektedir. Mukayese sonunda bazı rivayetlerin her iki eserde farklı bölüm ve bablarda verilmesi, Ebû Dâvud'un bu rivayetlerle ilgili konumlandırması ve yorumlaması düşüncesiyle açıklanabilir.

6. İshak b. İbrahim Rahuye (Raheveyh) (ö.Nisabur–238)'in *Müsned*'i.¹

İbn Rahuye'den alınan Sünen'deki rivayet sayısı, dördtür. Sünen'deki İbn Rahuye rivayetlerinin mukayesesi şöyledir;

SÜNEN'DEKİ İSHAK B. İBRAHİM (İBN RAHUYE) RİVAYETLERİNİN MUKAYESESİ							
<i>Süneni Ebî Dâvud</i>			<i>Müsnedü İbn Rahuye</i>		<i>Mukayesesi(Sünen'deki durum)</i>		
Bölüm	Bab	H.No	Cilt / Sahife	H.No	Sened	Mana	Lafız
Salât	Mu168-Tu173 ⁽²⁾	937	Bulunamadı	-	-	-	-
Cihad	Mu69-Tu76	2592	Bulunamadı	-	-	-	-
Libas	(3) fi'l-kamis	4027	5/163	2(2284)	Aynı	Aynı	Aynı
Hudud	Mu28-Tu30	4463	Bulunamadı	-	-	-	-

Sünen'deki bu dört rivayetten birisi İbn Rahuye'nin Müsned'inde sened, mana ve lafız olarak aynı olduğu tespit edilmiştir. Bu durum, Sünen'in bu kaynağı ile uyumlu olduğunun bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Tespit edilemeyen diğer üç rivayetin, İbn Rahuye'nin Müsnedi dışındaki rivayetlerden olduğunu düşünmekteyiz.

7. Ahmed b. Muhammed b. Hanbel(ö.Bağdat–241)

Ebû Dâvud'un en çok rivayette bulunduğu hocalarından olan Ahmed b. Hanbel'den, Sünen'inde rivayet ettiği hadis sayısı metin olarak 229 ve isnad olarak ta 231'dir. Bu rivayetlerin tamamı Ahmed b. Hanbel'in tek eserinden alınmamıştır.

¹ Zehebî, *Siyeru 'Alam*, XI/377; Müsnedü İbn Rahuye, Müsnedü Ümmül-Müminin Aîşe olarakta bilinen eser, Abdülğafur Abdülhak Hüssyn'in tahkiki ile 1412'de üç cilt halinde Medine'de neşredilmiştir. Aslen Merv'li olan İbn Rahuye'yi, Cerh-tadil imamları çeşitli lafızlarla ta'dil ve tevsik etmişlerdir. İbn Mace dışındaki Kütüb-i Sitte imamları ve Ahmed b. Hanbel, ondan hadis rivayetinde bulunmuşlar. Zehebî, Ebû Ubeyd Acurri'den naklen Ebû Dâvud'un İbn Rahuye'nin güçlü hafızaya sahip olmasına rağmen, ölümünden beş ay kadar önce hafızasının değiştiğini, zaman zaman rivayetleri karıştırdığını ve bu nedenle o günlerde ondan duyduğu rivayetleri terk ettiğini nakleder. Zehebî bu görüşün uydurma bir söylenti olduğunu belirtir.

² Mu: Sünen'in Mucem'ul-müfehres'deki, Tu: Tuhfetu'l-eşraf'daki bab numarasını göstermektedir.

Fakat 209 rivayetin *Müsned*'den, bir rivayetin *Kitabu'l-eşribe*'den, bir rivayetin de *Kitabu's-sünne*'den alındığı tespit edilmiştir.

Sünen'deki Ahmed b. Hanbel rivayetlerinden 18 tanesi de tespit edilememiştir. Muhtemelen bu rivayetler Ahmed b. Hanbel'in ya diğer eserlerinden veya eserlerine seçmediği rivayetlerden de olabilir. Ebû Dâvud'un Ahmed b. Hanbel'den aldığı rivayetlerden tespit edebildiğimiz 211 rivayetten 205 rivayeti (bir kısım rivayetlerde takti' yapılmakla birlikte) kaynağı ile uyumludur. 6 rivayet ise senedindeki bir veya iki ravinin farklılığı, lafızlardaki kısmi farklılık veya takdim-tehirden dolayı kaynağı ile tam uyumlu olduğu söylenemez. Tam uyumlu görülemeyen rivayetlerin, özellikle ravi isimlerinde muhtemelen nüsha farklılıkları veya yazım hatalarından kaynaklandığını düşünmekteyiz. Sünen'deki Ahmed b. Hanbel kanalı ile gelen rivayetleri mukayese edersek, uyum ve farklılıklarla ilgili şöyle bir tablo ile karşılaşırız;¹

SÜNEN'DEKİ AHMED B. HANBEL RİVAYETLERİNİN MUKAYESESİ

<i>Rivayet Sayısı</i>	<i>Rivayetin Senedi</i>	<i>Rivayetin Manası</i>	<i>Rivayetin Lafzı</i>
172 rivayet	Aynı	Aynı	Aynı
2 rivayet	Aynı	Aynı	Muhtasar
5 rivayet	Aynı	Aynı	Aynı – Takti'
18 rivayet	Aynı	Aynı – Takti'	Aynı – Takti'
1 rivayet	Aynı	Aynı	Aynı - Ziyade
7 rivayet	Aynı	Aynı	Aynı - Eksik
3 rivayet	Kısmi farklı	Aynı	Aynı
1 rivayet	Kısmen farklı	Aynı - Eksik	Takdim-tehir/farklı
1 rivayet	Bir ravi eksik	Aynı	Kısmen farklı
1 rivayet	Bir ravi farklı	Aynı	Takdim-tehir/farklı
18 rivayet	Bulunamadı	Bulunamadı	Bulunamadı

Toplam=229 (Müsned'de:209,+K.Eşribe'de:1,+K.Sünne'de:1=211)+ Bulunamayan:18

Sünen'deki Ahmed b. Hanbel kanalıyla gelen rivayetlerden 34 rivayet, Abdurrezzak b. Hemmam'dan (ö.211) gelmektedir.² Bu durum, şifahi gelenekle birlikte, Sünen'in yazılı kaynaklara dayandığını göstermektedir. Yani Ahmed b. Hanbel'in eserleri Sünen'in kaynağı, Abdurrezzak b. Hemmam'ın eserleri de Ahmed b. Hanbel'in kaynağı durumundadır.

¹ Bütün rivayetler için bkz. ek–XI, Burada özet mahiyetinde bir tablo sunulmuştur.

² Sünen'deki Abdurrezzak-Ahmed b. Hanbel kanalıyla gelen rivayetler şöyledir; Hno: 27, 60, 199, 992, 1200, 1235, 1311, 1837, 1951, 2010, 2356, 2370, 2910, 3036, 3120, 3148, 3225, 3250, 3415, 3480, 3514, 3555, 3617, 3807, 3868, 3879, 4000, 4195, 4348, 4386, 4685, 5198, 5262, 5267.

Sünen'deki Ahmed b. Hanbel kaynaklı cerh-tadil ve ilel ile ilgili bilgileri karşılaştırdığımızda, tespit ettiğimiz kadarıyla kaynağı ile uyum arz etmektedir. Kaynağını tespit edemediğimiz Sünen'deki Ahmed b. Hanbel'e ait açıklamalar, Ebû Dâvud'un bu bilgileri şifahi aldığı ihtimaliyle birlikte, Ahmed b. Hanbel'in diğer eserlerinden de almış olabilir. Sünen'deki tespit edilen bu açıklamaların Ahmed b. Hanbel'in 'İlel adlı eserindeki bilgilerle mukayesesi de şöyledir:

Sünen, Hno: 758, قال أبو داود سمعت أحمد بن حنبل يضعف عبد الرحمن بن إسحاق الكوفي . سمعت أبي يقول عبد الرحمن بن إسحاق الكوفي متروك الحديث 'İlelu Ahmed, 2/286, No:2278

Ebû Dâvud'un Ahmed b. Hanbel'in Abdurrahman b. İshak'ı zayıf gördüğüne dair naklettiği bu açıklama, görüldüğü üzere Ahmed b. Hanbel'in ilel adlı eserinde de *metruku'l-hadis* şeklinde yer almaktadır.

Sünen, Hno:2188, قال أبو داود سمعت أحمد بن حنبل قال قال عبد الرزاق قال ابن المبارك لمعمر من أبو الحسن هذا ؟ لقد تحمل صخرة عظيمة قال أبو داود أبو الحسن هذا روى عنه الزهري قال بن المبارك لمعمر يا أبا عروة من أبو حسن هذا لقد تحمل صخرة عظيمة قال أبي أبو حسن مولى عبد الله بن الحارث بن نوفل روى عنه الزهري

Sünen'deki bu açıklama da, Ahmed b. Hanbel'in 'İlel'deki açıklamaları ile lâfzen ve manen örtüşmektedir.

8.Hennad b. Seriy (ö.Kufe–243)'nin *Kitabu'z-zuhd*¹

Hennad kanalıyla gelen Sünen'deki rivayet sayısı 75'tir. Bunlardan sadece yedi rivayet *Kitabu'z-zuhd*'de tespit edilmiştir.² Ebû Dâvud, diğer rivayetleri Hennad'ın *Kitabu'z-zuhd*'ü dışındaki eserlerinden almış olabilir. Hennad'ın *Kitabu'z-zuhd*'ünde bulabildiğimiz yedi rivayetin Sünen'le mukayesesi tablo halinde şöyledir;

SÜNEN'DEKİ HENNAD B. SERİ RİVAYETLERİNİN MUKAYESESİ

<i>Sünen-i Ebî Dâvud</i>			<i>Hennad'ın K.Zühdü</i>			<i>Mukayesesi</i>		
Bölüm	Bab	H.No	Bölüm	Bab	H.No	Sened	Mana	Lafız
Taharet	El-İstibra' mine'l-bevl	20	Zühd 1	Taha(20):124 ³	360	Aynı	Aynı	Aynı
Salât	Men lem yera'l-cehra	784	Zühd 1	Bab filkevser	133	Aynı	Aynı	Aynı takti'
	Bi bismillahi							takti'
Libas	Ma cae fi'l-kibr	4090	Zühd 2	Babu'l-kibr	825	Aynı	Aynı	KısmenFarklı
Libas	Fi kadri mevdi'il-izar	4094	Zühd 2	Babu'l-kibr	847	Aynı	Aynı	Aynı
Libas	Fi kadri mevdi'il-izar	4095	Zühd 2	Babu'l-kibr	848	Aynı	Aynı	Aynı
Libas	Fi'l-furuş	4144	Zühd 2	Babu't-tevazu	820	Aynı	Aynı	Aynı
Sünne	el-mesele fi'l-kabr ve azabi'l-kabr	4753	Zühd 1	Yevmi'l-kiyame	339	Aynı	Aynı	Aynı takti'

¹ Abdurrahman b. Abdilcebbar tahkiki ile 1985'de Kuveyt'te neşredilmiştir. Hennad b. Seriy, ez-Zühd, I-II, (thk. Abdurrahman b. Abdulcebbar), I. Bsk. Daru'l-Hulefa, Kuveyt-1406.

² Hennad b. Seriy kanalı ile gelen kitabu'z-zuhd'de bulunan Sünen'deki rivayet numaraları şöyledir; 20, 784, 4090, 4094, 4095, 4144 ve 4753.

³ Taha Suresi 124.ayet " فَإِنَّ لَهُ مَعِيشَةً ضَنْكًا وَنَحْشُرُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَعْمَى "

Hennad'ın *kitabu'z-zühd*'deki bu 7 rivayetin bab başlıkları ile Sünen'deki bab başlıklarının ikisi aynı, diğerleri muhtevaca birbirine yakın olmakla birlikte farklı unvanlarda verilmiştir. Tabloda görüldüğü üzere rivayetlerin senetleri aynı, takti' yapılarak metnin lafızlarında ise kısmen farklılık bulunmaktadır. Senedi ve manası aynı olan rivayet lafızları kısmen farklı olan rivayette, eş anlamlı farklı lafızlar olduğu görülmüştür. Rivayetlerdeki bu kısmi farklılık, her iki eserin nüsha farklılığından veya mana ile rivayetten kaynaklanabilir. Manası ve lafızları aynı olmakla birlikte takti' yaparak naklettiği rivayetlerde ise, rivayeti uzatmamak için Ebû Dâvud'un kasıtlı tasarrufta bulunduğu söylenebilir.

9. Abdullah b. Abdurraman, Darimi(ö.Merv-255)'in *Sünen'i*.¹

Ebû Dâvud'un Sünen'inde, Darimi'den gelen rivayet üç² rivayetten ikisi Darimi'nin Sünen'inde bulunabilmiştir. Mukayesesi de tablo halinde şöyledir;

SÜNEN'DEKİ DARİMİ RİVAYETLERİNİN MUKAYESESİ

<i>Sünen-i Ebî Dâvud</i>			<i>Sünen-i Darimi</i>			<i>Mukayesesi</i>		
Bölüm	Bab	H.No	Bölüm	Bab	H.No	Sened	Mana	Lafız
Savm	Fi şehadeti'l-vahid ala ruyeti hilali ramazan	2342	Siyam	Şahade ala ru'yeti hilal	1727	Aynı	Aynı	Aynı
Diyat	Diyeti'l-'aza'	4559	Diyat	Fi diyeti'l-esabi'	2405–2406	Kısmen farklı	Kısmen farklı	Kısmen farklı

Ebû Dâvud'un Darimi'den aldığı bu rivayetler, bölüm ve bab yönüyle örtüşmektedir. Ebû Dâvud'daki 4559 numaralı asıl rivayet³ sonunda, mutabaat için ikinci bir mana rivayetli senedde, حدثنا الدارمي عن النضر بن شميل عن شعبة بمعنى şeklinde Nadr b. Şümeyl kanalıyla rivayetin Darimi'den de alındığı belirtilir. Ancak yaptığımız karşılaştırmada, Darimi'nin bu rivayeti Nadr b. Şümeyl'den rivayet etmediği görülmüştür. Darimi bu rivayetin bir kısmını (هذا وهذا سواء) Fadl b. Dükeyn, bir kısmını da (الأصابع سواء) Ebû'l-Velid'den almıştır. Metnin diğer kısmı Darimi'nin Sünen'inde bulunamamıştır. Ebû Dâvud'un Darimi'den aldığı bu rivayet, muhtemelen Darimi'nin Sünen'i dışındaki veya Sünen'ine almadığı rivayetlerden olabilir. Ayrıca bu rivayet metninde, kısmi (والأسنان سواء الثنية والضرر سواء) fazlalık da bulunmaktadır.

¹ İlk baskısı Cawnpore'de 1293 de (taş baskı olarak) neşredilmiştir. Daha sonra pek çok baskısı yapılmıştır. (bazılarınca Musned olarak isimlendirilmiştir.)

² Darimi kanalı ile gelen Ebû Dâvud'un Sünen'deki rivayet numaraları şöyledir; 1609, 2342, 4559. Bazı matbu nüshalarda قال أبو داود حدثنا الدارمي ibaresini 4560 numaralı hadis başında verilmiştir. (M.Muhyiddin Abdulhamid dört ciltlik iki mücelled nüsha). İncelememiz sonucu bu ibareyi 4559 numaralı rivayette veren matbu nüshaların haklı olduğu görülmüştür.

³ *Sünen*, Diyat, babu diyati'l-'aza, H.no: 4559.

Yaptığımız araştırma sonucu bu ziyade metin, İmam Malik'in Muhammed b. Hasen rivayetinde olduğu tespit edilmiştir.¹ Kanaatimizce Ebû Dâvud, mana olarak rivayet ettiği bu hadis metninde, metinler arasını telfik etmiş veya daha önceden takt'i edilen metnin parçalarını bir araya getirmiş olabilir. Bu husus, Ebû Dâvud'un ahkâm ifade eden hadis metnini öncelediğini gösterir.

3.1.2 –Rivayet Senedlerindeki Diğer Kaynaklarıyla Mukayesesi

Sünen'in Ebû Dâvud'un hocaları dışındaki kaynaklarıyla uyum ve farklılıklarının bilinmesi için, Sünen'deki bu eser sahibi ravilerden gelen rivayetlerin mukayesesi bakımından bilinmesi gerekir. Öncelikle bu raviler kanalıyla gelen rivayetler tespit edilerek onlara ait eserlerde bulunmaya çalışılmıştır.

Mukayese imkânı bulabileceğimiz günümüze ulaşan bu kaynakların, Sünen'le uyum ve farklılıkları yönüyle, Sünen'deki Ebû Dâvud'un hocalarına ait rivayetlerde izlediğimiz mukayese üslubu içinde, şöyle sıralayabiliriz;

1.Hemmam b. Münebbih'in (ö. San'a-131-132) *es-Sahife*'si²

Hadis tarihinde ilk yazılı hadis malzemesinden görülen ve Hemmam'a nisbet edilen bu sahidedeki rivayetler, Ebû Hüreyre'den gelmektedir. Sünen'deki Hemmam rivayetleri 13'tür. Bu rivayetlerden biri muallâk olmak üzere 12'si Hemmam'ın Sahife'sinde tespit edilmiş ve bunların mukayesesi şöyledir:

SÜNEN'DEKİ HEMMAM B. MUNEBBİH RİVAYETLERİ							
<i>Sünenü Ebî Dâvud</i>			<i>Sahifetu Hemmam</i>		<i>Mukayesesi (Sünendeki durum)</i>		
Bölüm	Bab	H.No	C. /Sahife	H.No	Sened	Mana	Lafız
Taharet	Mu31, Tu31 ³	60	s.121	108	Aynı	Aynı	Aynı
Taharet	Mu, Tu	73 ⁴	s.97	35	Aynı	Aynı	Kısmen farklı
Salât/Tatavvu	Mu18, Tu309	1311	s.125	116	Aynı	Aynı	Aynı
Zekât	Mu44, Tu45	1687	s.110	75	Aynı	Aynı-Takti'	Aynı-Takti'
Savm	Mu74, Tu74	2458	s.110	75	Aynı	Aynı-Takti'	Aynı-Takti'
Cihad	Mu92, Tu101	2637	s.95, 98	29, 40	Aynı	Aynı-Takti'	Aynı-Takti'
Harac, İmare F	Mu12, Tu13	2949	s.99	42	Aynı	Aynı	Aynı

¹ Malik, *Muvatta* (Muhammed b. Hasen rivayetinde Hno:668), Kitabu'l-'Ukul(54), babu'l-'amel fi fi 'akli'l-esnan (13), Hno: 3712, (thk. Hassan Abdulmennan), Beytu'l-efkar ed-duveliyye, Lübnan-2004.

² İlk defa 1953'de Şam'da neşredilmiştir. Kemal Kuşçu tarafından 1967'de tercüme edilerek İstanbul'da "*Muhtasar Hadis Tarihi ve Sahifei Hemmam b. Münebbih*" adıyla Bahar yay. Tarafından neşredilmiştir. Yine 1967'de Talat Koçyiğit tarafından Ankara'da "Hemmam b. Münebbih Sahifesi" adıyla Türkçeye terceme edilmiştir. Hemmam'ın vefat tarihi için bkz. Buhari, Muhammed b. İsmail, *Tarihu'l-Kebir*, 8/236, (thk. Es-Seyyid Haşim en-Nedvi) I-VIII, Daru'l-Fikr;

³ **Mu**: Sünen'in Mu'cemu'l-Müfehres'deki ve **Tu**: Sünen'in Tuhfetu'l-eşraf'daki bab numarası.

⁴ Muallâk rivayet edilmiştir.

Harac, İmare F	Mu28, Tu29	3036	s.132	138	Aynı	Aynı	Aynı
Akdiye	Mu22, Tu22	3617	s.118	96	Aynı	Aynı	Kısmen farklı
Tıp	Mu15, Tu15	3879	s.129	130	Aynı	Aynı-Takti'	Aynı-Takti'
Diyat	Mu27, Tu31	4594	s.132	137	Aynı	Aynı-Takti'	Aynı-Takti'
Edep	Mu133, Tu145	5198	s.101	49	Aynı	Aynı	Aynı

Sahifetu Hemmam'da bulunan toplam rivayet sayısı: 12

Yukarıda verildiği üzere, Sünen'deki Hemmam kaynaklı rivayetlerden, lafızları kısmi farklı olan 2 rivayet dışında, diğer 10 rivayetin kaynağı ile uyumlu olduğu tespit edilmiştir.

2.Süheyl b. Ebî Salih (ö. – 138)'in *Sahifesi (Cüzü)*.¹

Bu Cüz'ün sened zinciri, *Süheyl b. Ebî Salih > Ebû Salih (Zekvan) > Ebû Hüreyre* şeklindedir.² Ebû Dâvud'un Sünen'inde Süheyl b. Ebî Salih'ten bu yolla gelen 52 rivayet bulunmaktadır. Bu rivayetlerden 5'i Süheyl'e nispet edilen cüz'ünde tespit edilmiş ve bunların mukayesesi şöyledir:

SÜNEN'DEKİ SÜHEYL B. EBÎ SALİH RİVAYETLERİNİN MUKAYESESİ							
<i>Sünenü Ebî Dâvud</i>			<i>Sahifetu Süheyl</i>		<i>Mukayesesi (Sünen'deki durum)</i>		
Bölüm	Bab	H.No	C. /Sahife	H.No	Sened	Mana	Lafız
Salât	Mu97, Tu99	678	s.19	25	Aynı	Aynı	Aynı
Salât	Mu236, Tu245	1131	s.20	28	Aynı	Aynı	Kısmen farklı
At'ime	Mu53, Tu54	3852	s.21	33	Aynı	Aynı	Kısmen farklı
Edep	Mu25, Tu30	4853	s.22	37	Aynı	Aynı	Kısmen farklı
Edep	Mu137, Tu149	5205	s.20	29	Aynı	Aynı	Kısmen farklı

Sahifetu Süheyl'de bulunanlar:5 + Bulunamayanlar:47 , Toplam rivayet=52

Ebû Dâvud'un yanında bu cüz'ün müstakil olarak bulunup bulunmadığı, Sünen'inde Süheyle ait bu cüz'ün yazılı bir nüshasını kullanıp kullanmadığı ile ilgili bir bilgiye ulaşamadık. Ancak Sünen'i taramamız sonucu Süheyl kaynaklı rivayetleri Süheyl'in cüz'ünde bulunanlarla karşılaştırma yolunu tercih ettik.

Sünen'de tespit edilen Süheyl b. Ebî Salih kaynaklı bu 5 rivayet, sened, mana yönüyle aynı, ancak 4 rivayetin lafızlarında kısmen farklılık görülmüştür. Bu farklılıklar, mana ile rivayetten kaynaklandığı ve aynı anlamın değişik lafızlarla ifade edildiği gözlenmiştir. Mesela Sünen'deki 1131 numaralı *من كان مصليا بعد الجمعة فليصل* rivayet metni, Süheyl'in Sahifesinde *إذا صليت الجمعة فصل بعدها أربعاً* şeklinde yer

¹Mustafa el-'Azami'nin *Dirasat fi'l-Hadisi'n-Nebevi* (Tercümesi *İlk Devir Hadis Edebiyatı* adıyla İz yayıncılık tarafından neşredilmiş) adlı çalışmanın II. Kısım,13–24. sayfaları arasında neşredilmiştir.

² el-'Azami'nin, *İlk Devir Hadis Edebiyatı*, II. Kısım, s.14.

almıştır.¹ Bu farklılık rivayetlerin temel anlamını değiştirmemektedir. Diğer rivayetler de aynı şekilde aynı sened ve mana ile ancak kısmen farklı lafızlarla nakledildiği görülmüştür. Böylece Ebû Dâvud'un naklettiği lafızların kendi hocalarının elindeki nüsha lafızları olduğu ve doğrudan Süheyl'in Sahifesi ile karşılaştırmadığı anlaşılmaktadır.

3.Mamer b. Raşid (ö. San'a-154)'in *Kitabu'l-Cami*'i.²

Ma'mer, rivayetleriyle ve özellikle *el-Cami* adlı eseriyle, kendinden sonraki hadis eserlerinin başlıca kaynaklarından olmasıyla dikkat çekicidir. Ebû Dâvud Sünen'inde, Mamer b. Raşid'den 23 muallâk³ olmak üzere toplam 184 rivayete yer vermiştir.⁴ Bu rivayetlerin 59'u bulunamamış, 30'u doğrudan Ma'mer'in Cami'inde yer almakta, diğer 95 rivayet de Ma'mer kaynaklı ve Abdurrezzak b. Hemmam'ın Musannaf'ında yer aldığı tespit edilmiştir. Sünen'deki Mamer b. Raşid rivayetlerinin mukayesesi, özet bir tablo halinde şöyle verilebilir;

SÜNEN'DEKİ MAMER B. RAŞİD RİVAYETLERİNİN MUKAYESESİ

<i>Rivayet Sayısı</i>	<i>Rivayetin Senedi</i>	<i>Rivayetin Manası</i>	<i>Rivayetin Lafzı</i>
49 rivayet	Aynı	Aynı	Aynı
15 rivayet	Aynı	Aynı	İhtisaren
27 rivayet	Aynı	Aynı – Takti'	Aynı – Takti'
3 rivayet	Aynı	Aynı	Aynı-ziyade
6 rivayet	Aynı	Aynı	Aynı - eksik
13 rivayet	Aynı	Aynı	Kısmen farklı
11 rivayet	Kısmi farklı ⁵	Aynı	Aynı - Takti'
1 rivayet	Aynı	Kısmi farklı	Kısmen farklı
59 rivayet	Bulunamadı	Bulunamadı	Bulunamadı

Camiu Ma'mer'de:30 + Ma'mer'den Musannefu Abdurrezzak'ta: 95 + Bulunamayan:59
Toplam rivayet=184

¹ el-'Azami'nin, *İlk Devir Hadis Edebiyatı*, II. Kısım, s.20, H.no:28.

² *Musannef-i Abdurrezzak*'ın 10. cildinin 379. sahifesinden 11. cildin sonuna kadar kısım Ma'mer'in Camii'ne tahsis edilmiş ve 1970'de Beyrut'da Johannesburg'tan ofset baskı neşredilmiştir. Matbu bu nüsha 1515 rivayeti ihtiva etmektedir. Ebû Dâvud'un Mamer b. Raşid kanalıyla gelen, Sünen'inde rivayet ettiği hadis sayısı 174 ve bu sayının 21 rivayeti muallâktır. Muallâk rivayetler dışındaki 153 rivayetin 119'u Abdurrezzak kanalı ile gelmektedir.

³ Ebû Dâvud'un Mamer b. Raşid'den muallâk rivayetleri için bkz. *Sünen*, Hno: 218, 238, 285, 290, 320, 394, 479, 499, 572, 826, 836, 1029, 1030, 1556, 1578, 1632, 1781, 2229, 2468, 2580, 2645, 3860, 4611 ve 4970 olmak üzere 23 rivayettir. Bu muallâk rivayetler Ebû Dâvud'un elinde Mamer' ait yazılı metinlerin olduğunu göstermektedir.

⁴ Ebû Dâvud'un Mamer b. Raşid'den naklettiği rivayetler ve mukayesesi için bkz., Ek-VI

⁵ Senedin kısmen farklılığı ile bir ravinin farklı isim olması, eksik veya fazla olması kastedilmiştir.

Tabloda görüldüğü gibi, Sünen'deki Ma'mer kaynaklı rivayetlerin 114'ü sened yönüyle aynı, 11 rivayet sened yönüyle kısmen farklı olduğu görülmüştür. Mukayesesi yapılan 125 rivayetten manaca 1 rivayet kısmen farklı, ancak geri kalan 124 rivayetin aynı, lafız yönüyle de 49'u aynı, 38 rivayet takti' usulüyle ve aynı, 15 rivayet muhtasar olarak, 6 rivayet bazı lafızların eksikliğiyle aynı ve 1 rivayetin de kısmen farklı olduğu tespit edilmiştir. Abdurrezzak kanalıyla gelen Ma'mer nüshasını kullandığımız için, bu farklılığın Abdurrezzak'tan da kaynaklanması muhtemeldir. Bu sonuç, Sünen'in Ma'mer'den gelen kaynakları ile büyük ölçüde uyumlu olduğunu göstermektedir.

4.Said b. Ebî Arube Mihran, Ebû Nadr'in (ö.156-Basra) el-Menasik¹

Basra'da ilk defa hadisleri bab bab tasnif eden muhaddis Said b. Ebî Arube Mihran'dan (ö.156-Basra) gelen Ebû Dâvud'un Sünen'indeki rivayetler, muallâklarla² beraber 76 rivayettir.³ Bu rivayetlerden 6'sı hariç,⁴ diğer rivayetler Katade'den (ö.117) alınmıştır. Bu durum, Said b. Ebî Arube'nin elinde Katade'ye ait yazılı rivayetlerin bulunduğu ihtimalini güçlendirmektedir. Günümüze ulaşan İbn Ebî Arube'ye ait el-Menasik isimli eserle yapılan karşılaştırmada, tespit edilebilen 2 rivayetin mukayesesi şöyledir:

SÜNEN'DEKİ İBN EBİ ARUBE RİVAYETLERİNİN MUKAYESESİ							
Süneni Ebî Dâvud			İbn Ebî Arube- el-Menasik		Mukayesesi (Sünen'deki durum)		
Bölüm	Bab	H.No	Bab /Sahife	H.No	Sened	Mana	Lafız
Menasik	Mu25, Tu26 بَاب الرَّجُلِ يَحْجُ عَنْ غَيْرِهِ	1811	سنل عن حج الرجل عن الرجل ولم يحج بعد	13	Aynı	Aynı	Aynı
Menasik	Mu35, Tu36 بَاب الْمُحْرَمِ يَحْتَجُّ	1837	سنل عن قوله تعالى فمن كان منكم مريضا أو به أذى من رأسه ففدية من صيام أو صدقة أو نسك	77	Kısmen farklı	Aynı	Aynı

İbn Ebî Arube- el-Menasik'de bulunanlar:2 + Bulunamayanlar:74, Toplam rivayet=76

¹ Sandıkçı, a.g.e., s.140; İbn Ebi Arube, *el-Menasik*, Camiu'l-hadis, Mevsuatü's-Şamile, CD 2.

² Sünen'de bulunan İbn Ebi Arube'ye ait Muallâk Rivayetleri, Hno: 200, 641, 703, 1427, 1837, 3297, 3349, 3459, 3939, 4479. Bu muallâk rivayetler, Ebû Dâvud'un yanında İbn Ebi Arube'ye ait yazılı rivayetlerin bulunduğunu gösterir.

³ Sünen'deki İbn Ebi Arube'den gelen rivayetler H.no: 17, 33, 34, 243, 327, 377, 476, 671, 683, 779, 780, 829, 913, 1117, 1170, 1321, 1322, 1343, 1344, 1345, 1383, 1394, 1811, 1842, 2116, 2125, 2155, 2308, 2318, 2447, 2619, 2695, 2838, 3077, 3231, 3278, 3298, 3395, 3501, 3561, 3613, 3616, 3618, 3626, 3805, 3938, 3950, 3951, 3952, 4048, 4056, 4132, 4214, 4215, 4415, 4461, 4481, 4517, 4530, 4554, 4555, 4556, 4651, 4711, 5108, 5190.

⁴ Said b. Ebi Arube Mihran'ın Katade'dışındaki hocalarından gelen Sünen'deki rivayetler şöyledir: Ebû Narda Münir b. Malik (ö.108)'den H.no:1383, Matar b. Tahman (ö.129)'den H.no:1842 ve 2308, Eyyup b. Keysan (ö.131)'dan H.no:2125 , Ali b. Hakem (ö.131)'den H.no: 3805, Galib b. Mihran (ö.?)'dan H.no: 4556.

Sünen'deki İbn Ebî Arube kaynaklı mukayese edilen 2 rivayetin lafız ve mana yönüyle aynı, sened yönüyle birinin aynı, diğerinin de kısmen farklı olduğu görülmüştür. Seneddeki farklılık, Katade'nin mürsel olarak Rasulullah'tan (a.s.) naklettiği rivayet, Sünen'de Katade'nin Enes b. Malik kanalıyla Rasulullah'tan (a.s.) naklettiği şeklindedir. Sünen'in rivayetlerdeki sened, mana ve lafız bakımından bu kaynağı ile uyumlu olmasıyla birlikte, hatta rivayetlerin bulunduğu bölüm ve manaca bab başlığı ile de uyumlu olduğu tespit edilmiştir.

5.İbrahim b. Tahman'ın (ö.163-Nisabur) *Meşyaha'sı*¹

İsmi Meşyaha ise de, muhakkık onun *Kitabu's-Sünen fi'l-Fıkḥ*² isimli eser olduğunu söylemektedir. Sünen'deki İbrahim b. Tahman rivayetleri 18'dir.³ Meşyaha'sında tespit edebildiğimiz bu rivayetlerden 7 tanesinin mukayesesi şöyledir:

SÜNEN'DEKİ İBN TAHMAN RİVAYETLERİNİN MUKAYESESİ							
<i>Süneni Ebî Dâvud</i>			<i>Meşyaha İbn Tahman</i>		<i>Mukayesesi (Sünen'deki durum)</i>		
Bölüm	Bab	H.No	Cilt / Sahife	H.No	Sened	Mana	Lafız
Salât/Şehr Ramazan	Mu2, Tu320 ⁴	1379	s.102	49	Aynı	Aynı	Aynı
Lukata	Mu1, Tu1	1707	s.56	4	Aynı	Aynı	Aynı
Nikâh	Mu29, Tu31	2112	s.103	50	Aynı	Aynı	Aynı
Cenaiz	Mu26, Tu31	3133	s.86	36	Aynı	Aynı	Aynı
Eyman-Nuzur	Mu19, Tu23	3303	s.80	29	Aynı	Aynı-Takti	Aynı-Takti'
Buyu'	Mu35, Tu36	3414	s.87	37	Aynı	Aynı-Takti	Aynı-Takti'
Sünne	Mu18, Tu19	4727	s.72	21	Aynı	Aynı	Aynı

Meşyehe İbn Tuhman'daki: 7+ Bulunamayanlar: 11, Toplam rivayet=18

Sünen'deki İbn Tahman kaynaklı 7 rivayetin sened ve mana yönüyle aynı, lafız yönüyle 2 rivayette takti' yapıldığı ve diğer 5 rivayetin lafız bakımından da aynı olduğu görülmüştür. Sünen'in rivayetlerdeki sened, mana ve lafız bakımından bu kaynağı ile uyumlu olduğu tespit edilmiştir.

6.Malik b. Enes(ö.Medine–179)'in *Muvatta*'ı⁵

Sünen-i Ebî Dâvud'un başlıca ve en önemli kaynaklarından biri de, İmam Malik'in *Muvatta*'ıdır. Sünen incelendiğinde, Ebû Dâvud'un Malik'in *Muvatta*'ını 18 hocasından farklı nüshalardan dinlediği ve rivayet hakkını elde ettiği görülür.¹

¹ Muhammed Tahir Malik tahkiki ile 1983'de Dımişk'ta neşredilmiştir.

² Sandıkçı, a.g.e., s.388.

³ Sünen'deki İbrahim b. Tahman rivayetleri H.no: 952, 1068, 1379, 1574, 1707, 2112, 2302, 2304, 3133, 3303, 3414, 4135, 4353, 4725, 4727, 4895, 4995 ve 4996.

⁴ **Mu**: Sünen'in Mu'cemu'l-Müfehres'deki ve **Tu**: Sünen'in Tuhfetu'l-eşraf'daki bab numarası.

⁵ Çeşitli yer ve zamanlarda neşredilmiş ve Türkçeye de terceme edilmiştir.

Ebû Dâvud, İmam Malik'ten doğrudan muallâk 14 rivayet² olmak üzere toplam 310 rivayette bulunmuştur.³ Bu da, Malik kaynaklı Sünen'deki hadislerin % 6,561'e tekabül eder. İmam Malik'ten alınan bu rivayetlerin 285 tanesinin çok az kısmı diğer hocalarıyla müşterek olmasıyla birlikte, Malik'in talabesi ve *Muvatta* ravisi olan Abdullah b. Mesleme Ka'nebi vasıtası ile gelmesi dikkat çekicidir. Kanaatimizce bu durum, Ebû Dâvud'un Malik'in rivayetlerini *Muvatta*'nın Kanebi nüshasından tercih ettiğini, tasnifinde kullanmak istediği Kanebi nüshasında bulamadığı rivayetleri de, diğer *Muvatta* nüshalarından naklettiğini gösterir. Yine bu durum bize, Ebû Dâvud'un *Muvatta* nüshalarını farklı kimselerden dinlediğini, rivayet hakkını elde ettiğini ve nüshaları karşılaştırarak tercihte bulunduğunun ipuçlarını vermektedir.

Bu tespitlerden hareketle hicri üçüncü asır muhaddislerin, daha çok nüshaların rivayet hakkını ve bir eserin farklı nüshalarını elde etmek için ilmi seyahatler yaptığı söylenebilir. Ebû Dâvud'un ilmi seyahatleri, Sünen'deki rivayetle birlikte mütalaa edildiğinde, bu durum tespit edilebilmektedir. Malik kaynaklı Sünen'deki 310 rivayetten tespit edilemeyen 22 rivayet dışında, diğer 288 rivayet tek tek karşılaştırılarak Malik'in *Muvatta*'nda tespiti yapılmıştır.⁴ Bu rivayetlerin mukayesesi tablo halinde şöyledir:

¹ Ebû Dâvud, Sünen'in temel kaynaklarından olan Malik b. Enes'in rivayetlerini şu hocalarından almıştır: Abdullah b. Cafer Bermeki, Abdullah b. Mesleme, Abdullah b. Muhammed b. İshak, Abdullah b. Muhammed b. Nufeyl, Ahmed b. Abdillâh b. Yunus, Ahmed b. Amr b. Abdillâh b. Serh, Ahmed b. Hanbel, Ahmed b. Said Hemedani, Ahmed b. Salih, Haris b. Miskin, Hasen b. Ali Hulvani, Kuteybe b. Said, Muhammed b. Musenna, Muhammed b. Yahya b. Faris, Musa b. İsmail, Musedded b. Müserhed, Yahya b. Hâkim Ebû Said ve Yahya b. Main.

² Ebû Dâvud'un Sünen'inde muallâk olarak İmam Malik'ten rivayet ettiği rivayetler şunlardır; Sünen'deki Hno: 234, 237, 394, 436, 479, 640, 741, 836, 1825, 2198, 2464, 3394, 4520, 5206.

³ Ali Akyüz'ün "Kaynak Tetkiki açısından Abdurrezzak-Buhari İlişkisi üzerine bir Mukayese" (İFAV yayınları, İstanbul-1997) isimli çalışmasında (s.16), İmam Malik'ten gelen Ebû Dâvud'un Sünen'indeki rivayet sayısını kendi ifadesiyle CD'ye uygun olarak 302 olduğu belirtilmiştir. Ancak bizzat Sünen üzerinde yaptığım inceleme sonucunda, Sünen'deki İmam Malik rivayetlerin sayısı 310 olarak tespit edilmiştir. Ebû Dâvud'un İmam Malik'in rivayetlerini Sünen'inde nakletme hakkını elde ettiği hocaları şunlardır; **Abdullah b. Cafer** (1 rivayet), **Abdullah b. Mesleme K'anEbi** (265 rivayet), **Abdullah b. Muhammed b. İshak** (2 rivayet), **Abdullah b. Muhammed b. Nufeyl** (2 rivayet), **Ahmed b. Abdillâh b. Yunus** (3 rivayet), **Ahmed b. Amr b. Abdillâh** (9 rivayet), **Ahmed b. Hanbel** (1 rivayet), **Ahmed b. Said Hemedani** (2 rivayet), **Ahmed b. Salih** (2 rivayet), **Haris b. Miskin** (5 rivayet), **Hasen b. Ali** (3 rivayet), **Kuteybe b. Said** (3 rivayet), **Muhammed b. Musenna** (1 rivayet), **Muhammed b. Yahya b. Faris** (3 rivayet), **Musa b. İsmail** (1 rivayet), **Musedded b. Müserhed** (1 rivayet), **Yahya b. Hâkim Ebû Said** (1 rivayet) ve **Yahya b. Main** (1 rivayet).

⁴ Ebû Dâvud'un Malik b. Enes'den naklettiği rivayetler ve mukayesesi için bkz. Ekler, Ek-VII.

SÜNEN'DEKİ İMAM MALİK RİVAYETLERİNİN MUKAYESESİ

Rivayet Sayısı	Rivayetin Senedi	Rivayetin Manası	Rivayetin Lafzı
224 rivayet	Aynı	Aynı	Aynı
24 rivayet	Aynı	Aynı – Takti'	Aynı–Takti'
4 rivayet	Aynı	Aynı	Aynı-ziyade
7 rivayet	Aynı	Aynı	Aynı - eksik
8 rivayet	Aynı	Aynı	İhtisaren
21 rivayet	Aynı	Aynı	Kısmen farklı
22 rivayet	Bulunamadı	Bulunamadı	Bulunamadı
Muvatta'da:288 + Bulunamayan:22 = Toplam rivayet =310			

Tabloda görüldüğü gibi, mukayesesi yapılan 288 rivayet sened ve mana bakımından aynı, lafız bakımından 224 rivayet aynı, 32 rivayet ihtisar ve takti' yoluyla rivayet edilmiş, 7 rivayette bazı lafızlarda eksiklik, 4 rivayette ziyadelik ve 21 rivayetin lafzında da kısmi farklılık tespit edilmiştir. Bu tablodaki mukayese, Sünen'in kaynağı olan *Muvatta* ile genelde uyumlu olduğunu göstermiştir.

Lafızlarında kısmi eksiklik bulunan rivayet metinlerinde, rivayetin medar olduğu hükümde, bir eksiklik ve farklılığa yol açmayacak durumdadır. Mesela *Muvatta*'da abdestle ilgili bir rivayette, *merreteyni merreteyn* şeklinde ellerin bidayette iki kez yıkanmasını belirten lafızlar, Sünen metninde bulunmamaktadır. Ancak ellerin dirseklerle beraber iki kez yıkanmasında ifade edilen *merreteyni merreteyn* lafızlarının verilmesi¹ yeterli görülmüştür. Bu hususun, rivayet nüshalarındaki yazımdan da kaynaklanması muhtemeldir. Tespit edemediğimiz Sünen'deki İmam Malik kaynaklı 22 rivayetin, *Muvatta*'nın son şeklini almadığı rivayetlerinden olması muhtemeldir. Yani bu rivayetler *Muvatta* metni dışındaki rivayetleri olarak kabul edilebilir. Lafızlarında kısmi farklılık bulunan rivayetler ise, aynı anlam ve hükmün değişik ifade edilişi şeklindedir. Mesela *Muvatta*'da yer alan *إذا مس أحدكم ذكره فليتوضأ* bir metin, Sünen'e *من مس ذكره فليتوضأ* lafızlarıyla intikal etmiştir.² Lafızlarındaki kısmi farklılıklar ifadesi, bu gibi değişikliklerdir.

7.Abdullah b. Vehb b. Muslim(ö.Mısır–197) *K.Cami fi'l-Hadis*³

İbn Vehb'in *K.Cami fi'l-Hadis* adındaki eseri, günümüze ulaşan eserlerdendir. Ebû Dâvud, İbnu Vehb'den 6 tanesi muallâk olmak üzere toplam 313 rivayeti, 26

¹ Karşılaştırınız, *Muvatta*, Taharet, 1, H.no:61 ve Sünen, Taharet, H.no: 118.

² Karşılaştırınız, *Muvatta*, Taharet, 15, H.no:161 ve Sünen, Taharet, H.no: 181

³ David Weil tarafından 1942 de neşrolunmuştur. Bkz. Sandıkçı, a.g.e., s.318

hocası vasıtasıyla Sünen'inde rivayet etmiştir.¹ Ancak biz bu rivayetlerden 2 tanesini *Cami'u İbn Vehb*'de tespit edebildik. Bu rivayetlerin mukayesesi de tablo halinde şöyledir:

SÜNEN'DEKİ ABDULLAH B. VEHB RİVAYETLERİNİN MUKAYESESİ							
Sünenu Ebî Dâvud			Cami'u İbn Vehb		Mukayesesi		
Bölüm	Bab	H.No	Bölüm / Bab	H.No	Sened	Mana	Lafız
Edep	Fi men yehcuru ehahu'l-muslim	4915	Fi hicrati'r-racul ehahu	255	Aynı	Aynı	Aynı
Edep	Fi't-tefahur bi'l-ehsabi	5116	en-Neseb	28	Aynı	Aynı	Aynı
<i>Cam'u İbn Vehb'de:2 + Bulunamayan:264 = Toplam rivayet= 266</i>							

Tabloda görüldüğü gibi Sünen'in, bu 2 rivayetiyle sened, mana, lafız ve hatta bab başlığı bakımından *Cami'u İbn Vehb* ile uyumlu olduğu tespit edilmiştir.

8.Muhammed b. İdris, Şafii(ö.Mısır–204). *Müsned*,² *Sünen*³ ve *el-Umm*⁴

Aslında *el-Umm* isimli eseri, Şafii'nin görüşlerini bir arada toplayan bir fıkıh kitabıdır. Fakat müdellel olduğu için rivayetleri de barındıran bir kaynak mesabesinde. Ebû Dâvud, Sünen'inde Şafii'den gelen dört rivayeti nakleder. Bu rivayetlerin mukayesesi de tablo halinde şöyledir.

¹ Ebû Dâvud'un Sünen'inde Abdullah b. Vehb'in rivayetlerini nakletme hakkını elde ettiği hocaları şunlardır; Abdulmelik b. Şuayb, Abdulğani b. Rifa'a, Abdullah b. Abdurrahman, Ahmed b. Amr b. Abdullah, Ahmed b. Said Hemedani, Ahmed b. Salih, Ayyaş b. Azrak, Haris b. Miskin, Harun b. Maruf, Harun b. Said b. Heysem, İbrahim b. Musa, İsa b. İbrahim Ğafiki, Kuteybe b. Said, Mahmud b. Halid, Muhammed b. Ala, Muhammed b. Dâvud b. Ebi Naciye, Muhammed b. Seleme Muradi, Musa b. Mervan, Musa b. Sehl, Rabi b. Sülayman, Said b. Mansur, Süleyman b. Dâvud Mehri, Vehb b. Beyan, Velid b. Şuc'a, Yakub b. Kab ve Yezid b. Halid. İbnu Vehb'den Muallâk Rivayetler altıdır (Hno:223, 1027, 1556, 1724, 4250, 4374).

² El-Müezzin el-Mısri kanalıyla Şafii'den dinlediği hadislerden ibarettir. Başkaları tarafından tertip edilen eserin birkaç defa neşri yapılmıştır.

³ *Es-Sünnenü'l-Me'sure* adıyla bilinen bu kitap, Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed et-Tahavi, İsmail b. Yahya el-Müzeni'den o da Şafii'den rivayet etmiştir. Biri Haydarabad, diğeri Kahire'de 1315'de iki kez basılmıştır. Şafii'nin müsned ve Sünen'ini es-Saati *Bedai'u'l-minen fi cem'i ve tertibi müsnedi's-şafii ve's-Sünnen* adıyla tertip etmiştir. Ahmed b. Abdurrahman el-Benna'nın bu çalışması, Daru'l-Envar li't-Tiba'a ve'n-Neşr tarafından iki cilt halinde 1369–70 yılları arasında basılmıştır.

⁴ Şafii fıkının temel eseri olan eş-Şafii'nin *el-Umm* adlı eseri, yapılan birçok neşri yanında, Daru'l-fikr tarafından Beyrut'ta 2002'de I-VIII cilt, IV mücellet + Muhtasaru'l-Müzeni ile beraber V cilt halinde neşredilmiştir.

SÜNEN'DEKİ ŞAFİİ' RİVAYETLERİNİN MUKAYESESİ							
Süneni Ebî Dâvud			Şafii' el-Ümm		Mukayesesi (Sünen'deki durum)		
Bölüm	Bab	H.No	Bölüm / Bab	H.No	Sened	Mana	Lafız
Talak	Babun fi'l-bettete	2206	el-fırkatu beyne'l-ezvac Kitabu ibtali'l-istihsan	V/131, 288 VII/317	Aynı	Aynı	Kısmi farklı
Talak	Babun fi'l-bettete	2207	el-fırkatu beyne'l-ezvac Kitabu ibtali'l-istihsan	V/131, 288 VII/317	Aynı	Aynı	Aynı
Akdiye	el-kaza bi'l-yemin ve's-şahid	3610	El-Yemim ala's-şahid	VI/281	Aynı	Aynı	Aynı
<i>el-Ümm'de:3 + Bulunamayan:1 = Toplam rivayet= 4</i>							

Bu rivayetlerden 1897 ve 3610¹ numaralı hadisleri Rabi' b. Süleyman, 2206² numaralı hadisi Ahmed b. Amr b. Abdillâh ve Ebû Sevr İbrahim b. Halid, 2207³ numaralı hadisi de Muhammed b. Yunus Nesei'den rivayet eden Ebû Dâvud, muhtemelen Şafii'nin eserlerinin rivayet hakkını da bu hocalarından almıştı. Bu rivayetlerin üçü Şafii'nin *el-Umm* adlı eserinde yer almaktadır. Hadisler Şafii'den itibaren hem sened hem metin itibarı ile aynen alınmış ve nakledilmiştir.⁴ Yani Ebû Dâvud'un hadis kaynaklarından biri de, hocaları vasıtası ile rivayet hakkını elde ettiği Şafii'nin *el-Umm* adlı eseridir. Sünen'in bu kaynağı ile uyumlu olduğu görülmüştür.

9.Ebû Dâvud Tayalisi, Süleyman b. Dâvud(ö.Basra–204) *Müsned*⁵

Ebû Dâvud Tayalisi, *Müsned* türü eseri ilk tasnif edenlerdendir. Ebû Dâvud'un hocaları vasıtasıyla Ebû Dâvud Tayalisi'den naklettiği hadis sayısı, muallâkla (Hno:4516) beraber 29 rivayettir. Ebû Dâvud, Ebû Dâvud Tayalisi'nin rivayetlerini 12 hocasından⁶ dinlemiş veya rivayet etme hakkını elde etmiştir. Bu

¹ Ebû Dâvud, *Sünen*, Akdiye, el-kaza bi'l-yemin ve's-şahid, Hno:3610; Şafii, Muhammed b. İdris, *el-Ümm*, VI/281, I.bsk. Daru'l-Fikr, Beyrut–2002.

² Ebû Dâvud, *Sünen*, Talak, babun fi'l-bettete, Hno:2206; Şafii, *el-Ümm*, V/131, 288, VII/317.

³ Ebû Dâvud, *Sünen*, Talak, babun fi'l-bettete, Hno:2207; Şafii, *el-Ümm*, V/131, 288, VII/317.

⁴ el-Ümm, V/131, 288, VII/317'deki "ثم أتى إلى النبي صلى الله عليه وسلم فقال : إني طلق امرأتى سهيمة البتة والله ما أردت إلا واحدة" ibaresi yerine Ebû Dâvud Sünen'inde (Talak, babun fi'l-bettete, Hno:2206) mana rivayeti ile

" فَأَخْبَرَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِذَلِكَ وَقَالَ وَاللَّهِ مَا أَرَدْتُ إِلَّا وَاحِدَةً" şeklinde nakletmiştir.

⁵ Haydarabad, 1321'de tek cilt olarak neşredilmiştir.

⁶ Sünen-i Ebi Dâvud'da Ebû Dâvud Tayalisi'nin rivayetlerini nakletme hakkı veren Ebû Dâvud'un hocaları şunlardır: Abbas b. Abdilazim (Hno:441), Abdulmelik b. Mervan (Hno:886), Ahmed b. Ali b. Suveyd (Hno:1524, 3026), Ahmed b. İbrahim b. Kesir (Hno:1271, 2474, 4505), Ali b. Muslim b. Said (Hno:2518), Fudayl b. Huseyn b. Talha (Hno:2450), Harun b. Abdillâh (Hno:3057, 3780, 3857, 4772), Hasen b. Ali Hulvani (Hno:744, 761), Muhammed b. Beşşar (Hno: 82, 837, 1307, 3109, 3523, 3781, 4130, 4833), Ebû Abdirrahman Muhammed b. Hafs (Hno: 1391), Muhammed b. Musenna (Hno:507, 1432, 3171, 837) ve Zeyd b. Ahzem (Hno:637).

durum, onun farklı nüshaları dinleme ve karşılaştırma düşüncesi ile yaptığını akla getirmektedir. Sünen'deki Ebû Dâvud Tayalisi kaynaklı rivayetlerin mukayesesi şöyledir;

SÜNEN'DEKİ EBÛ DÂVUD TAYALİSİ RİVAYETLERİNİN MUKAYESESİ

<i>Rivayet Sayısı</i>	<i>Rivayetin Senedi</i>	<i>Rivayetin Manası</i>	<i>Rivayetin Lafzı</i>
7 rivayet	Aynı	Aynı	Aynı
1 rivayet	Aynı	Aynı	İhtisaren
2 rivayet	Aynı	Aynı-ziyade	Aynı-ziyade
3 rivayet	Aynı	Aynı	Kısmen farklı
2 rivayet	Aynı	Aynı	Aynı - eksik
2 rivayet	Bir ravi farklı	Aynı	Aynı-ziyade
11 rivayet	Bulunamadı	Bulunamadı	Bulunamadı

Müsnedü Tayalisi'deki: 17 + Bulunamayanlar: 11, Toplam rivayet= 28

Tabloda verildiği gibi Müsnedü Tayalisi'de mukayesesi yapılan 17 rivayetten sened bakımından 2'sinin bir ravisi farklı, diğer 15 rivayet aynıdır. Mana bakımından 2 rivayet metninde ziyadelik var ve diğer 15 rivayet aynıdır. Lafız bakımından 7 rivayet aynı, 1 rivayet ihtisaren nakledilmiş, 4 rivayette ziyadelik var, 2 rivayette eksiklik var ve 3 rivayet de kısmen farklıdır. 3 rivayet metnindeki kısmi farklılıkla beraber, Sünen'in bu kaynağı ile çoğunlukla uyumlu olduğu görülmüştür.

10. Abdurrezzak b. Hemmam (ö.Yemen-211) *Musannaf*'i

Abdurrezzak'ın birçok eserinden, *Musannaf*'i daha çok meşhur olmuş ve günümüze kadar gelebilmiştir. Erken dönem musennefattan kabul edilen Abdurrezzak'ın Musannef'i, hicri 3. asır hadis musennefatının birçoğuna kaynaklık ettiği gibi, Sünen-i Ebû Dâvud'un da temel yazılı kaynaklarından. Ebû Dâvud, zaman zaman Sünen'inde Abdurrezzak'tan muallâk rivayetlere yer verse de, genelde hocaları vasıtasıyla nakletmiştir. Senedsiz muallâk olarak Abdurrezzak'tan yapılan nakiller, Ebû Dâvud'un yanında Musannef'in yazılı olarak bulunduğunu göstermektedir. Mukayese sonucu Musannef'de bulunan Sünen'deki rivayetlerin durumunu sened, mana ve lafız itibarı ile tablo halinde¹ şöyle verebiliriz:

¹ Sünen'deki Abdurrazzak rivayetlerinin tablo halinde geniş mukayesesi için bkz. Ekler, Ek-VIII.

SÜNEN'DEKİ ABDURREZZAK B. HEMMAM RİVAYETLERİNİN MUKAYAYESESİ

<i>rivayet Sayısı</i>	<i>Rivayetin Senedi</i>	<i>Rivayetin Manası</i>	<i>Rivayetin Lafzı</i>
74 rivayet	Aynı	Aynı	Aynı
14 rivayet	Aynı	Aynı	İhtisaren
25 rivayet	Aynı	Aynı – Takti'	Aynı – Takti'
3 rivayet	Aynı	Aynı	Aynı-ziyade
8 rivayet	Aynı	Aynı	Aynı - eksik
14 rivayet	Aynı	Aynı	Kısmen farklı
13 rivayet	Kısmi farklı ¹	Aynı	Aynı veya Takti'
3 rivayet	Aynı	Kısmi farklı	Kısmen farklı
22 rivayet	Bulunamadı	Bulunamadı	Bulunamadı

Musannef'de:154 + Bulunamayan:22 = Toplam rivayet=176

Tabloda verildiği gibi Sünen'deki Abdurrezzak'tan gelen rivayetler, sened yönüyle 141 rivayet aynı, 13 rivayet kısmi farklıdır. Mana bakımından 3 rivayet kısmi farklı, 25 rivayet takti yoluyla verilmiş ve 126 rivayet aynıdır. Lafız yönüyle 74 rivayet aynı, 14'ü ihtisaren, 38'i takti' yoluyla verilmiş, 3 rivayet metninde ziyadelik, 8 rivayette eksiklik var ve 17 rivayet kısmen farklı nakledilmiştir. Mukayesesini yapılan 154 rivayetin çoğunun uyumlu olmasıyla Sünen'in, kaynağı Musannefu Abdurrezzak ile çoğunlukla uyumlu olduğu söylenebilir. Tespitimize göre Ebû Dâvud, dört muallâk olmak üzere Sünen'indeki toplam 176 rivayeti 203 isnadla, 19 hocası vasıtasıyla Abdurrezzak'tan rivayet etmiştir.² Sünen incelendiğinde, Ebû Dâvud'un Abdurrezzak'a bu hocaları vasıtasıyla ulaştığı görülür.

Sünen-i Ebî Dâvud'un kendi kaynakları ile uyumlu olup olmadığını tespit amacıyla, öncelikle hocalarına ait günümüze ulaşan eserleri, daha sonra Sünen'deki rivayet senedlerinde geçen ravilere ait günümüze ulaşan eserleri ile mukayese yapılmıştır. Bu mukayese sonucunda Sünen'in şifahi kaynakla birlikte daha çok yazılı kaynaklara dayandığı görülmüştür. Yine bu mukayese ile Sünen'in genelde kaynakları ile uyumlu olduğu, az da olsa zaman zaman rivayetlerde kısmi farklılığın olduğu gözlenmiştir. Tespit edilen farklılıkların bir kısmının, ravi ve müstensih

¹ Senedin kısmen farklılığı ile bir ravinin farklı isim olması, eksik veya fazla olması kastedilmiştir.

² Ebû Dâvud'un Abdurrezzak'ın rivayetlerini Sünen'inde nakletme hakkını elde ettiği hocaları şunlardır; Abbas b. Abdiazim Anberi (3 rivayet), Ahmed b. Furat (1 rivayet), Ahmed b. Hanbel (37 rivayet), Ahmed b. Muhammed b. Sabit Şebbuye (11 rivayet), Ahmed b. Salih (14 rivayet), Hasen b. Ali hulvani (49 rivayet), Huşeyş b. Asram (5 rivayet), İbrahim b. Musa Razi (2 rivayet), İshak b. İbrahim b. Raheveyh (1 rivayet), Mehled b. Halid (17 rivayet), Muhammed b. Abdilmelik Ğazzal (2 rivayet), Muhammed b. Dâvud b. Süfyan (6 rivayet), Muhammed b. Mutevekkil b. Abdirrahman (16 rivayet), Muhammed b. Rafi' (3 rivayet), Muhammed b. Yahya b. Faris (20 rivayet), Nuh b. Habib (2 rivayet), Seleme b. ŞEbîb (8 rivayet), Yahya b. Main (2 rivayet), Yahya b. Musa Belhi (4 rivayet). Abdurrezzak'tan Muallak Rivayetler dört tanedir(Hno:436, 1556, 1632, 2229).

tasarruflarından kaynaklanabileceğini düşünmekteyiz. Kaynak eserlerin değişik nüshalarından karşılaştırmalar yapılarak ortaya konulacak kaynaklar arası ilişkilere dair bir çalışma, bu gibi farklılıkların mahiyeti ve nedeni ile ilgili bilgi verebilir.

3.2 – Sünen'deki Bazı Rivayetlerde Kaynaklar Arası İlişkiler

Sünen'in kaynakları ile uyumlu olup olmadığını tespit etme amacı ile yapılan mukayese sonucunda, ilk kaynaktan Ebû Dâvud'a gelinceye kadarki süreç, nitelik ve nicelik yönüyle bazı rivayetlerin kaynaklar arası ilişkileri ve rivayetlerin gelişim süreciyle ilgili bilgileri içermektedir. Mukayesesi yapılan bütün rivayetlerin, ilk kaynaktan Ebû Dâvud'a kadar olan kaynaklar arası münasebetini inceleme imkânına sahip değiliz. Ancak kaynaklar arası ilişkiler bağlamında, bazı rivayetler özelinde Ebû Dâvud'un Sünen'ine kadar olan rivayet ilişkisini tespiti çalışacağız. Bunun için de, erken dönem yazılı malzemesinden kabul edilen kaynaklardan Hemmam b. Münebbih'in (ö.131–132) *es-Sahifetü's-Sahih*'indeki Sünen'le mukayesesi yapılan rivayetler seçilmiştir.

Bu incelemedeki gayemiz, kaynaklar arası ilişkileri bir örnekleme ile tespit etme yanında, rivayetlerde farklılaşmanın olup olmadığını ve lafızlara ne kadar sadık kalındığını da görmektir. İlk yazılı mecmualarda yer alan rivayetlerin kaynaktan kaynağa geçişindeki keyfiyeti tespit etmek, rivayetlerin daha iyi anlaşılıp yorumlanmasına katkı sağlayacaktır. Sözgelimi hicri üçüncü asırdaki Ebû Dâvud veya başka bir hadis imamının eserinde yer alan bir rivayet, kaynaklarında farklı, eksik, fazla veya hadis metninden olmayan açıklayıcı, olayı aydınlatıcı lafızlarla yer aldığı görülebilmektedir. Önceki kaynaklarda geçen lafızları dikkate almadan, rivayetin yer aldığı son esere bakarak, rivayeti anlama ve yorumlama metodu, bütün rivayetler için sağlıklı bir anlama metodu olmayabilir.

Kaynaklar arası ilişkilerin tespitinde seçilen bu rivayetler, Ebû Dâvud'un ilk kaynaklarından kabul edilebilecek Sahife-i Hemmam'dan Mamer'in Cami'ine¹,

¹ Mamer'in Cami'indeki Sahife-i Hemmam kaynaklı rivayetlerin Sahife ile geniş bir mukayesesi ve değerlendirmesi için bkz. Erul, *Hicri II. Asırda Rivayet Üslubu*(II), AÜİFD, Cilt XLIII (2002), Sayı 2, s.60–64. Erul bu mukayesesinde şu değerlendirmede bulunur; "Sahife'in ravisi olan Mamer b. Raşid, bu Sahife'den Cami'inde naklettiği haberlerden bir kısmını mana ile rivayet etmişse de, muhtevayı değiştirecek önemli farklılıklar görülmemektedir. Ancak bu farklılıklar, onun bu hadisleri, yazılı Sahife'den aynen alıp yazma-nakletme şeklinde yapılmadığını, daha çok ezberden rivayet edildiğini göstermektedir."

oradan da Abdurrezzak'ın Musannef'ine, oradan da Ahmed'in Müsned'ine ve son olarak Ebû Dâvud'un Sünen'ine intikalini tespit ettiğimiz rivayetlerdir. Şimdi bu rivayetler özelinde kaynaklar arası ilişkilerdeki keyfiyeti tespite çalışalım.

1.Rivayet:

قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «لا تقبل صلاة أحدكم إذا أحدث حتى يتوضأ»¹ Sahife-i Hemmam'da¹ عبد الرزاق عن معمر عن همام بن منبه أنه سمع أبا هريرة يقول قال رسول الله صلى الله عليه وسلم لا يقبل الله صلاة من أحدث حتى يتوضأ قال فقال له رجل من أهل حضرموت ما الحدث يا أبا هريرة قال فساء أو ضراط

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا عبد الرزاق بن همام ثنا معمر عن همام بن منبه قال هذا ما حدثنا به أبو هريرة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : لا يقبل الله صلاة أحدكم إذا أحدث حتى يتوضأ

حدثنا أحمد بن محمد بن حنبل قال ثنا عبد الرزاق أخبرنا معمر عن همام بن منبه عن أبي هريرة قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم لا يقبل الله صلاة أحدكم إذا أحدث حتى يتوضأ

kısım لا يقبل صلاة أحدكم إذا Mamer kanalıyla Hemmam'dan gelen bu rivayetin Abdurrezzak'ın Musannef'inde kısmen farklı lafızlarla لا يقبل الله صلاة من şeklinde, ancak aynı mana ile rivayet edilmiştir. Buradaki mana ile rivayetin Mamer'den mi yoksa Abdurrezzak'tan mı kaynaklandığının tespiti yapılamamıştır. Veya bu husus, kaynağın sözlü bir şekilde kullanılmış olmasından da kaynaklanabilir.

Lafızlardaki bu kısmi farklılık, Ahmed'in Müsned'inde لا يقبل الله صلاة أحدكم إذا şeklinde verilmiştir. Ebû Dâvud'un bu rivayette hocası Ahmed b. Hanbell'in Müsnedindeki lafızlarına bağlı kalarak aynı şekilde لا يقبل الله صلاة أحدكم إذا naklettiği görülür. Yani kendisine yakın olan Müsned'in lafızlarını tercih etmiştir. Bu rivayet metninin kaynaklardaki lafızların karşılaştırılmasıyla, elde yazılı bir kaynak bulunduğu halde bu kaynağın sözlü olarak ve mana rivayeti üslubuyla kullanıldığını veya kaynakların nüsha farklılıklarının bulunduğunu gösterir.

2.Rivayet :

قال رسول الله صلى الله عليه وسلم «طهور إناء أحدكم إذا ولغ الكلب فيه فليغسله»⁵ Sahife-i Hemmam'da⁵ سبع مرات

¹ Sahife-i Hemmam, (trc.), s.121, H.no:108.

² Abdurrezzak, Musannef, 1/139, H.no:530.

³ Ahmed, Müsned, 2/318, H.no:8206

⁴ Ebû Dâvud, Sünen, Taharet, 31, H.no:60.

⁵ Sahife-i Hemmam, (trc.), s.97, H.no:35.

عبد الرزاق عن معمر عن همام بن منبه قال سمعت أبا هريرة يقول قال رسول الله صلى الله عليه وسلم طهور إناء أحكم إذا ولغ فيه الكلب أن يغسله سبع مرات وقال رسول الله صلى الله عليه وسلم : طهر إناء أحكم إذا ولغ الكلب فيه أن يغسله سبع مرات حدثنا موسى بن إسماعيل ثنا أبان ثنا قتادة أن محمد بن سيرين حدثه عن أبي هريرة أن نبي الله صلى الله عليه وسلم قال "إذا ولغ الكلب في الإناء فاغسلوه سبع مرات السابعة بالتراب" قال أبو داود وأما أبو صالح وأبو رزين والأعرج وثابت الأحنف وهمام بن منبه وأبو السدي عبد الرحمن روه عن أبي هريرة ولم يذكره التراب

Ebû Dâvud, Ebû Hüreyre'nin talebelerinden Zekvan Ebû Salih (ö.101), Ebû Rezin Mesud b. Malik (ö.85), el-'Arac Abdurrahman b. Hürmüz (ö.117), Sabit b. 'İyaz el-Ahnef (ö.), Hemmam b. Münebbih (ö.102) ve Ebû Süddi Abdurrahman'ın, Muhammed b. Sirin'den farklı olarak bu rivayette *et-türap* lafzını nakletmediğini mukayeseli bir şekilde belirterek, muallâk olarak Hemmam b. Münebbih'ten rivayet etmiştir. Bu hususla Ebû Dâvud'un Muhammed b. Sirin'den gelen bu rivayeti, yazılı bir metin olan Sahife-i Hemmam'la karşılaştırdığı anlaşılmaktadır. Ebû Dâvud, Muhammed b. Sirin'den gelen rivayet metnindeki *et-türap* lafzından dolayı bu rivayeti vermekle tercihte bulunduğu anlaşılmaktadır. Ancak diğer rivayetlerdeki farklılığı hatırlatarak, okuyucuya da tercihte düşünme imkânı verdiği görülmektedir.

Hemmam'dan gelen rivayetin lafızları, Musannef'deki lafızlarla karşılaştırıldığında, lafızlardaki kısmi farklılığın nedeni, mana ile rivayetin öncelenmesi veya sözlü olarak alındığı ve yazılı kaynağın kullanılmadığı şeklinde yorumlanabilir. Bu hadis, sözlü veya yazılı kaynağından nakledilirken, lafızlardaki tasarrufun Abdurrezzak'tan mı yoksa onun hocası Mamer'den mi kaynaklandığını tespit etme imkânı da elde edilememiştir. Fakat Müsned'deki lafızların Abdurrezzak'ın Musannef'indeki lafızlarla aynı olmasından dolayı, İbn Hanbel'in Abdurrezzak'ın Musannef'ini sözlü ve yazılı kaynak olarak kullandığı düşüncesini doğrulamaktadır.

3. Rivayet:

Sahife-i Hemmam'da⁴

وقال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «إذا قام أحكم من الليل فاستعجم القرآن على لسانه فلم يدر ما يقول فليضطجع»

عبد الرزاق عن معمر عن همام بن منبه قال سمعت أبا هريرة يقول قال رسول الله صلى الله عليه وسلم إذا قام أحكم من الليل فاستعجم القرآن على لسانه فلم يدر ما يقول فليضطجع

¹ Abdurrezzak, *Musannef*, 1/96, H.no:329.

² Ahmed, *Müsne'd*, 2/314, H.no:8133

³ *Sünen*, Taharet, 37, H.no:73, muallâk rivayet edilmiştir.

⁴ *Sahife-i Hemmam*, (trc.), s.124, H.no:116.

وقال رسول الله صلى الله عليه وسلم : إذا قام أحدكم من الليل فاستعجم القرآن على لسانه فلم يدر ما يقول فليضطجع

حدثنا أحمد بن حنبل ثنا عبد الرزاق أخبرنا معمر عن همام بن منبه عن أبي هريرة قال قال رسول ³ Sünen'de، الله صلى الله عليه وسلم "إذا قام أحدكم من الليل فاستعجم القرآن على لسانه فلم يدر ما يقول فليضطجع

عن معمر Hemmam'dan Mamer'e ve ondan da Abdurrezzak'a intikal ederken

şeklinde anane ile rivayet edilen bu hadis, Sünen'de أخبرنا معمر şeklinde *ihbar* lafzına dönüşmüştür. Hadisin metninde ise, Musannef'de *فلينصرف* lafzının ziyadesiyle rivayet edilmiştir. Müsned ve Sünen'de ise Hemmam'daki gibi ve *فلينصرف* lafzı olmadan rivayet edilmesi, bu ziyade lafzın bir idrac olduğunu gösterir. Ebû Dâvud, bu rivayetti her ne kadar önceki kaynaklarla karşılaştırsa da, Müsned'e bağlı kaldığı söylenebilir.

4. Rivayet:

وقال رسول الله صلى الله عليه وسلم : « لا تصوم المرأة وبعلمها شاهد إلا بإذنه ، ولا تأذن في بيته وهو شاهد إلا بإذنه ، وما أنفقت من كسبه من غير أمره فإن نصف أجره له »
عبد الرزاق عن معمر عن همام بن منبه قال سمعت أبا هريرة يقول قال رسول ⁵ Mamer ve Musannef'de، الله صلى الله عليه وسلم إذا أنفقت المرأة من كسب زوجها من غير أمره فله نصف أجره
حدثنا الحسن بن علي ثنا عبد الرزاق أخبرنا معمر عن همام بن منبه قال سمعت أبا هريرة يقول ⁶ Sünen'de، قال رسول الله صلى الله عليه وسلم " إذا أنفقت المرأة من كسب زوجها من غير أمره فله نصف أجره "

Ebû Dâvud'un kendi hocası Hasen b. Ali kanalıyla Abdurrezzak'tan ve onun da Mamer kanalıyla Hemmam'dan naklettiği bu rivayet, Musannef'de takti ve mana ile nakledilmiştir. Zira bu rivayetin Hemmam'daki metni Mamer'den Abdurrezzak'a intikal etmiş, Abdurrezzak'daki bu versiyonu Ahmed b. Hanbel Müsned'inde lafız ve mana itibariyle takti yapmadan aynen nakletmiştir.⁷ Ebû Dâvud ise, hocası Hasen b. Ali kanalıyla Abdurrezzak'tan gelen versiyonu Sünen'ine almayı tercih etmiştir.

Ebû Dâvud Hemmam'dan gelen bu rivayetin takti ile diğer kısmını da Sünen'in *Sıyam* bölümünde nakletmiştir.⁸ Aslında bu rivayetin tamamı Abdurrezzak'ın Musannef'inde⁹ لا تصومن امرأة تطوعا yerine لا تصوم المرأة şeklindeki metni yorumlayan fazlalık dışında, Hemmam'daki metinle aynen örtüşmektedir. Ebû

¹ Abdurrezzak, *Musannef*, II/499, H.no:4221.

² Ahmed, *Müsned*, 2/318, H.no:8214.

³ Sünen, *Salât*, Mu18, Tu309, H.no:1311.

⁴ *Sahife-i Hemmam*, (trc.), s.110, H.no:75.

⁵ Abdurrezzak, *Musannef*, IV/147, H.no:7272.

⁶ Sünen, *Zekât*, Mu44, Tu45, H.no:1687.

⁷ Ahmed, *Müsned*, 2/316, H.no:8173.

⁸ Sünen, *Savm*, 74, H.no:2458.

⁹ Abdurrezzak, *Musannef*, IV/305, H.no:7886.

Dâvud, Abdurrezzak'ın Hasen b. Ali kanalıyla gelen nüshasındaki rivayeti tercih ederek, "لا تصوم امرأة وبعليها شاهد إلا بإذنه غير رمضان ولا تأذن في بيته" fazlalığıyla "وهو شاهد إلا بإذنه" şeklinde takti ile aynen nakletmiştir.

Ebû Dâvud'un yanında Ahmed b. Hanbel kanalıyla gelen Abdurrezak kaynaklı rivayet olduğu halde, diğer bir hocası olan Hasen b. Ali kanalıyla gelen rivayeti tercih etmesi farklı nedenlerle açıklanabilir. Ayrıca metni anlaşılır kılan ve ilk kaynakta bulunmayan fazlalıklar, müelliflerin sözlü müzakere veya ders usulü açıklamalarla yazılı kaynaklara temas sağladıkları şeklindeki tasarruflarıyla yorumlanabilir.

5.Rivayet:

قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : « أيما قرية أتيتوها »² Sahife-i Hemmam'daki rivayet وأقمتم فيها مسهمكم « - وأظنه قال: فهي لكم أو نحوه من الكلام - « وأیما قرية عصت الله ورسوله فإن خمسها لله ورسوله ، ثم هي لكم »

Ravinin tereddütlü ifadesiyle verilmiştir. Bu tereddüt ifadesine Mamer kanalıyla Musannef'te de yer verilmiştir. Bu husus kaynaktaki duruma sadık kalmanın bir tezahürü kabul edilebilir. Musannef'de وأقمتم فيها yerine فسهمكم فيها şeklinde ve فإن فأرضها şeklinde farklı lafızlarla verilmiştir.³

Bu rivayetin Müsned'deki lafızları ise, aradaki ravinin şek ifadeleri kaldırılarak Hemmam'daki aynı lafızlarla verilmiştir. İbn Hanbel'in ilk lafızlara sadık kalması, onun yazılı kaynağa muracat ettiğini göstermektedir. Sünen'deki bu rivayetin⁴ Müsned'deki rivayetin⁵ lafızlarıyla aynı olması, Ebû Dâvud'un hocası İbn Hanbel'in Müsned'ine sözlü yolla birlikte yazılı şekilde de müracaat ettiğini hatırlatır. Sened bakımından Hemmam'dan عن همام şeklinde anane ile Hemmam'dan Mamer, O'ndan Abdurrezzak, O'ndan İbn Hanbel ve O'ndan da Ebû Dâvud tahdis lafızlarıyla rivayeti nakletmiştir. Bu husus, kaynaklar arası münasebetin bir göstergesidir.

¹ Sünen, Savm, 74, H.no:2458.

² Sahife-i Hemmam, (trc.), s.132, H.no:138.

³ Abdurrezzak, Musannef, VI/104, H.no:10137. Musannef'deki rivayetin tamamı şöyledir: أخبرنا عبد الرزاق قال أخبرنا معمر عن همام بن منبه أنه سمع أبا هريرة يقول قال رسول الله صلى الله عليه وسلم أيما قرية أتيتوها فسهمكم فيها - أو كلمة تشبهها - وأیما قرية عصت الله ورسوله فأرضها لله ورسوله صلى الله عليه وسلم ثم هي لكم

⁴ Sünen, Harac, İmare F., Mu28, Tu29, H.no:3036. Sünen'deki metin şöyledir: أيما قرية أتيتوها فأقمتم فيها فسهمكم " فيها فسهمكم فيها وأیما قرية عصت الله ورسوله فإن خمسها لله وللرسول ثم هي لكم "

⁵ Ahmed, Müsned, II/317, H.no:8200. Rivayet metninin tamamı şöyledir: أيما قرية أتيتوها فأقمتم فيها فسهمكم فيها وأیما قرية عصت الله ورسوله فإن خمسها لله ورسوله ثم هي لكم

6.Rivayet:

Sahife-i Hemmam'daki¹ « إذا أكره الاثنان على اليمين فاستحباها فأسهم بينهما » rivayeti Mamer ve Abdurrezzak kanalıyla nakleden İbn Hanbel, aynı mana ile farklı şekildeki فليستهما عليها lafzıyla vermektedir.² Ancak bu rivayeti Abdurrezzak'ın Musannef'inde tespit edemedik. Muhtemelen Musannef dışındaki rivayetlerinden olmalıdır. Ancak Ebû Dâvud hocaları olan hem Ahmed b. Hanbel, hem de Seleme b. Şebib kanalıyla bu rivayeti Abdurrezzak'tan aynı isnadla nakletmiştir. Hatta İbn Hanbel'in isnadındaki ثنا معمر ve Seleme b. Şebib isnadındaki أخبرنا معمر tabirlerindeki *ahberana* ve *haddesena* siğalarının farklılığına dikkat çekerek, Seleme b. Şebib'den gelen rivayet metnindeki إذا أكره الاثنان yerine إذا أكره الاثنان şeklinde mechul siğa ile geldiğini belirtir.³ Ancak Ebû Dâvud'un İbn Hanbel'den naklettiği metnin, elimizdeki Müsned metnindeki gibi إذا أكره şeklinde değil de, إذا أكره şeklinde mechul lafızla kayıtlıdır. Yani matbu Sünen nüshalarında veya Müsned nüshalarından birinde, Ebû Dâvud'un söylediğinin hilafına bir düzeltme yapılmış olabilir.

7.Rivayet:

Sahife-i Hemmam'daki⁴ « العين حق ، ونهى عن الوشم » hadis metnini, aynı lafız ve mana ile Mamer kanalıyla Abdurrezzak Musannef'inde⁵, ondan da İbn Hanbel Müsned'inde⁶ naklettiği hadisi, Ebû Dâvud aynı senedle ve takti yoluyla rivayet metninin bir kısmını aynı lafızlarla Sünen'inde⁷ nakletmiştir. Ancak Cami'u Mamer ve Musannef'deki sened lafzında عن معمر şeklinde anane ile verilirken, Sünen'de معمر حدثنا şeklinde tahdis lafzına dönüşmüştür. Bu husus, Mamer dönemindeki anane lafzının, aslında Ebû Dâvud döneminde tahdis lafzıyla verilerek hoca talebe ilişkisine delaletiyle açıklanabilir.

8.Rivayet:

¹ Sahife-i Hemmam, (trc.), s.118, H.no:96.

² Ahmed, Müsned, II/317, H.no:8194. rivayet metni şöyledir: إذا أكره الاثنان على اليمين واستحباها فليستهما عليها

³ Sünen, Akdiye, 22, H.no:3617. rivayetin tamamı şöyledir: حدثنا أحمد بن حنبل وسلمة بن شبيب قال ثنا عبد الرزاق قال أحمد قال ثنا معمر عن همام بن منبه عن أبي هريرة عن النبي صلى الله عليه وسلم قال "إذا أكره الاثنان اليمين أو استحباها فليستهما عليها" قال سلمة قال أخبرنا معمر وقال إذا أكره الاثنان على اليمين

⁴ Sahife-i Hemmam, (trc.), s.129, H.no:130.

⁵ Abdurrezzak, Musannef (Cami'u Mamer), XI/18, H.no:19778.

⁶ Ahmed, Müsned, II/319, H.no:8228. rivayet metni şöyledir: العين حق ونهى عن الوشم

⁷ Sünen, Tıp, 15, H.no:3879. rivayetin tamamı şöyledir: حدثنا أحمد بن حنبل ثنا عبد الزراق ثنا معمر عن همام بن منبه قال هذا ما حدثنا أبو هريرة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال العين حق

« يسلم الصغير على الكبير ، والمار على القاعد ، والقليل على »¹ Sahife-i Hemmam'daki rivayeti, Cami'u Mamer ve Musannef'de² yerine يسلم şeklinde emri ğaib siğasıyla verilmesi dışında, sened ve metin bakımından aynı lafız ve mana ile nakledilmiştir. Mamer'in emri ğaib siğası ile nakletmesi, rivayeti sözlü kaynaktan aldığını veya rivayetin anlaşılması gereken mana ile rivayet edilmesi isteği ile açıklanabilir. İbn Hanbel bu rivayeti aynı senedle Abdurrezzak'tan naklen ve Hemmam'daki aynı lafız metniyle Müsned'inde³ nakleder. Ebû Dâvud da hocası Ahmed b. Hanbel'den أخبرنا معمر عن معمر yerine أخبرنا معمر siğası dışında, aynı sened, metin ve lafızlarla Sünen'inde⁴ nakletmiştir.

Yukarıda verilen sekiz rivatin beş tanesi (1., 3., 5., 7. ve 8. rivayetler), Hemmam'dan Mamer'in Cami'ine, oradan Abdurrezzak'ın Musannefine ve oradan da Ahmed b. Hanbel'in Müsned'ine ve Müsned'den de Ebû Dâvud'un Sünen'ine intikali tespit edilmiş ve mukayesesi yapılmış rivayetlerdir. Bu beş rivayetin kaynaklardaki yerini, bir de tablo halinde şöyle gösterebiliriz:

HEMMAM, MAMER, ABDURREZZAK VE AHMED B. HANBEL KANALIYLA GELEN SÜ'NEN'DEKİ RİVAYETLERİN KAYNAKLARIYLA MUKAYESESİ																
Sünenu Ebî Dâvud			Müsnedü Ahmed'le Mukayesesi (Sünen'deki durum)					Musannefü Abdurrezak ve Camiü Mamer'le Mukayesesi (Sünen'deki durum)					Sahifetu hemmam'la Mukayesesi (Sünen'deki durum)			
Bölüm	Bab	H.No	Cilt/ Sh.	H.No	Sened	Mana	Lafız	Bölüm – Cilt/ S.	H.No	Sened	Mana	Lafız	Sh./ H.No	Sened	Mana	Lafız
Taharet	Mu31, Tu31	60	2/318	8206	Aynı	Aynı	Aynı	Taharet- 1/139	530	Aynı	Aynı, Takti	Aynı, Takti	s.121/ 108	Aynı	Aynı	Aynı
Salât/ Tatavvu	Mu18, Tu309	1311	2/318	8214	Aynı	Aynı	Aynı	Salât- 2/499	4221	Aynı	Aynı	Kısmi Eksik	s.125/ 116	Aynı	Aynı	Aynı
Harac/İ./ Fey	Mu28, Tu29	3036	2/317	8200	Aynı	Aynı	Aynı	Ehlu Kitab 6/104	10137	Aynı	Aynı	Kısmi Fazla	s.132/ 138	Aynı	Aynı	Aynı
Tıp	Mu15, Tu15	3879	2/319	8228	Aynı	Aynı, Takti	Aynı, Takti	Camiu Mamer 11/18	19778	Aynı	Aynı, Takti	Aynı, Takti	s.129/ 130	Aynı	Aynı, Takti'	Aynı, Takti'
Edeb	Mu132, Tu144	5198	2/314	8147	Aynı	Aynı	Aynı	Ehl Kitabeyn 10/388	19445	Aynı	Aynı	Aynı	s.101/ 49	Aynı	Aynı	Aynı
Hemmam, Mamer, Abdurrezzak ve Ahmed b. Hanbel Kanalıyla Gelen Sünen'deki Rivayetlerin Toplamı = 5																

Kaynaklar arası ilişkilerin tespitinde seçilen bu rivayetlerden anlaşıldığına göre Ebû Dâvud, birinci derecede kaynağı olan Ahmed b. Hanbel'in Müsned'ini hem sözlü ve hem de yazılı bir şekilde elde etmiştir. Yani Sünen ile Müsned arasında

¹ Sahife-i Hemmam, (trc.), s.101, H.no:49.

² Abdurrezzak, Musannef (Cami'u Mamer), X/388, H.no:19445.

³ Ahmed, Müsned, II/314, H.no:8147.

⁴ Sünen, Edep, Mu133, Tu145, H.no:5198. Rivayetin tamamı şöyledir: حدثنا أحمد بن حنبل ثنا عبد الرزاق أخبرنا معمر عن همام بن منبه عن أبي هريرة قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم "يسلم الصغير على الكبير والمار على القاعد والقليل على الكثير"

sözlü ve yazılı bir nakil ilişkisi bulunmaktadır. Rivayetlerdeki tahdis ve metin lafızlarının mukayesesi de bunu göstermektedir.

Rivayetlerin Abdurrezzak'ın Musannef'inden Ahmed b. Hanbel'in Müsned'ine intikalindeki ilişkide ise, Musannef'deki mana ile yapılan rivayetlerde, daha önceki kaynakla mukayese yapılarak ilk kaynardaki lafızlara yakın bir metinle nakledildiği görülmektedir. Yani Ahmed b. Hanbel, kaynağı durumundaki Musannef'den yaptığı nakilleri, sanki önceki kaynaklarına yakın olup olmadığını test ederek, rivayet lafızlarını vermede tercihe gitmiş ve bazen rivayet metnini farklı lafızlarla vermiştir. Müsned ile Musannef arasında da sözlü ve yazılı bir ilişki söz konusudur. Rivayetlerin Hemmam'dan Mamer'in Cami'ine intikalde daha çok sözlü bir ilişkinin, yani Mamer'in Hemmam'dan gelen bu rivayetleri şifahi, ezberinden ve manaya bağlı kalarak naklettiği, yazılı metinden olduğu gibi kaydetmediği anlaşılmaktadır.

Zaman zaman rivayetin anlaşılmasında yönlendirici lafızların ziyade olarak gelmesi de buna yorumlanabilir.¹ Burada rivayeti, anlaşılan lafızlarla ve manaya bağlı kalarak nakledildiği anlaşılmaktadır. Bu rivayetlerdeki tespitler, hicri üçüncü asırdaki Sünen ve Müsned gibi eserlerde, rivayetleri aynı lafızlarla nakletme titizliğinin bulunduğunu göstermektedir. Hicri birinci ve ikinci asrın da ilk yarısında, rivayetleri şifahi ve mana ile nakletmenin yaygın olduğu bilinmektedir.

Kaynaklar arası ilişkilerdeki şifahi ve mana ile nakletme geleneğinin bulunması, bize önemli bir hususu hatırlatmaktadır. O da, günümüzde bir rivayetin ilk kaynaktan son bakılan kaynağa kadarki rivayet lafızlarını bir araya getirip, önce rivayetin aidiyetini ve lafızlarını tespit etmenin, o rivayetin anlaşılması ve yorumlanmasından öncelik arz etmesi hususudur. Zira sübutu belirlenmeyen rivayet lafızlarını anlamaya çalışmak, yorumlamak ve bu husustaki usulü belirlemek, rivayet hakkında bizi sağlıklı bir neticeye ulaştırmayacaktır.

Kaynaklar arası ilişkilerin tespitinde, rivayetlerdeki tereddüt ifadeleri, yapılan takti ve tasarrufların kimden ve hangi eserden kaynaklandığı gibi hususlar da bazen açığa kavuşabilmektedir. Ebû Dâvud'un birinci derecedeki kaynakları, hocalarına ait eserleridir. Ebû Dâvud'un bu kaynaklarıyla şifahi gelenekle birlikte daha çok yazılı gelenekle ilişki kurduğunu, hatta imkân nispetinde önceki ve diğer kaynaklarla mukayeseler yaptığını söyleyebiliriz.

¹ Bkz. yukarıda seçilen 4. rivayetteki غير رمضان و تطوعا lafızları gibi

3.3 –Kaynak Kullanım Metodu

Kaynak kullanımında Ebû Dâvud'un izlediği metodu ile ilgili olarak, Sünen üzerinde yaptığımız inceleme sonucundaki tespitlerimizi, örnekleriyle maddeler halinde şöyle sıralayabiliriz:

1. Ebû Dâvud, isnadlı nakletme müsaadesini aldığı kaynağa, ulaşma yolunu belirtir. Ebû Dâvud'un Sünen'inde kullandığı rivayet lafızları, onun aynı zamanda rivayet keyfiyetini belirtir. Ebû Dâvud, hocalarına ait kaynaklardan çoğunlukla **حدثنا** tahdis lafzıyla rivayette bulunur. Zaman zaman diğer eda şifalarını da kullanmıştır.¹

2. Naklettiği rivayetin kaynağını belirtir. Şayet rivayetin kaynağı birden fazla ise, rivayet metnini bir önceki metne yakın olduğuna işaret ederek, her kaynak için aynı metni tekrarlamaz. Bunun yerine ² مثله , ³ نحوه , ⁴ بمعناه lafzıyla farklı kaynaktaki metnin aynı olduğuna işaret ederek ihtisar metodunu kullanır. Bazen isnadın bir bölümünden itibaren aynı ise ⁵ بإسناده lafzıyla buna işaret eder.

3. Bir rivayetin farklı kaynaklardaki fazlalığı tespit eder, bunun aidiyetini belirterek kaynakları karşılaştırır. Mesela bir rivayeti iki farklı kaynaktan aldığını

¹ Örnekler için bkz çalışmamızın bu bölümündeki "Rivayet Keyfiyeti" başlığındaki Ebû Dâvud'un Sünen'inde kullandığı eda şifaları.

² *Sünen*, Taharet, H.no:299'da حدثنا أحمد بن سنان القطان الواسطي ثنا يزيد عن أيوب بن أبي مسكين عن الحجاج عن أم كلثوم عن عائشة في المستحاضة تغتسل تعني مرة واحدة ثم توضع إلى أيام أقرانها

Verilen bu rivayetin metni bir sonraki rivayet metni ile aynı olunca, Ebû Dâvud metni tekrar etmeden حدثنا أحمد بن سنان القطان الواسطي ثنا يزيد عن أيوب بن أبي العلاء عن ابن شبرمة عن امرأة مسروق عن عائشة عن النبي صلى الله عليه وسلم مثله (H.no:300) şeklinde verir. Diğer örnekler için bkz. *Sünen*, Taharet, H.no:300, 308, 390; Salât, H.no: 476, 518, 540, 675, 960,1469; Zekât, H.no:1577, 1666; Menasik, H.no: 1780, 1842; Nikâh, H.no: 2115, 2127; Talak, H.no: 2220; Cihad, H.no: 2585; Feraiz, H.no: 2908; Harac-Fey ve'l-imare, H.no:3039, 3059; Cenaiz, H.no: 3109; Eyman ve'n-Nüzur, H.no: 3260, 3324; Buyu', H.no: 3549; Akdiye, H.no: 3618; 'Itk, H.no: 3952; Huruf ve'l-Kıraat, H.no: 4007; Libas, H.no: 4154; Melahim, H.no:4314; Diyat, H.no:4517, 4555; Edep, H.no: 4852, 4858, 5133.

³ Bkz. *Sünen*, Taharet, H.no: 99, 112, 119, 170, 319, 335, 346; Salât, H.no: 468, 487, 533, 765, 773, 865, 895, 969, 1175, 1200, 1299, 1354, 1491; Zekât, H.no: 1601, 1654, 1659, 1661, 1680; Menasik, H.no: 1725, 2011, 2119; Talak, H.no:2215, 2223, 2271; Siyam, H.no:2368, 2468, 2475; Cihad, H.no: 2720, 2738, 2742; Feraiz, H.no: 2892; Cenaiz, H.no:3239, 3240; Eyman ve'n-Nuzur, H.no: 3278, 3283, 3318; Buyu', H.no: 3381, 3431, 3487; Libas, H.no: 4021, 4053; Melahim, H.no: 4322, 4335, 4346; Hudud, H.no: 4368, 4400, 4429, 4432, 4444, 4453, 4461; Sünne, H.no: 4696, 4754; Edep, H.no: 4831, 4897, 4925, 4926, 5027, 5047, 5089, 5118, 5160, 5175, 5240, 5259.

⁴ *Sünen*, Taharet, H.no:21, 34, 72, 209, 252, 275, 276, 277, 316, 339, 386, 387; Salât, H.no:440, 463, 483, 576, 787, 827, 870, 1103, 1143, 1302, 1324, 1405, 1417; Zekât, H.no: 1636, 1695; Lukata, H.no: 1702; Menasik, H.no: 1824, 1825, 1918, 1948; Nikâh, H.no: 2060, 2077, 2084, 2091; Talak, H.no: 2225, 2242; Siyam, H.no: 2435; Cihad, H.no: 2621, 2630,

⁵ *Sünen*, Taharet, H.no:183, 223, 392 vb. rivayet örnekleri çoğaltılabilir.

حدثنا أحمد بن حنبل ثنا وكيع ثنا هشام ح وثنا مسدد ثنا عبد الله بن داود عن هشام المعنى قال هشام بن عروة عن أبيه عن عاصم بن عمر عن أبيه قال قال النبي صلى الله عليه وسلم *şeklinde tahvil ile vermiştir.*¹ Bu rivayetin hocası Ahmed b. Hanbel kanalı ile gelen metnini² verirken, diğer hocası Müsedded kanalıyla gelen metindeki fazlalığı da *و غابت الشمس* " زاد مسدد " *şeklinde belirtir.*³

Abdullah b. Mubarek (ö.181) kanalıyla gelen bir rivayeti, hocaları Muhammed b. İsa (ö.224), Abu Bekr b.Ebî Şeybe (ö.235), Ahmed b. Muni' (ö.244) ve Muhammed b. Ala' (ö.248) kanalıyla ayrı ayrı aldığını ifade eden Ebû Dâvud, hocası Muhammed b. İsa'nın kitabındaki bu rivayet metninde *الحجارة* *şeklinde geçen bir lafzın التجارة* *şeklinde rivayet ettiğini de belirtir.*⁴ Böylece kaynak karşılaştırarak bu rivayeti kaynağından sözlü ve yazılı şekilde aldığını ifade etmiş olur.

4. Rivayetin bulunduğu kaynağın farklı nüshalarını karşılaştırır. Mesela hocalarından Ahmed b. Hanbel, Ahmed b. Muhammed b. Şebbuye, Muhammed b. Rafi' ve Muhammed b. Abdilmelik kanalıyla gelen Abdurrezak'ın Musannef'indeki bir rivayeti, bu hocalara ait Musannef nüshalarındaki farklı lafızları belirterek ayrı ayrı nakleder. Rivayet şöyledir;

حدثنا أحمد بن حنبل وأحمد بن محمد بن شبيب ومحمد بن رافع ومحمد بن عبد الملك الغزال قالوا ثنا عبد الرزاق عن معمر عن إسماعيل بن أمية عن نافع عن ابن عمر قال : نهى رسول الله صلى الله عليه وسلم قال أحمد بن حنبل أن يجلس الرجل في الصلاة وهو معتمد على يده . وقال ابن شبيب نهى أن يعتمد الرجل على يده في الصلاة وقال ابن رافع نهى أن يصلي الرجل وهو معتمد على يده وذكر في باب الرفع من السجود وقال ابن عبد الملك نهى أن يعتمد الرجل على يديه إذا نهض في الصلاة⁵

Rivayet metninde görüldüğü üzere Ebû Dâvud, Ahmed b. Hanbel'den gelen rivayet nüshasına öncelik vermiştir. Yaptığımız karşılaştırma sonucunda Abdurrezzak'ın Musannef'deki bu rivayetin lafızları, Ahmed b. Hanbel'in Müsned'indeki lafızlarla tam bir uyumluluk içinde olduğu görülmüştür.⁶ Bu durum Ebû Dâvud'un, bu hocalarından Abdurrezzak'ın Musannef'ini dinlediğini ve hocalarına ait musannef nüshalarını karşılaştırarak kaynakları mukayeseli

¹ *Sünen*, Siyam, vaktu fitri's-saim, H.no:2351.

² Ahmed, *Müsned*, 1/54 Hno: 383.

³ *Sünen*, Siyam, vaktu fitri's-saim, H.no:2351.

⁴ *Sünen*, buyu', fi hilyeti's-seyf tubau' bi'd-derahim, H.no:3351; İbn Ebi Şeybe, *Musannef*, Buyu' – Akdiye, Fis's-seyfi'l-muhalla... Hno: 20185.

⁵ *Sünen*, salât, kerahiyyeti'l-itimad ala'l-yedi fi's-salat, H.no: 992.

⁶ Bkz. Abdurrezzak, *Musannef*, II/197, H.no: 3054; Ahmed, *Müsned*, II/147, H.no: 6347.

kullandığını göstermektedir. Bu durum lâfzen rivayetten çok mana ile rivayetin yapıldığını ve bundan dolayı rivayetin geçtiği kaynakları karşılaştırmanın gerekliliğine dair bir işaret kabul edilmelidir. Bu örnekler çoğaltılabilir.¹

5. Rivayet senetlerindeki bazı isimleri, kaynağında geçtiği şekilden daha tanınır halde belirterek tasarrufta bulunur. Mesela Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inden aldığı bir rivayet senedindeki **أبو عامر**² künyesinin kim olduğunu belirterek, Sünen'inde³ **عبد الملك بن عمرو** şeklinde açık ismini verir.⁴

6. Ebû Dâvud, kaynaklardan aldığı rivayet hakkında araştırma ve değerlendirme yaptıktan sonra kitabına almış ve gerekli teknik bilgiyi vererek metni sunmuştur. Mesela Ahmed b. Hanbel'den naklettiği **حذف السلام سنة** rivayetini⁵ Müsned'deki gibi merfu bir şekilde verdikten sonra, **سمعت أبا عمير عيسى بن يونس الفاخوري الرملي قال لما رجع الفريابي من مكة ترك رفع هذا الحديث وقال نهاه أحمد بن حنبل عن رفعه** şeklinde tespitlerini belirterek⁶ bu rivayetin merfu olarak rivayinin terk edilmesi gerektiğine işaret eder.

7. Ebû Dâvud, kaynağından aldığı rivayeti değerlendirmeye tabi tutar. Mesela Ahmed b. Hanbel'den gelen bir rivayet metnindeki **أبوها** lafzının mahfuz olmadığını belirtir.⁷

8. Rivayetin kaynakları arasında tercihte bulunur. Dolaylı olarak kaynak ve rivayeti hakkında değerlendirmede bulunarak kanaatini belirtir. Ebû Dâvud'un kaynakları arasındaki tercihi ya rivayetin lafzını verme⁸ veya hangi kaynaktaki

¹ Sünen, Taharet, H.no: 20, 23, 49, 72 vd.

² Ahme, Müsned, IV/416, H.no: 1780. (حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا أبو عامر ثنا هشام يعني بن سعد)

³ Sünen, Salât, Kerahiyyeti'l-vesvese ve hadisi'n-nefs fi's-salât, H.no: 905. (حدثنا أحمد بن محمد بن حنبل ثنا (عبد الملك بن عمرو ثنا هشام يعني ابن سعد)

⁴ Başka örnekler için bkz. Sünen, H.no: 892. Müsned'deki yeri, II/6, H.no:4501.

⁵ Ahme, Müsned, II/532, H.no:10898.

⁶ Sünen, salat, hazfu't-teslim, H.no: 1004

⁷ Sünen, Nikâh, fi's-seyyib, H.no:2099; Ahmed, Müsned, 1/219, H.no: 1897.

⁸ Hangi kaynağın rivayet lafzını verecekse kimin lafzı olduğunu bildirdiği rivayetlere örnekler: Sünen, H.no: 23, 45, 63, 202, 235, 380, 444, 485, 541, 714, 715, 788, 856, 862, 888, 922, 925, 938, 994, 1179, 1182, 1229, 1234, 1336, 1393, 1423, 1730, 1765, 1858, 1894, 2064, 2078, 2098, 2302, 2542, 2622, 2628, 2654, 2682, 2967, 3093, 3121, 3135, 3213, 3377, 3462, 3464, 3477, 3497, 3657, 3730, 3856, 3889, 3935, 3936, 3938, 4038, 4347, 4387, 4427, 4431, 4505, 4522, 4612, 4726, 4753, 4755, 4888 ve 5243.

rivayetin tam olduğunu belirtme¹, ya da rivayetler arasındaki doğru² veya güvenilir³ olanı tercih etme şeklinde olur.

9. Bazı rivayetleri bazı nedenlerden dolayı takti yaparak nakleder. Takti yoluyla rivayetleri kaynağından nakletme hususu sadece Ebû Dâvud'a mahsus bir metot değildir. Ancak bu metodu kullanmasındaki nedenler farklı olabilir. Bununla ilgili konunun anlaşılması için birkaç örnek verebiliriz.

Ebû Dâvud, sadece konu (bab) ile ilgili hükme medar olan kısmı verme nedeniyle takti' yapabilmektedir. Mesela Ebû Dâvud, aynı senedle Ahmed b. Hanbel'den gelen "Göz (değmesi) doğrudur ve (Rasulullah) dövme yapmayı nehyetti," العين حق ونهى عن الوشم hadis metninin⁴ sadece konuyla ilgili "Göz (değmesi) doğrudur," العين حق kısmını alarak nakletmiştir.⁵ Bu husus, rivayetin bütünlüğünden önce, konuya delil olup olmamasının öncelendiğini gösterir. Buna benzer İmam Malik kanalıyla gelen bir rivayetin⁶ Ebû Dâvud tarafından aynı şekilde takti usulüyle Sünen'de⁷ verilmesi gibi örnekler çoğaltılabilir.

Ebû Dâvud, bazen hadis metninden olmayan idrac kabilinden olan kısımları çıkarmak suretiyle takti yapma cihetine gidebilmiştir. Mesela Ahmed b. Hanbel kanalıyla gelen Müsned'deki bir rivayet حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا يحيى بن سعيد عن ثور عن راشد بن سعد عن ثوبان قال : بعث رسول الله صلى الله عليه وسلم سرية فاصابهم البرد فلما قدموا على النبي صلى الله عليه وسلم شكوا إليه ما أصابهم من البرد فأمرهم أن يمسحوا على العصائب والتساخين "Rasulullah (bir defasında) bir seriye göndermişti. Şiddetli bir soğuğa tutuldular. Nebi (a.s.)'e geri geldikleri zaman, kendilerine isabet eden soğuktan şikâyetçi oldular, Rasulullah (a.s.) onlara sarıklarının ve ayakkabılarının üzerlerine mesh

¹ Kaynaklardan naklettiği rivayetlerden hangisinin daha tam olduğunu bildirdiği rivayetlere örnekler: *Sünen*, H.no: 26, 45, 62, 109, 332, 343, 451, 498, 592, 666, 715, 773, 912, 990, 1009, 1010, 1077, 1182, 1285, 1388, 1393, 1683, 1866, 2182, 2285, 2738, 2739, 2902, 3031, 3202, 3355, 3392, 3417, 3524, 3634, 4010, 4013, 4088, 4288, 4387, 4423, 4435, 4450, 4503, 4539, 4547, 4671, 4704, 5063, 5164, 5243 ve 5259.

² Rivayetlerden hangisinin daha doğru olduğunu bildirdiği rivayetlere örnekler: *Sünen*, H.no:63, 219, 462, 463, 533, 571, 813, 1624, 1632, 2007, 2208, 2215, 2371, 2580, 2736, 2838, 2892, 3522, 3573, 3885, 4000, 4200, 4296, 4473, 4783 ve 4887.

³ Rivayetlerden hangisinin daha güvenilir olduğunu bildirdiği rivayetlere örnekler: *Sünen*, H.no:62, 1567, 1994, 2342, 2525, 2708 ve 3197.

⁴ Ahmed, *Müsne'd*, II/319, H.no: 8228. Abdurrezzak kanalıyla Mamer'den gelen bu rivayet için bkz. Abdurrezzak, *Musannef* (Camii' Mamer), er-Rukyi, ve'l-ayn ve'n-nefes, XI/18, H.no:19778.

⁵ *Sünen*, Tıp, macae fi'l-'ayn, H.no:3879.

⁶ Malik, *Muvatta*, Ahlak, macae fi'l-muhacereti, H.no: 3879.

⁷ *Sünen*, Edep, fi'z-Zann, H.no: 4917.

etmelerini emretti," şeklindedir.¹ Ebû Dâvud, bu rivayeti aynı sened ve lafızlarla, ancak hükümle ilgisi olmayan, sanki ravilerden birinin açıklaması niteliğindeki شكوا إليه ما أصابهم من البرد "kendilerine isabet eden soğuktan şikâyetçi oldular" ifadelerini çıkararak takti' usulüyle nakletmiştir.² Hadis metnindeki idraç kabilindeki fazlalıkları takti usulüyle keserek hadisi nakletmeye, İmam Malik'in *Muvatta*'ından gelen bir rivayetin³ Sünen'de⁴ takti' usulüyle yer almasına örnek verilebilir.

Ebû Dâvud, bazen kaynağında verilen bir rivayet metninin merfu ve mevkuf kısımlarını takti' usulüyle birbirinden ayırarak verir. Yani kaynağından alacağı bir rivayet metnini tetkik ve tahlilden sonra Sünen'inde nakleder. Mesela Abdurrezzak, عبد الرزاق عن معمر عن الزهري عن أبي هريرة قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم لا فرع ولا عتيرة والفرع أول النتاج كان ينتج لهم فيذبحونه "Fera' ve atira yoktur. Fera' ilk yavrudur. (Araplar) hayvanların doğurduğu ilk yavruyu keserlerdi,"⁵ şeklinde bir rivayeti merfu olarak nakletmiştir. Ancak Ebû Dâvud, bu rivayet metninin لا فرع ولا عتيرة kısmının merfu olarak nakletmiştir.⁶ Abdurrezzak'daki metnin geri kalan kısmı olan والفرع أول النتاج كان ينتج لهم فيذبحونه ifadeleri de Said b. Müseyyeb'den maktu olarak nakletmiştir.⁷ Bu durum, aynı zamanda maktu haberlerin Sünen'de nakledilmesinin nedenlerinden de biri olarak görülebilir. Ebû Dâvud'un takti' usulünü niçin kullandığıyla ilgili bu gibi örnekleri arttırmak mümkündür.

Sünen'deki kaynak kullanımı ve metoduna dair yapılan inceleme çerçevesinde, Sünen'in günümüze kadar gelen gerek hocaları ve gerekse rivayet senedlerindeki ravilere ait kaynak eserlerle yapılan mukayesede, Sünen'in genelde kaynaklarıyla uyumlu olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte Ebû Dâvud'un zaman zaman Sünen'ine seçtiği rivayetler üzerinde takti', ihtisar, açıklama yapma gibi tasarrufta bulunduğu görülmüştür. Konularına göre tasnif edilen hadis kaynaklarından nakledilen bazı rivayetlerin, yeniden konumlandırma ve yorumlama çerçevesinde Sünen'in farklı bölüm ve bab başlıklarında yer aldığı tespit edilmiştir.

¹ Ahmed, *Müsned*, V/277, H.no:22742.

² *Sünen*, Taharet, H.no:146

³ Malik, *Muvatta*, Buyu', 26, H.no:2846.

⁴ *Sünen*, Buyu', Fi bey'il-ğarar, H.no:3380.

⁵ Abdurrezzak, *Musannef*, Akika, el-Fer'a, H.no:79984/341.

⁶ *Sünen*, Dahaya, fi'l'atira, H.no:2831.

⁷ *Sünen*, Dahaya, fi'l'atira, H.no:2832.

Kaynaklar arası ilişkiler çerçevesinde, Hemmam b. Münebbih'den gelen bazı rivayetlerin Ebû Dâvud'a kadar kaynaktan kaynağa nasıl geldiği ve Sünen'de yer aldığı görülmeye çalışılmıştır. Bu rivayetlerin Sünen'e kadarki süreçte her ne kadar tahammül'l-ilm denilen teknik eda siğalarıyla nakledilse de, bazen mana ile rivayet, bazen ezberden rivayet, bazen de ravi tasarrufları¹ gibi nedenlerle lafız cihetinde bazı farklılıkların olduğu görülmüştür. Ebû Dâvud'un zaman zaman Sünen'deki rivayetlerin kaynakları arasında bir karşılaştırma yaparak, varsa aralarındaki farklılıkları belirtme yolunu izlediği gözlenmiştir. Ebû Dâvud'un Sünen'i, kaynaklara dayalı tasnif edilen bir eser olduğu gibi, kendisi de sonraki eserlere kaynaklık etmiş ve hadis literatüründe kendine has bir kaynak değeri bulunmaktadır.

4 – Sünen'in Kaynak Değeri ve Kaynak Olarak Kullanılması

Bir eserin kaynak değeri, o eserdeki bilgi ve bilgilerin alındığı kaynakların değeriyle bilinir. Sünen'in kaynağı durumundaki Ebû Dâvud'un hocalarının güvenilirlik değeri ile ilgili cerh-ta'dil durumunun tespiti de, Sünen'in kaynak değeriyle ilgili göstergelerden biri kabul edilebilir. Yukarıda Sünen'in kaynakları çerçevesinde Ebû Dâvud'un hocalarını tanımaya çalıştık. Ebû Dâvud'un hocaları arasında rivayeti alınamayacak derecede tamamen cerh edilmiş birisi bulunmamaktadır.

Sünen'deki rivayetlerin hadis tekniği açısından sağlam kaynak ve hocalardan geldiğini söyleyebiliriz. Nitekim Sünen'deki 6151 rivayetin 5488'i cerh-tadil âlimlerince kabul edilebilir hocalardan (kaynaklardan) alınmıştır.² Sünen'deki rivayetlerin %89.24'üne tekabül eden bu durum, Sünen'in sağlam kaynaklara dayandığını ve değerini gösterir. Bunun yanında tespit ettiğimiz kadarıyla, Ebû Dâvud'un Sünen'deki 401 hocasından 175 hocası, aynı zamanda Buhari ve Müslim'in müştereken veya her birisinin ayrı ayrı hocaları oldukları görülmüştür.³ Bu 175 hocasından gelen Sünen'deki rivayet sayısı ise 5057'dir. Yani Sünen'deki 6151 rivayetin 5057 rivayeti, Buhari ve Müslim'in hocalarından gelmektedir. Yine tespitimize göre Kütüb-i Sitte imamlarından hiç birinin rivayette bulunmayıp sadece

¹ Ravi tasarruflarına dair geniş bilgi için bkz. Erul, Bünyamin, *Rivayet Metinlerinde Ravi Tasarrufları (Tasarrufatu'r-Ruvat fî Mutuni'l-Merviyyat)*, A.Ü.İ.F.D. XLI, s.173–212, Ankara.

² Bkz. Ek: IV.

³ Bkz. Ek: IV.

Ebû Dâvud'un rivayette bulunduğu hoca sayısı ise 108'dir. Bu hocalardan aldığı rivayet sayısı ise 399'dur. Bu rakamlar da, toplam (401) hocalarının % 26,93'ne ve Sünen'deki (6151) rivayetlerin % 6,48'ne tekabül eder.

Bu durum, zayıf değerlendirilebilecek rivayetlerin Sünen'de bulunmadığı anlamına gelmez. Ebû Dâvud'un hocalarından sonra rivayetlerin isnadında yer alan zayıf, mübhem veya mechul ravilerden dolayı zayıf olarak değerlendirilecek rivayetlerin bulunduğu bilinmektedir. Mesela Elbani'in¹ zayıf olarak değerlendirdiği rivayetler, genelde isnaddaki bu gibi hususlardan kaynaklandığı görülmektedir.

Rivayetleri barındıran bir eserin kaynak değerini ifade eden hususlardan biri de, eserdeki rivayetlerin hangi yolla ve nasıl alındığı meselesidir. Ebû Dâvud'un Sünen'indeki matbu nüshalarda verilen 5274 rivayetin 6151 aded senedin, 6133'ü sema' yoluyla hocalarından alınmış olması ve bunlardan 6129 rivayetin tahdis lafzıyla sevk edilmesi, Sünen'indeki rivayetlerin tamamına yakınının hocaları ile görüşerek alındığını gösterir.

Ebû Dâvud'un Sünen'inde tasnif ettiği rivayetin bulunduğu kaynağın farklı nüshalarını karşılaştırarak, kaynaklardan aldığı rivayet hakkında araştırma ve değerlendirme yaptıktan sonra kitabına almış olması ve gerekli teknik bilgiyi vererek metni sunması, Sünen'e ayrı bir değer kazandırdığı göz ardı edilmemelidir.

Kütüb-i Sitte olarak bilinen meşhur hadis kitaplarının üçüncü sırasında yer alması ve bu altı kitapla ilgili şerhi yapılan ilk kaynak eser oluşu, Sünen'in zati ve tarihi değerini ifade ettiği gibi, kaynak değerini de ifade eder. Erken dönem diyebileceğimiz hicri dördüncü asrın ilk yarısında, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdilmelik b. Eymen el-Kurtubî'nin (ö.330) *es-Sünen ala tasnifi Ebî Dâvud* adlı eserinin, *Sünen-i Ebî Dâvud*'a bir müstahrec çalışması² olarak yapılması da, Sünen'in değer bakımından üzerinde çalışılması gereken bir kaynak eser olduğunu belirtir.

Sünen'in başta hadis olmak üzere kendinden sonraki birçok kitaba kaynaklık etmesi, onun kaynak değeri ile beraber, bir kaynak kitap olarak kullanımının yaygın

¹ Elbani, Muhammed Nasiruddin, *Daîfu Süneni Ebî Dâvud*, (thk. Züheyr eş-Şaviş), el-Mektebu'l-İslami, I.bsk., Beyrut-1991. Elbani'in tespit ve değerlendirmesine göre Sünen'de 1127 rivayet zayıf olarak nitelendirilmiştir.

² Kettânî, *Mustatrafâ*, s.30; Kehâle, age., X/255; Mustahrec için bkz. Koçyiğit, *Hadis Istılahları*, s.320, Mustahrec, bir hadis kitabındaki hadislerini, başka isnadlarla toplayan kitaplara denir.

olduğunu da gösterir. Bunlardan örnekler vermek gerekirse, Ebû Dâvud'dan vasıtasız veya vasıtalı rivayet nakleden bazı ravi ve eserleri şöyledir:

— Tirmizi(ö.279) *el-Camii's-Sahih*'inde direk Ebû Dâvud'dan nakilde bulunur.¹

— Darakutnî (ö.385) *es-Sünen* adlı eserinde Muhammed b. Mahled b. Hafs (ö.) Muhammed b. Yahya b. Mirdas (ö.), İsmail b. Muhammed es-Saffar kanalıyla Ebû Dâvud'dan nakilde bulunmuştur.²

— Hâkim (ö.405) *el-Müstedrek*'de Ebû Bekr Ahmed b. Selman b. Hasen en-Neccad (253- ö.348)³ vasıtasıyla Ebû Dâvud'an nakilde bulunmuştur.⁴

— Beyhakî (ö.458) *es-Sünen el-Kübrâ*'da⁵ Sünen'in ravi nüshalarından Ebû Bekr b. Dasse, Lü'lüi ve Ebû Said İbn Arabi nüshalarından rivayette bulunmuştur.⁶

Ebû Dâvud'un Sünen'i, konuların terğib ve terhib yönleriyle tasnif edilen, hatta rivayetlerin senedleri de hafzedilerek derlenen hadis kitaplarına da kaynaklık ettiği bilinmektedir. Bunlardan da bir kaç örnek vermek gerekirse;

— Münziri (ö. 656) *et-Terğib ve't-Terhib* isimli eserinin birçok yerinde Ebû Dâvud'un rivayetlerine yer vermiştir.⁷

¹ Tirmizi, Vitir, la racül yenam 'ani'l-vitr ev yensahu, H.no: 466. Ebû Dâvud'un Sünen'indeki yeri, Salât, fi'd-dua ba'de'l-vitr(341), H.no:1431. Ebû Dâvud'dan gelen Tirmizi'deki başka rivayetler için bkz. Tirmizi, Fadailu'l-Kur'an, Suretu'l-ihlâs, H.no:2901; Menakıb, menakibu ehli'n-NEbi, H.no: 3789.

² Darakutnî, *Sünen*, (thk. Seyyid Abdullah Haşim Yemani), Taharet, 1, H.no:2; 12, H.no:13; 48, H.no:1; 52, H.no:4; Salat, 6, H.no:49, 56 vd. I.bsk., (Azimabadi'nin *et-Ta'liku'l-Muğni ala'd-Darakutnî* isimli talikiyle), Daru'l-Mehasin'in 1966-Kahire baskısından, Daru'l-Marife, Beyrut-t.y.

³ *Tehzibu't-tehzib*, III/457. Ebû Dâvud'un "en-Nasih ve'l-Mensuh" adlı eserin ravisidir.

⁴ Hâkim Nisaburi, Muhammed b. Abdillâh, *el-Müstedrek ala's-Sahihayn*, İman, H.no: 93, 286 (Ebû Dâvud, *Sünen*, Süne, fi'l-kader, H.no: 4691); Salatu't-Tatavvu', H.no: 1199 (Ebû Dâvud, *Sünen*, Salat, H.no: 1297) ; Cenaiz, H.no: 1405; Buyu', H.no: 2291 vd. (thk. Mustafa Abdulkadir 'Ata), I.bsk. I-IV, Daru'l-Kütübü'l-ilmîyye, Beyrut-1990.

⁵ Üzerine yapılan çalışmalar için bkz. Hacı Halife, age., II/1007; Dehlevî, age., s.101,103; Kettânî, age., s.33; Kehhâle, age., I/206; Atıyye, age., II/522. *K. es-Sünnen el-Kübrâ* adlı eserin muhtelif kısımları tahkik edilerek mastır ve doktora konusu olmuştur. (bkz. Atıyye, age., II/ 522-524) Necm Abdurrahman tarafından *es-Sinâa el-hadisîyye fi's-Sünnen el-kübrâ li'l-İmam el-Beyhakî* konulu bir doktora tezi hazırlanmış ve basılmıştır. (Dârü'l-vefa, 1992 Mansûra, 718 s.). *K. es-Sünnen el-Kebir (el-Kübrâ)*; Eser, zeylinde İbnü't-Türkmânî el-Hanefî'nin (ö..750/1349) *el-Cevheru'n-nakî fi'r-redd ale'l-Beyhakî* adlı kitabıyla birlikte on cilt halinde basılmıştır. (1344-1355) Haydarâbad.

⁶ Beyhakî, *es-Sünenu'l-Kübra*, Taharet, tathir bi mai'l-bahr, H.no: 1 (Ebû Dâvud, *Sünen*, Taharet, el-vudu bi mai'l-bahr (41), H.no:83) ; Taharet, H.no:296, 593, 872, 928, 1182, 1241, 1337 vd.

⁷ Münziri, Zekiyuddin Abdulazim b. Abdulkavi, *et-Terğib ve't-Terhib mine'l-Hadisî's-Şerif*, I/57, 64, 81, 87, 94, 106, 109, 113, 114, 117, 132, 133, 134, 137, 138, 143 vd. (thk. Mustafa Muhammed 'İmare) I-IV, III. bsk, İhyau't-Türasî'l-Arabî, Beyrut-1968.

— Nevevi (ö.676) *Riyazu's-Salihin* isimli eserine en çok Müslim ve Buhari'nin rivayetlerine yer vermekle birlikte, eserin birçok yerinde Ebû Dâvud'un rivayetlerinden de nakilde bulunmuştur.¹

Ebû Dâvud Sünen'inde, nasıl kendinden önceki kendisince değerli ve muteber görülen kaynaklardan yararlanmışsa, aynı şekilde Sünen de kendinden sonraki birçok esere kaynaklık ettiği görülmektedir. Bu husus, Sünen'in kaynak olma değerini ifade etmektedir. Yukarıda verilen örnekleri çoğaltmak, hatta Sünen kaynaklı rivayetlerin bulunduğu eserlerdeki rivayet sayısı ve bazı oranları tespit etmek mümkündür. Fakat ifade etmek istediğimiz, Sünen'in kaynak değerini birkaç örnekle belirtmekti. Bundan dolayı bu örnek ve açıklamalarla yetindik. Sünen'in kaynakları kadar, onun tasnif metodunu ve hadis teknikleri açısından rivayetlerini bilmek te önem arz etmektedir. Tezimizin ikinci bölümünde Sünen'in bu yönü üzerinde durulacaktır.

¹ Nevevi, Muhyiddin Ebû Zekeriya Yahya b. Şeref, *Riyazu's-Salihin min Kelami Seyyidi'l-Mürselin*, s.42 (H.no:47), s.51(H.no:67), s.58–59(H.no:82,83), s.90(H.no:157), s.107(H.no:194) vd. (thk. Mustafa Muhammed 'İmare), Mektebetu'l-Ğazali, Beyrut-t.y.

İKİNCİ BÖLÜM

SÜNEN'İN TASNİF METODU VE RİVAYET TEKNİĞİ AÇISINDAN ANALİZİ

I –SÜNEN'İN TASNİF METODU

Sünen'in tasnif metodunu ve tasnif sistemindeki yerini tespiti geçmeden önce, tasnif kavramını, hadislerdeki tasnif dönemini, tasnif sistemini ve tasnif sistemindeki edebi türleri, bu türler arasındaki benzerlik ve farklılıkları hatırlamak yerinde olur. Daha sonra Sünen'in yer aldığı tasnif sistemindeki kendine has metodunu anlayabilmek için de, Ebû Dâvud'un tasnif sisteminde etkili olan amiller, Sünen'deki bölüm başlıkları ve bab başlıklarının tertibi ve seçimi, rivayetlerin bablardaki tertip ve düzeni gibi hususları bilmek gerekecektir.

Tezimizin birinci bölümündeki "Sünenlerin Doğuşu, Gelişimi ve Duyulan İhtiyaç" isimli başlıkta, hadislerin bazı ihtiyaçlara binaen konularına (bablara) ve ravi isimlerine göre sınıflandırıldıklarını belirtmiştik. Burada yeniden sünenlerin tasnifine duyulan ihtiyaçları tekrar etmeden doğrudan tasnifi hatırlayarak, Sünen'in tasnifi üzerinde duracağız.

1–Tasnif Sistemi ve Ebu Davud'un Sünen'i

Lügatte, sınıflandırmak, aynı cinsten olan şeyleri bir araya getirip diğer cinslerden ayırmak manasında kullanılan tasnif¹, ıstılahta, hadisleri konularına göre ayırıp aynı konudakileri bir bab içinde toplamak,² şeklinde tarif edilmiştir.

Hadislerdeki tasnif hareketinin başlangıcı, tedvin edilen hadislerin dönemin ihtiyacı üzerine tek konulu bab başlıkları altında ve daha sonra çok bölümlü başlıklar altında sınıflandırma şeklinde olunca, tasnif kavramı genellikle "hadisleri konularına göre ayırıp aynı konudakileri bir bab içinde toplamak" şeklinde tarif edilmiştir. Bu tarife göre müsned, mucem- maşyaha türü hadis kaynakları, tasnif kavramının dışındaymış gibi anlaşılmaktadır. Yani ravi esasına göre tasnif şeklini bu tanımda göremiyoruz. Aslında tasnif kavramını, hadisleri ihtiyaç duyulan bir şekilde sınıflandırarak bir araya toplama şeklinde, tarif edersek, belki de hadisin tasnif dönemindeki bütün hadis kaynaklarını tasnif kavramına dâhil etmiş oluruz.

Hicri II. Asır ve Ebû Dâvud dönemi olan hicri III. asırdaki tasnif sistemine baktığımızda, bab başlığına ve ravi isimlerine göre olmak üzere iki türlü tasnif

¹ Zemahşeri, Carullah Mahmud b. 'Amr, *Esasu'l-Belağa*, I/267, el-Mektebu's-Şamile, CD.

² Koçyiğit, *Hadis İstılahları*, s.429.

sisteminden bahsedilebilir.¹ Ravi adlarına göre yapılan tasnifte, râvi olarak sahabeyi esas alan tasnifler olduğu gibi, eseri te'lîf eden müellifi, hâdis aldığı şeyhleri esas alan tasnifler de olmuştur. Sahabeyi esas alanlara müsned denmiş, şüyuhu esas alanlara meşyaha veya muc'em denmiş, ancak müsned denmemiştir.

Tasnifin ikinci şekli ise, hadisleri konu başlığına göre sınıflandırma yaparak konularına (bablara) göre bölümlere ayırarak yapılan tasnif şeklidir. Tasnif döneminde sistem olarak ortaya çıkan tasnifin ilk şekli de budur. Bunun neticesinde Sünen, muvatta, musannaf ve cami isminde çeşitli hadis kitapları meydana getirilmiştir. Tasnif edilen bu eserlere, lügat manasından hareketle, bu sistemle meydana getirilmiş eserlere genel olarak aynı zamanda musannef türü eserler de denmiştir. Bu tasnif sisteminde, bir konunun esas ve tali noktalarıyla ilgili rivayetleri bir arada toplanarak, aranılan rivayetin ilgili bölümde bulunması kolaylığı ve hadisleri delil kullanıldıkları konularda verme gayesi hedeflenmiştir. Bundan dolayı hadis edebiyatında öne çıkan egemen sistem budur. Hadis edebiyatında hüsn-i kabul görmüş Kütüb-i Sitte eserler de, bu sistem üzere tasnif edilmişlerdir.

Konularına göre tasnif edilen eserlerin müelliflerinin ölüm tarihlerinden hareketle, önce hangi edebi türün ortaya çıktığını bilme ihtimalini yakalayabiliriz. Sünen türünde Mekhul eş-Şami'nin (ö.112) *es-Sünen fi'l-Fıkh*,² Cami türünde Mamer b. Raşid'in (ö.153) Cami'i, Musannef türünde Hammad b. Seleme'nin (ö.167) Musannef'i, Muvatta türünde Malik b. Enes'in (ö.179) *Muvatta*'ı, kendi türünde ilk tasniflerden kabul edilebilir. Musannef türü telif edilen ilk edebi türün, Sünen'ler olduğu söylenebilir. Tasnif dönemi ile ilgili başlangıç tarihini, tek bablı tasnif edilmiş eserlerle başlatabiliriz.³ Bu durum, hadisin tedvini ile birlikte tek konulu bablar seviyesinde de olsa, tedvin ile tasnif çalışmalarının iç içe yürütüldüğünü göstermektedir.

Sünen, Cami ve Musannef hem bir tasnif türünün hem de bazı eserlerin adı olarak kullanılmaktadır. Bu sistem içindeki türler arasında bir sıralama yapacak olursak, Sünen, Cami, Musannef ve Muvatta şeklinde sıralayabiliriz. Tasnif sistemi

¹ el-Hatib el-Bağdadi, *el-Cami' li Ahlakı'r-Ravi ve Adabi's-Sami'*, II/284

² İbn Nedim. age. s.318; Kehhâle, a.g.e, XII/319.

³ el-Hatib el-Bağdadi, *el-Cami'*, II/285, (Hno: 1869)'de Hatib el-Bağdadi, Muhammed b. Huseyn el-Kattan < Dalec b. Ahmed < Ahmed b. Ali b. el-Abar < hasen b. Ali < Zeyd b. Habbab < Halid b. Dinar kanalıyla Halid b. Dinar'ın Ebû Aliye'den yazdığı kitabını istediğini, Ebû Aliye'nin (ö.90) de sadece Salât ve Talak bablarını yazdığını nakleder.

bakımından konularına göre tasnif edilen eserlerin bazı ortak yönleri vardır. Rivayetleri konularına göre sınıflandırma (tebvib), fikhî ve hukuki hadislere yer verme gibi hususlar, konu başlığına göre tasnif edilmiş eserlerin ortak yönleridir. Fakat bu eserler, Sünen, Cami, Musannef ve Muvatta şeklinde farklı isimlerle adlandırılmışlar. Bu eserlerin farklı isimlerle tasnif edilmesi, aralarında bazı farklılıkların olduğunu, farklı maksat ve ihtiyaca binaen tasnif edildiklerini gösterir.

Konularına göre tasnif edilen eserlerden Cami'lerde, hadisin bütün kısımlarını içine alarak sekiz ana konunun bir araya getirilmesi amaçlanmıştır.¹ Musanneflere, ana konu sınırlaması olmaksızın ve sıhhat durumları öncelenmeden her türlü rivayetin konu başlıkları altında toplandığı eserler diyebiliriz.² Muvatta ise, fikhî konulara ait rivayetlerin asılları ve ilgili sahabe, tabiun söz ve açıklamalarıyla birlikte içtihatları da barındıran eserlerdir.³ Muvatta hadis eseri olmakla birlikte, fıkıh ağırlıklı bir eserdir. Konulu tasnif türünün ilk eserleri ile sonraki eserleri arasında bir karşılaştırma yapılacak olursa, şekil ve muhteva açısından bir gelişim sürecinin olduğu da görülecektir.⁴ Yani başlangıç, gelişme ve olgunluk devresi şeklinde düşünülebilir.

Sünenlere gelince, hüküm ifade eden itikadî-kelami, fikhî-hukuki, siyasi ve ahlakî konularda delil olabilecek rivayetlerin, bölümler halinde toplandığı eserlerdir, diyebiliriz. Hüküm ifade eden hadisler, sünnet olarak asıl görüldüğü gibi, bunları destekleyen açıklayıcı ve uygulamayı anlatan her türlü rivayetler de sünnet kabul edilerek, Sünen kitaplarında yer aldığı görülür.⁵ Yani mevkuf, maktu ve açıklayıcı rivayetlerin Sünen'lerde yer alması, bu hususla açıklanabilir. Sünenlerde delil olarak kabul edilen ve edilmesi gereken rivayetlerin veya delil olmada yetersiz olduğu halde bazılarınınca delil olarak kullanılan rivayetlerin toplanmasının amaçlanması, bir

¹ Cami ile ilgili geniş bilgi için bkz. Koçyiğit, *Hadis Istılahları*, s.66–68; Çakan, İ.Lütfi, *Hadis Edebiyatı*, s.50–52; Kandemir, Yaşar, "Cami" İ.A. TDV, VII/94; Özpınar, Ömer, *Hadis Edebiyatının Oluşumu*, s.216–222.

² Musannef'lerle ilgili geniş bilgi için bkz. Koçyiğit, *Hadis Istılahları*, s.306–309; Hatipoğlu, İbrahim, "Musannef" İ.A. TDV, XXXI/235–236; Özpınar, *Hadis Edebiyatının Oluşumu*, s.222–224.

³ Muvatta'larla ilgili geniş bilgi için bkz. Koçyiğit, *Hadis Istılahları*, s.353–356; Özpınar, *Hadis Edebiyatının Oluşumu*, s.211–216.

⁴ Mesela Mamer'in Cami'i ile Buhârî'nin el-Cami'i, Mekhul'un Sünen'i ile Ebû Dâvud'un Sünen'i, Hammad b. Seleme'nin *Musannef'i* ile Abdurrezzak b. Hemmam'ın *Musannef'i* gibi.

⁵ Örnekler için bkz. Ebû Dâvud, *Sünen*, Taharet, H.no: 86, 87, 303, 306, 349, 350; Salât, H.no: 686, 691, 849; Zekât, H.no: 1571, 1598, vd.

farklılıktır. Sünenlerde ahkâm ifade etmeyen konu ve bablara yer verilmemesi ve bir duruşu ifade eden rivayetlere yer verilmesi hususu, farklılık olarak kabul edilebilir.

Cami'lerde yer verilen Zühd, Siyer, Menakıb ve Musanneflerde yer verilen Meğazi ve Menakıb gibi bölümlerin Sünen'lerde bulunmaması, onların ahkâmla sınırlandırılarak tasnif edildiklerini gösterir. Mesela Buhârî'nin kendisinden önce yapılmayan, sadece sahih hadisleri toplamak ve bunları dönemin ilmi ve fikri ihtiyaçlarına göre tasnif etmek gayesiyle Sahih'ini oluşturduğu söylenmektedir.¹ Bu tespiti paralel alarak Ebû Dâvud'un sadece ahkâm hadisleri toplayarak ve bunları dönemin ilmi ve fikri ihtiyaçlarına göre tasnif etme gayesiyle Sünen'ini oluşturduğu söylenebilir. İşte Sünen'lerdeki yazılış maksatlarındaki bu farklılıklar, onları Cami ve Musanneflerden farklı kılan yönlerindendir. Aslında "Muvatta, Cami ve Musannef isminde muhtevaları birbirine yakın eserler varken, neden aynı muhtevaya yakın Sünen ismi ile eserler yazılmıştır?" sorusunun cevabı da bu eserlerin yazılış maksatlarındaki bu gibi farklılıklarda aranmalıdır. Bu hususta, "Musannef türü hadis edebiyatının, Sünen ve Cami türü edebiyatla muhteva benzerliğine rağmen, farklı bir adla zikredilmesinin en önemli sebebi, tasnif edildikleri dönemin, ya da coğrafyanın, eserleri isimlendirmeye ilişkin ilmi teamül ve gelenekleri olmuştur"² tespiti, ikna edici bir açıklama olarak görülemez.

Musannef ismiyle tasnif edilen eserlerde, bütün rivayetler, ilgili yardımcı unsur ve görüşler bir arada arşiv niteliğinde sunulduğu görülür. Sünen'ler ise, Musanneflerin fazlaca topladıkları malzemeden ahkâma dair ve ilgili konu için yeterli delilleri daha düzenli ve tertipli bir şekilde bir araya getirdikleri, hacimce daha küçük olan eserler olduğu göz ardı edilmemesi gerekir. Yine Musannefler pratik hayatta uygulama ve taraftar bulmuş veya bulmamış rivayet ve içtihatları barındırırlar. Sünen'lerin ise, tarafların savunduğu ve uygulama alanı bulduğu rivayetleri barındırdıkları görülür.

Muvatta türü eserler ile Sünen'ler arasında, fikhî-hukukî rivayetlerin bulunması, bölüm ve bab başlıklarının da bu nitelikte olması gibi birçok ortak yönler söylenebilir. Ancak Darimi'nin باب السنة , باب في كراهية أخذ الرأي, باب كراهية الفتيا , باب اتباع السنة , باب في كراهية أنكرت , باب في ذكر الخوارج , باب اتباع سنة رسول الله , ابن مace'in قاضية على كتاب الله

¹ Özpınar, *Hadis Edebiyatının Oluşumu*, s.324.

² Özpınar, a.g.e., s.223.

الجهيمة , şeklinde Sünen mukaddimelerinde, Ebû Dâvud'un da Sünnet bölümündeki "babun fî lüzumi's-sünne", "fî reddi'l-irca", "ed-delil ala ziyadeti'l-ıman ve nuksanihi", "fî'l-cehmiyye ve'l-mu'tezile", "fî'r-ru'ye", "fî'r-reddi ala'l-cehmiyye", "fî'ş-şefâati", "el-havaric", "fî kitâli'l-havaric" gibi bab başlıklarını, mesela İmam Malik'in *Muvatta*'nda göremiyoruz. Galiba bu husus da *Muvatta* ile Sünen arasındaki farkı ortaya çıkaran durum olsa gerek. Belki Nesai'nin Sünen'i bu yönüyle *Muvatta*'a daha yakın görülebilir.

Sünen kelimesi ile de, hadislerin dini konuları ihtiva eden konu başlıkları tertibindeki tasnif edildikleri eserler bilinir. Bununla birlikte bütün Sünen kitapları, tertip, tebvib, çeşit, konuların isimlendirilmesi, her konu ile ilgili hadislerin seçimi ve sayısı bakımından farklılık arz edebilir. Mesela Sünen'leri bu konuda karşılaştırılacak olursa, fikri-kelami rivayetler Darimi ve İbn Mace Mukaddime'lerinde, Ebû Dâvud'un Sünen'inde ise Sünnet bölümünde yer alır. İleride bu yönüyle Ebû Dâvud'un Süneni, "Tasnif Bakımından Üç Sünenle Mukayesesi" başlığında mukayese edilecektir.

Musannifler, amaçlarına uygun olan bir tasnif sistemi oluşturur veya tercih ederler. Sünen'ini bab sistemine göre tasnif eden Ebû Dâvud'u, bazı hususlar etkilediği gibi, bu sistemin Sünen'de uygulanmasındaki keyfiyete etki eden hususlar da olmuştur. Ebû Dâvud'un Sünen'inde uyguladığı tasnif sistemini etkileyen amiller, Sünen'in şekil ve muhtevasını etkilemiştir. Sünen'den hareketle bu amilleri tespit etmeye çalışalım.

2- Ebû Dâvud'un Tasnif Sisteminde Etkili Olan Amiller

Sünen'lerin oluşum ve gelişim evrelerinde etkili olan amiller, Ebû Dâvud'un Sünen'ini tasnifinde de etkili olmuştur. Kısaca bu amilleri, ilmi ve fikri hareketler ile rivayetleri konu başlığı altında verme ihtiyacı şeklinde ifade edebiliriz. Bun amilleri şöyle sıralayabiliriz:

a. Fıkıh-hukuk konularını rivayetlerle ortaya koyma düşüncesi

Ehl-i Rey ve fikhî ihtilafların etkisiyle Sünnet'e dayalı fikhî oluşturma düşüncesi "Hicri I. asrın ortasından II. asrın ortasına kadarki süreçte, fıkıh müstakil ilim dalı ve üzerinde çalışılır bir ihtisas alanı haline gelmişti. Fıkıh, ekolleri veya mezhepleriyle isimlendirilmiş, içtihatlar da teşekkül etmişti. İşte bu dönem fıkıh

ilminin teşekkül dönemidir."¹ Bu gelişme çerçevesinde, en önemli ikinci dayanağı hadis olan fıkıh ile hadis arasındaki ilişkinin zorunlu bir ilişki olduğu unutulmamalıdır. Nitekim bu ilişki Hz. Peygamber'den bu yana var olmuştur. Bundan dolayı hadisleri tedvin ve tasnif hareketini, sadece hadisleri bir araya toplamak ve korumak çalışması olarak görmemek gerekir. Belki de hadislerin tasnifine hız veren en önemli amillerden birisi, İslami hükümleri yansıtan rivayetlerin toplanması ve sünnetin zayı olmasını önleme çabasıdır.² Tasnif dönemine ait hadislere dair ilk eserlerin fikhî konulardan oluşan müstakil bablı çalışmalar olması, bununla açıklanabilir.

İbn Nedim (ö.385), Ebu Hanife'nin talebesi olan fakih Ebu Yusuf'un (ö. 182) Salât, Siyam, Zekât, Feraiz, Buyu', Hudud, Vekale, Vasâya, Sayd, Zebaih, Ğasb, İstibra gibi isimlerle 36 kitap tasnif ettiğini nakletmektedir.³ Hadisçiler de hadis tasnifine, belli bir konudaki tek bablı ilk eserlerini vererek, içinde bulundukları ilmi çevre gereğince, konulu tasnif sistemini tercih etmişlerdi. Daha sonraları hadis musannefatındaki bab başlıklarının fıkıh kitaplarındakilerle paralellik arz etmesi, bir etkileşim ve karşı tavır sonucudur. Hicri III. asır, hadisçi fakihlerin asrı olmuştur. Bu asırda telif edilen Sünen ve Cami'lerin tasnifinde, müellifleri motive eden unsur, fıkıhtır. Hatta onlar, önce fıkıh konularına göre eserlerinin çerçevesini belirlemişler, daha sonra da rivayetleri bu çerçeveye yerleştirmişlerdir.⁴

"Sünen'ler, re'y taraftarlarına –bir nevi- reaksiyon olarak tasnif edildikleri için, planları fıkıh kitaplarının planına göre tertip edilmiştir. Herhangi bir fıkıh kitabının fihristi ile rasgele bir Sünen'in fihristi karşılaştırılırsa, tertip ve muhteva bakımından her ikisinin de birbirinin aynı olduğu görülür."⁵ Fakat Sünen'lerin birer hadis kitabı olduğunu ve fıkıh kitabı olmadığını unutmamak gerekir. Ebû Dâvud'un Sünen'ini tasnif şekline de, Sünnet'e dayalı fikhî ortaya koyma düşüncesi etkili olmuş ve fıkıh kitaplarının etkisiyle, Sünen'ini Taharet, Salât, Zekât şeklinde bölümlendirerek isimlendirmiştir.

¹ Abdulmecid, Mahmud Abdulmecid, *el-İtticahatu'l-fikhiyye 'inde ashabi'l-hadis*, Mektebetu'l-hanci, Kahire-1979, s.22.

² Abdulmecid, a.g.e., s.24.

³ İbn Nedim, *Fihrist*, s.286 (Mevsuatu's-şamile I, CD'den)

⁴ Özafşar, *Hadisi Yeniden Düşünmek*, s.196.

⁵ Yardım, *Hadis II*, s.78.

Sünen'lerdeki babların tasnif ve tertibinde, hem fikhî başlıkları ve hem de fikhî ihtilafları görmek mümkündür. Dolayısıyla Ebû Dâvud'un Sünen'inde de fikhî ve fikhî ihtilafların bab başlıklarına yansımaları kaçınılmaz olmuştur. Ancak fikhî bablara göre eserlerini tasnif eden müellifler, çoğu zaman dönemin ilmi ortamına mal olmuş şablon başlıkları kullanmakla beraber, kendi yorum ve içtihadına dayalı bab başlıkları da üretmiş ve kullanmışlardır. Bir örnek vermek gerekirse, Ebû Dâvud, Abdurrezzak kanalıyla Musannef'teki Kitabu's-Salât, "*babu'l-işarati fi's-salât*"daki bir rivayeti, Sünen'inde aynı bölüm ve bab başlığı altında aynı sened ve lafızlarla verir.¹ Fakat Abdurrezzak'ın Musannef'inde *Kitabu's-Salât, er-Reculu yeclisu m'utemiden ala yedeyhi fi's-salati* babında naklettiği bir rivayeti, Ebû Dâvud Abdurrezzak kanalıyla gelen bu rivayeti aynı sened ve lafızlarla, ancak bab başlığında fikhî görüşünü öne çıkararak, kısmen farklı lafızlarla Sünen'inde *Kitabu's-Salât, babu kerahiyyeti'l-i'timad ale'l-yed fi's-salât* şeklinde vermiştir.² Ebû Dâvud'un bu bab başlığında tasarrufta bulunarak "*kerahiyyeti'l-i'timad*" tabirini kullanması, onun fikhî görüşünün tasnifine yansımalarıdır.

Ebû Dâvud'un Sünen'inde, re'y taraftarlarına karşı bir nevi reaksiyonun tasnifteki izlerini bab başlıklarında ve başlık altındaki rivayetlerde görmek mümkündür. Mesela Sünen'inde Kitabu'l-ilm'de *babu'l-kelam fi kitabillah bi ğayri ilmin* isminde bir başlık açarak, "Rasulullah'ın (a.s.), Allah'ın kitabı üzerinde (sadece) kendi görüşüne dayanarak fikir beyan eden kimse, (konuşmasında) isabet etse bile yine de hataya düşmüş olur, buyurduğu rivayet olunmuştur"³ şeklinde vermesi, re'y taraftarlarına karşı tutumunun eserindeki tasnifine yansımaları olarak görülür.

b. Farklı fikhî görüşlerin delillerini oluşturan rivayetleri verme ve bu görüşleri karşılaştırma düşüncesi

Ebû Dâvud, Sünen'ini vassfeden risalesinde, "Fıkhi meseleler es-Sevri, Malik ve Şafii'nin meseleleridir. (Topladığım) bu hadisler de bu meselelerin kaynağını

¹ Abdurrezzak, *Musannef*, Salât, el-İşarati fi's-salât, H.no:3276; Ebû Dâvud, *Sünen*, Salât, el-İşarati fi's-salât, H.no: 943.

² Abdurrezzak, *Musannef*, Salât, Er-Reculu yeclisu m'utemiden ala yedeyhi fi's-salati, 2/197, H.no:3054; Ebû Dâvud, *Sünen*, Salât, Kerahiyyeti'l-i'timad ale'l-yed fi's-salati, H.no: 992. diğer örnekler için bkz. Ekler, Ek-VIII (Abdurrezzak Kanalıyla Mamer'den Gelen Sünen'deki Rivayetlerin Mukayyesesi)

³ *Sünen*, İlm, kelam fi kitabillah bi ğayri ilmin, H.no:3652. örnekleri çoğaltmak mümkündür. Bkz. *Sünen*, H.no: 3656, 3657, 4598, 4603, 4605, 4606, 4607, vd.

teşkil eder,”¹ sözleriyle Sünen'i tasnifinde, fikhî mezheplerin konularında delil olan ahkâm rivayetleri seçerek eserini telif ettiği anlaşılmaktadır.

Nitekim Sünen'de oluşturulan bab başlıkları ve bu başlıklar altında rivayetlerin sıralanmasındaki seçicilikte, fikhî mezheplerin etkisi açık bir şekilde görülebilir. Farklı fikhî mezhep görüşlerine delil teşkil eden rivayetlerin bab başlıklarından örnek verecek olursak, Taharet bölümünde *babu kerahiyyeti istikbali'l-kible 'inde kadai'l-haceti* başlığında seçilen ilk rivayet şöyledir:

Selmânu'l-Farisi'den rivayet olunduğuna göre, kendisine: "Peygamberiniz size abdest bozarken nasıl oturulacağına kadar her şeyi öğretti (öyle) mi?" diye sorulmuştu. O da; "Rasulullah bizleri büyük ve küçük abdest bozarken kibleye yönelmekten, sağ elle, üçten az taşla, hayvan tezeği veya kemikle taharetlenmekten menetti" diye cevap vermişti.²

Ebû Dâvud, bab başlığını kerahet lafzı ile başlatması, tuvalet ihtiyacını giderirken kibleye dönülmesinin hükmü hakkındaki görüşünü yansıtmaktadır. Bu rivayet, mutlak olarak kibleye yönelik abdest bozmayı yasaklayan bir rivayettir. Babdaki ilk dört rivayette belirtilen mana da bu şekildedir. Ancak hadisin hükmü hakkında ihtilaf edilmiştir.³ Ebu Hanife'ye göre ister kırdan ister helâlarda olsun, abdest bozarken kibleye yönelmek caiz değildir. Delilleri ise bu babda verilen ilk dört rivayettir. İbn Abbas, İmam Malik ve Şafiî'ye göre kırdan abdest bozarken kibleye yönelmenin caiz olmadığı, etrafı kapalı tuvaletlerde ise bir sakınca bulunmamaktadır. Delilleri ise, Ebû Dâvud'un, babın son rivayetinde bu duruma yeni açılım getirmek için naklettiği şu rivayettir:

Mervân el-Asfar şöyle demiştir: Abdullah b. Ömer hayvanını kibleye doğru çöktürmüş bir halde gördüm. Sonra da oturup (kendisiyle kible arasında çökmüş olan) hayvanına doğru küçük abdest bozmaya başladı. "Ya Ebû Abdurrahman, böyle (kibleye karşı abdest bozmak) yasak değil mi?" dedim. O da : "Evet, ancak bu yasak kırdadır. Kibleyle aranda bir sütne bulunuyorsa sakınca yoktur" cevabını verdi.⁴

Ebû Dâvud bu babdan hemen sonra *babu'r-ruhsati fi zalike* bab başlığında, yani abdest bozarken kibleye yönelme veya sırtını dönme ruhsatı konusunda, evlerde

¹ Ebû Dâvud, *Risale* (Selas Resail içinde), s.46.

² *Sünen*, Taharet, H.no: 7.

³ Muhammed Hattab, *el Menhelu 'l-Azbu 'l-Mevrud* I/39–43.

⁴ *Sünen*, Taharet, H.no: 11.

abdest bozarken kibleye dönmenin caiz olduğu konusunda iki rivayet daha nakletmiştir.¹ Bu her iki bab başlığı ve muhtevastaki rivayetlerin, farklı mezhep ve fikhî görüşlerin delillerini oluşturduğu görülmektedir. Bu hususta Ebû Dâvud'un bir çaba harcadığı, ondaki bu düşüncenin Sünen'in tasnifinde etkili olduğu açıkça görülmektedir.

Farklı fikhî görüşlerin delillerini oluşturan rivayetleri verme düşüncesini gösteren taharet bölümündeki diğer bazı bab başlıkları da şöyledir:

*Babu'l-vudu' bi'n-nebiz,*²

Babu'l-meshi ale'l-cevrebeyeyni,

Babu'l-vudu' min messi'z-zekar ve hemen sonrasında *babu'r-ruhsati fi zalike,*

Babun fi'l-vudui mine'l-leben ve hemen sonrasında *babu'r-ruhsati fi zalike,*

Babu'l-vudu' mine'd-dem,

Babu'l-vudu' mine'n-nevm,

Babun fi'l-cünüp yakrau'l-kur'an gibi.

Salât bölümünden de örnek verilecek olursa, *babu rafu'l-yedeyn fi's-salât,*

Babu men zekara ennehu yerfeu' yedeyhi iza kame mine's-sinteyn,

Babu men lem yezkuri'r-refa' 'inde'r-ruku'i,

Babu men lem yera'l-cehra bi "bismillahirrahmanirrahim" gibi. Bu örnekleri diğer bölümlerle de arttırmak mümkündür.

c. İtikad-kelam konularını rivayetlerle ortaya koyma düşüncesi

Sünen'in tasnif sisteminde kelimî mezheplerin etkisi, Ehl-i hadis'in muhalifleri karşısındaki düşüncelerini yansıtan bazı kelimî konularda kendini göstermiştir. Kelamî konuları reyden ziyade rivayetlerle ortaya koyma düşüncesi, bab başlıkları ve seçilen rivayetler şeklinde Sünen'deki tasnif sisteminde etkili olmuştur. Ebû Dâvud, münakaşalı kelimî konular hakkındaki görüşünü, rivayetleriyle birlikte ortaya koyduğu bab başlıkları, Kur'an hakkında münakaşanın

¹ *Sünen*, Taharet, H.no: 12–13.

² Münziri, *Muhtasarü Süneni Ebî Dâvud*, I/67; el-Azimabadî, *Avnu'l-ma'bud*, I/155–157; *es-Seharenfuri*, *Bezu'l-Mechud*, I/217–221. İmam Azam Ebû Hanife önceki kavliyle ve Süfyan es-Sevrî, sarhoşluk vermeyecek kıvamdaki nebizle (hoşaf misali hurma kompostosu suyuyla) abdestin caiz olduğu ve teyemmümün gerekmediğini belirtmişlerdir. Delilleri bu babdaki ilk rivayettir. İmam Ebû Yusuf, İmam Şafîi ve Ahmed b. Hanbel, nebiz ile abdest almanın caiz olmadığını belirtmişlerdir. Nebiz ile ilgili rivayet sened itibarı ile zayıf kabul edildiği gibi, konuyla ilgili diğer sahih hadislere de muhalif olduğu noktasında zayıf kabul edilmiştir. Ebû Dâvud babda verdiği diğer rivayetlerde (H.no:86, 87), su bulunmadığı yerde nebizle abdestin caiz olmadığını delillendirir.

nehyi, sünnete sarılmanın lüzumu, Peygamberler arasında birini diğerine tercih meselesi, imanın artıp eksilmesinin delili, kader konusu, müşrik çocuklarının ahiretteki durumu, Allah'ın ahirette görülmesi konusu, Kur'an'ın Allah kelamı oluşu, şefaat, öldükten sonra dirilme ve surun üfürülmesi, cennet ve cehennemin yaratılması, (cennetteki) havz meselesi, kabir ve kabir azabı, mizan (amellerin tartılması), gibi bab başlıkları,¹ Ebû Dâvud'un kelimî görüşünü ve sünnete mensubiyet duruşu sergileme niteliğindeki Sünen'de tasnif edilen başlıklardır.

d. Kelamî Mezheplere cevap verme düşüncesi

Ebû Dâvud'un Sünen'inde kelami mezheplere cevap ve sünnete mensubiyet duruşu sergileme niteliğindeki asıl bölüm, Kitabu's-Sünne bölümüdür. Yukarıda "Tasnif Sistemi ve Ebû Dâvud" başlığı altında Sünen'leri Muvatta ile kıyaslarken, Muvatta'da bulunmayan Ebû Dâvud'un Sünen'indeki Sünnet bölümünden örnek verdiğimiz, Mürcie'nin reddi, Cehmiyye, Cehmiyye fırkasının görüşlerine reddiye, Hariciler ve Harici'lerle savaşmak gibi bab başlıkları,² kelami mezheplere cevap niteliğindeki başlıklardır. Bu durum, Sünen'in tasnifinde bölüm ve bab başlığı şeklinde etkili olduğu görülür. Başka bir ifadeyle Sünen'in tasnif sisteminde, kelamî mezheplere cevap verme düşüncesi yönüyle, ilmi ve fikri hareketlerin bab başlıklarının oluşması bakımından etkili olmuştur. Bu bab başlıklarındaki rivayetlerin seçimi ve tertibi de, tasnife etkisi bakımından göz ardı edilmemelidir.³

e. Siyasi ve ahlakî konuları rivayetlerle ortaya koyma düşüncesi

Ebû Dâvud'un Sünen'ini tasnifinde ve izlediği metodunda, Ehl-i Hadis'in fıkhıta olduğu gibi, ahlak, siyaset ve ideolojik düşüncelerini ısrarla yansıtmaya ve ortaya koymaya arzusu, inkâr edilemez. Sünen'in Mehdi bölümündeki hilafetin Kureyşlilerden olmasına dair rivayetler,⁴ Sünnet bölümündeki Sahabe arasında faziletlerine dair yapılan derecelendirme, halifeler konusu, Rasulullah'ın sahabilerinin fazileti, Ebû Bekr'in halife seçilmesi, (siyasi) fitne zamanında (fitneyi körükletecek) sözden kaçınma konusu gibi bablar, Ebû Dâvud'un Siyasetle ilgili görüşünü yansıttığı konu başlıklarıdır.⁵ Ahlakî konular da Edeb bölümünde tasnif

¹ *Sünen*, Sünnet, 14, 18, 19,26, 27, 28.

² *Sünen*, Sünnet, 14, 18, 19,26, 27, 28.

³ Bu konu, "İlmi ve Fikri Hareketlerin Bab Başlıklarına Yansıması" başlığında farklı bir açıdan ayrıca ele alınacaktır.

⁴ *Sünen*, Mehdi, H.no: 4279–4281.

⁵ *Sünen*, Sünnet, 7, 8, 9, 10, 11.

edilmiştir.¹ Bu konuların rivayetlerle ifade edilmesi düşüncesi, Sünen'deki bu bab başlıklarının tasnifinde etkili olduğu gibi, konuyla ilgili rivayetlerin seçiminde de etkili olmuştur.

Ebû Dâvud'un Siyasi konuları rivayetlerle ortaya koyma düşüncesinde, siyasi kavmiyetçiliği çağrıştıran hilafetin Kureyşlilerden olması gibi unsurları görmek mümkündür. Mesela Cabir b. Semure'den gelen rivayete göre Rasulullah (a.s) şöyle buyurmuştur:

"Size etrafında ümmetin toplanacağı on iki halife gelinceye kadar, bu din ayakta kalmaya devam edecektir." Cabir derki Rasulullah'tan (a.s) bir söz daha duydum ama anlamadım. Babama dedim ki: Rasulullah (a.s) ne diyor? O da: "Halifelerin hepsi Kureyş'ten olacak" buyurdu, dedi.²

f. Konusundaki ahkam rivayetlerinin seçimi ve ilgili başlıklarda verilmesi düşüncesi

"Tasnif Sistemi ve Ebû Dâvud" başlığı altında, Sünen'in diğer bab sistemine göre tasnif edilen eserlerden farkını belirlemeye çalışırken, Sünen'in bir amacının da sadece ahkâm rivayetleri toplama gayesiyle tasnif edildiğini belirtmiştik. Ebû Dâvud, bizzat kendisi bu hususu Sünen'ini vafeden risalesinde, Sünen'ine sadece ahkâm hadisleri aldığını, zühd ve amellerin faziletlerine yer vermediğini ve eserindeki 4800 hadisin tamamının ahkâmla ilgili olduğunu belirtir.³

Sünen'deki bölümleri incelediğimizde, bazıları ibadat, bazıları muamelat, bazıları ukûbatla ilgili ahkâma dair bölümler olduğu görülür. Bu bölümlerdeki bab başlıkları ve muhtevasında verilen rivayetler de ahkâma dairdir. Ancak Sünen'de bulunan İlim, Tıp, Fiten, Mehdi, Melâhim, Sünnet ve Edeb bölümleri, belki de fıkıh kitaplarında bulunmayan bölümlerdir. Bu bölümlerin ahkâmla ilgili rivayetlerle ilişkilendirilerek verilmesi, Ebû Dâvud'un ahkâm anlayışıyla yorumlanmalıdır. Yahut ta Ebû Dâvud gibi fakih muhaddislerce, ahkâm çerçevesinin genişletildiği şeklinde de düşünülebilir. Ebû Dâvud'un sahip olduğu bu düşünce, yine onun ahkâm anlayışı çerçevesinde değerlendirildiğinde, Sünen'i ile ahkâm kavramı arasındaki ilişki daha

¹ Bu konu, "Ahlakî Düşünce ve Kaygının bab başlıklarına Yansıması" başlığında farklı bir açıdan ayrıca ele alınacaktır.

² *Sünen*, Mehdi, H.no: 4279–4281. bu konu hakkında geniş bilgi için bkz. Hatiboğlu, Mehmed Said, *Hilafetin Kureyşliliği İslam'da İlk Siyasi Kavmiyetçilik*, Kitabiyat, Ankara–2005.

³ Ebû Dâvud, *Risale*, s.45.

iyi anlaşılmış olur. Bu husus, görmek istediğimiz bir durumdan ziyade, hadisçilerin Ehl-i Rey karşısında görüş ve düşüncelerini fıkıh ağırlıkta olmakla birlikte, itikad, ahlak, siyaset ve ideolojik boyutta geniş bir alanda sergilemelerinden ve bu meseleleri ahkâm çerçevesinde değerlendirmelerinin bir çıkarımı olarak görülmelidir.¹

g. Sünnet'in hayata intikali düşüncesi

Ebû Dâvud'un tasnif sisteminde etkili olan hususlardan biri de, sünnet'in hayata intikalini sağlama düşüncesi olduğunu düşünüyoruz. Sünnet'le, insanın pratik hayatı ile ilgili hususlarda hüküm ifade eden ve genel İslami manaya dayanan itikat, ibadet, muamelat, siyaset, ahlak ve adap gibi alanlarda, takip edilmesi gereken meşru fikir, yol, tarz ve davranışı belirleyen duruş ve uygulamayı kastediyoruz.

Sünen'deki Kitabu'l-Edeb bölümündeki bab başlıkları ve rivayetler incelendiğinde, pratik hayattaki ahlak ve adapla ilgili düşünce saikıyla tasnif edildiği görülecektir. Örnek vermek gerekirse, yumuşak huyluluk ve Peygamber (a.s.) ahlakı, vakar, öfkesini yenen kimse hakkındaki ilk bab başlıkları ve diğerleri, sünnetin pratik hayata intikali düşüncesiyle tasnif edildiği görülür.

h. Önceki Hadis Musannefatındaki unsurların etkisi

Ebû Dâvud'dan önce hadis edebiyatının konulu tasnif sistemiyle müstakil konulu veya çok konulu eserler tasnif edildiği bilinen bir gerçektir. Kitabu's-Salât, Kitabu'z-Zekât gibi ibadete, Kitabu'n-Nikah, Kitabu't-Talak gibi muamelata veya Kitabu's-Sünne, Kitabu'l-İ'tisam gibi itikat ve kelama dair eserler olmuştur. Bazen de ilmi ve fikri hareketlerin etkisi ile oluşturulan reddiye türü eserler olmuştur. Ebû Dâvud gibi birisinin, genel olarak bu ortamdan ve önceki musannefatın bölüm ve konu başlıklarının tasnifinden uzak ve kopuk bir şekilde çalışmalarını devam ettirmesi düşünülemezdi. Zira o dönemde ilmi çevrelerce kabul görmüş bölüm ve bab başlıklarının kullanılması geleneği vardı. Özellikle Ebû Dâvud'un başta hocalarına ait eserlerinin tasnifinden ne kadar etkilendiği, ileride "...Bölüm/Bab Başlıklarının Önceki Musannefatla Karşılaştırılması" başlıklarında incelenecektir.²

¹ Bu bölümlerin ahkâmla ilgisi, "*Sünen'deki Bazı Bölüm Başlıklarının Ahkâmla İlgisi*" başlığında ayrıca incelenecektir. Bu konudaki ilk hareket noktamız, Ebû Dâvud'un sadece ahkâm hadisleri aldığı beyanına dayanarak, Sünen'deki bölümleri ve rivayetlerini Ebû Dâvud'a göre ahkâmla nasıl ilişkilendirilebilirin tespiti olacaktır. Bize göre ahkâmla hiçbir ilgisi olmasa da, Ebû Dâvud bu hususta ahkâmla nasıl ilgi kurmuş olabilir? Sorusunun cevabını bulmaya çalışacağız.

² Ayrıca bazı karşılaştırmalar için bkz., Ek-6, Ek-7, Ek-8, Ek-9 ve Ek-10.

Ebû Dâvud'un tasnifinde etkili olan unsurun, rivayetleri bab başlıklarına göre tasnif etmekten ziyade, oluşturulan bab başlıklarına yeterli sayıda konuyla ilgili rivayetlerin seçimi şeklinde bir tasnif düşüncesinin hâkim olduğu anlaşılmaktadır. Ebû Dâvud Sünen'le ilgili risalede, Sünen'den kolayca yararlanılması ve kullanışlı olacağı düşüncesiyle, hacminin büyümemesi için konu hakkında birçok hadis bulunduğu halde bab başlığı altında birkaç hadis verdiğini belirtir.¹ Sünen incelendiğinde, birkaç bab dışında bablarda fazla hadis kaydedilmediği görülecektir.²

3 –Sünen'deki Bölüm Başlıkları, Seçimi ve Tertibi

Hadis musannefatı bölümlerden (kitap'lardan) oluşmaktadır. Bazı hadis musannefatında "Kitap" kavramı yerine "Ebvab" kavramı da kullanılmıştır. Mesela temizlikle ilgili bab başlıklarının bir araya getirilerek hadislerin toplandığı bölüme Kitabu't-Tahara yerine Ebvabu't-Tahare, zekâtla ilgili olanlar için Ebvabu'z-Zekât şeklinde isimlendirildiği olmuştur.³

Sünen'deki bölüm başlıklarına baktığımızda, "Kitap" şeklinde isimlendirildiği, Buhârî ve Tirmizi'nin *el-Camiu's-Sahih*'lerindeki ana konuların isimlendirildiği gibi olmasa da, Concordance'ye göre Sünen'in bazı bölümleri kendi içinde "Ebvab" şeklinde isimlendirildiğini görürüz. Sünen'deki Kitabu's-Salât bölümünde bölüm içinde bazı bablar gruplandırılarak, *ebvabu'l-imame*, *tefriü' ebvabi's-sufuf*, *tefriü' ebvabi's-sütra*, *tefriü' ebvabi ma yaktau's-salate ve ma la yakta'uha*, *tefriü' ebvabi istiftahi's-salât* vd. şeklinde isimlendirilmiştir. Bu isimlendirmeler, bölüm ile bab arasında bir sınıflandırma gibidir. Zira ne bir bölümün adı ve ne de bir bab başlığıdır. Bu isimlendirmelerin Sünen'in ulaşabildiğimiz Türkiyedeki erken yazma nüshalarında, Ebvab şeklindeki

¹ Ebû Dâvud, *Risale*, s.31.

² Gerçekten *Sünen'e* bakıldığında, Kitabu's-Salât, babün fi salati'l-leyl'de 37 hadis, Kitabu'l-Harac ve'l-İmara ve'l-Fey, babun fi beyani meva'id'i kısmi'l-Humus ve sehmi zi'l-Kurba'da 13 hadis, Kitabu'l-Huruf ve'l-Kıraat'de tek başlık (bab) altında 40 hadis, Kitabu's-Sünne, babun fil hulefa'da 25 hadis ve babun fil-kader'de 20 hadis, Kitabu'l-Edeb, babun fi hakki'l-Memluk'da 13 hadis dışında diğer bablarda fazla hadis görülmez

³ Bu gibi isimlendirmeler için bkz. Buhârî *el-Camiu's-Sahih*'inde Ebvabu Sütreti'l-Musalli, Ebvabu Salati'l-Havf, Ebvabu'l-Vitr, Ebvabu'l-İstiska, vd. Tirmizi'nin *el-Camiu's-Sahih*'inde ise Kitabu'd-Daavat ve Kitabu'l-İlel dışındaki bölümlerin hemen hepsi Ebvab olarak isimlendirilmiştir. Ebvabu't-Tahare, Ebvabu's-Salât, Ebvabu'l-Vitr, Ebvabu'l-Cumua vd.

isimlendirmeler bulunmamaktadır.¹ Kanaatimizce bu tür isimlendime, sonradan ravilerin tasarrufu ile Sünen'e dâhil edilmiştir.

Hadis kaynaklarındaki bölüm başlıklarının sıralanmasındaki önceliğin, neye göre yapıldığı belirtilmese de, genelde iki türlü sıralamanın yapıldığı görülür. Birinci sıralama şekli, ibadetlerle ilgili bölümlerin başa alınması ve taharet, namaz, zekât şeklinde sıralanmasıdır. Malik b. Enes'in *Muvatta'*ı, Abdurrezzak ve İbn Ebi Şeybe'nin *Musannefleri*, Tirmizi'nin *el-Camiu's-Sahih'i*, Ebû Dâvud'un, ve Nesai'nin *Sünen*'leri, bölüm başlıkları bakımından bu şekilde sıralanmıştır.

İbadet konularından verilecek bölümlerin önceliği de, müelliflerin önceliklerine ve tasnif türüne göre farklılık arz etmiştir. Kanaatimizce bu husus müelliflerce, kişiye gerekli olan öncelikli bilgilerin ne olması gerektiği düşüncesine göre şekillenmiştir. Mesela Darimi ve İbn Mace, Sünen'lerinde önce bir mukaddime niteliğinde bablar tasnif ettikten sonra, ibadetlerle ilgili taharet, salât şeklinde sıralamaya gitmişlerdir. Buhârî el-Camiu's-Sahih'inde önce bedu'l-vahy, iman ve ilim bölümlerini verdikten sonra ibadetlere dair vudu', gusûl şeklinde sıralamaya gider. Müslim de el-Camiu's-Sahih'inde mukaddimeden sonra iman bölümünü verir, daha sonra ibadetlerle ilgili taharet, hayız, salât şeklinde sıralamaya gider. Bu yönüyle taharet, salât şeklinde ibadat konularıyla başlayan hadis kitapları, konu başlığı bakımından fıkıh kitaplarına daha yakın olduğu söylenebilir.

Bölüm başlıklarının isimlendirilmesi hususu, eserlerdeki bölüm sayısını etkilemektedir. Sözgelimi bir müellifin bir bölüm olarak tasnif ettiği babları, başka bir müellif birkaç bölüm halinde verebilmektedir. Yani Hadis musannefatındaki bölüm başlıklarının azlığı veya çokluğu, bölümlerin isimlendirilmesine göre farklılık arz edebilir. Bu durum müelliflerin tercih ve seçiciliği ile yorumlanabilir. Mesela Ebû Dâvud'un taharet bölümünde vermek istediği bablar, sözgelimi Buhârî'nin Cami'inde vudu', gusûl, hayız ve teyemmüm bölümleri şeklinde yer almaktadır. Yani Ebû Dâvud'un bir bölümde vermek istediğini, Buhârî dört bölüm halinde vermiştir. Yine Buhârî'nin Kitabu's-salât ile Ebvabu's-sehv arası 21 bölüm halinde tasnif ettiği namazla ilgili babları, Ebû Dâvud sadece Kitabu'Salât şeklinde tasnif ederek tek

¹ Bu yazma nüshalar şunlardır: Reisulkuttab (İst. Süleymaniye Ktp.): No:145/1, 363 varak, h.492; İsmail Saib (A.D.T.C.F.) Ktp.: No:1207, 285 varak, h.520; Atıf Efendi (İst.) Ktp.: No:445, 241 varak, h.567; Feyzullah Efendi (İst. Millet) Ktp.: No:332, 1.cüz, 211 varak, h.640 civarı; No:333, 2.cüz, 180 varak, h.654; No:334, 3.cüz, 181 varak, h.654; No:335, 3. cüz, 187 varak, h.650.

bölüm halinde isimlendirmiştir.¹ Bu husus, bölümlerin sayısını etkilemektedir. Kanaatimizce bir eserde, bölüm başlıkları ne kadar kapsamlı olur ve bölüm altında sıralanacak bab başlıkları da tam tersine ne kadar dar ve derin olursa, o eserin tasnif ve tertibi o derece düzenli kabul edilir. Bu manada Ebû Dâvud'un konu başlığı Buhârî'nin konu başlığından daha kapsamlı olduğu söylenebilir.

3.1–Bölümlerin Sayısı, Nüshalar Arası Tertip ve Farklılıklar

Sünen'in ilk iki bölümü olan Kitabu't-Taharet ve Kitabu's-Salât dışında, Sünen'in yazma nüshaları arasında bölümlerin sıralanışında bir birlik tespit edilememiştir. Bu husus, Sünen'deki bölümlerin farklı zamanlarda müstakil olarak Ebû Dâvud'dan dinlenmiş ve kaydedilmiş olduğunu akla getirmektedir. Burada bölüm isimlerini ve sayısını belirtmediğimiz bu konuyu, nüshalar arası tertip ve farklılıklarla beraber Sünen'in bölümlerini tespit ederek vermeye çalışalım.

Ebû Dâvud, ne Sünen'inde ne de Sünen'ini vasseden risalesinde, Sünen'indeki bölümlerin (kitapların) sayısı ile ilgili herhangi bir bilgi vermemiştir. Bölümlerin tertibinde de bu belirsizliğin varlığını söyleyebiliriz. Bölümlerin sayısını bazı çalışma ve yazma nüshalardan hareketle tespit edebiliyoruz.

Sünen'in bazı yazma nüshalarında Kitabu's-Salât'a dâhil ve bir gurup bab başlıklarını hatırlatıcı mahiyetteki "Ebvab" olarak kaydedilen *Ebvabu Salati'l-İstiska*, *E. Salatu's-Sefer*, *E. Tatavvu'*, *E. Şehri Ramazan*, *E. Sucudi'l-Kur'an*, *E. Vitr* başlıkları, Concordance olarak bilinen el-Mu'cemü'l-Müfehres li Elfazi'l-Hadisi'n-Nebevi adlı çalışmaya göre birer mustakil bölüm kabul edilmiştir. Bundan dolayı Lu'lüi nüshasının matbu baskılarında ve Mizzi'nin Tuhfetu'l-Eşraf'taki 35 olan bölümlerin adedi, Concordance'de 40'a çıkmıştır. Bu nedenle bazı Sünen baskılarında bölüm başlıkları numaralandırılırken, iki numara birden kullanılmıştır. Mesela كتاب صلاة الاستسقاء [3/2] şeklindeki *K. Salati'l-İstiska* bölümünün Sünen'deki sırası, Tuhfetu'l-Eşraf'taki sıralamaya göre 2. ve el-Mu'cemü'l-Müfehres'e göre 3. sırada yer almıştır.² Bazen bu husus Sünen'in baskılarında ت harfi ile Tuhfetu'l-Eşraf, م harfi ile de el-Mu'cemü'l-Müfehres (Concordance) kastedilerek rumuzlarla belirtilmiştir.

¹ Buhârî'nin birkaç bölüm halinde tasnif ettiği bir ana bölümüm, Ebû Dâvud'un bir bölüm halinde tasnif ettiği başka bir örnek için bkz. *Sünen*, Kitabu'l-Buyu'.

² Hem Mizzi'nin Tuhfetu'l-Eşraf'a ve hem de Concordance'ye göre kitap ve babları numaralanmış Sünen'in baskıları için bkz. *Sünen-u Ebî Dâvud*, (thk. Muhammed Abdulaziz el-Halidi) Tek cilt, I.

el-Mu'cemü'l-Müfehres (Concordance), Tuhfetu'l-Eşraf, matbu Sünen nüshaları ve Türkiye'deki tespit ve temin edebildiğimiz Sünen'in en erken yazma nüshasına göre Ebû Dâvud'un Sünen'indeki Bölümisimleri, sayısı ve bölümlerin sıralanışını, bir tablo halinde vermek istiyoruz.

EBÛ DÂVUD'UN SÛNEN'İNDEKİ BÖLÜM SAYISI				
S.No	CONCORDANCE'DA	MATBU LU'LÛÎ NÜSHASINDA	TUHFETU'L EŞRAFTA	REÎSU'L- KUTTAB Yazma-H.492-5
1	K. Tahare	K. Tahare	K. Tahare	K. Tahare
2	K. Salât	K. Salât	K. Salât	K. Salât
3	K. Salâtu'l-İstiska	K. Zekât	K. Zekât	K. Cenâiz
4	K. Salâtu's-Sefer	K. Lukata	K. Lukata	K. Zekât
5	K. Tatavvu'	K. Menâsik	K. Menâsik	K. Lukata
6	K. Şehri Ramazan	K. Nikah	K. Nikah	K. Siyam
7	K. Sucûdi'l-Kur'an	K. Talak	K. Talak	K. İtikaf
8	K. Vitr	K. Savm	K. Savm	K. Menâsik
9	K. Zekât	K. Cihâd	K. Cihâd	K. Dahâya
10	K. Lukata	K. Dahâya	K. Dahâya	K. Zebaih
11	K. Menâsik	K. Sayd	K. Sayd	K. Akika
12	K. Nikah	K. Vasâya	K. Vasâya	K. Sayd
13	K. Talak	K. Feraiz	K. Feraiz	K. Cihâd
14	K. Savm	K. Harac, İmare, Fey	K. Harac, İmare, Fey	K. Harac
15	K. Cihâd	K. Cenâiz	K. Cenâiz	K. Fey'
16	K. Dahâya	K. Eyman, Nüzur	K. Eyman, Nüzur	K. İmare
17	K. Vasâya	K. Buyu'	K. Buyu'	K. Nikah
18	K. Feraiz	K. Akdiye	K. Akdiye	K. Talak
19	K. Harac, İmare, Fey'	K. İlim	K. İlim	K. 'Itk
20	K. Cenâiz	K. Eşribe	K. Eşribe	K. Buyu'
21	K. Eyman, Nüzur	K. Et'ime	K. Et'ime	K. Vasâya
22	K. Buyu'	K. Tıp	K. Tıp	K. Feraiz
23	K. Akdiye	K. 'Itk	K. 'Itk	K. Hudud
24	K. İlim	K. Hurûf, Kıraat	K. Hurûf, Kıraat	K. Diyat
25	K. Eşribe	K. Hammam	K. Hammam	K. İlim
26	K. Et'ime	K. Libas	K. Libas	K. Şerhu Sünne
27	K. Tıp	K. Tereccül	K. Tereccül	K. Hurûf
28	K. 'Itk	K. Hatem	K. Hatem	K. Edeb
29	K. Hurûf, Kıraat	K. Fiten	K. Fiten	K. Et'ime
30	K. Hammam	K. Mehdi	K. Mehdi	K. Eşribe
31	K. Libas	K. Melâhim	K. Melâhim	K. Libas
32	K. Tereccül	K. Hudud	K. Hudud	K. Hatem
33	K. Hatem	K. Diyat	K. Diyat	K. Tereccül
34	K. Fiten	K. Sünne	K. Sünne	K. Hammam
35	K. Mehdi	K. Edeb	K. Edeb	K. Tıp
36	K. Melâhim			K. Tiyara
37	K. Hudud			K. Fiten -Melâhim
38	K. Diyat			K. Mehdi
39	K. Sünne			K. Melâhim
40	K. Edeb			K. Merâsil

bsk. Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut-2001; *Sünen-u Ebî Dâvud*, (Mevsuatu'l-Hadisi's-Şerif, el-Kutubu's-Sittetu içinde, thk. salih b. Abdilaziz b. Muhammed), Daru's-Salam, III.bsk., Riyad-2000. *Sünen*'in bu son baskısındaki bölümlerin (kitapların) sayısı 42 olarak verilmiştir.

Verilen bu tabloda görüldüğü üzere, Sünen'deki kitap sayısı ve tertibinde bir farklılık bulunmaktadır. Tablodaki Lü'lüi rivayet nüshasına dayanarak neşredilen ile Mizzi'nin Tuhfetu'l-Eşraftaki Sünen'in kitap sayısı 35 ve bölümlerin sıralanışı da aynı olduğu görülmüştür. Sünen'in matbu nüshalarının bu hususta Tuhfetu'l-Eşraf'a dayandığını düşünmekteyiz. Yine tabloda görüldüğü üzere Reisu'l- Kuttab'daki¹ Sünen'in yazma nüshasının, Kitabu'l-Merâsil ile beraber 40 bölüm bulunmakta ve bölümlerin tertibinde de farklılık bulunmaktadır.

Hattabi Mealimu's-Sünen'de, Sünen'in bütün bölümlerini ve hadisleri şerh etmese de, şerhedilen bölümlerin sıralanışına baktığımızda, Reisu'l- Kuttab'daki² yazma nüshanın bölümleriyle sıralanış bakımından örtüştüğü tespit edilmiştir. Ancak Hattabi'deki İbn Dasse nüshasında K.Eyman ve'n-Nüzur ile K.Kada' (Akdiye) bölümleri, Reisu'l-Kuttab nüshasında bulunmamaktadır.

Yazma nüshanın tamir görmesi ve tamir gören varaklardaki yazının değişmesinden anlaşıldığına göre, yıpranan bazı varakların yeniden yazılması ve varaklarda farklı iki numara verilmesi sonucu, muhtemelen bu bölümler düşmüş veya müstensih tarafından unutulmuş olabilir. Bu bölümler, İbn Dasse'den sonraki ravilerce de eksik kaydedilmiş olabilir. Netice itibarı ile Sünen'in Lü'lüi nüshası ile İbn Dasse nüshası arasında hem bölümlerin sayısı ve hem de sıralanışı bakımından bir farklılık olduğu görülmüştür.

Bölümlerin sayısındaki farklılık, bir rivayet nüshasında bab başlığı olarak geçen bir ifadenin, diğer rivayet nüshasında müstakil bölüm başlığı olarak verilmesinden kaynaklanmaktadır. Bunlar; K.Savm'daki babu'l-îtikaf'ın K.İtikaf olarak, K.Dahâya'daki babu'z-zebaih ve babu'l-akika'nın K.Zebaih ve K.Akika olarak, K. Harac, İmare, Fey'deki imare ve fey bablarının ayrı ayrı K.Fey ve K.İmare olarak, K.Tıp'daki babu tıyara'nın K.Tıyara olarak Reisu'l-Kuttab yazma nüshada bölüm başlığı şeklinde kaydedilince, Sünen'in bu yazma nüshasındaki bölüm sayılarında bir artma olmaktadır. Yoksa Sünen'deki bölüm sayılarının artması, diğer nüshalarda bulunmayan bölüm veya babların dışındaki bir başlığın artmasından kaynaklanmamaktadır. Ancak bölümlerin sıralanışında bir farklılık bulunmaktadır.

¹ Reisulkuttab (İst. Süleymaniye Ktp.) : No:145/1, 363 varak, h.492.

² Reisulkuttab (İst. Süleymaniye Ktp.) : No:145/1, 363 varak, h.492.

3.2 – Bölüm Başlıklarının Önceki Musannefatla Karşılaştırılması

Ebû Dâvud'un Sünen'indeki bölüm başlıklarının birkaçı dışında hemen hemen çoğunluğu, kendisinden önceki hadis musannefatında yer alan başlıklardır. Bu husus, kendinden önceki musannefattan yararlanma şeklinde açıklanabilir. Ancak o dönemde kullanılan bazı başlıklar var ki, standartlaşan tasnif tarzında ilmi çevrede adeta anonim hale gelmişti. Sanki o başlık dışında bir başlık kullanma imkânı yok gibiydi. Kendinden önceki musannefattan zorunlu yararlanma söz konusudur. Bu husus gayet normal bir durum olarak kabul edilmektedir. Mesela zekâtla ilgili bab başlıkları, "Kitabu'z-Zekât" ismi dışında bir bölüm adı altında toplanması ile ilgili, o dönemde bir çaba harcanmamıştır.¹ Günümüzde de bölüm ismi ile ilgili zekât dışında daha uygun bir ismin kullanılamayacağı kanaatindeyiz. Salât, Nikâh, Talak vb. bölüm başlıklarını örnek olarak çoğaltmak mümkündür. Bu gibi bölüm başlıkları, tasnifin bidayetinden beri kullanılan ve müelliflerce ortak kabul görmüş başlıklardır.

Fuad Sezgin, hadis musanniflerinin kendilerinden evvelki musannefattan yararlandığı konusunda şu tespiti yapar;

“Daha evvelki edebiyatın bablarına tâbi olma keyfiyeti, el-Kutub-i Sitte’nin hepsinde müşahede olunmaktadır. Mesela İbn Mâce’nin hemen hemen her babını Ebû Bekr b. Ebî Şeybe’den (ö.235) almış olduğunu görmek, hadis musanniflerinin kendilerinden evvelki musannefattan ne kadar çok faydalandıkları ve kitaplarının bablarını meydana getirirken, daha evvel mevcut olan bablardan ne kadar çok şey aldıkları hususunda, yeterli bilgi vermektedir. Hatta el-Kutub-i Sitte diye meşhur olan hadis musannefatına, evvelce mevzulara göre tasnif edilmiş malzemenin, hulasa şeklinde yeni bir tertibi nazarıyla bakmak, bizzat musanniflerinin telif maksatlarına uygun bir hareket tarzı olacaktır..”²

Sünen'in hadis kaynaklarından günümüze intikal eden Malik'in *Muvatta'*ı, Abdurrezzak ile İbn Ebi Şeybe'in Musannefleri ve Darimi'nin Sünen'indeki bölüm başlıklarını, Ebû Dâvud'un Sünen'indeki bölüm başlıklarıyla karşılaştırma imkânı açısından tablo halinde vermeyi uygun buluyoruz.

¹ Kitabu'n-Nikah, Kitabu't-Talak vd. Ebû Dâvud'dan hem önce hem de sonra kullanılagelen genel kabul görmüş bölüm başlıklarındandır. Bu gibi başlık isimlerinin değiştirilmezliği üzerinde, sanki fakih ve muhaddislerin gizli bir icmaı varmış gibi algılanmaktadır.

² Sezgin, *Buhârî'nin Kaynakları*, s. 116.

Sıra No	MUVATTA'DAKİ BÖLÜMLER	MUSANNEFU ABDURREZZAK	MUSANNEFU İBN EBİ ŞEYBE	SÜNENÜ DARİMİ	SÜNENÜ EBİ DAVUD
1	Vukutu's-Salât	Tahare	Taharat	Mukaddime	Tahare
2	Tahare	Hayz	Ezan ve İkamet	Tahare	Salât
3	Salât	Salât	Salavat	Salât	Zekât
4	Sehv	Cumua	Siyam	Zekât	Lukata
5	Cumua	İdeyn	Zekât	Savm	Menâsik
6	Salât fî Ramazan	Kur'an	Cenâiz	Menâsik	Nikah
7	Salatu'l-leyl	Cenâiz	Eyman, Nüzur	Edahi	Talak
8	Salatu'l-cemaa'	Zekât	Hacc	Sayd	Savm
9	Salatu'l-kaim ve'l-kaid	Siyam	Nikah	Et'ime	Cihâd
10	Kasru's-salât fi's-sefer	Akika	Talak	Eşribe	Dahâya
11	Salatu'd-duha	İtikaf	Cihâd	Ru'ya	Sayd
12	Setru'l-musalli	Menâsik	Sayd	Nikah	Vasâya
13	Camiu's-salât	Cihâd	Buyu' Akdiye	Talak	Feraiz
14	İdeyn	Meğazi	Tıp	Hudud	Harac, İmare, Fey'
15	Salatu'l-havf	Ehlu Kitap	Eşribe	Eyman, Nüzur	Cenâiz
16	Salatu'l-kusuf	Nikah	Akika	Diyat	Eyman, Nüzur
17	İstiska	Talak	Edeb	Cihâd	Buyu'
18	Kuble	Buyu'	Hadis bi'l-Keraris	Siyer	Akdiye
19	Kur'an	Şhadat	Diyat	Buyu'	İlim
20	Dua	Mükateb	Hudud	İsti'zan	Eşribe
21	Menahi's-salât	Eyman, Nüzur	Akdiye	Rikak	Et'ime
22	Cenâiz	Vela'	Dua	Feraiz	Tıp
23	Zekât	Vasâya	Kur'an	Vasâya	'Itk
24	Siyam	Mevahib	İman-Ru'ya	Fedailu'l-Kur'an	Hurûf, Kıraat
25	İtikaf	Sadaka	Ümera'		Hamam
26	Hacc	Mudebber	Vasâya		Libas
27	Cihâd	Eşribe	Feraiz		Tereccül
28	Nüzur ve'l-eyman	Ukul	Fedail		Hatem
29	Dahâya	Lukata	Siyer		Fiten
30	Zebaiih	Feraiz	Tarih		Mehdi
31	Sayd	Ehlu Kitabeyn	Te'rih		Melâhim
32	Akika		Cennet		Hudud
33	Feraiz		Zikru'n-Nar		Diyat
34	Nikah		Zikru Rahmetillah		Sünne
35	Talak		Zühd		Edeb
36	Rıza'		Evail		
37	Buyu'		Redd alaEbiHanife		
38	Kiraz,		Meğazi		
39	Musakat		Fiten		
40	Kirai'l-Ard		Cemel (vakası)		
41	Şufa'				
42	Şahadat ve'l-Eyman				
43	Rahn				
44	Kada				
45	Hibe				
46	Umra				
47	Lukata				
48	Vasiyye				
49	İtk ve'l-Vela'				
50	Mükateb				
51	Mudebber				
52	Hudud				
53	Ukul				
54	Kasame				
55	Medine ve Ehliha				
56	Taun				
57	Kader				
58	Ahlak				
59	Libas				
60	Sıfatu'n-Nebi ve İsa				
61	Fitrat				
62	Taam veş-Şarab				
63	Tabiu'l-Libas				
64	Maraz				
65	Şa'r				
66	Taa'vvüz				
67	el-Hubbu fî'llah				
68	Ru'ya				
69	Nerd				
70	Selam ve İsti'zan				
71	Cami'				

Tabloda görüldüğü üzere Ebû Dâvud'un Sünen'inde bulunan bölüm başlıklarının kahir ekserisi, kendi hadis kaynaklarında bulunan başlıklardandır. Ebû Dâvud'un bölüm başlıkları hususunda önceki hadis kaynaklarından yararlanması tabii ve normal bir durum olarak kabul edilmelidir. Yine bununla birlikte bütün rivayetlerin önceki musannefattan, ilgili oldukları bab ve bölümle birlikte alınmış ve nakledilmiş olduğu şeklinde, genel bir yargıda bulunma imkânına da sahip değiliz. Ancak Ebû Dâvud'un bu konuda bir meziyeti söylenecekse, onun seçici davrandığını söyleyebiliriz.

Sünen'deki bölüm başlıklarına baktığımızda, *Kitabu'l-Harac ve'l-İmara ve'l-Fey*, *Kitabu'l-Hurûf ve'l-Kıraat*, *Kitabu'l-Hammam*, *Kitabu't-Tereccul*, *Kitabu'l-Hatem*, *Kitabu'l-Mehdi* ve *Kitabu'l-Melâhim* başlıklı bölüm isimleri, Ebû Dâvud tarafından tasnifte yeni kullanılan başlıklardır. Sadece Ebu Yusuf'un *Kitabu'l-Harac* isimli müstakil bir tasnifi bilinmektedir. Ancak Ebû Dâvud'un kullandığı başlık, sadece harac ismi ile yetinilmemiş ve *Kitabu'l-Harac ve'l-İmara ve'l-Fey* şeklinde birleştirilerek isimlendirilmiştir. Sünen'deki *Kitabu'l-Hurûf ve'l-Kıraat* bölümünün, Ebû Dâvud'un akranı olan Tirmizi'nin el-Camiu's-Sahih'inde *Kitabu'l-Kıraat* şeklinde kullanıldığını görmekteyiz. Bu konuda kimin kimden yararlandığını söylemek güç olsa da, Tirmizi'nin Ebû Dâvud'dan rivayette bulunduğuna bakılırsa, Ebû Dâvud'un öncülüğünden söz edilebilir.

Sünen'deki *Kitabu'l-Hammam*, önceki hadis musannefatında bölüm başlığı olarak bulunmayan bölüm isimlerindendir. Bu bölümü örnek olarak incelersek, Reîsulkuttâb'a göre 2 bab¹, Mizzi'nin Tuhfe'si ve Concordance'ye göre 3 bab ve 11 rivayetten oluşmaktadır. Ebû Dâvud, hamamlar ve hamamlarda soyunma ile ilgili rivayetleri düzenli bir şekilde ilgili bölüm başlığı altında tasnif etmiştir. Bu yönüyle Sünen'i, önceki musannefatla, hatta Ebû Dâvud'un çağdaşları ile karşılaştırdığımızda, Hammam bölümündeki rivayetleri şu bölümlerde görebiliriz:

Musannefu Abdurrezzak'da *Kitabu't-Taharet*, *babu'l-Hammam li'n-nisa'*, *babu setri'r-recul iza iğtese*, *Kitabu'l-Eyman ve'n-Nuzur'da babu la nezra fi m'asiyetillahi*,

Darimi'de *Kitabu'l-İsti'zan*, *babun fi'n-nehyi an duhuli'l-mere'ti'l-hammam*, *babun fi enne'l-fahze 'avratun*,

¹ Reisulkuttâb (İst. Süleymaniye Ktp.) : No:145/1, (h.492), vr.350–351.

Tirmizi'de Kitabu'l-Edeb, *macae fi duhuli'l-hammam, ma cae fi hıfzi'l-'avrati, fi kerahiyyeti'l-mubaşare...*, Kitabu't-Tahare'deki *babun'n-nehy en yera 'avrate ehihi,*

İbn Mace'de Kitabu'l-Edeb, *babu duhuli'l-hammam, ma cae enne'l-fahze 'avratun, babu macae fi ğasli'l-meyyit,* Kitabu'n-Nikah'da *babu't-tesettur inde'l-cima'* da görebilmekteyiz.

Bu yönüyle önceki hadis musannefatında bulunmayan Sünen'deki *Kitabu'l-Hammam, Kitabu't-Tereccul, Kitabu'l-Hatem, Kitabu'l-Mehdi ve Kitabu'l-Melâhim* bölüm başlıklarının, konuyu bir arada sunma yönüyle daha seçici ve orijinal olduğunu söyleyebiliriz.

Ebû Dâvud, bölümle ilgili her konunun başlığını mümkün merteye bir arada vermeye özen göstermiştir. Bu yönüyle Sünen'deki bölümlerin daha tertipli, kapsayıcı ve dağınık olmayan başlıklardan oluştuğunu söylemek de mümkündür. Mesela Kitabu's-Salât bölümündeki bab başlıkları önceki kaynaklardan Malik'in *Muvatta'*nda kitap başlığı olarak Kitabu's-Salât, Sehv, Cumua, Salât fi Ramazan, Salatu'l-leyl, Salatu'l-cemaa', Salatu'l-kaim ve'l-kaid, Kasru's-salât fi's-sefer, Salatu'd-duha, Setru'l-musalli, Camiu's-salât, İdeyn, Salatu'l-havf, Salatu'l-kusuf, İstiska, Kible ve Menahi's-salât şeklinde ayrı ayrı isimlendirilmiştir. Yani Muvatta'daki namazla ilgili isimleri verilen bu 17 bölüm, Sünen'de sadece Kitabu's-Salât olarak tek başlık altında toplanmıştır. Bab başlıkları bakımından incelemeye ve övgüye mazhar olan Buhârî'nin el-Camiu's-Sahih'i için, bölüm başlıklarında da aynı maharetin sergilendiğini söyleyemeyiz. Ebû Dâvud'un Kitabu's-Salât bölüm başlığı altında verdiği bab başlıklarını, Buhârî bu babları tam 20 bölüm başlığı şeklinde dağınık olarak vermiştir.¹ Ebû Dâvud'un tasnifteki bu tertip ve seçiciliği, diğer bazı bölümlerde de görülebilir.

3.3 –Bölümlerdeki Bab Sayısı ve Bab Başlıklarının Bölümleriyle Uyumu

Bab başlıkları bulunan bölümlerde, bölüm başlıkları ile muhtevastaki bab başlıklarının uyumlu olup olmadığı, tasnifteki düzen ve tertibi yakından ilgilendirmektedir. Sünen'deki bölümlerin muhtevastaki bab sayısını ve bu bölümlerin bab başlıkları ile uyum durumunu görmeye çalışalım.

¹ Bkz. Buhârî, *el-Camiu's-Sahih*, bölüm başlıkları; Salât, Salât fi's-Siyab, Kible, Mesacid, Sütratü'l-Musalli, Mevakitu's-Salât, Ezan, Cemaa'-İmame, Sıfatu's-Salât, Cumua, Salatu'l-Havf, İdeyn, Vitr, İstiska, Kûsuf, Sücudu'l-Kur'an, Teheccüd, Tatavvu', Amel fi's-Salât, Sehv.

Concordance'ye (Mucemu'l-müfehres'e), Mizzi'nin Tuhfetu'l-eşrafına, matbu Muhammed Muhyiddin Abdulhamid ve Muhammed Avvame tahkikli Sünen baskılarına göre, önce Sünen'deki bölümlerin muhtevasında bulunan bab ve rivayet sayısını tablo halinde vermek istiyoruz:

Sıra No	CONCORDANCE (Mu'cemu'l-Müfehres)	SÜNEN'İN BÖLÜMLERİNDEKİ BAB VE RİVAYET SAYISI		TUHFETU'L EŞRAF	Bab sayısı	Hadis sayısı	MATBU M. MUHYİDDİ N BASKISI	Bab sayısı	Hadis sayısı	MATBU AVVAME BASKISI	Bab sayısı	Hadis sayısı
		Bab sayısı	Hadis sayısı									
1	Taharet	139	390	Taharet	143	390	Taharet	143	390	Taharet	143	393
2	Salât	251	770	Salât	368	1161	Salât	367	1165	Salât	366	1157
3	Salatu'l-İstiska	11	37	Zekât	47	141	Zekât	47	145	Zekât	46	147
4	Salatu's-Sefer	20	52	Lukata	0	20	Lukata	0	20	Lukata	0	20
5	Tatavvu'	27	121	Menâsik	98	323	Menâsik	98	325	Menâsik	96	321
6	Şehri Ramazan	10	30	Nikâh	50	129	Nikâh	50	129	Nikâh	50	129
7	Sucudi'l-Kur'an	8	15	Talak	50	138	Talak	50	138	Talak	50	139
8	Vitir	32	140	Savm	81	164	Savm	81	164	Savm	82	162
9	Zekât	46	145	Cihâd	182	311	Cihâd	182	311	Cihâd	172	312
10	Lukata	1	20	Dahâya	21	58	Dahâya	20	56	Edahi	10	26
11	Menâsik	97	325	Sayd	4	18	Sayd	4	18	Zebaih	11	30
12	Nikah	49	129	Vasâya	17	23	Vasâya	17	23	Sayd	4	17
13	Talak	50	138	Feraiz	18	43	Feraiz	17	43	Vasâya	17	23
14	Savm	81	164	Harac, İmare, Fey'	41	161	Harac, İ. Fey	40	161	Feraiz	17	44
15	Cihâd	170	311	Cenâiz	84	154	Cenâiz	84	153	Harac, İ. Fey	41	162
16	Dahâya	25	74	Eyman-Nuzur	32	84	Eyman-Nuzur	32	84	Cenâiz	83	154
17	Vasâya	17	23	Buyu'	92	245	Buyu'	92	245	Eyman-Nuzur	30	82
18	Feraiz	18	43	Akdiye	31	70	Akdiye	30	70	Buyu'	91	247
19	Harac, İmare, Fey'	41	161	İlim	13	28	İlim	13	28	Akdiye	31	70
20	Cenâiz	80	153	Eşribe	22	67	Eşribe	22	67	İlim	13	25
21	Eyman-Nuzur	25	84	Et'ime	55	124	Et'ime	55	119	Eşribe	24	68
22	Buyu'	90	245	Tıp	24	71	Tıp	24	71	Et'ime	56	122
23	Akdiye	31	70	'Itk	15	43	'Itk	15	43	Tıp	24	71
24	İlim	13	28	Hurûf-Kıraat	0	40	Hurûf-Kıraat	0	40	'Itk	16	43
25	Eşribe	22	67	Hamam	3	11	Hamam	3	11	Hurûf-Kıraat	0	40
26	Et'ime	54	119	Libas	47	140	Libas	47	139	Hamam	2	11
27	Tıp	24	71	Tereccul	21	55	Tereccul	21	55	Libas	47	140
28	'Itk	15	43	Hatem	8	25	Hatem	8	26	Tereccul	20	55
29	Hurûf-Kıraat	40	40	Fiten	7	36	Fiten	7	39	Hatem	8	26
30	Hamam	2	11	Mehdi	0	12	Mehdi	0	12	Fiten	7	41
31	Libas	45	139	Melâhim	18	60	Melâhim	18	60	Mehdi	2	13
32	Tereccul	21	55	Hudud	40	151	Hudud	40	143	Melâhim	18	60
33	Hatem	8	26	Diyat	32	102	Diyat	32	102	Hudud	41	137
34	Fiten	7	39	Sünne	32	177	Sünne	32	177	Diyat	31	98
35	Mehdi	12	12	Edeb	180	501	Edeb	180	502	Sünne	32	154
36	Melâhim	18	60	TOPLAM	1876	5276	TOPLAM	1871	5274	TOPLAM	184	493
37	Hudud	38	143							TOPLAM	1865	5232
38	Diyat	28	102									
39	Sünne	29	177									
40	Edeb	169	502									
	TOPLAM	1864	5274									

Sünen'deki bölümlere baktığımızda, muhtevasında en çok bab başlığı bulundurma sırasına göre bölümler ise şöyledir;

Kitabu's- Salât	368 bab
Kitabu'l-Cihâd	182 bab
Kitabu'l-Edeb	180 bab
Kitabu't-Tahare	143 bab
Kitabu'l-Menâsik	100 bab
Kitabu'l-Buyu'	92 bab
Kitabu'l-Cenâiz	84 bab
Kitabu's-Savm	81 bab
Kitabu'l-Et'ime	55 bab
Kitabu'n-Nikah	50 bab
Kitabu't-Talak	50 bab
Kitabu'z-Zekât	47 bab
Kitabu'l-Libas	47 bab
Kitabu'l-Harac ve'l-Îmare ve'l-Fey'	41 bab
Hudud	40 bab

Muhtevasında en çok bab başlığı bulunan bölümler, Ebû Dâvud'un Sünen'ini tasnif ettiği dönemin, hakkında en çok bab başlığı bulundurulması gereken bölümler olduğu veya en azından Ebû Dâvud tarafından böyle düşünüldüğü anlaşılmaktadır. Bab sayısındaki fazlalık, bir bakıma ilmi çevrede tartışılan konuların çeşitliliğine ve önemine dair bir işaret kabul edilebilir. Başka bir açıdan da, dönemin tasnifinde bab başlığı sayısı bakımından geniş olması gereken bölümler olarak anlaşılır. Bab başlığı sayısı az olan bölümler de, muhtemelen Ebû Dâvud'a göre ilmi gündemi diğer konulara nazaran fazla meşgul etmeyen meselelerden oluşmuştur.¹

Sünen'deki bölümlerin ihtiva ettiği bab sayısı ve bablardaki rivayet oranı farklılık göstermektedir. Bu husus, Sünen'in rivayet nüshalarındaki bablandırma ve Sünen'in tahkikinde esas alınan yazmalardaki farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Sözgelimi birçok yazma ve matbu Sünen baskısında Kitabu'l-Lukata muhtevasında bab başlığı verilmezken, Concordance'de bu bölümde *babu't-tarif bi'l-lukata* şeklinde bir bab ismi verilmiştir. Bu gibi durumlar, bab sayısını etkilemektedir. Tabloda görüldüğü gibi Muhammed Muhyiddin Abdulhamid ve Muhammed Avvame tahkikli Sünen baskıları arasında bile, bab sayısı farkı 6'dır. Bu büyük bir fark olmasa da, büyük bir ihtimalle Sünen yazmalarının müstensihlerinden kaynaklanmıştır. Yukarıdaki tabloda verilen bab sayılarına isimsiz olarak sadece *babun* ((باب şeklinde olanlar da dâhil edilmiştir.²

¹ Bab başlığı bulunmayan bölümlerin dışında, bab sayısı az olan bölümler, Hamam (2 bab), Sayd (4 bab), Fiten (7 bab), Hatem (8 bab) gibi bölümlerdir.

² Bu gibi bab başlıkları ile ilgili konu, "Bab Başlıkları, Seçimi ve Tertibi" başlığında işlenecektir.

Sünen'deki tasnifin keyfiyeti ile ilgili hususlardan biri de, bölümlerin muhtevastındaki bab başlıklarının uyum meselesidir. Burada sadece bab başlıkları bulunan bölümleri inceleyerek, bölüm başlığı ile ilgi kurmakta zorluk çektiğimiz bab başlıklarını incelemek istiyoruz.

Sünen'deki bazı bab başlıklarının bölüm başlığı ile ilgisi zor kurulabilmektedir. Mesela Kitabu't-Taharet'deki bazı babları ele alalım;

Babu'l-israf (fi'l-mai) fi'l-vudui, باب الإسراف في الماء في الوضوء, abdest suyunda israf başlığı temizlikten çok israfla ilişkilendirilerek Kitabu'l-Edeb'de israftan sakınmak şeklinde verilebilirdi. Namazda iken abdesti bozulanın yapması gereken hakkındaki الصلاة باب فيمن يحدث في الصلاة bab başlığı, namazın bozulmasıyla ilgili Kitabu's-Salât'da verilebilirdi.

Kitabu's-Salât'daki التآذين باب أخذ الأجر على التأذين başlığının Kitabu'l-Buyu'da olması daha uyumlu olabilirdi. Müezzin'in ezan karşılığında ücret almasının namaz bölümüyle ilgisinden çok, ücretli kişi tutma veya hususi ücretli tutmak gibi yönüyle, daha çok buyu'la ilgi kurulabilen başlıklardandır. Yine Kitabu's-Salât'da bulunan Kur'an'ın kaç günde hatmedileceği, hizip ve ayet sayısı, secde ayetleri, fazileti, tertil üzere okunması, ezberlenmesi ve kıratı ile ilgili ؟ باب في كم يقرأ القرآن , باب تحزيب القرآن , باب في ثواب قراءة القرآن , باب تفريع أبواب السجود وكم سجدة في القرآن , باب في عدد الآي , باب فاتحة , باب في المعوذتين , باب في سورة الصمد , باب ما جاء في آية الكرسي , باب من قال هي من الطول , الكتاب , باب استحباب الترتيل في القراءة bab başlıklarının, namaz bölümü ile uyumlu başlıklar olduğu söylenemez. Bu bab başlıklarının Kitabu'l-Hurûf ve'l-Kıraat bölümünde olması, daha uyumlu olabilirdi.

Kitabu'z-Zekât'da yer alan باب في صلة الرحم sılayı rahim babı ve باب في الشح cimrilik babı, başlık olarak Kitabu'l-Edeb'de bulunmasının daha uygun olacağını düşündüğümüz başlıklardandır. Sılayı rahim babındaki rivayetleri incelediğimizde, akrabaya mali iyilik yapmaya teşvik edici rivayetler olduğu görülür. Zekât bölümüne uygun düşecek şekilde, sılayı rahim ve cimrilik bab başlıkları yerine, örneğin akrabalara sadaka verme veya yardım etme gibi başlıklar kullanılabilirdi.

Kitabu't-Talak'daki باب في وجوه النكاح التي كان يتناكح بها أهل الجاهلية cahiliye dönemi halkın uyguladığı nikâh şekilleri babındaki başlık, Kitabu'n-Nikâh başlıklı bölümde

olması daha uygun görünmektedir. Talakla bir ilgisini kuramadığımız bu bab başlığı ve muhtevastaki rivayet, nikâh çeşitlerinden bahsetmektedir.

Ebû Dâvud'un Kitabu'l-Feraiz'de naklettiği باب في بيع الولاء vela hakkının satılması babı, Malik'in *Muvatta*'nda Kitabu'l-Itk ve'l-Vela' bölümünde, Abdurrezzak'ın Musannef'inde Kitabu'l-Vela'da, Darimi'nin Sünen'inde Kitabu'l-Buyu ve Kitabu'l-Feraiz'de, Buhârî'nin el-Camiu's-Sahih'inde Kitabu'l-Itk ve Kitabu'l-Feraiz'de verilmiştir. Ancak vela' hakkının satılması konu başlığının Kitabu'l-Feraiz başlığı ile uyumlu olduğu pek söylenemez. Bu bab başlığının Sünen'in Kitabu'l-Buyu' veya Kitabu'l-Itk bölümlerinde yer alması daha uyumlu olabilirdi. Mesela Tirmizi ve Nesai bu bab başlığını eserlerinin Kitabu'l-Buyu' bölümünde vermişlerdir.

Kitabu'l-Cenâiz'de yer alan باب إذا كان الرجل يعمل عملا صالحا فشغله عنه مرض أو سفر salih amel işleyen kişinin, yolculuk veya hastalığın kendisini amelinden alıkoyduğu kimse babı ve باب عيادة النساء kadınları ziyaret etme babı, yer aldıkları bölümle bir uyumu tespit edilememiştir. Buhârî'nin el-Edebu'l-Müfred'e verdiği gibi Ebû Dâvud'un da bu bab başlıklarını Kitabu'l-Edeb'de vermesi daha uyumlu görünürdü.

Bölümlerdeki bab başlıklarının uyumsuzlukları ile ilgili, bazı bab başlıkları örnek olarak verilmiştir. Ancak başka bab başlıklarının da bölüm başlıkları ile bu şekilde fazla uyumlu olmadıkları tespit edilebilir. Bab başlıkları bulunmayan bölümlerde, bölümlerin bab başlıkları ile uyumu gibi bir husus söz konusu edilemez.

3.4 – Bab Başlıkları Bulunmayan Bölümler

Sünen'in bazı bölümlerinde bab başlıkları bulunmamaktadır. Bab başlıkları bulunmayan bölümler Kitabu'l-Lukata, Kitabu'l-Hurûf ve'l-Kıraat ile Kitabu'l-Mehdi bölümleridir. Ebû Dâvud'un, muhtemelen bu bölümleri bab başlıklarına ayıracak kadar ihtiyaç görmediğini ve farklı konu başlığı altında sıralanacak kadar rivayetin bulunmadığını düşündüğü kanaatindeyiz.

Sünen'in bazı nüshalarındaki Kitabu'l-Lukata'da *babu't-tarif bi'l-lukata* şeklinde tek bir bab ismi verilmiştir. Yitik mal veya buluntu anlamındaki Lukata bölümünde 20 rivayet bulunmaktadır. Bu bölümdeki her rivayete bir bab numarası

verenler de olmuştur.¹ Aslında Ebû Dâvud, bu bölümde bablandırmaya gitmemiştir. Sünen'in kaynaklarından Malik'in Muvatta'ındaki Kitabu'l-Lukata'da, *babu'l-kada' fi'l-lukata* (buluntu mal ile ilgili hükümler), *babu'l-kada' fi istihlaki'l-abdi'l-lukata* (bulduğu yitiği harcayan köle ile ilgili hükümler), *babu'l-kada' fi'd-davalli* (yitik hayvanlarla ilgili hükümler) şeklinde 3 bab ismi bulunmaktadır. Netice itibarı ile yitik mal veya buluntu mal ile ilgili rivayetlerin toplandığı Lukata bölümünün, bab başlıklarına ayrılmaması bir eksiklik olarak görülmemelidir.

Sünen'in Kitabu'l-Hurûf ve'l-Kıraat² bölümünde ise, 40 rivayet bulunmaktadır. Her rivayet Kur'an'daki bir lafzın okunuşu ile ilgili olduğundan, her rivayete bir bab ismi verilecek olsa, belki de 40 bab başlığı olan bir bölüm halini alacaktı. Muhtemelen bu karışıklığın önüne geçme düşüncesiyle bu rivayetlerin, ortak konu ve bölüm ismi altında sıralamanın daha isabetli olduğu düşünülmüştür.

Sünen'deki Kitabu'l-Mehdi bölümünde de bab başlıkları konulmamış ve bölüm başlığı altında 11 rivayet verilmiştir. Mehdi bölümü, Sünen'in bütün nüshalarında hemen Fiten bölümünden sonra gelir. Hatta bazı yazmalarda Kitabu'l-Fiten içinde son bab başlığı olarak Babu'l-Mehdi şeklinde yer alır.³ Mehdi bölümünde bab başlıklarının bulunmaması hususu da, bu bölümün Kitabu'l-Fiten içinde bir bab başlığı olduğu fikrini kuvvetlendirmektedir. Mehdi konusunun istikbalde olacağı hadiseler çerçevesinde düşünülürse, Kitabu'l-Fiten'in mana ve muhtevasına da uygun düşer. Bazı rivayet nüshalarında bölüm, bazılarında da bab başlığı olarak kaydedilmesi, Ebû Dâvud'un mehdi konusunda, yeterli malzeme tespit edememesi veya başka sebeplerle farklı zamanlarda farklı durumlarda Sünen'ini rivayet ederken hem bölüm, hem de Fiten bölümüne ait bab başlığı olarak nakletmesi, ya da nüsha ravilerinin farklı anlamalarından kaynaklanabilir. Bu bölümün ahkâmla ilgisi, ayrıca değerlendirilecektir.⁴

Ebû Dâvud, Sünen'ini vassfeden risalesinde, Sünen'ine sadece ahkâm hadisleri aldığını, zühd ve amellerin faziletlerine yer vermediğini ve eserindeki hadislerin

¹ M. Fuad Abdalbaki'nin *Teyisiru'l-Menfaa*'da her hadis için mesela ilk hadis için باب حدثنا محمد بن كثير şeklinde bablandırmaya gitmiştir.

² Bazı yazmalarda Kitabu'l-Huruf şeklinde kaydedilmiş, ve'l-Kıraat lafzı kaydedilmemiştir. Bkz. *Sünen*, yazma(h.492), Reisulkuttab (İst. Süleymaniye Ktp.) No:145/1, vr.303-b

³ Bkz. *Sünen*, yazma, Reisulkuttab, vr.359-a; *Sünen*, yazma, Konya Karatay Yusufaga Kütüphanesi: No:42 Yu 5243, vr. 473-b; Seharenfuri, Bezlu'l-Mechud fi Halli Ebî Dâvud, XVII/190.

⁴ Bkz. çalışmamızın "*Sünen*'deki Bazı Bölüm Başlıklarının Ahkâmla İlgisi" başlığındaki Kitabu'l-Mehdi maddesine.

tamamının ahkâmla ilgili olduğunu belirtir.¹ Onun bu açıklaması üzerine, Sünen'deki rivayetlerin, yer aldığı bab başlıkları ve bab başlıklarının bulunduğu bölüm başlıklarının da hüküm ifade etmesi gerekir. İşte bu çerçevede Sünen'deki bölüm başlıklarının ahkâmla ilgisini tespit etmeye çalışalım.

4– Sünen'deki Bazı Bölüm Başlıklarının Ahkâmla İlgisi

Ebû Dâvud'un, Sünen'inde zühd ve amellerin faziletlerine yer vermediğini ve eserindeki hadislerin tamamının ahkâmla ilgili olduğunu belirmesi, bize Ebû Dâvud'un ahkâm anlayışının sınırlarını hatırlatmaktadır. Bu nedenle Sünen'de Zühd ve amellerin fazileti gibi bölüm başlığına rastlanmaz.

Sünen'deki çoğu bölüm başlıklarının, ibadet, muamelat ve 'ukubat bakımından ahkâmla bir ilgisizliği görülemez. Ancak *İlm*, *Tıp*, *Hurûf ve'l-Kiraat*, *Fiten*, *Mehdi*, *Melâhim*, *Sünne* ve *Edeb* gibi bazı bölüm başlıkları var ki, bunların ahkâmla nasıl ilişkilendirildikleri hakkında bir kanaate varabilmek için, ahkâm kavramının kapsamını tespitten sonra bu bölümlerin analizini yapmak gerekir.

Ahkâm Kavramı: *Ahkâm*, sözlükte "menetmek², ıslah etmek, düzeltmek maksadıyla engellemek, bir şeye hükmetmek³ karar vermek⁴, ilim, fıkıh⁵, siyasi hâkimiyet, yargı ve karar⁶" anlamında mastar ve isim olarak kullanılan *hüküm* kelimesinin çoğuludur. Örnek verilen "Elbette ki şiiirde hüküm vardır" ifadesindeki hüküm terimi, "şiiirde cehalet ve sefahetten menedici faydalı sözler vardır" manasında kullanılmıştır.⁷ Hikmet kelimesi de hüküm kelimesinden türetilmiştir.

¹ Ebû Dâvud, *Risale*, s.45.

² Ferahidi, Ebû Abdurrahman Halil b. Ahmed, *Kitabu'l-'Ayn*, III/366, (thk. Mehdi el-Mahzumi ve İbrahim es-Samirai), I-VIII, Dar ve Mektebetu'l-Hilal ve el-Mektebetu's-Şamile CD I; Rağib İsfahanî, Ebû'l-Kasım Huseyn b. Muhammed, *Ğaribu'l-Kuran*, s.126–7, www.alwarraq.com, el-Mektebetu's-Şamile CD II.

³ Rağib İsfahanî, Ebû'l-Kasım Huseyn b. Muhammed, *Müfredat-Kur'an Kavramları Sözlüğü*, h-k-m md., 421–425, I. bsk. (*Müfredat Elfazi'l-Kuran*, thk. Saffan Adnan Dâvudî, Daru'l-Kalem, Şam, 2002) trc. Yusuf Türker, Pınar yay. İstanbul–2007.

⁴ er-Razi, Muhammed b. Ebî Bekr, *Muhtaru's-Sihah*, s.167, (thk. Mahmut Hatır) Mektebetu Lübnan, Beyrut–1995; el-Mektebetu's-Şamile CD I; Feyyumi, Ahmed b. Muhammed b. Ali, *el-Misbahu'l-Münir fi Ğaribi's-Şerhi'l-kebir li'r-Rafîi*, I/145, Mektebetu'l-İlmiyye, Beyrut-t.y. ve el-Mektebetu's-Şamile CD I.

⁵ Ezherî, *Tehzibu'l-Luğa*, I/475, www.alwarraq.com, el-Mektebetu's-Şamile CD II.

⁶ İbn Manzur, *Lisanu'l-Arap*, XII/140.

⁷ İbnu'l-Esir, *en-Nihaye fi Ğaribi'l-Hadis ve'l-Eser*, I/419, *إنَّ من الشَّعْرِ لَحُكْمًا أَيِ إِنَّ من الشَّعْرِ كلامًا نافعًا يمنع من الجهل والسَّفه ويُنهي عنهما*

Ancak hüküm kelimesi hikmet kelimesinden daha kapsamlıdır. Her hikmet bir hüküm ifade eder, fakat her hüküm bir hikmet ifade etmeyebilir.¹

İslamî ilimlerin teşekkülünden sonra mantık, kelam ve fıkıh ilminde hüküm terimi için farklı ıstılahî tanımlar yapılmıştır. Mantık ilminde hüküm, iki şey veya iki düşünce arasında olumlu veya olumsuz bir bağlantı kurmaktır. Kelam ilminde ise İslam dininin inanç, ibadet, muamelat ve ahlaka dair temel ilkelerini ifade eder. Fıkıh ilminde de, sadece mükelleflerin fiilleriyle ilgili ilahi hitaplara hüküm denilmiştir.² Bu hitap farz vacip ve haram gibi neticeler doğurur. İlk dönemlerde akaid ve fikhî meseleler, hadis ilminden ayrı değillerdi. Bu ilimlerin müstakilleşmesi ile İslam âlimlerince, kelam ilmini itikadî konulara, fıkıh ilmini ameli şer'i ahkâma, ahlakî konuları, edeb, rikak, zühd, tasavvuf veya ahlak ilmine mahsus kılınmıştır.

Genel olarak kelam kaynaklarında hükümler, akli ve dini ilkelere dayanması bakımından ikiye ayrılır. Akli hükümler, aklın varlıklar ve kavramlar hakkında bütün değerlendirmelerini ifade eder. Bu yönde aklın verebileceği hüküm üçtür. Bu üç hükmü alan mefhumlara, vacip, mümteni' ve mümkün denir.³

Dini hükümler ise, ayet ve hadislerden çıkarılan sonuçları ifade eder. Dini hükümler, amel keyfiyetine bağlı olanlar ve olmayanlar diye ikiye ayrılır. Amel ile ilgili olmayan hükümlere asli ve i'tikadi hükümler, amel ile ilgili olanlara da ameli ve fer'î hükümler denmiştir. Kalb ve vicdanla ilgili şer'i hitaplara da ahlakî hükümler adı verilmiştir.⁴ Buna göre dini hükümler, itikadî, ameli ve ahlakî olmak üzere üçe ayrılmıştır.

a. İtikadî Hükümler: Amentü listesinde yer alan iman esasları olup temelde tevhid akidesidir. Akaid ve kelam ilminin konusu bu hükümlerdir. Kesinlik ifade eden dini hükümlerin hepsi, inanma yönüyle itikadîdir.

b. Ameli Hükümler: Mükelleflerin yerine getirecekleri pratik işler ve görevler anlamındadır. Bunlar (namaz, oruç, hac, zekât gibi) ibadât, (alış veriş, vekâlet, kefalet, nikâh, talak, siyer, kazâ, vasiyet, miras gibi) muamelât ve (hudud, kısas, cinayat gibi) ukûbâta dair hükümlerdir. İşte müstakil disiplin haline gelen fıkıh

¹ Rağib İsfahanî, *Ğaribu'l-Kuran*, s.126-7.

² Üzüml, İlyas, *Hüküm* md. D.İ.A.

³ Tehanevî, Muhammed Ali b. Ali, *Keşşafu İstilahati'l- Fünun*, Hüküm md., I/375, (thk. Muhammed Vecih, Abdulhak ve Ğulam Kadir) I-II, Kelkita1962 bbsk., Ofset bsk., Kahraman yay. İstanbul-1984.

⁴ Tehanevî, a.g.e., a.y.

ilminin konusu ameli hükümler olduğu için, bunlara fikhî hükümler de denmiştir. Şer'î delillerden şer'î hükümlerin elde edilmesi fıkıh usulünün konusu, elde edilen bu şer'î hükümlerin bilinmesi ve uygulanması da fûrû-i fıkıh denilen fikhîn konusudur. Bu yönüyle hüküm kavramı, fıkıhta merkezi bir konuma sahip olmuş ve sonradan bu bağlamda terim anlamı kazanmıştır.

c. Ahlakî Hükümler: İnsanların kendi aralarında ve diğer varlıklarla olan münasebetini düzenleyen, görgü kurallarını gösteren, nefis eğitimine dayanan, kişinin güzel huylara sahip olmasını ve kötü huylardan uzak olmasını sağlayan hükümlerdir. Bu hükümler, ahlak ve tasavvuf ilminin konusudur.

İlimlerde kaide manasına da kullanılan hüküm terimi, oldukça geniş kapsamlı bir terim olmakla birlikte, çoğulu olan *ahkâm* kavramı, sonraları belli bir konu hakkında konulmuş bulunan kuralları ifade etmek için kullanılmıştır. Bu tarzdaki kullanılıştan dolayı, belli bir konuya dair hükümleri toplayan eserlere sonradan isim haline gelmiştir. Mesela *el-ahkamu's-sultaniyye*, hilafet ve devlet teşkilatı hukuku ile kamu hukukunu, *ahkamu's-siğar* da muhtelif konularda çocuklarla ilgili fikhî hükümleri konu edinmiştir. Yine bu çerçevede *ahkamu'l-Kur'an* da, kendilerinden ameli hükümlerin çıkarıldığı ayet ve bunlardan çıkarılan hükümleri konu edinmiştir.¹ Ahkâm teriminin sonradan belli bir konuya hasredilmesi çerçevesinde, ameli hükümlerin kaynağı olan ayetlere ahkâm ayetleri, aynı türden hadislere de ahkâm hadisleri denilmiştir.

Ahkâm kavramındaki sonradan oluşan bu daralmadan dolayı ahkâm hadisler için: "Rasulullah'tan söz, fiil veya takrir olarak nakledilen şer'i bir hitabı ihtiva eden, kendisinden bir işin yapılması veya terki istenen, bir şeyi bir şeyin sebebi, şartı veya engeli kılan hadislere, ahkâm hadisler denir"² tarifi yapılmıştır.

Fikhî hadisler için kullanılan tabirlerle ilgili de şu tespitler yapılmıştır:

"Hicri birinci asrın sonlarına ait olduğu anlaşılan bir rivayette, hadislerin yazılması konusu dile getirilmiş ve burada fikhî hadisler ya da ahkâm hadisleri tabirleri yerine *el-halal ve'l-haram* ifadesi kullanılmıştır... Bu, *el-halal ve'l-haram* tabirinin *es-Sünen* tabiriyle aynı anlamda kullanıldığını gösterir... Muhtevalarına

¹ Özel, Ahmet, *Ahkâm* md. D.İ.A.

² Merî', Ali, Mefahimu İslamiyye, I/4, *Ehadisu'l-Ahkâm* md. Vezaretu'l-Evkafi'l-Mısriyye; أحاديث الأحكام" هو "ما ورد عن النبي صلى الله عليه وسلم من قول أو فعل أو تقرير يتضمن خطابا شرعيا يفهم منه طلب الفعل ، أو الكفر عنه ، أو جعل شيء سببا أو شرطا لشيء أو مانعا منه www.islamic-concil.com.

göre rivayetleri ayırarak, fıkıh içeren haberlere verilen bir diğer isim ise, *ahadisul-ahkâm* tabiridir; yani, hükümlere ilişkin hadislerdir."¹

Kanatimizce fikhî hadisler için kullanılan *el-halal ve'l-haram*, *es-Sünen* ve *ahadisul-ahkâm* tabirlerinde, itikadi, ameli ve ahlaki gibi bir ayırım yapılarak dini hükümlerin sadece ameli yönünün kastedildiği anlaşılmamaktadır. Bu terimlerin, sabit ve kesin olan dini hükümlerin hepsini kapsadığı anlaşılmaktadır. Hicri ikinci ve üçüncü asır hadis külliyyatında, kitabul-ahkâm² isminde müstakil bölümler tasnif edilmiş, ancak bu bölümler, bütün ahkâm hadisleri içine almak amacıyla oluşturulmamıştır.³ Bu bölümlerin, ahkâm tabirinin kısmi lügat manasıyla ilişkilendirilerek isimlendirildiğini düşünüyoruz.

Ebû Dâvud'un bu dönemde Sünen'i ahkâm hadislerden oluşturduğunu belirtmekle beraber, eserini isimlendirmede *ahkâm* veya *fikhî* ifadesini kullanmaması dikkat çekicidir. Ona göre *sünnet* kavramı ve çoğulu olan *sünen* tabiri, daha kapsayıcı bir kullanıma sahip olduğu anlaşılmaktadır. Şayet eserini isimlendirirken fikhî veya ahkâm hadisler tabirini kullanmış olsa idi, dar anlamıyla sadece dini hükümlerin ameli olan rivayetlerini içerdiği şeklinde anlaşılmaya müsait olabilirdi. Kanatimizce böyle bir anlaşılmaya sebebiyet vermemek için, eserini Sünen olarak isimlendirmiş olabilir.

"İlk defa İbn Hurrat Abdülhak b. Abdurrahman el-Ezdi, el-İşbili (ö.582) eserine *el-Ahkamu'l-Kübra* adını vermiştir. Aslında bu eser, sadece fikhî hadisleri içermemektedir; Cami' türü bir eserdir; fakat *el-Ahkâm* ismini ad olarak alan ilk eserdir. Buradaki *el-Ahkâm* ifadesi, hicri ikinci ve üçüncü asırdakilerin aksine çok daha genel bir anlamda kullanılmıştır."⁴

Fikhî hadislerin tanımı yapılırken, tanımlardaki ortak noktanın hep ahkâm hadisler tabiri çerçevesinde ve fikhîn fûrû'u dikkate alınarak eksik yapıldığına işaret edilerek, fikhî hadisler tabiri için şöyle bir tanım yapılmıştır:

¹ Özafşar, *Hadîsi Yeniden Düşünmek*, s.35.

² İbn Habîb, Rabî', *el-Camiu's-Sahih*, Kitabul-Ahkâm, II/46; Buhârî, Kitabul-Ahkâm.

³ Özafşar, *Hadîsi Yeniden Düşünmek*, s.36.

⁴ Özafşar, a.g.e., s.37.

"Fıkḥî hadisler, insanların, Allah, hemicisleri, tabiat ve kendileriyle olan ilişkilerini konu edinen; hak ve mükellefiyetlerin dile getirildiği, ibadet, muamelat ve ukûbâta dair hükümlerle, fikhîn usul ve kaidelerini içeren rivayetlerdir."¹

Kanaatimizce fikhî hadisler için verilen bu tanım, ahkâm hadisler içinde aynıdır. Kısaca dini hükümleri ihtiva eden hadislere ahkâm hadisler denir. Çünkü dini hüühmlerin hem itikadi, hem ameli ve hem de ahlaki meselelerinin delillerini Kur'an ile beraber hadisler de oluşturmaktadır. Öyle ise ahkâm hadisler sadece dar anlamıyla ameli hükümlerin delillerini oluşturmamaktadır.

Başlangıçta fıkıh ve hüküm kavramının kapsamı geniş olmakla birlikte, sonraki kullanımlarda bir daralmaya doğru gidilmiştir. Ömer Nasuhi Bilmen, fıkıh kavramındaki daralmayı şöyle dile getirir:

"İmamı Âzam Hazretleri fikhî: "*Marifetu'n-nefsi ma leha ve ma aleyha* = insanın lehine ve aleyhine olan şeyleri bilmesidir" diye tarif etmiştir. Bu tarife nazaran fıkha itikadiyyat ve ahlak mesaili de dâhil bulunmaktadır. Şu kadar var ki, bu mesail, gide gide pek ziyade tevessu' ve inkişaf etmiş, mevzuları başka başka bulunmuş olmakla fikhîn tarifine "*min ciheti'l-amel*= amel cihetiyle" kaydı ilave edilerek fikhîn dairei şümulünden itikadat ile ahlakıyat hariç bırakılmıştır. Binaen aleyh bu gün ilmi fıkıh, kelam ilmi ile ilmi ahlak birer mustakil ilim halinde bulunmaktadır."²

Kanaatimizce bu ayrışma şekil açısından bir ihtiyaca binaen oluşmuştur. Temelde, kesinliği sabit olan ibadetle ilgili bir hükmün, aynı zamanda itikadi yönü de bulunmaktadır. Bu husus, ahlakî hükümler için de böyledir. Çünkü konusu ve uygulanışı itibarı ile ister fikhî isterse ahlakî hüküm olsun, şayet kesinlik arz ediyorsa, onun İslamî hükümlerden birini teşkil ettiğine inanmak gerekir. Bu yönüyle bütün İslami hükümler itikadîdir. Mesela namaz kılmanın farz oluşu ile anne babaya saygının farz oluşuna inanmak, itikadîdir. Ancak bunların uygulanması ameli ve ahlaki bir husus olmakla, onları itikadî hükümlerden dışlamaz.

Hüküm terimi hakkındaki bu kavramsal çerçeveden sonra, ahkâm tabirinin geniş ve dar manalarda kullanıldığı, yine bu çerçevede fikhî ve ahkâm hadisler terimlerinin de hem geniş hem de dar manada kullanıldığı görülmüştür. Sünen'indeki

¹ Özafşar, a.g.e., s.40.

² Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukukî İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, Bilmen basım ve yayınevi, İstanbul-1985, I/14.

hadislerin ahkâm hadisler olduğunu belirten Ebû Dâvud, ahkâm kavramıyla dini hükümlerin hepsini mi? yoksa ameli hükümleri mi kastettiği ifade edilmemiştir. Yani ahkâm hadislerin dar manadaki fikhî hadisler dediğimiz dinin ameli hükümlerini ihtiva eden hadisleri dikkate alırsak, Sünen'deki ibadat, muamelat ve ukubat dışındaki hadisleri ahkâm kabul etmememiz gerekir. Şayet ahakmın geniş manasını dikkate alırsak, Sünen'deki dini hüküm ifade eden itikadi, ameli ve ahlaki bütün rivayetleri ahkâm çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiğini kabul etmemiz gerekir.

Bu manada metotları, konuları işleme ve takdimlerinde farklılık olmakla birlikte, fıkıh ile ahkâm hadis çalışmalarının konuları ve meseleleri ortaktır. Mesela Serahsî'nin (ö.500) *Mebsut* isimli fıkıh kitabı ile İbn Hacer Askalani'nin (ö.852) *Bülüğu'l-Meram min Edilleti'l-Ahkâm* isimli ahkâm hadisler çalışmasının çoğu konuları ortaktır ve fikhî meselelerdir.¹ Ancak İbn Hacer'in bu eseri, bütün dini konulara şamil olacak manada bir ahkâm hadisler kitabı olmadığı, hatta sadece dini ahkâmın ameli yönünü ihtiva ettiği bir hadis kitabı olarak bilinir. Fakat bu eserinin son bölümü olan Kitabu'l-Cami'de İbn Hacer, *edeb, birr ve sıla, zuhd ve vera', et-terhib min mesavi'l-ahlak, et-terğib fi mekarimi'l-ahlak, zikr ve dua* bab başlıklarını da tasnif etmiştir.² Eserin isminde *Edilleti'l-Ahkâm* ifadesiyle ahkâm hadisleri çağrıştıran bir durum olduğu halde, fikhî amelî ahkâmla ilişkilendiremediğimiz bu bab başlıklarının ahkâmla alakasını, amelî ahkâm dışındaki dini ahkâmın ahlakî yönüyle anlamamız mümkündür. Ebû Dâvud'un Sünen'indeki bölüm ve bab başlıklarını da, bu çerçevede ahkâmla ilişkilendirerek anlamak mümkündür.

Hadis musannefatındaki bir eserin bir bölümünde ve bab başlığında yeralan bir rivayet, başka bir eserin diğer bölüm ve bab başlığında yer alabilmektedir. Bu husus, müelliflerin o rivayeti görmek istediği yerde tasnif etme veya rivayetin o başlıklar altında anlaşılması ve yorumlanmasını istemesiyle açıklanmalıdır. Mesela Sünen'in Libas bölümünün "meşhur olmaya yarayan giyisi hakkındaki bab başlığında verilen (من تشبه بقوم فهو منهم) "Kendini bir kavme benzeten kimse, o kavimdendir" rivayeti,³ ahkâm rivayetleri derleyen bir eser olarak bilinen İbn Hacer'in Bülüğu'l-Meram'ında, Kitabu'l-Cami'in babu'z-zuhd ve'l-vara' başlığında verilmiştir.⁴

¹ İbn Hacer Askalanî, Ahmed b. Ali, *Bülüğu'l-Meram min Edilleti'l-Ahkâm*, Daru'l-Fikr, Beyrut-1989.

² İbn Hacer, *Bülüğu'l-Meram*, s.298-315.

³ *Sünen*, Libas, H.no: 4031.

⁴ İbn Hacer, *Bülüğu'l-Meram*, s.303, H.no: 1500.

Ebû Dâvud'un bu rivayeti Libas bölümünde tasnif etmesi, bu rivayetteki bahse konu *teşebbühün*, giyisiyle alakalı yorumlanmasını istemesiyle açıklanabilir. İbn Hacer'in de, Ebû Dâvud'dan naklettiğini belirtmekle beraber aynı rivayeti zühd ve vera' babında nakletmesi, rivayetteki *teşebbühün* zühd ve vera' ile ilgili olduğu şeklindeki yorumlamasıyla açıklanabilir. Bu rivayet, Sünen'de fikhî bir başlık altında iken, *Bülûğu'l-Meram min Edilleti'l-Ahkâm* isimli eserde ise, ahlaki bir başlık altında nakledilmiştir. Bu örnek rivayetleri arttırmak mümkündür. Burada dikkat çekmek istediğimiz husus, rivayetlerin fikhî başlıklar altında nakledilmesi meselesinin, müelliflerin ahkâm anlayışı ile yorumlanmasıdır.

Sünen'deki çoğu bölüm başlıklarının ahkâmın ameli yönünü ilgilendiren fıkıh kitaplarındaki bölüm başlıkları ile örtüştüğü bilinmektedir. Sözgelimi Sünen'deki bölüm başlıklarını Sünen'in kaynağı durumundaki Şafii'nin el-Umm isimli eserindeki bölüm başlıklarıyla karşılaştırsak, el-Umm'deki Siyer başlığının Sünen'de Cihâd olarak isimlendirilmesi dışında, başlıklarda ahkâmın ameli yönü bakımından bir aykırılık görülemez. Ancak Sünen'deki *İlm*, *Tıp*, *Hurûf ve'l-Kıraat*, *Fiten*, *Mehdi*, *Melâhim*, *Sünne* ve *Edeb* bölüm başlıklarını el-Umm'de göremeyiz.

Sünen dışındaki hadis musannefatında geçen bu bölümlerin, ahkâmla ilgili olmadıklarına dair müelliflerince söylenmiş veya bu manayı ima etmiş herhangi bir bilgiye rastlamış değiliz. Ancak daha önce de belirttiğimiz gibi, Ebû Dâvud'un Sünen'ile ilgili risalesinde, Sünen'ine ahkâm dışında bir rivayet almadığını belirtmesi ve Sünen'deki bölüm başlıklarının tamamının fıkıh kitaplarında bulunmaması üzerine, bölüm başlıklarının isim ve muhteva olarak ahkâmla ne kadar ilgili olduğu, merak konusu olmuştur. Zira bazı müellifler, bu bölümleri ya müstakil eserlerde tasnif etmişlerdir, ya da Cami ve Musannef isimli eserlerinde Ebû Dâvud gibi birer bölüm olarak tasnif etmişlerdir. Şayet Ebû Dâvud'un Sünen'indeki bu bölümlerin Sünen'e sonradan dâhil edildiğine dair bir bilgiye tesadüf etseydik, Ebû Dâvud'a göre de Sünen'deki ahkâm kavramı anlayışının, fıkıhtaki daralmayla oluşan dini hükümlerin amel ile ilgili olan hükümler olduğunu söyleyebilirdik. Ancak Ebû Dâvud'un tasnif ettiği bu bölüm ve bab başlıkları, Sünen'in bütün nüshalarında bulunduğu ve bu durumun bu bölümleri Sünen'in dışında görmemize izin vermemektedir.

Ebû Dâvud'un Sünen'inden önce ve onun kaynakları arasında da yer alan İmam Malik'in *Muvatta'ı*, ahkâm rivayetler ve fikhî hadislerle dair literatür olarak,

günümüze intikal eden hicri ikinci asra dair bir eser kabul edilir.¹ *Muvatta*'nın da, Abbasiler dönemindeki hukuki ihtilaf ve kargaşaya son vermek ve fıkıhta birlikteliği sağlamak için, dönemin halifesi tarafından ısmarlama üzerine telif ve tasnif edildiği nakledilir.² Tasnif edilen *Muvatta* ile ilgili halifenin şu sözleri, eserin ahkâmı kapsadığını göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Rivayetlere göre dönemin halifesi, daha önceki talebi üzerine yazılan *Muvatta*'yı yaymak ister ve der ki:

"*Muvatta*'yı istinsah etmek istiyorum. Çoğaltılmalı! Ben Müslümanların bulunduğu her bölgeye ondan bir tane göndermek istiyorum. Eserindeki hükümlere göre muamele etmelerini onlara emredeceğim. Bu hükümlere aykırı hareket etmelerine müsaade edilmeyecektir."³

Muvatta'yı vassfeden bu ifadeler, onun hüküm ifade eden rivayetlerden oluştuğunun bir göstergesidir. *Muvatta*'nın bölümlerine baktığımızda, ibadet, muamelat ve ukubat dışında hüküm ifade eden bazı bölümler görebiliriz. *Muvatta*'daki bu bölüm başlıkları, *Medine ve Ehliha*, *Taun*, *Kader*, *Ahlak*, *Sıfatu'n-Nebi ve İsa*, *Fıtrat*, *Maraz*, *Şaa'r*, *Taa'vvüz*, *el-Hubbu fi'llah*, *Ru'ya*, *Nerd*, *Selam ve İsti'zan* şeklindedir. Bu durum, Malik'in veya dönemindeki ahkâm anlayışının bir yansıması kabul edilmelidir. İşte Ebû Dâvud'un Sünenindeki ibadet, muamelat ve 'ukubat dışında görülen bölümler, bu şekilde değerlendirilirse, bölümlerinin ahkâmla alakası daha iyi anlaşılır.

Acaba Ebû Dâvud bir fıkıh kitabında bulunmayan *İlm*, *Tıp*, *Hurûf ve'l-Kiraat*, *Fiten*, *Mehdi*, *Melâhim*, *Sünne* ve *Edeb* başlıklarını, ahkâmla nasıl ilişkilendirmiş olabilir? Bu sorunun cevabı, aynı zamanda Ebû Dâvud'un Sünen'deki ahkâm anlayışı hakkında bazı tespitler yapmamızı sağlayacaktır. Öncelikle bu bölümlerin ahkâmla ilgi kurulabilecek muhtemel çıkarımlarının bir kısmına katılıp, bir kısmına da katılmadığımızı belirtmek isteriz. Ancak konumuzun ağırlık yönü, eserin analizi ve çözümlenmesi olduğu için, yaptığımız inceleme ve araştırma sonucu, tespit ve çıkarımlarla yetineceğiz. Ayrıca dönemler arasındaki ahkâm anlayışının farklılığından dolayı, bu bölüm ve konularının günümüz ahkâm anlayışına uyup uymadığını tartışmayacağız. Şimdi bu bölümleri bu yönüyle görmeye çalışalım.

¹ Özafşar, *Fıkhi Hadisler*, s.58-61

² Guraya, Muhammed Yusuf, *Sünet'in Neliği Sorununa Metodik Bir Yaklaşım Malik'in Muvatta' Özelinde*, s.18-25 (trc. M.Emin Özafşar), Ankara Okulu Y. Ankara-1999.

³ Guraya, a.g.e., s.21 (Taberi'nin Zeylül-Müzeyyel'inden naklen, XIII/2519)

4.1– Kitabu'l-İlm

Sünen'deki Kitabu'l-İlm başlığı altında 13 tane bab başlığı ve 28 rivayet bulunmaktadır. İlim bölümündeki bablar şöyle isimlendirilmiştir:

İlim (hadis) öğrenmeye teşvik (باب الحث على طلب العلم),
Ehli Kitabın söylediklerini rivayet etmek, (باب رواية حديث أهل الكتاب),
İlmi(hadisi) yazılı hale getirmek, (باب في كتاب العلم),
Rasulullah adına yalan söylemenin sorumluluğu, (باب التشديد في الكذب على رسول الله صلى الله عليه وسلم),
Allah'ın kitabı hakkında İlimsiz (rivayetsiz, reyle) konuşmak, (باب الكلام في كتاب الله بغير علم),
Hadisi tekrarlamak, (باب تكرير الحديث),
Hadisi güzelce söylemek, (باب في سرد الحديث),
Fetva vermekten kaçınmak, (باب التوقي في الفتيا),
İlme(hadis rivayetine) engel olmanın kötülüğü, (باب كراهية منع العلم),
İlmi (hadisi) yaymanın fazileti, (باب فضل نشر العلم),
Beni İsrail'den rivayet etmek, (باب الحديث عن بني إسرائيل),
Allah rızası dışında ilim (hadis) tahsili, (باب في طلب العلم لغير الله تعالى),
Vaaz-kıssalar hakkında (باب في القصص)

Ebû Dâvud'un bu bölüme isim olarak kullandığı "ilm" kelimesi, her ne kadar mutlak manada ilim, bilgi şeklinde anlaşılabilir, belirtilen bab başlıkları ve babların muhtevastaki rivayetlerden anlaşılan, hadis ilmi ve rivayetidir. Mesela ilim tahsil etmenin önemi ile ilgili bab başlığında, hadis tahsili öncelenmiştir. Bu bab başlığındaki 3641 numaralı rivayette, Kesir b. Kays'ın "Ben Dımışk mescidinde Ebu Derda ile birlikte otururken adamın bir geldi ve ona dedi ki, "Ey Ebu Derda, ben peygamber şehriden sana bir hadis için geldim. Duyduğuma göre bu hadisi Rasulullah'tan sen rivayet etmişsin. Buraya başka bir ihtiyaçtan dolayı gelmedim." Ebu Derda da, Gerçekten ben Rasulullah'ı şöyle derken işittim, şeklinde cevap verdi.,"¹ sözlerini naklederek, ilim tahsilinden kastın hadis tahsili olduğunu vurgular.

Ehl-i Hadis ve Ehl-i Rey eksenli tartışma ve mücadelenin bir savunması olarak hadisçiler, hadis bilgisi olmayanın asıl ilimden yoksun olduğunu kabul ederler. Tâbi olunması gereken ilmin, rivayet edilen bilgi ve hadis ilmi olduğunu, bunun dışındaki ilimlerin şeytanın vesvesesi olduğunu ifade ederler.² Bu çizgilerin yansımaları, Ebû Dâvud'un Sünen'indeki bab başlıklarının tasnifinde görmektediriz.

Kitabu'l-İlm ve bab başlıkları, hadis ilmine önem vermeyenlere ve Ehl-i Rey'e karşı Ehl-i Hadisin tutum ve tepkisini yansıtmaktadır. Bölümdeki "Allah'ın kitabı

¹ *Sünen*, ilm, babu'l-hassi ala talebi'l-ilm, H.no: 3641.

² el-Hatip el-Bağdadi, Şerefu Ashabi'l-Hadis, (thk. M.Said Hatipoğlu), s.79, II.bsk., D.İ.B.Y. Ankara-1991; bu manadaki rivayetler için bkz. Hatip el-Bağdadi, el-Cami li Ahlakî'r-Ravi, I/6-17, (Mevsuatu'ş-Şamile CD).

hakkında İlimsiz (rivayetsiz, reyle) konuşmak " bab başlığı ve muhtevastaki "Allah'ın kitabından (Kur'an'dan sadece kendi) görüşüne dayanarak fikir beyan eden kimse, (fikrinde) isabetli olsa bile yine de hata etmiş olur,"¹ rivayeti, Ehl-i Hadis dışındaki görüş sahiplerine, hadis ilmi olmadan Kur'an ayetleri üzerinde fikir beyan edilmemesinin gerekliliğini hatırlatmaktadır.

Kitabu'l-İlm bölümündeki "ilmi (hadisi) yazılı hale getirmek" bab başlığı, hadisçiler arasındaki hadis kitabeti ile ilgili tartışmayı hatırlatması ve ilgili rivayetleri vermesi bakımından manidardır. Hadislerin yazılıp yazılmaması konusu, Ebû Dâvud açısından bir hüküm ifade etmektedir. Bu babın ilk rivayeti de hadislerin yazılmasına dair delil olarak verilmiştir. "Rasulullah'ın öfkeli ve sakin halinde ağzından çıkanların hepsini yazıyorsun" diyerek ikaz edilmesi üzerine, Abdullah b. Amr yazmaktan vazgeçer ve bu durumu Rasulullah'a (s.a.) anlatır. Rasulullah (s.a.) parmağıyla ağzına işaret ederek, "Sen yazmaya devam et, varlığım elinde olan Allah'a yemin olsun ki buradan haktan başkası çıkmaz" buyurur.² Bu rivayet sanki zımnen, hadisin yazılmasına delil olması yanında, Rasulullah'ın her sözünün bağlayıcı olduğunu ve kaydedilmesi gereken bir sünnet olduğuna delil getirilmiş gibidir. Yukarıda başlıklarını verdiğimiz Kitabu'l-İlm'deki diğer bab başlıkları da böyle değerlendirilecek mahiyettedir. Kitabu'l-İlm ve muhtevastaki bab başlıkları, Ebû Dâvud'a göre bu yönüyle ahkâm kapsamında değerlendirilmiş olmalıdır.

4.2–Kitabu't-Tıp

Sünen'deki Kitabu't-Tıp bölümünde, 24 bab başlığı ve 71 rivayet bulunmaktadır. Bab başlıkları şöyle isimlendirilmişlerdir;

Kişinin tedavi olması (باب في الرجل يتداوى),
Perhiz (باب في الحمية),
Kan aldırma (باب في الحجامة),
Kan aldırmanın vücuttaki yeri ve zamanı (باب في موضع الحجامة - باب متى تستحب الحجامة),
Damar kesme ve kan alınacak yer (باب في قطع العرق وموضع الحجم),
Dağlama (باب في الكي),
Burun ilacı (باب في السعوط),
Nuşre tedavisi³ (باب في النشرة),
Panzehir (باب في الترياق),

¹ Sünen, İlm, babu'l-kelam fi kitabillahi bi gayri ilmin, H.no:3652.

² Sünen, İlm, babu kitabeti'l-ilm, H.no:3646.

³ Hattabi, *Mealimu's-Sünen*, IV/204. Hattabi'nin açıklamasına göre nüşra, cin çarptığı zannedilen bir kimseyi tedavi için kullanılan bir çeşit okuyup üflemeyle yapılan tedavi usulüdür. Bunun uydulanmasıyla hastayı rahatsız eden sebeplerin hastadan çıkıp önüne döküleceği, neşredileceği (yayılacağı) ümid edildiğinden, bu tedaviye *nüşra* denilmiştir.

Kötü ilaçlar (باب في الأدوية المكروهة),
'Acve hurması (باب في ثمرة العجوة),
Bademciğin parmakla patlatılması (باب في العلاق)
Gözlere sürme çekme emri (باب في الأمر بالكحل) suretiyle tedavi usulleri,
Nazardan sakınılması (باب ما جاء في الإتياء من العين),
Çocuk emziren kadınla cinsel ilişki (باب في الغيل),
Muska takma (باب في تعليق التمانم)
Okuyup üfleyerek tedavi nasıl olunur? (باب كيف الرقى ؟ - باب ماجاء في الرقى)
Şişmanlama (باب في السمنة),

Bu tasnife göre hastalık, tedavi usulleri, uğursuzluk ve sihir gibi insan sağlığını olumlu veya olumsuz etkileyen her şey, tıp ilminin konusudur. Nitekim Azimabadi Kastallani'den naklen tıp kavramını, "İnsan vücudu'nun sağlık ve hastalığının kendisiyle bilindiği ilim dalıdır,"¹ şeklinde tarif eder. Ebû Dâvud, Kitabu't-Tıp bölümündeki bab başlıklarını bu çerçevede oluşturmuştur. Hattabi bölümle ilgili açıklamasında, bu rivayetlerle tedavinin mübahlığını belirtir.²

Bölümün sonuna doğru da tıp ile ilgisinden çok akaid ile ilgili Kitabu's-Sünne'de verilebilecek, kâhinlerin dediğine inanmak (باب في الكاهن), yıldızlardan hüküm çıkarmak (باب في النجوم), yerlere çizgiler çizerek ve kuş uçurarak gelecekle ilgili yorumda bulunmak (باب في الخط وزجر الطير) ve uğursuzluğa inanmak (باب في الطيرة) gibi bab başlıkları tasnif etmiştir. Bu son 4 bab başlığı ve muhtevastaki rivayetler, tedavi, beden sağlığı ve psikolojik açıdan inanma şeklinde anlaşılırsa, bu başlıkların da tıp bölümü ile ilgisi anlaşılmış olur. Ancak Reisulkuttan nüshasında uğursuzluğa inanmak bab başlığı (باب في الطيرة), tıp bölümünden ayrılmıştır.³ Azimabadi'nin Sünen şerhinde kullandığı metinde de tıp bölümündeki şişmanlama babından sonraki son dört bab, ayrı bir bölüm olarak *Kitabu'l-Kehanet ve't-Tetayyur* isminde bir bölümde verilmiştir.⁴ Kanaatimizce de bu son dört babın tıp bölümünden ayrı verilmesi, daha uyumlu görülmektedir. Netice itibarı ile tıp bölümü ve muhtevastaki bab başlıklarında, Ebû Dâvud'a göre ahkâm dışında bir husus bulunmamaktadır.

4.3– Kitabu'l-Hurûf ve'l-Kırâât

Hurûf ve Kiraat bölümünde 40 rivayet bulunmaktadır. Bu rivayetlerde Kur'an'daki kiraat farklılıkları⁵, ayetlerdeki manaya etki eden harf ve gramer bilgisi,¹

¹ Azimabadi, *Avnu'l-Mabud*, X/334.

² Hattabi, *Mealimu's-Sünnen*, IV/201.

³ *Sünen*, yazma, Reisulkuttan, vr.364(yeniden Latin rakamlandırma ile 354), Süleymaniye, No:145/1.

⁴ Azimabadi, *Avnu'l-ma'bud*, X/298.

⁵ *Sünen*, Huruf ve Kiraat, H.no:3969, 3970, 3975, 3976, 3977, 3978, 3979, 3980, 3981, 3984, 3985, 3987, 3988, 3989, 3997, 4000, 4001, 4002, 4004, 4005, 4006, 4007, 4008.

harf veya gramerden dolayı kelimelerin caiz olan farklı telaffuzları² dile getirilmektedir. Bu rivayetlerin ahkâmla ilişkisi kurulacaksa, Arapça gramerle ilgili ahkâm şeklinde bir alaka kurulabilir. Yani kaideler anlamındaki ahkam terimi kastedilmiş olabilir. Ancak fikhî manadaki bir ilişkinin kurulması zor görülmektedir.

Rivayetlerdeki gramerle ilgili hüküm, bazen açıkça belirtilmektedir. Mesela bölümün 3971 numaralı rivayetindeki وَمَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَغُلَّ "Bir Peygambere, ganimet aşırarak emanete hıyanet yaraşmaz"³ ayetindeki يَغُلَّ kelimesi ile ilgili, ya (ي) harfi üstünlüdür, denilerek *yeğulle* okunması gerektiği, Ebû Dâvud tarafından hadisten sonra ifade edilmektedir. Çünkü bu kelimeyi *yuğelle* şeklinde mechul okuyanlar da bulunmaktadır. Bu kelimenin iki halde okunması, ayete iki farklı anlam verilmesini de beraberinde getirmektedir. Bu kelimenin malum siğayla *yeğulle* şeklinde okunursa, "Bir Peygambere, ganimet aşırarak emanete hıyanet etmesi yaraşmaz" şeklinde tercüme edilir. Şayet mechul siğayla *yuğalle* şeklinde okunursa, "Bir Peygamber'in (ümmetince) ganimet aşırılarak ihanete uğraması (uygun) olamaz" şeklinde tercüme edilir.⁴

Hurûf ve Kıraat bölümündeki rivayetlerin bazıları da, ayetlerin okunmasındaki hükmü dolaylı bir şekilde bildirmektedir. Mesela bölümün 3988 numaralı قَالَتْ رَجُلٌ مِنَ الْقَوْمِ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَخْبِرْنَا عَنْ سَبَاٍ مَا هُوَ أَرْضٌ أَمْ امْرَأَةٌ "Toplumdaki birisi; Ey Allah'ın Rasulü, bize Sebe'nin ne olduğunu anlat. O bir yer midir yoksa bir kadın mıdır? dedi" şeklindeki rivayetin bir bölümünde verilen ifadelerde dikkat çekilmek istenen سَبَاٍ kelimesidir. İlk okuyuşta rivayetin neye delil getirildiği anlaşılamayabilir. Fakat rivayetin diğer tariklerine bakıldığında, bu rivayetin içinde geçen bir kelimenin okunuş şeklinin Kur'an'daki Neml suresindeki وَجِئُكَ مِنْ سَبَاٍ بَنِيَّ يَقِينِ "sana Sebe'den sağlam bir haber getirdim"⁵ ve Sebe' suresindeki لَقَدْ كَانَ لِسَبَاٍ فِي مَسْكِنِهِمْ آيَةٌ "Andolsun ki Sebe' kavmi için oturdukları yerde bir ibret vardır"⁶ ayetlerindeki سَبَاٍ kelimesinin nasıl okunması gerektiğine işaret edildiği anlaşılır. Zira bazılarınca bu kelime, gayri munsarif kabul edilerek esresiz ve tensinsiz okunmuştur.⁷ Bölümdeki diğer rivayetler

¹ Sünen, Huruf ve Kıraat, H.no:3971, 3982, 3983, 3986, 3990, 3991.

² Sünen, Huruf ve Kıraat, H.no:3972, 3973, 3974, 3992, 3993, 3994, 3995, 3996, 3998, 3999, 4003.

³ Ali İmran(3), 161.

⁴ Azimabadi, *Avnu'l-Mabud*, XI/6.

⁵ Neml (27), 22

⁶ Sebe' (34), 15

⁷ Seharenfuri, *Bezlu'l-Mechud*, XVI/318

de bu çerçevede ele alındığı takdirde, Ebû Dâvud'un bu bölümü ve muhtevastındaki rivayetleri bu şekilde ahkâmıla ilişkilendirdiği görülebilir. Dikkatimizi çeken bir husus da, Ebû Dâvud'un bu rivayetler için Tefsir adında bölüm başlığı tasnif etmemesi ve bu rivayetleri Kıraat ve Hurûf bölüm başlığında vermesidir.

4.4– Kitabu'l-Fiten

Fiten kelimesi, *fitne* kelimesinin çoğuludur. Sözlükte "altın ve diğer madenlerin ateşe atılmak suretiyle halisini sahtesinden ayırmak" anlamına gelen *Fitne*, ibtila, imtihan, ihtibar (sınama), bir kimseye görüş ve dininden dönmesi için ateşle işkence etmek, dalalete düşmek, aklını çelmek, gönlünü çalmak, vazgeçirmek manasında kullanılmıştır.¹

Terim olarak *fitne*, meydana gelen ihtilaf, karışıklık, kavga, her çeşit fena ve mekruh şey² olarak tanımlanmıştır. Fiten ilmi de, vukua gelmiş ve gelecek fitnelerle ilgili hadisler demektir. Literatür olarak fiten³, cami türü hadis kitaplarında Hz. Peygamber (a.s.) devrinden sonra meydana gelmesi muhtemel hâdiselere dair hadisleri bir araya getiren ana bölüm başlığının adıdır. Bazı kaynaklarda el-Fiten ve Eşratu's-Sa'a veya el-Fiten ve'l-Melâhim olarak da geçer.⁴ Ebû Dâvud'un Sünen'inde de Kitabu'l-Fiten, bazı nüshalarında ise Kitabu'l-Fiten ve'l-Melâhim olarak yer alır.

Ebû'l-Fida İbn Kesir, en-Nihaye fi'l-Fiten ve'l-Melahim adlı eserinin başında, bu eserin ahir zamanda kıyamet alametleri, kıyametten önce olacak büyük hâdiselere dair Rasulullah'nın bildirdiği haberlerle ilgili olduğunu belirtmiş ve bu gibi doğru haberlere inanmanın gerekli olduğunu ifade etmiştir.⁵ İbn Kesir'in bu eserindeki "Allah'ın Muhammed (a.s.) ümmetine olan rahmeti" şeklindeki ilk konu başlığının ilk rivayetinin, Sünen'in Fiten bölümünden olması, dikkat çekicidir. Rivayet şöyledir:

¹ İbnu'l-Esir, *en-Nihaye fi Ğaribi'l-Hadis*, III/410–411; İbn Manzur, *Lisanu'l-Arap*, f t n md. XIII/317.

² İbn Hacer, *Fethu'l-Bari*, XIII/5 (Kitabu'l-Fiten başlığı)

³ Fiten kavramı ve Edebiyatının menşei için bkz. Ertürk, Mustafa, *Metin Tenkidi Prensileri Açısından Sahih-i Buhari'deki Bazı Fiten Hadislerinin Değerlendirilmesi*, s.193-200, (yayınlanmamış Dr. tezi, M.Ü.S.B.E., İstanbul-1995; Paçacı, Mehmet, *Hadis'te Apokaliptisizm veya Fiten Edebiyatı*, İslamiyat Dergisi (s.35–53), Sayı:1, 1998-Ankara; Tekineş, Ayhan, *Muhaddislere Göre Fitnelerden Kurtuluş Çareleri*: Kitabu'l-Fiten'ler Örneği, S.Ü.İ.F.D. 12/2005, s. 101–130.

⁴ Uğur, *Hadis terimleri sözlüğü*, Fiten md. S.99–100.

⁵ İbn Kesir, Ebû'l-Fida İsmail, *en-Nihaye fi'l-Fiten ve'l-Melahim*, s.9, III. bsk. I-II, (thk. Halil Me'mun Şeyman ve Muhammed Hayruta'mih Halebî), Daru'l-Ma'rife, Beyrut–2001.

"Benim şu ümmetim merhamet edilmiş bir ümmettir. Ona ahirette azap yoktur. Onun dünyadaki azabı, fitneler, zelzeleler ve birbirilerini öldürmeleridir."¹

Bu rivayetteki "Ona ahirette azap yoktur" ifadesi, âlimler arasında çok tartışılmış, Kur'an ve sahih hadislerde belirtilen, Allah'ın adaletinin gereği iyilerin mükâfat, affa uğramayan kötülerin de ceza göreceği prensibine uymadığı şeklinde anlaşılmıştır. Ancak bu ifade te'vil edilmeye çalışılmış, fakat Aliyyu'l-Kari bu te'villeri kabul etmemiş ve rivayetin müşkil olduğunu belirtmiştir.² Bu rivayet, aynı zamanda Sünen'in zevaidlerindendir.³

Ebû Dâvud'un Kitabu'l-Fiten'ini hangi maksatla tasnif ettiğini açıkça belirten bir ifadesine rastlamış değiliz. Ancak, bölümün bab başlıklarından ve kaydedilen rivayetlerden hareketle, onun bu bölümün tasnifi ile ilgili muhtemel gayesini ve bu bölümün ahkâmla ilgisini tespit edebiliriz. Fiten bölümündeki bab başlıkları ve rivayetler incelendiğinde bu bölümün, gelecekte olacak fitnelerin Hz. Peygamber (a.s.) tarafından haber verildiği ve meydana gelecek fitnelerden de sakınılması gerektiğine dair bir ana fikir üzerine şekillendiği anlaşılır. Yani gelecekte bazı fitneler ve olumsuz olaylar meydana gelecek, Müslüman'ın da bu fitne ve olumsuz ortama bulaşmaması ve pasif konumda olmalı şeklindedir. Muhtemelen fiten rivayetlerin ahkâmla alakası, meydana gelecek fitneler ve olumsuz toplumsal olaylar karşısında müslümanın tutum ve davranışı ne olmalıdır şeklinde olabilir.

Sünen'deki Kitabu'l-Fiten bölümünde, 7 bab başlığı ve 39 rivayet⁴ bulunmaktadır. Bu bab başlıkları şöyledir;

- (باب ذكر الفتن ودلائلها)
- Fitneye koştuktan nehy (باب في النهي عن السعي في الفتنة),
- Diline sahip olmak (باب في كف اللسان),
- Fitne durumunda (uzaklaşarak) çöle çekilmeye ruhsat (باب ما يرخص فيه من البدواة (في الفتنة),
- Fitne esnasında savaşmaktan nehiy (باب في النهي عن القتال في الفتنة),
- Mü'mini öldürmenin büyük günah olması (باب في تعظيم قتل المؤمن),
- (Fitne esnasındaki suçsuz) ölümden umulan mağfiret (باب ما يرجى في القتل)

¹ Sünen, Fiten, H.no: 4278.

² Azimabadi, *Avnu'l-Ma'bud*, XI/358–360.

³ Bu rivayet, Kütüb-i Tisa'da sadece Ebû Dâvud'un Sünen'inde bulunmaktadır.

⁴ Sünen'deki Kitabu'l-Fiten'de, Mizzi'nin *Tufetu'l-Eşrafi*'na göre 36, matbu Sünen'in M.Muhyiddin Abdulhamid tahkikli baskısına göre 39 ve Muhammed Avvame tahkikli baskısına göre 41 rivayet vardır. Bu farklılıklar bazı rivayetlerin bölünmesi veya birleştirilmesinden kaynaklanmaktadır.

Fiten bölümünün "*fitneler ve belirtileri babı*" ismindeki ilk babının ilk rivayeti şöyledir; Huzeyfe b. Yeman şöyle demiştir: "Rasulullah (s.a.) aramızda ayağa kalktı ve o zamandan kıyamete kadar ne olacaksa hiçbir şey bırakmadan hepsini haber verdi. Onu öğrenen öğrendi, unutan da unuttu. İşte onları Rasulullah'ın (s.a.) şu sahabeleri bilir. Bir adam birinden ayrılıp da sonra tekrar gördüğünde onu tanıyıp yüzünü hatırladığı gibi ben de Rasulullah'ın (s.a.) bu söylediklerinden bir şey meydana geldi mi hemen hatırlıyorum."¹

Fiten bölümündeki bu ilk rivayetinde, bab başlığına uygun şekilde fitneleri ve bu fitnelerin belirtilerini vermesi beklenirken, hiçbir fitnenin ismi ve belirtisi verilmemiştir. Ancak rivayette öne çıkan ana fikir, Rasulullah'ın (s.a.) o zamandan kıyamete kadar ne olacaksa hiçbir şey bırakmadan hepsini haber vermesi hususudur. Ancak neyin haberini verdi? Sorusunun cevabını, bu rivayette göremiyoruz. Ebû Dâvud bu rivayeti tasnif etmekle sanki zımnen, Rasulullah (s.a.) geleceği, yani gaybı bilebilir mi? Sorusunun cevabını bu rivayetle vermiştir. Kelamın konusuna giren bu mesele hakkında Ebû Dâvud, "O gaybı bilir. Gaybına (sırlarına) kimseyi muttali kılmaz. Ancak bildirmeyi dilediği peygamber bunun dışındadır,"² ayeti çerçevesinde, Rasulullah'ın (s.a.), doğrudan veya dolaylı olarak, geleceğe ait bilgi vermesinin mümkün olduğu itikadını vurgulamış, düşüncesinin dayandığı delili belirtmekle beraber, karşı görüşte olanlara da cevap vermiştir.

Ebû Dâvud'un bu bölüme Hz. Peygamber'in (s.a.) kıyamete kadar olacak şeyleri haber verdiğine dair rivayetlerle başlaması, onun Hz. Peygamber'in (s.a.) istikbalde meydana gelecek her türlü fitneyi haber verdiğini ispatlamak gibi bir maksadı olduğunu gösterir. Diğer bir maksadının da, Müslüman kişinin her türlü fitneden uzak durması gerektiği hükmünü ve sorumluluğunu belirtmek olduğunu söyleyebiliriz. Bizi bu kanaate götüren şey, bölümdeki bab başlıkları ve muhtevastaki rivayetlerde verilmek istenen düşüncedir. Mesela yine ilk babın ikinci rivayetindeki hadisın metni şöyledir:

"Bu ümmette dört tane fitne meydana gelecektir. Bu fitnelerin sonunda da yokluk vardır."³ Bu rivayette dört adet fitnenin ne olduğu yine belirtilmemiştir. Sadece işin sonunda yokluğun olduğu ifade edilmiştir. Her işin sonunda ezeli ve

¹ *Sünen*, Fiten H.no: 4240.

² Cin (72), 26,27.

³ *Sünen*, Fiten H.no: 4241.

ebedi olmayan şeyler için bir yokluğun olduğu zaten bir hakikattir. Yani nakledilen bu rivayet, gelecekle ilgili her hangi bir husustan bahsetmemektedir. Ayrıca bu rivayetin senedinde Abdullah b. Mesu'dan önceki ravinin ismi belirtilmeden *an raculin* şeklinde mübhem olarak verilmiştir. Rivayet sened itibarıyla da problemlidir.

Bölümdeki bab başlıkları ve rivayetlerde verilenleri, fikhî manadaki ahkâmla alakasını kuramadık. Ancak bu bölümde verilenleri, müslümanın istikbale dair olacak fitnelerle ilgili Rasulullah (s.a.) ve sahabeden gelen haberler karşısındaki tutum ve davranışı ile fitneler karşısındaki tutum ve davranışının hükmü çerçevesinde düşündüğümüz zaman, muhtemelen bu yönüyle bu bölümü ahkâmla ilişkilendirebiliriz. Bu bölümle Müslüman kişinin dini, siyasi, sosyal ve düşünce alanındaki olaylar karşısında duruşu, Ebû Dâvud'a göre ahkâm çerçevesinde görülmüştür.

Fiten bölümündeki rivayetlerin hepsi geleceğe yönelik değildir. Mesela *mü'mini öldürmenin büyük günah olması babı* (باب في تعظيم قتل المؤمن) ve muhtevastaki 7 rivayet, geleceğe yönelik olmadığı halde fiten bölümünde yer almıştır. Bu tasnifle, haksız yere kasten adam öldürmenin büyük günahlardan olması yanında, Ebû Dâvud'un düşünce yapısına göre bunun aynı zamanda vuku bulacak fitne çeşitlerinden olduğu da kabul edilmektedir.

Fiten bölümündeki 39 rivayeti hadis usulü açısından incelediğimizde, 34 rivayet merfu, biri Zeyd b. Sabit'in¹ üçü Abdullah b. Abbas'ın sözleri² olmak üzere 4 rivayet mevkuf ve tabiinden Ebu Miclez Lahik b. Humeyd'in sözü olarak bir rivayet³ de maktu olarak tespit edilmiştir. Yine bu 39 rivayet sened itibarı ile 36 rivayetin muttasıl, Ebû Dâvud tarafından (قال أبو داود حدثت عن ابن وهب) mechul siğa ile sevk edilen bir rivayet⁴ muallâk, senedlerinde *an raculin* ve *İbnun li Kabisate* şeklinde bulunan iki mübhem isimden dolayı da 2 rivayet munkatı⁵ olarak tespit edilmiştir. Fiten bölümündeki 39 rivayetin 19 tanesi Kütüb-i Sitte'nin diğer beş kitabında

¹ *Sünen*, Fiten, H.no: 4272.

² *Sünen*, Fiten, H.no: 4273, 4274 ve 4275.

³ *Sünen*, Fiten, H.no: 4276.

⁴ *Sünen*, Fiten, H.no: 4250.

⁵ *Sünen*, Fiten, H.no: 4241 ve 4243.

bulunmaktadır. Kütüb-i Sitte'nin diğer beş kitabında bulunmayanlar ise 20 rivayettir.¹ Diğer bir ifade ile fiten bölümündeki 20 rivayet, Kütü-i Sitte'nin diğer beş kitabına göre zevaid veya Ebû Dâvud'un infirad ettiği rivayetlerdir.

Fiten rivayetleri ile ilgili zaman zaman olumsuz değerlendirmeler yapılmıştır. Örneğin Kütüb-i Sitte imamlarının hocası konumundaki Yahya b. Main (ö.233), "Fitenle ilgili gelecekte şöyle olacak şeklinde nakledilen bir olay nedeniyle, "fiten ve halifeler hakkında rivayet ettikleri sözlerin hepsi yalan ve uydurmadır. Bu türlü haberleri kimse bilemez, ancak semadan vahy alan birisi bilebilir,"² şeklinde, fiten haberler hakkındaki görüşünün olumsuz olduğunu belirtmiştir.

Allah'ın bildirdiği kadarıyla Hz. Peygamber'in geleceğe dair dolaylı veya doğrudan bilgi vermesinin mümkün olduğunu, prensip olarak kabul ediyoruz. Ancak fiten bölümünde tasnif edilen geleceğe dair bu rivayetlerden bir kısmının, o dönemde cereyan eden siyasi ve dini hareketlerin bir yansıması olarak toplumsal olaylar olduğunu düşünüyoruz. Fiten bölümündeki rivayetleri her zaman ihtiyatla karşılamamızın, en sağlıklı yol olduğunu tercih ediyoruz.

4.5– Kitabu'l-Mehdi

Sünen'deki Mehdi bölümü, Sünen'in bütün nüshalarında hemen Fiten bölümünden sonra geldiğini, hatta bazı yazmalarda Kitabu'l-Fiten içinde son bab başlığı olarak kaydedildiğini, bab başlıklarının bulunmadığını ve 11 rivayetten oluştuğunu daha önce belirtmiştik.³ Ebû Dâvud bu bölümünde, Mehdi'nin özellikleri, zuhurunun alametleri, zuhurundan sonra neler yapacağı ile ilgili, on bir hadis nakletmiştir. Sünen'deki Mehdi konusu ve başlığının Ebû Dâvud'a göre ahkâmla nasıl bir ilgi kurulabileceğini, rivayetlerinden hareketle tespit etmeye çalışalım.

Terim olarak Mehdi, kıyamete yakın ahir zamanda, tüm Müslümanların kendisine tabi olacağı ehl-i beyt'ten birisinin, dinin daha iyi yaşanmasını sağlamak ve yeryüzünde adaleti yaymak için ortaya çıkacak olan salih bir kula verilen sıfat bir isimdir.⁴ Mehdi inancının nereden geldiği, olup olmadığı ve bu konudaki kelimî

¹ *Sünen'in* Fiten bölümündeki Kütü-i Sitte'nin diğer beş kitabına göre zevaid kabilinden olan rivayetler şunlardır; H.no:4242, 4243, 4244, 4245, 4247, 4248, 4249, 4250, 4251, 4253, 4254, 4258, 4260, 4263, 4266, 4270, 4271, 4274, 4275 ve 4278.

² Hatip el-Bağdadi, *el-Cami' li Ahlakî'r-Ravi*, II/162.

³ Bkz. çalışmamızın " Bab Başlıkları Bulunmayan Bölümler" başlığına.

⁴ Azimabadi, *Avnu'l-Ma'bud*, XI/361.

tartışmaları konumuzun sınırları dışında bırakarak,¹ Sünen'de niçin yer aldığı ve bu rivayetlerin ahkâmı ile ilgisi üzerinde duracağız..

Öncelikle hiçbir hadis musannefatında bölüm başlığı olarak, Kitabu'l-Mehdi şeklinde bir bölüm başlığını tespit edemediğimizi belirtelim. Ancak yaptığımız araştırmaya göre Ebû Dâvud'dan önce veya ona muasır olanlardan bazı müellifler, mehdi konusunda sadece bab başlığı kaydetmişlerdir.² Sünen olarak bilinen Tirmizi el-Camiu's-Sahih'inin Fiten bölümünde *babun ma cae fi'l-Mehdi* ve İbn Mace'nin Sünen'inin Fiten bölümünde *babu huruci'l-Mehdi* şeklinde mehdi konusuna yer verilmesi, bu konunun dönemin ahkâm analayışı çerçevesinde değerlendirildiğinin bir göstergesidir.

Ebû Dâvud, Sünen'inde mehdi kavramının geçtiği iki rivayet kaydetmiştir. Birinci rivayette "Mehdi benim ailemden, Fatıma'nın oğullarındandır"³ metniyle Mehdi'nin kimlerden olacağı bildirilmiştir. İkinci rivayette de "Mehdi benim neslimdendir. O açık alınlı ve ince burunludur. Dünyayı zulümle doldurdıkları gibi o da adaletle dolduracak ve yedi sene hüküm sürecektir,"⁴ şeklinde Mehdi'nin hangi nesilden geleceği, şemaili, ne yapacağı ve ne kadar hüküm süreceği bildirilmiştir. Bu rivayetlerin her ikisi de merfu ve muttasıl bir senedle nakledilmiş, birinci rivayet İbn Mace⁵, ikinci rivayet Tirmizi⁶ ve İbn Mace⁷ tarafından da rivayet edilmiştir.

¹ Mehdilik ile ilgili yapılmış bazı çalışmalar için bkz. Kuzu, Selman, *Hadislerde Mehdi ve Mehdimin Deccal ve Hz. İsa ile Olan Münasebeti*, U.Ü.S.B.E. yayınlanmamış Y.L.Tezi, Dnş. Selman Başaran, Bursa-1991; Gül, Muammer, *İslam Âleminde mehdilik düşüncesinin Doğuşu*, F.Ü.S.B.E. yayınlanmamış Y.L.Tezi, Dnş. Mehmet Çelik, Elazığ-1992; Sarıkçıoğlu, Ekrem, *Dinlerde Mehdi İnancı ve Tasavvuru*, Doçentlik Tezi, A.Ü.S.B.E. Erzurum-1997; Yöner, Ahmet, *Mehdilik Fikri ve Müslümanlar Arasındaki İlk Tezahürleri*, A.Ü.S.B.E. yayınlanmamış Y.L.Tezi, Dnş. Hasan Onat, Ankara-1998; Durmuş, M. Ali, *Mehdi Hadislerinin Tetkiki*, A.Ü.S.B.E. yayınlanmamış Y.L.Tezi, Dnş. M. Hayri Kırbasoğlu, Ankara-2000.

² Bkz. Mamer b. Raşid Cami'inde (باب المهدي) *babu'l-Mehdi*; Nuaym b. Hammad'ın Kitabu'l-Fiten'inde (باب آخر من علامات المهدي في خروجه , علامة أخرى عند خروج المهدي , اجتماع الناس بمكة وبيعته للمهدي فيها وما يكون تلك السنة بمكة من الاختلاط والقتال وطلبهم المهدي بعد القتال واجتماعهم عليه , خروج المهدي من مكة إلى بيت المقدس والشام بعدما يبيع له وما يكون في مسيره بينه وبين السفينائي وأصحابه , سيرة المهدي وعدله وخصب زمانه , صفة المهدي ونعته , اسم المهدي , قدر ما يملك المهدي , ما يكون بعد المهدي)

Tirmizi *el-Camiu's-Sahih*'in Kitabu'l-Fiten'inde (باب ما جاء في المهدي) *babun ma cae fi'l-Mehdi*, İbn mace Sünen'inin Kitabu'l-Fiten'inde (باب خروج المهدي) *babu huruci'l-Mehdi*.

³ *Sünen*, Mehdi, H.no:4284

⁴ *Sünen*, Mehdi, H.no:4285

⁵ İbn Mace, *Sünen*, Fiten, hurucu'l-mehdi (34), H.no:4086.

⁶ Tirmizi, *el-Cami*, Fiten, mehdi, H.no:2232.

⁷ İbn Mace, *Sünen*, Fiten, hurucu'l-mehdi (34), H.no:4043.

Mehdi bölümündeki ilk üç rivayet,¹ 12 halife gelinceye kadar dinin devam edeceği veya aziz olarak devam edeceği, halifelerin Kureyş'ten olacağı ve daha sonra da fitne ve iç savaşların olacağını haber vermektedir. Bu üç rivayet de Cabir b. Semura kaynaklı, aynı hadisin üç tariki olmasına rağmen, kuvvetle muhtemel farklı lafızlar barındırdığı için nakledilmişlerdir. Bölümün dördüncü rivayeti Abdullah b. Mes'ud'dan, Hz. Peygamber'in (a.s.) beyanına göre, dünya ömrü sadece bir gün bile kalsa Allah c.c. o günü uzatacak ve Rasulullah'ın (a.s.) ehl-i beytinden Abdullah oğlu Muhammed isminde bir zat gönderecektir. Bu zat tüm Araplara hâkim olacak ve daha önce zulümle dolan dünyayı adaletle dolduracaktır.² Beşinci rivayet te merfu bir şekilde aynı anlamda Hz. Ali'den(r.a.) nakledilmiştir.³ Ümmü Seleme'den(r.a.) gelen altıncı rivayette, Hz.Peygamber'in (a.s.) beyanına göre Mehdi O'nun ailesinden ve kızı Fatıma'nın oğullarından olacak.⁴ Ebu Said el-Hudri'den (r.a.) nakledilen yedinci rivayette, Hz.Peygamber'in (a.s.) bildirdiğine göre Mehdi O'nun soyundan, açık alınlı, ince burunlu olacak, dünyayı adaletle dolduracak ve yedi sene hüküm sürecektir.

Görüldüğü üzere rivayetlerde 12 halifenin geleceği, halifelerin Kureyşten olması, ahir zamanda Hz.Peygamber'in (a.s.) soyundan Abdullah oğlu Muhammed isminde bir zatın gelip adaletle hükmedeceği, Mehdi olan bu zatın açık alınlı ve ince burunlu olacağı, adaletle yedi sene hükmedeceği tarzında bir sıralama yapılmıştır. Bu sıralama beklenen Mehдинin, şianın beklediği Mehdi olmadığını ispat edecek bir delil sıralaması gibidir. Rivayetlerdeki 12 halife tabiri ve Mehдинin Abdullah oğlu Muhammed isminde olacağı, sanki 12 imam ve beklenen Mehdi'nin Muhammad b. hasen el-Askeri olduğu itikadına sahip olan Şiilerin imamiyye mezhebine bir cevap ve reddiye için tasnif edildiğini hatırlatmaktadır. Bu yönüyle düşünüldüğünde, bu rivayetlerin Ebû Dâvud'a göre itikadî ve siyasi bir hüküm ifade ettiği söylenebilir. Bu bölüm bu yönüyle ahkâmla ilişkilendirilebilir. Kanaatimizce rivayetlerdeki 12 halife tabiri, şia'nın etkisiyle rivayetlere girmiş olabilir.

Mehdi bölümündeki diğer rivayetlerde de bazı olayların olacağı, Şam ve Irak'taki bazı salih kulların Mehdi sıfatındaki bir halifeye biat edecekleri, İslamiyet'in

¹ *Sünen*, Mehdi, H.no:4279, 4280 ve 4281.

² *Sünen*, Mehdi, H.no: 4282.

³ *Sünen*, Mehdi, H.no: 4283.

⁴ *Sünen*, Mehdi, H.no: 4284.

yeryüzüne hâkim olacağı ve Mehdi olan zatın yedi sene kalıp vefat edeceği, bir diğer rivayette dokuz sene kalacağı mealinde istikbale dair bazı haberler nakledilir. Kargaşanın çıkacağını haber veren bir rivayette, Mekke Medine arasındaki Beyda denilen yerde bir ordunun yere batacağı nakledilmektedir.¹ Bu rivayet metni, dönemin siyasi ve sosyal hadiseleri bakımından ilginç bir görünüm arz etmektedir. Bu rivayetin Abdullah b. Zübeyr'in siyasi mücadelesiyle alakalı olduğuna dair, rivayetin menşei ile ilgili yapılan değerlendirme ve çıkarım, olayı aydınlatacak niteliktedir.²

Abdullah b. Zübeyr, Emevi zulmünden mağdur olan Müslümanlarca kurtarıcı (mehdi) gibi görülmüştü. Rivayette geçen "Mekke'den Medine'ye kaçan adam", "o istemediği halde ona biat edecekler" gibi ifadeler, Abdullah b. Zübeyr'in olayı ile örtüşmektedir. Yine rivayetteki "o öldürülecek" ifadesinin İbn Zübeyr'in öldürüldüğüne, İslam'ın yedi veya dokuz yıl istikrar bulacağı ifadesi de İbn Zübeyr'in iktidar süresi olan dokuz sene ile uyuşmaktadır. Ebû Dâvud bu rivayetin birkaç tarikını verir³ ve Muaz hadisinin daha tam olduğunu belirtir. Bu rivayetin yaşanmış, olmuş bitmiş hadiseler şeklinde değil de, kıyametten önce yaşanacak olayları haber veriyor gibi yorumlamak, rivayeti tamamen anlamsızlaştırdığı gibi, izahı güç ve çelişkili bir açıklamaya sevk edecektir.

Bu ve geleceğe dair haber veren diğer bölümlerde de ayrı ayrı incelenebilecek bu gibi rivayetler bulunmaktadır. Ancak Ebû Dâvud veya diğer muhaddislerin bu ve benzeri rivayetleri eserlerinde neden tasnif ettikleri ve istikbale dair bu gibi haberlere neden yer verdikleri ayrı bir önem arz etmektedir. Mesela Mehdi bölümün bütün rivayetlerinde öne çıkan, zulmün önlenmesi, adaletin uygulanması, İslam'ın yeryüzüne hâkim olması ve bunları yapacak olan kişinin (Mehdinin) salih ve Rasulullah'ın (a.s.) sünneti üzerinde ve neslinden olacağı hususudur. Bu İslam toplumunun bir özlem ve beklentisi olarak görülebilir. Muhtemelen bu özlem ve beklenti saiki, bu gibi rivayetlerin Sünen'de yer almasında etkili olmuştur.

¹ *Sünen*, Mehdi, H.no:4286.

² Bu rivayetin geniş bir değerlendirmesi için bkz. Ünal, İ.Hakkı, *H.z. Peygamber'in Dilinde Konuşturulan Tarih: Yere batırılan Ordu Rivayeti*, İslamiyat, c:1, Sayı:2, s.39–51, Ankara–1998. İsmail Hakkı Ünal hocamızın rivayetle ilgili yaptığı değerlendirme ve çıkarıma aynen katılıyoruz.

³ *Sünen*, Mehdi, H.no: 4287, 4288.

Mehdi bölümündeki rivayetlerin biri hariç, diğerleri Kütüb-i Sitte imamlarınca rivayet edilmiş metinler nevindendirler. Ancak son rivayetin akabinde Ebû Dâvud'un Harun b. Muğire'dan mechul bir siğa ile قَالَ أَبُو دَاوُدَ حَدَّثْتُ عَنْ هَارُونَ بْنِ الْمُغِيرَةِ şeklindeki muallâk rivayetini hiçbir kaynakta tespit edemedik. Bu rivayet de Ebû Dâvud'un infiradlarındandır. Sened tenkidine bile ihtiyaç duyulmayacak kadar her yönüyle eleştirilmeye müsait olan Mehdi ile ilgili rivayetlerin metinleri incelendiğinde, mantıksal ve tarihsel yönüyle çelişkili ve abartılı anlam taşıdığı görülecektir. Bu rivayetlerin problemlili olması, hatta hadis uydurmanın bir parçası dahi olması, dönemin siyasi ve sosyal olayların rivayetlere olan etkisini ortadan kaldırmamaktadır. Bu gibi bölüm ve bab başlıkları ile muhtevastaki rivayetlerin mu'teber hadis kaynaklarında tasnif edilmesi, siyasi ve sosyal hadiselerin insanları ve yazılı kültürü ne ölçüde etkilediğini göstermektedir.

4.6– Kitabu'l-Melâhim

Sünen'in bütün nüshalarında Mehdi bölümünden sonra, Kitabu'l-Melâhim gelmektedir. Melâhim, melhame kelimesinin çoğuludur. Melhame ise büyük olay, büyük savaş ve muharebe meydanı anlamında kullanılmaktadır. Bu kelimenin bir kumaşın luhmesi (atkısı, argacı) ve direzisinin birbirine girdiği gibi insanların savaşta birbirine karıştığı ve birbirine girmesi anlamından alındığı veya savaşta öldürülenlerin birbirini kılıçla yaralamaları ve birbirinin etlerini kesmelerinden dolayı, *lahm* kelimesinden alındığı söylenmektedir.¹

Öncelikle belirtmek gerekir ki, hadis kaynaklarından Kütüb-i Sitte içerisinde bölüm başlığı olarak sadece Kitabu'l-Melâhim adıyla eserinde yer veren tek müellif, Ebû Dâvud'dur. İbn Mace'in Sünen'inde ise, Fiten bölümünde *babu'l-melâhim* şeklinde bir bab başlığı yer alır.

Sünen'deki Kitabu'l-Melâhim bölümünde, 18 bab başlığı ve muhtevastında bazı nüshalarda 60 bazı nüshalarda 58 rivayet bulunmaktadır.² Melâhim lafzının içinde geçtiği bab başlıkları ise, beş babdır ve şunlardır; Rumlarla yapılacak savaşlar (باب ما يذكر من ملحم الروم), Melahimin (savaşların) belirtileri (باب في أمارات الملحم), sık sık

¹ İbnu'l-Esir, *en-Nihaye*, IV/239; İbn Manzur, *Lisanu'l-Arap*, XII/535.

² *Sünen*'in matbu Lü'lüi nüshasındaki babu'l-emri ve'n-nehy başlığında bulunan 4342 ve 4343 numaralı rivayetler, yaptığımız inceleme sonucunda Sünen'in Reisulkuttap yazma nüshasında yer almadığı ve bölümdeki rivayet sayısının 58 olduğu tespit edilmiştir.

savaşların çıkması (باب في تواتر الملاحم), savaş (nedeniyle) sığınılacak yer (باب في المعقل من) şeklinde. Savaş olarak tercüme ettiğimiz melâhim kelimesinin geçtiği bazı babların rivayetlerini görmeye çalışalım.

Bölümün ikinci babı olan "*babu ma yüzkeru min melahimi'r-Rum*" başlığında Hz. Peygamber'in (a.s.) bildirdiğine göre, Rumlarla güvenilir bir barış yapılacak. Rumlar ve Müslümanlar, arkalarındaki bir düşmanla savaşacak. Müslümanlar zafer kazanacak, ganimet elde edecek ve (tehlikeden) salim olacaklar. Sonra dönüp, tepecikleri olan bir otlakta konaklayacaklar. Rumlardan birisi salibi (haçı) kaldırıp, salib kazandı diyecek. Müslümanlardan bir adam buna öfkelenip salibi kırarak. İşte o zaman Rumlar anlaşmayı bozup savaş için toplanacaklar.¹ Diğer bir rivayette, Müslümanların silahlarına sarılacağı ve Rumlarla savaşacakları, *fe yaktetihune* (فيقتتلون) lafzıyla belirtilmiştir.² Bu bab başlığı altında melâhim kavramının savaş anlamında kullanıldığı görülmektedir. Yani Sünen'de Melahim bölüm ismi, savaşlar anlamında kullanılmıştır.

Bölümün üçüncü babı olan "*babun fi emarati'l-melâhim*" başlığında Hz. Peygamber'in (a.s.) bildirdiğine göre, "Beytu'l-Makdis'in imarı, Medinenin harabına, Medine'nin harabı büyük savaşın (melhame'nin) çıkışına, büyük savaşın (melhame'nin) çıkışı İstanbul'un fethine, İstanbul'un fethi de Deccal'in çıkışına alâmettir."³ Bu rivayette de savaş ve savaşa neden olan durumlar dile getirilmiştir. Melâhim kavramının geçtiği diğer bab başlıklarındaki rivayetler incelendiğinde, melâhim kavramının, toplumu etkileyen büyük savaş ve savaş ortamı anlamında kullanıldığı görülecektir.

Daha önce fiten bölümündeki istikbalde çıkacak karışıklık ve savaşların, Müslümanlar arasında olacağı ve buna bulaşılmaması gerektiği tarzında bir mesaj verici tasnif yapıldığı görülmüştü. Yalnız *melâhim* mefhumu altında verilen savaş nevilerinin tamamının, Müslümanlarla Müslüman olmayanlar arasında cereyan eden savaşlar olacağı dikkat çekicidir. Bu durumdan anladığımız, Kitabu'l-Fitendeki fiten mefhumu ile Kitabu'l-Melâhim'deki melâhim mefhumu arasında ortak yönler

¹ Sünen, Fiten, H.no: 4292.

² Sünen, Fiten, H.no: 4293.

³ Sünen, Fiten, H.no: 4294.

bulunmakla birlikte, önemli bir fark görülmektedir. Bu fark, fiten'in Müslümanlar arasında, melâhim'in ise Müslümanlarla gayri Müslimler arasında olacağıdır.

Melâhim bölümündeki diğer bahsedilen konular da şöyledir; Allah'ın her yüzyılın başında bu ümmet içerisinde dini tecdid edecek birisini göndereceği, Melhame ile Medine'in fethi arasında altı senenin geçeceği ve yedinci senede Deccalın çıkacağı, milletlerin birbirini yemeğe davet edecekleri gibi savaşa davet etmeleri, melhame günleri Müslümanların çadırları el-Guta'da (Dımişk'ta) kurulacağı, Habeşlilere ve Türklere dokunulmaması ve Müslümanların Türklere savaşmadıkça kıyametin kopmayacağı, Basra şehrinin kurulacağı ve halkının göçlerle kalabalıklaşacağı, Kıyamet alametlerinden bazılarının zuhuru, fıratdaki hazinenin açığa çıkması, deccalın zuhuru, Cessase ve İbn Said (İbn Sayyad) hadiseleri¹, emri bi'l-ma'ruf ve nehy ani'l-munker ve kıyametin kopması, konularıdır. Rivayetlerde dile getirilen gelecekle ilgili bu konular, vuku bulacak önemli olaylar olarak takdim edilmiştir. Melâhim bölüm başlığındaki rivayetlerde, savaşla birlikte verilen diğer bir anlam da, önemli vakıalar, istikbalde meydana gelecek büyük hadiseler olduğu anlaşılmaktadır.

Bu bölümde zikredilen bütün olayların gelecekle ilgili olması, Hz. Peygamber'in (s.a.) gelecekle ilgili haber verme meselesini hatırlatmaktadır. Ebû Dâvud'a göre, Hz. Peygamber (s.a.) gelecekle ilgili haber verebilir ve işte bu rivayetler, bu şekilde yorumlanabilir. Daha önce Fiten bölümü için söylediğimiz gibi, Müslümanların istikbale dair olacak önemli olaylarla ilgili Rasulullah'dan (s.a.) gelen haberler karşısındaki tutum ve davranışı, Ebû Dâvud'a göre bir hüküm ifade etmektedir. Bu yönüyle düşünüldüğünde, Ebû Dâvud'un melâhim bölümünü ahkâmla dolaylı bir şekilde ilişkilendirilebilir. Ancak ameli hükümler yönüyle, yani fikhî hadisler bağlamında bir ilişkinin olduğunu söyleyemeyiz. Kıyamet meselesi itikadî bir konudur ve ahkâm kapsamında değerlendirilmektedir. Kıyametin alametleri ve kıyamet öncesi olacak olaylar da bu çerçevede görülmüştür.

Bölümdeki rivayetlerin durumuna gelince, 2 rivayet mevkuf², diğer 58 rivayet de merfu olarak verilmiştir. Yine bu rivayetlerden 3 rivayet munkatı¹, 2 rivayet

¹ Ebû Dâvud'a göre, Cessase ve İbn Said (Sayyad) ile ilgili bab başlıklarındaki rivayetler değerlendirilirken, beraberce ve kıyamet alametlerinden kabul edilen Deccal mefhumundan ayrı tutulmaması gerekir.

² *Sünen*, Melâhim, H.no: 4330, 4331.

mürsel,² geri kalan 55 rivayet de muttasıl olarak verilmiştir. Bölümdeki 5 rivayet³ kütüb-i tisa'ya zevaid diyebileceğimiz Ebû Dâvud'un infırad ettiği rivayetlerdir. Ayrıca *fi'l-ma'kil mine'l-melâhim babındaki* 4299 ile 4300 numaralı rivayetler, Fiten bölümünün *fiten ve delailiha* babındaki 4250 ve 4251 numaralı rivayetlerin tekrarıdır.

Önemli bir husus da, gelecekle ilgili haberlerin ahkâm çerçevesinde görülerek Sünen'de tasnif edilmesi meselesidir. Mesela Melâhim bölümünün ilk babı (باب ما يذكر في قرن المائة), yüzüncü yılda olacak olaylar isimli bir bab başlığıdır. Bu bab başlığında tecdid veya müceddid hadisi olarak bilinen rivayet nakledilmiştir.

"Ebu Alkame dedi ki; Bildiğime göre Ebu Hureyre (r.a.) Rasulullah'ın (s.a.) "Allah c.c. bu ümmete her yüzyılın başında dinini tecdid edecek birilerini gönderecektir," dediğini rivayet etti." Tecdid rivayeti ile ilgili müstakil bazı tenkit çalışmaları ve değerlendirmeler yapılmıştır.⁴ Hadis teknikleri bakımından senedin sıhhati savunulsa da, rivayetin metin itibarı ile problemli olduğu görülmektedir. Hatta bu rivayetin, siyaset ve hizipçiliğin bir ürünü olduğu kanaati de belirmektedir. Ebû Dâvud'un bu tür rivayetleri ve bab başlıklarını neden tasnif etmiş olabileceği ve ahkâmla nasıl ilişkilendirildiği ihtimallerini düşünebiliriz.

Ehl-i hadisin, kendisinin ve hadisin konumunu, kendi dışında kalan çevreye ispatlamak, etkin ve yetkin olduğunu gösterme amacı ile Rasulullah'ın (s.a.) geleceği bildiğini belgeleyen haberleri tasnif etme gayretine giriştikleri söylenebilir. Sünen'de Melâhim isminde bölümün olması ve bu ismin geçtiği bab başlıklarının tasnifi, bu

¹ *Sünen*, Melâhim, H.no: 4336, 4337, 4339.

² *Sünen*, Melâhim, H.no: 4335, 4302.

³ *Sünen*, Melâhim, H.no: 4291, 4307, 4308, 4345, 4346.

⁴ Tecdid rivayetinin tenkit ve değerlendirmesi için bkz. Ella Landau – Tasserón, *Periyodik Reform: Müceddid Hadisi Hakkında Bir İnceleme*, (*The Cyclical Reform: A Study of The Mujaddid Tradition*, *Studia İslamica*, LXX/79-117, 1989), Çev.İ.Hakkı Ünal, İslami Araştırmalar, Cilt:6, Sayı:4, s.261-278, Ankara-1992; Ertürk, Mustafa, *Tecdid Hadisinin Metin Tenkidi Açısından Değerlendirilmesi*, İslami Araştırmalar Dergisi, (Hadis-Sünnet Özel Sayısı), s.125-137, c.10, Sayı:1-2-3-4, 2.bsk. Ankara-1997 ; Hekim, Mustafa, *Dini Yenileme (Tecdid) Hadisi*, (Y.Lisans Tezi) M.Ü.S.B.E., İstanbul-1998.

Tecdid rivayetiyle ilgili cevap aranması gereken bir takım sorular akla gelmektedir. Bu rivayet gerçekten Rasulullah'tan (s.a.) mı rivayet olundu, yoksa bu düşüncüyü kuvvetlendirilmek için mi merfu olarak rivayet edildi? Ayrıca ekmel olan İslam dininin tecdide ihtiyacı var mı? Tecdid'den kasıt dinin ihyası ise, niçin tecdid yerine başka bir kavram kullanılmadı? Tecdidi yapacak olanlar kimler ve hangi vasıfta olacak? Tecdidi yapacak kişi veya kişiler neden yüzyılın ortasında değil de başında gelecek? Bu yüzyıl periyodu nerden başlatılacak ve hangi takvim kabul edilecek? Bu gibi sorular, bu rivayetin metin itibarı ile sorunlu olduğunu göstermektedir.

nedenle izah edilebileceğini düşünüyoruz. Ayrıca Ebû Dâvud'un bulunduğu Ehl-i Hadis çizgisine ve hocalarına bu manada muhalefet etmesi hem zor görülecek bir husus, hem de dönemin Ehl-i Rey ve Ehl-i Hadis mücadelesinin atmosferi bunu gerektirmekteydi. Şayet Ebû Dâvud geleceğe dair rivayetleri Sünen'inde tasnif etmemiş olsaydı, muhtemelen başka bir eserde tasnif edecekti. Bunun ahkâmla ilgisi de, Hz. Peygamber'in (s.a.) geleceği bilip bilemeyeceği düşüncesindeki itikatla ancak ilişkilendirilebilir. Habeşlilere ve Türklere dokunulmaması ile ilgili rivayetlerde, devlet büyükleri için uluslararası ilişkilerde izlenmesi gereken tutumda yol göstericiliği ve nasıl tutum sergilemelerinin daha uygun olacağı ile ilgili ahkâm yönüyle bir alaka kurulması muhtemeldir. Bu bölümdeki rivayetlerin Rasulullah (s.a.) kaynaklı olarak nakledilmesi, dikkatten uzak tutulmamalıdır.

Babu'l-emri ve'n-nehyi başlığı taşıyan, iyiliğe teşvik ve kötülükten sakındırma konusu da, Melâhim kapsamında görülmüştür. İleride Müslümanların bu görevi ihmallerinden dolayı, sıkıntıya düşecekleri, hatta gerekirse zalim sultanın yanında adaleti hatırlatmamanın en büyük cihadı kaybedecekleri, dolaylı şekilde rivayetlerle vurgulanmış, bu husus ilgili Kur'an ayetleri ile desteklenmiştir¹. Bu bölümün bu başlığının yöneticilere bir mesaj niteliğinde olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü bu bab başlığı ve muhtevastaki rivayetler, Müslümanlara yapması ve sergilemesi gereken bir görev ve tavrı hatırlatmaktadır. Kitabı'l-Melâhim bu çerçevede düşünüldüğünde, Ebû Dâvud'a göre ahkâmla olan alakası kurulabilir. Bu bölümdeki rivayetlere yönetilmiş tenkit ve eleştirilerden ayrıca bahsedilecektir.²

4.7– Kitabı's-Sünne

"Hadis Edebiyatı içinde bir kısım kitaplar Kitabı's-Sünne başlığı taşırlar. Bunlar genelde sünneti savunmak üzere kaleme alınmıştır. Bir kısmı da sünnete bağlanıp bid'atları terk etme konusuna ayrılmıştır. Diğer deyişle Kitabı's-Sünne başlıklı kitaplar sünnetin müdafaasını yaparak faziletinden bahsetmek; buna karşılık bid'atlara karşı uyarmak maksadıyla yazılmış olan eserlerdir. Konuyla ilgili hadislerle geniş çapta yer verirler."³ Kitabı's-Sünne'lerde sünnete, Rasulullah'tan (s.a.) tevarüs edilen ve ilk Müslümanların takip ettiği yola uymaya, sünnetle amel etmeye,

¹ *Sünen*, Melâhim, babu'l-emri ve'n-nehyi, (H.no: 4336–4347)

² Bkz. bu bölümün ikinci kısmındaki " Ebû Dâvud'a Yöneltilen Eleştiriler" başlığına.

³ Uğur, *Hadis İlimleri Edebiyatı*, s.293.

bid'atlerden kaçınmaya teşvik¹ amacı güdülmüştür. Müstakil bir eser olarak Kitabu's-Sünne isminde tasnif edilmiş eserler² olduğu gibi, Ebû Dâvud'un Sünen'inde de bir bölüm başlığı olarak tasnif edildiği görülmektedir. Her iki Kitabu's-Sünne'lerdeki ele alınan konular, muhteva olarak birbirine yakın görülebilir. Kitabu's-Sünne'ler, akide ve bidat konulu hadis kitapları olarak bilinirler.

Ebû Dâvud'a nispet edilen eserler arasında, Sünen'in dışında müstakil bir Kitabu's-Sünne'den bahsedilmektedir.³ Biz bunun Sünen'deki bir bölüm olan Kitabu's-Sünne olduğu kanaatindeyiz. Sonradan Sünen'e dâhil edilmesi ihtimalinden hareketle yaptığımız araştırmada, Sünen'in Türkiye'deki bütün yazmalarında, bölüm sıralamasında farklılık olmakla birlikte, Kitabu's-Sünne'nin Sünen içinde bir bölüm olduğunu tespit ettik.⁴

Sünenler, fıkıh kitaplarıyla eşdeğer tutulduğu için, Ebû Dâvud'un Sünen'indeki bulunan Kitabu's-Sünne gibi bölümler, ahkâmla ilişkili görülmek istenmemiştir.⁵ Birazdan incelediğimizde görüleceği üzere, Sünen'deki Kitabu's-Sünne bölümü, akaide, sünnetle amel etme ve bid'atlerden kaçınmaya teşvik vb. konuları ele almış olsa da, bu türlü bir tasnifin yapılması, dönemin ve Ebû Dâvud'un ahkâm anlayışına uygundur.

Sünen'in Sünne bölümü başlığında, Mizzi'nin Tuhfetu'l-Eşrafına göre 32, Concordance'ye (Mucemu'l-Müfehres'e göre) göre 29 bab başlığı bulunmaktadır. Bölümdeki muhtevanın bilinmesi ve ahkâmla ne kadar ilgili olduğunun görülmesi açısından, bab başlıklarını vermeyi uygun ve önemli buluyoruz. Bölümdeki bab başlıkları şöyledir;

1. Sünnetin mahiyetinin açıklanması babı (باب شرح السنة) veya
Peygamberden sonra ümmetin tefrikaya düşmesi babı⁶ (باب تفريق الأمة بعد النبي)
2. Kur'andaki müteşabihlere uyma ve tartışmanın nehyi babı (باب النهي عن الجدل واتباع المتشابه من القرآن)
3. Dine aykırı düşünce sahibinden uzak olma ve onlarla buğzetme babı (باب مجانبية أهل الأهواء وبغضهم)
4. Dine aykırı düşünce sahiplerine selam vermeyi terk etme babı (باب ترك السلام على أهل الأهواء)

¹ Aydın, *Hadis İstılahları* sözlüğü, s.142.

² Kitabu'Sünne isminde tasnif edilmiş eser için bkz. Kettani, *Mustatrafe*, s.37–39; Uğur, *Hadis İlimleri Edebiyatı*, s.293–294.

³ Kettani, *Mustatrafe*, s.37.

⁴ Bu yazmalar için bkz. Tezimizin I.Bölümündeki Sünen'in "Türkiye'deki yazmaları" başlığına.

⁵ Yardım, *Hadis II*, s.79–80.

⁶ *Sünen*, Reisulkuttab yazma, vr.281-a. yazma nüshadaki "Peygamberden sonra ümmetin tefrikaya düşmesi babı" başlık olarak rivayetlerle daha uyumlu olduğu söylenebilir.

5. Kur'an hakkında münakaşanın yasak olması babı (باب النهي عن الجدل في القرآن)
6. Sünnet'in gerekliliği babı (باب في لزوم السنة)
7. Sünnet'in gerekliliği babı–Sünnet'e davet edenler babı¹ (باب من دعا الي السنة - باب لزوم السنة)
8. (Sahabe) faziletlerinin derecelendirilmesi babı (باب في التفضيل)
9. Halifeler hakkındaki (rivayetler) babı (باب في الخلفاء)
10. Rasulullah'ın (a.s.) ashabının faziletine dair bab (باب في فضل أصحاب النبي صلى الله عليه)
11. Rasulullah'ın (a.s.) ashabına sövmenin nehyi babı (باب في النهي عن سب أصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم)
12. Ebu Bekr'in (r.a.) halife seçilmesi babı (باب في استخلاف أبي بكر رضي الله عنه)
13. Fitne konusunda konuşmamaya işaret eden rivayetler babı (باب ما يدل على ترك الكلام في الفتنة)
14. Peygamberler (a.s.) arasında tercih konusu babı (باب في التخيير بين الأنبياء عليهم الصلاة والسلام)
15. İrca (düşüncesini) reddeden rivayetler babı (باب في رد الإرجاء)
16. İmanın artıp eksilebileceğinin delili babı (باب الدليل على زيادة الإيمان ونقصانه)
17. Kader hakkına (باب في القدر)
18. Müşrik çocuklarının (ahitetteki) durumu babı (باب في ذراري المشركين)
19. Cehmiyye ve Mutezile babı (باب في الجهمية والمعتزلة)
20. (Allah'ı ahirette) görme hakkında (باب في الرؤية)
21. Cehmiyye'nin (görüşlerini) reddeden rivayetler babı (باب في الرد على الجهمية)
22. Kur'an hakkında (باب في القرآن)
23. Şefa'at hakkında (باب في الشفاعة)
24. Öldükten sonra dirilme ve Sur'un üfürülmesi babı (باب في ذكر البعث والصور)
25. Cennet ve Cehennem'in yaratıldığına dair rivayetler babı (باب في خلق الجنة والنار)
26. Havz hakkında (باب في الحوض)
27. Kabir ve kabir azabındaki sorgu babı (باب المسألة في القبر وعذاب القبر)
28. Mizan hakkında (باب في ذكر الميزان)
29. Deccal konusundaki rivayetler babı (باب في الدجال)
30. Hariciler hakkında (باب الخوارج)
31. Haricilere karşı savaşma hakkında (باب في قتال الخوارج)
32. Hırsızlara karşı savaşma hakkında (باب في قتال اللصوص)

Sünne bölümündeki bab başlıklarında görüldüğü gibi, döneminde münakaşa konusu olmuş akaid-kelam ve siyasi meselelerle ilgili konular tasnif edilmiştir. Bu tartışmalı konular, Ebû Dâvud'un Sünen'indeki Kitabu's-Sünne bölümünün tasnif ve telif nedeni olarak görülmelidir. Ebû Dâvud'un bir muhaddis olarak Dönemin tartışılan konu başlıklarıyla ilgili görüşünü beyan etmemesi beklenemezdi. Ayrıca Ehl-i Rey'e karşı mücadele vermiş hocası Ahmed b. Hanbel'in öğrencisi olması hasebiyle ondan etkilenmiş olmasını da, hatırdan uzak tutmamak gerekir. Bu bölüm, Ebû Dâvud'un akaid-kelam ve siyasi konuların ihtilafli meseleleriyle ilgili görüşünün bir delili olarak kabul edilmesi yanında, muhaliflerine de bir reddiye olarak kabul edilmelidir.

Bölümdeki bab başlıklarından hareketle, Ebû Dâvud'un bölüm başlığında kullandığı "sünnet" kavramıyla, sünnet ehlinin akaid-kelam ve siyasi konudaki tutum

¹ *Sünen*, Reisulkuttab yazma, vr.282-b. yazma nüshadaki "Sünnet'e davet edenler babı " başlık olarak rivayetlerle daha uyumlu olduğu söylenebilir.

ve davranışlarının ne olması ve nasıl bir yol izlemeleri gerektiği anlamını çıkarabiliriz. Ebû Dâvud'a göre bu yönüyle bab başlıkları, bölüm başlığı olan Kitabu's-Sünne ile uyumlu ve itikadî-kelamî yönüyle ahkâmla ilgisi kurulabilir.

Sünne bölümündeki Mürcie, Cehmiyye, Mutezile ve Hariciler gibi isimlerle verilen bab başlıkları ve muhtevastaki rivayetler, kelam ve mezhepler tarihini ilgilendiren konulardır. Ebû Dâvud'a göre bir müslümanın inanması, yapması, taraf olması ve bir duruş sergilemesi gereken veya gerekmeyen konulara dâhil edilen bu hususlar, bu yönüyle bir hüküm ifade edebilir. Mesela bölümün ilk babının ilk rivayetlerinde, İslam ümmetinin 73 fırkaya ayrılacağı, 72 fırkasının cehennemlik, bir fırkasının cennetlik olacağı ve bu cennetlik fırkanın da Ehl-i Sünnet ve'l-cemaat olduğu belirtilmiştir. Ehl-i sünnet ve'l-cemaattan olmayanların dinen haram ve günah işledikleri, cennete giden yolda olmadıkları vurgulanmıştır. Bu anlamıyla bu konu ve rivayetler, Ebû Dâvud'a göre ahkâm dâhilinde kabul edilmiş olabilir. Diğer başlıklar da bu şekilde değerlendirilebilir.

4.8– Kitabu'l-Edeb

Bölümün isimlendirildiği edeb kavramı, övgüye layık söz ve davranışlarda bulunmak, güzel ahlaka sahip olmak, büyüklere saygı ve küçüklere şefkat göstermek şeklinde tarif edilmiştir.¹ Edeb terimi, gelenek, görenek, ahlak gibi ilk anlamları yanında, İslam kültürünün tarihi gelişimi içinde çeşitli mevkiler, meslek ve sanatlar; eğitim ve öğretim; tasavvuf ve tarikat; ilmi araştırma ve tartışma (bahs, munazara); ibadet, dua ve Kur'an okuma gibi dini faaliyetler; temizlik, yeme içme, giyim kuşam vb. günlük meşguliyetler; her türlü sosyal ilişkiler ve hayatın diğer alanları hakkındaki bilgiler ve en uygun davranış tarzları için kullanılan son derece geniş kapsamlı bir terim haline gelmiştir.²

Buhârî ve Müslim'in el-Cami' isimli eserlerinin bölümünden biri de, *Kitabu'l-Edeb* bölümüdür. Bu bölüm, yeme, içme, giyinme, seyahat etme, yatıp kalkma gibi hususlarda dikkat edilmesi gereken bütün muaşeret kaidelerini ihtiva eden bir bölümdür. İnsanın insana, Allah'a diğer çevresine karşı münasebetlerini düzenleyen

¹ İbn Hacer, *Fethu'l-bari*, X/491.

² Çağrı, Mustafa, *Edeb md., İslam'da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, I/443, M.Ü.İ.F.V.Y. İstanbul-1997.

sosyal muhtevalı hadisler, hep bu bölümde bir araya getirilmiştir.¹ Bazı ilmihal kitaplarında edeb kavramının, işlenmesi terkinden hayırlı olan vera' ve takvadan ibaret olduğu² ifade edilmiş, hükmü hakkında ise, işlenmesi sevaba yol açar ve terki kınamaya yol açmaz, denilerek fikhî bir hükümle irtibatı kurulmuştur.

Kitabu'l-Edeb bölüm başlığı, Ebû Dâvud'dan önce İbn Ebi Şeybe'nin Musannef'i ve Buhârî'nin el-Camiu's-Sahih'inde de yer alır. Ayrıca Ebû Dâvud'a yakın olan İbn Mace'in Sünen'inde ve Tirmizi'nin el-Camiu's-Sahih'inde de Kitabu'l-Edeb başlığında bölüm bulunmaktadır. Ebû Dâvud'un anlayışına göre Sünen'deki Kitabu'l-Edeb bölümünün ne kadar ahkâmla ilişkili olduğunu görmeye çalışalım.

Sünen'in Kitabu'l-Edeb bölümünde 180 civarında bab başlığı bulunmaktadır.³ Mizzi'ye göre 180, Concordance'ye göre 169, M. Avvame tahkikli matbu Sünen'de ise 184 bab başlığı bulunmaktadır. Fazla yer alacağından dolayı, bu bölümdeki bab başlıklarının sadece muhtevasını gruplar halinde vermekle yetineceğiz.⁴

1. Bazı güzel huylara sahip olmanın güzelliği ve erdemliliği ile ilgili bablar,⁵
2. Bazı kötü huylara sahip olmanın çirkinliği ile ilgili bablar⁶
3. İnsanlar arası görgü kuralları ile ilgili bablar⁷

¹ Yardım, *Hadis II*, s.74.

² Zihni Efendi, el-Hac Mehmed, *Nimet-i İslam*, s.57, Sönmez neşriyat, İstanbul-t.y.

³ Mizzi'ye göre 180, Concordance'ye göre 169, M. Avvame tahkikli matbu Sünen'de ise 184 bab başlığı bulunmaktadır.

⁴ Bab başlıkları ile ilgili bu bölümdeki dipnotlarda verilecek numaralar, Mizzi'in *el-Keşşaf an ebvabi'l-muraci' Tuhfetu'l-Eşraf bi Marifeti'l-Etraf*'daki bablandırmaya göre verilmiştir.

⁵ *Sünen*, Edeb, bab no: 1, 2, 3, 5, 6, 7, 8, 11, 12, 19, 34, 41, 42, 43, 44, 48, 58, 66, 67, 68, 89, 123, 124, 126, 130, 131, 142, 144. Bu babların konusu, hilm, vakar, öfkesine hâkim olma, affedici olma, iyi geçinmek, ayıpları gizlemek, hayâ, güzel davranış, sövmek, rıfk, teşekkür etmek, tevazu, iyi insanlarla arkadaş olmak, zarar vermekten sakınmak, gıybeti engel olmak ve gıybet olmayan hususlar, arabulmak, merhamet sahibi olmak, nasihat sahibi olmak, istişare etmek, hayra kılavuzluk etmek, iyi işlere aracı olmak, yetimin geçimine yardımcı olmak ve bağrına basmak, iyimser olmak, misafire ikram etmek ve selam vermek.

⁶ *Sünen*, Edeb, bab no: 9, 10, 20, 33, 37, 38, 39, 40, 44, 49, 50, 51, 52, 53, 55, 56, 61, 71, 80, 88, 120, 121, 125, 135. Bu babların konusu, üstünlük taslamak, sövmek, münakaşa etmek, laf taşımak, koğuculuk, iki yüzlülük, gıybet, tecessüs, intikam alma hissi, ölüler aleyhinde konuşmak, haddini aşmak, haset, lanet etmek, küsmek, kötü zanda bulunmak, erkeklerin kadınlaşması, lakap takmak, kuru iddia ile konuşmak, yalan söylemek, soy sop ile övünmek, ırkçılık, nefesine uymak ve köleyi efendisine kıskırtmak.

⁷ *Sünen*, Edeb, bab no: 13, 21, 23, 24, 25, 26, 28, 29, 30, 35, 36, 97, 98, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 143, 145, 146, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 157, 158, 159, 166. Bu babların konusu, yollarda insanlara eziyet etmemek, konuşma adabı, insanları hak ettiği konumda görmek, iki kişi arasında izinsiz oturmak, oturma adabı, fısıldaşma, yürüme adabı, bacak bacak üzerine atmak, esnemek, aksırmak, eve girerken izin istemek, izin isteme keyfiyeti, kapıyı çalarak izin istemek, davetin izin

4. Günlük hayatta okunacak bazı dualar ile ilgili bablar,¹
5. Bazı haklar doğuran münasebetler ile ilgili bablar,²
6. Güzel görülen bazı hususlar ile ilgili bablar,³
7. Yapılmamasında fayda görülen bazı hususlar ile ilgili bablar,⁴
8. Hayatta olabilecek ve yapılabilecek bazı şeylerin hükmü ile ilgili bablar.⁵

Muhtevasını gruplar halinde verdiğimiz bu bab başlıkları ve muhtevasındaki rivayetlerde, yapılması veya yapılmaması, söylenmesi veya söylenmemesi gerekli olan hususlar yahut olursa güzel ve iyi olacağı veya çirkin olacağı hususlardaki

sayılması, izin istenecek vakitler, selam veriş şekilleri, kimin kime önce selam vereceği, tokalaşmak, kucaklaşmak, büyüklere ayağa kalkmak, çocuklarını sevme ve öpmek, el öpmek ve birine buyur emrindeyim demek.

¹ *Sünen*, Edeb, bab no: 4, 22, 31, 32, 81, 99, 100, 101, 102, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 116. Bu babların konusu, öfke halinde okunacak dua, hutbe adabı, toplumda Allah'ı zikretmek, topluca oturmalarından dağılırken okunacak dua, aksırana dua, aksıran gayri Müslime dua, yatarken okunacak dua, gece uyandığında okunacak dua, uyumadan önce yapılacak tesbihat, sabahleyin okunacak dua, yeni hilali görünce okunacak dua, evine girip çıkarken okunacak dua, rüzgâr estiğinde okunacak dua ve doğan çocuğun kulağına ezan okumak.

² *Sünen*, Edeb, bab no: 46, 47, 49, 93, 129, 132, 133, 134. Bu babların konusu, din kardeşliği hukuku, sövmenin vebali, şakayla da olsa birinin malını almak, anne babaya iyilik, komşu hakkı, köle hakkı ve köle efendi ilişkiler.

³ *Sünen*, Edeb, bab no: 14, 122, 145, 156, 171. Bu babların konusu, mekân genişliği, kişinin sevdiği kişiye sevgisini bildirmesi, çocuklara selam vermek, çocuğunu öpmek ve insanlara eziyet veren şeylerden yolları arındırmak.

⁴ *Sünen*, Edeb, bab no: 15, 16, 17, 18, 27, 54, 59, 60, 94, 104, 177. Bu babların konusu, güneş ve gölge arası sınırdan durmamak, dağınık oturmamak, cemaatin ortasında oturmamak, başkasının yerine oturmamak, gece geç kalmamak, zalime bile beddua etmemek, kötü sözlü şarkılar söylememek, mizmar kullanmamak, ağzı doldurarak laf kalabalığı yapmak, etrafı açık damda uyumamak ve fiske taşı atmak.

⁵ *Sünen*, Edeb, bab no: 62, 63, 64, 65, 69, 70, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 82, 83, 84, 86, 87, 90, 91, 92, 95, 96, 103, 105, 106, 114, 115, 117, 118, 119, 127, 148, 149, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 167, 168, 169, 170, 172, 173, 174, 175, 176, 178, 179, 180. Bu babların ilgili olduğu konular, oyuncak bebeklerle oynamamak, salıncağa binmek, tavla oynamak, güvercinlerle oynamak, isimlerde değişik ve kötü isimleri değiştirmek, Ebû İsa künyesini kullanmak, başkasının oğluna oğlum diye hitab etmenin hükmü, Ebû'l-Kasım künyesini kullanmak, Ebû'l-Kasım künyesiyle Muhammed ismini birlikte kullanmanın hükmü, çocuğu olmayanın künye kullanması, tariz yoluyla konuşmanın hükmü, kerm kelimesini kullanmanın hükmü, efendisine rbbim diye hitab etmenin yasak oluşu, nefsim pis oldu demek, yatsı namazının ismini değiştirmek, sözünde durup duramama, doymuş gibi görünmek, şaka yapmak, şiir konusu, rüya konusu, uyku adabı, yağmurun yağması, horoz ve diğer hayvanlarla ilgili hükümler, Allah ismini vererek birine sığınmak, vesvese, velilerinin dışındakiler kendini neseben nispet etmek, mektup yazma adabı, zimmilere mektup yazma usulü, bayanlara selam vermek, zimmilere selam vermek, bedeni öpmek, sana feda olurum demek, Allah gözünü aydınlat sin demek, Allah seni muhafaza etsin demek, birbiri için ayağa kalkmak, falanın sana selamı var demek, birisine Allah yüzünü güldürsün demek, mesken ve odalar edinmek, Arabistan kiraz aracını kesmek, yatmadan önce odadaki sobayı söndürmek, yılan, kertenkele, küçük kırmızı karıncalar ve kurbağa öldürmek, Sünet olmak, kadınların erkeklerle beraber yürümeleri ve kişinin dehre sövmesi.

hüküm, açıkça veya dolaylı bir şekilde vurgulanmıştır. Kitabu'l-Edeb bölümü bu çerçevede düşünüldüğü takdirde, ahkâmla bir ilgisizliği görülemez. Yukarıdaki bölümlerin değerlendirilmesinde de belirttiğimiz üzere, bu bölümlerin ahkâmla ilişkili olup olmama düşüncesi, itikadî, siyasi ve ahlakî konuların ahkâm kavramına dâhil edilip edilmeyeceği meselesinde düğümlenmektedir. Ebû Dâvud'un anlayışına göre bu konuların ahkâm içinde değerlendirilmesi gerekir. Çünkü Ebû Dâvud'a göre sünnet ifade eden rivayetler, aynı zamanda birer hüküm de ifade ederler. Bu anlayıştan hareketle, bu bölümlerin ahkâmla muhtemel alakasını tespit etmeye çalıştık. Nitekim Ebû Dâvud'un Sünen'de izlediği metot ve anlayış, bu hususu tespit etmek için önceliklidir. Sünen'i tanıma açısından Sünen'deki bab başlıkları, bunların seçimindeki muhtemel unsurlar ve tertibi de önem arz etmektedir.

5 – Bab Başlıkları, Seçimi ve Tertibi

Hadis musannefatındaki bab başlıkları, o musannifin tasnif ettiği hadislerden anladığı bir hükmü veya konu ile ilgili kanaatini ifade ettiği yer olarak görülür.¹ Bu nedenle musannef eserlerdeki bab başlıkları, müellifin ve dönemin ilmi anlayışını, ayrıca gündemdeki konularla ilgili bilgileri yansıtır. Bu çerçevede Sünen'deki bab başlıkları da bize, Ebû Dâvud'un ilim anlayışını yansıtan ipuçları verir. Ayrıca Sünen'deki bab başlıkları sayesinde Ebû Dâvud'un penceresinden, dönemindeki konu başlıklarını ve kısmen de olsa ilim anlayışını tespit etme imkânını elde ederiz.

Sünen'lerin oluşmasında etkili olan fikhî ihtilaflar ve mülahazalar, kelami tartışmalar ve mücadeleler, ilmi ve dini kaygılar, siyasi ve sosyal şartlar, Sünen'lerdeki bab başlıklarının oluşumunda da etkili olduğu inkâr edilemez. Etkili olan bu amillerin, Ebû Dâvud'un Sünen'indeki bab başlıklarına ne kadar yansıdığı başka bir başlıkta ayrıca işlenecektir.² Fakat Sünen türü eserlerde bütün bu etkilerin derecesi, farklılık arz eder. Mesela Darimi'nin, Sünen'inin mukaddimesinde vermeye çalıştığı konular, önemine binaen Ebû Dâvud'un Sünen'inde ana bölümler olarak yer aldığı görülür.³

¹ Özpınar, a.g.e. s. 325.

² Bkz. tezimizin bu bölümündeki "İlmi ve Fikri Hareketlerin Bab Başlıklarına Yansıması" başlığına.

³ Darimi'nin Sünen'indeki mukaddime babları ile Ebû Dâvud'un Sünen'indeki Kitabu's-Sünne ve Kitabu'l-İlm bölümleri karşılaştırıldığında, konuların yakınlığı görülecektir.

Sünen'deki bab başlıkları, bölüm başlıkları gibi Ebû Dâvud tarafından tasnif edildiği hususunda, hiçbir tereddüt bulunmamaktadır. Çünkü Ebû Dâvud, Sünen'ini uzun bir süre okutmuş ve hayatta iken okunan Sünen'i hakkında yapılan adeta tenkit mahiyetindeki suallere, cevabi bir risale kaleme almıştır. Konu başlığına göre yapılan takti' ve ahkâmla ilgili olan kısımların verilmesi¹, metindeki ziyadeliklerin seçilerek ilgili yerde belirtilmesi hususu², hatta gerekirse aynı rivayeti farklı bab başlıklarında verilmesi üslubu³, Ebû Dâvud'un eserini tasnif ederken önce bab başlıklarını oluşturduğunu ve daha sonra bu bablara uygun rivayet tercihinde bulunduğu izlenimini vermektedir.

Bab başlıklarının Ebû Dâvud tarafından tasnif edildiğini ifade ederken, elbette ki bunların hepsinin ilk defa Ebû Dâvud tarafından orijinal olarak kaydedildiğini kastetmiyoruz. Sünen'deki bab başlıkları ister önceki musannef kaynaklardan, isterse orijinal üretilmiş olsun, söylemek istediğimiz Sünen'deki bab başlıklarının, Ebû Dâvud'dan sonra konulmamış olması ve hadis seçiminden önce onun tarafından seçilip tasnif edilmesi hususudur. Ebû Dâvud'un hadis seçim ve tasnifinde kendinden önceki hadis musannefatından yararlandığı gibi, bu hadis kaynaklarından bab başlığı bakımından da yararlanması hem bir gelenek ve hem de doğal bir durum olarak karşılanmaktadır. Zira hadislerin bablara göre tasnifi ne

¹ Buna verilecek birçok örnek bulunmaktadır. Mesela bkz. *Sünen*, Nikah, babun fi tezvic'i'l-ebkar, H.no: 2048. حدثنا أحمد بن حنبل ثنا أبو معاوية أخبرنا الأعمش عن سالم بن أبي الجعد عن جابر بن عبد الله قال قال لي رسول الله صلى الله عليه وسلم " أتزوجت ؟ " قلت نعم قال " بكرة أم ثيبا ؟ " فقلت ثيبا قال " أفلا بكرة تلاعبها وتلاعبك ؟ " bu rivayetin kaynağı Ahmed b. Hanbel'dir. bkz. Ahmed, *Müsned*, III/316, H.no: 14429. *Müsned*'deki bu rivayet,

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا أبو معاوية وحدثنا الأعمش عن سالم بن أبي الجعد عن جابر بن عبد الله قال : كنت مع النبي صلى الله عليه وسلم في سفر فلما دنونا من المدينة قال قلت يا رسول الله إني حديث عهد بعرس فأذن لي في أن أتعجل إلى أهلي قال أفترزوجت قال قلت نعم قال بكرة أم ثيبا قال قلت ثيبا قال فهلا بكرة تلاعبها وتلاعبك قال قلت إن عبد الله هلك وترك علي جوارى فكرهت أن أضمر إليهن مثلهن فقال لا تأت أهلك طروقا قال وكنت على جمل فاعتل قال فلحقني رسول الله صلى الله عليه وسلم وأنا في آخر الناس قال فقال ما لك يا جابر قال قلت اعتل بعيري قال فأخذ بذنبه ثم زجره قال فما زلت إنما أنا في أول الناس يهمني رأسه فلما دنونا من المدينة قال قال لي رسول الله صلى الله عليه وسلم ما فعل الجمل قلت هو ذا قال فبعنيه قلت لا بل هو لك قال فبعنيه قال قلت هو لك قال لا قد أخذته بأوقية اركبه فإذا قدمت فانتنا به قال فلما قدمت المدينة جئت به فقال يا بلال زن له وقية وزده قيراطا قال قلت هذا قيراط زانبيه رسول الله صلى الله عليه وسلم لا يفارقني أبدا حتى أموت قال فجعلته في كيس فلم يزل عندي حتى جاء أهل الشام يوم الحرة فأخذوه فيما أخذوا

Şeklinde uzuncadır. Ancak Ebû Dâvud, bab başlığını ilgilendiren altını çizgili belirttiğimiz kısmı takti' ederek almış, rivayetin diğer kısımları bab başlığını ilgilendirmede için almamıştır.

² *Sünen*, Sıyam, vaktu fitri's-saim, H.no: 2351. bu rivayeti hem Ahmed b. Hanbel'den (*Müsned*, I/54, H.no:383) ve Müsedded b. Müserhed'en alan Ebû Dâvud, *وغيبت الشمس* " زاد مسدد " şeklinde Müsedded'en gelen ziyadeligi sadece burada vermiştir. Bu çaba, önceden oluşturulan bab başlığının altına, sonradan rivayetleri ve ilgili ziyadelikleri belirtme şeklinde olduğunu hatırlatmaktadır.

³ *Sünen*, Hudud, *Fi'l-Haddi yuşfe'u fihi*, H. no: 4374. bu rivayet yine Sünen'in Hudud, *Fi'l-Kat'i fi'l-'ariyyeti iza cuhidet*, H. no: 4397, babında da ihtisaren verilmiştir.

onunla ne de onun hocalarıyla başlamıştır. Ramehürmizi'nin (ö.360) "*el-Musannefûn min ruvati'l-fıkh fi'l-emsar*" isimli bab başlığındaki "Bildiğime gere hadisleri ilk tasnif edip bablara ayıran kimse, Basra'da Rabi' b. Sabih (ö.160)..."¹ İfadeleriyle verdiği isim listesine dair bilgiler, aynı zamanda bab başlıklarının ilk dönemlerde kimler tarafından kaydedildiğini de bize bildirmektedir.

Hâkim en-Nisaburi'nin (ö.405) naklettiği bir rivayet, bablara göre hadis öğretimi, hadislerin bablara göre sorulması ve bunun ne kadar yaygınlaştığını göstermesi açısından dikkat çekicidir. Rivayete göre Muhammed b. Sehl şöyle der;

"Bir namaz vaktinde Halife Me'mun (ö.218) ezanı bekliyordu. Biz de yanında duruyorduk. Elinde yazı takımı olan birisi ona doğru geldi. Ya Emir'el-Mü'minin bu hadis talibi ihtiyaç sahibidir, deyince, Me'mun: filan bab hakkında hangi hadisleri ezber biliyorsun? Diye sordu. Adam o babda hiçbir şey hatırlamadı. Me'mun kendisi "Bana Hüseyim ve Haccac b. Muhammed ve falan kimse rivayette bulundu" diyerek o babdaki rivayetleri hatırlattı. Sonra o adama ikinci bir babla ilgili ne bildiğini sordu. Adam o babla ilgili de hiçbir şey hatırlamadı. Me'mun ona hatırlattı. Sonra yanındakilere dönüp baktı ve: "Biris kalkıp üç günlük bir hadis öğreniminde bulunuyor, sonra da (yardım talebinde bulunarak) ben hadis ehliyim diyor, verin buna üç dirhem", dedi."² Bu rivayet Me'mun döneminde bab başlıklarının hadisler gibi ezbere bilindiğine işaret etmektedir. Ayrıca hadis musannefatının benzer isimlerle zikrettiği bab başlıkları da muhaddislerce ortak olarak tartışıldığına ve bilindiğine dair nakiller bulunmaktadır.³

Sünen'deki bab başlıklarının oluşturulması, beraberinde oluşturulan bölüm başlıklarına uygun bab başlıklarının seçimini de gündeme getirmektedir. Önceki musannefatta bir bölümde yer alan bir bab başlığı, Ebû Dâvud tarafından Sünen'de başka bir bölümde bab başlığı olarak bulunması tercih edilebilmektedir. Mesela Said

¹ Ramehürmüzi, *el-Muhaddisu'l-Fastl*, s.611–614. verilen bilgilerin tamamı şöyledir. Bildiğime göre hadisleri ilk tasnif edip bablara ayıran kimse, Basrada er-Rebi' b. Sabih (ö.160), Said b. EbiArube (ö.156), Yemen'de Abd denilen Halid b. Cemil ve Mamer b.Raşid (ö.153), Mekke'de İbn Cüreyc (ö.150), sonra Kufe'de Süfyan es-Sevri (ö.161), Basra'da Hammad b. Seleme (ö.176), Mekke'de Süfyan b. Uyeyne(ö 198), Şam'da Velid b. Müslim (ö.194), Rey'de Cerir b. Abdilhamid (ö.182), Horasan ve Merv'de Abdullah b. Mübarek (ö.181), Vasıt'ta Hüseyim b. Beşir (ö.183), bu asırda Kufe'de İbn Ebî Zaide (ö.182), İbn Fudayl (ö.196) ve daha sonra Yemen'de Abdurrezzak (ö.211) ve Ebû Kurra Musa b. Tarık (ö.203), Kufe'de de İbn Ebî Şeybe (ö.235) çok bab başlığı kaydetmesi, güzel bir telif ve tertip meydana getirmesiyle taktır.

² Hâkim, *Marifetu Ulumi'l-Hadis*, s.250.

³ Hakim, a.g.e., s.250-254.

b. Mansur'un Sünen'inde Kitabu'l-Cihâd bölümünde *babu salati'l-havf* 'da verdiği 2503 numaralı rivayeti, Ebû Dâvud aynı sened, aynı lafız ve manayla bu rivayeti yine *babu salati'l-havf* içinde 1236 numaralı rivayeti ile ancak Sünen'inin Kitabu's-Salât bölümünde vermeyi tercih etmiştir.¹ Bu husus, bab başlıklarındaki tercihi gösterdiği gibi, babların bulunması gereken bölümlerine dair tercihi de göstermektedir.

Daha önce de belirttiğimiz gibi Ebû Dâvud'un Bedu'l-Vahy, Mukaddime, Vukutu's-Salât gibi bölümlerle Sünen'ine başlamaması ve Taharetle başlaması, onun bölümlerdeki tasnif tertip tarzını ve neyi öncelediğini gösterir. Eserin tasnif metodu ile ilgili bize ipucu verecek başka bir husus ta, bölümler içindeki bab başlıklarının tertibidir. Bize bir fikir vermesi açısından Sünen'deki Kitabu't-Taharet bölümündeki bab başlıklarının nasıl tertip edildiğini ve nasıl bir sıra gözetilerek sıralandığını görmeye çalışalım. Bu bölümde farklılık olmakla birlikte, 140 civarında bab başlığı bulunmaktadır.²

Bölümün isimlendirildiği taharet kelimesi, pislik ve kirden arınma manasında kullanılmıştır. Bölüm başlığının anlamından hareketle, insanın ilk temizlenme ihtiyacı duyduğu şey, tuvalet ihtiyacı ile başlar. Bu konuda da ilk ihtiyaç duyulacak şey, insanların gözünden ırak ve rahat edilebilecek bir mekân akla gelmektedir. Muhtemelen Ebû Dâvud bu nedenle Sünen'inin ilk bölümünü Taharet'le, bölümün ilk bab başlığını da *باب التخلي عند قضاء الحاجة* "Abdest bozarken hali bir mekâna çekilme" şeklinde bir bab başlığı ile başlatmış olabilir.³ İncelendiğinde Taharet bölümünün ilk 24 bab başlığının, tuvalet ihtiyacının giderilmesindeki uygun olan ve olmayan keyfiyet adabıyla ilgili hükümlere medar olan rivayetlerin verildiği başlıklardan oluştuğu görülür. Bu ilk 24 bab başlıkları istinca ile bitirilmiş ve yine pislikten arınma örüntü sıralaması içerisinde, 25. bab başlığı olan *باب السواك* "misvak kullanmak" ile devam ettirilerek 5 bab başlığı verilmiştir. Bir anlam bütünlüğü ve sıralanması çerçevesinde düşünülürse, misvak konusu da ağız temizliği ile ilgilidir. Zira misvak, ağızdaki pis kokuların giderilmesi aracıdır. Aslında beden temizliğini

¹ Önceki musannefattaki bab başlıklarının farklı bölümlerde verilmesine dair diğer örnekler için bkz. Said, *Sünen*, Cihâd, *babu ma cae fi sehmi'n-Nebiiyyi*, H.no:2976 ile Ebû Dâvud, *Sünen*, Harac, İmare, Fey', *babu ma cae fi sehmi's-Safiiyyi*, H.no: 2995; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, Edeb, E yeruddu's-selam vehuve yebulü, H.no:25736 ile Ebû Dâvud, *Sünen*, Taharet, E yeruddu's-selam vehuve yebulü, H.no:16 vd. ayrıca eklerdeki ibn Ebî Şeybe'nin *Musannefi*, Hennad b.Seri'nin *Zühd*'ü, Malik'in *Muvatta*'ı, ve Abdurrezzak'ın *Musannefi* ile Sünen'in rivayet mukayeselerine bakılabilir.

² Bkz. Tezimizin " Bölümlerdeki Bab Sayısı ve Bölümlerin Bab Başlıkları ile Uyumu" başlığına.

³ Hattab es-Subki, *el-Menhelu 'l-Azbu 'l-Mevrud*, 1/22.

hedefleyen bu bablarda, bedendeki öncelikli organlarından başka bir organ olan ağız organının temizliğine geçiş yapılmıştır. Bütün bu bab başlıkları, ibadet için alınacak abdest konusu öncesi yapılacakların sıralanması hedeflemiş, şeklinde görülebilir.

Taharet bölümünün abdest öncesini ilgilendiren 30 bab başlığından sonra, 31. bab başlığı olarak باب فرض الوضوء "abdestin farzları" şeklinde abdest konusuna, farz önceliği ile giriş yapılarak bab tasnifindeki tertip devam ettirilmiştir. İki bab başlığından sonra abdest için gerekli olan suyun temiz olup olmadığı ile ilgili bab başlıklarına geçilmiştir. Suyun durumu ve ne ile abdest alınabileceği bab başlıklarından sonra, abdestin nasıl alınacağı ve abdestle ilgili diğer bab başlıklarına geçilmiştir. Mestlerin kullanımı ile ilgili bab başlıkları da bu çerçevede verilmiştir. باب ما يقول الرجل إذا توضأ "Abdest alınırken okunacak dualar" şeklinde 65. bab başlığıyla abdestin ikmalî, abdestten sonra okunacak dua ile tamamlanmıştır.

Bölüm, باب الرجل يصلي الصلوات بوضوء واحد "Bir abdestle birkaç namaz kılmak" 66. bab başlığıyla, alınmış abdestle ne kadar ibadet yapılabileceği işlenmiştir. Daha sonra da 83. bab'a kadar abdesti bozan ve bozmayan hususları hatırlatan bab başlıkları tertip edilmiştir. Abdest konusuyla ilgili bab başlıklarından sonra, 83. bab başlığı olan باب في الإكسال "Meni çıkmadan yapılan cimanın hükmü" konusu ile gusül abdestini gerektiren hususlar ve cünüp kişinin durumu ile ilgili halleri anlatan bab başlıklarına geçilmiştir. Erkeklerle ilgili bu durumdan sonra, kadınları ilgilendiren hayızla ilgili 103. bab başlığıyla باب في مؤاكلة الحائض ومجامعتها "Aybaşı halindeki kadınla yemek yeme ve bir arada bulunma" şeklinde kadın halleri ile ilgili bab başlıkları 123. bab'a kadar sıralanmıştır.

Ebû Dâvud, namaz önsesi yapılacaklardan su ile temizlikten sonra, suyun bulunmadığı yerde temizliğin toprakla yapılacağı teyemmüm konusuna, باب التيمم şeklinde 123. bab başlığı olarak giriş yapar. Zorunlu abdest ve gusülden sonra da, nafile cinsinden mesnun olan gusül bahsiyle 129. bab olan باب في الغسل يوم الجمعة "Cuma günü gusletmek" şeklinde devam ettirir. 136. bab başlığından itibaren elbiseye isabet eden meni ve çocuk idrarının hükmü, idrarın isabet ettiği yer ve yerin (toprağın) kurumasıyla temizlenmesi, elbise eteğine ve ayakkabıya bulaşan pisliğin hükmü, elbisedeki pislikten dolayı namazın iadesi ve bölümün sonunda da elbiseye bulaşan tükürüğün hükmü şeklindeki bab başlıkları ile bölüm sonlandırılmıştır.

Bab başlıklarının tertibinde gözetilen bir husus ta, yasak ve ruhsatın bulunduğu bir konuda, Ebû Dâvud görüşünce uygun olan rivayetlerin bulunduğu bab başlığını önce verir. Mesela Taharet bölümünde abdest bozarken kibleye dönmenin mekruh oluşuyla ilgili كراهية استقبال القبلة عند قضاء الحاجة bab başlığı önce verilmiş, bu konuda ruhsatın olduğuna dair rivayetlerin bulunduğu الرخصة في ذلك bab başlığı ise, daha sonra verilmiştir.¹

Görüldüğü üzere bölümdeki bab başlıkları geliş güzel tertip edilmemiş ve bir öncelik sırası takip edilmiştir. Burada Sünen'in ilk bölümü olan Kitabu't-Taharet'deki bab başlıklarının tertibi örnek olarak verilmiştir. Sünen'in diğer bölümlerindeki bab başlıklarının da buna benzer bir tarz üzere tertip edildiğini düşünmekteyiz. Bab başlıklarının hadisler gibi ezbere bilindiği ve yaygın olduğu bilinen bir konuda, Ebû Dâvud'un yararlanmadığı düşünülemez.² Ancak Ebû Dâvud'un kendinden önce oluşturulan bab başlıklarından ne kadar yararlandığı ve kendi görüş ve içtihamı ile ne oranda bab başlığı kaydettiğini bilmemiz açısından, önceki musannefatla mukayese yapılması gerekir. Bu nedenle önce Ebû Dâvud'un bab başlığı ile ilgili önceki musannefattan ne kadar yararlandığını görelim.

5.1– Bab Başlıklarının Önceki Musannefatla Karşılaştırılması

Sünen'deki bab başlıklarının önceki musannefatla karşılaştırılması, biri kendi kaynakları ile diğeri de kaynağı olmayan musannefatla olmak üzere iki şekilde düşünülebilir. Sünen'in bab başlıkları yönünden kendi kaynakları ile ve rivayetlerin geçtiği yerlerle yapılacak bir mukayese, Ebû Dâvud'un kendi kaynaklarından ne kadar yararlandığına dair bazı tespitler yapmamıza imkân sağlar. Önceki musannefatla yapılacak bir mukayese, Ebû Dâvud'un ne kadar orijinal bab başlıkları oluşturduğunu ve önceki musannefattan ne oranda yararlandığını gösterecektir.

Sünen'in günümüze ulaşan ve konularına göre tasnif edilmiş kaynaklarında bulunan rivayetlerle yaptığımız mukayesede, rivayetlerin bulunduğu bab başlıkları

¹ Taharet, باب [في] الوضوء من اللين, باب الرخصة في ذلك bab başlığı, باب الوضوء من مس الذكر, babından sonra ذلك bab başlığının gelmesi vd.

² Malzemenin tasnifinde olduğu gibi Buhârî'nin, kitabını bablara taksiminde önceki musannefattan iktibasla ilgili geniş bilgi için bkz. Sezgin, Buhârî'nin Kaynakları, s. 46–48.

belirtilmiş ve bunlar tezimizin eklerinde tablo halinde verilmiştir.¹ Bab başlıklarının mukayesesi sonucunun, rakamsal özetini burada vermeyi uygun buluyoruz. Tablolardaki *aynı*, *farklı*, *kısmen farklı* gibi bazı ifadeler hangi anlamda kullanılmıştır. Buradaki "*aynı*" ifadesi bab başlığının anlam veya lafzının aynı olması, "*farklı*" ifadesi bab başlığının anlam veya lafızlarının farklı şekilde kaydedilmesi, "*kısmen farklı*" ifadesi ise bab başlığının farklı, takdim veya te'hirli, eş anlamlı veya kısmi farklı lafızlarla verilmesi anlamında kullanılmıştır.

Önce Ebû Dâvud'un hocalarına ait kaynaklardaki rivayetlerin bulunduğu **bab başlıklarının mukayesesi**ni, verelim:

SAİD B. MANSUR'UN SÜNEN'İYLE MUKAYESESİ Toplam = 35 rivayet	Rivayet Sayısı 19 rivayet 5 rivayet 11 rivayet	Babın Anlamı Farklı Aynı Aynı	Babın Lafzı Farklı Aynı Kısmen farklı
İBN EBİ ŞEYBE'NİN MUSANNEF'İYLE MUKAYESESİ Toplam = 60 rivayet	Rivayet Sayısı 17 rivayet 9 rivayet 34 rivayet	Babın Anlamı Farklı Aynı Aynı	Babın Lafzı Farklı Aynı Kısmen farklı
HENNAD B. SERİ'NİN K. ZÜHD'Ü İLE MUKAYESESİ Toplam = 7 rivayet	Rivayet Sayısı 6 rivayet 1 rivayet	Babın Anlamı Farklı Aynı	Babın Lafzı Farklı Aynı
DARİMİNİN SÜNEN'İYLE MUKAYESESİ Toplam = 2 rivayet	Rivayet Sayısı 1 rivayet 1 rivayet	Babın Anlamı Aynı Aynı	Babın Lafzı Aynı Kısmen farklı

Sünen'deki hocalarına ait bu 104 rivayetin 16 tanesinin anlam ve lafız bakımından aynı, 46 tanesinin anlam bakımından aynı, lafız bakımından kısmen farklı, 43 rivayetin ise hem mana hem lafız itibarıyla farklı bab başlıklarından oluştuğu görülmüştür. Bu tespitler, Ebû Dâvud'un Sünen'indeki bab başlıklarını oluştururken, sadece kendi kaynaklarındaki bab isimleriyle yetinmediğini, bab başlıklarının oluşturulması ve isimlendirilmesinde kendi katkısının da olduğunu göstermektedir.

Ebû Dâvud'un hocalarının dışında Sünen'de kullandığı kaynak eserlerdeki rivayetlerin, bulunduğu bab başlıklarının mukayesesi de şöyledir:

¹ Bkz. Ekler, Ek-6, Ek-7, Ek-8, Ek-9, Ek-10 . Bu tablolarda rivayetlerin mukayesesi belirtilmiş, bab başlıklarının mukayesesi belirtilmemiştir. Ancak okuyucu tarafından verilen bu bab başlıklarının mukayese edilmesi imkânı bulunmaktadır

MAMER B. RAŞİD'İN K. CAMİ'İ İLE MUKAYESESİ Toplam =125 rivayet	Rivayet Sayısı 68 rivayet 13 rivayet 44 rivayet	Babın Anlamı Farklı Aynı Aynı	Babın Lafzı Farklı Aynı Kısmen farklı
SAİD B. EBİ ARUBE'NİN K.MENASİK'İYLE MUKAYESESİ Toplam = 2 rivayet	Rivayet Sayısı 1 rivayet 1 rivayet	Babın Anlamı Farklı Aynı	Babın Lafzı Farklı Farklı veya kısmi
MALİK B. ENES'İN MUVATTA'IYLA MUKAYESESİ Toplam= 288 rivayet	Rivayet Sayısı 119 rivayet 36 rivayet 133 rivayet	Babın Anlamı Farklı Aynı Aynı	Babın Lafzı Farklı Aynı Kısmen farklı
ABDULLAH B. VEHB'İN K. CAMİ'İYLE MUKAYESESİ Toplam =2 rivayet	Rivayet Sayısı 2 rivayet	Babın Anlamı Aynı	Babın Lafzı Kısmen farklı
ŞAFİİ'NİN el-ÜMM'Ü İLE MUKAYESESİ Toplam =3 rivayet	Rivayet Sayısı 2 rivayet 1 rivayet	Babın Anlamı Farklı Aynı	Babın Lafzı Farklı Kısmen farklı
ABDURREZZAK'IN MUSANNEF'İYLE MUKAYESESİ Toplam= 154 rivayet	Rivayet Sayısı 91 rivayet 10 rivayet 53 rivayet	Babın Anlamı Farklı Aynı Aynı	Babın Lafzı Farklı Aynı Kısmen farklı

Ebû Dâvud'un hocaları dışında Sünen'de kaynak olarak kullanılan bu 6 eserde tespit edebildiğimiz Sünen'deki rivayetlerin sayısı 574'dür. Bu 574 rivayetin 59 rivayetin bulunduğu bab başlıklarının, anlam ve lafız bakımından aynı, 234 rivayetin kısmen farklı, verildiği görülmüştür. 281 rivayetin de hem mana hem lafız bakımından farklı bab başlıklarından oluştuğu tespit edilmiştir. Bu kaynaklar arasında rivayetlerin bulunduğu bab başlıklarının mana ve lafız bakımından Sünen'e en çok uyumlu görülen kaynağın, Malik'in *Muvatta'*ı olması dikkat çekicidir. Babların tasnif ve isimlendirilmesi bakımından, Ebû Dâvud'un en çok yararlandığı kaynak, *Muvatta'*dır. Bu husus, *Muvatta'*nın hicri üçüncü asırdaki babların tasnif ve isimlendirilmesinde orijinalliğini koruduğunun göstergesi olarak kabul edilebilir.

5.2– Bab Başlıklarının İfade Edilmesinde İzlenen Metot

Sünen'deki bab başlıklarının ifade edilmesinde takip edilen usulü, şekil ve anlam bakımından olmak üzere iki şekilde görmek mümkündür. Gruplandırıdığımız bu iki şekli örnekleriyle görmeye çalışalım.

5.2.1– Bab Başlıklarının Şekil Bakımından İfade Edilişi

Sünen'deki bab başlıkları incelendiğinde, genellikle kısa ve anlaşılır tarzda olduğu görülür. Ancak bazı bab başlıkları çok uzun verilmiş, bazı bab başlıkları da isimlendirilmemiş ve *babun* şeklinde belirtilmiş, bazıları soru halinde verilmiş ve bazı bab başlıkları da *men kale* "şöyle diyenlerin" şeklinde isimlendirilerek tasnif edilmiştir. Bütün bunları şöyle sıralayabiliriz;

a—Sadece konunun ismini veren kısa bab başlıkları

Bu bab başlıklarında konu ile ilgili bir hüküm ifadesi bulunmamakta ve sadece muhtevastaki rivayetlerin hangi konuyla ilgili olduğu belirtilmiştir. Bunlar bazen tek lafızlı omuştur. Mesela Taharet bölümünde *babu's-sivak*, *babu't-teyemmüm*. Salât bölümünde *babu't-teşehhüd*, *babu'd-dua*, *babu'l-istihare*. Menâsik bölümünde *babu't-telbid*, *babu'l-ihsar*, *babu'l-mültezem*, *babu'l-umra*, *babu'l-veda*, *babu't-tahsib* vd. Bazen de bu gibi bab başlıkları konuyu kayıtlandırıcı veya nitelendirici lafızlarla iki veya daha fazla lafızlı bir şekilde, olabilmektedir. Mesela Taharet bölümünde *babu'l-bevli kaimen*, *babu'l-istitari fi'l-helai*, *babun fi'l-istincai bi'l-mai* ve daha fazla lafızlı şeklinde bulunan bab başlıkları gibi.

b— Belli bir konuda fikhî konu anlatan uzun başlıklı bablar

Sünen'de bulunan en uzun bab başlığı iki tanedir. Bunlar Sünen'in Salât bölümünde, korku namazına dair değişik tariflerde bulunanların delilleriyle ilgili bab başlıklarıdır. En uzun bab başlıkları şöyledir: باب من قال يقوم صف مع الإمام وصف وجاه العدو فيصل بالذين يلونه ركعة ثم يقوم قائما حتى يصلي الذين معه ركعة أخرى ثم ينصرفون فيصفون وجاه العدو وتجيء الطائفة الأخرى فيصل بهم ركعة ويثبت جالساً فيتمون لأنفسهم ركعة أخرى ثم يسلم بهم جميعاً (Korku namazında) safın biri imamın arkasında dururken diğer saf düşmana karşı durur. İmam arkasındaki saffa bir rekât namaz kıldırdıktan sonra ayağa kalkıp beklerken, cemaat kendi başına bir rekât daha kılarak gider ve düşman karşısında saf bağlar. Bunun üzerine diğer saf gelir ve imam onlarla da bir rekât kılar ve oturarak beklerken her iki saf da kendi başlarına bir rekât daha namaz kılarlar. Sonra imamla birlikte her iki saf beraberce selâm verirler, diyen kimselerin babı.¹ Diğer başlık da, باب من قال يكبرون جميعاً وإن كان مستدبري القبلة ثم يصلي بمن معه ركعة ثم يأتون مصاف أصحابهم ويجيء الآخرون فيركعون لأنفسهم ركعة ثم يقبل الطائفة التي كانت مقابل العدو فيصلون لأنفسهم ركعة والإمام قاعد ثم يسلم بهم كلهم جميعاً (Korku namazında) kıbleyi arkasına bile almış olsalar (her iki

¹ Sünen, Salât, 383 (Mizzi'nin babları numaralandırmasına göre) veya Salatu's-Sefer, 13 (Mu'cemu'l-Müfehres'e göre)

saftakiler de) tekbiri hep beraber alırlar, imam arkasındakilere bir rekât kıldırınca (düşman karşısında bulunan) arkadaşlarının yerine giderler. Bu sefer onlar (imamın arkasına) gelince kendileri yalnız başına bir rekât daha kılarlar. İmam bir (ikinci) rekâtı de yeni gelenlerle beraber kılar. Bunlar (kılamadıkları) rekâtı imam otururken yalnız başına kılarlar, sonra imam hepsiyle beraber selam verir diyenler babı." ¹

Korku namazıyla ilgili yapılan tariflerdeki ifadeler, Ebû Dâvud tarafından aynı lafızlarla verilince, her iki bab başlığı da uzunca isimlendirilmiş olmaktadır.

c—İsimlendirilmeksizin sadece *babun* şeklinde varlığı kabul edilen bab başlıkları

Sünen'in bazı matbu nüshalarında *babun* şeklinde başlıksız verilen dört bab tespit edilebilmiştir. Bunların birincisi Taharet bölümünün Concordance'ye göre 62. bab M. Avvame tahkikli Sünen baskısında 63. bab başlığıdır. Bu şekildeki bab başlığı diğer Sünen baskılarında bulunmamaktadır. İkincisi Salât bölümünün M. Avvame tahkikli Sünen baskısındaki 346. bab başlığıdır. Bu şekildeki isimsiz bab başlığı da diğer Sünen baskılarında bulunmamaktadır. Üçüncüsü, bütün matbu Sünen baskılarında Menâsik bölümünün 6. bab başlığıdır. Fakat yaptığımız karşılaştırmada bu bab başlığı ve muhtevastaki tek rivayet olan 1732 numaralı rivayet, Sünen'in Reisulkuttab yazma nüshasında bulunmamaktadır.² Kanatimizce bu bir ravi tasarrufu olmalıdır. Dördüncüsü de M. Avvame tahkikli Sünen baskısındaki Edeb bölümünün *babu husnü'z-zann*'dan sonra gelen 91. bab başlığıdır. *Babun* şeklinde kaydedilen isimsiz bu bab başlığı da diğer matbu Sünen baskılarında bulunmamaktadır.

Bu dört bab başlığındaki rivayetlerin metinlerine baktığınızda, birinci metinde³ abdestle ilgili ayakkabılara ve ayaklara mest ile ilgili farklılıkta bir tercih yapılmadan sanki iki metin birleştirilerek verilmiştir. Bu durum rivayeti muzdarib kılmaktadır.⁴ İkinci rivayet, namazdaki amellerin en faziletlisinin kıyamı uzun olmasıyla ilgilidir.⁵ Üçüncü rivayet, hacetmek isteyen acele etmesiyle ilgilidir.⁶ Dördüncü rivayet ise, Hac bölümünün *el-Mu'tekif yedhulu'l-beyte li hacetihi* bab

¹ *Sünen*, Salât, 385 (Mizzi'nin babları numaralandırmasına göre) veya Salatu's-Sefer, 15 (Mu'cemu'l-Müfehres'e göre)

² *Sünen*, Reisulkuttab yazması, Menâsik, vr.148-a ile 170-b arası.

³ *Sünen*, Taharet, 62, H.no: 160.

⁴ Azimabadi, *Avnu'l-Mabud*, I/277–278

⁵ *Sünen*, Salât, 12, H.no: 1449.

⁶ *Sünen*, Salât, 6, H.no: 1732.

başlığında verilen 2470 numaralı rivayetin tekrarıdır. Rivayet hüsn-i zan ile ilgilidir. Kanaatimizce bir önceki rivayetin bab başlığı olan *babu husnū'z-zann* başlığında olması gerekirken, ravi veya müstensihlerin bir hatası olarak ayrı bir bab başlığında verilmesinden kaynaklanmaktadır.

Bu karşılaştırma ve incelemeden sonra diyebiliriz ki, Sünen'in bazı matbu nüshalarında sadece *babun* şeklinde isimsiz kaydedilen bab başlıklarının tamamı, Sünen'in erken dönem diyebileceğimiz yazma Reisulkuttab nüshasında yer almamaktadır.¹ Bu husus, Sünen nüshalarının okunması ve üzerinde haşiye şeklinde yapılan açıklama ve eklentilerle sonradan Sünen'e dâhil edildiğini veya rivayet nüshalarındaki farklılıklardan kaynaklandığını göstermektedir. Bu durum, elimizdeki Sünen metninin tespit edilebilecek erken dönem Sünen yazma nüshaları kullanılarak ortak bir metnin oluşturulmasına dair ayrı bir çalışma yapılmasını gerekli kılmaktadır.

d—Soru halinde isimlendirilmiş bab başlıkları: Sünen'deki bab başlıklarından bazıları soru edatı ile isimlendirilmişlerdir. Bunları alfabetik olarak örnekleriyle şöyle sıralayabiliriz:

أ : Hemze edatı ile soru yapılan bab başlıkları. Mesela " باب أيرد السلام وهو يبول ؟ Küçük abdest bozarken selam alınabilir mi? babı"² " باب إذا خاف الجنب البرد أيتيم ؟ Soğuktan (dolayı hastalanacağından) korkan cünüp kişi teyemmüm edebilir mi? babı" vd.³

أين : Eyye edatı ile soru yapılan bab başlıkları. Mesela " باب المصلي إذا خلع نعليه أين يضعهما ؟ " Namaz kılan ayakkabılarını çıkardığında nereye koyabilir? Babı" vd.⁴

أي : Eyyü edatı ile soru yapılan bab başlıkları. Mesela " باب أي الليل أفضل ؟ Gecenin hangi (dilimi) daha faziletlidir? Babı" vd.⁵

كم : Kem edatı ile soru yapılan bab başlıkları. Mesela " باب في كم تصلي المرأة ؟ Kadın (en az) kaç elbise içinde namaz kılabilir? babı" vd.⁶

كيف : Keyfe edatı ile soru yapılan bab başlıkları. Mesela " باب كيف التكشف عند الحاجة كيف "Abdest bozarken nasıl soyunulur? Babı" vd.⁷

¹ Bkz. Sünen, yazma, Reisulkuttab (İst. Süleymaniye Ktp.) : No:145/1, tam ve 363 varak, hicri 492.

² Sünen, Taharet, 8.

³ Sünen, Taharet, 126, ayrıca bkz. 43; Vasâya, 16; Diyat, 6, 7, 11, 12 vd.

⁴ Sünen, Salât, 90, ayrıca bkz. 104, 304; Zekât, 8; Sıyam, 78; Cenâiz, 57 vd.

⁵ Sünen, Salât, 312, ayrıca bkz. Menâsik, 71; Cihâd, 84 ; 'Itk, 14 vd.

⁶ Sünen, Salât, 85, 326, ayrıca bkz. Zekât, 20, 26; Cenâiz, 66; Diyat, 18 vd.

⁷ Sünen, Tahret, 6, 63, ayrıca bkz. Salât, 3, 70, 71 , 28, 141, 156, 180; Menâsik, 27 vd.

باب متى يؤمر الغلام بالصلاة : *Meta* edatı ile soru yapılan bab başlıkları. Mesela "Çocuğa namaz kılması ne zaman emredilir? babı" vd.¹

باب من أحق بالإمامة ؟ : *Men* edatı ile soru yapılan bab başlıkları. Mesela "İmamlığa kim daha layıktır? babı" vd.²

باب العروض إذا كانت للتجارة هل فيها زكاة : *Hel* edatı ile soru yapılan bab başlıkları. Mesela "Ticaret mallarında zekât gerekir mi? babı" vd.³

e—Sadece şart cümlesiyle isimlendirilmiş bab başlıkları

Mesela "Abdestin bozulmasında şüphe ederse, babı". Bu şekilde isimlendirilmiş şart cümlesinin cevabı, rivayetlere bırakılmıştır.⁴

f—Başka görüşlerin delilleriyle isimlendirilen ve onlara cevabî bab başlıkları

Bu bab başlıkları genellikle, Şöyle diyenlerin babı (باب من قال), ...görenlerin babı (باب من رأى), ...terk edenlerin babı (باب من ترك), ...mekruh görenlerin babı (باب من كره), ...ruhsat verenlerin babı (باب من رخص), ...rivayet edenlerin babı (باب من روى) gibi ifadelerle isimlendirilmiş bab başlıklarıdır.⁵ Bunların, fikhî görüşlerin dayandığı delilleri olan rivayetlerin bab başlığını oluşturmak için tasnif edilmiş ve bu şekilde isimlendirildikleri anlaşılmaktadır. Aynı zamanda bu başlıklar, muhaliflerine cevap verme niteliğini de taşımaktadır. Bu türlü bab başlıkları, Ebû Dâvud'un Sünen'ini tasnif amaçlarından birisinin de, fikhî görüş sahipleri ve mezheplerin konuyla ilgili delillerini, aynı zamanda bu vesileyle onlara cevap vermek olduğunu göstermektedir. Bu husus, Ebû Dâvud'un taassuptan uzak ve objektif bir hadisçi kimliğini yansıtmaktadır.

g—Ayet ile isimlendirilen bab başlıkları: Sünen'deki bazı bab başlıkları bazı ayetlerden oluşturulmuştur. Bu şekildeki Sünen'de bulunan bab başlıkları, mesela Buhârî'nin el-Camiu's-Sahih'indeki kadar yaygın değildir. Mesela باب في قوله تعالى الزاني

¹ *Sünen*, Salât, 26, ayrıca bkz 272, 280, 296 ; Zekât, 16, 19; Menâsik, 28, 29; Talak, 21 vd.

² *Sünen*, Salât, 61, ayrıca bkz Talak, 26 ; Cenâiz, 56 vd.

³ *Sünen*, Zekât, 3, ayrıca bkz 23, Talak, 22 ; Cihâd, 2 vd.

⁴ *Sünen*, Taharet, 68, ayrıca bkz Salât, 10, 217, 237, 241, 294, ; Talak, 23, 28 vd.

⁵ Mesela Sünen'in Salât bölümünden bazı bab başlıkları şöyledir; باب من رأى الاستفتاح بسبحانك اللهم وبحمدك , باب من ترك القراءة في صلاته , باب من رأى التخفيف فيها , باب من جهر بها , باب من لم ير الجهر بيسم الله الرحمن الرحيم , باب من قال بعد التسليم , باب من قال يتم على أكبر ظنه , باب من كره القراءة بفاتحة الكتاب إذا جهر الإمام , بفاتحة الكتاب , باب فيمن قال ليلة إحدى وعشرين , باب من رخص فيهما إذا كانت الشمس مرتفعة , باب من قال يركع ركعتين , من قال أربع ركعات , باب من روى في السبع الأواخر bu tür örnekleri çoğaltmak mümkündür.

"Allah Taala'nın 'Zina eden erkek, zina eden kadından başkasıyla evlenemez,' (Nur/3) kelamıyla ilgili bab" gibi.¹

h—Hadis metni ile isimlendirilen bab başlıkları: Sünen'deki bazı bab başlıkları bazı hadis metinleri ile isimlendirilmiştir. Sünen'de bu tür kullanımlar az da olsa bulunmaktadır. Mesela, "كل صلاة لا يتمها صاحبها تتم من تطوعه" (Hz. Peygamber'in 'Eksik kılınan her namaz, nafîle namazla tamamlanır,' hadisi babı"²

5.2.2— Bab Başlıklarının Anlam Bakımından İfade Edilişi

Sünen'deki bab başlıkları mukayeseli bir tetkikten geçirildiği takdirde, bunların ya önceki musannefattan aynı lafızlarla yahut ta aynı anlamda fakat farklı lafızlarla veya takdim tehirlî şekilde alındığı, bazı bab başlıklarının da Ebû Dâvud'un kendi içtihadı ile oluşturulduğu görülecektir. Bab başlıklarının oluşturulmasında, hangi lafızlar tercih edilirse edilsin, Ebû Dâvud tarafından tercih edilen bu başlıkların, aynı zamanda arzu ettiği anlamın da tercih edildiği manasına gelir. Bab başlıklarının anlam bakımından ifade ediliş tarzlarını da şöyle sıralayabiliriz:

a—Anlamı açık ve konusu anlaşılır bab başlıkları: Bu tür bab başlıklarındaki rivayetlerde bahsedilen konunun ne olduğu, açık ve net anlaşılır bir şekilde isimlendirilerek ifade edilmiştir. Yani kısaca rivayetlerde verilmek istenen ana fikir, anlaşılır bir biçimde bab başlıklarında ifade edilmiştir. Mesela Sünen'deki باب التخلي عند قضاء الحاجة (Abdest bozarken (insanlardan uzak sakin) bir yere çekilmek), باب الرجل يتبوء لبوله (Küçük abdest yapmak için yer aramak), باب ما يقول الرجل إذا دخل الخلاء (Kişinin helâya girerken yapacağı dua) gibi ilk bab başlıkları³ buna örnek verilebilir. Sünen'deki bab başlıklarının çoğu bu tarzdadır.

b—Bir önceki babın devamı niteliğindeki veya önceki baba atıfta bulunan bab başlıkları

Sünen'deki bazı bab başlıkları, bir önceki bab başlığında belirtilen hükümdeki farklılığın verilmesi ile ilgili باب الرخصة في ذلك (Bu konudaki ruhsat babı) şeklinde kısaca ifade edilmiştir. Bu tarz bab başlıkları, muhtevastaki rivayetler veya bir önceki bab başlığı görülmeden, doğrudan açık ve net bir ifade ile de

¹ Sünen, Nikâh, 5. Ayrıca bkz Sıyam, 2; Cihâd,23; Libas, 32, 33, 36, 37 vd.

² Sünen, Salât, 148. Ayrıca bkz Buyu', 8 vd.

³ Sünen, Taharet, 1, 2, 3 vd.

isimlendirilmediklerinden dolayı rivayetleri görülmedikçe anlaşılmamaktadır. Sünen'de, bunların sayıları azdır.¹ Bu tarz bab başlıkları, Sünen'in kaynaklarında da bulunduğu için Sünen'e mahsus orijinal bir ifadelendirme tarzı değildir.² "Bu konudaki gerekliliğin ısrarı babı" (باب التشديد في ذلك),³ tarzında ifade edilen bab başlıkları da, rivayetleri veya tabi olduğu bir önceki bab başlığı bilinmedikçe, ilk etapta anlaşılmayan bab başlıklarındandır.

c-Rivayetleri görülmedikçe neyin kastedildiği anlaşılmayan bab başlıkları

Sünen'de net ifade edilmeyen bazı bab başlıkları bulunmaktadır. Mesela *Cinayetten (katlden) umulan (mağfiret) babı* باب ما يرجى في القتل başlığında⁴, neyin kastedildiği net olarak anlaşılmamaktadır. Bab başlığını okuyunca, katlden ne umulur? Nasıl ve kim için mağfiret umulur? gibi sorular aklımıza gelmektedir. Bu bab başlığının anlaşılmasında, bir kapalılık görülmektedir. Şarihler de bu bab başlığını anlamakta güçlük çekmişler ve bab başlığının ifade ettiği mânâ konusunda, iki görüş ileri sürmüşlerdir. Bunlardan biri, maktulün öldürülmesiyle katlandıkları sıkıntı ve kederden dolayı velilerine verilmesi umulan ecir, diğeri ise, bizzat öldürülenlere verilmesi umulan ecirdir.⁵

d—Ebû Dâvud'un kanaatini yansıtan bab başlıkları

Bunlar, *babu'n-nehy*, *babu terki*, *babu kerahiyyeti* gibi ifadelerle başlayan bab başlıklarıdır. Ebû Dâvud bununla bab başlığına olumsuzluk anlamını vermek istemiş veya caiz olmayan, yapılmaması gereken ve yapılması çirkin görülen konularda, olumsuz kanaatini bab başlığına yansıtmak istemiştir. Mesela Cenâiz bölümündeki *babu kerahiyyeti zebh 'inde'l-kabr* bab başlığında Mamer b. Raşid'en (Musannefu Abdurrezzak'tan) gelen باب الصبر والبكاء والنياحة bab başlığındaki bir rivayeti⁶, Ebû Dâvud aynı bölümde, fakat باب كراهية الذبح عند القبر "*kabrin yanında kurban kesmenin mekruh olması*" bab başlığında vermiştir.⁷ Bu bab başlığı "*kabir yanında kurban kesmek*" şeklinde de isimlendirilebilirdi. Ancak Ebû Dâvud bu

¹ *Sünen*, Taharet, 5, 70, 77, 130, 135; Salât, 159, 168; Zekât, 40; Siyam, 29, 52, 72; Cihâd, 20, 31, 134, 142; Buyu', 16; Libas, 11, 20; Tereccül, 15; Edeb, 76 ve 87.

² Malik'in *Muvatta'*ı, Abdurrezzak'ın *Musannefi*, Darimi'nin *Sünen*'inde bu tarz bab başlıkları bulunmaktadır. Ebû Dâvud gibi Buhârî, Tirmizi ve İbn Mace de bu gibi babları tanıf etmişler.

³ *Sünen*, Taharet, 76.

⁴ *Sünen*, Fiten ve Melâhim, 7.

⁵ Seharenfuri, *Bezu'l-Mechud*, XVII/184.

⁶ Mamer, (Musannefu Abdurrezza, 3/560), Cenâiz, es-Sabr ve'l-Büka' ve'n-Niyaha, H.no: 6690.

⁷ *Sünen*, Cenâiz, Kerahiyyeti zebh 'inde'l-kabr, H.no: 3222.

başlığın anlamını bir hüküm bildirecek şekilde *kerahiyyet* lafzıyla anlamlandırmak istemiştir.

e—Görüşü doğrultusunda delil olarak isimlendirilmiş bab başlıkları: Bu gibi başlıkların başına delil kelimesi getirilerek anlamlandırma yoluna gidilmiştir. Mesela İbn Ebi Şeybe'in Musannef'in Edeb bölümünde "*Ma zükira min alame'ti'n-nifak*" başlığında haklı olarak münafıklığın alametleri ile ilgili verdiği bir rivayeti¹, Ebû Dâvud Sünne bölümünde "*ed-Delil ala ziyadeti'l-iman ve nuksanih*" bab başlığı altında verir². Bu tarzıyla Ebû Dâvud, bab başlığını delil olarak anlamlandırmayı ve muhaliflerine kendi görüşünü ispat cihetine gitmeyi hedeflemiştir.³

İster önceki musannefattan aynen seçilsin veya kısmi değişiklik yapılsın, ister tamamen orijinal oluşturulsun, şekil ve anlamlandırma bakımından da nasıl isimlendirilirse isimlendirilsin, bütün bu bab başlıklarına dönemin ilmi ve fikri hareketlerin yansıdığı görülür. Dolayısıyla bu yansımanın keyfiyeti ile daha çok hangi bölümlerde olduğunun tespiti, Sünen'in tasnifini ve değerini bilmemiz açısından önem arz etmektedir.

6 – İlmi ve Fikri Hareketlerin Bab Başlıklarına Yansıması

Ebû Dâvud'un hadislerini bab başlığındaki muhtevaya göre seçip tasnif ettiği ve hadislerin seçiminden önce bab başlıklarını isimlendirdiği Sünen'i, bölüm başlıklarından sonra bab başlıklarıyla öne çıktığı görülür. Ebû Dâvud'un fikhî, kelami ve felsefi düşüncenin olgunlaştığı, fikhî ve itikadî mezheplerin oluştuğu, taraflar arasında ilmi ve ideolojik münakaşaların olduğu bir ortamda yaşadığı ve yetiştiği bilinmektedir. Dönemin ilmi ve fikri hareketleri, Ebû Dâvud'un hadisçi olmasına ve ahkâma dair bir eser tasnif etmesine etkide bulunduğu gibi, bu etkinin tasnif edilen eserin bab başlıklarına yansımaması mümkün değildir.

Dönemindeki ilmi ve fikri hareketlerin bab başlıklarına olan etkisini genel olarak, fikhî görüş ve ihtilafları, kelami görüş ve münakaşaları, siyasi görüş ve münakaşaları şeklinde taksim edebiliriz. Bunların bab başlıklarına yansımasını genel

¹ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, Edeb, babu ma zükira min alame'ti'n-nifak, H.no: 25610.

² *Sünen*, Sünne, Delil ala ziyadeti'l-iman ve nuksanih, H.no:4688.

³ Diğer örnekler için bkz. *Sünen*, Sünne, 11; Bu rivayetle Ebû Dâvud, yapılan olumsuz amel ile imanın eksileceğini, böylece amelin de imanın bir parçası olduğunu rivayetlerle ispat etmek istemiştir. Bu, aynı zamanda Ebû Dâvud'un kendi itikadî görüşünü de yansıtmaktadır.

olarak ifade etmekten ziyade, maddeler halinde sıralayarak Sünen'deki bab başlıklarına ne kadar yansıdığını, örnekleriyle görmeyi daha uygun buluyoruz.

6.1 – Fıkhi Görüş ve İhtilafların Bab Başlıklarına Yansıması

Sünen'in, kendinden sonraki birçok fikhî mezhep ve ekoller arasında kabul gördüğü bilinmektedir. Bu husus, bu çevrelerin kendi görüşlerine yakın konu başlığı ve rivayetleri Sünen'de bulabilmeleriyle yorumlanabilir. Nitekim bizzat Ebû Dâvud kendisi, Sünen'inde Süfyan-i Sevri, İmam Malik ve İmam Şafii'nin fikhî konuları ile ilgili meselelerin bulunduğunu belirtmektedir.¹

Sünen'deki ibadet, muamelat ve ukubat bölümlerindeki birçok bab başlığı, fikhî görüş ve ihtilafları yansıtmaktadır. Mesela İmam şafii'nin el-Umm adlı eserindeki باب التسمية على الوضوء bab başlığını² Sünen'de³ aynı lafızla, باب غسل الرجلين bab başlığını⁴ Sünen'de⁵ aynı lafızla, باب غسل الرجلين bab başlığını⁶ Sünen'de⁷ aynı lafızla görmekteyiz. Fikhîn Sünen'deki bab başlıklarına yansıdığı bu gibi örnekleri arttırmak mümkündür.

Sünen'de fikhî ihtilafların yansıdığı birçok bab başlığı da bulunmaktadır. Bu türlü bab başlıklarında, "... söyleyen kimselerin babı" şeklinde isimlendirilerek fikhî görüş sahipleri ve mezheplerin konuyla ilgili farklı görüşlerinin dayandığı deliller verilmiştir. Bu bab başlıklarından bazıları şöyledir:

باب من روى أن المستحاضة تغتسل لكل صلاة "Müstehazanın her namaz için yıkanacağı rivayetini nakledenlerin babı",⁸

باب من قال تجمع بين الصلاتين وتغتسل لهما غسلا "Müstehaza iki namazı birleştirir ve iki namaz için bir gusül eder diyenler(in delili olan rivayetler) babı",⁹

¹ Ebû Dâvud, *Risale* (Selas Resail içinde), s.46.

² Şafii, *el-Umm*, I/34.

³ *Sünen*, Taharet, 25.

⁴ Şafii, *el-Umm*, I/42.

⁵ *Sünen*, Taharet, 48.

⁶ Şafii, *el-Umm*, I/38.

⁷ *Sünen*, Taharet, 58.

⁸ Aynî, *Şerhu Süneni Ebî Dâvud*, II/72. Ayni bu bab başlığında belirtilen rivayetin varlığını kabul etmemektedir.

⁹ Aynî, *Şerhu Süneni Ebî Dâvud*, II/81. Ayni bu bab başlığındaki görüşün Ebû Hanife, Süfyan es-Sevri, el-Hasen el-Basri'nin görüşü olduğunu belirtir. Ebû Dâvud'un *men kale* ifadesiyle kastettiği kişilerin bunlar olduğu anlaşılmaktadır.

"(Müstehaza) bir temizlikten diğer temizliğe kadar gusleder diyenlerin (dayandığı rivayetler) babı",

"(Müstehaza) öğleden öğleye gusleder diyenlerin (dayandığı rivayetler) babı",

"Namaza sübhaneke duası ile başlanacağına dair görüş belirtenlerin babı",¹

"Bismelenin açıktan okunmasını gerekli görmeyenlerin babı",

"Bismelenin açıktan okunmasını gerekli görenlerin babı",

"İmam açıktan okuduğu zaman, (imama uyanın) fatihayı okumasını mekruh görenlerin (delilleri) babı",

"(Kıldığı rek'at adedinde şüphe eden) zann-ı galibine göre tamamlar diyenlerin (delilleri) babı", gibi bab başlıkları², fikhî ihtilafların yansımasıyla isimlendirilmiş bab başlıklarındandır. İlgili örnekleri arttırmak mümkündür.³

Tabiin devrinden sonra Ehl-i Rey ve Ehl-i Hadis mücadelesinin, muhaddislerle fakihler arasındaki bir mücadeleye dönüştüğü⁴ bilinmektedir. Bu mücadelenin etkisi, bir hadisçi olarak Ebû Dâvud'un eliyle Sünen'indeki, ilk bakışta ilgi kurmakta zorluk çektiğimiz ilim bölümündeki bab başlıklarına da yansıdığı görülmüştür. Mesela Ebû Dâvud, konu ve meseleler hakkında sadece reyle hareket edip fetva verenlere karşı, görüşünü "fetva vermekten kaçınma babı" باب التوقي في الفتيا ile ifade ederek bab başlığına yansıtmıştır.⁵ Aslında bu bab başlığı, Ebû Dâvud'un fikhî görüş belirtmenin temel metodu ile ilgili düşüncesidir.

Fikhî ihtilafların yansıdığı bab başlıklarının, özellikle rey taraftarı olarak bilinen Ebû Hanife ve mensuplarına cevap mahiyetinde tasnif edildiği görülmüştür. Ebû Dâvud bu gibi bab başlıklarında, muhaliflerin delillerini tenkit ederek kendi görüşünün yanında bu delillerin zayıf olduğunu orta koymaya çalışmıştır.

¹ Aynî, *Şerhu Süneni Ebî Dâvud*, III/390. Aynî, Sübhaneke duasının okunmasıyla ilgili rivayetlerin zayıf olduğuna dikkat çeken Ebû Dâvud'u tenkit ederek bunun okunmasıyla ilgili rivayetleri savunur. Bab başlığındaki *men kale* lafzıyla ifade edilen'in Ebû Hanife ve talabelerinin olduğu anlaşılmaktadır.

² *Sünen*, Taharet, 111, 112, 113, 114; Salât, 123, 125, 126, 138, 199 vd.

³ *Sünen*, Taharet, 88, 115, 116.; Salât, 111, 112, 113, 114, 199, 262, 268, 282–288, 323, 351; Menasik, 72; Talak, 20, 32; Sıyam, 3, 7 vd.

⁴ Ünal, *İ. Ebû Hanife'nin Hadis Anlayışı*, s. 36.

⁵ *Sünen*, İlim, 8.

Namaz bölümündeki *babu men lem yezküri'r-refa' 'inder-ruku'* başlığında verilen, iftitah tekbirinin dışında ellerin kaldırılmayacağını belirten rivayet, Ebû Hanife ve Kufe'lilerin delilidir. Ebû Dâvud bu konuyla ilgili rivayeti verdikten sonra, "Bu hadis uzunca bir hadisten özetir ve bu lafızlarla da sahih değildir" değerlendirmesinde bulunur.¹ Ebû Dâvud'un bu bab başlığı ve rivayetlerini vermediği gayesinin, muhalif olduğu görüşün delilinin zayıflığını ortaya koymak olduğu net anlaşılmaktadır.

6.2—Kelami Görüş ve Münakaşaların Bab Başlıklarına Yansıması

Sünen'de tasnif edilen bazı bab başlıkları sayesinde, Ebû Dâvud'un dönemindeki aktif kelami ve fikir hareketleri hakkında bilgi sahibi olduğu ve bu münakaşalarda yer aldığı anlaşılmaktadır. Hatta yer yer isim vermek suretiyle kelami hareketlerin görüşlerine karşı reddiye tarzında tenkitlerde de bulunmuştur. Bundan dolayı bab başlıklarında Mürcie, Cehmiyye, Mutezile ve Havaric (Harici) gibi itikadî mezheplerin isimleri geçmektedir. Sünnet karşıtı kabul edilen bazı mezhep sahipleri de, ehl-i heva isimlendirmesiyle yer alır.

Sünen'deki kelami görüş ve münakaşaların yansıdığı bab başlıklarını, Hadisçilerin kelami görüşünü yansıtan ile Hadisçilerin dışında kalan görüş sahiplerine hadisçilerin cevabını yansıtan bab başlıkları olmak üzere iki kısımda görmek mümkündür. Şimdi bunları kısımlara ayırarak örnekleriyle görelim.

6.2.1—Hadisçilerin Kelami Görüşünü Yansıtan Bab Başlıkları

Ehl-i Hadis taraftarı olarak Ebû Dâvud, döneminde münakaşa konusu edilmiş akaidle ilgili meselelerdeki görüşünü, Sünen'inin daha çok *Sünne* bölümündeki bab başlıklarına yansıtmıştır. Nadir de olsa, bazı görüşlerini diğer bölümlerin bab başlıklarına da yansıttı görülür. Bu görüşlerini şöyle sıralamak mümkündür:

a—Fikir ayrılıklarında Ehli Sünnete tabi olma ve sünnetin hucciyeti görüşü.

Sünnet bölümündeki Sünnetin mahiyetinin açıklanması babı veya diğer bir isimlendirme ile Peygamberden sonra ümmetin tefrikaya düşmesi babı² (باب تفريق الأمة)

¹ *Sünen*, Salât, 116–117, H.no: 748. Babın 749 ve 750 numaralı rivayetlerindeki Hanefilere delil olacak lafın diğer rivayetlerde bulunmadığını belirtir.

² *Sünen*, Reisulkuttâb yazma, vr.281-a. yazma nüshadaki "Peygamberden sonra ümmetin tefrikaya düşmesi babı" başlık olarak rivayetlerle daha uyumlu olduğu söylenebilir.

(بعد النبي - باب شرح السنة)¹ başlıkları bu hususu yansıtan başlıklardır.² Mesela Sünnet'in gerekliliği babı (باب في لزوم السنة) başlığında, Hz. Peygamber'e (a.s.) Kur'an'la birlikte bir benzerinin daha verildiği, haram helal konusunda sadece Kur'an'la yetinip ve Peygamber'in sünnetine başvurma gereği duymayacak insanların ortaya çıkabileceği, Hz. Peygamber'in (a.s.) bazı şeyleri haram kılabilceği, dinde bulunmayan ihdas edilmiş bir şeyin batıl ve merdud olduğu, idarecilere itaat edilmesi gerektiği, Hz. Peygamber'in (a.s.) sünnetine ve ona tabi olan halifelerin sünnetine uymaları gerektiği, taşkınlık yapanların helak olacağı ve yapılmaması gerektiği rivayetleri nakledilmiştir.³

Bu bölüm başlıkları ve muhtevasında tasnif edilen rivayetler, hadisçilerin itikadî görüşlerini anlatan ve yansıtan bazı başlıklardır. Bu görüşe göre, sünnet'in haram helal konusunda Kur'an kadar otorite ve delil olduğu, yani sünnetin hucciyeti, ehl-i sünnet dışındaki fırkaların bid'at ehli oldukları ve kurtuluşa erecek fırkanın da ehl-i sünnet ve'l-cemaat olduğu görüşüdür. Yine buna göre peygamberin sünneti ile birlikte halifelerin uygulamaları da delil ve yol göstericidir. Genel prensip olarak idarecilere itaat ve taşkınlıktan uzak durmak esastır. Dine aykırı düşünce sahiplerine selam vermeyi terk etme babı (باب ترك السلام على أهل الأهواء) başlığında verilen rivayetler⁴, Rasulullah'ın (a.s.) emirlerini dinlemeyen kimselerle selam ve ilişkinin kesilebileceğine delil kullanılmış ve dolayısıyla sünnet çizgisinden sapan bid'at ehliyle de selam ve ilişkinin kesilmesinin evleviyetle caiz olabileceğine delil getirilmiştir.

b—Kur'an'daki müteşabih ayetler konusu

Kur'andaki müteşabihlere uyma ve tartışmanın nehyi babı (باب النهي عن الجدل) başlığında, Kur'an'daki müteşabih ayetler konusunda tartışmanın ve bu ayetlerden yorum çıkaranların bilgilerine tabi olmanın yasak olduğu nakledilmektedir. Birçok manaya ihtimali olup bu manalardan birini tayin veya tercih edebilmek için harici bir delile ihtiyacı olan ayetler, müteşabih kabul edilen ayetlerdir.⁶ Ebû Dâvud'a göre bu ve benzeri ayetlerde bilgisi olmayan kişinin -

¹ *Sünen*, Sünne, 1.

² *Sünen*, Sünne, 1, H.no: 4596 ile 4597.

³ *Sünen*, Sünne, 6, H.no:4604, 4605, 4606, 4607, 4608.

⁴ *Sünen*, Sünne, 4, H.no: 4601, 4602..

⁵ *Sünen*, Sünne, 2.

⁶ İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, XII/503–505.

buradaki bilgiden maksat, hadis bilgisidir- kendi görüşüne göre yorum yapmaması gerekir ve caiz görülmemiştir. Ebû Dâvud, bu görüşünü de, Bilgisi olmadığı halde Allah'ın kitabı hakkında konuşma babı (باب الكلام في كتاب الله بغير علم)¹ başlığında ifade etmiştir. Bu yasakla ilgili görüş daha da ileriye götürülerek, "Kur'an-i Kerim hakkında *mira'* (المراء) küfürdür" rivayetiyle, Kur'an hakkında münakaşanın yasak olması babı (باب النهي عن الجدل في القرآن)² başlığına yansımıştır. Ancak bu babda verilen rivayette geçen *mira'* (المراء) kelimesinin hem kuşku ve şüphe, hem de münakaşa ve tartışma manalarında kullanıldığını belirten Hattabi, bu rivayeti "Kur'an-ı Kerim'den şüphe etmek küfürdür" şeklinde anlaşılması gerektiğini belirtmektedir.³

c— Kur'an'ın Allah kelamı oluşu ve mahlûk olmaması

Ebû Dâvud, Kur'an hakkındaki görüş babı (باب في القرآن) başlığında beş rivayet nakletmiş⁴ ve bu rivayetlerin Kur'an'ın Allah kelamı (sözü) olduğu ve mahlûk olmadığının delili olduğunu bizzat kendisi açıklama yaparak belirtmiştir.⁵

d—İmanın artıp eksilmesi konusu ve iman amel meselesi

İmanın artıp eksilebileceğinin delili babı (باب الدليل على زيادة الإيمان ونقصانه)⁶, başlık ve muhteva itibarıyla, imanın artma veya eksilme kabul etmeyeceği görüşünde olan Mürcie'ye karşı bir reddiye olmakla birlikte, Ebû Dâvud'un bab başlığında kullandığı delil lafzıyla, imanda artma veya eksilmenin olduğu görüşünün delilini göstermektedir. Ebû Dâvud'un bab başlığına yansıttığı bu görüşü, hadisçilerin genel görüşüdür. Ebû Dâvud bu çizgideki görüşünü, bu babları tasnif ederek belirtmiştir.

İmanın artıp eksilebileceğinin delili babındaki rivayetler incelendiğinde, imanda keyfiyet (nitelik) bakımından bir artma veya eksilmenin olabileceği vurgulanmıştır. Bu yönüyle imanın amel ile artabileceği, amelin terki veya günahın işlenmesi ile de imanın eksilebileceği belirtilmiştir. Hatta "Müminlerin iman bakımından en olgun olanları ahlak bakımında en güzel olanlarıdır"⁷ rivayetiyle, imanın artmasını olgun iman şeklinde belirtmiştir.

¹ *Sünen*, İlim, 5.

² *Sünen*, Sünne, 5, H.no:4603.

³ Hattabi, *Mealimu's-Sünen*, IV/275.

⁴ *Sünen*, Sünne, 22, H.no: 4734 – 4738 arası.

⁵ *Sünen*, Sünne, 22, H.no: 4737'de Ebû Dâvud'un açıklaması şöyledir: قال أبو داود هذا دليل على أن القرآن ليس بمخلوق

⁶ *Sünen*, Sünne, 16.

⁷ *Sünen*, Sünne, 16, H.no: 4682.

Ebû Dâvud'un bu bab başlığında Zühri'nin "De ki; Siz iman etmiş olmadınız, fakat İslam olduk deyin"¹ ayetiyle ilgili "Biz bu ayetin İslam'ın kelime-i şهادet (getirmek) olduğu ve imanın da bununla amel etmek olduğu anlamına geldiğine inanırdık,"² yorum ve anlamını naklederek, amelin imandan olduğu görüşünü belirtmek istemiştir. Bu bab başlığı, aynı zamanda amelin imandan olduğunu kabul etmeyen Mürcie'ye karşı bir reddiye de kabul edilebilir. Bu bab başlığındaki münafıklığın alametleri ile ilgili rivayet ve günahları işleyenlerin iman bakımından durumlarıyla ilgili rivayetler de,³ iman amel çerçevesinde imanın artması veya eksilmesine vesile olan hususlar olarak değerlendirilmektedir.

e—Ru'yet konusu (Allah ahirette müminler tarafından görülecektir.)

Ebû Dâvud döneminde hadisçilerle kelamcılar arasında münakaşa konusu olan *rü'yetullah* meselesi, Sünen'de (Allah'ı ahirette) görme babı (باب في الرؤية),⁴ şeklinde konu başlığına yansımıştır. Ebû Dâvud, Ehl-i Hadis çizgisinde ve kendi görüşü olarak bu bab başlığında üç rivayet nakletmektedir. Bu rivayetlerde ay veya güneşin görülmesi gibi, Allah Taala'nın da ahirette müminler tarafından görülebileceğine dair deliller belirtilmektedir.⁵ Bu rivayetler hadisçilerin delilleri olduğu gibi, aynı zamanda *rü'yetullah* konusunda hadisçilerin ehl-i bidat diye nitelendirdikleri mu'tezili düşünce sahiplerine de bir reddiye mahiyetindedir.

f—Kader konusu

Kader konusuyla ilgili tartışma, Ebû Dâvud'dan önce olduğu gibi, onun döneminde de gündemdeki yerini korumuştur. Çünkü o da dönemindeki hadisçiler gibi konuyla ilgilenmiş, onun bu ilgisi, Sünen'inde Kader babı (باب في القدر)⁶ başlığında bir konu başlığı tasnif etmesini gerektirmişti. Kader meselesi, itikadî bir konu olmakla birlikte, siyasi ihtiras ve uygulamalar nedeniyle, idari ve siyasi düşüncenin bir malzemesi olarak ta kullanılabilmekteydi. Kader meselesinin menşei, mahiyeti, tarafların delilleri ve tartışmaların tarihi seyri ve arka planı, konumuzun sınırlarını aşan bir husustur. Ancak ön bilgi bakımından, kaderle ilgili görüşleri hatırlayalım

¹ Hucurat(49), 14.

² *Sünen*, Sünne, 16, H.no: 4684.

³ *Sünen*, Sünne, 16, H.no: 4686- 4690 arası.

⁴ *Sünen*, Sünne, 20.

⁵ *Sünen*, Sünne, 20, H.no:4729, 4730, 4731.

⁶ *Sünen*, Sünne, 17.

İnsanın hiçbir şeye gücü yetmeyeceğinden dolayı, Allah'ın yarattığı fiilleri işlemeye mecbur olduğunu savunan cebri görüşe göre, fiiller ve mükellefiyet cebirle olunca, sevap ve azab da cebridir. Bu görüş Cehm b. Safvan ve ona tabi olanların görüşüdür. Onlara katıksız Cebriye de denilmiştir.¹ Kulların fiillerinde özgür olduğunu söyleyen ve Cebriyye'nin muhalifi olanlar, kaderi inkâr anlamına gelmesinden dolayı Kaderiye diye isimlendirilmişlerdir. Mutezile de bu konuda Kaderiyye'yi takib ettiği için, Kaderiyye olarak isimlendirilmiştir.²

Sünen'de kader konusundaki bab başlığında 20 rivayet nakledilmiş ve bu rivayetlerle Ehl-i Hadisin görüşü delillendirilmiştir. Babın ilk rivayeti "Kaderiye, bu ümmetin Mecusileridir. Şayet hastalanırlarsa onları ziyaret etmeyin ve ölürlerse de cenazelerinde bulunmayın," rivayetidir.³ Bu rivayetle, kaderi inkâr edenlere karşı nasıl bir tavır sergilenmesi gerektiği belirtilmiştir. Sonraki rivayette, kaderi inkâr edenlerin Deccal'ın ordusunu teşkil edeceği belirtilmiştir. Deccal yalancı biri olacağı için, muhtemelen kader inkârcılarının da yalancılıklarından dolayı Deccal ile yakınlaştırılmış olabilir.

Kader babındaki diğer rivayetlerde de, insanoğlunun saîd veya şakî olduğu, cennet veya cehennem ehli olduğu, Hızır'ın öldürdüğü çocuğun yaşasaydı kâfir olacağı, Allah katında onun yazgısında mevcut olduğu belirtilmiş,⁴ Cibril hadisi olarak bilinen rivayette imanın tarifinde Allah'a, meleklerine, kitaplarına peygamberlerine, ahiret gününe inanmayla birlikte, hayrıyla şerriyle kadere inanma da vurgulanmış, rivayetin farklı lafızları ve ziyadelikler belirtilmiştir.⁵ Übeyy b. Kab'dan nakledilen bir rivayette kadere inanmadıkça cennete girilemeyeceği kaydedilmiş,⁶ Ubade b. Samit'ten de kıyamet kopuncaya kadar olacak her şeyin kaderi Allah tarafından kaleme yazdırıldığı⁷ nakledilmiştir.

Kader babı başlığında Hz. Musa'nın Hz. Âdem'e "Bizi ve kendini cennetten çıkarmana seni zorlayan ne idi?" sorusuyla meydana gelmiş tartışmasını hikâye eden

¹ Şehristani, Ebû'l-Feth Muhammed b. Abdilkerim, *el-Milel ve'n-Nihal*, I/85–86 (thk. Muhammed Seyyid Geylani), Daru'l-marife, Beyrut-t.y.

² Şehristani, a.g.e., I/43.

³ *Sünen*, Süne, 17, H.no:4691. Bu rivayetin Sünen'deki senedinde bir problem görülme de, metin açısından izahı güç ve problemli görülmektedir. Bu rivayet ayrıca bütün tarikleriyle incelenmelidir.

⁴ *Sünen*, Süne, kader, H.no: 4694, 4696, 4703, 4704, 4705, 4706, 4707, 4708, 4709.

⁵ *Sünen*, Süne, kader, H.no: 4695, 4697, 4698.

⁶ *Sünen*, Süne, kader, H.no: 4699.

⁷ *Sünen*, Süne, kader, H.no: 4700.

rivayette, Hz. Âdem'in "Hakkımda daha önce Allah tarafından takdir edilen bir şey hususunda beni nasıl kınarsın?" itirazıyla Hz. Musa'ya galip geldiği nakledilmiştir.¹ Bununla Hz. Âdem'in cennetten çıkarılmasının onun kaderinde olduğu ve takdir edileni yaptığı vurgulanır. Babın son rivayetinde de kaderiyyecilerle sosyal münasebetin kesilmesi tavsiyesi nakledilmiştir.²

Ebû Dâvud, Eyman ve Nüzur bölümünde Nezr'in (adak adamanın kerahiyyeti) nehyi babı (باب النهي (كراهية) النذر)³ isminde tasnif ettiği babında naklettiği iki rivayet, adağın (kaderde olan) hiçbir şeyi değiştiremeyeceği ile ilgilidir.⁴ İşte dönemin kader meselesiyle ilgili tartışma, Sünen'in bu iki bab başlığına yansıdığı görülmektedir. Küçükken ölen müşrik çocuklarının ahiretteki durumu ile ilgili Süne bölümünde "Müşrik çocuklarının (ahitetteki) durumu babı" (باب في ذراري المشركين)⁵ şeklinde bir bab tasnif edilmiştir. İyi veya kötü hiçbir ameli olmayan müşrik bir aile, çocuğunun cennetlik veya cehennemlik olması bakımından yapılan ilmi tartışmaya katılan Ebû Dâvud, konuyla ilgili görüşlerini naklettiği rivayetlerle belirtmiştir.

g—Ahiret ve ahvali

Ebû Dâvud, ahiret ve ahvaliyle ilgili itikadî görüşlerini Sünen'in *Sünne* bölümündeki bab başlıklarına şöyle yansıtmıştır. Öldükten sonra dirilme ve Sur'un üfürülmesi babı (باب في ذكر البعث والصور)⁶, Cennet ve Cehennem'in yaratıldığına dair rivayetler babı (باب في خلق الجنة والنار)⁷, Havz konusundaki rivayetler babı (باب في الحوض)⁸, Kabir ve kabir azabındaki sorgu babı (باب المسألة في القبر وعذاب القبر)⁹, Mizan (ahirette amellerin tartılması) babı (باب في ذكر الميزان)¹⁰ ve Şefaath hakkındaki (rivayetler) babı (باب في الشفاعة)¹¹.

¹ *Sünen*, Sünne, kader, H.no: 4702.

² *Sünen*, Sünne, kader, H.no: 4710.

³ *Sünen*, Eyman ve Nüzur, 21, H.no: 3287 ve 3288.

⁴ *Sünen*, Eyman ve Nüzur, 21, H.no: 3288. rivayetin metni şöyledir: "Adak adamak, benim takdir etmediğim bir şeyi insanoğluna getirmez. Fakat kendisi için takdir ettiğim şeye iletir. Adakla cimriden mal çıkarılır. Cimri, önceden vermediğini o adağı üzerine verir."

⁵ *Sünen*, Sünne, 18, (bu babda H.no:4711- 4720 arası olmak üzere 10 rivayet bulunmaktadır.)

⁶ *Sünen*, Sünne, 24, (bu babda H.no: 4742 ve 4743 olmak üzere 2 rivayet bulunmaktadır.)

⁷ *Sünen*, Sünne, 25, (bu babda H.no:4744 olmak üzere bir rivayet bulunmaktadır.)

⁸ *Sünen*, Sünne, 26, (bu babda H.no:4745– 4749 arası olmak üzere 5 rivayet bulunmaktadır.)

⁹ *Sünen*, Sünne, 27, (bu babda H.no:4750 – 4754 arası olmak üzere 5 rivayet bulunmaktadır.)

¹⁰ *Sünen*, Sünne, 28, (bu babda H.no:4755 olmak üzere bir rivayet bulunmaktadır.)

¹¹ *Sünen*, Sünne, 23, (bu babda H.no:4739, 4740, 4741 olmak üzere 3 rivayet bulunmaktadır.)

Bu bab başlıkları Ebû Dâvud'un ahiret ve ahvali ile ilgili itikadî görüşünü yansıttığı gibi, Cennet ve Cehennem'in şu anda yaratıldığını, havzı, kabir ve kabir azabındaki sorguyu, mizanı, şefaati kabul etmeyen Cehmiyye ve kısmen Mu'tezileye karşı da, bir reddiye ve cevap mahiyetinde tasnif edilmiş başlıklar olarak görülmelidir.

h—Peygamberler arasında üstünlük konusu

Peygamberler arasında tercihin olup olmayacağı tartışmasının bir sonucu ve gereği olarak Ebû Dâvud bu konuyu, Peygamberler (a.s.) arasında tahyir konusu babı (باب في التخيير بين الأنبياء عليهم الصلاة والسلام)¹ ismiyle Sünen'in *Sünne* bölümünde bir bab tasnif etmiştir. Bablarda verilen rivayetlerde, Peygamberler arasında peygamberlik hususunda fark olmadığı, özellik ve bazı faziletler hususunda farklılık olabileceği vurgulanmıştır.

ı—Peygamber ashabının fazileti ve fazilet sırası

Kelami fırkalar arasında, özellikle Şia taraflarınca sahabenin fazileti ve fazilette önceliği ile ilgili yapılan tartışmalara, Ebû Dâvud tasnif ettiği bab başlıklarıyla iştirak etmiştir. Bu tartışmaların etkisiyle Sünen'in *Sünne* bölümünde, (Sahabe) faziletlerinin derecelendirilmesi babı (باب في التفضيل)² Rasulullah'ın (a.s.) ashabının faziletine dair babı (باب في فضل أصحاب النبي صلى الله عليه)³ Rasulullah'ın (a.s.) ashabına sövmenin nehyi babı (باب في النهي عن سب أصحاب رسول الله صلى الله عليه)⁴ isimleriyle bab başlıkları tasnif etmiştir.

Yukarıda başlıklar altında sıraladığımız ve Sünen'deki Ebû Dâvud'un şahsında hadisçilerin akaide dair görüşünü yansıtan bab başlıkları, aynı zamanda muhaliflerine bir cevap ve reddiye niteliğinde olduğu da düşünülmelidir. Fakat Ebû Dâvud, Ehl-i Hadis dışındaki bazı kelami fırkaların isimlerini vererek, görüşlerine karşı daha belirgin ve açık lafızlarla reddiye mahiyetinde bab başlıkları da tasnif ettiği görülür. İşte reddiye maksadıyla tasnif edilen bab başlıklarını, ismi belirtilen fırka isimlerine göre ayrıca vermek istiyoruz.

¹ *Sünen*, *Sünne*, 14, (bu babda H.no:4668- 4675 arası olmak üzere 8 rivayet bulunmaktadır.)

² *Sünen*, *Sünne*, 8, (bu babda H.no:4627- 4631 arası olmak üzere 5 rivayet bulunmaktadır.)

³ *Sünen*, *Sünne*, 10, (bu babda H.no:4657 olmak üzere tek rivayet bulunmaktadır.)

⁴ *Sünen*, *Sünne*, 11, (bu babda H.no:4658 ve 4659 olmak üzere 2 rivayet bulunmaktadır.)

6.2.2—Ehl-i Hadis Dışındaki Görüşleri Reddeden Bab Başlıkları

Hız. Osman'ın katledilmesi üzerine birbirine karşı iki fırka zuhur etmiştir. Bunlardan biri Hız. Ali'yi tekfir eden Havaric, diğeri de onun imametini, ismet sıfatını, hatta nübüvvetini iddia eden Rafıza fırkalarıydı. Sahabe asrının sonlarına doğru Abdullah b. Zübeyir ve Abdulmelik'in idareleri sırasında, Mürcie ve Kaderiye, tabiin asrının başlarında ve Emevi hilafetinin sonlarına doğru Cehmiyye ve Müşebbihe-Mücessime bidat fırkaları zuhur etmişti.¹ Bu fırkalar, Ehl-i Hadis tarafından bidat ehli olarak nitelendirilmiştir.

Ebü Dâvud, Ehl-i Hadis dışındaki kelami, siyasi-dini görüş sahipleri olan fırkaları, Ehl-i Heva diye nitelendirir ve onlara karşı ilk tavrı, onlarla sosyal münasebetlerin kesilmesi, hatta onlara selam bile verilmemesi gerektiği şeklindedir. Yani bidat ehline selam verilmesini caiz görmez. Bu görüşünün bir yansıması olarak ta Sünen'in *Sünne* bölümünde, "Dine aykırı düşünce sahiplerine selam vermeyi terk etme babı" (باب ترك السلام على أهل الأهواء)² isminde bir konu başlığı tasnif etmiştir. Diğer bazı bab başlıklarıyla da, Mürcie, Cehmiyye, Mu'tezile ve Harici'lere karşı reddiye mahiyetinde konu başlıkları tasnifinde bulunmuştur. Bu fırkalar ve hakkındaki bab başlıkları şöyledir:

a—Mürcie'ye reddiye³

Haricilik ve Mutezile'nin büyük günah işleyen kimse hakkındaki görüşlerine karşı tez olarak doğan bu mezhebin temel görüşü, büyük günah işleyen kimsenin (mürtekib-i kebirenin) durumunun Allah'a bırakılması gerektiği yönünde olduğu için, bu mezhebin mensuplarına, ümit verenler veya hükmü ahirete bırakarak erteleyenler olmak üzere "Mürcie" denmiştir.⁴

Mürcie'ye göre kişi hakkıyla inandıktan sonra işlediği günah, imanına zarar vermez. Çünkü iman, bir bilgi ve dil ile ikrar etme işidir. Bir başka anlatımla Mürcie, amelin imanın bir parçası olmadığını, imanda artma ve eksilme olamayacağı kanaatindedir. Yine Mürcie'ye göre Allah vaat ettiği şeyden caymaz, ama

¹Koçyiğit, Talat, *Kelamcılarla Hadisçiler Arasındaki Münakaşalar*, TDV Y.Ankara–1984, s.101-103.

²*Sünen*, Sünne, 4, (bu babda H.no:4601 ve 4602 olmak üzere 2 rivayet bulunmaktadır.)

³ Tezimizin Mürcie, Cehmiyye, Mu'tezile ve Harici'lere karşı reddiye mahiyetinde konu başlıklarını oluşturmamızda, Kamil Çakın hocamızın, *Buhârî'nin Mürcie ile İman Konusunda Tartışması*, isimli makalesi bize kılavuz olmuştur. Bu makale için bkz. AÜİFD, XXXII, 183–198, Ankara–1992.

⁴ Mürcie kavramı ile ilgili geniş bilgi için bkz. Kutlu, Sönmez, *Türklerin İslamlaşma Sürecinde Mürcie ve Tesirleri*, T.D.V.Y. II.bsk. Ankara–2002, s.28-39.

tehdidinden dönebilir.¹ Mürcii akidenin esaslarını, büyük günah problemi, amel-iman ilişkisi, imanda istisna, imanın tanımı, imanda artma ve eksilme, imanda eşitlik, iman İslam ilişkisi, va'd ve vaid şeklinde sıralamak mümkündür.²

Hicri birinci asırdan beri var olan irca düşüncesi, hicri üçüncü asırda Ebû Dâvud döneminde de gündemdeki yerini korumuş ve düşünceleri etrafında tartışmalar cereyan etmiştir. Hadisçilerle aralarındaki tartışmanın bir sonucu olarak, irca düşüncesine karşı çıkış ve reddiye mahiyetinde, hadis musannefatında bab başlıkları tasnif edilmiştir. Bu karşı çıkış düşüncesi, Ebû Dâvud'un Sünen'indeki İrca (düşüncesini) reddeden rivayetler babı (باب في رد الإرجاء),³ İmanın artıp eksilebileceğinin delili babı (باب الدليل على زيادة الإيمان ونقصانه),⁴ iyiliği emretmek ve kötülükten sakındırma babı (باب الأمر والنهي)⁵ şeklinde yansımıştır.

Ebû Dâvud, tasnif ettiği "İrca (düşüncesini) reddeden rivayetler babı" başlığında naklettiği rivayetlerde, imanın *la ilahe illallah* kavlini ikrar ve amelden ibaret olduğunu, Allah'a imanın kelime-i şahadetle birlikte namaz, zekât, oruç ve ganimet mallarının beşte birini vermek olduğunu, kul ile küfür arasındaki perdenin namaz kılmak olduğu belirtilmiştir. Bu rivayetlerle Ebû Dâvud, Mürcie'yi imanın tarifi, mahiyeti, iman-amel münasebetleri konusunda tenkit ettiği görülmektedir.

b—Cehmiyye ve Mu'tezile'ye reddiye

"Cehmiyye, Cehm b. Safvan'ın (ö.125) görüşlerini benimseyenlere verilen addır. Cehmiyye ilahi sıfatlar konusunda Müşebbihe ve Mücessime'ye bir tepki olarak doğmuş ve şu itikadî görüşleri benimsemiştir:

Allah Taala yaratıklara nisbet edilen âlim (bilen), hay (diri), semi'(işiten) ya da ilim, hayat, sem' gibi isim ve sıfatlarla nitelenemez. Kur'an yaratılmıştır. Allah'ın dünyada ve ahirette görülmesi mümkün değildir. İnsanın amellerini yazan melekler, kabir azabı, münker ve nekir'in sorgulaması, mizan, sırat ve şefaât yoktur. Allah'ın ilmi sonradan meydana gelmiştir (hâdistir). Cennet ve cehennem henüz yaratılmamıştır ve dünya gibi geçicidir. İnsanda irade hürriyeti ve fiili yapma gücü yoktur. Fiillerin insana nispet edilmesi mecazîdir. İman, Allah'ı, Peygamberi ve onun

¹ Ataç, Ali, *İslamda İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, III/390.

² Kutlu, a.g.e.,s.101-147.

³ Sünen, Süne, 15, (bu babda H.no: 4676, 4677 4678 olmak üzere 3 rivayet bulunmaktadır.)

⁴ Sünen, Süne, 16, (bu babda H.no: 4679 – 4690 arası olmak üzere 12 rivayet bulunmaktadır.)

⁵ Sünen, Melâhim,17, (bu babda H.no:4336 – 4347 arası olmak üzere 12 rivayet bulunmaktadır.)

getirdiklerini kalben bilmek (marifet)ten ibarettir. Kalbin tasdiki, dilin ikrarı ve amel imandan bir parça değildir."¹

Sünen'de tasnif edilen, Kur'an hakkında münakaşanın yasak olması babı (باب باب في)² Kader babı (باب في القدر)³ ve (Allah'ı ahirette) görme babı (باب في)⁴ yanında, *Sünne* bölümündeki Cehmiyye (ve Mutezile) babı (باب في الجهمية)⁵ ve Cehmiyye'in (görüşlerini) reddeden rivayetler babı (باب في الرد على الجهمية)⁶ konu başlıkları Cehmiyye ve Mu'tezile'ye karşı tasnif edilmiş bablardır.

Ebû Dâvud'un Cehmiyye (ve Mutezile) babı başlığında verdiği rivayetlere göre, Allah'ın sıfatları vardır, Allah'ın saltanatı) arşın üzerindedir, Allah'ın görme ve işitme sıfatı vardır, O işitici ve görücüdür. Ebû Dâvud, babda bulunan rivayetlerin sonunda "Bu, Cehmiyye fırkasını reddetmektedir", açıklamasında bulunarak, bab başlığının tasnif nedenine işaret etmektedir. Ayrıca Ebû Dâvud, kıyamet ve ahvali ile ilgili tasnif ettiği Cennet ve Cehennem'in şu anda yaratıldığı, havz, kabir ve kabir azabındaki sorgu, mizan, şefaet konularıyla ilgili bab başlıklarında da Cehmiyye'ye karşı cevap vermektedir.

c—Harici'lere reddiye

Haricilik, Hz. Ali ile Muaviye arasında geçen Sıffin Savaşı'nda sonra, halife tayini işi hakeme bırakılınca ortaya çıkmıştır. Hz. Ali ordusundaki bazı kimseler onu terk edip, ordusundan ayrılmışlar ve Hz. Ali'ye isyan etmişlerdir. Bu kimselere, isyan edenler ve karşı gelenler anlamında olmak üzere *Havaric* denmiştir. Haricilere göre, halife (devlet başkanı) seçmek, mü'minler için bir vecibe değildir. Devlet başkansız da olabilir. Günah işleyen devlet başkanına itaat edilmez, görevine hemen son verilir. Haricilere göre ameller imanın bir parçasıdır. Dini vecibeleri terk eden veya günah işleyen kimse mü'min değil, kâfirdir. Bu sebeple Hz. Osman, Ali, Muaviye ile Cemel ve Sıffin savaşına katılanları günah işlediler diye kâfir saymışlardır.

Mu'tezile'nin tevhid prensibinin etkisinde kalarak mastar kalıbındaki ilim, kudret vb. sübuti sıfatların ezeliğini kabul etmeyen, Allah'ı zatıyla âlim, kadir... sayan İbaziyye, Kur'an'ın mahluk (yaratılmış) olduğunu, günahkar kimse için her

¹ Kılavuz, Ahmet Saim, *İslamda İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, 1/274–275.

² Sünen, Sünne, 5.

³ Sünen, Sünne, 17.

⁴ Sünen, Sünne, 20.

⁵ Sünen, Sünne, 19, (bu babda H.no:4721– 4728 arası olmak üzere 8 rivayet bulunmaktadır.)

⁶ Sünen, Sünne, 21, (bu babda H.no: 4732 ve 4733 olmak üzere 2 rivayet bulunmaktadır.)

hangi bir şefaatin söz konusu edilemeyeceği, Allah'ın ahirette görülmeceğini ileri sürmüştür.¹ Ebû Dâvud bu fırka ile ilgili görüşünü, Sünne bölümündeki "Hariciler hakkındaki rivayetler babı" (باب في الخوارج)² ile "Haricilere karşı savaşma hakkındaki rivayetler babı" (باب في قتال الخوارج)³ başlıklarına yansıtmış ve bab başlıklarındaki rivayetlerde ifade etmiştir.

"Hariciler hakkındaki rivayetler babı" başlığındaki rivayetlerde, İslam cemaatinden uzaklaşan kimsenin İslam'dan çıkacağı, devlet başkanlarının ganimetler hususundaki gayri adil davranışları karşısında sabırlı olmanın daha hayırlı olduğu, devlet başkanlarının bu uygunsuz davranışlarını dili ve kalbiyle reddedenlerin kurtuluşa ereceği, onların durumuna razı olanların ise aynı vebale ortak olacakları, namaz kılan devlet başkanlarıyla da savaşılmaması, Müslümanların birlik beraberliğini bozanların kılıca hedef olacağı vurgulanmıştır.⁴

"Haricilere karşı savaşma hakkındaki rivayetler babı" başlığındaki rivayetlerde, Haricilerle savaşanlara Allah'ın vadinin olduğu, Peygamber'imizin (a.s.) ganimet taksimine karşı gelen ve ona kaba davranan birinin soyundan bazı insanların türeyeceğini, bunların okudukları Kur'an'ın gırtlaklarından aşağı inmeyeceği, İslamiyet'ten çıkacakları, putperestleri bırakıp Müslümanları öldürmeye çalışacakları ve onların Ad kavminin tepelendikleri gibi tepelenmesi gerektiği, onların öldürülmesi gerektiği, bu insanların kılık olarak ta saçlarını dipten tıraş ettikleri, ağızları güzel laf edecekleri, Hz. Ali tarafından harici olarak isimlendirilen ve bu sıfatlara sahip insanların öldürüldüğü belirtilmektedir.⁵ Her iki babda Haricilerle ilgili verilen rivayetlerde, bunları Kur'an okuduğu, ibadetlerini yaptığı, ancak Hz. Peygamber'e karşı geldikleri, İslami prensiplerle amel etmedikleri, müşriklerden ziyade Müslümanların aleyhinde ve Müslümanlarla savaşan bağnaz insanlar oldukları ifade edilmiştir.

¹ Kılavuz, a.g. Ansiklopedi, II/197-198.

² Sünen, Sünne, 30, (bu babda H.no: 4758 – 4762 arası olmak üzere 5 rivayet bulunmaktadır.)

³ Sünen, Sünne, 31, (bu babda H.no:4763 – 4770 arası olmak üzere 8 rivayet bulunmaktadır.)

⁴ Sünen, Sünne, 30, (bu babda H.no: 4758 – 4762 arası olmak üzere 5 rivayet bulunmaktadır.)

⁵ Sünen, Sünne, 31, (bu babda H.no:4763 – 4770 arası olmak üzere 8 rivayet bulunmaktadır.)

6.3—Siyasi Görüş ve Münakaşaların Bab Başlıklarına Yansıması

Ebû Dâvud döneminde fırkalar arasında tartışılan konulardan birisi de, hilafet konusuydu. Şia, bu meseleyi hep gündemde tutma çabası içine girmiştir. Hz. Osman ve Hz. Ali'nin şehit edilmeleri, fitne ve iç karışıklıkların zuhuru, beraberinde yeni ilmi ve fikri meselelerin doğmasına neden olmuş ve Ebû Dâvud döneminde de devam ede gelen hilafet etrafındaki bu ilmi ve siyasi münakaşalar, Sünen'de tasnif edilen bazı bab başlıklarına yansımıştır. Ebû Dâvud bu konudaki görüşlerini *Sünne* bölümündeki, Halifeler hakkındaki (rivayetler) babı (باب في الخلفاء),¹ Ebu Bekr'in (r.a.) halife seçilmesi babı (باب في استخلاف أبي بكر رضي الله عنه),² Fitne konusunda konuşmamaya işaret eden rivayetler babı (باب ما يدل على ترك الكلام في الفتنة),³ Fitneyi körüklemenin nehyi babı (باب النهي عن السعي في الفتنة)⁴ başlıklarına yansıtmış ve görüşünü naklettiği rivayetlerle delillendirmiştir.

7 – Ahlakî Düşünce ve Kaygının Bab Başlıklarına Yansıması

Daha önce Edeb bölümünün ahkâmla ne kadar ilişkili olduğu konusunu incelerken, bu bölümdeki bab başlıklarının muhtevasını guruplar halinde vermiştik. Ebû Dâvud'daki ahlakî düşünce ve kaygının etkisiyle, bu husustaki düşüncesini Edeb bölümündeki bab başlıklarına yansıttığı görülebilir. Mesela bu bölümde bazı erdemlere sahip olmanın güzelliği ve gerekliliği ile ilgili bab başlıkları tasnif etmiştir.⁵ Yine bu bölümde güzel ahlakı yok eden, toplumdaki sosyal münasebetleri olumsuz etkileyen bazı kötü huylara sahip olmanın çirkinliği ile ilgili bab başlıkları

¹ Sünen, Sünne, 9. Bu babda H.no:4632–4656 arası olmak üzere 24 rivayet bulunmaktadır. Ancak 4637 numaralı rivayetle 4645 numaralı rivayetlerin, birçok yazma nüshalarda bulunmadığı ve maktu rivayetler olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca bu maktu rivayetlerin bab başlığıyla ilgi ve uyumu da tespit edilememiştir. Bu rivayetlerin ayrıca ele alınması gerekir.)

² Sünen, Sünne, 12. (bu babda H.no:4660 ve 4661 olmak üzere 2 rivayet bulunmaktadır.)

³ Sünen, Sünne, 13. (bu babda H.no:4662 – 4667 arası olmak üzere 6 rivayet bulunmaktadır.)

⁴ Sünen, Fiten, 2. (bu babda H.no:4256–4263 arası olmak üzere 8 rivayet bulunmaktadır.)

⁵ Sünen, Edeb, bab no: 1, 2, 3, 5, 6, 7, 8, 11, 12, 19, 34, 41, 42, 43, 44, 48, 58, 66, 67, 68, 89, 123, 124, 126, 130, 131, 142, 144. Bu babların konusu, hilm, vakar, öfkesine hâkim olma, affedici olma, iyi geçinmek, ayıpları gizlemek, hayâ, güzel davranış, sövmemek, rıfk, teşekkür etmek, tevazu, iyi insanlarla arkadaş olmak, zarar vermekten sakınmak, gıybeti engel olmak ve gıybet olmayan hususlar, arabulmak, merhamet sahibi olmak, nasihat sahibi olmak, istişare etmek, hayra kılavuzluk etmek, iyi işlere aracı olmak, yetimin geçimine yardımcı olmak ve bağrına basmak, iyimser olmak, misafire ikram etmek ve selam vermek.

da tasnif etmiştir. ¹ İslam'a göre olması gereken insanlar arası görgü kuralları ² ve bazı haklar doğuran münasebetler ile ilgili bab başlıklarını da bu bölümde görebiliriz. ³

Ahlakî hükümlerin Sünen'deki bab başlıklarına yansması, Ebû Dâvud'daki ahlakî düşünce ve kaygının etkisi olarak değerlendirilebilir. Aslında edeb bölümündeki bu tür bab başlıkları, o dönemdeki ehl-i zühd veya zühd felsefesine sahip olanların da gündem konusu idi. Bu hususlar, Ebû Dâvud'un kendi dönemindeki hüküm ifade eden her türlü ilmi ve fikri hareketlere vakıf olduğunu göstermektedir. Bu konular, onun Sünen'indeki bab başlıklarının hem oluşması, hem de isimlendirilmesinde etkili olmuş ve başlıklara yansıdığı görülmüştür. Sünen'deki Edeb bölümü, ahlakî hükümlerle ilgili konu başlıkları ve muhtevastaki rivayetlerle ayrıca incelenmesi ve diğer hadis musannefatındaki *Kitabu'l-Edeb* bölümleriyle mukayesesinin yapılması gerekir.

8 –Rivayet Sayısına Göre Babların Oranı

Sünen'deki bablarda, genellikle az rivayet bulunmaktadır. Bazı bablarda da tek rivayet bulunmaktadır. Sünen'deki bablarda bulunan rivayet sayısı ve oranı, Sünen'in tasnifinde takip edilen metodu hakkında bize bilgi verir ve şimdi bunu tespit etmeye çalışalım.

Bu başlıkta, Sünen'deki bab başlıklarında bulunan rivayet sayısını tespit etmeye çalışacağız. Ebû Dâvud, Sünen'den kolayca yararlanılması ve kullanışlı

¹ Sünen, Edeb, bab no: 9, 10, 20, 33, 37, 38, 39, 40, 44, 49, 50, 51, 52, 53, 55, 56, 61, 71, 80, 88, 120, 121, 125, 135. Bu babların konusu, üstünlük taslamak, sövmek, münakaşa etmek, laf taşımak, koğuculuk, iki yüzlülük, gıybet, tecessüs, intikam alma hissi, ölüler aleyhinde konuşmak, haddini aşmak, haset, lanet etmek, küsmek, kötü zanda bulunmak, erkeklerin kadınlaşması, lakap takmak, kuru iddia ile konuşmak, yalan söylemek, soy sop ile övünmek, ırkçılık, nefesine uymak ve köleyi efendisine kıskırtmak.

² Sünen, Edeb, bab no: 13, 21, 23, 24, 25, 26, 28, 29, 30, 35, 36, 97, 98, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 143, 145, 146, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 157, 158, 159, 166. Bu babların konusu, yollarda insanlara eziyet etmemek, konuşma adabı, insanları hak ettiği konumda görmek, iki kişi arasında izinsiz oturmak, oturma adabı, fısıldaşma, yürüme adabı, bacak bacak üzerine atmak, esnemek, aksırmak, eve girerken izin istemek, izin isteme keyfiyeti, kapıyı çalarak izin istemek, davetin izin sayılması, izin istenecek vakitler, selam veriş şekilleri, kimin kime önce selam vereceği, tokalaşmak, kucaklaşmak, büyüklere ayağa kalkmak, çocuklarını sevme ve öpmek, el öpmek ve birine buyur emrindeyim demek.

³ Sünen, Edeb, bab no: 46, 47, 49, 93, 129, 132, 133, 134. Bu babların konusu, din kardeşliği hukuku, sövmenin vebali, şakayla da olsa birinin malını almak, anne babaya iyilik, komşu hakkı, köle hakkı ve köle efendi ilişkiler.

olacağı düşüncesiyle, hacminin büyümemesi için konu hakkında birçok hadis bulunduğu halde, mümkün olduğu kadar bab başlıklarında bir iki hadis şeklinde az rivayet nakletmeye özen gösterdiğini belirtmektedir.¹ İşte Ebû Dâvud'un Sünen'i hakkındaki belirttiği bu hususu hem test etmek, hem de Sünen'deki rivayetlerin bablara göre dağılımını tespit etmek istedik. Sünen'deki bölümlerde tasnif edilen bab sayısının çokluğu, aynı zamanda konunun ne kadar geniş boyutlarıyla ele alındığının bir göstergesi olarak kabul edilmelidir.

Sünen'deki Lukata, Hurûf Kıraat ve Mehdi bölümlerinde bab başlığı bulunmamaktadır. Bölümlerdeki babları, ihtiva ettikleri rivayet sayısına göre bir sınıflandırmaya tabi tutarsak, babların tek rivayetli, iki, üç, dört, beş-on arası ve 10'dan fazla rivayetli olduğu görülür. Şimdi bunu bir tablo halinde görelim.

SÜNEN'DEKİ RİVAYET SAYISINA GÖRE BAB SAYISI VE ORANI

BÖLÜMÜN ADI	Tek Rivayetli Bab Sayısı	2 Rivayetli Bab Sayısı	3 Rivayetli Bab Sayısı	4 Rivayetli Bab Sayısı	5-10 Rivayetli Bab Sayısı	10'dan Fazla Rivayetli Bab Sayısı	Bölümlerdeki Toplam bab Sayısı ve Oran
Taharet	51	43	19	12	13	4	142 bab %8
Salât	133	84	42	34	63	12	368 bab %20
Zekât	19	8	5	8	6	1	47 bab %3
Lukata	-	-	-	-	-	-	0 bab %0
Menâsik	33	22	14	7	20	4	100 bab %5
Nikâh	14	16	8	6	6	-	50 bab %3
Talak	24	6	10	2	6	2	50 bab %3
Savm	31	33	7	5	5	-	81 bab %4
Cihâd	107	40	24	5	6	-	182 bab %10
Dahâya	9	4	2	1	3	1	20 bab %1
Sayd	1	-	2	-	-	1	4 bab %0
Vasâya	12	4	1	-	-	-	17 bab %1
Feraiz	8	3	3	2	2	-	18 bab %1
Harac, İ, Fey	10	10	10	2	5	4	41 bab %2
Cenâiz	49	19	7	4	5	-	84 bab %4
Eyman Nüzur	10	10	7	2	2	1	32 bab %2
Buyu'	30	25	12	11	14	-	92 bab %5
Akdiye	14	9	2	2	4	-	31 bab %2
İlim	5	4	2	1	1	-	13 bab %1
Eşribe	9	5	2	1	4	1	22 bab %1
Et'ime	25	14	8	4	4	-	55 bab %3
Tıp	10	8	2	-	2	2	24 bab %1
'Itk	5	1	5	3	1	-	15 bab %1
Hurûf Kıtaat	-	-	-	-	-	-	0 bab %0
Hammam	-	-	1	2	-	-	3 bab %0

¹ Ebû Dâvud, *Risale*, s.24.

Libas	15	11	6	8	7	-	47 bab %3
Tereccul	9	3	4	1	4	-	21 bab %1
Hatem	2	1	2	1	2	-	8 bab %0
Fiten	1	2	1	-	2	1	7 bab %0
Mehdi	-	-	-	-	-	-	0 bab %0
Melâhim	6	3	5	1	2	1	18 bab %1
Hudud	13	9	6	2	9	1	40 bab %2
Diyat	13	8	3	1	5	2	32 bab %2
Sünne	5	9	2	1	11	4	32 bab %2
Edeb	61	49	31	18	17	4	180 bab %10
Toplam	734 bab	467 bab	255 bab	147 bab	231 bab	46 bab	1876 bab
Bab Sayısı	%39	%25	%14	%8	%12	%2	% 100

Sünen'deki bazı bab başlıklarında hadis bulunmamaktadır. Bu bab başlıklarında, konunun anlaşılması için bazı istilahlarla ilgili bilgiler verilmiştir. Mesela Zekât bölümündeki "Develerin yaşları(na göre isimlendirilmesindeki) açıklama babı" ¹ باب تفسير أسنان الإبل başlığında hadis bulunmamaktadır. Bu gibi bab başlıklarının dışında, Sünen'deki rivayet sayısına göre bab sayısı ve oranı başlığında verilen tabloda görüldüğü üzere, 1876 bab başlığı bulunmaktadır. Tespit ettiğimiz kadarıyla bu babların rivayetlerine göre dağılımı şöyledir;

Tek rivayetli babların sayısı: 734 (%39)

İki rivayetli babların sayısı: 467 (%25)

Üç rivayetli babların sayısı: 255 (%14)

Dört rivayetli babların sayısı: 147 (%8)

Beş on arası rivayetli babların sayısı: 231 (%12)

On'dan fazla rivayetli babların sayısı: 46(%2)

Ebû Dâvud'a göre bablardaki kastedilen rivayet sayısından bir-dört arası ise, tek, iki, üç ve dört rivayetli bab sayısının toplamı, (734+467+255+147)= 1603 (% 86) eder. Diğer bir ifade ile Sünen'deki babların % 86'sı, Ebû Dâvud'un dediği gibi birkaç rivayetlidir. Ancak babların %14'ünde toplam 277 bab başlığında, 5 ve daha fazla rivayet nakledildiği görülmektedir.

Ebû Dâvud bizzat kendisi, bazı hadisleri birkaç değişik senetle tekrar ettiğini belirterek, farklı ve fazla bilgi ihtiva etmesi nedeniyle bazı bab başlıklarındaki rivayet ve tariklerinin sayısındaki artışa dikkat çeker.² Tespit ettiğimiz kadarıyla bazı

¹ Sünen, Zekât, 7.

² Ebû Dâvud, Risale, s.25

bab başlıklarında verilen asıl rivayet yanında, asıl rivayeti açıklayan mevkuf ve maktu rivayetler veya destekleyen mutabaat ve şevahit türünde rivayetler de nakledilmiştir. Bu husus, bab başlığındaki rivayet sayısını arttırmaktadır. Dolayısıyla Ebû Dâvud'un her bab başlığında birkaç hadis vermeye çalıştığı ifadesini, babın asıl rivayetleri ve rivayet metni şeklinde anlamakla çözmüş olabiliriz. Bu hususu Sünen'in ilk bölümündeki ilk beş rivayetli babı üzerinde örnekledirelim.

Taharet bölümünün dördüncü babı ve beş rivayetli ilk babı olan "Tuvalet ihtiyacını giderirken kıbleye dönmenin kerahiyyeti babı" başlığında, beş rivayet verilmiştir.¹ Birinci rivayette Selmani Farisi'den rivayet olunduğuna göre kendisine; "Peygamberiniz size tuvalet (adabına)varıncaya kadar her şeyi öğretti mi?" diye sorulmuş, o da ; "Evet, Hz. Peygamber (a.s.) bizleri büyük ve küçük tuvaletini yaparken kıbleye dönmekten, sağ elle, üçten az taşla, hayvan tezeği veya kemikle taharetlenmekten menetti" diye cevap vermiştir.

Babın ikinci rivayetinde de Ebu Hureyre'den nakledilen hadis mana itibarı ile birincisiyle aynı, sadece "tuvaletini yaparken arkasını da kıbleye çevirmesin" fazlalığını içermektedir. Üçüncü rivayet Ebu Eyyup el-Ensari'den nakledilmiş ve "Tuvaletinizi yaparken doğuya veya batıya dönünüz," ifadesiyle önceki rivayetlerden fazlalığı belirtilerek, kapalı yerde tuvalet durumu ile ilgili ne yapılacağı hususundaki bir uygulama nakledilmiştir. Uygulama şöyledir; Ebu Eyyup derki: "Şam'a geldik, orada kıbleye karşı yapılmış tuvaletlerle karşılaştık. Oralarda (tuvalet ihtiyacımızı giderirken) yönümüzü kibleden çeviriyorduk ve Allah'tan da af diliyorduk."

Babın dördüncü rivayeti Ebu Ma'kil Ma'kil b. Heysem'den nakledilmiştir. Rivayette, öncekilerde olmayan "kıbleteyn" lafzıyla tuvaletini yaparken Mescid-i Aksa'ya da yönelmenin yasaklandığı ziyadeliği nakledilir. Bütün bu rivayetlerde tuvaletle ilgili dile getirilen yasağın, nerede geçerli olduğunu açıklayan ve rivayetleri nasıl anlamamız gerektiğine ışık tutan bir rivayet daha nakledilmiştir. Bu rivayet Mervan el-Asfar'dan nakledilmiş ve şöyle der; Abdullah b. Ömer'i hayvanını kıbleye çöktürmüş, sonra da oturup (kendisiye kible arasında çöken) hayvanına doğru küçük abdest bozduğu halde gördüm. "Ya Ebu Abdirrahman! Böyle (kıbleye karşı abdest bozmak) yasaklanmadı mı?" dedim. O da: "Evet, ancak bu yasak kırsalda (açık

¹ Sünen, Taharet, 4, H.no: 7-11.

arazide)dir. Kibleyle aranda bir stre bulunuyorsa bunda bir sakınca yoktur," cevabını verdi.

Rivayetlerin muhtevasını verdiğimiz Taharet bölümünün dördüncü babı olan "Tuvalet ihtiyaını giderirken kibleye dönmenin kerahiyyeti babı" başlığında, babın asıl ilk iki rivayetinden sonraki üçüncü ve dördüncü rivayetler, şevahid kabilinden ve bazı kısmi fazlalıkları belirtmek için nakledildikleri görülmektedir. Beşinci rivayet ise, bab başlığında ifade edilen ve rivayetlerde geçen, tuvalet anında kibleye dönmenin kerahiyyetinin nasıl anlaşılması ve yorumlanması gerektiğini göstermek için nakledildiği, gayet açık anlaşılmaktadır. Aslında bu husus, bablardaki rivayet ve tariklerinin neden artış gösterdiğini ilgilendirmekle birlikte, Eb Dâvud'un seçtiği rivayetleri, bablara yerleştirmesindeki bakış açısıyla da yakından ilgili bir durumdur. şimdi de Sünen'deki rivayetlerin, bablara yerleştirilmesindeki bakış açısı ve uyumunu görmeye çalışalım.

9 – Rivayetlerin Bablara Yerleştirilmesindeki Bakış Açısı ve Uyumu

Sünen'deki bab başlıklarının isimlendirilmesi kadar, bu başlıklar altında verilen rivayetlerin nasıl yerleştirildikleri ve bab başlığıyla uyum durumu da büyük önem arz etmektedir. Çünkü bu, Sünen'deki bab başlıklarına seçilen rivayetlerin keyfiyetiyle yakından ilgili bir husustur. Yukarıda tablo halinde verildiği gibi, bazı bab başlıklarında tek rivayet, bazılarında iki, bazılarında üç ve bazılarında da dört, beş, ... on ve daha fazla rivayet şeklinde bir sıralama bulunur. Tek rivayeti bulunan bab başlığındaki rivayetin, seçimi ve bab başlığı ile uyum konusunda bahsedilebilir, fakat rivayetlerin tertibinden söz edilemez. Ancak iki ve daha fazla rivayeti bulunan bab başlıklarındaki rivayetlerin, seçimi ve bab başlığıyla uyumu yanında, bablara yerleştirilmesindeki tertibinden söz edilebilir. Bu da, Sünen'in tasnifi ve hadis alma metoduyla ilgili bir husustur.

Sünen'in bab başlıklarındaki rivayetlerin seçiminde, bab başlığıyla uyumu ve yerleştirilmesindeki tertipte takip edilen yolu, maddeler halinde şöyle sıralayabiliriz:

a- Senedi en sağlam ravilerden oluşan rivayet, babın asıl rivayeti, diğer rivayetler mütabaat veya şahit olarak seçilmiş ve sıralanmıştır.

Taharet bölümünün ilk bab başlığı, باب التخلي عند قضاء الحاجة "Abdest bozarken yalnız kalacağı bir mekâna çekilme" babıdır. Bu bab başlığında iki rivayet

bulunmaktadır. Bu başlıktaki ilk rivayet, Ebû Dâvud'un hocası Abdullah b. Mesleme Ka'nebi'den (ö.221)¹ < Abdulaziz b. Muhammed (ö.189)² < Muhammed b. Amr (ö.144)³ < Ebu Seleme Abdullah b. Abdirrahman (ö.94)⁴ < Muğira b. Şu'be (ö.50)⁵ kanalıyla gelen hadistir. Rivayet metni, " Peygamber (a.s.) (açık arazide) tuvalete gideceği zaman (gözden ırak bir şekilde) uzaklaşırdı" anlamındadır.⁶

Bab başlığı ile uyumlu olduğu görülen bu rivayetin senedindeki raviler, cerh tadil bakımından incelendiğinde, hepsinin de güvenilir ve Kütüb-i Sitte imamlarının ravilerinden olduğu görülür. Hadisin metni, İbn Ebi Şeybe⁷, Darimi⁸ ve Tirmizi⁹ tarafından mana rivayetiyle, Ahmed b. Hanbel¹⁰, İbn Mace¹¹ ve Nesai¹² tarafından da lâfzen rivayet edilmiştir. Hadis, muhaddisler arasında bilinen meşhur bir rivayettir

Sünen'deki ilk babın ikinci rivayeti ise, Ebû Dâvud'un hocası olan Müsedded b. Müserhed'den (ö.223)¹³ < İsa b. Yunus (ö.191)¹⁴ < İsmail b. Abdilmelik (ö.?)¹⁵ < Ebu Zübeyr Muhammed b. Müslim (ö.126)¹⁶ < Cabir b. Abdullah (ö.78)¹⁷ kanalıyla gelen "Peygamber (a.s.) (açık arazide) tuvalete gitmek durumunda kaldığı zaman, kendisini hiç kimsenin göremeyeceği kadar (gözden ırak bir yere) giderdi" hadisidir.¹⁸ Cerh tadil bakımından rivayetin senedinde bulunan İsmail b. Abdilmelik'in (ö.?) *saduk*, ancak çok vehim sahibi olduğu,¹⁹ Ebu Zübeyr Muhammed

¹ Takribu't-tehzib, s.265 (İbn Mace hariç, Kütüb-i Sitte imamlarının da ravilerindendir.)

² Takribu't-tehzib, s.299 (Kütüb-i Sitte imamlarının ravisidir.)

³ Takribu't-tehzib, s.434 (Kütüb-i Sitte imamlarının ravisidir.)

⁴ Takribu't-tehzib, s. (Kütüb-i Sitte imamlarının ravisidir.)

⁵ Zehebi, *Siyeru 'Alam*, III/21.

⁶ Sünen, Taharet, H.no:1. Rivayetin metni şöyledir: حدثنا عبد الله بن مسلمة بن قعنب القعنبي ثنا عبد العزيز يعني ابن محمد عن محمد يعني ابن عمرو عن أبي سلمة عن المغيرة بن شعبة " أن النبي صلى الله عليه وسلم كان إذا ذهب المذهب أبعد

⁷ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, Taharet, 126, H.no: 1129.

⁸ Darimi, Sünen, Taharet, H.no:660.

⁹ Tirmizi, Taharet an Rasulillah, H.no:20.

¹⁰ Ahmed, *Müsned*, IV/248, H.no:18196.

¹¹ İbn Mace, Sünen, Taharet, 22, H.no:331

¹² Nesai, Sünen, Taharet, 16, H.no: 17.

¹³ Takribu't-tehzib, s460. (Müslim ve İbn Mace dışındaki Kütüb-i Sitte imamlarının ravilerindendir.)

¹⁴ Takribu't-tehzib, s377. (Kütüb-i Sitte imamlarının ravilerindendir.)

¹⁵ Takribu't-tehzib, s48, Saduktur, ancak çok vehmi vardır. (Müslim ve Nesai dışında Kütüb-i Sitte imamlarının ravilerindendir.)

¹⁶ Takribu't-tehzib, s440, Saduktur, nevarki tedlis yapar. (Kütüb-i Sitte imamlarının ravilerindendir.)

¹⁷ Zehebi, *Siyeru 'Alam*, III/189.

¹⁸ Sünen, Taharet, H.no:2. Rivayetin metni şöyledir: حدثنا مسدد بن مسرهد ثنا عيسى بن يونس ثنا إسماعيل بن عبد الملك عن أبي الزبير عن جابر بن عبد الله أن النبي صلى الله عليه وسلم كان إذا أراد البراء انطلق حتى لا يراه أحد

¹⁹ Takribu't-tehzib, s48, Saduktur, ancak çok vehmi vardır. (Müslim ve Nesai dışında Kütüb-i Sitte imamlarının ravilerindendir.)

b. Müslim (ö.126) hakkında da *saduk*, ancak tedlis yaptığı değerlendirilmesi yapılmıştır.¹ Bu rivayet metni, Kütüb-i Sitte imamlarından sadece İbn Mace² tarafından manaca rivayet edilmiştir.

İlk babın başlığında verilen bu iki rivayetin bab başlığına uygun ve kısa metinler olarak tercih edildiği söylenebilir. Babdaki birinci rivayet, sened bakımından ikinci rivayete göre güvenilirlik yönüyle daha tartışmasız ravilerden oluştuğu görülmektedir. Rivayetlerin metnindeki mananın sıhhat durumu açısından bir farklılık görülmeince, tercihteki belirleyici unsur senetteki sıhhat durumudur.

Bab başlığında ikiden fazla verilen rivayetlerin tercih ve sıralamasına örnek olarak, Taharet bölümünün üçüncü babı olan "Tuvaletе gitmek isteyenın okuyacağı dua babı" *باب ما يقول الرجل إذا دخل الخلاء* başlığını verebiliriz. Bu bab başlığında üç rivayet bulunmakta ve bu rivayetlerin bab başlığı ile bir uyumsuzluğu söz konusu değildir. Bu rivayetleri şöyle sıralayabiliriz:

Babın birinci rivayeti iki kanaldan gelmekte ve şöyledir³:

-*Müsedde b. Müserhed < Hammad b. Zeyd < Abdulaziz b. Suheyb < Enes b. Malik*'den *كان رسول الله صلى الله عليه وسلم إذا دخل الخلاء قال " قال اللهم إني أعوذ بك من الخبث والخبائث "*

-*Müsedde b. Müserhed < Abdulvaris b. Said < Abdulaziz b. Suheyb < Enes b. Malik*'den *كان رسول الله صلى الله عليه وسلم إذا دخل الخلاء قال " قال أعوذ بالله من الخبث والخبائث "*

Birinci rivayeti Müsedded'ten nakleden Ebû Dâvud, Müsedd'in hocaları olan Hammad ve Abdulvaris'den farklı lafızlarla geldiği gibi farklılıkları belirterek nakletmiştir.

Babın ikinci rivayeti şöyledir⁴:

Hasen b. Amr < Veki' b. Cerrah < Şu'be b. Haccac < Abdulaziz b. Suheyb < Enes b. Malik'den *كان رسول الله صلى الله عليه وسلم إذا دخل الخلاء قال " قال اللهم إني أعوذ بك من الخبث والخبائث "*

Babın ilk rivayetinin birinci tariki ile ikinci rivayetteki hadis metinlerinde bir farklılık bulunmamaktadır. Ancak birinci rivayet, Müslim ve İbn Mace dışındaki Kütüb-i Sitte imamlarının ravilerinden *sika* ve *hafız* olan Müsedded b. Müserhed'den

¹ Takribu't-tehzib, s440, Saduktur, nevarki tedlis yapar. (Kütüb-i Sitte imamlarının ravilerindendir.)

² İbn Mace, Sünen, 22, H.no:335.

³ Sünen, Tharet, 3, H.no:4

⁴ Sünen, Tharet, 3, H.no:5.

(ö.223)¹, ikincisi ise sadece Ebû Dâvud'un hocası olan ve *saduk* olarak değerlendirilen hasen b. Amr'dan (ö.224)² alınmıştır. Raviler hakkındaki *sika* ve *hafız* olan ravinin *saduk* olana tercihi gibi bir değerlendirme, Müsedded kanalıyla gelen rivayetin, birinci sırada verilmesinde tercih sebebi olabilir. Rivayetlerin peş peşine verilmesi ise, Enes b. Malik'ten gelen aynı rivayet metni olmalarıyla açıklanabilir. Bu ikinci rivayetin aynı zamanda birinci rivayeti takviye için mütabaat olarak nakledildiğini söyleyebiliriz.

Babın üçüncü rivayeti ise şöyledir³:

Amr b. Merzuk < Şube b. Hacca < Katade b. Du'ame < Nadr b. Enes < Zeyd b. Erkam'dan قال رسول الله صلى الله عليه وسلم إن هذه الحشوش محتضرة فإذا أتى أحدكم الخلاء فليقل أعوذ بالله من الخبث والخبائث

Babın bu üçüncü rivayeti, Buhârî'nin de ravisi olan Amr b. Merzuk'tan (ö.224)⁴ alınmıştır. Birinci rivayetin kaynağı olan Müsedded, cerh tadil yönüyle Amr b. Merzuk'tan üstün olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca Enes b. Malik'ten gelen birinci ve ikinci rivayette verilen metin, Ebû Dâvud'un bab başlığı için tercih ettiği öncelikli metindir. Zeyd b. Erkam'dan gelen rivayetin, Enes b. Malik'in rivayetinden sonra üçüncü sırada verilmesi, aynı nedenle açıklanabilir.

b- Sened itibari ile sağlam rivayetlerin bulunamadığı konu başlıklarında, manaca sağlam ve manasını destekleyen unsurların bulunduğu amel edilen metinlerin seçilmesi.

Taharet bölümünün باب الرجل يتبوء لبوله "Küçük abdest bozmak için yer aramak babı" şeklindeki ikinci bab başlığında tek bir rivayet verilmiştir. Rivayet, Musa b. İsmail'den (ö.223)⁵ < Hammad b. Seleme (ö.167)⁶ < Ebu Teyyah Yezid b. Humeyd (ö.128)⁷ < Şeyhun (Mübhem bir isim) < Abdulah b. Abbas (ö.68) < Ebu Musa el-Eş'arî (ö.42) kanalıyla gelir. Ebu Musa el-Eş'arî der ki; "Bir gün Rasulullah ile beraber idim. Küçük abdest bozmak istemişti. Bir duvarın dibinde toprağı yumuşak

¹ Takribu't-tehziib, s.460. (Müslim ve İbn Mace dışındaki Kütüb-i Sitte imamlarının ravilerindendir.)

² Takribu't-tehziib, s.102. (Kütüb-i Sitte imamlarından sadece Ebû Dâvud'un ravilerindendir.)

³ Sünen, Tharet, 3, H.no:6.

⁴ Takribu't-tehziib, s.363. (Kütüb-i Sitte imamlarından Ebû Dâvud ve Buhârî'nin ravilerindendir.)

⁵ Takribu't-tehziib, s.481. (Kütüb-i Sitte imamlarının ravilerindendir.)

⁶ Takribu't-tehziib, s.117. (Kütüb-i Sitte imamlarının ravilerindendir.)

⁷ Takribu't-tehziib, s.530. (Kütüb-i Sitte imamlarının ravilerindendir.)

bir yere gelip idrarını yaptı. Daha sonra dedi ki; "Sizden birisi küçük abdestini bozmak istediği zaman, (idrarının üzerine sıçramayacağı) bir yer arasın" buyurdu."¹

Rivayetin senedinde, *Şeyhun* lafzıyla sevk edilmiş bilinmeyen mübhem ve mechul bir ravi vardır. Bu ravinin kim olduğu tespit edilememiştir. Bundan dolayı bu rivayet sened bakımından zayıf olarak değerlendirilmiştir.² Senedindeki kopukluğundan dolayı bu rivayet, munkatı bir rivayet olarak görülmüştür. Ancak metin ve mana yönüyle mahsurlu görülmemiş ve yerleştirildiği bab başlığında delil olarak kullanılmıştır. Sünen'deki bu ve benzeri rivayetler, aynı zamanda Ebû Dâvud'un sükût ettiği ve *salih* olarak değerlendirdiği rivayetler kabilinden görülebilir. Rivayetin senedindeki bu çeşit inkıtaların bulunması, mana bakımından sağlam ve metnin manasını destekleyen unsurların bulunması durumunda, Ebû Dâvud'un rivayeti tercih etmesine bir engel teşkil etmediği anlaşılmaktadır. Bu husus, rivayetlerin bablara yerleştirilmesindeki tercihte rivayet metninin öncelendiğini ve uygulamayla örtüşen metnin seçildiğini gösterir.³

c-Tasnif edilen bab başlığı ile ilgili merfu hadis bulunmadığında, bir hükme medar olan ve uygulanan merfu olmayan (mevkuf ve maktu) rivayetlerin seçilmesi

Mevkuf olarak Taharet bölümünün "Ayağıyla necasete basan kimsenin abdest alıp almayacağı babı" باب في الرجل يطأ الأذى برجله başlığında, sadece abdestin bozulup bozulmaması ile ilgili hükme medar olacak bir rivayet verilmiştir. Bu rivayette Abdullah b. Mesud'un "Biz necasete basmaktan dolayı abdestlerimizi yenilemezdik. Saçın ve elbisenin (secdedeyken) yere değmesine mani olmazdık,"⁴ sözleri nakledilmiş ve bu konuda sünnetten delil olarak seçilmiştir.

Salât bölümü'nün "teşehhüdün gizli olması babı" باب إخفاء التشهد başlığında da mevkuf bir rivayet verilmiştir. Rivayette Abdullah b. Mesud "teşehhüdün gizli okunması sünnettendir," demiştir.⁵ Sahabenin bir hükme medar olan sözü ve

¹ Sünen, Taharet, H.no: 3. rivayetin metni şöyledir: حدثنا موسى بن إسماعيل ثنا حماد أخبرنا أبو التياح حدثني شيخ قال لما قدم عبد الله بن عباس البصرة فكان يحدث عن أبي موسى فكتب عبد الله إلى أبي موسى يسأله عن أشياء فكتب إليه أبو موسى إني كنت مع رسول الله صلى الله عليه وسلم ذات يوم فأراد أن يبول فأتى دمثاً في أصل جدار فبال ثم قال " إذا أراد أحدكم أن يبول فليرتد ليوله موضعاً"

² Hattab es-Subki, *Mahmud Muhammed, el Menhelu'l-Azbu'l-Mevrud*, I/29.

³ Ayrıca bkz. Sünen, Taharet, 6 (H.no:14), 7 (H.no:15) vd.

⁴ Sünen, Taharet, H.no: 204.

⁵ Sünen, Salât, H.no: 986.

uygulaması, Ebû Dâvud'a göre sünnet ifade eder ve bu husus, aynı zamanda onun Sünen'inde ifade ettiği sünnet anlayışını da yansıtmaktadır.¹

Maktu olarak da Taharet bölümü'nün "Nebiz ile abdest alma babı" باب الوضوء başlığında, uygulamanın hükmüne medar olduğu görüşle ilgili seçilen, Ata b. Ebi Rebah'ın (ö.114) sözlerini örnek verebiliriz. Nakledildiğine göre o, süt ve nebizle abdest almayı hoş görmez ve şöyle derdi: "Teyemmüm etmek, nebizle veya sütle abdest almaktan daha çok hoşuma gider."² Aynı konuyla ilgili Ebu Aliye Rafi' b. Mihran'ın (ö.90) fetva ve görüşü, bir sonraki rivayette verilmiştir. "Ebu Halde der ki, Ebu Aliye'ye: Yanında nebizden başka su bulunmayan cünüp kimse, nebizle gusül edebilir mi? diye sordum. O da hayır, dedi."³

Ebû Dâvud'un nazarında hükme medar olacak bir uygulama ve tabiin fetvası bile, sünnet malzemesini oluşturabilmektedir. Ebu Aliye Rafi' b. Mihran'ın (ö.90) fetva ve görüşü de bu bakış açısıyla seçildiği ve tasnif edildiği görülmektedir.⁴ Ebû Hanife'nin nebizle abdest alınabileceği görüşü, hadiste açıkça ifade edilmeyen ancak çıkarım sonucu elde edilmiş bir görüştür. nebizle abdestin caiz olmadığına dair Ebû Dâvud'un elinde de net bir hadis metni bulunmadığından, Ebû Hanife'nin fetvası karşısında yine fetva içerikli bir rivayetle cevap vermeyi tercih etmiştir.

d-Karşıt hükümleri bildiren rivayetler bazen bir bab başlığında verilmiş ve özellikle amel edilen rivayete de dikkat çekilmiştir. Mesela oruç bölümünün "Oruçlunun uyku öncesi gözlerini sürmelemesi babı" باب في الكحل عند النوم الصائم başlığında, karşıt hüküm ifade eden üç rivayet verilmiştir. Birinci rivayette nakledildiğine göre Rasulullah (a.s.), uykudan önce misk karıştırılmış ismid ile sürme çekmeyi emretmiş ve "oruçlu ondan sakınsın" buyurmuştur.⁵ İkinci rivayette ise (H.no: 2378), Enes b. Malik'in oruçlu iken gözlerine sürme çektiği nakledilir. Üçüncü rivayette de (H.no: 2379), A'meş'in (Süleyman b. Mihran'ın), "ashabımızdan oruçlunun sürme çekmesini mekruh gören hiç kimse görmedim. İbrahim en-Nehai', oruçlunun gözlere sabir sürmesini çekmesine ruhsat verirdi", sözleri nakledilmiştir.

¹ Sünen'deki bablarda verilen sahabe sözü ve uygulaması için bkz. diğer örnekler için, Taharet, H.no: 302, 307, 308, 309, 310, Salât, H.no: 538, 639, 1069, 1304, 1305 vd.

² Sünen, Taharet, H.no:86.

³ Sünen, Taharet, H.no:87.

⁴ Diğer maktu rivayetler (tabiin fetvaları) için bkz. Sünen, Taharet, H.no:301, 303 vd.

⁵ Sünen, Sıyam, 31, H.no:2377.

Görüldüğü gibi ilk rivayette Peygamber (a.s.) ifadeli oruçlunun sürme çekmesi yasaklanırken, ikinci ve üçüncü rivayetlere merfu olmayan rivayetlerle bunda bir sakıncanın olmadığı belirtilmiştir. Aslında uygulama, oruçlunun sürme çekmesinde bir sakıncanın olmadığı yönündedir. Ebû Dâvud'un rivayetleri seçme ve bab başlığında verme prensiplerinden birisi de, uygulanan durum ilkesidir. Bundan hareketle oruçlunun sürmeden sakınmasını belirten merfu rivayet, Ebû Dâvud tarafından münker olduğu ifade edilerek, uygulamayı belirten rivayetler öne çıkarılmıştır.

e- Ebû Dâvud, katılmadığı fikhî görüşlere ait delillerin zayıflığını belirtmek ve metin tahlili yapmak için ilgili bab başlığında zayıf rivayetler nakletmesi

Salât bölümünün "Rükûa' varırken ellerin kaldırılmasını belirtmeyenler babı" باب من لم يذكر الرفع عند الركوع başlığında verilen altı rivayette, namaza başlarken iftitah tekbirinden başka ellerin kaldırılmadığı belirtilmiştir.¹ Ancak Ebû Dâvud kendi katılmadığı fikhî hükümlere delil olarak sunulan bu rivayetlerden 748 numaralı hadis için "Bu hadis uzunca bir hadisten özetir ve bu lafızlarla sahih değildir" değerlendirmesinde bulunmuştur. Sonraki 749. ve 750. numaralı rivayetlerde Ebû Dâvud, ilk tekbirdeki ellerin kaldırılması ile ilgili fikhî hükmün vurgulandığı "sonra bir daha tekrarlamadı" lafızlarıyla ilgili, "Bu hadisi Yezid'den Hüseyim, Halid, İbn İdris de naklettiler, (fakat) "sonra bir daha tekrarlamadı" ifadelerini zikretmediler," değerlendirmesinde bulunmuştur. Babın 752 numaralı rivayetinde Bera' b. Azib'den, "Hz. Peygamber'in (a.s.) namaza başlarken ellerini kaldırdığını, namazı bitirtinceye kadar bir daha ellerini kaldırmadığını gördüm" şeklinde naklettiği ifadelerle ilgili de, "bu hadis sahih değildir" değerlendirmesinde bulunmuştur.

Görüldüğü gibi, namazda ellerin iftitah tekbirinde kaldırılacağı ve diğer tekbirlerde kaldırılmayacağı görüşünde olan Hanefilerin delillerini oluşturan ilgili bab başlığında, tasnif edilen rivayetlerin zayıf olduğunu belirtmek için nakledildiği anlaşılmaktadır.

f-Konu ile ilgili delil olarak sunulan rivayetlerden, sahih ve zayıf kabul edilenlerin bilinmesini sağlamak için, sahih ve zayıflar beraberce nakledilmiştir. Taharet bölümünün "(Mestlerde) mesh süresi babı" باب التوقيت في المسح başlığında nakledilen iki rivayetin ikincisi hakkında Ebû Dâvud, " Yahya b. Eyyub'un bu

¹ Sünen, Salât, H.no: 748 ile 753 arası.

senedinde ihtilaf vardır. Çünkü Yahya güvenilir bir kimse değildir. Yine bu hadisi İbn Ebi Meryem ve Yahya b. İshak Seylehini, Yahya b. Eyyup'tan rivayet etmişlerdir. (Fakat İbn İshak Seylehini'nin) senedinde ihtilaf edilmiştir." değerlendirmesinde bulunarak rivayetin zayıflığına dikkat çekmiştir.¹

g-Farklı konu başlıklarında farklı hükme medar olabilecek rivayetler, tekraren ilgili bab başlıklarında verilmiştir. Mesela Taharet bölümünün "Abdestin farziyeti babı" باب فرض الوضوء başlığında verilen "Namazın anahtarı temizliktir, girişi tekbir almaktır ve çıkışı da selam vermektir" mealindeki 61 numaralı rivayet, aynı sened ve metin lafızlarıyla Salât bölümünün "İmamın son rekâtta (secdeden) başını kaldırdıktan sonra abdestinin bozulması babı" باب الإمام يحدث بعدما يرفع رأسه من آخر الركعة başlığında 618 numaralı rivayet olarak tekrar verilmiştir.²

h- Farklı konu başlıklarında birden fazla hükme medar olabilecek bir rivayet, takti' usulüyle bölünerek farklı bab başlıklarında verilmiştir. Taharet bölümünün "Deve eti yemekten dolayı abdest meselesi babı" باب الوضوء من لحوم الإبل başlığında verilen 184 numaralı hadisin bir kısmı bölünerek, Salât bölümünün "Deve yataklarında (ağıllarında) namaz kılmanın nehyi babı" باب النهي عن الصلاة في مبارك الإبل başlığında tek rivayetli babda ve 493 numaralı hadis olarak verilmiştir.³

1- Hadislerin anlaşılması, yorumlanması ve garib kelimelerin açıklanmasında zaman zaman yardımcı unsur olarak, maktu (tabiin sözü) gibi rivayetlerin seçimi ve nakledilmesi

Babın asıl rivayetleri olmayan bu gibi rivayetler, asıl rivayetlerin anlaşılması için birer açıklama ve şerh niteliğindedir. Mesela Taharet bölümündeki "Cuma günü gusletmekle ilgili bab" باب في الغسل يوم الجمعة başlığında 12 rivayet verilmiştir. Babın "Kim Cuma günü guslederse..." "Kim Cuma günü yıkanırorsa..." gibi ilk 9 rivayet metinlerinde geçen غَسَلَ وَغَسَّلَ lafızlarıyla ilgili, 349. numaralı rivayette "Ali b. Havşeb şöyle demiştir: *ğessele ve'ğteseale* lafızlarının manasını Mekhul'a sordum,

¹ Sünen, Taharet, H.no: 158.

² Karşılaştırma için bkz. Sünen, Taharet, H.no: 61 ve Salât, H.no: 618. başka örnekler için bkz.; Taharet, H.no:205 ile Salât, H.no: 1005; Salât, H.no: 734 ile Salât, H.no:967; Eyman Nüzur, H.no:3244, 3245 ile Akdiye, H.no: 3622, 3623 vd.

³ Sünen, Taharet, H.no:184 (البراء بن عازب قال سئل رسول الله صلى الله عليه وسلم عن الوضوء من لحوم الإبل فقال لا تووضئوا منها وسئل عن الغنم فقال لا تووضئوا منها وسئل عن الصلاة في مبارك الإبل فقال لا تصلوا في مبارك الإبل فإنها من البراء بن عازب قال سئل (الشیاطین وسئل عن الصلاة في مرائب الغنم فقال صلوا فيها فإنها بركة رسول الله صلى الله عليه وسلم عن الصلاة في مبارك الإبل فقال لا تصلوا في مبارك الإبل فإنها من الشیاطین " وسئل عن الصلاة (في مرائب الغنم فقال " صلوا فيها فإنها بركة

başını ve bedenini yıkar demektir, dedi." şeklinde Mekhul'un sözlerini nakleder. Bu açıklamaya destek olarak 350. numaralı rivayette de Said b. Abdilaziz'in bu lafızlarla ilgili, "başını ve bedenini yıkar" sözlerini nakletmiştir.¹

10 – Tasnif Bakımından Üç Sünenle Mukayesesi

Sünen'in, diğer sünenlerle bölüm, bab ve rivayet bakımından yapılacak bir mukayesesi, onun bu eserlerle benzer ve farklı bir yönünü daha göstermiş olur. Buradaki mukayese, şekil ve sayısal bakımından bir mukayese olacaktır. Bu mukayese, Dârimî², İbn Mâce³ ve Nesai'nin⁴ sünenleri ile yapılacak⁵ ve bu sünenlerdeki bölüm isimleri, bab ve rivayet sayıları tablo halinde verilecektir.

Mizzi'nin Tuhfetü'l-Eşrafına göre bölümü en fazla olan, Ebû Dâvud'un Sünen'idir. Mucem'e (Concordance'ye) göre ise, Nesai'nin Sünen'idir. Ancak Ebû Dâvud'da tasnif edilip, Nesai'nin Sünen'inde yer verilmeyen bölüm isimleri de bulunmaktadır. Bunlar alfabetik olarak Diyat, Edeb, Et'ime, Feraiz, Fiten, Hammam, Hatem, Hudud, Hurûf-Kıraat, 'Itk, İlim, Libas, Lukata, Mehdi, Melâhim, Sünne, Tereccul ve Tıp bölümleridir. Neai'nin Sünen'inde bulunup Ebû Dâvud'da yer almayan bölümler ise, Ahbas, Bey'a, Fer' Atıra, Hayl ve Sebk, Hibe, İman, İstiaze, 'İşretu'n-Nisa, Kat'u's-Sarik, Mesacid, Muharebe, Nuhl, Rukba, 'Umra ve Zinet bölümleridir.

Nesai'nin Sünen'i, Ebû Dâvud'un Sünen'inden daha fazla bab başlığına sahip olduğu gibi, rivayet sayısı da fazladır. Ancak tekrarsız rivayet sayısında Ebû Dâvud'un Sünen'i, daha fazla rivayete sahiptir. Ebû Dâvud'la ortak rivayetlere sahip olan ise, İbn Mace'nin Sünen'idir. Buhârî ve Müslim'in Camileri ile en çok ortak rivayetlere sahip olan ise, Nesai'nin Sünen'idir. En fazla mevkuf ve maktu rivayete sahip olan da, Darimi'nin Sünen'idir. Muallâk rivayet bakımından da Ebû Dâvud'un Sünen'inde daha fazla talik olduğu görülmektedir. En çok munkatı rivayetin olduğu Sünen Darimi'nin

¹ Başka örnekler için bkz. *Sünnen*, Zekât, babu sadakati'z-zer', H.no: 1598; Dahâya, babun fi'l-'atıra, H.no:2832; Eyman Nüzur, babu kemi's-sa' fi'l-keffare, H.no: 3280 ve 3281 vd.

² Bu karşılaştırmada Daru İbn Hazm'ın 2002 Beyrut baskısı olan rivayetleri numaralandırılmış *Sünenü'd-Darimi* baskısı kullanılmıştır.

³ *Sünenü İbn Mace*, (el-Kütübu's-Sitte içinde), Mevsuatü'l-Hadis, III.bsk., Daru's-Selam, 2000-Riyad baskısı kullanılmıştır.

⁴ *Sünenü Nesai*, (el-Kütübu's-Sitte içinde), Mevsuatü'l-Hadis, III.bsk., Daru's-Selam, 2000-Riyad baskısı kullanılmıştır.

⁵ Bunların dışında kalan Beyhaki ve Darakutni'nin Sünenleri, Ebû Dâvud'dan çok sonra, Said b. Mansur'un Sünen'i ise tamamının bize ulaşmaması ve Kütb-i Sitte'den olmaması nedeniyle, mukayese bu üç Sünenle sınırlandırıldı. Sünenlerdeki bölümlerin karşılaştırması için bkz. Ekler, Ek-12.

Sünen'i olmakla birlikte, bu yönüyle Ebû Dâvud'un Sünen'i diğer sünenlerle eşit sayılır. Tasnif sistemi bakımından da bu Sünenlerin, aynı çizgide oldukları söylenebilir. Bu üç Sünen ile yapılan sayısal mukayeseyi, özet tablo halinde¹ görelim;

SÜNENU EBİ DAVUD'UN DİĞER ÜÇ SÜNENLE MUKAYESESİ					
SÜNENLER		<i>Sünenu Ebû</i>	<i>Sünenu</i>	<i>Sünenu</i>	<i>Sünenu</i>
MUKAYESE		<i>Dâvud</i>	<i>Darimi</i>	<i>İbn Mace</i>	<i>Nesai</i>
Bölüm Sayısı (Tuhfe / Mucem)		<u>35/40</u>	24	29/38	34/52
Bab Sayısı		1874	1373	1552	<u>2515</u>
Toplam Rivayet Sayısı		5274	3538	4341	<u>5761</u>
Tekrarsız Rivayetleri		<u>3784</u>	1668	3978	2515
Ebû Dâvud'la Ortak Rivayetleri		-	1356	<u>1965</u>	1842
Buhârî ve Müslimle Ortak Rivayetleri		1298	773	1073	<u>2623</u>
Mevkuf Rivayetleri		163	<u>571</u>	82	214
Maktu Rivayetleri		80	<u>790</u>	1	69
Muallâk Rivayetleri		<u>510</u>	3	5	21
Munkatı Rivayetleri		94	<u>240</u>	88	75

Ebû Dâvud'un Sünen'iyle diğer Sünen'ler arasında yapılan bu karşılaştırma, sayısal verilere yönelik genel ve özet bilgiler elde etmemize yardımcı olmuştur. Tezimizin bu bölümün ikinci kısmında,² Ebû Dâvud'un Sünen'inde yer verilen rivayetlerin durumu ile ilgili bilgi verilecektir.

¹ Tablodaki veriler, el-Mektebu's-Şamile ve Mevsua'tu'l-Hadisi's-Şerif CD'leri taranarak elde edilmiş ve bazı verileri de salih b. Abdilaziz'in hazırladığı Mevsua'tu'l-Hadisi's-Şerif el-Kutubu's-Sitte, (III.bsk Daru's-Selam, Riyad-2000) ile karşılaştırılmıştır.

²Bkz. tezin ikinci bölümün ikinci kısmı olan " Sünen'in Rivayet Tekniği Açısından Analizi" başlığına.

II – SÜNEN'İN RİVAYET TEKNİĞİ AÇISINDAN ANALİZİ

Hadis edebiyatı tarihi ve kaynak değeri gibi açılardan iyi bilinmesi için, tarihçesi, kaynakları ve tasnif metodu kadar, Sünen'in rivayet tekniği açısından da bilinmesi gerekir. Rivayet tekniği ifadesiyle biz, genel olarak Sünen'deki rivayetlerin söyleyenine göre, sıhhat ve senedinin durumuna göre çeşitleri ve rivayetlerle ilgili Ebû Dâvud'un değerlendirmelerini kastediyoruz. Bir hadis kaynağı olarak Sünen kitabı, hadis teknikleri bakımından da birçok bilgiyi içermektedir. Sünen'deki rivayetlerin ahkâm rivayetlerinden oluşması, rivayetlerin bu yönüyle bilinmesinin önemini bir kat daha arttırmaktadır.

Belirtilen öneme binaen tezimizin bu başlığı altında, Sünen'deki rivayetlerin sayısındaki farklılık, mevkuf ve maktu rivayetlerin bulunuş nedeni, yer alan mürsel rivayetler ve Ebû Dâvud'un bununla ilgili görüşü, sıhhat açısından yer alan rivayetler, Ebû Dâvud'un hakkında sükût ettiği rivayetler ve özellikle Sünen'e mahsus *salih* kavramı hakkında tespit ve değerlendirmeler yapılacaktır. Ayrıca Sünen'deki mensuh rivayetlere dikkat çekilecek, bunların değerlendirilmesi de bu kısımda yapılacaktır. Ebû Dâvud'un, zaman zaman rivayetlerle ilgili yaptığı açıklamalar hakkında bazı tespitlerle birlikte değerlendirmeler yapılacaktır.

Sünen'deki rivayetlerin değeri hakkında âlimlerin farklı mülâhazaları olmuştur. Örneğin Zehebi'ye göre Sünendeki hadislerin hepsi sahih değildir. Ona göre Sünen'deki rivayetler, sahih, hasen, salih, amel edilebilir zayıf hadislerden ibarettir.¹ Kasımî de Ebû Dâvud'un sünenindeki hadislerin sahih, hasen, leyin ve amel için sahih hadislerden oluştuğunu belirtir.² *Kütüb-i Tisa'* denilen eserlerde yer almayan ve sadece Ebû Dâvud'un Sünen'inde yer alan bazı rivayetler bulunmaktadır. Zevaid türünden bu rivayetlerin, birer ahkâm rivayeti olarak seçilip Sünen'de yer alması, ayrı bir araştırmaya konu olacak öneme sahip olduğu görülmektedir. Şimdi bu hususları, ayrı başlıklar altında görmeye çalışalım.

1– Sünen'deki Rivayet Sayısı

Sünen, Cami, Musannef gibi tasnif edilmiş konu başlıklı hadis kaynaklarındaki bir rivayet, bazen birden çok konuyu ilgilendirebilmekte ve ilgili

¹ Zehebi, *Siyeru 'Alam*, 13/214.

² Kasımî, M. Cemalüddin, *Kavaidü't-Tahdis*, s.353, Mahammed Behcet Baytar, tahkik. 1987 Beyrut.

konu başlıklarında tekraren verilebilmektedir. Bunun yanında bir hadis metninin değişik senedlerle nakledildiği de olmuştur. Bu nedenle hadis kitaplarındaki rivayetlerin sayısını verirken, bu gibi farklı değerlendirmelerin dikkate alınması gerekmektedir. Bir de buna hadis eserlerinin rivayet nüshalarındaki farklılıkları da ilave etmek gerekir. Bazen bir rivayet nüshasında bulunan bir hadis, o eserin diğer bir rivayet nüshasında bulunamayabilmektedir. Hadis kaynaklarımız ile ilgili verilen hadislerin farklı kimselerce farklı sayılmasındaki bütün bu hususları, dikkatlerimizden uzak tutmamak gerekir.

Bizzat Ebû Dâvud'un kendisi Sünen'le ilgili kaleme aldığı risalesinde, Sünen'in 18 cüzden ibaret olduğunu, bunlardan bir cüzün de Mürsel hadislere ait olduğunu belirtmektedir. Sünen'indeki rivayetlerin sayısını ise, 4800 hadis civarında ve 600 kadar da mürsel hadis olduğunu belirtir.¹ Ebû Dâvud Sünen'indeki hadis sayısını verirken, değerlendirmeyi ölçü olarak kabul ettiği sorusunun cevabı, Ebû Dâvud'un sayım ölçüsü hakkında bilgi edinmemizi sağlayacaktır.

Önce şerhleri de dâhil olmak üzere Sünen'in neşredilmiş nüshalarındaki hadislerin numaralandırılmasına göre verilen hadis sayılarını görelim:

- a-el-Kaşşaf 'an ebvabi meraci' tuhfetu'l-eşraf'ın feharis'inde²: 5276 rivayet.
- b- M. Muhyiddin Abdulhamid tahkikli Sünen'de : 5274 rivayet.
- c- Muhammed Abdulaziz Halidi tahkikli Sünen'de : 5274 rivayet.
- d-salih b. Abdilaziz çalışmasıyla el-Kutubu's-Sitte'deki Sünen'de: 5274 rivayet.
- e-Azimabadi'nin Avnu'l-Mabud fi Şerhi Süneni Ebi Davud'da: 5252 rivayet.
- f-Ahmed el-Benna es-Saati'nin tahkikyle Sahihu Süneni'l-Mustafa'da³ 5252 rivayet.
- g-Ahmed Sa'd Ali'nin yazdığı ta'likatla neşredilen Sünen'de⁴ : 5252 rivayet.
- h-Muhammed Avvame tahkikli Sünen'de⁵ : 5232 rivayet.
- ı- el-Mektebetu's-Şamile'in 2. sürüm CD'deki Sünen metninde: 4590 rivayet.
- i-Mevsu'atu'l-hadisi's-şerif'in 2.sürüm⁶ CD'deki Sünen metninde: 4590 rivayet.

¹ Ebû Dâvud, *Risale*, s.31-32.

² Mizzi, *Tuhfetu'l-Eşraf bi Marifeti'l-Etraf*, son cilt *el-Keşşaf (feharisu kutubi'l-usuli's-sitteti ve ebvabiha maa' rakam kulli kitabın ve babın)*.

³ Matba'atu't-Taziyye ve Daru'l-Kutubi'l-Arabî tarafından iki cilt tek mücellet halinde neşredilmiştir.

⁴ Ahmed Sa'd Ali'nin ta'likatıyla beraber İlk baskısı H.1371/1952'de iki cilt halinde Mısır'da Matbaatu Mustafa Babi Halebî tarafından neşredilmiş, Avnu'l-Ma'bud metnindeki hadisler esas alınmıştır.

⁵ Sünen (thk. M. Avvame), V/458.

⁶ Global İslamic Software Company, 2.sürüm–2000.

Neşredilen Sünen metinlerinde verilen rivayet sayısı, 5276, 5274, 5252, 5232 ve 4590 rakamlarıdır. Rakamlardaki bu farklılıkların nereden kaynaklandığını araştırdığımızda, şu nedenleri tespit edebildik;

—Sünen'deki hadis sayısını 5276 ile 5274 rakamlarını verenler arasındaki neden, sadece rivayet nüshalarındaki farklardan kaynaklanmaktadır. Farklı nüshalardaki fazla bulunan iki rivayetin eklenmemesiyle Sünen'deki hadis sayısını 5274 verenler ise, Sünen'deki rivayetleri metin ve senedleri tamamen farklı olanlar, metinleri birbirine yakın da olsa senedi tamamen veya yarısından fazlası farklı olanlar, ayrı hadis olarak sayılmıştır. Hatta bazen aynı sahabîden gelen aynı hadis metninin farklı bir lafzından ve senedin bir kısmının değişmesinden dolayı bile farklı bir hadis olarak sayıya dâhil edilmiştir.¹ Ancak bu uygulamalara bakarak, tek rivayet olarak sayılan bazı hadislerin senedleri tahvil ve atıfla farklı verilmesiyle birlikte, hatta bu rivayetlerin metin lafızlarında da farklılık olmasına rağmen, tek bir rivayet olarak sayılmasında, herhangi bir ölçü tespit edilememektedir.² Bazen de aynı sahabeden gelen aynı hadis metni ile ilgili aynı sahabînin rivayetle ilgili açıklaması, ayrı bir rivayet gibi sayıya dâhil edilebilmiştir.³ Kanaatimizce 5274 sayısını verenler, Sünen'in yazma nüshalarındaki müstensihlerin verdiklerine göre hareket ettikleri ve hadis sayımında belli bir ölçüyü takip etmedikleri görülmektedir.

—Sünen'deki hadis sayısı ile ilgili 5252 ile 5274 sayıları arasındaki 22 farkın, Sünen'in tahkikinde kullanılan yazmalardaki farklılıklardan,⁴ bazı rivayet metinleri aynı manada oldukları için *Avnu'l-Mabud*'da iki rivayet birleştirilerek tek rivayet olarak verilmesinden⁵ ve bazı rivayetlerin aynı sayıyla rakamlanması⁶ gibi nedenlerden kaynaklandığı görülmüştür.

¹ Örnek olarak bkz. Sünen, Taharet, 11, H.no:21. bu rivayet 20 numaralı bir önceki rivayet manasında ve devamı niteliğinde olduğu halde ayrı bir rivayet kabul edilmiştir.

² Örnek olarak bkz. Sünen, Taharet, 12, H.no:23. Bu rivayet, Hafs b. Ömer, Müslim b. İbrahim ve Müsedde b. Müserhed kanalıyla tahvil usulü farklı isnadlarla verilmesine rağmen, tek rivayet olarak sayılmıştır. Sünen'de bunun örnekleri çoktur.

³ Örnek olarak bkz. Sünen, Taharet, 42, H.no:85. Bu rivayet 84 numaralı bir önceki rivayetle ilgili bir açıklama ve devamı niteliğinde olduğu halde, ayrı bir rivayet olarak kabul edilmiştir.

⁴ Mesela Sünen, Taharet, 27, H.no: 51 hadis metni, *Avnu'l-mabud*'da bulunmamaktadır.

⁵ Mesela Sünen, Salât, H.no: 768 ile 769 rivayetler, *Avnu'l-mabud*'da (2/472, H.no:754) tek rivayet olarak verilmiştir.

⁶ Mesela Azimabadi, *Avnu'l-mabud*, 1/292–293, farklı iki babdaki iki rivayet, 171 numara ile iki kez rakamlanmıştır. Ayrıca bkz. *Avnu'l-mabud*, 1/499, H.no: 304 vd.

—Sünen'deki rivayet sayısını iki çeşit numaralandırma ile rakamlandıran Muhammed Avvame, tercih ettiği rivayet sayısı 5232'dir. Ancak her rivayeti numaralandırırken Sünen'in bazı nüshalarında olmayan rivayetlerin varlığına dipnotlarda işaret ederek onları da numaralandırır ve dipnottakilerle beraber 5274 sayısını da belirtir. Yani M. Avvame'nin tespitine göre Sünen'deki 5274 rivayetten, Sünen'in diğer rivayet nüshası yazmalarında bulunan 42 rivayet, asıl Sünen metnine dâhil edilmemesi gerekir. Zira bu rivayetler ittifakla Sünen'in meşhur rivayet nüshalarının ortak rivayetlerinde bulunmamaktadır. Aslında M. Avvame dört rivayetin¹ Sünen'e dâhil edilmesi gerektiğini, bazı rivayetlerin birden fazla rivayete bölünerek sayılacağını, böylece 19 rivayet ekleneceği² ve bazı rivayetlerin de Sünen'in Lü'lüi nüshasında bulunmadığını ve asıl metne 65 rivayetin eklenmemesi gerektiği kanaatindeydi.³ M. Avvame'ye göre Sünen Metnine 4+19= 23 rivayet eklenmesi (5274+23= 5297) ve Sünen metninden 65 rivayetin de çıkarılması (5297–65= 5232) gerekir. Böylece M. Avvame'ye göre Sünen'deki rivayet sayısı 5232 olur.

—Sünen'deki rivayetleri 4590 olarak numaralandıran ve yukarıda belirttiğimiz CD'lerde yaptığımız incelemede, tespitimize göre Sünen'deki rivayetlerin sayımı, farklı senedlerle de olsa aynı manada olan metinlerin tek rivayet olarak sayılması usulüne dayanmaktadır. Hadis metinleri farklı sahabîden gelmiş de olsa, aynı manadaki metinler birleştirilerek tek rivayet olarak sayılmıştır. Bu hususta rivayet metinlerindeki ziyadelik, eksiklik veya kısmen farklı lafızlarda gelmesi de dikkate alınmamıştır. Yani sadece hadis metinlerindeki mana birlikteliği göz önünde

¹ Eklediği rivayetler için bkz. Sünen (thk. M. Avvame), 4/304, H.no:3810, 3811; 5/10-11, H.no: 4244, 4245. Ayrıca Zekât ve Diyat bölümlerinde geçen *babu tefsiri esnani'l-ibili* bablarını da ayrı ayrı iki irvayet şeklinde numaralandırmıştır.

² Bölünerek bir den fazla rivayet olarak sayılan hadisler için bkz. Sünen (thk. M. Abdulhamid), H.no:15, 164, 228, 234, 907, 1039, 1245, 1352, 1620, 2540, 2715, 2927, 3124, 3440, 3447, 3521, 3682, 2922, 5178. bu 19 rivayet Sünen'in M. Avvame baskısında 38 rivayete çıkarılmıştır. Bunların M. Avvame baskısındaki numaraları şöyledir; H.no: 15, 16, 165, 166, 230, 231, 237, 238, 903, 904, 1031, 1032, 1238, 1239, 1346, 1347, 1616, 1617, 2532, 2533, 2708, 2709, 2919, 2920, 3115, 3116, 3432, 3433, 3440, 3441, 3515, 3516, 3674, 3675, 2917, 2918, 5135, 5136.

³ M. Avvame'nin, Lü'lüi nüshası rivayetinden olmadığı için asıl Sünen metnine alınmaması gerektiği kanaatinde olduğu 65 rivayet bulunmaktadır. Bu rivayetler (M. Abdulhamid thk. Sünen'deki hadis numaralarına göre) şunlardır; H.no: 365, 429, 430, 594, 756, 757, 758, 759, 958, 959, 960, 961, 962, 1566, 1798, 1861, 1970, 1982, 2222, 2333, 2345, 2781, 2860, 3086, 3196, 3284, 3648, 3649, 3650, 3901, 4447, 4455, 4489, 4502, 4506, 4512, 4513, 4514, 4548, 4612, 4614, 4615, 4616, 4617, 4618, 4619, 4620, 4621, 4622, 4623, 4624, 4625, 4626, 4638, 4639, 4640, 4641, 4642, 4643, 4644, 4645, 5132, 5133, 5078 ve 5081.

bulundurularak hadis sayımı yapılmış ve rivayetler numaralandırılarak 4590 sayısı bulunmuştur.

Her rivayet metninin ayrı sayılması, aynı rivayet metni olsa bile farklı sahabîden gelen isnadların ayrı sayılması, aynı sahabe ve aynı metin olsun veya olmasın tahvile veya atıf harfiyle belirtilen farklı isnadların her birinin ayrı ayrı birer hadis olarak sayılması gibi hadis sayım metodunda bazı ölçüler dikkate alınmıştır. Sünen'deki hadis sayımı ile ilgili verilen rakamlarda, dikkate alınan böyle bir ölçünün bulunduğunu tespit edemedik.

Tutarlı hadis sayım metoduna en yakını söyleyecek olursak, sadece hadis metnindeki mana birlikteliğine göre hadis sayımı yapılmış ve 4590 rivayet sayısına ulaşılmış CD'leri söyleyebiliriz. Ancak bu sayının, Ebû Dâvud'un risalesinde belirttiği 4800 civarındaki sayıya pek yakın olduğu söylenemez. Sünen'deki rivayetleri Ebû Dâvud'un hocalarına göre, tahvil metoduyla da olsa, farklı senedlerin her birini ayrı bir rivayet kabul edersek, Sünen'deki rivayet sayısının 6151 olduğu neticesine varırız.¹

Sünen'deki rivayetlerin Ebû Dâvud'un bildirdiği 4800 sayısından fazla olmasındaki bir neden de, asıl rivayetin anlaşılması için verilen açıklama niteliğindeki rivayetlerin sayılara dâhil edilmesidir. Mesela 348 numaralı rivayetin bir açıklaması niteliğinde olan 349. ve 350. maktu rivayetler, müstakil birer rivayet gibi sayıya dâhil edilmiştir. Fetva ve fikhî görüşü bildiren açıklamalar da 769 numaralı maktu rivayetteki gibi hadis sayımına dâhil edilmiştir. Sünen'in meşhur rivayet nüshalarında bulunmayan rivayetler çıkarılır, aynı metnin kısmi farklı senedli aynı metinler tek rivayet sayılır ve rivayetlerle ilgili yapılan senedli açıklama ve haberler de ilgili rivayete dâhil edilerek tek rivayet sayılırsa, Sünen'deki hadisler 4800 sayısına yaklaşır. Ebû Dâvud'un hadis sayısındaki sayım ölçüsünün, aynı lafızlı metinlere dayalı olduğunu söyleyebiliriz. Bu hususta Ebû Dâvud'un hadisçilik yönü yanında, hadis metnini öncelemesi itibariyle fakihiğinin de ağır bastığı görülür.

Sünen'deki rivayetlerin nakledildiği sahabe sayısı 446'dır. Buna göre Sünen'deki sahabeden gelen hadis metni dikkate alındığında, hadis sayısının 4840 civarında olduğu görülmektedir. Yine tespitimize göre 199 sahabiden sadece birer

¹ İsnada göre Sünen'deki rivayet sayısı için bkz. tezimizin I. bölümün Sünen'in Kaynakları kısmındaki "Hocaları, Rivayet Sayısı ve Oranı" başlığına.

rivayet alındığı belirlenmiştir. Sünen'deki hadislerin sahabeden geliş sayısı itibarı ile en çok rivayetin alındığı on sahabiye şöyle sıralayabiliriz;

SÜNEN'DE EN ÇOK RİVAYETİ BULUNAN SAHABE		
Sıra No:	Sahabe İsmi	Rivayet Sayısı
1	Ebu Hüreyre	580
2	Aişe bnt. Ebi Bekr	472
3	Abdullah b. Abbas	411
4	Abdullah b. Ömer	363
5	Enes b. Malik	279
6	Cabir b. Abdillâh	252
7	Abdullah b. 'Amr	175
8	Ebu Said el-Hudri Sa'd b. Malik	130
9	Abdullah b. Mesud	122
10	Ali b. Ebi Talib	115

Matbu Sünen'lerdeki rivayetlerin bir kısmı meşhur rivayet nüshalarında yer almamaktadır. Mesela Sünen'in matbu nüshalarının hepsinde, *Kitabu's-Sünne* bölümünde 32 bab başlığında 177 rivayet verilmektedir. Yaptığımız karşılaştırma sonucunda, Reisulkuttab nüshasında¹ 168 rivayet kaydedilmiştir. Diğer bir ifade ile matbu nüshalarda *babun fi'l-hulefa'* başlığında bulunan 9 rivayet², Reisulkuttab'daki yazma nüshaya göre, *babu ma kile fi'l-hulefa'* başlığı³ altında bulunmamaktadır. Buna göre bu 9 rivayet, ya Sünen'e sonradan dâhil edilmiş veya Ebû Dâvud'un sonraki okumalarında bu rivayetler çıkarıldığı halde, bazı ravilerce bu çıkarmalar dikkate alınmamış olabilir.

Yine *Kitabu's-Sünne* bölümdeki *babu lüzumi's-sünne* (veya *babu men de'a ile's-sünne*) bab başlığında bulunan, kader-sünnet-bid'at ile ilgili ve el-Hasan el-Basri'nin bazı görüş ve düşüncelerini içeren 15 rivayet⁴ bazı rivayet nüshalarında bulunmadığı bildirilmiştir.⁵ Yukarıda verilen 168 rivayetten 15 rivayet daha çıkarılırsa, bu bölümün rivayet sayısı 153 olur. Bu durum elimizdeki Sünen'in Ebû

¹ Sünen, yazma, Reisulkuttab (İst. Süleymaniye Ktp.) : No:145/1, 363 vr.) h. 492 tarihli.

² Sünen, Sünne, babun fi'l-hulefa', Hno: 4638, 4639, 4640, 4641, 4642, 4643, 4644, 4645 ve 4648.

³ Sünen, Reisulkuttab yazması, vr.283-b; Sünen, yazma Yusufâğa Ktp. (Konya) No:42 Yu 5243, 518 vr.373-b; Azimabadi, *Avnu'l-Mabud*'da Hacca'tan menkul bu rivayetlerin birçok nüshada, hatta Münziri'nin Muhtasar'ında da bulunmadığını belirtmiştir. Azimabadi, *Avnu'l-Mabud*, XII/397.

⁴ Sünen, Sünne, babu lüzumi's-sünne, H.no: 4612–4626.

⁵ Azimabadi, *Avnu'l-Mabud*, XII/374, 380; Sünen (thk. M.Muhyiddin, IV/202, 206), Sünne, babu lüzumi's-sünne, H.no: 4612 (dipnot:1), 4626 (dipnot:1); Sünen (thk. M.Avrame, V/187–191), Sünne, babu lüzumi's-sünne, H.no: 4612–4626.

Dâvud'dan en son rivayet edilen ve kendi ifadesiyle 4800 rivayet ihtiva eden Sünen'in son metin nüshası olmadığı ihtimalini güçlendirmektedir.

2 –Mevkuf Rivayetler

Sünen'de merfu hadisler yanında, mevkuf rivayetler de tasnif edilmiştir. Sünen'deki mevkuf rivayetlerin tasnif nedeninin iyi anlaşılması için önce mevkuf terimini hatırlayalım.

Mevkuf hadis'in ıstılahi anlamı, isnadın Hz. Peygamber'e ulaşmadan sahabede durması veya durdurulması demektir. Hatib el-Bağdadi *mevkuf* terimini, "ravinin sahabeyi aşmaksızın (bir sözü veya bir fiili) sahabeye isnad etmesidir", şeklinde tarif eder.¹ İbn Salah da mevkuf hadisi sahabeden rivayet edilen sözler ve fiiller olarak tarif ettikten sonra, isnadı sahabeye kadar muttasıl olarak gelenlere mevkuf muttasıl, isnadı muttasıl olarak gelmeyenlere de muttasıl olmayan mevkuf hadisler olarak belirtir.²

Hükmen merfu'da olduğu gibi, hükmen mevkuf diye bir şey sözkonusu değildir.³ İsnadı sahabide son bulan her hadis mevkuf değildir. Sahabiye kadar ulaşan isnadla rivayet edildiği halde mevkuf olmayan hadisler de vardır. Söz gelişi sahabenin "Biz Hz. Peygamber (a.s.) zamanında şöyle yapardık; şununla emrolunduk; şundan menedildik" gibi ifadelerle rivayet ettiği hadisler mevkuf değil, hükmen merfudur. Bu itibarla isnadı Hz. Peygamber'e (a.s.) ulaşmayıp sahabide kalan mevkuf hadisleri, hükmen merfu olanlardan ayırmak gerekir.⁴

5274 rivayet sayısı ile numaralandırılan matbu nüshaya göre Sünen'deki mevkuf haberlerin sayısı 176'dır. Bu mevkuf rivayetlerin tasnif edildiği bölümlerine göre sayısını tablo halinde şöyle verebiliriz;

¹ Hatib el-Bağdadi, *el-Kifaye*, s.37.

² İbn Salah, Ebû Amr Osman b. Abdurrahman eş-Şehrezuri, *Ulumu'l-Hadis* (thk. Nurettin 'İtr), s.46, Daru'l-fıkr, Dımişk-1986.

³ Çakan, İ. Lütfi, *Hadis Usulü*, s. 119, III.bsk., M.Ü.İ.F.V.Y. İstanbul-1993

⁴ Uğur, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, s.225.

SÜNEN'DEKİ MEVKUF RİVAYETLER

Bulunduğu Bölüm Adı	Bölümdeki Riv. Sayısı	Mevkuf Riv. Sayısı	Tek Rivayetli Bab Sayısı
Taharet	390	15	6
Salât	1161	24	3
Zekât	141	2	0
Lukata	20	1	0
Menâsik	323	7	2
Nikâh	129	6	3
Talak	138	14	5
Savm	164	11	6
Cihâd	311	16	7
Dahâya	58	2	0
Sayd	18	0	0
Vasâya	23	1	1
Feraiz	43	3	0
Harac, İ, Fey	161	5	0
Cenâiz	154	4	2
Eyman Nüzur	84	0	0
Buyu'	245	2	1
Akdiye	70	3	0
İlim	28	1	0
Eşribe	67	3	1
Et'ime	124	4	2
Tıp	71	1	1
'Itk	43	1	0
Hurûf Kıtaat	40	3	0
Hammam	11	0	0
Libas	140	7	4
Tereccul	55	0	0
Hatem	25	0	0
Fiten	36	0	0
Mehdi	12	0	0
Melâhim	60	8	0
Hudud	151	9	0
Diyat	102	5	0
Sünne	177	8	0
Edeb	501	10	2
TOPLAM	5276	176	46

Tabloda görüldüğü gibi, matbu Sünen'deki¹ numaralandırılmış 5274 rivayetin 176'sı mevkuf denilen rivayetlerden oluşmaktadır. Ayrıca bu 176 mevkuf rivayetin 46'sı da sadece mevkuf rivayetlerden oluşan bab başlıklarında tasnif edilmişlerdir. Diğer bir ifade ile Sünen'deki bazı bab başlıklarında, sadece bu 46 mevkuf rivayet tasnif edilmiş ve merfu rivayetlere yer verilmemiştir. Sünen geleneğinde, uygulamaya delil ve hükme medar olacak bab başlığındaki rivayetlerin, sadece mevkuf rivayetlerden oluşması, rivayet yoluyla sağlam senedli sahabe söz ve uygulamasının bir hüküm için delil kabul edilmesi bakımından hayli dikkat çekicidir.

¹ M. Muhyuddin Abdulhumid tahkikli *Sünen-u Ebî Dâvud*.

Mesela bu tür bablardan Taharet bölümündeki "Ayağıyla necasete basan kimse(nin abdest alıp almayacağı) hakkındaki bab" başlığında verilen Abdullah b. Mesud'un sözünü örnek verebiliriz. Ebû Dâvud, bu mevkuf rivayeti hocaları Hennad b. Seri, İbrahim b. Ebi Muaviye ve Osman b. Ebi Şeybe'den olmak üzere tahvil usulü ile üç kanaldan nakleder. Rivayet edildiğine göre Abdullah b. Mesud şöyle demiştir; " Biz necasete basmaktan dolayı abdest almazdık. (Secdede) saç ve elbiseye de engel almazdık."¹ Bu konu, muhtemelen necasete basan kimsenin abdestinin bozulup bozulmayacağı veya abdest alıp almayacağı hakkındaki bir soruya verilmiş uygulama türünden bir cevap niteliğinde oluşmuştur. Ebû Dâvud, bu konudaki hükümle ilgili tasnif ettiği bab başlığında, sadece Abdullah b. Mesud'un bu sözünü nakletmiştir. Bu ve örnek verilebilecek diğer mevkuf rivayetlerin, birer sünnet malzemesi olarak Sünen'de yer aldığı görülmektedir.²

Bu tür mevkuf haberlerin bir hükme medar olacak şekilde Sünen'de tasnif edilmesi hususu, mevkuf haberlerin delil olmasındaki mesnedin ne olduğu sorusunun cevabında aranmalıdır. Söz gelimi sahabenin söz ve uygulamasının dolaylı da olsa Hz. Peygamber'e (a.s.) dayandığı için mi? Yoksa sahabenin adaletinden ve Hz. Peygamber'i (a.s.) görme, onunla beraber olma ayrıcalıklarından dolayı mı hükme delil kabul edilmektedir? Belki de bir hükme delil olan veya delil gösterilen her bir mevkuf haberin, ilgili olduğu konuyla beraber ayrı ayrı incelenmesi de gerekebilir. Zira ibadetle ilgili olan ve olmayan konular, bu hususta farklılık arz edebilir. Bunun yanında mevkuf hadislerin delil olma yönünden değeri hakkında, fıkıh ve hadis usulü kitaplarında farklı değerlendirmeler yapıldığı bilinmektedir.³ Sünen türü hadis kaynaklarındaki mevkuf haberlerin, bu yönüyle ayrı bir çalışmada incelenmesi gerektiğini düşünmekteyiz.

Ebû Dâvud mevkuf⁴ tabirini kullandığı gibi, bu tabir yerine zaman zaman *maksur* مقصور terimini,⁵ bazen de "merfu değildir" ليس بمرفوع ifadesini⁶ kullanmıştır. Rivayetlerin mevkuf olduğunu belirtirken, merfu olmadığını veya o konuda merfu rivayetin bulunmadığını, ya da merfu rivayetle birlikte mevkuf rivayetlerin de

¹ Sünen, Taharet, 80, H.no: 204.

² Bkz, Sünen, Taharet, 113, H.no:302; 117, H.no: 307; 118, H.no: 309 vd.

³ Bu konuda bkz. Toksarı, Ali, Hadis İlmi Açısından Sahabi Kavli ve Değeri, E.Ü.İ.F.D., s.339-357, Sayı:2, Kayseri-1985.

⁴ Sünen, Salât, H.no: 1324. (قال أبو داود رواه أيوب وابن عون موقوفا على أبي هريرة)

⁵ Sünen, taharet, 87, H.no:223. (قال أبو داود ورواه ابن وهب عن يونس فجعل قصة الأكل قول عائشة مقصورا)

Rivayeti verdikten sonra Sünen ravisi der ki; Ebû Dâvud, "bu hadisi İbn Vehb Yunus'tan rivayet edip, yemek hadisesini Hz. Aişe'nin sözü olarak (maksuren) göstermiştir". Ayrıca bkz. H.no: 1056 vd.

⁶ Sünen, Salât, H.no: 741.

olduğunu göstermiş olmaktadır. Bu rivayetlerin tertip ve tasnifinin, bab merkezli olduğunu unutmamak gerekir. Sünen'deki 176 mevkuf haberin kaynağı durumunda olan sahabe isimlerine gelince, 38 sahabelerden geldiğini görürüz. Bunları alfabetik olarak tablo halinde şöyle verebiliriz;

Mevkuf Rivayetlerin Kaynağı Durumundaki Sahabe ve Rivayet Sayısı

<i>Sıra No:</i>	<i>Mevkuf Rivayetlerin Kaynağı Sahabiler</i>	<i>Mevkuf Tek Rivayetli Bablar</i>	<i>Toplam Mevkuf Rivayetler</i>
1	Abdullah b. Abbas'dan	21	51
2	Abdullah b. Kays'dan	-	2
3	Abdullah b. Mesud'dan	3	9
4	Abdullah b. Ömer'den	1	18
5	Abdullah b. Zübeyr'den	1	2
6	Aişe bnt. Ebi Bekr'den	6	18
7	Ali b. Ebi Talib'den	1	10
8	Amir b. Şehr'den	-	1
9	Ammar b. Yasir'den	1	1
10	Amr b. Dinar'den	-	1
11	Atıyye	-	2
12	Bera b. Azib'den	-	2
13	Cabir b. Abdillan'dan	1	7
14	Ebu Bekr es-Sıddik'den	-	2
15	Ebu Derda'dan	-	1
16	Ebu Hureyra'den	2	7
17	Ebu Said el-Hudri'den	-	2
18	Ebu Zerr el-Ğifari'den	-	1
19	Enes b. Malik'den	1	6
20	Huzeyfe b. Yeman'dan	-	2
21	İmran b. Husayn'den	1	1
22	Ka'b b. Malik'den	-	1
23	Ma'kil b. Yesar'dan	1	1
24	Misver b. Mahrame'den	-	1
25	Muaz b. Cebel'den	-	2
26	Osman b. Affan'dan	-	1
27	Ömer b. Hattab'dan	-	7
28	Sehl b. Ebi Hasme'den	-	1
29	Sehl b. Sa'd'den	-	1
30	Seleme b. Amr'den	1	1
31	Semura b. Cundeb'den	-	1
32	Ukbe b. Amr'den	-	1
33	Urve b. Zübeyr'den	-	1
34	Übeyy b. Ka'b'dan	-	2
35	Ümmü Atıyye Nesibe'den	2	3
36	Ümmü Habibe'den	2	2
37	Ümmü Seleme	1	3
38	Zeyd b. Sabit'den	-	1
Toplam Mevkuf Rivayet Sayısı = 176		46	176

Tabloda görüldüğü üzere Sünen'deki en çok mevkuf rivayet, Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Ömer ve Hz. Aişe bnt. Ebi Bekr'den gelmektedir. Bunlar aynı zamanda fakih sahabilerdir. Sünen'de mevkuf haberlerle birlikte tabiin sözü olarak bilinen maktu haberlerin de bulunduğu bilinmektedir.

3 –Maktu Rivayetler

Hadis usulünde sahabe'den sonraki tabiûnun sözleri veya fiilleri demek olan maktu' hadis, isnadı tabiûna kadar uzanan, tabiûnda kalarak daha ileri gidemeyen rivayettir.. Kısacası, tabiûndan gelen ve onlara ait sözlerden veya fiillerden ibaret haberlere umumiyetle maktu adı verilmiştir.¹ Suyuti, *maktu* teriminin kendi anlam sürecini kazanmadan önce, İmam Şafii ve Taberani tarafından, munkatı² anlamında kullanıldığını nakleder.³

Daha önce de belirttiğimiz gibi Ebû Dâvud *Risale*'sinde, Sünen'inde ahkam ve sünnet dışı bir rivayetin bulunmadığını belirtmişti. Fakat Sünen incelendiğinde, tabi'ine ait söz ve fiillerin, yani maktu rivayetlerin olduğu görülür. Sünen'deki bu rivayetlerin sayısını bölümlere göre tablo halinde şöylece verebiliriz:

SÜNEN'DEKİ MAKTU RİVAYETLER			
Bulunduğu Bölüm Adı	Bölümdeki Riv. Sayısı	Maktu' Riv. Sayısı	Tek Rivayetli Bab Sayısı
Taharet	390	7	2
Salât	1161	4	-
Zekât	141	-	-
Lukata	20	-	-
Menâsik	323	1	-
Nikâh	129	-	-
Talak	138	3	-
Savm	164	2	-
Cihâd	311	1	-
Dahâya	58	2	-
Sayd	18	-	-
Vasâya	23	-	-
Feraiz	43	-	-
Harac, İ, Fey	161	4	-
Cenâiz	154	-	-
Eyman Nüzur	84	0	-
Buyu'	245	7	4

¹ Koçyiğit, a.g.e., a.y.

² Munkatı hadis, bir hadisin isnadında, tabi'ye varmadan önce bir ravinin, kendisinden hadis naklettiği şahsı işitmeden ondan rivayeti olarak tarif edilir. Kısaca munkatı hadis isnadında sahabiye varmadan bir ravisi düşen hadistir. Bkz. Hakim Nisaburi, *Marifetu Ulumi'l-Hadis*, s.27-29; İbn Salah, *Ulumu'l-Hadis*, s.57; Koçyiğit, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, s.270-271.

³ Suyuti, *Tedribu'r-Ravi*, I/159.

Akdiye	70	-	-
İlim	28	-	-
Eşribe	67	-	-
Et'ime	124	-	-
Tıp	71	1	-
'Itk	43	2	-
Hurûf Kıtaat	40	-	-
Hammam	11	-	-
Libas	140	2	-
Tereccul	55	1	-
Hatem	25	-	-
Fiten	36	1	-
Mehdi	12	-	-
Melâhim	60	-	-
Hudud	151	-	-
Diyat	102	2	-
Sünne	177	22	-
Edeb	501	3	-
TOPLAM	5274	65	6

Tabloda görüldüğü gibi, Sünen'deki 5274 rivayetten 65'i maktu' rivayettir.¹ Bu rivayetlerin çoğu bab başlığı altında tasnif edilen merfu rivayetlerle beraber verilmiştir. Ancak bazı bablar varki, sadece maktu hadislerin tesnif edildikleri bablardır. Bu şekildeki bablarda bulunan maktu rivayetler ise, toplam 65 maktu rivayetin 6'ısını oluşturur. Ebû Dâvud'un tasnif ettiği bab başlığında sadece maktu' haberleri vermesi, Sünen türü ve sadece ahkam hadislerden oluştuğu iddia edilen bir hasis kaynağı olması yönüyle hayli dikkat çekici bir husustur. Ebû Dâvud taharet bölümünde, *"باب من قال المستحاضة تغتسل من ظهر إلى ظهر" (Müstahaza) öğleden öğleye yıkanır deyenler(in delilleri) babı"* başlığında, Said b. Müseyyeb'den naklen ona ait sadece maktu tek bir haber nakleder. Haber şöyledir;

Ebû Bekr'in azatlısı Sümeyy'den rivayet edilmiştir ki: Ka'kâ ve Zeyd b. Eslem, Sümeyy'i müstehazanın (vakit itibarı ile) nasıl yıkanacağını sormak üzere Saîd b. Müseyyeb'e gönderirler. Saîd ise: "Öğleden Öğleye gusleder ve her namaz için abdest alır. Eğer kan çok gelecek olursa bir bez bağlar" cevabını verdi.²

Bu söz Said b. Müseyyeb'in kendi görüşü olduğu ve bu şekilde uygulama yapanların da dayandıkları delil olduğu anlaşılmaktadır. Zira Ebû Dâvud katılmadığı

¹ Bu rivayetlerin Sünen'deki rivayet numaraları şöyledir; H.no: 86, 87, 102, 301, 303, 306, 349, 459, 644, 686, 849, 1855, 2219, 2296, 2312, 2333, 2379, 2714, 2832, 2840, 2938, 2981, 3078, 3086, 3365, 3366, 3448, 3448, 3471, 3472, 3560, 3918, 3951, 3952, 4067, 4122, 4171, 4276, 4518, 4580, 4612, 4614, 4615, 4616, 4617, 4618, 4619, 4620, 4622, 4625, 4626, 4630, 4631, 4638, 4639, 4641, 4642, 4643, 4644, 4645, 4684, 4770, 4886, 5221, 5241.

² Sünen, Taharet, H.no:301.

ve başkasına ait olan görüşün delilini, *babu men kale* باب من قال "...diyenlerin babı" formatında verir. Fakat Ebû Dâvud, hemen bu maktu haberin devamı veya bu görüşün neye dayandığına açıklık getirecek şekilde, muallâk mevkuf olarak Abdullah b. Ömer ve Enes b. Malik'ten nakilde bulunur. Ebû Dâvud der ki; İbn Ömer ve Enes b. Malik'ten "öğleden öğleye yıkanır" şeklinde rivayet edilmiştir. Dâvûd ve Âsım, Şâbi'den o da karısı kanalıyla Kamir'den, Kamîr de, Âişe'den aynısını rivayet etmişlerdir. Ebû Dâvud'un rivayetle ilgili yaptığı araştırma sonucu, bu görüşün sahabeye dayandığı, yani bu görüşün asıl olarak maktu olmadığını göstermektedir. Böylece Ebû Dâvud, bir hükme medar olabilecek bir rivayetin maktu olmadığını göstermek için maktu haberi tasnif etmiş olmaktadır.¹ Müstahazanın temizliği ile ilgili tasnif edilen diğer babın, tek ve maktu rivayeti de bu şekildedir.²

Sadece maktu haberlerden oluşturulan bablardan birisi de Buyu' bölümündeki 'Araya'nın tefsiri hakkındaki bab باب تفسير العرايا başlığıdır. İki rivayeti olan bu bab başlığının, bir önceki bab başlıklarında ve rivayetlerinde geçen 'âriyet terimini açıklamak için tasnif edildiği, isimlendirilmesinden de anlaşılmaktadır. Bab başlığında tasnif edilen ilk maktu rivayet, Abdurabbih b. Said el-Ensari'den nakledilmektedir. Ona göre " 'ariye, bir kimsenin hurma ağacının meyvesini bir başkasına vermesi veya malı olan bahçesinden bir veya iki ağacı yemek için ayırması ve onu hurma karşılığında satmasıdır."³ Bu bab başlığında verilen ikinci rivayet de maktu'dur. O da İbn İshak'dan ve 'ariyerin açıklanması ile ilgilidir. Ona göre " 'âriye, bir kimsenin hurma ağaçlarının meyvelerini bir adama hibe edip, hibe ettiği adamın o ağaçlarla ilgilenmesinin ağır gelmesi ve bu nedenle ağaçlardaki hurmayı, tahmini misli kadar hurma ile takas etmesidir."⁴

Seçilen her iki maktu haberin yeni bir hüküm için delil olmadıkları ve bir önceki 'ariyet yoluyla alışverişlerin yapılması ve 'ariyenin miktarı gibi bab başlıklarındaki 'ariyet kelimesinin anlaşılması ve açıklanması için tasnif edildikleri

¹ Ebû Dâvud, rivayetle ilgili Malik b. Enes'in tespitini de naklederek, bu bab başlığını ve ilgili maktu haberi niçin tasnif ettiğini dolaylı bir şekilde nedenini göstermek ister. Ebû Dâvud der ki; Mâlik şöyle dedi ki: "Ben İbn Müseyyeb'in "öğleden öğleye" şeklindeki hadisnin "temizlikten temizliğe" şeklinde olduğunu zannediyorum. Ancak buna vehm girmiştir ve insanlar bunu değiştirerek, "öğleden öğleye" şekline çevirmişlerdir. Misver b. Adlimelik b. Saîd b. Abdîrrahman b. Yerbû; bu hadisi rivayet etmiş ve "temizlikten temizliğe" demiş, insanlar bunu "öğleden öğleye" şeklinde çevirmişlerdir

² *Sünen*, Taharet, H.no:303.

³ *Sünen*, Buyu', fi tefsiri'l-'araya, H.no:3365.

⁴ *Sünen*, Buyu', fi tefsiri'l-'araya, H.no:3366.

görülmektedir. Aynı zamanda bu durum, maktu haberlerden bir kısmının Sünen'de yer alma ve tasnif edilme nedeni olarak görmek gerekir. Sadece maktu' haberlerden oluşan diğer bir bab başlığı da "Câiha'nın tefsiri hakkındaki bab" باب في تفسير الجائحة" başlığıdır. Bu bab başlığında da iki rivayet verilmiş ve ikisi de maktu'dur.¹ Bu bab ve rivayetlerinin de, önceki bab ve rivayetlerde geçen *câiha* kelimesinin anlam ve açıklanması için tasnif edildikleri görülmüştür.

Sünen'deki maktu haberleri incelediğimizde, bunların Sünen'de tasnif edilme ve yer alma nedenlerini şöyle maddeleştirebiliriz;

a-Merfu rivayetlerdeki metnin tefsir ve açıklanması veya şerh edilmesi,²

b-Önceki rivayet metinlerinde geçen garip kelimelerin izah edilmesi,³

c-Ayetlerin tefsiri ve sebebi nüzulünü hatırlatılması,⁴

d-Bazı görüşlerin dayandığı rivayetlerin uygulamaya uygun olup olmadığının gösterilmesi,⁵

e-Merfu olarak verilen bazı rivayet metnlerinin, tabi'ye ait olduğunun gösterilmesi,⁶

Sünen'deki maktu rivayetlerin geldiği kaynak durumundaki tabi'i isimlerine ve gelen rivayet sayısına baktığımızda da, şöyle bir tablo elde ederiz:

Maktu' Rivayetlerin Kaynağı Durumundaki Tabi'i ve Rivayet Sayısı

Sıra No:	Maktu Rivayetlerin Kaynağı Tabi'iler	Maktu Tek Rivayetli Bablar	Toplam Maktu Rivayetler
1	Abdirabbih b. Said (ö.139)	1	1
2	Abdurrahman b. Selman (ö.?)	-	1
3	Ebü'l-'Aliye Refi' b. Mihran (ö.90)	-	2
4	Amir b. şurahil (ö. 104)	-	2
5	Ata b. Ebi Rebah (ö.114)	1	5
6	Cabir b. Zeyd (ö.93)	-	1
7	Ebu Meryem Kays (ö.?)	-	1
8	Ebu salih Zekvan (ö.101)	-	1
9	Eyyup es-Sihtiyani (ö.131)	-	1
10	Haccac b.Yusuf es-Sekafi (ö.95)	-	5
11	el-Hasen el-Basri (ö.110)	-	15
12	Hişam b. el-Ğaz (ö.153)	-	1
13	Hişam b. 'Urve (ö.145)	-	2

¹ *Sünen*, Buyu', fi tefsiri'l-caiha, H.no: 2471, 2472. İbn Cüreyc ve 'Ata'ya göre caiha (çoğulu cevaih), yağmur, soğuk, çekirge, rüzgâr veya yangın gibi zarar veren ve telef eden her şeydir.

² *Sünen*, H.no: 301, 303, 686, 1571, 2840, 2938, 2981, 3365, 3366.

³ *Sünen*, H.no: 1598, 2832.

⁴ *Sünen*, H.no: 2219, 2312.

⁵ *Sünen*, H.no: 644, 691, 2333, 2379, 2714.

⁶ *Sünen*, H.no: 1855.

14	İbn Şihab ez-Zühri (ö.124)	-	2
15	Ka'bu'l-Ahbar (ö.32)	-	1
16	Kasım b. Muhammed b. Ebi Bekr(ö.106)	1	1
17	Katade b. Du'ame (ö.117)	-	2
18	Lahik b. Humeyd (ö.101)	-	1
19	Mekhul EbuAbdillah (ö.113)	-	2
20	Muhammed b. İshak (ö.150)	1	2
21	Mücahid b. Cebr (ö.102)	-	1
22	Münzir b. Malik (ö.108)	-	1
23	Ömer b.Abdilaziz (ö.101)	-	1
24	Rabia(tu'r-Re'y) b. Ebi Abdirrahman(ö.136)	-	2
25	Said b. Cübeyr (ö.94)	-	1
26	Said b. Ebi'l-hasen (ö.107)	-	1
27	Said b. Müseyyib (ö.93)	1	3
28	salih b. Muhammed (ö.?)	-	1
29	Süddi İsmail b. Abdirrahman (ö.127)	-	1
30	Süfyan es-Sevri (ö.161)	-	2
31	Urve b. Zübeyr (ö.93)	-	1
32	Yahay b. Said (ö.144)	1	1
Toplam Maktu Rivayet Sayısı = 65		6	65

Tabloda görüldüğü gibi 32 tabi'iden 65 maktu rivayet seçilmiş ve tasnif edilmiştir. Bunun yanında tespit ettiğimiz kadarıyla 12 tebe'u't-tabi'ine ait 16 haber¹, hatta Ebû Dâvud'un kendi hocasına ait söz ve açıklamalarında bulunduğu görülmüştür. Haber ve sözlerin kaynağı olan tebe'u't-tabi'inin isim ve rivayet sayısını da tablo halinde şöylece verebiliriz:

Sahabe ve Tabi'un Dışındaki Ravi Sözlerin Kaynağı ve Rivayet Sayısı

1	Abdullah b. Avn (ö.150) Etba'dandır	2
2	Abdurrahman b. Amr (ö.157) Etba'dandır	1
3	Avf b. Ebi Cemile (ö.146) Etba'dandır	1
4	Hammad b. Seleme (ö.167) Etba'dandır	1
5	Kurra b. Halid (ö.154) Etba'dandır	1
6	Malik b.Enes (ö.179) Etba'dandır.	3
7	Mu'az b. Mu'az (ö.196) Etba'dandır	1
8	Muhammed b. Muhammed b. Hallad (ö.257) Ebû Dâvud'un hocası	1
9	Said b. Abdilaziz (ö.167) Etba'dandır	2
10	Şerik b. Abdillan (ö.177) Etba'dandır.	1
11	Ümeyye b. Halid (ö.201) Etba'dandır	1
12	Veki' b. Cerrah (ö.196) Etba'dandır.	1

Toplam rivayetleri: 16

Sünen'deki seçilen rivayetlerin arasında, az da olsa hükmü neshedilmiş rivayetlerin tasnif edildiği görülmektedir. Bunların varlığını göstermek ve

¹ Bu rivayetler için bkz. *Sünen*, H.no: 350, 691, 1571, 1598, 3033, 3034, 3280, 3281, 3587, 3650, 3908, 4621, 4623, 4624, 4715, 4716/

uygulamadan kalktığına işaret edildiği nakledilen mensuh rivayetlerin tespitinin, Sünen'dek rivayetlerin bilinmesi için gerekli olduğunu düşünmekteyiz.

4 –Mensuh Rivayetler

Nasih mensuh meselesi hadis usulünün konusu olduğu kadar, tefsir ve fıkıh usulünün de ilgilendiği bir konudur. Hafız İbn Kesir bu ilmin hadis usulünden ziyade, fıkıh usulünün sahasında olmasının daha uygun olduğuna dikkat çekmiştir.¹ Nesh "daha önce varid olan bir hükmün, sonradan gelen diğer bir hüküm ile kaldırılarak onun yerine ikame edilmesi"² şeklinde tarif edilebilir. Buna göre hükmü yürürlükten kaldırılana ise, neshedilmiş manasında *mensuh* denir. Terim olarak hadis usulünde nasihi'l-hadis ve mensuhuhu şeklinde kullanılır.

Sünen'de, hükmü yürürlükten kaldırılan bazı rivayetlere dikkat çekilmiştir. mensuh rivayetlerin bir kısmı, Ebû Dâvud tarafından açıkça ifade edilmiştir. Mesela Salât bölümünde "akşam namazındaki kıraatin miktarı babı" başlığında verilen rivayetler,³ bir sonraki "akşam namazında kıraatin kısa okunacağını söyleyenlerin delilleri babı" başlığındaki verilen rivayetle mensuh olduğu هذا ما يدل على أن ذاك منسوخ "bu haber, bir önceki hadisin mensuh (hükmü yürürlükten kaldırılmış) olduğuna delalet eder" şeklinde açıkça ifade edilmiştir.⁴

Sıyam bölümündeki "sadece cumartesi günleri oruç tutmanın yasak oluşu babı" başlığında merfu verilen rivayette Rasulullah (a.s.) şöyle buyurmuştur;

"Size farz kılınan oruç dışında Cumartesi günü oruç tutmayınız. Sizden biriniz (orucu bozmak için) üzüm çubuğu kabuğu veya bir ağaç dalından başka bir şey bulamazsa, (orucunu bozmak için) onu çiğnesin." ⁵ Ebû Dâvud bu rivayeti verdikten sonra, "bu hadis mensuhtur (neshedilmiştir)," açıklamasında bulunarak, hükmü uygulamadan kaldırılan rivayetleri gösterdiği anlaşılmaktadır.⁶ Böylece

¹ İbn Kesir, *el-Ba'isu'l-hasis fi ihtisari ulumi'l-hadis*, Nevi', Daru'l-Cil, Beyrut-1987, s.89, 34.

² Koçyiğit, *Hadis Istılahları*, s.361.

³ Sünen, Salât, H.no: 810, 811, 812.

⁴ Sünen, Salât, H.no: 813.

⁵ Sünen, Sıyam, H.no: 2421.

⁶ Mensuh rivayetlerle ilgili örnekleri arttırmak mümkündür. Mesela bkz. Sünen, H.no: 2788, 3162, 3790 vd. Ayrıca mensuh olduğu açıkça söylenmediği halde, mensuh olduğu bilinen rivayetler de bulunmaktadır. Mesela Taharet bölümündeki "ateşte pişen şeyi yemekten dolayı abdest bozulmaz" başlığında verilen rivayetlerin (H.no: 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193) tam tersine bir sonraki "ateşte pişen şeyi yemekten dolayı abdest almanın gereğini ısrarla vurgulayan rivayetler babı" başlığında

Sünen'de bir hükme medar olan ve yürürlükte bulunan rivayetler olduğu gibi, hükmü yürürlükten kaldırılan veya kaldırıldığı düşünülen, yani mensuh rivayetlerin varlığını da görmek gerekir.

5 – Sıhhat Yönüyle Rivayet Çeşitleri

Ebû Dâvud *Risale*'sinde Sünen'deki rivayetlerle ilgili; “Sünen isimli kitabımdaki hadislerin tamamının, konusunda (babında) bildiklerimin en sahihi midir? diye soruyorsunuz. Dile getirdiğiniz her şeyi inceledim. (Sünen adlı kitabımın), bildiğim en sahih hadislerden oluştuğunu bilmelisiniz,”¹ diyerek Sünen'inin sahih hadislerden oluştuğunu belirtmektedir.

Kanaatimizce Ebû Dâvud'un Sünen'deki rivayetler için kullandığı sahih kavramı, genel manada anlaşılmalıdır. Yoksa bu ifadenin, Sünen'deki bütün rivayetlerin istisnasız sahih olduğu anlaşılmalıdır. Nitekim İbn Salah'ın naklettiğine göre Ebû Dâvud başka bir açıklamasında; "Bu eserde sahih, sahihe benzer ve sahihe yakın olan hadisleri zikrettim, " ifadesinde bulunmaktadır.² Yine Risalesinde "Hakkında hiçbir şey demediğim hadisler, *salih*³ hadislerdir." açıklamasında bulunmuştur.⁴ İbn Salah bu ifadeleri "Hakkında hiçbir şey demediğim hadisler, salih hadislerdir. Bunların bir kısmı diğerlerinden daha sahihtir," ilavesiyle nakleder.⁵ Bununla muhtemelen ihtiyaca binaen ve ahkâm olarak delil alınmamasına işaret etmek gibi nedenlerle aşırı zayıf hadisleri de verdiğini belirtmektedir. Ebû Dâvud'un aşırı zayıf hadisler hakkında açıklama yaparak naklettiğini belirtmesi, bilerek bu gibi rivayetlerin tasnifine yer verdiğini göstermektedir.

Ebû Dâvud Sünen'indeki rivayetlerle ilgili yaptığı bu açıklamaları hakkında el-Bukaî', şu yorumda bulunur; "Bu ifadeler beş çeşit hadisten bahsetmektedir.

1. Sahih hadislerdir, bununla *sahih li zatihi* hadisleri kastetmiş olabilir.

(H.no: 194, 195) rivayetler verilmiştir. Böyle çelişkili rivayetlerin verildiği bab başlığından birisi mensuh rivayetleri içermektedir. Ebû Dâvud bu konuda, bazen açıklamalarla bazen de önce verdiği babın nasih olduğuna zımnen işaret etmiş olur.

¹ Ebû Dâvud, *Risale* (thk. L.Sabbağ), s.24.

² İbn Salah, *Ulumu'l-Hadis*, s.36; Münzirî, *Muhtasarü Sünen*, I/9-10. münzirî bu açıklamayı Ebû Dâvud'un talebesi İbn Dasse'ye dayandırır.

³ Ebû Dâvud'un Sünen'indeki bazı rivayetler için kullandığı salih kavramı, farklı anlaşıldığı, farklı yorumlandığı ve bu önemine binaen, bu istilâh, bir sonraki "*salih Kavramı ve Sünen'deki salih Hadisler*" başlığında ayrıca incelenecektir.

⁴ Ebû Dâvud, *Risale* (thk. L.Sabbağ), s.27.

⁵ İbn Salah, *Ulumu'l-Hadis*, s.36.

2. Sahih'e benzer (*şibhuhu*) dediği hadislerdir, bununla da *sahih li ğayrihi* hadisleri kastetmesi mümkündür.

3. Sahih'e yakın (*mukaribuhu*) dediği hadislerdir, muhtemelen Ebû Dâvud bununla *hasen li zatihi* hadisleri kastetmiştir.

4. kendisinde aşırı zayıflık (*vehn*) bulunan rivayetlerdir.

5. Aşırı bir zayıflığın (*vehn*) bulunmadığı şeklinde anlaşılan rivayetler."¹

el-Bukai', Sünen'de bulunabilecek bu beş rivayet çeşidin yanında muhtemel birini daha ekler ki, onu da altıncı rivayet çeşidi olabileceğine işaret eder, o da şudur;

6. Aşırı bir zayıflığın (*vehn*) bulunmadığı rivayetlerin desteklenmemesi halinde, itibar için salih olabilecek rivayetler, desteklendiği takdirde ise *sahih li ğayrihi* derecesine yükselecek ve ihticac için uygun olabilecek rivayetlerdir."²

Zehebi ise, sıhhat bakımından Sünen'deki rivayetleri 6 grupta şöyle sıralar;

1. Buhârî ve Müslim'in beraber tahrir ettikleri hadisler ve bunlar Sünen'in yarısını oluşturuyor.

2. Buhârî ve Müslim'den birisinin tahrir ettiği hadisler,

3. Buhârî ve Müslim'in tahrir etmediği, şaz ve illetden salim olan ceyyid hadisler,

4. İki ya da daha fazla leyyin tarikden geldiği ve bir rivayetin diğerini desteklediği için ulemanın kabul ettiği, isnadı *salih* olan hadisler,

5. Ravideki hafıza noksanlığı sebebiyle isnadı zayıf kabul edilen hadislerdir ve bu tür rivayetlerde genellikle Ebû Dâvud sükût eder.

6. Ravisinin bir yönüyle zaafi çok açık olan hadislerdir. Bu tür hadislerde Ebû Dâvud sükût etmemiş çoğunlukla zaafi açıklamıştır. Bazen de ravinin neket ve şöhretine göre sükût ettiği de olmuştur.³

Hattabî, hadisin sahih, hasen ve sakim diye üçe ayrıldığını, bunların tarifini vererek Ebû Dâvud'un Sünen'inin sahih ve hasen hadislerden oluştuğunu, mevzu, senedi maklub ve meçhul olan zayıf hadislerin bulunmadığını, şayet böyle rivayetlere rastlanırsa, bunların belirtilmesine ve örneklendirilmesine ihtiyaç duyulması nedeniyle yer verildiğini belirtir.⁴ Sünen'de sıhhat yönüyle sahih ve hasen hadisler yanında, hangi nedenlerle olursa olsun az da olsa zayıf rivayetlerin bulunduğu

¹ Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-Zunun*, II/1005 (el-Bukai'nin *Haşiyetu şerhi elfiye*'sinden naklen).

² Kâtip Çelebi, *a.g.a.*, a.y.

³ Zehebi, *Siyeru 'Alam*, 13/214.

⁴ Hattabi, *Mealimü's-Sünen* Mukaddimesi, I/6.

görülmektedir. Sünen'deki sahih, hasen ve zayıf hadislerin miktarı hakkında bir şey söylene de, bu değişkenlik arz edebilir. Çünkü Ebû Dâvud'a göre sahih olan, başkasına göre *hasen* olabilmekte veya *hasen* görülen bir rivayet, zayıf sayılabilmektedir. Ancak Ebû Dâvud'a göre sıhhat bakımından tasnif edilmemesi gereken ve bir hükme delil olarak sunulamayacak rivayet, ulemanın terkinde ittifak ettikleri (metruku'l-hadis olan) ravinin hadisidir. Ebû Dâvud böyle bir rivayeti Sünen'e almadığını belirtmiştir.¹ Ayrıca garib ve şaz olan rivayetlerin de delil kabul edilemeyecek rivayetlerden olduğunu ifade etmiştir.² Ebû Dâvud'a göre aşırı derecede zayıf olmayan bir hadis, rey ve kıyasa tercih edileceğinden dolayı, Sünen'de sahih, hasen, levin ve amel edilebilir hadislerin tasnif edildiği değerlendirmesi yapılmıştır.³

Yapılan bu tespit ve değerlendirme neticesinde, Ebû Dâvud'un Sünen'inde, en çok sahih ve hasen rivayetlerin olduğu, bunun yanında bazı maksatlara binaen çok zayıf ve delil olabilecek az zayıf olarak nitelendirilen hadislerin olduğu anlaşılmaktadır. Ancak rivayetlerle ilgili yapılan değerlendirmelerde dikkat çeken ve üzerinde durulması gereken husus, hadislerdeki sıhhat durumunun genelde sened itibarı ile göz önünde bulundurulmasıdır. Ebû Dâvud, hadis usulü kitaplarında belirtilen hadis ıstılahındaki gibi Sünen'deki rivayetlerini açıkça sıhhat yönüyle üçlü bir sınıflandırmaya tabi tutmasa da, zaman zaman yaptığı bazı açıklamalar, Sünen'deki rivayetlerin sıhhat yönündeki derecesine işaret etmektedir.

Sünen'deki rivayetleri sıhhat bakımından hadis usulü kitaplarındaki taksimat çerçevesinde sınıflandırmak gerekirse, sahih, hasen ve zayıf şeklinde üç kısımda mutaala edilir. Bir rivayetin sahih, hasen ve zayıf olarak değerlendirilmesi, yapılan tetkik ve araştırmalar sonucu varılan bir sınıflandırmadır. Bazen bir rivayet için farklı değerlendirmelerin yapılabileceğini hesaba katmak gerekir.

5.1-Sahih Hadisler

Hadis usulü kitaplarında Sahih hadisin⁴ tarifinde, sahihlik için belirtilen şartlar; a-Ravinin adil olması, b-Ravinin zabıt olması, c-Hadis senedinin muttasıl

¹ Ebû Dâvud, *Risale*, (thk. L.Sabbağ), s.26

² Ebû Dâvud, *Risale*, (thk. L.Sabbağ), s.29

³ Çakan, *Hadis Edebiyatı*, s.83-84; Sünen-i Ebî Dâvud Terceme ve Şerhi (mukaddimesi), I /XXXVIII.

⁴ İbn Salah, *Ulumu'l-Hadis*, s.11-12; İraki, et-Takyid ve'l-İzah, s.8; Koçyiğit, *Hadis İstılahları*, s.383.

olması, d-Hadisın şaz olmaması, e-Hadisın mualllel olmamasıdır. Ebû Dâvud'un sahih hadisini bu şarlara uygunluğu çerçevesinde Sünen'deki yerlerine atıfta bulunarak görelim.

a-Ravinin adil olması; Ravinin adalet vasfına sahip olması, onun takva ve nürüvvet sahibi olması demektir. Ebû Dâvud'un metruku'l-hadis bir raviden rivayet almadığını, münker olanları açıkladığını belirtmesi¹, onun adil ravi hakkındaki görüşünü temsil eder.

b-Ravinin zabıt olması; Ebû Dâvud Risalesinde "kitabımda yer alan hadislerden kendisinde şiddetli vehn (zayıflık) bulunanları belirttim,"² açıklamasındaki *şiddetli vehn* ifadesiyle ravinin zabtını kaseder. Nitekim şiddetli vehn, ravinin zabt sıfatını zedeler. Ebû Dâvud, rivayetlerde yaptığı إسناده جيد *isnaduhu ceyyid*³, ليس هو بالقوي *leyse huve bi'l-kaviyyi*⁴, هو ضعيف *hüve da'ifun*⁵ gibi değerlendirmelerle ravideki zabt sıfatını aradığını gösterir.

c-Hadis senedinin muttasıl olması; Ebû Dâvud, rivayetin muttasıl senedle gelip gelmediğini dikkate alır. Ona göre muttasıl, meşhur ve sahih olan hadis, hiç kimse tarafından reddedilemez.⁶ Muttasıl senedle nakledilen rivayetlerle ilgili bir açıklama yapma ihtiyacı duymazken⁷, senedinde kopukluk bulunan rivayetler hakkında ليس بالمتصل *leyse bi'l-muttasıl*⁸, هذا معضل *haza mu'dalun*⁹ gibi senedle ilgili açıklama yapar. Bu ifadeler, onun sahih hadis hakkındaki senedin kesintisiz olması gerektiğinin göstergesi kabul edilmelidir. Bunun yanında Ebû Dâvud'un rivayetlerdeki irsal¹⁰, inkıta' ve tedlis ile ilgili açıklamaları, senedin muttasıl olup olmadığına dair ifadeleridir.

¹ Ebû Dâvud, *Risale*(thk. L.Sabbağ), s.26

² Ebû Dâvud, *Risale* (thk. L.Sabbağ), s.27.

³ *Sünen*, Salât, H.no:1173.

⁴ *Sünen*, Taharet, H.no:158, 213; Salât, H.no: 757, 1377; Cihâd, H.no:2573; At'ime, H.no:3761,3778; Hudud, H.no: 4464; Edeb, H.no: 5271.

⁵ *Sünen*, Taharet, H.no: 248, 297; Salât, H.no: 551, 1270, 1377; Menâsik, H.no: 1854; Cenâiz, H.no: 3184; At'ime, H.no:3761; Fiten, H.no: 4269; Edeb, H.no: 5120.

⁶ Ebû Dâvud, *Risale*, (thk. L.Sabbağ), s.29.

⁷ Tespit ettiğimiz kadarıyla Ebû Dâvud, sadece bir rivayetin senedi ile ilgili الإسناد متصل *bu* "bu hadis isnadı muttasıl olandır" açıklamasını yapar. Bkz.Sünen, Salât, H.no:1532.

⁸ *Sünen*, Taharet, H.no:159.

⁹ *Sünen*, Taharet, H.no:266; Salât, H.no:607.

¹⁰ Mürsel hadislerle ilgili konu, "Mürsel Hadisleri ve Ebû Dâvud'un Görüşü" başlığında işlenecektir.

d-Hadisın şaz olmaması; Bu durum, güvenilir bir ravinin kendisinden daha güvenilir bir raviye muhalif rivayette bulunmamasıdır.¹ Şaz hadis zayıf kabul edilir, onun karşısı olan sahih hadis ise mahfuz olarak isimlendirilir. Ebû Dâvud, şaz olmayan sahih rivayetler için tek tek açıklama yapmaz, fakat şaz, mahfuz olmayan bazı rivayetlere dikkat çekmek için ² ليس بمحفوظ ³ هذه الزيادة نخاف أن لا تكون محفوظة, şeklinde açıklamalarda bulunmuştur. Hâkim Nisaburi şaz hadisi anlatırken⁴, Ebû Dâvud'un, ⁵ ولم يرو هذا الحديث إلا قتيبة وحده şeklinde açıklamada bulunduğu Sünen'deki bir rivayeti,⁵ örnek vermiştir. Bu durum, onun sahih hadis için kabul ettiği şaz olmaması hususunda özen göstermesi olarak görülmelidir.

e-Hadisın mu'allel olmaması; Hadis ıstılahı olarak, dış görünüşü itibarı ile sahih olmakla birlikte, bu sıhhati zedeleyecek gizli ve kadıh bir illete (kusura) sahip hadislere mu'allel hadis denmektedir.⁶ Hadisin sıhhatini zedeleyen illet, hadisin isnadında, bazen de metninde olur. İşte böyle bir illetten uzak olmak, sahih hadisin şartlarındandır. Ebû Dâvud mu'allel olmayan, yani illetten uzak olan sahih rivayetler hakkında açıklama yapmazken, sahih hadisin illetten uzak olması gerekir şartının bir duyarlılığı gereği, mu'allel rivayetlerin illete dair açıklamalarda bulunmuştur.

Ebû Dâvud'un Sünen'de dikkat çektiği hadislerdeki illetleri isnad ve metinle ilgili olmak üzere iki grup halinde toplayabiliriz. Bunları tek tek genişçe ele almak tezimizin hacmini arttıracığından dolayı, sadece sıralamasını verip, ilgili örneklerin Sünen'deki hadis numarasını dipnotta vermekle yetineceğiz. Tespit ettiğimiz kadarıyla önce isnadla ilgili Sünen'de dikkat çekilen illetleri şöyle sıralayabiliriz;

—Merfu olarak rivayet edilen hadisin, başka yönden mevkuf rivayet edilmesi veya mevkuf olarak rivayet edilenin merfu rivayet edilmesi illeti,⁷

—Hadisin muttasıl ve mürsel halde rivayet edilmesi illeti,⁸

—Hadiste sema'ın olduğu vehmedilen inkıta' illeti,¹

¹ Güvenilir bir ravinin kendisinden daha güvenilir bir raviye muhalif rivayetine şaz denir. Bkz. Hâkim Nisaburi, *M'arifetu Ulumi'l-hadis*, s.119

² *Sünen*, Taharet, H.no:338; Salât, H.no: 973, 1616.

³ *Sünen*, Salât, H.no:870.

⁴ Bkz. Hâkim Nisaburi, a.g.e, a.y.

⁵ *Sünen*, Salât, H.no:1220.

⁶ İbn Salah, *Ulumu'l-Hadis*, s.90.

⁷ *Sünen*, H.no: 264, 298, 330, 462, 463, 532, 533, 639, 703,1004, 1028, 1056, 1209, 1323,1572, 1791, 1817, 2079, 2110, 2454, 2579, 2713, 3815, 3949, 3098 vd.

⁸ *Sünen*, H.no: 15, 185, 266, 304, 338, 787, 1091, 1155, 1302, 1624, 1837, 1897, 2096, 2131, 2218, 2229, 2583, 2584, 2585, 2611, 3520, 4000, 4887 vd.

- Hadis senedindeki bir ravi veya senedin bir kısmının değiştirilmesi illeti,²
- Hadis senedindeki ravi ismiyle ilgili ihtilaf illeti,³
- Hadisteki ğarabet ve teferrüd illeti.⁴

Yine tespit ettiğimiz kadarıyla rivayet metniyle ilgili Sünen'de dikkat çekilen illetleri de şöyle sıralamak mümkündür;

- Konu ve hükmü ilgilendiren hadis metnindeki ziyadelik illeti,⁵
- Metnin lafız ve manasında yapılan değişiklik ve ravi tasarruflarıyla ilgili illet,⁶

Sahihliğinde bir problem olmayan yani sahih hadis için şart koşulan bu beş şartı taşıyan rivayetler hakkında bir açıklama yapılmamıştır. Şayet rivayetle ilgili bir sıkıntı varsa açıklama yapılmıştır. Mesela hayızlı olan hanımıyla münasebette bulunan bir kimse hakkında Abdullah b. Abbas, Rasulullah'ın (a.s.) "Bir veya yarım dinar sadaka versin," buyurduğunu nakleder. Ebû Dâvud bu rivayetle ilgili, "هكذا الرواية الصحيحة sahih olan rivayet buradaki gibi "Bir veya yarım dinar sadaka versin" şeklindedir. Ancak çoğu kez Şu'be bu hadisi merfu olarak rivayet etmemiş, (İbn Abbas'tan mevkufen nakletmiştir)," açıklamasında bulunur.⁷ Örnek verilen bu rivayet hakkında Ebû Dâvud'un sahihtir deme ihtiyacında bulunması, aynı zamanda rivayet metninin merfu ve mevkuf arasındaki bir ızdırabını açığa kavuşturmaktadır.

Sahihliğini belirtme ihtiyacını hissettiği Sünen'deki bu gibi örnekleri arttırmak mümkündür.⁸ Bazen de rivayetin sahihliğini, isnadın muttasıl olduğunu belirtmekle vurgular, هذا الحديث متصل الإسناد gibi açıklamada bulunur.⁹ Sıhhatinde tereddüt edilen rivayetler hakkında da, bazen kararsızlık göstermiştir. Mesela "Tabip olduğu bilinmeyen bir kimse tabiplik yapmaya kalkışır (ve hastaya zarar verirse) tazmin etmek zorundadır," rivayeti ile ilgili Ebû Dâvud, "Bu hadisi, Velid b. Müslim'den başkası rivayet etmedi. Onun sahih olup olmadığını bilmiyoruz,"

¹ Sünen, H.no:165, 178, 179, 180, 225, 534, 607, 616, 908, 919, 1083, 1559, 1978, 2084, 2127, 2267, 2696, 3290, 3291, 3292, 3774, 3775, 3779, 3967, 3990, 4104, 4239, 4391, 4392, 4393, 4842 vd.

² Sünen, H.no: 204, 323 695, 2900, 3292, 3927, 4417, 4887, vd.

³ Sünen, H.no: 66, 166, 495, 1007, 1029, 1284, 1721, 2241, 2397, 2522, 3200, 3464, 3465, 3885, , vd.

⁴ Sünen, H.no: 19, 91, 155, 202, 333, 604, 704, 776, 870, 1120, 1173, 1642, 1753, 1829, 2259, vd.

⁵ Sünen, H.no: 159, 202, 228, 281, 285, 723, 750, 944, 1612, 1617, 1618, 2094, 2159 vd.

⁶ Sünen, H.no: 95, 292, 301, 572, 1054, 1648, 4323, 4578, vd.

⁷ Sünen, Taharet, fi ityani'l-Haiz, H.no:264.

⁸ Sünen'deki bu gibi örnekler için bkz. H.no:741, 748, 2007, 2159, 3880, 2611, 2690, 3526, 4513 vd.

⁹ Sünen, Salât, H.no:1532.

açıklamasında bulunarak,¹ tereddütlerini belirtir. Kısacası rivayetlerle ilgili ihtiyaç duyulunca açıklama yapılmış, çoğunluğu sahih olan rivayetler hakkında tek tek sahih olduklarına işaret etme gereği duyulmamıştır. Konumuz sahih hadisin mahiyeti olmadığı için, li aynihi ve li ğayrihi şeklinde sahihin kısımlarına girmeden, Sünen'deki sahih rivayetler ve Ebû Dâvud'un sihhat şartlarındaki uygulama ile iktifa ettik. Şimdi de Sünen'deki hasen hadis durumunu görmeye çalışalım.

5.2-Hasen Hadisler

Hatabi, hasen hadisi "mahreci bilinen ve ricali meşhur olan, hadislerin çoğunluğunu oluşturan, çoğu âlim tarafından kabul edilen ve çoğu fakih tarafından da kullanılan bir hadis çeşididir, şeklinde tarif eder.² İbn Salah, Tirmizi'nin hasen hadisi "isnadında kizb ile müttehem bir ravisi olmayan, şaz olmaksızın çeşitli yönlerden rivayet edilen her hadise hasen denir" şeklinde tarif ettiğini ve Hattabi ile Tirmizi'nin hasen hadislerle ilgili tariflerinin, sahih hadislerle bir ayırım arz etmediği için tenkit ederek bu tarifleri yetersiz görür. Fakat kendisi de bir tarif yapmadan hasen hadisin kısımlara ayrıldığını belirtir.³ Suyutî et-Tîbî'den naklen, hasen hadisin sahih ile zayıf hadis arasındaki bir değerde olan hadis şeklinde tarif eder.⁴ Hasen hadisin sahih hadisten farkı, ravisinin zabt sıfatının sahih'teki kadar mükemmel olmaması olarak görülür.

Hattabî, Ebû Dâvud'un Sünen'inin sahih ve hasen hadislerden oluştuğunu, mevzu, senedi maklub ve meçhul olan zayıf hadislerin bulunmadığını, şayet böyle rivayetlere rastlanırsa, bunların belirtilmesine ve örneklendirilmesine ihtiyaç duyulması nedeniyle olabileceğini belirtir.⁵ Ebû Dâvud'un "Bu kitabımda sahih, sahihe benzer ve sahihe yakın olan hadisleri zikrettim," beyanındaki ⁶ "sahihe yakın (*mukaribuhu*) " ifadesi, hasen li zatihi rivayetlere yorumlanmıştır.⁷ Buna göre Hattabi'nin ifade ettiği gibi Sünen'deki rivayetlerin bir kısmı hasen hadislerden oluşmaktadır. Ebû Dâvud'un hasen hadis anlayışını İbn Salah da şöyle ifade eder;

¹ *Sünen*, Diyat, H.no:4586. (هذا لم يروه إلا الوليد لا ندري هو صحيح أم لا)

² Hattabi, *Me'alimu's-Sünen*, I/6

³ İbn Salah, *Ulumu'l-Hadis*, s.30

⁴ Suyutî, *Tedrib*, I/125.

⁵ Hattabi, *Mealimü's-Sünen* Mukaddimesi, I/6.

⁶ İbn Salah, *Ulumu'l-Hadis*, s.36.

⁷ Kâtip Çelebi, *Keffû'z-Zunun*, s.1005; Kannuci, Sıdık Hasan Han, *el-Hitta fi zikri sihahi's-sitte*, s.393, (thk. Ali hasen el-Halebî) Daru'l-Kütübi'l-ilmîyye, Beyrut.

"Sünen'de mutlak olarak zikredilen rivayetlerden, Buhârî ve Müslim'in sahihlerinden her hangi birinde yer almadığı halde, sahihle haseni temyiz edebilecek güçte birinin de sahih olduğunu ifade etmediği hadisler, Ebû Dâvud'a göre hasendir."¹ Suyuti İbn Kesir'in, "Ebû Dâvud'un hakkında bir şey söylemediği hadisler hasendir"² sözü doğru ise, bir problem yoktur,"³ diyerek, bu konuda bir problemin olduğunu ve hasen hadislerle ilgili Ebû Dâvud'un bir tarifinin bulunmadığını ima eder.

Hasen hadislerin en çok bulunduğu Tirmizi'nin el-Camîu's-Sahih'inden sonra, Ebû Dâvud'un Sünen'idir. Ancak rivayetlerin hasen olduğuna dair hemen hemen hiç açıklama yapılmamıştır. Tespit ettiğimiz kadarıyla *hasen* değerlendirmesi, Sünen'de sadece tek bir rivayet için, "هذا حديث حسن" "bu *hesen* bir hadistir"⁴ şeklinde muhtemelen luğavi anlamda kullanılmıştır.

Kanaatimizce hasen diye tarif edilen hadisler, Ebû Dâvud'a göre sahih hadisin kısımları arasında görülebilir. Gerek risalesindeki ifadelerinden ve gerekse Sünen'deki açıklamalarından Ebû Dâvud'un hadisleri sahih ve zayıf diye iki kısma ayırmış olduğu sonucu çıkarılabilir. Bunların kendi arasında dereceleri olabilir. Ebû Dâvud'un sahih dediği bazılarınınca sahih ve hasen şeklinde görülebilir.

Zayıf hadisler olarak tarif edilen rivayetleri de Ebû Dâvud'a göre böyle değerlendirmek daha sağlıklı olur. Sıhhat bakımında hadislerin bir kısmı da zayıf hadislerdir. Sünen'de zayıf hadislerin olup olmadığını ve bu hususta rivayetlerle ilgili değerlendirmeler çerçevesinde Ebû Dâvud'un görüşünü tespit etmeye çalışalım.

5.3 - Zayıf Hadisler ve Ebû Dâvud'un Görüşü

Bu başlık altında kısaca zayıf hadis ıstılahını hatırladıktan sonra, Sünen'de zayıf hadis olup olmadığı, varsa bunların ne derecede olduğu ve bu konuda Ebû Dâvud'un Sünen'de izlediği tutum üzerinde durulacaktır.

Hattabî, Sünen'in sahih ve hasen hadislerden oluştuğunu, mevzu, senedi maklub ve meçhul olan zayıf hadislerin bulunmadığını,⁵ ifade eder. Aslında Hattabi bu ifadeyle kendisine göre zayıf hadisin tarifini vermektedir. Ona göre zayıf hadis,

¹ İbn Salah, *Ulumu'l-Hadis*, s.36.

² İbn Kesir, *el-Ba'isu'l-hasis fî ihtisari ulmi'l-hadis*, s.20, Daru'l-Cil, Beyrut-1987.

³ Suyuti, *Tedrib*, s.I/135.

⁴ *Sünen*, Cihâd, H.no: 2718.

⁵ Hattabi, *Mealimü's-Sünen* Mukaddimesi, I/6.

mevzu, senedi maklub ve mechul olan zayıf ravilerin oluşturduğu hadislerdir. İbn Salah da zayıf hadisi, "sahih ile hasen hadisin şartlarını taşımayan hadistir"¹ şeklinde tarif eder. Sahih ve hasen hadislerde olduğu gibi, zayıf hadislerde de bulunması gereken sıfatlardan biri veya birkaçının farklılık arz etmesiyle çeşitli derecelerde zayıf hadislerden bahsedilebilir. İbn Salah, İbn Hibban'dan naklen 49 kısım zayıf hadis çeşitlerinden bahsetmektedir.² Bütün bu çeşitler üzerinde durulmamış, ancak hadisin senedindeki kopukluğun durumu, ravilerin adalet ve zabt sıfatının zedelenmesi veya yok olması sebebiyle meydana gelen zayıflıklarla ilgili kısımlar üzerinde durulmuştur.³

Ebû Dâvud'un risalesindeki açıklamasından, Sünen'de iki gurup zayıf hadisin olduğu anlaşılmaktadır. Bunlardan birincisi şiddetli vehn (zayıf) olan rivayetlerdir, Ebû Dâvud bunlara işaret ettiğini belirtmektedir. İkincisi ise şiddetli vehn (zayıf) olmayan, az zayıf olan hadislerdir. Fakat Ebû Dâvud bunlarla ilgili her hangi bir beyanda bulunmamıştır. Bukai'ye göre Sünen'de bulunabilecek muhtemel hadis çeşitlerinden bir kısmı da, kendisinde aşırı zayıflık (*vehn*) bulunanlar, aşırı bir zayıflığın (*vehn*) bulunmadığı şeklinde anlaşılan rivayetler ve aşırı bir zayıflığın (*vehn*) bulunmadığı rivayetlerin desteklenmemesi halindeki itibar için salih olabilecek rivayetlerdir. Bunlar desteklendiğinde ise, *sahih li ğayrihi* derecesine yükselecek ve ihticac için uygun olabilecek rivayetlerdir.⁴

Zehebi'ye göre de Sünen'deki bazı rivayetler, ravideki hafıza noksanlığı sebebiyle isnadı zayıf kabul edilen hadislerdir ve bu tür rivayetlerde genellikle Ebû Dâvud sükût etmiştir. Bazı rivayetler de ravisinin bir yönüyle zaafi çok açık olanlardır. Bu tür hadislerde Ebû Dâvud sükût etmemiş çoğunlukla zaafi açıklamış, bazen de ravinin nekaret ve şöhretine göre sükût ettiği de olmuştur.⁵ Bu tahlil ve yorumlar, Sünen'deki zayıf hadislerin varlığının kabulü anlamındadır.

¹ İbn Salah, *Ulumu'l-Hadis*, s.41.

² İbn Salah, a.g.e, s.42.

³ İbn Salah zayıf hadis çeşitlerini mevzu, maklub, şaz, mu'allel, muzdarib, mürsel, munkatı' ve mu'dal şeklinde kısımlara ayırarak isimlendirir. (bkz. İbn Salah, a.g.e, s.42); Talat Koçyiğit de *Hadis Usulü* (s.98-115) çalışmasında zayıf hadis çeşitlerini mürsel, munkatı', mu'dal, müdelles, mu'allel, muzdarip, maklup, şaz, münker ve metruk şeklinde sıralar.

⁴ Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-Zunun*, II/1005 (el-Bukai'nin *Haşiyetu şerhi elfiye*'sinden naklen).

⁵ Zehebi, *Siyeru 'Alam*, 13/214.

“Kitabımda metruku’l-hadis (veya terkinde ittifak edilen) bir raviden alınma rivayet yoktur.¹ Konusunda başka hadis olmadığı halde münker bir hadise yer vermişsem onun münker olduğunu mutlaka açıkladım.” diyen Ebû Dâvud’un bu sözü, konusunda başka hadis bulamayınca, zayıf hadislerle de yer verdiğini göstermektedir. Fakat zayıflık nekaret boyutuna ulaşınca, yani aşırı zayıf olunca, bu gibi rivayetlerin açıklandığı beyan edilmiştir. Konusunda (babında) zayıf da olsa mutlaka bir hadis rivayet edilmesi gerektiği fikri, burada önem arz ediyor. Bu düşünceye sahip olan kimselerce zayıf hadis, âlimlerin re’yinden daha kuvvetlidir. Ahmed b. Hanbel de bu kanaattedir.²

Ebû Dâvud, zayıf olduğuna işaret ettiği rivayetlerle ilgili, Sünen’de bazı ifadeler kullanmıştır. Bu gibi rivayetler için kullanılan ifadeler *وليس بالمتصل ولا بالقوي* ³ هذا ⁴ حديث مجهول ⁵ , هذا الحديث ليس بمتصل ⁶ , وليس بالقوي ⁷ , ليس هو يعني الحديث بالقوي ⁸ , هذا الحديث عندنا باطل ⁹ , إسناده واه ¹⁰ , هذا حديث منكر ¹¹ , والحديثان جميعا وهم ¹² , الحديث ضعيف ¹³ , ليس في هذا الباب حديث مسند صحيح ¹⁴ , هذا الحديث ليس بصحيح veya tarzındadır. Aynı zamanda rivayetler için kullanılan bu ifadeler, Sünen’deki zayıf rivayetlerin miktar ve keyfiyeti hakkında da bilgi vermektedir.

¹ Bu ibarenin “İnsanların (âlimlerin) terkinde ittifak ettikleri ravinin hadisini kitabıma almadım.” Şeklinde değişik kitaplarda yer aldığı görülmüştür. Muhtemelen doğrusu da budur. Bkz. Hattabi, *Mealimu’s-Sünen*, I/6. (mukaddime) *Mealimu’s-Sünen*’de ve değişik yerlerde bu şekilde geçen ibareyi doğru kabul edersek, “terkinde ittifak edilen ravinin hadisini kitabıma almadım.” sözünün mefhumu muhalifi “terkinde ittifak edilmeyen ravinin hadisini kitabıma almış olabilirim.” olur ki bu konuda bazılarınca metruk olan bazı ravilerin hadislerini kitabına alan Ebû Dâvud, eleştiriye muhatap olmuştur. Bkz. Ebû Gudde, *Selas Rasail*, s.33, 89, 168–169; Zehebi, *Siyeru ‘Alam*, XIII/215.

² Suyutî, *Tedribu’r-Ravi*, s.135.

³ *Sünen*, Taharet, H.no: 159.

⁴ *Sünen*, H.no: 213, 1377.

⁵ *Sünen*, Salât, H.no: 757.

⁶ *Sünen*, Salât, H.no: 607.

⁷ *Sünen*, H.no: 2189, 2489, 3741, 5271.

⁸ *Sünen*, Taharet, H.no: 248, 297.

⁹ *Sünen*, Menâsik, H.no: 1854.

¹⁰ *Sünen*, H.no: 19, 202, 248, 330, 704, 785, 1790, 2377, 3040, 3529, 3818, 3991, 4924.

¹¹ *Sünen*, Salât, H.no: 1401, 1485.

¹² *Sünen*, H.no: 3448. *Avnu’l-Ma’bud*’da (IX/315)bu rivayetin isnad yönüyle batıl olduğu belirtilmiştir. Aslında hadis usulünde kullanılan batıl ifadesi, mevzu ve uydurma yerine kullanılır.(bkz. Koçyiğit, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, s.37). Ebû Dâvud bu rivayeti yorumlandığı gibi her ne kadar isnad yönüyle batıl kabul etse de, kanaatimizce metin olarak ta delil kabul edilemeyeceğini belirtmek istemiştir. "Mevzu Olarak Nitelendirilen Rivayetleri" başlığında bu husus üzerinde durulacaktır.

¹³ *Sünen*, H.no: 752, 2386, .

¹⁴ *Sünen*, Edeb, H.no:5092–5093.

Ebû Dâvud, hadisin isnad bakımından zayıf olup olmamasıyla birlikte, hadisle amel edilip edilemeyecek durumuna da bakmaktadır. Mesela "Cenaze yıkayan gusletsin, onu taşıyan da abdest alsın" hadisi hakkında, **وحدیث مصعب ضعیف** فيه خصال ليس العمل عليه Mus'ab hadisi zayıftır, o hadiste kendisiyle amel edilmeyecek özellikler vardır"¹ açıklamasında bulunan Ebû Dâvud, rivayetin uygulanıp uygulanmadığı durumunu göz önünde bulundurduğunun bir göstergesidir.

Yapılan bu değerlendirmeler çerçevesinde Sünen'de, zayıf hadislerle ilgili yapılan bazı taksimatta verilen metruk, münker, şaz, maklub, muzdarib, mu'allel, müdelles, mu'dal, munkatı' ve mürsel hadislerin bulunup bulunmadığını tespit etmeye çalışacağız. Zayıf kabul edilen bu hadislere göre Sünen'deki durumu görelim.

5.3.1- Metruk Rivayetler

Istılah olarak, münkeru'l-hadis² sıfatına sahip olan bir ravinin tek başına rivayet ettiği hadise metruk hadis³ denilmiştir.

Ebû Dâvud'un Sünen'iyle ilgili "Kitabımda Metruku'l-Hadis bir raviden alınma rivayet yoktur,"⁴ ifadesi, "İnsanların (âlimlerin) terkinde ittifak ettikleri ravinin hadisini kitabıma almadım," şeklinde değişik kitaplarda yer aldığı görülmüştür.⁵ Muhtemelen doğrusu da budur. Mealimu's-Sünen'de ve değişik yerlerde bu şekilde geçen ibareyi doğru kabul edersek, "terkinde ittifak edilen ravinini hadislerini kitabıma almadım." sözün mefhumu muhalifi "terkinde ittifak edilmeyen ravinin hadisini kitabıma almış olabilirim." olur ki bu konuda bazılarınca metruk olan bazı ravilerin hadislerini kitabına alan Ebû Dâvud, eleştiriye muhatap olmuştur.⁶ Tespit ettiğimiz kadarıyla Ebû Dâvud'un Sünen'le ilgili risalesinde belirttiği gibi, Sünen'de metruk hadis bulunmamaktadır. Ancak bazı ravilerin metruk olduğu şeklinde değerlendirmeler yapılabilmektedir.

¹ *Sünen*, Cenâiz, H.no: 3161, 3162

² Hadiste yalan söyleme ithamına maruz kalan yahut söz veya fiilinde fısı açığa çıkan veya çok yanılmaya gafleti fazla olan raviye metruku'l-hadis ravi denir.

³ Kasimi, *Kavai'du't-Tahdis*, s.206.

⁴ Ebû Dâvud, *Risale* (thk. M. L. Sabbağ),s.26.

⁵ Hattabi, *Mealimu's-Sünen*, I/s.6.

⁶ Bkz. Ebû Gudde, *Salas Rasail*, s.33, 89, 168–169; Zehebi, *Siyeru 'Alam*, XIII, 215.

5.3.2 – Münker Rivayetler

Bilinmeyen, inkâr edilen, hoş karşılanmayan gibi anlamlara gelen münker, hadis ıstılahında, ravinin muhalefetinden doğan bir zayıf hadis çeşididir. Bazı muhaddislere göre şaz ile aynıdır.¹ İbn Salah şaz ile münker'i müteradif kabul ederek, şaz manasındaki münkeri iki kısma ayırır. Bunlardan birincisi sikanın rivayetine muhalif ferd, ikinci kısmı ise, ravisi sika ve mutkin olmayan ferd hadistir.² İbn Salah'a göre şaz ile münker arasında hiçbir fark yoktur. İbn Hacer'e göre ise, şaz ile münker muhalefet bakımından aynı olsalar bile, şaz'da sika ravinin sikalara karşı muhalefetiyle olan teferrüd ve münkerde ise zayıf ravinin sikalara karşı muhalefetiyle olan teferrüdü şeklinde bir farklılık vardır.³

Ebû Dâvud'un münker rivayetleri için “Münker bir hadise yer vermişsem onun münker olduğunu mutlaka açıkladım” sözü, Sünen'deki uygulaması ile örtüşmektedir. Bu tür rivayetler için هذا حديث منكر "bu hadis münkerdir" ifadesini kullandığı müşahade edilmiştir. Sünen'deki münker değerlendirilmesi yapılan rivayetleri⁴ incelediğimizde, Ebû Dâvud'a göre münker'in ne ifade ettiği tespit edilebilmektedir. Tespitlerimizi şöyle özetleyebiliriz;

a-Sika bir ravinin kendisinden daha sika ravilere karşı tek başına muhalefet ettiği rivayettir. Mesela;

Kutn b. Nuseyr rivayet etti ki, Cafer b. Süleyman, Humeyd b. Kays el-A'arac, o da İbn Şihab ez-Zuhri'den, o da Urve b. Zübeyr'den o da Hz. Aişe'den naklen ifk hadisesini anlattı ve Hz.Aişe'nin şöyle dediğini söyledi: "Hz. Peygamber (a.s.) oturdu, yüzünü açtı ve "Hakkın rahmetinden kovulmuş şeytandan, her şeyi işiten ve her şeyi bilen Allah'a sığınırım. O uydurma haberi (iftirayı) getirenler, içinizden sınırlı bir zümredir," ayetini⁵ okudu."⁶ Ebû Dâvud, bu hadis ile ilgili şöyle bir değerlendirmede bulunur; "Bu hadis münkerdir. Bu hadisi İbn Şihab ez-Zühri'den bir topluluk rivayet etmiş, (fakat hadisteki "Hakkın rahmetinden kovulmuş şeytandan, her şeyi işiten ve her şeyi bilen Allah'a sığınırım" أعوذ بالسميع العليم من الشيطان

¹ Uğur, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, s.271–2.

² İbn Salah, *Ulumu'l-Hadis*, s.80-82.

³ Koçyiğit, *Hadis Usulü*, (İbn Hacer'in *Nuhbetu'l-fiker*'inden s.30 naklen), s.115

⁴ Tespit ettiğimiz kadarıyla *Sünen*'de 17 rivayet için münker değerlendirilmesi yapılmıştır. Bunların *Sünen*'deki Hadis numaraları şöyledir; H.no: 19, 132, 202, 248, 329, 704, 785, 996, 1790, 2377, 3040, 3529, 3774, 3818, 4015, 4846 ve 4924.

⁵ Nur (24): 11.

⁶ *Sünen*, Salât,785.

الرجيم) açık bir şekilde nakletmemişlerdir. Korkarım ki buradaki şeytandan istiaze, Humeyd b. Kays el-A'arac'in kendi sözüdür." ¹

Ebû Dâvud'un bu rivayeti münker saymasındaki gerekçeye bakıldığında, sika olan Humeyd b. Kays el-A'arac'in, sika bir topluluğa muhalefetidir. Hatta Ebû Dâvud bu muhalefetin menşei ile ilgili bile muhtemel değerlendirmede bulunarak, onun Humeyd b. Kays'ın kendi sözü olabileceğini ifade etmiştir. ²

b- Ebû Dâvud münkeri bazen sema'ın olmadığını ve inkıta'ın bulunduğu manasında kullanır. Mesela bir rivayetle ilgili yaptığı değerlendirmede, "Cafer b. Burkan bu hadisi Zühri'den işitmemiştir ve o münkerdir," هذا الحديث لم يسمعه جعفر من الشكل الزهري وهو منكر ³

c- Ebû Dâvud'a göre zayıf bir ravinin sika ravilere karşı zafiyetinden, metin lafızlarındaki ziyadelikten veya mevkufu merfu' şeklinde herhangi bir muhalefetinden dolayı naklettiği rivayet de münkerdir. Mesela bir rivayetin değerlendirilmesinde "Haris b. Vecih'in hadisleri münkerdir. O da zayıf bir ravidir." الحارث بن وجيه حديثه منكر وهو ضعيف ⁴ şeklinde bir açıklamada bulunmuştur. Başka bir rivayetin değerlendirilmesinde de, "bu hadis münkerdir, zira o İbn Abbas'ın sözüdür." هذا منكر إنما هو قول ابن عباس ⁵

d- Meşhur sika ravilerin rivayetine muhalefetiyle birlikte, çok zayıf olan rivayet manasında da münker kullanılmıştır. Mesela bir rivayetin değerlendirilmesinde Ebû Dâvud; "Bu hadis münkerdir. Bana ulaşan habere göre Ahmed b. Hanbel de bu hadisi münker kabul etmiş. Bazılarına göre bu hadis metruk hadise benzemektedir. (Bundan dolayı) bu hadisi Abdurrahman b. Hani'nin rivayet etmesinin mümkün olmadığını söylediler," der. Ebû Dâvud'un öğrencisi ve Sünen ravisi Ebû Ali el-Lü'lüi, "Ebû Dâvud bana Sünen'i ikinci defa arz edişinde bu hadisi okumamıştı," ⁶ der. Münker kabul edilen bu rivayetin, belirtildiğine göre, Sünen'in

¹ *Sünen*, Salât, 785.

² Sika bir ravinin kendisinden daha sika ravilere karşı tek başına muhalefet ettiği rivayet örnekleri için bkz. *Sünen*, H.no: 202, 330, 3529.

³ *Sünen*, At'ime, H.no: 3774.

⁴ *Sünen*, Salât, H.no: 248.

⁵ *Sünen*, Menâsik, H.no: 1790. diğer örnekler için bkz. *Sünen*, H.no: 2377, 3818 vd.

⁶ *Sünen*, H.no: 3040. Metnin tamamı şöyledir: حدثنا العباس بن عبد العظيم ثنا عبد الرحمن بن هانئ أبو نعيم النخعي أخبرنا شريك عن إبراهيم بن مهاجر عن زياد بن حدير قال قال علي لئن بقيت لنصارى بني تغلب لأقتلن المقاتلة ولأسبين الذرية فإني كتبت الكتاب بينهم وبين النبي صلى الله عليه وسلم على أن لا ينصروا أبناءه قال أبو داود هذا حديث منكر وهو عند بعض الناس شبه

asıl son metninde bulunmaması gerekir. Ebû Dâvud'un Sünen'den çıkardığı rivayetlerden birisinin de, bu olduğu anlaşılmaktadır.

Yapılan bu tespitlere göre Ebû Dâvud'un yanında münker hadis, İbn Salah'ın dediği gibi,¹ şaz ile aynı değerlendirilmiş, sikanın rivayetine muhalif ferd rivayet ile ravisi sika ve mutkin olmayan ferd rivayet, münker kabul edilmiş, şaz ile münker arasında hiçbir fark görülmemiştir.

Ebû Dâvud'un münkeru'l-hadis olan ravinin rivayetlerini naklettiği konusunda ciddi bir şekilde eleştirilmiştir.² Aslında Sünen'deki bu rivayetlerin bütün hadisleri terk olunan ve münkeru'l-hadis kabul edilen raviler mi? Yoksa bazı cerh tadil âlimlerince metruk lafzıyla cerh edilen bir ifadeyle mi iktifa edilerek tenkit edilmiş raviler olduğu konusu, net ifade edilmemiştir. Kanaatimizce Ebû Dâvud'un kastettiği, bütün hadisleri terk olunan ve münkeru'l-hadis kabul edilen ravilerin rivayetleridir.

5.3.3 – Şaz Rivayetler

İstılahta şaz, genellikle umumi hükümlerden veya külli kaidelerden hariç ve tek başına kalana denir. Hadis ıstılahı olarak da, ravinin muhalefetinden doğan bir zayıf hadis çeşididir. İnfirad ve muhalefet noktasındaki farklı anlayışlar sebebiyle, hadis usulü âlimlerince az da olsa değişik şekillerde tarifler yapılmıştır. Mesela el-Hakim'e göre şaz, tek başın sika bir ravinin mütabi'i olmayan bir rivayeti, diğer sika ravilere muhalif olarak rivayet etmesidir.³

İbn Salah'a göre eğer ravi rivayetiyle hafıza ve zabt yönünden kendisinden daha üstün bir kimsenin rivayetine muhalefet ve kendi rivayetinde de tek başına kalırsa, o ravinin rivayeti merdud şazdır.⁴ Sünen'de, bu manadaki şaz bir rivayet tespit edilememiştir. Ebû Dâvud'un garip hadislerle şaz hadisi kastettiği, “hadis garip, şaz olduktan sonra (önceden) kendisiyle delil getirilmiş olması (hükme esas teşkil etmez) delil olmaz”⁵ sözlerinden anlaşılmaktadır.

المتروك وأنكروا هذا الحديث على عبد الرحمن بن هانئ وبلغني عن أحمد أنه كان ينكر هذا الحديث إنكاراً شديداً قال أبو علي هو اللؤلؤي ولم يقرأ أبو داود في العرضة الثانية

¹ İbn Salah, *Ulumu'l-Hadis*, s.80-82.

² Zehebî, *Siyaru 'Alam*, XIII, 215.

³ el-Hakim, *Marifetu Ulumi'l-Hadis*, s.119.

⁴ İbn Salah, *Ulumu'l-Hadis*, s.79.

⁵ Ebû Dâvud, *Risale* (thk. L.Sabbağ), s.29.

Ebû Dâvud, tenkit ve eleştiri mahiyetinde mahfuz olmayan bazı şaz rivayet veya rivayetteki ziyadelikleri nakletmiş ve bunların mahfuz olmadığını ليس ذلك¹ şeklinde belirtmiştir. Ancak şaz olarak nitelendirilebilecek ve mahfuz olmayan bu rivayetlerin, babın asıl rivayetini oluşturmadığını ve bilgi mahiyetinde tasnif edildiğini görebiliriz. Mesela mahfuz olmadığı belirtilen bir örnek şöyledir;

Ebu Hüreyre'den rivayet edildiğine göre Rasulullah (a.s.); "İmam ancak kendisine uyulmak için (imam kılınmıştır,) buyurmuştur. Ebû Dâvud, "Ebu Halid bu rivayete "İmam okuduğu zaman susunuz", cümlesini ilave etmiştir. Bu ilave mahfuz değildir. Bize göre bu ilave Ebu Halid'e ait bir vehimdir", açıklamasında bulunur.²

Bu örnekte görüldüğü üzere, Ebû Dâvud'un mahfuz olmadığını belirttiği kısım, babın asıl rivayeti değildir. Ebû Dâvud, delil olarak kullanılamayacak ve mahfuz olmayan bu gibi rivayetleri, delil olarak zayıf ve geçersiz olduğunu göstermek amacıyla tasnif etmiştir. Bu gibi örnekleri çoğaltmak mümkündür.³

5.3.4 – Maklub Rivayetler

İsnadında, bir veya birkaç ravinin isim veya nesepleri yahut ta metninde bazı kelimeleri, bilerek veya bilmeyerek değiştirilmiş hadislere maklub denir.⁴

Sünen şarihi Hattabi'ye göre Sünen'de maklub hadis bulunmamaktadır. Bu değerlendirmeyi, Sünen'deki bab başlıklarında babın asıl rivayeti olarak maklub rivayetin bulunmadığı şeklinde anlamak gerekir. İletlerine dikkat çekmek ve bazı çevrelerce delil olarak kullanılan bu gibi rivayetleri belirtmek amacıyla Sünen'de nakledilen maklub rivayetlerin varlığı bilinmektedir.

Mesela bir rivayetteki ravinin ismi için Ebû Dâvud, Kays b. Haris yerine, Haris b. Kays olarak yanlış ifade edilişine dikkat çekmiştir.⁵ Yine isnad zincirinde Velid b. Rebah olarak belirtilen ravinin doğru isminin Rebah b. Velid olduğunu ifade etmiştir.⁶ Muhammed b. Yusuf olarak belirtilen ravinin doğru ismini de, Yusuf b.

¹ *Sünen*, Salât, H.no: 238.

² *Sünen*, Salât, el-imam yusalli min ku'udin, H.no: 604.

³ Mahfuz olmayan rivayet ve ziyade lafızlar için bkz. *Sünen*, H.no: 338, 604, 870, 973, 1616, 1708, 2094, 2099, 2159, 2380,

⁴ Koçyiğit, *Hadis Usulü*, s.109.

⁵ *Sünen*, Talak, H.no:2241.

⁶ *Sünen*, Cihâd, H.no:2522.

Muhammed olduğunu belirtmiştir.¹ Bu gibi örnekler, isnaddaki kalb ile ilgili örneklerdir. Bunları çoğaltmak mümkündür.²

Maklub durumun rivayetin isnadında olduğu gibi, metninde de olabilmektedir. Ebû Dâvud, rivayet metninin kalb edilmesindeki duruma zaman zaman dikkat çekmiştir. Örnek vermek gerekirse, idrardan temizlenme babındaki rivayeti, Züheyr b. Harb ve Hennad b. Seri'den nakleden Ebû Dâvud, Ravi Hennad, rivayetinde "يستنزه" "sakınmazdı" yerine "يستتر" "örtünmezdi" dediğini belirtir.³

Mesela Said b. Museyyeb'in müstahaza kadının nasıl yıkanacağı ile ilgili soruyu cevaplarken "öğleden öğleye (من ظهر إلى ظهر) gusleder, her namaz için abdest alır. Eğer kan çok gelecek olursa oraya bir bez bağlar" der. Ebû Dâvud bununla ilgili Malik b. Enes'in şöyle dediğini nakleder; "Ben İbn Müseyyeb'in "öğleden öğleye (من ظهر إلى ظهر)", şeklindeki hadisnin, "temizlikten temizliğe (من ظهر إلى ظهر)" şeklinde olduğunu zannediyorum. Bu rivayete vehm girmiştir. İnsanlar bunu (maklub hale getirerek) değiştirerek "öğleden öğleye (من ظهر إلى ظهر) şekline çevirmişlerdir."⁴ Bu gibi örnekleri arttırmak mümkündür.⁵

5.3.5 – Muzdarib Rivayetler

Bir veya birden fazla ravinin, birbirine muhalif şekillerde rivayet ettikleri ve eşit derecede olmaları nedeniyle aralarında herhangi bir tercih yapılamayan hadislerle muzdarib denilmiştir.⁶ Muzdarib hadisin temel unsuru, birini diğerine tercih edecek bir sebebin bulunmamasıyla birlikte birbirine muhalefettir.

Sünen'de muzdarib olarak nitelendirilen rivayete, ehli eşeklerin etini yemek babındaki rivayet örnek verilebilir. Ehli eşek eti yemenin yasaklandığı ve at eti yenmesinin tavsiye edildiği rivayetten⁷ sonra, Galib b. Ebcer'i bu yasaktan şikâyetçi olarak durumu Rasulullah'a (a.s.) nakletmesi üzerine, Rasulullah'ın (a.s.) "Sen aile

¹ *Sünen*, Tıp, H.no:3885.

² Diğer örnekler için bkz. *Sünen*, H.no: 166, 1007, 1029, 2397, 3988, 5112 vd.

³ *Sünen*, Taharet, H.no:20.

⁴ *Sünen*, Taharet, H.no:301.

⁵ Diğer örnekler için bkz. *Sünen*, H.no: 143, 454, 491, 1763, 3047, vd.

⁶ İbn Salah, *Ulumu'l-Hadis*, 93–94; Koçyiğit, *Hadis Usulü*, s.106–107.

⁷ *Sünen*, At'ime, H.no: 3808.

halkına semiz eşeklerinden yedir. Çünkü ben onları etlerini sadece pislik yiyen hayvanlar oldukları için yasaklamıştım" rivayeti nakledilmiştir.¹

Ebû Dâvud rivayetle ilgili; "Bu hadis ayrıca Şu'be de Ubeyd Ebû'l-Hasen'den, Abdurrahman b. Malik'ten, o da Abdurrahman b. Bişr'den Müzeyne kabilesinden bazı kimselerden rivayet edilmiştir. Müzeyne'nin efendisi Ebcer veya Ebcer'in oğlu, Peygamber'e (ehli eşek etini) sormuştur." açıklamasında bulunur. Ebû Dâvud'un bu açıklaması, bu rivayetin karışık ve ihtilaflı yollarla nakledildiğini göstermektedir

Hattabi, bütün İslam âlimlerinin ehli eşek eti yemenin helal olmadığı görüşünde olduklarını, muhtemelen ehli eşek eti yemenin yasaklanması haberi kendisine ulaşmayan İbn Abbas ehli eşek eti yemenin helal olduğunu söylediğini nakleder.² Azimabadi de Nevevi'nin bu hadis senedinin muzdarib ve çok ihtilaflı olduğunu, sahih olsa bile ehli eşek etinin zaruret halinde yenilebileceğini nakleder.³ Münziri de bu hadisin senedinin çok ihtilaf bulunduğuna, Beyhaki'nin de bunu muzdarib kabul ettiğine dikkat çekmiştir⁴

İbn Salah muzdarib hadisi anlatırken isnaddaki ızdıraba, Sünen'de geçen sütte hadisini örnek verir.⁵ Rivayet şöyledir;

Müsedded b. Müserhed, Bişr b. Mufaddal'den, o İsmail b. Ümeyye'den, o Ebu 'Amr b. Muhammed b. Hureys'den, o da dedesi Hureys'den, o Ebû Hureyre'den rivayet ettiğine göre Rasulullah (a.s.) şöyle buyurdu; "Sizden birisi namaz kıldığı zaman önüne bir şey koysun. Şayet bir şey bulamazsa bir sopa diksın, eğer sopa da bulamaz ise önüne bir çizgi çizsin, bundan sonra önünden geçen şeyler ona zarar vermez."⁶

Ebû Dâvud, bu rivayetten sonra aynı hadisi başka hocalarından farklı isnadla verir ve hadisin isnadındaki probleme de işaret eder.⁷ Durum şöyledir:

1. İsnadda: *Müsedded < Bişr b. Mufaddal < İsmail b. Ümeyye < Ebû Amr b. Muhammed b. Hureys < Hureys < Ebû hureyre*

¹ *Sünen*, At'ime, H.no: 3809.

² Hattabi, *Mealimu's-Sünen*, IV/231.

³ Azimabadi, *Avnu'l-Ma'bud*, X/282.

⁴ Münziri, *Muhtasaru Sünen*, IV/462.

⁵ İbn Salah, a.g.e, s.94

⁶ *Sünen*, Salât, H.no: 689.

⁷ *Sünen*, Salât, H.no: 690.

2. İsnadda: *Muhammed b. Yahya b. Faris* < *Ali b. Medîni* < *Süfyan b. Uyeyne* < *İsmail b. Ümeyye* < *Ebû Muhammed b. Hureys* < *Hureys min Beni 'Uzre* < *Ebû hureyre*

İsnaddaki ızdırab, İsmail b. Ümeyye'nin rivayeti işittiği ravinin ismindedir. Bu ismin *Ebû Amr b. Muhammed b. Hureys* ile *Ebû Muhammed b. Hureys* olması arasında bir tercih yapılamamıştır. Ebû Dâvud da rivayetten sonra bu ismin belirsizliği ilgili Süfyan b. Uyeyne'nin açıklamalarını nakleder ve isnaddaki bu isim muhalefeti arasında bir tercihte bulunmaz. İsnad yönüyle rivayetler muzdaribtir.

Rivayette geçen "eğer sopa da bulamaz ise önüne bir çizgi çizsin" ifadesi, hükme delil olma bakımından tartışma konusu olmuştur. Çizgi çizmenin sütte yerini tutamayacağını savunan Malikiler, yeni görüşüyle İmam Şafii, Hanefilerin çoğu, İbn Uyeyne ve Bağavi bu hadisi muzdarib kabul etmişler ve dolayısıyla hadisin bu metin yönü de zayıf kabul ederek, çizginin sütte yerine kabul edilemeyeceğini belirtmişlerdir.¹ Sütte hadisi ile ilgili verilen isnadlar arasında bir tercihe gidilmemiş, isnaddaki ızdırabtan dolayı zayıf kabul edilmiştir.² Ancak Ebû Dâvud'un bir sonraki hadis ile ilgili açıklamalarında, sütte için çizilecek çizginin şekil ve keyfiyeti ile ilgili verdiği bilgiler, onun bu hadisin isnadı dışında metniyle ilgili kanaatinin, rivayetin delil olabileceğine bir işaret kabul edilebilir.

Muzdarib olmasından dolayı Ebû Dâvud'un Sünen'de tercihte bulunamadığı bir rivayet metni tespit edemedik. Ebû Dâvud'a göre Muzdarib hadis için verilen bu örneklerde metin yönüyle gerçek bir ızdırab, bulunmamaktadır. Izzırab senedlerdedir. Çünkü Ebû Dâvud bu rivayetler arasında metin yönüyle bir tercihte bulunmuştur. Onun bu tutumu, rivayetlerdeki metni önceliğini gösterir.

5.3.6 – Mua'llel Rivayetler

"Dış görünüşü itibarı ile sahih olmakla birlikte, bu sıhhati zedeleyecek gizli ve kadıh bir illete (kusura) sahip olan hadislere mu'allel hadis denilmiştir."³ Hadisin sıhhatini zedeleyen illet, hadisin isnadında ve bazen de metninde olabilir.⁴

¹ Hattab Subki, *Menhelu'l-'azbi'l-mevrud*, V/80.

² Bu rivayetin isnadları çerçevesinde yapılan tartışmalar için bkz. İbn Salah, a.g.e, s.94–95; Suyuti, *Tedrib*, I/221–222.

³ İbn Salah, a.g.e, s.90.

⁴ Bkz. tezin bu kısmındaki "Sahih Hadisler" başlığına.

Sünen'deki babların asıl rivayetleri arasında, farkına varılmadan tasnif edilen bir muallel rivayetin olduğunu tespit edemedik. Ancak Ebû Dâvud'un bilerek ve bazı çevrelerin delil olarak kullandığı rivayetlerin illetlerine, dikkat çekmek amacıyla muallel rivayetleri naklettiği bilinmektedir. Mesela mescidlerde kadınların erkeklerden ayrı bulunmaları ile ilgili bab başlığında, Abdullah b. Ömer'in naklettiğine göre Rasulullah (a.s.) ; "Şu kapıyı kadınlara ayırsak iyi olur" buyurmuştur. Ebû Dâvud bu rivayetle ilgili şu açıklamalarda bulunur; (Bu hadisi rivayet edenlerden) Abdulvaris'in dışında birisi, "bu kapıyı kadınlara ayırsak" ifadesini Rasulullah değil de Ömer söylemiştir, dedi. Bu daha doğrusudur."¹

Verilen bu örnekte, Hz. Peygamber'in sözü, yani merfu olarak nakledilen rivayetin, Ebû Dâvud'a göre mevkuf, yani Abdullah b. Ömer'in sözü olduğuna dikkat çekilmiştir. Dikkat çekilen bu husus rivayet için bir illet kabul edilmiştir. İşte Sünen'de bu şekilde rivayetlerin illetine dikkat çekilen ve muallel oldukları belirtilen rivayetlerin varlığından söz edilebilir. Sened ve metinle ilgili illetin bulunduğu farklı örnekleri çoğaltmak mümkündür. ²

5.3.7 –Müdelles Rivayetler

Bir ravinin mulaki olduğu şeyhten işitmeden yahut muasırı olmakla beraber mülaki olmadığı şeyhten işitmiş gibi rivayet ettiği hadislerle müdelles denmiştir.³ Ebû Dâvud tedlis terimini Sünen'inde sadece bir yerde kullanmıştır. O da Hz. Aişe'nin bir hadisi naklederken kullanmış olduğu "Rasulullah yanıma geldi" ifadesi⁴ ile aynı hadisin başka bir tarikini nakleden Ebû Dâvud, yine Hz. Aişe'den "Rasulullah (a.s.) yüz hatları parlak (sevinçli) bir halde yanıma geldi" farklılığıyla ilgili, şu açıklamalarda bulunur:

"İbn 'Uyeyne "yüzünün hatları parlak bir halde" ifadesini sağlam bir şekilde zabt etmemiştir. "yüzünün hatları parlak bir halde" ifadesi, ibn 'Uyeyne'den *tedlistir*. Aslında İbn 'Uyeyne bunu Zühri'den işitmemiştir. Fakat o bu ifadeyi başkasından

¹ *Sünen*, Salât, H.no: 462.

² Bu gibi örnekler için bkz. *Sünen*, H.no: 15, 19, 91, 155, 165, 178, 179, 180, 185, 202, 225, 228, 264, 266, 281, 298, 304, 330, 333, 338, 462, 463, 532, 533, 534, 604, 607, 616, 639, 703, 704, 776, 787, 870, 908, 919, 1004, 1028, 1056, 1083, 1091, 1120, 1155, 1173, 1209, 1302, 1323, 1559, 1572, 1624, 1642, 1753, 1791, 1817, 1829, 1837, 1897, 1978, 2079, 2084, 2096, 2110, 2131, 2218, 2229, 2251, 2259, 2341, 2454, 2579, 2583, 2584, 2585, 2611, 2713, 3520, 3815, 3949, 3098 vd.

³ Koçyiğit, *Hadis usulü*, s.103.

⁴ *Sünen*, Talak, H.no: 2267.

işitmiştir." ¹ Ebû Dâvud, hadis metnindeki bu fazlalığın tedlis yoluyla alındığını belirtmek ister ve rivayetin sadece bu kısmını müdelles görür.

Ebû Dâvud'un kendi ifadesi ile Sünende Mürsel ve Müdelles gibi muttasıl olmayan hadisler de vardır. Bu gibi hadisleri kitabına niçin aldığı gerekçesini "Muhaddislerin büyük çoğunluğu nezdinde sahih hadis bulunmadığı yerde, müdelles ve Mürsel hadisler de muttasıl kabul edilir." sözleriyle belirtir. ²

5.3.8 – Munkatı' Rivayetler

İsnadında ravisi düşen, muttasıl olmayan veya senedinde mübhem bir ravi zikredilen hadistir, ³ şeklinde tarif edilebilir. Ebû Dâvud munkatı terimi yerine "huve murselun" ⁴ "leyse bi muttasilin" ⁵ veya inkıta' nedenini belirterek ve isim vererek "Osman lem yesma' min Safvan ve huve murselun" ⁶ عثمان لم يسمع من صفوان وهو مرسل şeklinde hadisin muttasıl olmadığını belirtir. Ebû Dâvud'un bu şekilde Sünen'de yaptığı açıklamalarla tespit ettiğimiz munkatı 45 rivayet bulunmaktadır. Ravilerin ölüm tarihlerinden ve rical eserlerinden hareketle inkıtanın olduğu isnadlarla tespit ettiğimiz 24 munkatı rivayeti de eklersek, bu şekilde Sünen'de 69 rivayette inkıta'nın olduğu görülür. ⁷

Sünen'deki rivayetlerin senedlerinde inkıta'nın olduğu bir husus ta, senedlerde bulunan mübhem isimlerdir. Tespit ettiğimiz kadarıyla Sünen'deki 129 rivayet senedlerinde ⁸ bazı ravilerin açık kimliği verilmeden, "an ba'zi Ümmühatihi, an bazi

¹ *Sünen*, Talak, H.no: 2268.

² Ebû Dâvud, *Risale* (thk. L.Sabbağ), s.30.

³ İbn Salah, *Ulumu'l-Hadis*, s.57–58; Nevevi, *et-Takrib ve-Teysir*, s.27, (thk. Salah M. Muhammed 'Avida) I. bsk. Daru'l-Kutubi'l-ilmiyye, Beyrut–1987; Suyuti, *Tedrib*, I/171–172.

⁴ *Sünen*, Taharet, H.no: 178

⁵ *Sünen*, Salât, H.no: 607.

⁶ *Sünen*, At'ime, H.no: 3779

⁷ Inkıtanın olduğu rivayetlerin Hadis numaraları için bkz. *Sünen*, H.no: 33, 157, 178, 179, 180, 225, 244, 281, 298, 463, 464, 534, 607, 616, 825, 865, 886, 908, 1083, 1429, 1559, 1603, 1604, 1606, 1622, 1679, 1680, 1759, 1961, 1962, 1963, 1964, 1978, 1984, 2128, 2218, 2696, 2961, 2966, 3226, 3272, 3290, 3331, 3527, 3586, 3588, 3774, 3779, 3950, 3967, 3990, 4015, 4104, 4239, 4290, 4391, 4392, 4403, 4550, 4573, 4691, 4842, 4867, 4948, 5013, 5063, 5087, 5190, 5261

⁸ *Sünen*'deki mübhem isimlerin geçtiği yerler şöyledir; H.no: 3, 14, 28, 81, 88, 98, 99, 167, 170, 175, 180, 214, 256, 257, 272, 275, 276, 300, 301, 313, 328, 333, 356, 383, 384, 385, 426, 468, 488, 497, 498, 506, 517, 518, 519, 528, 543, 563, 578, 598, 694, 705, 707, 725, 765, 792, 802, 816, 865, 870, 874, 884, 887, 1137, 1314, 1414, 1428, 1586, 1594, 1627, 1666, 1669, 1681, 1714, 1845, 1915, 1916, 1951, 1952, 2016, 2077, 2104, 2120, 2126, 2131, 2211, 2224, 2339, 2365, 2376, 2437, 2539, 2542, 2590, 2593, 2705, 2706, 2735, 2823, 2860, 2934, 3004, 3048, 3051, 3131, 3157, 3332, 3382, 3386,

ashabih, an ba'zi ehlihi, an b'azi men, an Ârabiyyen, an İbn 'Ammih, İmraetuhu, an İmre'etin, an muhaddisin, Nübbi'tu, an raculin, an sahibin li, Şeyhun, Uhbirtu, 'Umumetin lehu, an ümmi Veled, Ünbi'tu" lafızlarıyla mübhem (belirsiz) şekilde verilmiştir. Mübhem verilen bu raviler bilinmediği için, inkıta sebebi kabul edilmiştir. Böylece Sünen'de toplan munkatı rivayet, (45+24+129=) 198 sayısına ulaşmış olmaktadır.

Ebû Dâvud'un yaptığı açıklamalarla inkıta'nın bilindiği rivayetler incelendiğinde, bu munkatı' haberlerin babdaki asıl rivayet yanında ya mütabaât veya şâhid olarak getirildiği görülecektir. Sadece bulundukları babın asıl rivayetini oluşturan iki rivayet tespit edilmiştir.¹ Bu munkatı haberlerden bir kısmının başka isnadlarla muttasıl oldukları, bir kısmının Ebû Dâvud'un kendi açıklamalarıyla zayıf oldukları veya kavi olmadıkları tespit edilmiştir. Ancak inkıta'nın olduğu rivayetlerin bir kısmı hakkında da hiçbir değerlendirme yapılmadan sükût edilmiştir. Asıl rivayetler yanında talik olarak verilen bazı rivayetlerde de inkıta'nın olduğu görülmüş, ancak bilgi ve açıklamalar için tasnif edilen ta'likler, munkatı haberler için tespit ettiğimiz sayıya dâhil edilmemiştir. Bunun yanında, Sünen'deki mürsel, muallak ve mu'dal rivayetler de munkatı' haberlerin sayımı dışında tutulmuştur.

5.3.9 – Mürsel Rivayetler

Tabiinin, isnadında sahabeyi atlayıp doğrudan doğruya Hz. Peygamber'den (a.s.) rivayet ettiği mürselle ilgili tarif, hadisçiler arasında yaygın ve bilinen tariftir. Şafii mürsel hadisin hücciyetinden bahsederken, mürseli munkatı hadis çeşitlerinden olduğunu kabul ederek, munkatı hadis tabirini kullanır.²

İbn Salah mürselin tarifinde farklı anlayışlardan ve mürsel hadisin suretindeki ihtilaftan bahseder. Hüküm itibarı ile de mürsel hadisin zayıf hadis hükmünde olduğunu, İmam Malik, Ebu Hanife ve bazı muhaddislerce de mürsel hadisin delil olarak kullanılabileceği görüşünü nakleder.³ Sahabenin sahabeyi atlayarak doğrudan

3467, 3476, 3477, 3653, 3705, 3707, 3745, 3756, 3767, 3783, 3853, 3917, 4019, 4070, 4079, 4177, 4241, 4265, 4302, 4443, 4599, 4620, 4692, 4778, 4790, 4838, 4927, 4982, 5175, 5179, 5214, 5240.

¹ Tek rivayetli munkatı haberden oluşan bablardaki rivayetler için bkz. *Sünen*, Salât, H.no: 528, 694.

² Bkz. Şafii, *Risale*, s.461, Ahmed Muhammed, Şakir, Tahkiki, Beyrut.

³ İbn Salah, *Ulumu'l-Hadis*, s.52–55.

Rasulullah'dan (s.a.) rivayet etmesi ise, sahabe mürseli olarak isimlendirilmiş ve bu çeşit mürsellerin sıhhatine hükmedilmiştir.¹

Ebû Dâvud risalesinde, “Süfyan es-Sevri, Malik b. Enes ve Evzai' gibilerinin yaşadığı dönemdeki âlimler, mürsel hadislerle amel ederlerdi. Bu anlayış Şafii'ye kadar devam etti. Şafii mürsel hadisleri delil olarak kullanma konusunda belli şartları ileri sürdü. Ahmed b. Hanbel ve başkaları da bu konuda Şafii'nin görüşlerini kabul etmişlerdir,”² diyerek Şafii ile beraber mürsel hadislerin şartlı kabul edildiğini,³ Ahmed b. Hanbel'in de Şafii'ye tabi olduğunu belirtmektedir.⁴ Ebû Dâvud bunu belirtmekle kendisinin de mürsel rivayetlerin delil olarak kabul edilebileceğini ifade etmek ister. Yine Risale'sinde bu konuyla ilgili “(Bir mevzuda) mürsel hadisin zıddına bir müsned hadisin mevcut olmadığı ve müsned hadisin hiç bulunmadığı yerde, kuvvet bakımından müsned hadis gibi olmadığı halde, mürsel hadisle ihticac olunur,”⁵ diyen Ebû Dâvud, mürsel hadisin bazı şartlarla kabul edilebileceğini ve delil olduğunu ifade etmiştir.

Bu gibi hadisleri kitabına niçin aldığı gerekçesini “Sünen'deki hadislerde mürsel ve müdelles gibi muttasıl olmayan hadisler de vardır. Muhaddislerin büyük çoğunluğu nezdinde sahih hadis bulunmadığı yerde, el-Hasen el-Basri'nin Cabir'den veya Ebu Hureyre'den, Hakem'in Mıksem'den rivayeti gibi Mürsel hadisler de muttasıl kabul edilir” sözleriyle belirtir.⁶ Tasnif edilen bab başlıklarında bulunması

¹ Koçyiğit, *Hadis Istılahları*, s.297. Mürsel hadislerle ilgili geniş bilgi için bkz. Polat, Salahattin, *Mürsel Hadisler ve Delil Olma Yönünden Değeri*, T.D.V.Y., Ankara-1985.

² Ebû Dâvud, *Risale* (thk. L.Sabbağ), s.25

³ Mürsel hadisin tarifi konusunda hadisçilerin kendi arasında, ayrıca hadisçi ve fıkıhçılar arasında da ihtilaf vardır. Bu farklı tariflerin kabul edilmesi, mürsel hadisin kabulü konusuna etkide bulunduğu kabul edilebilir. Mürselin kısımları konusunda bkz. İbn Salah, *Ulumu'l-Hadis*, s.52-53.

⁴ Şafii Risalesinde mürsel hadislerin kabulü için şu şartları ileri sürer:

a. Raviye, mürsel olarak rivayet ettiği hadiste kendisine güvenilen hafız raviler de katılır ve mürseli mana yönüyle benzeri bir hadis rivayet ederek Hz. Peygambere isnad eder.

b. Mürsel hadise uygun bir sahabi görüşü bulunursa, bu o tâbi'nin mürsel olarak rivayet ettiği hadisi doğru kaynaktan aldığını gösterir.

c. İlim ehlinin çoğunluğu Hz. Peygamber'den rivayet edilen mürsel hadise uygun tarzda fetva veriyorlarsa, kabul edilir.

d. Mürsel hadisin ravisi bu hadisi kimden aldığını ismen belirtir, mechul veya rivayeti makbul olmayan birinin ismini vermezse, rivayetinin doğruluğuna hükmedilir.

e. Mürsel bir hadis rivayetinde muhaddislerden biriyle birleşir ve ona muhalefet etmezse, bu onun hadisinin doğruluğunu gösterir. Şafii, *Risale*, s.462, 463.

⁵ Ebû Dâvud, *Risale* (thk. L.Sabbağ), s.26.

⁶ Ebû Dâvud, *Risale* (thk. L.Sabbağ), s.30.

gereken hadislerden sahih bir rivayet bulunmadığı takdirde, bu gibi hadislerin yazılabileceği ve o konuyu rivayetsiz bırakmama gayretiyle bunun yapıldığı anlaşılmaktadır.

Ebû Dâvud risalesinde Sünen'in 18 cüzden ibaret olduğunu, bunlardan bir cüzün de mürsel hadislere ait olduğunu belirtmektedir.¹ Ebû Dâvud'un mürsel rivayetlere ayırdığı cüz, Kitabu'l-Merâsil isimli eseridir. Sünen'in Türkiye'deki tam olan yazma nüshaları incelendiğinde, Sünen'e ait yazma nüshanın son bölümünün Kitabu'l-Merâsil olduğu görülecektir. Şayet bize intikal eden risaledeki ibarelerin tamamının Ebû Dâvud'a ait olduğunda bir tereddüt olmadığını kabul edersek, Ebû Dâvud'un risalesindeki ifadesinden anladığımız, bu eserin Sünen'in son bölümü olduğudur. Çünkü bu eserdeki rivayetlerin fıkıh bablarına göre tasnif edilişi ve ahkâma dair oluşu da, bu görüşümüzü desteklemektedir.

Ebû Dâvud'un ahkâma dair mürsel hadisleri kitabu'l-merâsil'de tasnif etmesi anlaşılır bir durumken, ancak Sünen'in diğer bölümlerinde bazı mürsel rivayetlerin bulunması dikkat çeken bir husustur. Bu mürsel rivayetleri incelediğimiz kadarıyla Sünen'de tasnif edilmelerinin muhtemel nedenlerini şöyle sıralayabiliriz:

- a- Konusunda (babında) muttasıl ve sahih hadis bulamaması,²
- b- Konusunda (babında) muttasıl ve sahih hadis bulunmakla birlikte, ancak rivayetinde yarar gördüğü bazı ziyadeliğin sadece mürsel rivayetlerde bulunması,³
- c- Bazı rivayetlerin ravilerince hem muttasıl, hem de mürsel nakledilmeleri ve bu gibi ihtilaflı rivayetlerine işaret etmek için⁴

Sünen'de tasnif edilen mürsel rivayetlerin, ya müstakil birer rivayet olarak verilmiş veya ikinci üçüncü bir sened olarak verilmiş, ya da muttasıl rivayetle ilgili bir ek bilgi ve talik olarak nakledildiği görülmüştür. Tezimizin hacmi artacağından dolayı, Sünen'deki mürsellerin numaralarını dipnotta vermekle yetineceğiz.⁵

¹ Ebû Dâvud, *Risale* (thk. L.Sabbağ), s.31.

² Örnekler için bkz. *Sünen*, H.no: 3188 (*merâsil* H.no:431), 5092 (*merâsil* H.no:527), 5093 (*merâsil* H.no:528).

³ Örnekler için bkz. *Sünen*, H.no: 2113, 2972, 3626,

⁴ Örnekler için bkz. *Sünen*, H.no: 338, 381, 1329, 3014, 3833, 4782, 4783, 5178.

⁵ Tespit ettiğimiz kadarıyla Sünen'deki gerek bir ek bilgi olarak ve gerekse tam rivayet olarak nakledilen mürsel rivayetlerin numaraları şöyledir; *Sünen*, H.no: 74, 176, 185, 223, 234, 266, 281, 300, 338, 381 (*merâsil* H.no:1), 389, 498, 506, 545, 651, 759(*merâsil* H.no:33), 787, 791, 839, 962, 1026, 1027, 1054, 1078, 1098, 1176(*merâsil* H.no:69), 1236, 1302, 1329, 1469, 1566, 1570, 1635, 1661, 1738, 1767, 1906, 2097, 2108, 2131, 2132, 2177, 2210, 2217, 2221, 2229, 2321, 2341,

5.3.10 – Mu'dal Rivayetler

Sünen'deki rivayetlerde inkıta'nın olup olmadığını incelerken, farklı şekilde inkıta'nın olduğu rivayetleri tespit edilmişti. Senedin ortasında inkıta'nın peş peşine olduğu mu'dal¹ bir rivayeti tespit edemedik. Ancak Ebû Dâvud bir rivayet hakkında "haza mu'dalun" هذا معضل değerlendirmesinde bulunması,² bu çeşit zayıf rivayetlere dikkatimizi çekmiştir. Ebû Dâvud, "Hayızlı kadına yaklaşma konusundaki bab" başlığında Muhammed b. es-Sabbah el-Bezzaz'dan, o da Şerik'den, o da Hasif'den, o da Miksem'den, o da İbn Abbas'dan naklettiğine göre, Nebi (a.s.) şöyle buyurmuştur; "Bir kimse ailesiyle hayızlı iken cinsi temasta bulunursa, yarım dinar sadaka versin," şeklinde rivayeti nakleder. Bu rivayetten sonra da rivayetle ilgili şu değerlendirmelerde bulunur: "Ali b. Bezime'nin Miksam tarikı ile Rasulullah'tan (a.s.) mürsel olarak bunun aynısını rivayet etti. Evzai' de Yezid b. Ebi Malik'ten, o da Abdulhamid b. Abdurrahman'dan, o da Rasulullah'tan (a.s.) "Rasulullah onun (Hz. Ömer'in) beşte iki dinar sadaka vermesini emretti" diye rivayet etmiştir. Bu rivayet mu'dal'dır."³

Babın asıl rivayeti olan ilk rivayeti, merfu ve muttasıldır, ikinci rivayeti de muttasıl ve mevkuf olarak İbn Abbas'ın sözü olarak nakledilmiş, üçüncü rivayeti de merfu ve muttasıl olarak rivayet edilmiştir.⁴ Ebû Dâvud'un "bu rivayet mu'daldır" ifadesinden kastettiği mana üzerinde duracak olursak, muttasıl senedlerle ilgili bir açıklama olmadığı anlaşılmaktadır. Ebû Dâvud babın üçüncü rivayetinden sonra Evzai'den (Abdurrahman b. Amr'dan) (ö.157) böyle bir rivayetin nakledildiğini ve

2358(merâsil H.no:99), 2584, 2842, 2907, 2971, 2972, 2989, 2991, 2992, 3014, 3016, 3017, 3047, 3061, 3188(merâsil H.no:431), 3285, 3297, 3298, 3344, 3520, 3522, 3524, 3525, 3626, 3689, 3833, 4000, 4035, 4226, 4346, 4363, 4370, 4427, 4453, 4454, 4475, 4479, 4511, 4512, 4522(merâsil H.no:270), 4539, 4543, 4582, 4640, 4783, 4887, 4889, 4896, 5092(merâsil H.no:527), 5093(merâsil H.no:528), 5104, 5163, 5178, 5220, 5240.

¹ İbn Salah, *Ulumu'l-Hadis*, s.59; Nevevi, *et-Takrib ve't-Teysir*, s.27; Suyuti, *Tedrib*, I/175; Uğur, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, s.246–247. Bir işin karışık, müşkil, çetin ve zor olması manasına i'dal'den ismi meful olan mu'dal, hadis terimi olarak senedinden sahabiye varıncaya kadar iki veya daha fazla ravinin birbiri ardına düştüğü hadise denir. Aslında her mu'dal hadis aynı zamanda munkatı'dır. Fakat her munkatı haber mu'dal olmayabilir. Fakih ve bazı ilmi çevrenin böyle hadislerle mürsel hadis dediği de bilinmektedir. İbn Salah'a göre tabiu't-tabi'inin muttasıl merfu bir hadisi, tevakkuf ederek rivayet etmesi mu'daldır. Beleşani بلغني tarzında ikiden fazla ravi atlanarak rivayet edilen hadisler de o isnadlarıyla mu'dal olarak görülmüştür.

² Bkz. *Sünen*, Taharet, babun fi ityani'l-haiz, H.no: 266.

³ *Sünen*, Taharet, H.no: 266.

⁴ Bkz. *Sünen*, Taharet, babun fi ityani'l-haiz, H.no: 264, 265 ve 266.

bunun mu'dal olduğu belirtmektedir. Çünkü önceki rivayetlerde "Bir kimse ailesiyle hayızlı iken cinsi temasta bulunursa, yarım dinar sadaka versin" şeklinde olduğu halde Evzai'nin naklettiğı metin ise "Rasulullah onun (Hz. Ömer'in) beşte iki dinar sadaka vermesini emretti" şeklindedir. Böylece Ebû Dâvud, rivayet metnindeki ızdırabı ve sened itibari ile mürsel olarak ta rivayet edilen ve talik şeklinde verdiğı Evzai'nin bu rivayetini lügat manasında mu'dal olarak nitelendirmiştir.

Münziri'ye göre bu rivayet, hem merfu, hem mevkuf hem mürsel ve mu'dal olarak nakledildiğı için, rivayetin hem senedinde hem de metninde ızdırap vardır.¹ Evzaî'den nakledilen açıklama mahiyetindeki rivayette verilen metin, Hz. Ömer'e mahsus bir cevap olması ihtimalinden dolayı hiç kimse tarafından delil olarak kabul edilmemiştir.² Beyhaki de bu rivayeti Ebu Bekr İbn Dasse kanalıyla Ebû Dâvud'an naklederek seneddeki Abdulhamid b. Abdirrahman ile Ömer b. Hattab arasındaki inkıta'a da işaret ederek bu rivayetdeki üçüncü bir ihtilafın varlığından bahseder.³ Sonuç olarak Ebû Dâvud, ek bir açıklama mahiyetinde Evzai'den naklen muallâk ve munkatı bir şekilde naklettiğı rivayeti mu'dal olarak nitelemesi, rivayet senedindeki Abdulhamid b. Abdirrahman'ın Ömer b. Hattab'dan önceki raviyi de atlayarak Nebi (a.s.)'den rivayet etmesidir.

Bazen de Ebû Dâvud bir hadisin hem muttasıl, hem de mu'dal bir senedini aynı anda tahvil usulü ile vermek ister. Bu aynı zaman da Ebû Dâvud'un tahvil metodunu kullanma nedenlerine de ışık tutmaktadır. Mesela salât bölümünde *babu rafi's-savti bi'l-kıraeti fi salati'l-leyl* başlığında verdiğı bir rivayeti,

حدثنا موسى بن إسماعيل ثنا حماد عن ثابت البناني عن النبي صلى الله عليه وسلم ح وثنا الحسن بن الصباح ثنا يحيى بن إسحاق أخبرنا حماد بن سلمة عن ثابت البناني عن عبد الله بن رباح عن أبي قتادة أن النبي صلى الله عليه وسلم خرج ليلة

Şeklinde önce mu'dal bir senedle, sonrada tahville muttasıl bir senedle nakletmiştir.⁴ Açıklama yapmak, diğeri bir rivayeti veya rivayetin senedini belirtmek dışında, Sünen'de bir babın asıl rivayeti olarak mu'dal bir rivayeti tespit edemediğimizi belirterek, Sünen'deki munkatı' rivayetlerin durumuna geçebiliriz.

¹ Münziri, *Muhtasaru Süneni Ebî Dâvud*, I/133.

² Hattab Subki, Mahmud Muhammed, *el Menhelu 'l-Azbu 'l-Mevrud Şerhu Suneni'l-İmam Ebî Dâvud*, Müessesetü't-Tarihi'l-Arabi, Beyrut-t.y. III/52.

³ Beyhaki, Ebû Bekr Muhammed B. Huseyn, *es-Sunenu 'l-Kübra*, (thk. Muhammed Abdulkadir 'Ata), Hayz, I/316, daru'l-baz, Mekke-1994.

⁴ *Sünen*, Salât, H.no: 1329; Hattab Subki, *el Menhelu 'l-Azbu 'l-Mevrud*, VII/259.

5.3.11 – Mua'llak Rivayetler

Senedin baş tarafından bir veya birkaç ravi, hatta bazen bütün sened hazfedilerek rivayet edilen hadislerle muallâk hadis denmiştir.¹ Muallâk rivayetler, genelde zayıf kabul edilen munkatı', mu'dal, mürsel gibi rivayetlerle beraber anlatılır. Muallak rivayetin ravi düşmesi yönüyle bu çeşit rivayetlerle ortak yönünün olduğu kabul edilebilir. Ancak muallâk rivayetlerde isnadın başındaki ravi veya ravilerin düşürülmesi, muhaddis veya musanniflerin bir tasarrufu neticesinde meydana gelmiştir. Ravisi düşmüş diğer hadis çeşitlerinde ise, rivayetin asıl senedindeki bilinmeyen ve düşürülmüş ravi, müellifin tasarrufu dışında meydana gelmiştir. Muallâk hadisler "*kale/kalet fulân*", "*revahu fulân*", "*zekera/zekerahu fulân*", "*yervihi*" şeklinde kesin ifadeler yanında, "*ruviye*", "*yürva*", "*yüzker*" gibi ifadelerle de nakledildiği bilinmektedir. Sünen'de bulunan ta'liklerin çoğu "*revahu fulân*" ve "*kale/kalet fulân*" şeklinde nakledilmiştir.

Muallâk rivayetler meselesi, Buhârî'nin el-Camiu's-Sahih isimli eserinin belirgin özelliklerinden biri olarak bilinir.² Ancak yaptığımız inceleme sonucu, Ebû Dâvud'un Sünen'inde de merfu, mevkuf ve maktu rivayet olarak 1000 civarında talik rivayetin olduğu tespit edilmiştir. Bu sayıya, Sünen'deki ta'lik sigaları olan "*kale/kalet fulân*", "*revâhu fulân*", "*zekera/zekerahu fulân*", "*yervîhi*", "*ruviye*", "*yürva*", "*yüzker*", "*hadisu fulân*", "*esnedehu fulânun*", "*rivayetu fulânin*", "*kavlu fulânin*", "*yu'refu an fulânin*", "*el-ma'ruhu an fulânin*", "*ve'l-mahfuzu keza*", "*el-ehadisu kulluha keza*", "*evkafehu fulânun*", "*erselehû fulânun*", "*zade fulânun*", "*zade fihi fulânun*", "*lem yezkur fulânun keza*", "*vâfeka fulânun*", "*beleşeni an fulânin*", "*ve kale fulânun velem esma' minhu*", "*huddistu an fulânin*", "*ve an fulânin*", şeklindeki ifadelerle nakledilen ta'liklerin isnad sayısı dâhil edilmiştir.

Tasnif edilen muallâk rivayetler farklı şekilde ve farklı nedenlerden dolayı tasnif edilebilmiştir. Ebû Dâvud'un Sünen'deki muallâk rivayetleri tasnif etme gayesini ve sebeplerini tespit ettiğimiz kadarıyla vermekle yetineceğiz. Sünen'deki ta'likin muhtemel tasnif nedenlerinden bazılarını şöyle sıralayabiliriz;

a- Rivayetleri tenkit ve inceleme nedeniyle muallâk rivayetleri tasnif etmiştir: Ebû Dâvud'un, kimi fakihlerin delil olarak kullandıkları illetli rivayetleri inceleme ve

¹ İbn Salah, *Ulumu'l-Hadis*, s.69

² Buhârî'deki muallak rivayetlerin durumu ve nedenleri hakkında geniş bilgi için bkz. Sezgin, *Buhârî'nin Kaynakları*, s.122, 123, 127–133, 148–149.

tenkit etme veya önceden fakihlerce tenkit edilen bazı rivayetlerin, sahih ve illetten uzak olduklarını göstermek ve onları tenkit etmek nedeniyle muallak rivayetler tasnif ettiği söylenebilir.¹

b- Babındaki rivayet için getirmek istediği mütabaat ve şevahid rivayetleri, uzamasın diye senedleri terk ederek ihtisar etme nedeniyle muallak rivayetleri nakletmiştir.²

c- Rivayetin anlaşılması için sened ve metin ile ilgili bazı hususları nakletme nedeniyle muallak rivayetleri tasnif etmiştir.³ Bu hususları belirtmek gerekirse, rivayetin anlaşılması, hakkında verilen hüküm, ravilerin cerh-ta'dil durumu, garip kelimelerin açıklanması gibi hususlarda söylenilenlerin nakledilmesi, rivayet lafızlarındaki, ravilerin ismiyle ilgili, rivayetin merfu ve mevkuf, müsned ve mürsel olması durumuyla ilgili ihtilafları açıklamak gibi hususlar olduğu söylenebilir.

d- Yanında bulunduğu halde, ancak kaynağından işitmediği ve rivayet etme hakkına sahip olmaması nedeniyle bazı rivayetleri de muallak şekilde nakletmiştir.⁴

Sünen'deki mu'allak rivayetlerin sihhati, isnadının bilinmesine veya hadisçiler arasında maruf olmasına bağlıdır. Yapılan bir incelemeden sonra muallak bir rivayet sahih, hasen veya zayıf hükmünü alabilir. Kitabın müellifine dayanarak, bir hadis kitabındaki muallâk rivayetlerin toplamı hakkında, genel bir hüküm vermek doğru olmaz. Sünen'deki muallak rivayetler için de genel bir hükmün belirtmeyiz.

5.3.12 –Amel Edilmediği İçin Zayıf Kabul Edilen Hadisler

Ebû Dâvud'a göre hadisin zayıf olması hadisin senedinden kaynaklandığı gibi, hadis metni ile amel edilmediğinden de kaynaklanabilir. Bu gibi rivayetlerin Sünen'deki sayısı çok az da olsa, ayrı bir başlık altında vermeyi uygun bulduk.

Sünen'deki kendisiyle amel edilmeyen rivayetleri iki kısımda görebiliriz. Birinci kısım, Ebû Dâvud'un mensuh dediği rivayetlerdir. Sünen'deki mensuh

¹ Sünen'deki ta'likın bu nedenler için tasnif edildiğine dair örnek vermek gerekirse, bkz H.no: 19, 157, 179, 632, 225, 333, 710, 497, 1717, 2326, 2645, vd.

² Uzatmamak ve rivayeti ihtisar etme nedeniyle nakledilen taliklere örnek için bkz. Sünen, H.no: 200, 3447, 4039, 4409, 4953, 4954, 4955, 4956 vd.

³ Örnekleri için bkz. Sünen, H.no: 92, 309, 996, 1351, 1721, 2198, 2211, 2432, 2454, 2459, 2687, 3685, 4120, 4363, 4916 vd.

⁴ Ebû Dâvud'un dinlemediği ve rivayet etme hakkına sahip olmadığı rivayetleri muallak olarak nakletmesi, yanında yazılı bir belgenin belki de ilgili kaynağın bir rivayet nüshasının bulunduğu bir delili kabul edilmelidir. Bu husustaki örnekler için bkz. Sünen, H.no: 2715, 4250, 4996 vd.

rivayetlerin varlığıyla ilgili, daha önce bilgi verilmişti.¹ Bahse konu olan ikinci kısım olarak görmek istediğimiz, neshin söz konusu edilmediği ve metnin uygulanmamasından dolayı Ebû Dâvud tarafından zayıf görülen rivayetlerdir. Mesela; "Nikâhı altındaki bir cariyeyi iki talakla boşayan daha sonra bu cariyeyle birlikte hürriyetine kavuşan köle hakkında, bu kölenin o cariyeyle evlenmesi doğru olur mu? Sorusuyla ilgili İbn Abbas'tan fetva istenmiş o da: "Senin için bir talak hakkı daha vardır. Rasulullah (a.s.) da böyle hüküm vermiştir" şeklinde cevaplamıştı."² Ebû Dâvud rivayetle ilgili isnad kritiği yaptıktan sonra, şöyle der: (İsnaddaki) "Ebu'l-Hasen maruf bir kimsedir. Fakat bu hadis ile amel edilmemektedir."

Ebû Dâvud'un bu rivayeti amel edilmeyen hadis olarak nitelendirmesi, hadisi zayıf görme nedenlerinden olduğu anlaşılmaktadır. Sünen şarihi Hattabi de bu hadisin çoğu âlimlerin görüşüne ters düştüğü için nekalet olduğunu belirtmiştir.³

Kendisiyle amel edilmeyen rivayetler, bir bakıma hükmü geçersiz olan mensuh hükmündedir. Nitekim Ebû Dâvud bazı rivayetler için "kendisiyle amel edilmeyen" ليس العمل عليه şeklinde değerlendirme yapmakla birlikte, bu rivayetlerin mensuh olduğunu da belirtmiştir.⁴

Metnin uygulanmamasından ve rivayeti nakleden ravinin naklettiği hadise muhalif davranmasından dolayı Ebû Dâvud tarafından zayıf görülen rivayetlerden biri de, namazda elbiseyi yerde sürüklenerek kadar sarkıtmanın nehyi ile ilgili rivayettir. Ata b. Ebi Rebah kanalıyla mürsel gelen bu rivayette Ebû Hüreyre'nin naklettiğine göre Rasulullah (a.s.) namazda elbisenin yere sarkıtılmasını ve erkeğin ağzını örtmesini yasaklamıştır.⁵ Ebû Dâvud, babın birinci rivayetinden sonra, İbn Cüreyc kanalıyla, rivayetin kaynağı olan Ata b. Ebi Rebah'ın, metinle ilgili uygulamasını belirten maktu' bir rivayeti,

حدثنا محمد بن عيسى بن الطباع ثنا حجاج عن ابن جريج قال أكثر ما رأيت عطاء يصلي سادلا قال أبو داود وهذا يضعف ذلك الحديث "İbn Cüreyc Şöyle demiştir: Çoğu kez Ata'yı elbisesini sarkıtarak namaz kılarken görmüşümdür," şeklinde nakleder. Ebû Dâvud, namazda elbiseyi yerde sürüklenerek kadar sarkıtmanın nehyi ile ilgili rivayet hakkında bu maktu

¹ Bkz. tezimizin ikinci bölümdeki "Mensuh Rivayetleri ve Değerlendirilmesi" başlığına.

² Sünen, Talak, fî Süneti talaki'l-abd, H.no: 2188.

³ Hattabi, Mealim, s.III/206.

⁴ Sünen, H.no:3162, 3790.

⁵ Sünen, Salât, H.no:643.

habere dayanarak "Bu rivayet (önceki) hadisi zayıf kılmaktadır,"¹ şeklinde bir açıklama yaparak bir önceki rivayetin zayıf olduğunu belirtir.

Bu örnekler, Ebû Dâvud'un bir hadisi zayıf kabul etmesinde, metin faktörünü de isnad kadar önemseydiğini göstermektedir. Ebû Dâvud'un nazarında uygulanmayan veya uygulamaya ters düşen bir hadis metni, zayıf kabul edilmelidir. Bu düşünceden hareketle rivayetin hükmü olmadığına göre, sünnet değeri de kalkmış ve sadece bir malumat olarak kalmış manasına gelmektedir. Metniyle amel edilmeyen rivayetin zayıf görülmesi prensibini, usul açısından biz de önemli görmekteyiz.

6 – Salih Kavramı ve Sünen'deki Salih Rivayetler

Salih kelimesi, (صَلَح) fiilinin ismi failidir. Bu fiil Arap dilinde fesadın zıddı anlamında; doğru olmak, yerinde ve isabetli olmak, uygun ve kullanışlı olmak, uyumlu ve kabul edilebilir olmak, geçerli olmak manalarına gelir.² Bu anlamdan hareketle sözlük manası itibarı ile salih kavramı, doğru, düzgün, iyi ve uygun iş yapan, kullanışlı, kabul edilebilir ve geçerli olan manasına gelir.

Kur'an-ı Kerim'de ise daha çok *amel* kelimesiyle birlikte kullanılan ve bilinen bir kavramdır. İyi ve hayırlı iş, dini ve ahlakî bakımından iyi kabul edilen tutum ve davranışlarıyla tanınan kimse anlamında kullanılmıştır.³ Salih kavramının Kur'an'daki anlamı, hadislerde de *salih adam*, *salih mü'min*, *salih evlat* gibi ifadelerle kullanılmıştır.⁴ Rasulullah Abdullah b. Ömer ile ilgili "Abdullah salih bir adamdır"⁵, vefat ettiği günde Necaşi için "Bugün Salih bir adam vefat etti,"⁶ değerlendirmesinde bulunmuştur. Hz. Aişe de ifk hadisesinde Sa'd b. Ubade için "Salih bir adam idi,"⁷ değerlendirmesinde bulunmuştur. Dikkat edilecek olursa, salih kavramının sözlük anlamı, kavramın temel kalıp anlamını oluşturmaktadır.

¹ *Sünen*, Salât, H.no:644.

² İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, II/516; el-Müncid fi'l-Lügati ve'l-E'alam, s.432, 28.bsk. Daru'l-Meşrik, Beyrut–1986.

³ Salih kelimesi Kur'an-i Kerimde '*amelun salihün* veya '*amelen salihen* şeklinde (5/69; 9/102; 9/120; 18/110), '*amelün ğayru salih* (11/46), '*amile salihen* (2/62; 16/96; 18/88; 19/60; 20/82; 23/51, 100; 25/70, 71; 27/19; 28/67, 80; 30/44; 32/12; 33/31; 34/11, 37; 35/37; 40/40; 41/43, 46; 45/15 vd.

⁴ Bkz. Buhârî, Tevhid, 35; Müslim, Cennet, 2–5; Darimi, Nikâh, 1; Ebû Dâvud, Vasâya, 2, H.no:2864; Cenâiz, 2, H.no:3091; Sünnü, H.no:4656; *Müsned*, I/168 vd.

⁵ Buhârî, Fadailu's-Sahabe, 19, H.no: 3531.

⁶ Buhârî, Fadailu's-Sahabe, 67, H.no: 3664.

⁷ Buhârî, Fadailu's-Sahabe, 45; Meğazi, 32, H.no: 3910.

Hadis ilminin cerh-ta'dil ve rical bilgisi dalında da *salih* kavramının kullanımını görmekteyiz. "salih bir adam" ifadesiyle rical değerlendirmesinin, iyi, düzgün ve kabul edilebilir bir davranışa sahip olan raviler için yapıldığı bilinmektedir. Mesela Yahya b. Main'in "racul salih", "salihu'l-hadis" tarzında¹, Ahmed b. Hanbel ve Ebû Dâvud da "hüve salihun", "sima'uhu salihun" tarzında tezkiye ifadeleri kullanmışlardır.² Bu dönemde salih kavramının sözlük anlamında ve henüz kavramlaşma sürecini tamamlamamış bir şekilde kullanıldığını düşünüyoruz.

Hatib Bağdadi, "raculun sadukun" ile değerlendirilen bir ravi için "raculun salihu'l-hadis" değerlendirilmesi yapıldığını belirtir.³ T'adil lafızlarını derecelendiren cerh-ta'dil âlimleri, makbul ve kabul edilen ravilerle ilgili "salihu'l-hadis" ve "suveylih" lafızlarını kullanırken, ta'dilin dördüncü sırasında veya altıncı ve son sırasında verirler.⁴ Hicri ikinci ve üçüncü asırlarda, delil olarak kullanılan makbul haberler hakkında sahih ve hasen terimlerinin yerine *ceyyid*, *kavi*, *müstakim*, *sabit*, *nebil*, *makbul*, *maruf*, *salih*, *mücevved*, *mahfuz* gibi başka terimler de kullanılmıştır.⁵ Böylece salih kavramının hem rivayetin ravisi ve hem de kabul edilmeye elverişli olan rivayet hakkındaki değerlendirmede kullanıldığı görülmektedir. Her iki anlam, ıstılahe manada kullanılmış olsa da, yine de *salih* kelimesinin sözlük manası olan "kullanışlı, iyi, kabul edilebilir ve geçerli olan" anlamı üzerinde temellendirildiği anlaşılmaktadır.

İstilahe olarak *salih* kavramı, delil olarak kullanılmaya elverişli olan sahih ve hasen hadisler için, ayrıca itibar için elverişli olan ve çok az zayıf olan hadisler için kullanılmıştır.⁶ İbn Salah, müteahhir âlimlerin kendisinde az zafiyet (da'fun karibun)

¹ Yahya b. Main, Ebû Zekeriya, *Kitabu'l-İlâl ve Ma'rifeti'r-Rical*, s.27, 110, (Ahmed b. Hanbel'in tasnifi ile, thk. Ebû Abdulhadi Muhammed Meckan el-Cezairi) I. bsk. Dar İbn Hazm, Beyrut-2004.

² Ebû Dâvud, *Sualatu Ebî Dâvud li'l-İmam Ahmed b.Hanbel fi Cerhi'r-Ruvat ve Ta'dilihim*, s.170 (nr:53), 206 (nr:154), 237 (nr:239).

³ Hatib Bağdadi, *Kifaye*, s.39.

⁴ İbn Salah, *Ulumu'l-Hadis*, s.124; Leknevi, er-Ref' ve't-Tekmile, s.138,139, 149; 'Itr, Nureddin, *Usulü'l-Cerh ve't-Ta'dil ve İlmu'r-Rical*, s.146, III. bsk., Daru'l-Ferfur, Dımişk-2001.

⁵ Kasimi, Muhammed Cemaluddin, *Kavaidu't-Tahdis min Fununi'l-Mustalhi'l-Hadis*, s.111, (thk. Muhammed behcey Baytar), Daru'n-Nefais, I. bsk, Beyrut-1987; 'Itr, Nureddin, *Menhecu'n-Nakd fi Ulumi'l-Hadis*, s.273, Daru'l-fikr, 26.bsk. Dımişk-2006; Yücel, Ahmet, *Hadis Istilahlarının Doğuşu ve Gelişimi Hicri İlk Üç Asır*, s.162-3, M.Ü.İ.F.V.Y. İst.-1996.

⁶ 'Itr, *Menhecu'n-Nakd*, 273; Aydınli, *Hadis Istilahları Sözlüğü*, s.136.

bulunan hadisin, hasen hadis ve kendisiyle amel edilmeye elverişli *salihun li'l-ihiticac* olabileceği ihtimalinin bulunduğu görüşünde olduklarını nakleder.¹

Delil olarak kullanılmaya elverişli rivayetler için *salihun li'l-ihiticac*, itibar için kullanılmaya elverişli olan rivayetlere de *salihun li'l-itibar* ifadesi kullanılmıştır.² Her iki halde de durum salih olarak ifade edilmiştir. Bu kullanımlardan hareketle, salih kavramının sahih ve hasen kavramlarından daha kapsamlı olduğu anlaşılmaktadır. Yani her sahih ve hasen rivayet aynı zamanda birer salih rivayet olmakla birlikte, fakat her salih rivayet sahih veya hasen olamayabilir.

Salih kavramının mahiyeti ile ilgili tartışmaya konu olduğu en önemli neden, Ebû Dâvud'un Sünen'in özellikleri ile ilgili kaleme aldığı risalesinde bu terimi kullanmış olmasıdır. Ebû Dâvud söz konusu risalesinde, "Kitabımdaki, kendisinde şiddetli vehn (zayıflık) bulunan hadisleri açıkladım. Bunlara, senedi sahih olmayanlar da dâhildir. Hakkında bir şey söylemediklerim *salih* ve bazısı bazısından daha sahihtir",³ açıklamasında bulunmuştur. Suyuti, "Ebû Dâvud'un, hakkında bir şey söylemediği hadisler hasendir, sözü doğru ise bir problem yoktur," diyerek, bu konuda bir problemin olduğunu ve hasen hadisle ilgili Ebû Dâvud'un bir taslağının bulunmadığını nakleder.⁴

Hakkında herhangi bir açıklama yapılmayan Sünen'deki bu rivayetlerin hangi rivayetler olduğu ve salih olarak nitelendirilen hadislerin, sıhhat bakımından sahih veya hasen olarak ifade edilenlerin hangi çeşidine tekabül ettiği, kabul edilebilir olan salih hadislerin delil için mi, yoksa itibar için mi dikkate alınması gerektiği meselesi, açık olarak belirtilmemesi nedeniyle tartışma konusu edilmiştir. Salih denilen bu hadisler hakkında geniş münakaşa, eleştiri ve yorumlar yapılmış,⁵ ancak bu konuda söylenenlerin çoğu birbirinden nakil ve Ebû Dâvud'un risalesindeki ifadelerin farklı yorumlardır. Ebû Dâvud'un bununla ne demek istediği, Sünen'de test edilerek daha iyi anlaşılacaktır.⁶ Yapılan bu tartışmalar sonucu şu görüşler beyan edilmiştir;

¹ İbn Salah, *Ulumu'l-Hadis*, s.20.

² Uğur, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, s.352; Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, s.136.

³ Ebû Dâvud, *Risale* (thk. L.Sabbağ), s.27–28. ibaresi şöyledir; (وما كان في كتابي من حديث فيه وهن شديد فقد بينته ومنه مالا يصح سنده ما لم أذكر فيه شيئاً فهو صالح وبعضها أصح من بعض)

⁴ Suyuti, *Tedrib*, s.I/135.

⁵ Bkz. İbn Salah, a.g.e, s.36–37; el-İraki, *et-Takyid ve'l-Idah*, s.38–41; Zehebi, *Siyerü 'Alam* 13/213. (ayrıca aynı yer dipnot 1, 215 de dipnot 1); eş-Şevkanî, *Neylu 'l-Evtar*, I/15, Daru'l-Fikr, 1989 Beyrut; Ebû Gudde, *Selas Resail*, s.37,41 (1 Nolu dipnotlar); Suyuti, *Tedribu'r-Ravi*, I/135-136,141-144)

⁶ Suyuti, *Tedribu'r-Ravi*,I-136 dipnot 1.

Birinci görüş: İbn Salah ve Nevevi'ye göre, "Hakkında bir şey söylemediklerim hadisler *salih*tir" denilen Sünen'deki hadisler, sıhhat bakımından *hasen* olarak görülen hadislerdir. İbn Salah şöyle der; "Buhârî ve Müslim'in sahihlerinden birinde bulunmadığı ve sahihle haseni birbirinden ayırt edecek güçte birinin de sahih olduğunu belirtmediği halde Sünen'inde mutlak olarak zikrettiği hadisler, Ebû Dâvud'a göre hasen hadislerdendir."¹

İbn Salah'ın beyan ettiği bu görüşün, Buhârî ve Müslim'in sahihlerinden birinde bulunmadığı halde Sünen'de yer alan ve hakkında bir şey belirtilmemiş olan rivayetlerin bulunması açısından tutarsız olduğu kanaatindeyiz. Mesela Sünen'in ikinci rivayeti,² Buhârî ve Müslim'in Sahihlerinde bulunmamaktadır. Bu rivayet sadece Darimi ve İbn Mace tarafından rivayet edilmiş ve sıhhati hakkında da herhangi bir açıklama yapılmamıştır. Ayrıca şerh ve haşiyelerde de ravilerin adalet ve zabtı hakkında cerh ile ilgili bir değerlendirme olmadığı halde rivayetin sahih olduğuna dair bir görüş de belirtilmemiştir.³ İbn Salah'a göre bu rivayet hasen olması gerekir. Ancak isnadla ilgili yaptığımız araştırmada hasen diyebileceğimiz bir durum tespit edilememiştir.

İbn Salah'ın bu görüşü hem yergi, hem de övgü anlamına gelebilecek bir mana taşıdığı şeklinde de yorumlanmış ve bu değerlendirme doğru bulunmamıştır. Şöyleki; Ebû Dâvud'un, başkasının sahih olduğunu söylemediği hiçbir sahih hadisi kendi gücüyle tayin ve tespit edemediği anlamına gelebileceği gibi, sahih kategorisinde yer alıp da başkasının onayını almamış hiçbir hadisi eserine almadığı anlamına da gelebilir. İbn Salah'ın bu yargısı doğru değildir.⁴

Zeynuddin İrakî'ye göre şayet Ebû Dâvud, hasen hadisi sahih ile zayıf arasında bir rütbede görüyorsa, ihtiyaten buna hasen demiş olabilir, buna göre İbn Salah'ın dediği doğrudur. Şayet Ebû Dâvud'un bu husustaki görüşü, hadisi sahih ve

¹ İbn Salah, *Ulumu'l-Hadis*, s.36.

² *Sünen*, taharet, H.no:2. (حدثنا مسدد بن مسرهد ثنا عيسى بن يونس ثنا إسماعيل بن عبد الملك عن أبي الزبير عن جابر بن عبد الله

عبد الله (أن النبي صلى الله عليه وسلم " كان إذا أراد البراز انطلق حتى لا يراه أحد) bu rivayetin geniş tahriri ve ravilerle ilgili değerlendirmeleri uzatmamak için nakletmeyi gerekli görmedik. Ancak isnadla ilgili yapılan değerlendirmelere dayanarak rivayet için hasendir denilebilecek bir husus bulunmamaktadır. Bu değerlendirmeler için bkz. Hattab Subki, *el-Menhelu'l-'Azbu'l-Mevrud*, I/24–25.

³ el-Elbanî, sahih değerlendirmesinde bulunmuştur. Bkz. *Sünen*, H.no:2, M.Şamile, I.versiyon CD.

⁴ Ağırman, Cemal, *Hadis Kaynaklarını Okuma Yöntemi ve Musanniflerin Dili*, s.11, C.Ü.İ.F.D, X/2, Sivas–2006

zayıf diye iki kısma ayıran mütekaddimin görüşü gibiyse, o zaman hakkında değerlendirme yapmadığı hadisler, sahihtir, ancak ihtiyaten salih denilmiştir.¹ Zeynüddin 'Iraki'nin yaptığı muhtemel bu iki değerlendirmesinin ikincisi, yani Ebû Dâvud'a göre sıhhat bakımından hadislerin sahih ve zayıf olmak üzere iki kısım oluşu ve hakkında değerlendirme yapılmayan hadislerin sahih olmasıyla birlikte, Ebû Dâvud'un bu gibi hadislerle ihtiyaten salih demiş olması, kanaatimizce birinci ihtimalden daha kuvvetli ve izah edilebilir bir ihtimaldir.

Nevevi de Ebû Dâvud'un salih ifadesi ile ilgili görüşünü şöyle belirtir: "Buna göre güvenilir birinin sahih veya zayıf olarak görmediği halde Ebû Dâvud'un Sünen'inde bulduğumuz rivayetler, Ebû Dâvud'a göre hasen hadislerdir."² Nevevi'in beyan ettiği bu görüş de İbn Salah'ınki gibi Sünen'de verilen rivayetlerle uyuşmamaktadır. Kimsenin zayıf ve sahih olarak değerlendirmede, ancak hasen olarak ta değerlendirmede rivayetlerin varlığı bilinmektedir. Bu rivayetler için Nevevi gibi hasendir veya sahih değildir diyebilmemiz için bir durum da söz konusu edilememektedir. Az önce İbn Salah'a ait değerlendirmenin doğruyu yansıtmadığına dair verilen örnek rivayet, bunun için de verilebilir.³

İkinci görüş: Ebû Dâvud'un hakkında sükût ettiği hadisler salih hadislerdir. Salih hadisler de sahih ve hasen hadisleri kapsar.⁴ Bu görüş doğru olmakla birlikte, eksik bir değerlendirmedir. Ebû Dâvud, Risale'sinin başında Sünen'deki rivayetlerin sahih olduğunu belirtmişti. "Hakkında bir şey söylemediklerim *salih* ve bazıları bazısından daha sahihtir",⁵ açıklamasındaki "bazısı bazısından daha sahihtir" ifadesi, aslında sahih rivayetlerin bir kısmının salih kapsamında olduğunu belirtmektedir. Ancak Ebû Dâvud'un sahih gördüğü, fakat salih olarak değerlendirdiği rivayetlerin bir kısmı da hasen olabilir. Zaten Hattabi'ye göre de Sünen'deki bütün hadisler, sahih ve hasen hadislerden oluşmaktadır.⁶ Ancak hasen liğayrihi olarak değerlendirilen bir

¹ 'Iraki, *et-Takyid ve'l-İzah*, s.39.

² Nevevi, *Takrib*, s.20.

³ *Sünen*, taharef, H.no:2

⁴ San'ani, Muhammed b. İsmail el-Emir, *Tevdihu'l-Efkar li Me'ani Tenkihu'l-Enzar*, I/202-203, (thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid), el-mektebetu's-Selefiyye, Medine-t.y. Sanani bu görüşü Ebû'l-Feth Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Sayyidinnas el-Ya'meri'nin Tirmizi şerhinden naklen vermiştir.

⁵ Ebû Dâvud, *Risale* (thk. L.Sabbağ), s.27–28. ibaresi şöyledir; (وما كان في كتابي من حديث فيه وهن شديد فقد (بينته ومنه مالا يصح سنده ما لم أذكر فيه شيئاً فهو صالح وبعضها أصح من بعض))

⁶ Hattabi, *Mealim*, I/6

hadis, başka biri tarafından zayıf olarak nitelendirilebilir. Bu değerlendirmelerin ictihadî olduğunu gözden uzak tutmamak gerekir.

Salih rivayetlerle ilgili buradaki görüş, Ebû Dâvud'un hakkında bir şey söylemediği hadislerin bir kısmının sahih ve bir kısmının da hasen olduğu görüşüdür. Buna kısmen katıldığımızı belirtmekle birlikte, hakkında bir şey söylenmemiş hadisler arasında, tespit ettiğimiz kadarıyla zayıf hadislerin de olduğunu belirtmeliyiz. Yani Ebû Dâvud'un hakkında bir şey söylemediği hadislerin sadece sahih ve hasen hadisler olduğunu söylemek, Sünen'deki durumla çelişir. Mesele Sünen'in üçüncü rivayeti şöyledir;

لما قدم عبد الله بن عباس البصرة فكان :حدثنا موسى بن إسماعيل ثنا حماد أخبرنا أبو التياح حدثني شيخ قال يحدث عن أبي موسى فكتب عبد الله إلى أبي موسى يسأله عن أشياء فكتب إليه أبو موسى إني كنت مع رسول الله صلى الله عليه وسلم ذات يوم فأراد أن يبول فأتى دمثا في أصل جدار فبال ثم قال " إذا أراد أحدكم أن يبول فليرتد لبوله موضعا "

Ebû Dâvud dedi ki; "Musa b. İsmail bize Hammad'dan, o da Ebu Teyyah'dan, o da bir Şeyh'den rivayet ettiğine göre, Abdullah b. Abbas Basra'ya geldiğinde, Ebu Musa (el-Eş'ari'den) hadis naklediliyordu. Bunun üzerine Abdullah b. Abbas, bir mektup yazarak Ebû Musa'dan bazı şeyler sordu. Ebû Musa, kendisine şu cevabı verdi: "Ben bir gün Resulüllah (s.a.v.) ile birlikte idim. Küçük abdest bozmak istedi. Bir duvarın dibinde, toprağı yumuşak bir yere gelip bevletti. Sonra da; "Sizden biriniz küçük abdestini bozmak İsteddiği zaman idrarı(nın üzerine sıçramaması) için (yumuşak, uygun bir) yer arasın" buyurdu."¹

Bu, rivayetin senedinde *şeyhun* ifadesiyle mübhem bir isim bulunmaktadır. Bu aynı zamanda bir inkıta kabul edilmektedir. Ayrıca bu ravinin kim olduğu bilinmediğinden dolayı, onun adalet ve zabt yönü de bilinmemektedir. Bu rivayet, bu haliyle isnad bakımından zayıf bir rivayet olarak görülmektedir. Bununla birlikte Ebû Dâvud'un bu rivayetle ilgili, özellikle mübhem isimle ilgili herhangi bir açıklaması bulunmamaktadır. Şayet salih kavramının sadece sahih ve hasen hadisleri kapsadığını söyleyenler gibi düşünürsek, örnekte verilen bu rivayeti zayıflığından dolayı salih kapsamında görmemek gerekecektir. Ebû Dâvud'un ifadesine göre de hakkında bir açıklama yapmadığı bu gibi hadislerin salih olması gerekmektedir. İşte

¹ Sünen, Taharet, 2, H.no:3.

bu gibi örneklerden dolayı Ebû Dâvud'un salih dediği hadislerin sadece sahih ve hasen hadisleri kapsadığını söyleyemeyiz.¹

Üçüncü görüş: Salih hadisler delil olarak kullanılmalarındaki salahiyetlerinden dolayı sahih ve hasen hadisleri, itibara olan salahiyetlerinden dolayı da zayıf hadisleri kapsar.² Kanaatimizce bu görüş de doğru olmakla birlikte eksiktir. Eksik olarak gördüğümüz kısım, zayıf hadislerin sadece itibar için salahiyetli görülmesidir. Az önce ikinci görüş için verilen "Sizden biriniz küçük abdestini bozmak istediği zaman idrarı(nın üzerine sıçramaması için yumuşak) bir yer arasın" buyurdu, şeklindeki örnek hadis³, zayıf olmasına rağmen, sadece itibar için değil, aynı zamanda delil olarak kullanılmasına da salahiyetli olduğu görülmüştür.⁴

Aslında örnek verilen rivayet zayıf olmasına rağmen, rivayet metninin diğer metinlerle desteklenmesi ve maslahata uygun olarak uygulamada yer alması, Ebû Dâvud nazarında delil olmaya salahiyetli olduğu anlaşılmaktadır. İşte bu husus, Ebû Dâvud'un hadis metnini ve uygulamayı öncelediğinin de bir örneğidir. Ebû Dâvud'a göre bu gibi rivayetler, hem itibar hem de delil kullanımında salihdir.⁵

İbn Salah, İbn Mende'nin, "Ebû Davud'la ilgili, babında başka hadis bulamayınca zayıfları tahrir eder. Zira Ebû Dâvud'un yanında "zayıf hadis insanların re'yinden daha kuvvetlidir,"⁶ sözünü naklederek⁷ zımnen, re'ye müracaat edilmesine fırsat bırakmayacak şekilde, her babda rivayet nakletme düşüncesiyle nadiren da olsa

¹ Şevkani, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *Neylül'Evtar Şerhu Münteka'l-Ehbar min Ehadisi Seyyidi'l-Ebrar*, Daru'l-Fikr, Beyrut-1989, I/133. Bu rivayet isnad bakımından zayıf olmakla birlikte, idrardan temizlenmeyle ilgili diğer hadis metinleri ile takviye edildiği için kabul edilmesi gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca bkz. Hattab Sübki, *el-Menhel*, I/29.

² Suyuti, *Tedrib*, I/136, 143; Kasimi, *Kavaidu't-Tahdis*, s.111.

³ *Sünen*, Taharet, 2, H.no:3.

⁴ Şevkani, *Neylül'Evtar*, I/133; Azimabadi, *Avnu'l-Ma'bud*, I/21; Hattab Sübki, *el-Menhel*, I/29.

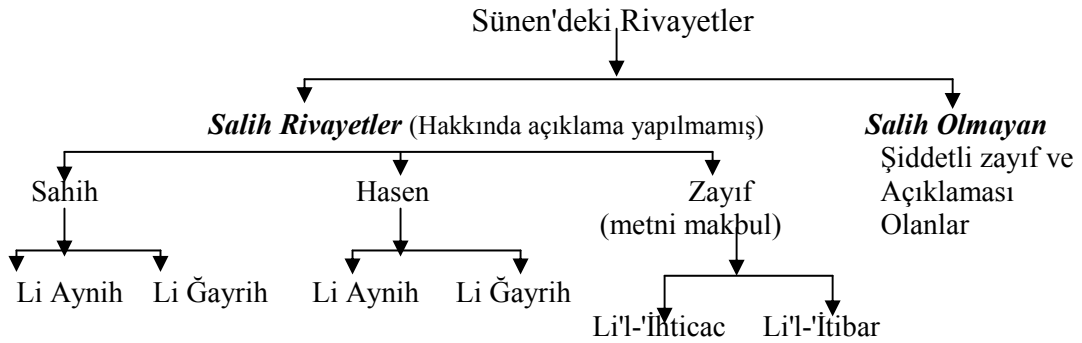
⁵ Bu gibi rivayetlerin hücciyetinde delil olduklarına karşılaştırmalı bkz. *Sünen*, Harac ve'l-Fey', H.no:3051 Şevkani, *Neylu'l-Evtar*, II/254(Libas, babu kiraeti sureteyn fi kulli rek'atin). Elbanî bu rivayeti zayıf değerlendirdiği halde, Şevkanî bunun delil olmada salahiyetli olacağı düşüncesindedir.

⁶ El-Leknevi, *Zaferu'l-Emani bi Şerhi'l-Muhtasari's-Seyyidi's-Şerifi'l-Cürcani fi Mustalahi'l-Hadis*, (thk. Abdulfettah Ebû Ğudde), Mektebetu'l-Matbuati'l-İslamiyye, III. bsk. Halep-1416, s.205-206 (1 nolu dipnottan), Rey ve ictihadı zayıf hadisten üstün tutulması görüşü, Hanefilere nisbet edilir. Aslında sahabe sözü, özellikle kıyasla elde edilemeyecek konularda Hanefilerce kabul görmüştür. Hattata İbn Hazn'dan nakledildiğine göre Hanefi mezhebi, zayıf hadisi bazen reyden üstün görür. Fakat kıyas ve rey'in hadise takdiminin Hanefilere nisbet edilmesin tutarsız olduğu genişçe belirtilmiştir. Hanefilerin hadisi tercih ve tefsirinde dikkate aldıkları unsurlar için bkz. Ünal, *İmam Ebû Hanife'nin Hadis Anlayışı*, s.83-117.

⁷ İbn Salah, *Ulumu'l-Hadis* (thk. Nurettin İtr) s.37.

zayıf hadis topladığını ifade etmektedir. Ancak bu zayıf hadislerden, kendisiyle amel edilmeyecek derecede metruk ve vahi anlaşılmaması gerekir. Takviye ile yükselebilecek zayıflar anlaşılmalıdır.

Netice itibarıyla bütün bu görüşlerden sonra, Sünen'deki rivayetlerin Ebû Dâvud'a göre sahih ve zayıf hadislerden oluştuğu, şiddetli zayıf olan rivayetler hakkında açıklama yapıldığı anlaşılmaktadır. Hakkında açıklama yapmadığı hadisler salih hadislerdir. Muhtemelen hakkında açıklama yapmadığı hadislerden zayıf olanlara, sahih diyemediği için, şiddetli vehn bulunan hadislerin dışındaki delil veya itibara elverişli olan rivayetleri kapsayan salih kavramını kullanmayı uygun bulmuştur. Böylece Sünen'de salih ve kendisinde şiddetli vehn (zayıflık) bulunan hadisler şeklinde iki türlü hadis vardır. Şiddetli zayıf olanlarla ilgili açıklama yapılmıştır. Salih olanlarla ilgili açıklama yapılmamıştır. Hakkında açıklama yapılmayan bu hadisler, bir kısmı delil olmada bir kısmı da itibar için kullanılmadaki salahiyetinden dolayı salih olarak isimlendirilmiştir. Delil için kullanılan salih hadisler, sahih, hasen ve isnadı zayıf olmakla birlikte metni uygulanan ve diğer rivayetlerce takviye edilen zayıf hadislerdir. Bu neticeyi şeme ile şöyle gösterebiliriz:

Zayıf olarak değerlendirilen, ancak Ebû Dâvud tarafından hakkında hiçbir açıklama bulunmayan sükût ederek geçiştirdiği rivayetler, daha sonraki dönemlerde derleme olarak terğib-terhib ve ahkâm rivayetleri bir arada toparlamayla oluşturulan eserlerde yer aldığı görülmüştür. Mesela Hafız Münziri'nin et-Terğib ve't-Terhib'inde, Şevkani'in Neylül-Evtar'ında yer alan bu gibi hadisler için, şayet bir değerlendirme yapılmış ise bu değerlendirmeden sonra "Ebû Dâvud bu hadis

üzerinde sükût etmiştir", ifadesini mutlaka belirtir ve delil olarak kullanılıp kullanılmayacağına da işaret ederler.¹

Yapılan bu tespit ve değerlendirmelerin hemen hemen hepsi, rivayetlerin isnadı ile ilgili olduğunu da belirtmek gerekir. Kanaatimizce Sünen'deki rivayetlerden salih olarak değerlendirilen hadisleri, metin yönüyle de tenkit süzgecinden geçirmek gerekir. Özellikle Ebû Dâvud'un metoduna da uygun olan rivayet metninin uygulamada kabul görme hususu, dikkate alınmalıdır. Ayrıca Ebû Dâvud'un sükût ettiği ve hakkında hiçbir değerlendirme yapmadığı rivayetleri, toptancı bir değerlendirme ile hepsi ihticac için delil olmaya veya sadece itibar için kullanılmaya salahiyyetlidir gibi genelleyici bir yargıdan uzak durarak ihtiyatlı davranmak ve her hadisi ayrı ayrı inceledikten sonra bir neticeye varmak en sağlıklı yol olsa gerek.

7 – Ebû Dâvud'a Yöneltilen Eleştiriler

Sünnet değeri olan bütün ahkâm hadisleri Sünen'ine aldığını iddia eden Ebû Dâvud'a, bir takım eleştiriler yöneltildiği gibi, Sünen'inde çok zayıf, hatta mevzu haberlere yer verdiğine dair de, ciddi tenkitler gelmiştir. Metin tenkidi açısından eleştirilen bazı rivayetlerin Sünen'de yer alması hususu, rivayetlerin şahsında dolaylı olarak Sünen'e yöneltilmiş eleştirilerdir. Ayrıca Sünen'de fiten, mehdi ve melahimle ilgili bazı rivayetlerin tasnif edilmesi de, eleştiri konusu edilebilecek hususlar olarak görülmektedir. Bu ve benzeri konularda Ebû Dâvud'a yöneltilen eleştirileri, ayrı başlıklar altında vererek görmeye çalışalım.

7.1 –Bütün Ahkâm Rivayetlerini Tasnif Ettiği İddiası

Sünen'inin ahkâm hadislerinin hepsini içinde aldığını iddia eden Ebû Dâvud'a, bu konuda ciddi tenkitler gelmiştir. Abdülfettah Ebu Gudde, Sünen'in sünnet değeri olan bütün hadisleri kapsamadığını belirterek, Zeylai'nin Nasbu'r-Rayesi, İbnu Hacer'in Telhisu'l-Habir'i ve İbn Teymiye'nin Münteka'sını örnek vermiştir.² Ebû Dâvud, hüküm ifade eden ve delil olarak kullanılan rivayetleri

¹ Bazı örnekler için bkz. Şevkani, *Neylu'l-Evtar*, I/350 (Teyemmüm, babu tahrimi vati'l-haiz), I/401 (Salât, babu beyan ennea'l-vüsta), I/428 (Salât, babu beyani enne men edreke ba'za's-salât), II/254 (Libas, babu kiraeti sureteyn fi külli rek'atin) vd.

² Ebû Dâvud, *Risale* (thk. Abdül Fettah Ebû Gudde), s.34 (dipnot: 5).

kendine has bir tasnif usulü ile isnadlı bir şekilde telif ettiği bilinmektedir. Ahkâm hadisleri cemedden sonraki hadis kitapları ise, tasnif döneminden ziyade, derleme dönemi eserleridir. Bunların Sünen'le mukayesesi yapılırken bu hususun göz ardı edilmemesi gerekir.

Ebû Dâvud'un, "Kendimden başka (dakik) bir araştırma ile hadis toplayan (Sünen telif eden) birini tanımıyorum. Ancak Hasan b. Ali el-Hallal ahkâma dair 900 kadar hadis toplamış ve yine İbnu'l-Mubarek de ahkâma dair Rasulullahtan menkul hadislerin 900 kadar olduğunu söylemiştir. Kendisine Ebu Yusuf'un "1100 kadardır" dediği hatırlatılınca, İbnu'l-Mubarek; "Ebu Yusuf oradan buradan zayıf hadisleri de almıştır" demiştir." sözlerinden düzenli ve tertipli ilk ahkâm hadisleri bir araya getiren ve Sünen telif eden ilk kişinin kendisi olduğunu belirtmektedir. Ebû Dâvud'un bu iddiası, tan önce, bu hacimde ve derli toplu, sadece ahkâm hadisleri ihtiva eden bir Sünen kitabının kendinden önce telif edilmediği ve bu kadar kabul görmediği şeklinde yorumlanmalıdır. Çünkü Ebû Dâvud sadece ahkâm hadisleri toplama ile ilgili kendisinden önce, Hasan b. Ali el-Hallal'in bir çalışmasının bulunduğundan da haberdar olduğunu vurgulamıştır.

İbnu'l-Mubarek'in, Ebu Yusuf (h.ö. 182)'la ilgili "oradan buradan zayıf hadisleri de almıştır" sözlerini ise ne maksatla söylediği net anlaşılmamaktadır. Her halde Ebu Yusuf'un zayıf hadisleri fıkhıta kullandığını ima etmemiştir. Onların kendisi gibi derli toplu ahkâm hadisleri bir araya getirmediğini kastetmiş olması da muhtemeldir. Ebû Dâvud'un, Ebu Yusuf'la ilgili söylenen bu sözleri tenkit edilmiştir. Bu hususta Zahid el-Kevseri, Ebu Yusuf'u uzun şekilde savunmuştur.

Ebû Dâvud'un bütün ahkâm hadisleri topladığını iddia etmesi, döneminde kendince bilinen bütün ahkâm hadislerinin¹ bir araya getirilmesi şeklinde anlaşılmalıdır. Çünkü Sünen'de olmayıp ahkâm hadisleri bir araya getiren eserlerde, birçok ahkâm hadislerin varlığı bilinmektedir.²

7.2 –Zayıf Rivayetlere Yer Vermesi

Sünen'deki bazı rivayetlerin isnadında, cerhedilen veya ismi belirtilmediği ve bilinmediği için mübhem olarak nakledilen ravi isimlerinden dolayı, zayıf olarak

¹ Suyutî, *Tedribu'r-Ravi*, I/138.

² Bkz. Zeylai'nin *Nasbu'r-Rayesi*, İbn Hacer'in *Telhusu'l-Habiri*, İbn Teymiye'nin *Muntekasi* ve diğer Sünen kitapları gibi.

nitelendirilen rivayetler bulunmaktadır. İsnddaki bu durumdan dolayı, Ebû Dâvud ve Sünen'ine bir takım eleştiriler yöneltilmiştir.

Ebû Dâvud'un cerh edilmiş bazı ravilerden gelen rivayetleri naklettiği halde bunların durumu ile ilgili bir açıklamada bulunmamıştır. Mesela Sünen'deki bazı rivayetlerde geçen Haris b. Vecih, Sadaka ed-Dakiki, Osman b. Vakıd el-Ömeri, Muhammed b. Abdirrahman el-Beylemanı, Ebu Cenab el-Kelbi, Süleyman b. Erkam, İshak b. Abdillâh b. Ebi Ferve gibi çok zayıf nitelendirilen ravilerden rivayetler naklettiği hususunda eleştirilmiştir.¹ Eleştirilen bu ravilerin cerh-ta'dil durumuna ve Sünen'deki rivayet sayılarına baktığımız zaman şu bilgi ve tespitleri elde ederiz;

1.Haris b. Vecih, Ebu Muhammed, *za'ifun* olarak değerlendirilmiş, aynı zamanda Tirmizi ve İbn Mace'nin de ravilerindendir.² Sünen'de onun kanalıyla gelen bir rivayet bulunmaktadır. Ebû Dâvud bu raviyi zayıf ve münker olarak değerlendirmiş,³ rivayet babında nakledilen on bir rivayetin onuncusudur.

2.İshak b. Abdillâh b. Ebi Ferve, Ebu Süleyman metruk olarak değerlendirilmiş, Tirmizi, Nesai ve İbn Mace'nin de ravilerindendir.⁴ Sünen'de onun kanalıyla gelen iki rivayet bulunmaktadır.⁵ Salât bölümündeki rivayeti İbn Ebi Ferve ile beraber sika olarak değerlendirilen Muhammed b. Münkedir (ö.131) kanalıyla gelmiş, yani İbn Ebi Ferve'nin bir tesiri bulunmamaktadır. Ayrıca babında nakledilen on beş rivayetten biri ve açıklayıcı bilgi mahiyetinde maktu haber olarak verilmiştir. Cihâd bölümündeki rivayeti ise, babındaki yedi rivayeten biri ve mütabaat için getirilmiş, konusundaki asıl rivayetle İbn Ebi Ferve'in cerhinden başka bir çelişki ve olumsuzluk bulunmamaktadır.

3.Muhammed b. Abdirrahman b. el-Beylemanı *za'ifun*, *muttehemun* olarak değerlendirilmiş, İbn Mace'nin de ravilerindendir.⁶ Sünen'de onun kanalıyla gelen bir rivayeti olup,⁷ o da babındaki 25 rivayetten birisidir.

4.Osman b. Vakıd b. Muhammed 'Umeri *Sadukun rubbema vehime* olarak değerlendirilmiş ve Tirmizi'nin de ravilerindendir.¹ Sünen'de onun kanalıyla gelen bir

¹ Ebû Dâvud, *Risale*, el-Kevseri ta'likinden (thk. Abdulfettah Ebû Ğudde),s.39-40.

² *Takribu't-Tehzib*, s.88.

³ *Sünen*, Taharet, H.no: 248.

⁴ *Takribu't-Tehzib*, s.41.

⁵ *Sünen*, Salât, H.no: 762; Cihâd, H.no: 2742.

⁶ *Takribu't-Tehzib*, s.426.

⁷ *Sünen*, Edeb, H.no:5076

rivayet bulunmaktadır.² İstiğfarla ilgili babında nakledilen 18 rivayetten biridir. Munkatı bir isnada da sahip olan bu rivayet, metin itibarı ile babındaki diğer rivayetlerle örtüşmektedir.

5.Sadaka b. Musa, Ebu Muğira ed-Dakiki *Sadukun lehu evham* olarak değerlendirilmiş ve Tirmizi'nin de ravilerindendir.³ Sünen'de onun kanalıyla gelen bir rivayet bulunmaktadır.⁴ Bu rivayet babın asıl rivayeti olmamakla birlikte, muhtemelen mevkuf isnadını vererek bundaki ref illetini belirtmek için nakletmiştir.

6.Süleyman b. Erkam, Ebu Muaz Basri *za'ifun* olarak değerlendirilmiş, Tirmizi ve Nesai'nin de ravilerindendir.⁵ Sünen'de onun kanalıyla gelen bir rivayet bulunmaktadır.⁶ Rivayet, babındaki 15 rivayetten biri olup metin itibarı ile diğer rivayetlerle çelişmemektedir.

7.Yahya b. Ebi Hayye, Ebu Cenab (ö.147) *za'ifun, kesiru't-tedlis* olarak değerlendirilmiş, Tirmizi ve İbn Mace'nin de ravilerindendir.⁷ Sünen'de onun kanalıyla gelen iki rivayet bulunmaktadır.⁸ Birinci rivayeti babındaki yedi rivayetten biri olup babındaki rivayet metinleriyle çelişmemektedir. İkinci rivayeti ise, yaya dayanarak hutbe okumak babı başlığının tek rivayeti olarak nakledilmiştir. Elbanî bu rivayeti hasen olarak değerlendirmiştir. Ayrıca Sünen'in salât bölümünün "kişinin yaya dayanarak hutbe okuması babı" başlığındaki 1096 numaralı rivayet de bunu metin olarak desteklemektedir.

Örnek olarak verdiğimiz bu yedi raviden nakilde bulunduğu için eleştirilen Ebû Dâvud'un, rivayet metinlerine öncelik verdiği, ravisi zayıf olarak değerlendirilse de, nakledilen metnin çelişkili olup olmadığı ve pratik uygulamasının bulunup bulunmadığını dikkate aldığı söylenebilir. Ayrıca Sünen'in tasnif sistemi ve metodu olarak bab merkezli okunması ve rivayetlerinin buna göre değerlendirilmesi hususunun öne çıktığı görülmektedir. Yani babındaki bir rivayeti tek başına ele almak ve değerlendirmek, sağlıklı bir sonuca götürebilir.

¹ *Takribu't-Tehzib*, s.327.

² *Sünen*, Salât, İstiğfar, H.no:1514.

³ *Takribu't-Tehzib*, s.217.

⁴ *Sünen*, Tereccül, H.no: 4200.

⁵ *Takribu't-Tehzib*, s.189.

⁶ *Sünen*, H.no:3292.

⁷ *Takribu't-Tehzib*, s.519.

⁸ *Sünen*, Salât, H.no: 551, 1145.

Sünnet ve hadis üzerine yapılan bir söyleşide Abdulfettah Ebu Gudde, hadis kitaplarındaki zayıf hadislerin bulunmasıyla ilgili şöyle der; "Hadisçiler bu tür zayıf hadislere asıl olarak kabul ettikleri sahih hadislerin bir açıklaması niteliğinde yer vermişlerdir. Ebû Dâvud ve Tirmizi gibi muhaddisler, her konunun başında önce sahih ve hasen, sonra da zayıf hadislere yer vermiştir. Çağımızda Nasıruddin Elbanî bu hadisleri ayırmaya çalıştı. Zayıf hadisleri müstakil bir eserde topladı. Oysa Ebû Dâvud, bu hadisleri özellikle bilerek, anlayarak ve seçerek kitabına almıştır. Zira bu zayıf hadisler bir önceki hadisin anlamını ortaya çıkarıyor ve onunla paralellik arz ediyor. Yoksa bu, muhaddislerin söz konusu hadislerin zayıf olduklarını bilmedikleri anlamına gelmez. Bilakis zayıf olduklarını da kendileri deklare etmiştir. Bence Elbanî'nin yaptığı bu açıdan hem doğru değil, hem de ilmi değildir."¹

Ebû Dâvud'un risalesindeki "Kitabımdaki kendisinde şiddetli vehn (zayıflık) bulunan hadisleri mutlaka beyan ettim" ifadesindeki beyan şekli üzerinde de durmak gerekir. Nitekim Ebû Dâvud'un Sünen'indeki zayıf rivayetleri beyan etme tarzı, farklı şekillerde olabilmıştır. Mesela bazen sahih değildir², zayıftır³, münkerdir,⁴ batıldır⁵ şeklinde rivayetin zayıf olduğunu açıkça belirtir. Bazen de rivayetteki inkıta' vs. gibi illetleri belirterek⁶ durumu arz eder ve zayıf olduğunu okuyucunun anlayışına bırakarak beyan eder. Bu gibi rivayetlerle ilgili açık bir şekilde zayıf olduğuna dair ifadelerin kullanılmamış olması, Ebû Dâvud'un zayıf olduğu konusunda beyanatta bulunmadığı anlamına gelmemelidir. Bu konulardaki eleştirilerde, bu hususun da dikkate alınması gerektiğini düşünüyoruz.

Ebû Dâvud'un risalesindeki "Kitabımda Metruku'l-Hadis bir raviden alınma rivayet yoktur,"⁷ ifadesi, bu konuda bazılarınca metruk kabul edilen bazı ravilerin hadislerinin Sünen'e dâhil edilmesi yönüyle eleştiriye muhatap olmuştur.⁸ Fakat "bazen buna (hadisin illetten uzak olduğunu gösteren emareye) vakıf olamadım"⁹

¹ Görmez, Mehmet, *Abdulfettah Ebû Gudde ile Sünnet ve Hadis Üzerine Bir Söyleşi*, İslami Araştırmalar, Hadis-Sünnet Özel Sayısı, s.143, C:X, Sayı: 1,2,3,4, II.bsk. Ankara-1997.

² *Sünen*, H.no: 752, 2386 vd.

³ *Sünen*, Taharet, H.no: 248, 297 vd.

⁴ *Sünen*, H.no: 19, 202, 248, 330, 704,785, 1790, 2377, 3040, 3529, 3818, 3991, 4924.

⁵ *Sünen*, H.no: 3448 vd.

⁶ *Sünen*, H.no: 165, 173, 285 vd.

⁷ Ebû Dâvud, *Risale* (thk. M.L. Sabbağ),s.26.

⁸ Bkz. Ebû Gudde, *Salas Rasail*, s.33, 89, 168-169; Zehebi, *Siyeru 'Alam*, XIII, 215.

⁹ Ebû Dâvud, *Risale* (thk. M. L. Sabbağ),s.31

sözleri, Ebû Dâvud'un bazı hadislerin illetine vakıf olmadan malul olarak rivayet ettiği anlaşılmaktadır. Bazılarını da kasten açıklamadığını bunu da halkın anlayamayacağı endişesinden yaptığını belirtir. Hadisteki illetleri açıklarken, cerh lafızları ile ilgili toplumda yanlış anlaşılma ve taassuptan dolayı sıkıntıların gelebileceği endişesi görülmektedir. Nitekim böyle sıkıntı ve yanlış anlaşılmalara ve suçlamalara olmuştur.¹

Sünen'deki ravilerden dolayı yapılan eleştirilenden bir diğeri de, ismi belirtilmediği ve bilinmediği için mübhem olarak nakledilen ravi isimleridir. Rivayet isnadlarında, Ebû Dâvud'un bir hocası da dâhil olmak üzere doksan kadar rivayette Ebû Dâvud ile tabiun arasında bulunan doksan civarında ravi, mübhem olarak nakledilmiştir. Mübhem olarak verilen bu raviler, *an men haddesehu*,² *ashabuna-ashabun lena*,³ *ba'zu*,⁴ *'arabiyyen*,⁵ *ehlu beytî*,⁶ *ibn 'ammih*,⁷ *imraetun-imraetuh-imraetu fulan*,⁸ *muhaddis*,⁹ *racul*,¹⁰ *sahibun*,¹¹ *şeyhun*,¹² *uhbirtu-unbi'tu-nubbi'tu*,¹³ *ummu veled*¹⁴ lafızlarıyla sevk edilmiştir. Bu ravilerin ne kimlikleri, ne de cerh-ta'dil durumu bilinmektedir. Bu şekildeki isnadla sevk edilen rivayetlerin seçiminden dolayı Ebû Dâvud'a eleştiriler yöneltiştir. Mübhem ve mechul olan bu ravilerin geçtiği rivayetlere bir örnek verecek olursak, *an men haddesehu*, lafzıyla sevk edilen rivayeti verebiliriz. Rivayet şöyledir:

¹ Bu konuda bkz. Er-Ramehurmizi, *el-Muhaddisu'l-Fasıl*, s.309–311; el-Hazimi, *Şurutu'l-Eimmeti'l-Hamse*, s.27–28 (Zahit el-Kevserî tahkikinde 1 nolu dipnot)

² *Sünen*, H.no:694.

³ *Sünen*, H.no:180, 506.

⁴ *Sünen*, H.no: 214, 426, 2016.

⁵ *Sünen*, H.no: 887.

⁶ *Sünen*, H.no: 725.

⁷ *Sünen*, H.no: 170.

⁸ *Sünen*, H.no: 300, 301, 519, 1137, 1669, 2104, 3131, 3476, 3707, 3767.

⁹ *Sünen*, H.no: 328, 2224.

¹⁰ *Sünen*, H.no: 14, 88, 167, 256, 257, 468, 488, 517, 578, 765, 802, 865, 870, 874, 884, 333, 1314, 1414, 1586, 1594, 1627, 1681, 1714, 1845, 1915, 1916, 1952, 2120, 2211, 2590, 2593, 2705, 2735, 2823, 2934, 3048, 3157, 3467, 3477, 3745, 3783, 3853, 3917, 4019, 4070, 4177, 4241, 4265, 4599, 4620, 4778, 4790, 4982, 5175, 5179, 5214, 5240, 2542.

¹¹ *Sünen*, H.no: 98, 99.

¹² *Sünen*, H.no: 3, 543, 1666, 3386, 4079, 4443, 4838, 4927.

¹³ *Sünen*, H.no: 356, 385, 518.

¹⁴ *Sünen*, H.no: 383.

حدثنا عبد الله بن مسلمة القعنبي ثنا عبد الملك بن محمد بن أيمن عن عبد الله بن يعقوب بن إسحاق عمن حدثه عن محمد بن كعب القرظي قال قلت له يعني لعمر بن عبد العزيز حدثني عبد الله بن عباس أن النبي صلى الله عليه وسلم قال " لا تصلوا خلف النائم ولا المتحدث"

Abdullah b. Mesleme el-Ka'nebi < Abdulmelik b. Muhammed b. Eymen < Abdullah b. Ya'kub b. İshak < Rivayet eden birisinden < Muhammed b. Ka'b Kurzi < Ömer b. Abdilaziz < Abdullah b. Abbas: Rasulullah şöyle buyurmuştur:

"Uyuyan ve konuşan kimseye karşı namaz kılmayınız." ¹

Konuşanlara ve uyuyana karşı namaz kılma hakkındaki bab başlığının tek rivayeti olan bu hadis hakkında Hattabi, bu rivayetin senedindeki belirtilmeyen isimden dolayı isnadın ve hadisin zayıf olduğunu belirtmiştir. isnaddaki *Muhammed b. Ka'b Kurazi'*den iki kişinin rivayette bulunduğunu, bunların da Temmem b. Bezi' veya İsa b. Meymun olabileceğini ve bu iki ravinin de zayıf olduğunu, rivayetin diğer tariklerinde de zayıf raviler bulunduğunu belirterek bu rivayetin Rasulullah'tan rivayet olunamayacağını ifade eder. Hattabi rivayetle ilgili tenkidini devam ettirerek, kibleyle arasında Hz. Aişe'nin uyuduğu halde Rasullah'ın namaz kıldığını naklederek, rivayetin sahih sünnete muhalif olduğunu ima eder.² Hattabî bu rivayeti isnad yönünden tenkit ettiği gibi, metin yönüyle de sahih sünnet ve uygulamaya arz ederek, metin tenkidinde bulunmuştur. Bu husus, şerhlerle birlikte metin tenkidi usulünün de uygulandığını göstermektedir.

Rivayetlerin isnad yönünden zayıf olduğu değerlendirmesinde bulunan ve Sünen'deki zayıf rivayetlerin listesini çıkaran eleştiricilerden birisi de Muhammed Nasiruddin el-Elbani'dir. Elbani, Daîfu Süneni Ebî Davûd isimli çalışmasında, Sünen'deki 1127 rivayeti zayıf olarak nitelendirmiştir.³ Az önce Hattabî'nin, "Uyuyan ve konuşan kimseye karşı namaz kılmayınız"⁴ rivayetiyle ilgili hem isnad hem de metin yönüyle zayıf olduğunu ortaya koymasına karşılık, Elbani'nin bu rivayeti zayıf görmemesi, hatta hasen değerlendirmesinde bulunması, onun rivayetleri değerlendirmesinde uyguladığı ölçü hakkında güven vermemektedir. Basra şehri ile ilgili rivayetin mevzu olduğu ortaya konurken,⁵ Elbani'nin zayıf

¹ *Sünen*, H.no:694.

² Hattabi, *Mealimu's-Sünen*, I/161. Elbani'nin bu rivayet için *hasen* değerlendirmesinde bulunması ve zayıf rivayetler arasında zikretmemesi, dikkat çekici bir durumdur.

³ Elbani, *Daîfu Süneni Ebî Davûd*, 518.

⁴ *Sünen*, H.no:694.

⁵ *Sünen*, Melâhim, H.no:4307; İbnu'l-Cevzi, *Mevzua't*, s.II/324-325, H.no:891.

değerlendirmesinde bulunması şöyle dursun, tam tersine sahih değerlendirmesinde bulunmuştur. Ancak isabetli değerlendirmelerinin de olduğunu, belirtmek gerekir. Bu nedenle Elbanî'nin Sünen'de zayıf olarak değerlendirdiği rivayetlerin hadis numaralarını, eklerde dahi vermeyi uygun bulmadık.

7.3 – Mevzu Rivayetlere Yer Vermesi

Meşhur hadis kaynakları arasında bulunan Ebû Dâvud'un Sünen'i, tasnif edilen bazı hadislerden dolayı tenkit edilmiş, hatta Sünen'deki bazı rivayetlerin mevzuat kitaplarında yer aldığı görülmüştür. Bazı örneklerle yetinerek, bu gibi mevzu olarak nitelendirilen rivayetlerin mevzuattan sayılma nedenlerinin tespitine çalışalım.

Söylemediği, yapmadığı ve takrir etmediği halde Rasulullah'a (a.s.) nisbet edilen yalan haberlere mevzu' denmiştir.¹ Yalanla cerhedilmiş bir ravinin Rasulullah'a (a.s.) nisbet ederek naklettiği uydurma, batıl, masnu' gibi isimlerle vasfedilen rivayete de mevzu' denilmiştir. İslam düşmanlığı, fırka ve mezhep taassubu, kabile, dil, belde veya peşinden gidilen kişileri övme düşüncesi, mevki ve dünyalık hırsı ve cahillik gibi sebeplerle Hz. Peygamber'in (a.s.) ağzından hadis uydurulduğu bilinmektedir.²

Çalışmamız sırasında Sünen'de yer alan kelamî mezhep isimleri, Türkler ve Habeşliler, Basra şehri, eti bıçakla kesmenin yasaklanması gibi rivayetler, dikkatimizi çekmişti. Bu nedenle mevzu olarak nitelendirilen rivayetlerin Sünen'de yer alıp almadığını ve nedenini tespit etme amacıyla dikkatimizi çeken bazı rivayetleri incelemek istedik. Bu konu etrafında yaptığımız araştırma sonucunda, *Sünen-i Ebi Davud ve Mevzu İthamına Maruz Kalan Hadislerinin Tahlili* isimli bir Yüksek Lisans tezinin yapıldığını tespit ettik.³ Bu çalışmada varılan en önemli sonuç, Sünen'de yer alan sadece Basra şehri ile ilgili rivayetin mevzu olduğudur.⁴

Hattabî, Sünen'le ilgili değerlendirmesinde şöyle der; "Zayıf hadislere gelince, onlar da derece derecedir. En kötülerini mevzu, sonra maklub, ki maklubla

¹ Nevevi, *et-takrib*, s.37; Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, s.100.

² Hadis uydurma hareketi ve sebepleri hakkında geniş bilgi için bkz. Kandemir, *Mevzu Hadisler*, s.23–64; Uğur, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 226.

³ Bkz. Temizkan, Dursun, *Sünen-i Ebî Dâvud ve Mevzu İthamına Maruz Kalan Hadislerinin Tahlili*, C.Ü.S.B.E. (yayınlanmamış Y. Lisans tezi, 126 sahife, Dnş: Cemal Ağırman), Sivas–2004. Çalışmamızın "Sünen İle İlgili Yapılan Çalışmalar" başlığında bu tezle ilgili bilgi verilmiştir.

⁴ Bkz. Temizkan, a.g.t. s.117 (sonuç).

senedi değiştirilenleri kastediyorum, sonra da mechul olanlarıdır. Ebû Dâvud'un kitabı bunlardan uzak ve bunların çeşitlerinden de beridir. Şayet (konusunda) örnek verme ihtiyacından dolayı bu gibi zayıf rivayetlerden bir miktar bulunmaktaysa, Ebû Dâvud hiç çekinmeden zayıflık noktasını açıklar ve illetini hatırlatır. Ebû Dâvud'dan nakledildiğine göre o; İnsanların terk edilmesi hususunda görüş birliğine vardığı hadisleri zikretmedim, der."¹

Hattabi'nin dediği gibi Ebû Dâvud, zaman zaman hüküm ifade eden ve delil olarak kullanılan bazı rivayetlerle ilgili değerlendirmelerde bulunur. Bu değerlendirmelerinde, rivayetin sıhhat yönüyle delil olup olmayacağına işaret eden ifadeler kullanır. Mesele Ebû Dâvud'un bir rivayet için kullandığı هذا الحديث عندنا باطل "Bu hadis bize göre batıldır"² ifadesi, bunlardan biridir. Bu rivayet, Katade ve el-Hasan el-Basri'den nakledilen "Hurmada ihtikâr (stokçuluk) olmaz" şeklindeki babının ikinci ve bir önceki merfu olan ilk rivayetle de çelişen maktu bir haberdir. "İhtikârın yasak oluşu hakkındaki bab" başlığının ilk rivayeti, Mamer b. Ebi Ma'mer'den rivayet olunduğuna göre Rasulullah (a.s.) ; "İhtikârı günahkârdan başkası yapmaz" buyurdu, şeklindedir. Rasulullah'ın (a.s.) yasakladığı bir hususta tabiinin istisna olarak cevaz vermesi, bir çelişki ve rivayetin manaca olumsuzluğunu göstermektedir. İşte bu rivayetten sonra gelen çelişkili ve maktu rivayet için Ebû Dâvud, "Bu hadis bize göre batıldır" değerlendirmesinde bulunmuştur.³

Ebû Dâvud'un, hüküm ifade eden bu rivayetin batıl olduğuna işaret etmek için tasnif ettiğini düşünmekteyiz. Zaten Ebû Dâvud'un Buhârî gibi sadece sahihleri tasnif etme gibi bir iddiası bulunmamaktadır. Bazılarınca delil olarak kabul edilen rivayetlerden delil olamayacakları belirtmek için tasnif etmek, Ebû Dâvud'un Sünen'inde takip ettiği metodun bir parçası olarak görülmelidir.

Ebû Dâvud'un, hakkında وليس هو بالقوي şeklinde değerlendirmesi bulunan rivayetlerden mevzuat kitaplarında yer alan rivayet olduğu gibi,⁴ hakkında olumlu

¹ Hattabi, *Mealim*, I/6.

² *Sünen*, Buyu', H.no: 3448. Avnu'l-Ma'bud'da (IX/315)bu rivayetin isnad yönüyle batıl olduğu belirtilmiştir. Aslında hadis usulünde kullanılan batıl ifadesi, mevzu ve uydurma yerine kullanılır.(bkz.Koçyiğit, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, s.37)

³ Bu rivayetin batıl (mevzu) olduğuna dair mevzuat kitaplarında ve Dursun Temizkan'ın y.lisans tezinde yer almamıştır.

⁴ Örnek rivayet için bkz. *Sünen*, Et'ime, H.no: 3778; İbnu'l-Cevzi, Ebû'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed b. Cafer, *Kitabu'l-Mevzuat mine'l-Ehadisi'l-Merfu'at*, (thk. Muhammed b. Şükri b. Ali Boyacılar), s.III/128-129, H.no:1341, I-III+fihrist, I.bsk. Advau's-Selef, Riyad-1997.

veya olumsuz hiçbir değerlendirmede bulunmadığı bazı rivayetler de mevzu olarak değerlendirilmiş ve mevzuat kitaplarında yer almıştır.¹ Mevzuat kitaplarında yer alan bu rivayetlerin eleştirildikleri ve tenkit edildikleri hususun, isnadlarda yer alan raviler oluşu dikkat çekmektedir. Ebû Dâvud'un bile "bu hadis kuvvetli değildir" değerlendirmesinde bulunduğu rivayet, yine isnad bakımından tenkit edilmiştir.

Eti bıçakla kesmenin yasaklanması ile ilgili rivayetin,² metin yönüyle diğer hadislerle, akılla, uygulanan örfe ve maslahatla çelişip çelişmediği yönüyle tenkide tabi tutulmamıştır. Bu rivayet, kesilecek kurban veya bir hayvanı keserken, parçalara ayırırken bıçak kullanıp kullanmadığımız, Hz. Peygamber'in boğazlanmış bir hayvandan bıçakla et kestiğine dair rivayetlerle çelişip çelişmediği yönüyle tenkide tabi tutulmamıştır. Bu rivayetin şerhlerinde bu yasağın pişmiş et ile ilgili olduğu yorumu yapılmaktadır. Öyle olsa dahi pişmiş bir et parçasını bıçakla kesmenin aklın ve dinin ne mahsuru olabilir diye hiç sorgulanmamış. Kanaatimizce İbnu'l-Cevzi'nin bu rivayeti mevzu kabul etmesi, isabetli görülmektedir.³

Basra şehrinin yerilmesi ile ilgili rivayetin de mevzu olmasıyla ilgili görüşün⁴ kuvvetli olduğu düşüncesindeyiz. Basra'nın yerilmesi ile ilgili Sünen'deki rivayetlerin⁵ isnadındaki kesinlik ifade etmeyen tereddüd ifadesi, Münziri tarafından belirtilerek isnadın zayıf olduğuna işaret edilmiştir.⁶ Metinde geçen Basra şehrinin ne zaman kurulduğu ve bu heberin tarihi verilere uyup uymadığı yönüyle bir eleştiri yapılmamıştır. Ancak bazı son dönem çalışmalarda bu gibi rivayetlerin metin tenkidi

¹ Bu rivayetler için bkz. *Sünen*, H.no: 581, 3862, 4212, 4302, 4307, 4691, 4790, 4940; Aliyyu'l-Kari, Nuruddin Ali b. Muhammed b.Sultan, *el-Esraru'l-Merfua fi'l-Ahbari'l-Mevzua (Mevzu'atu'l-Kübra)*, s.347(H.no:536), s.217-218 (H.no:222), s.350 (H.no:544), s.275-276 (H.no:360), (thk. M.b. Lutfi es-Sabbağ), II.bsk., el-Mektebu'l-İslamiyye, Beyrut-1986; İbnu'l-Cevzi, *Mevzu'at*, III/506, H.no:1730 ; III/229, H.no:1455; II/630-631, H.no:1205; II/324-325, H.no:891; I/452, H.no:534.

² *Sünen*, Et'ime, H.no: 3778; İbnu'l-Cevzi, *Mevzua't* s.III/128-129, H.no:1341.

³ İbnu'l-Cevzi'nin *Mevzua't* muhakkiki Nurettin Boyacılar, hadisin bu isnadıyla zayıf olduğunu ve mevzu olamayacağını, varsa çelişkilerinin yorumlanabileceğini belirtmektedir. Kanatimizce nasıl yorumlanırsa yorumlansın, bu metnin Rasulullah'a ait olduğunu söylemek, kabul edilebilir gözükmemektedir. Bkz. İbnu'l-Cevzi, *Mevzua't*, s.III/128-129 (dipnot no: 3), H.no:1341

⁴ *Sünen*, Melâhim, H.no:4307; İbnu'l-Cevzi, *Mevzua't*, s.II/324-325, H.no:891.

⁵ *Sünen*, Melâhim, H.no: 4306- 4307.

⁶ Münziri, *Muhtasaru Sünen*, IV/112.

yönüyle eleştirilmesi gerektiği, Basra ile ilgili bu rivayetlerin tarihi verilere ters düştüğü ve uydurma olduğu belirtilmiştir.¹

Mevzuat kitaplarında bulunan Sünen rivayetlerinden birisi de, Kaderiyye (kaderi inkâr edenler) ile ilgili rivayetlerdir. Abdullah b. Ömer'in bildirdiğine göre Rasulullah'ın şöyle dediği naklolunur; "Kaderiye bu ümmetin Mecusileridir. Şayet hastalanırlarsa, (onları) ziyaret etmeyiniz, öldüklerinde de cenazelerinde bulunmayınız."² Tirmizi³, İbn Mace⁴ ve Ahmed b. Hanbel'in⁵ naklettiği bu rivayet, mevzuat kitaplarında mevzu olarak değerlendirilmiştir.⁶ Ancak bu rivayetle ilgili değerlendirmede bulunan muhakkikler, bu rivayetin zayıf olduğunu kabul ederek, diğer bazı kanallardan gelen rivayetlerle takviye edilip hasen derecesine varabileceği hakkında görüş bildirmişler,⁷ böylece rivayetle ilgili yapılan eleştirilere, cevap vermişlerdir. Rivayetle ilgili eleştiri ve savunmaların, yine isnad merkezli olduğunu, mana, strateji ve tarih gibi metin itibarı ile Rasulullah'a (a.s.) ait bir ifade olup olamayacağı yönüyle hiçbir tenkide tabi tutulmadığını hatırlatmak gerekir. Mevzu olarak nitelendirilen Sünen'deki bu rivayetlerin, Sünen dışında hangi kaynaklarda bulunursa bulunsun, her yönüyle ve özellikle metin tenkidi kurallarınca yeni bir değerlendirmeye tabi tutulmalıdır.

Son zamanlarda çeşitli hadislerin konu edinildiği inceleme ve metin tenkidi çerçevesinde yapılan bazı çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmalarda ele alınan rivayetin bir tariki ve metnin Sünen'de bulunması, bir yönüyle Sünen'deki bazı rivayetlerin metin yönüyle tahkik ve tenkit edildiği söylenebilir. Mesela; polemik türü rivayetlerden "Erike Hadisi", "İcma Rivayetleri" ve "Muaz Hadisi"⁸ çalışması, Tecdid veya Müceddid hadisi,¹ ile ilgili çalışmalar, bunlardan bazılarıdır.

¹ Kırbaçoğlu, M. Hayri, *İslam Düşüncesinde Hadis Metodolojisi*, Ankara okulu, II. bsk. Ankara-2000, s.291. Bu manadaki rivayet için bkz. Ahmed, *Müsned*, V/40, H.no:20429, 20430, V/44, H.no: 20469. Şuayb Arnavut, bu rivayetlerle ilgili zayıf ve münker olduğu değerlendirmesinde bulunmuştur.

² *Sünen*, Sünne, H.no: 4691, 4692;

³ Tirmizi, Kader,13 (mana rivayetiyle)

⁴ İbn Mace Mukaddime, 10.

⁵ Ahmed, *Müsned*, II /86,125.

⁶ İbnu'l-Cevzi, *Mevzua't*, s.I/452, H.no:534; Aliyyu'l-Kari, *el-Esraru'l-Merfua*, s.217-218.

⁷ İbnu'l-Cevzi, *Mevzua't*, s.I/452, H.no:534, bkz. dipnot: 7. muhakkik Nurettin Boyacılar, bu rivayetin diğer tarikleriyle hasen derecesine ulaşabileceğini ve mevzu olmadığı hakkında görüş bildirmektedir.

⁸ Özafşar, M.Emin, *Polemik Türü Rivayetlerin Gerçek Mahiyeti*, İslamiyat Dergisi, s.19-48, c:I, Sayı:3, Ankara-1998. bu rivayetlerle ilgili görüşlerine katıldığımız M. Emin Özafşar hocamız, şu tespitlerde bulunmuştur: "Bizim 'Polemik Türü Rivayetler' demeyi tercih ettiğimiz bu haberlerin,

Ehl-i Hadis arasında sahih olarak bilinen, ancak metin itibarı ile tenkit edilen rivayetler de yok değildir. Bu gibi tenkitlerin daha çok Hanefiler tarafından yapıldığı bilinmektedir. Metin yönüyle tenkit edilen bu gibi rivayetlerden Sünen'de yer alanlar olmuştur. Mesela bunlardan biri şöyledir;

"İmanın artıp eksildiğinin delili babı" başlığındaki Ebu Hüreyre'den Rasulullah'ın "Zina eden kimse zina ederken mü'min olarak zina edemez. Hırsızlık yapan hırsızlık yaparken mü'min olarak hırsızlık yapamaz. İçki içen içkiyi içerken mü'min olarak içmez ve tövbe kapısı daha sonra ona açıktır"² buyurduğu nakledilir. Ebu Hanife, bu hadis hakkında görüşünü soran birisine, "Bu haber Kur'an'a muhaliftir" diyerek şöyle devam eder; "Allah Taala Kur'an'da, "zina eden kadın ve erkek"³ şeklinde hitap etmiş, onlardan iman ismini kaldırmamıştır. Yine Allah Taala, "içinizden kötülük yapan (zina eden) iki kişiye eziyet edin (cezalandırın)",⁴ buyurmuştur. Buradaki 'sizden' *minkum* kavli ile Yahudileri veya Hristiyanları değil, sadece Müslümanları kastetmiştir."⁵

Metini eleştirilen rivayetlerden biri de Ebû Hureyre'den merfu nakledilen "veled-i zina, (kendisiyle beraber zina eden anna ve babasının) üç kişinin en şerlisidir" rivayetidir.⁶ Hattabî "veled-i zina, üç kişinin en şerlisidir" rivayet metninin te'vili hakkında ihtilaf edildiğini belirterek, hakkında yapılabilecek yorumları nakleder ve bunun problemlili bir rivayet olduğunu gösterir.⁷ Ebû Hureyre'nin bu rivayetiyle ilgili Hz. Aişe'nin eleştiride bulunduğu ve şöyle dediği nakledilir:

sübut bakımından ciddi problemleri olduğu, delil getirildikleri konuya delaletleri bakımından da açık olmadıkları anlaşılmaktadır. Bu durum, bu nevi haberler sözkonusu olunca, alışkanlık olduğu üzere rivayet tarihi ve rivayet kaynakları ile ilgili genel geçer kabullerin pek de gerçekçi olmadığını düşündürmektedir. Rivayet tarihinin şifahi döneminin sorunsuz olmadığı, zaman içerisinde ortaya çıkan tez ve antitezlerin değişik motiflerle rivayetlere aksettği anlaşılmaktadır."

¹ Ella Landau-Tasseron, *Periyodik Reform: Müceddid Hadisi Hakkında Bir İnceleme*, (The Cyclical Reform: A Study of The Mujaddid Tradition, *Studia Islamica*, LXX/79–117, 1989), Çev. İ.Hakkı Ünal, İslami Araştırmalar, Cilt:6, Sayı:4, s.262–278, Ankara–1992; Ertürk, Mustafa, *Tecdid Hadisinin Metin Tenkidi Açısından Değerlendirilmesi*, İslami Araştırmalar Dergisi, (Hadis-Sünnet Özel Sayısı), s.125–137, c.10, Sayı:1–2–3–4, 2.bsk. Ankara–1997.

² *Sünen*, Süne, 15, H.no: 4689. Elbanî bu rivayetin sahih olduğunu belirtmiştir.

³ Nur:2

⁴ Nisa:16

⁵ Ünal, *Ebû Hanife'nin Hadis Anlayışı*, s.87 (İmam Azam'ın Beş Eseri el-'Âlim ve'l-Müte'allim isimli eserden naklen s.27, Kalem Y. İst.–1981)

⁶ *Sünen*, Itk, H.no: 3963.

⁷ Hattabî, *Mealimu's-Sünen*, IV/73–75.

"Bu hadis böyle değildir. Münafıklardan Rasulullah'a eziyet eden bir adam vardı. Rasulullah: "Beni filana karşı kim mazur görecek (Kim falan kişiyi benden defedecek?)?" buyurunca, ona : "Ey Allah'ın Rasulü o adam üstelik bir de veled-i zinadır " denilince, Rasulullah : "o üç kişinin en şerlisidir" buyurdu. Yüce Allah ise, "Hiçbir günahkâr, başkasının günah yükünü yüklenmez"¹ buyurmaktadır."² Bu hadis, bağlamından kopuk nakledilen rivayetlere örnek gösterilen bir rivayettir. Bu nedenle veled-i zina hakkında yapılan değerlendirmeler, farklı çağrışımlara sebep olmuştur.³ Rivayetlerin bağlamından kopuk nakledilmesi veya nakledilir görülmesi, sonradan eleştiri konusu olmuştur. Sünen'deki bu rivayetin bağlamı belki de Ebû Dâvud tarafından bilinmekteydi. Nitekim bu rivayeti, veled-i zinayı azat etme bab⁴ başlığında vermesi, onun bu rivayeti nasıl değerlendirdiğini göstermektedir. Muhtemelen ders halkasında bu rivayeti naklederken, dinleyiciler tarafından yanlış anlaşılmalara neden olmaması açısından bir bilgilendirme yapılmıştır. Kanaatimizce, eseriyle ilgili müellifinin bizzat kendi açıklamalarının bir şekilde kayıt altına alınmaması ve okuyucuya bırakılması veya şifahi nakledilip yazıya aktarılmaması, rivayetlerin bazen farklı anlaşılması ve yorumlanmasına sebep olmuştur. Sünen'in metin itibarı ile bir ders kitabı olduğunu da bu değerlendirmelerden uzak tutmamak gerekir. Zira Ebû Dâvud, eserin hacmini küçük tutmayı hedeflemiştir.

Libas bölümündeki "Müşriklerle aramızdaki fark, kalensuve (fes, külah) üzerine sarılan sarıklardır" rivayeti⁵ de, metin itibarı ile problemlili, muhtemelen sarığın faziletine dair söylenmiş bir sözdür. Münzirî bu rivayetin Tirmizi tarafından tahrir edildiğini, garib bir hadis ve böyle bir isnadın bilinmediğini belirtir.⁶

Mevzuat kitaplarında geçen, metni tenkid edilen veya edilebilecek birçok rivayet, her hangi bir nedenle Sünen'de tasnif edilebilmiştir. Yukarıda verilen örnekler dışında, başka örnekler de vermek mümkündür. Mesela, karpuzun fazileti ile ilgili rivayet⁷, mehdi ile ilgili rivayetler¹, Türkler ve Habeşliler hakkındaki

¹ En'am, 164; İsrâ, 15; Fâtır, 18; Zümer, 7; Necm,38;

² Zerkeşi, Bedruddin, *el-İcabe li iradi mâ'stedrekethu 'Aişe ala's-sahabe*, s.214–215, (thk. Bünyamin Erul), I. bsk. Müessesetü'r-Risale, Beyrut–2004; Zerkeşi, Hz. *Aişe'nin sahabeye yönelttiği eleştiriler*, trc. Bünyamin Erul, II. Bsk. Kitabiyat, Ankara–2002, s.82.

³ Ünal, Yavuz, *Hadis Geleneğinde Metin Bilinci*, Etüt Yay. I. bsk. Samsun–2008, s.86–98.

⁴ *Sünen*, Itk, babu fı itki veledi zina, H.no: 3963

⁵ *Sünen*, Libas, H.no: 4078.

⁶ Münzirî, *Muhtasarü Sünen*, IV/32.

⁷ *Sünen*, Et'ime, H.no: 3836.

rivayetler², Fırat nehrindeki hazinenin ortaya çıkacağı rivayeti³, kıyamet alametleri ile ilgili deccal rivayeti⁴, Cessace ile ilgili rivayetler⁵, İbn Sayyad (İbn Said) haberi ile ilgili rivayetler⁶ gibi tasnif edilen rivayet metinleri, problemlili rivayetlerdendir. Bu rivayetlerin Rasulullah'a aidiyeti ve İslami verilerin hangi temel prensibine uygun bir açıklama oluşuna dair ciddi kuşkular duyulmuştur. Aslında bu gibi rivayetlerin mevzu olduğunun tespiti kadar, Sünen'de niçin yer aldığı da önem arz etmektedir.

İster sahih ister zayıf olsun, rivayetlerin seçiminde, tertibinde ve muhtevalarında, dönemin ilmi, fıkri, siyasi ve tarihi vakıaların etkisi, göz ardı edilmemelidir. Hadis imamları ve eserleri de ne kadar yüksek değere sahip olurlarsa olsunlar, bu etkileri eserlerinde görmek mümkündür. Yukarıda verilen örnekler, hadis imamlarına ve eserlerine mutlak bir güven ve teslimiyetin yanlış olacağını, Ebû Dâvud'un Sünen'i de dâhil olmak üzere hangi hadis kaynağı olursa olsun, toptan bir değer atfedilmeden her rivayetin ayrı ayrı incelenerek değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir.

8 – Ebû Dâvud'un Rivayetlerle ilgili Açıklamaları

Ebû Dâvud'un hadis metodundaki rivayet ve dirayet anlayışı hakkında bilgi edineceğimiz yerlerden birisi de, Sünen'deki rivayetlerin isnad ve metinleriyle ilgili verilen ek bilgiler ve hadislerin anlaşılmasına yönelik yapılan açıklamalardır. Ebû Dâvud, Sünen'deki rivayetlerin hepsi için böyle bir yol izlememiş, sadece gerekli gördüğü bazı durumlarda ve bazı rivayetler hakkında açıklama yapma cihetine gitmiştir. Sünen'deki rivayetlerle ilgili bu açıklamaların bazıları Ebû Dâvud'un kendi tespiti, görüş ve düşüncesi olduğu, bazıları da başkalarına ait olmakla birlikte, Ebû Dâvud'un katıldığı ve kabul ettiği açıklamalar olduğu görülmektedir.

Ebû Dâvud'un rivayetlerle birlikte açıklama şeklinde verdiği ek bilgiler, aynı zamanda Sünen'in zati değerini arttırmaya yönelik bir katkı sağladığı inkâr edilemez. Çünkü yapılan açıklamaların kanaatimizce en önemli görülebilecek tarafı, hadislerin sıhhat ve delil olarak kullanım durumları ile ilgili olan yönüdür. Ebû Dâvud özellikle

¹ *Sünen*, Mehdi, H.no:4279–4290.

² *Sünen*, Melahim, H.no: 4302.

³ *Sünen*, Melahim, H.no: 4313, 4314.

⁴ *Sünen*, Fiten, H.no: 4243; Melahim, H.no: 4315–4324.

⁵ *Sünen*, Melahim, H.no: 4325–4328.

⁶ *Sünen*, Melahim, H.no: 4329–4335.

mezheplerin delil olarak edindikleri rivayetlerin durumuyla alakalı değerlendirmelerde bulunmaya özen gösterir. Bu husus, verilen bu ek bilgilere ayrıca bir önem kazandırmaktadır. Sünen'de verilen ek bilgi ve yapılan açıklamaları;

1-Ebû Dâvud'un isnad yönüyle cerh-tadil ve ricalle ilgili açıklamaları,

2- Metin yönüyle ve sünnet olgusu ile ilgili yaptığı açıklamaları,

3-Fıkhî açıklamaları, şeklinde üç ayrı başlık altında verilmesinin uygun olacağını düşündük. Ayrıca bu başlıklar altında da, ilgili açıklamaları birer örnekle yetinerek maddeler halinde vermeyi tercih ettik.

8.1– İsnadla İlgili Yaptığı Açıklamaları

Ebû Dâvud'un isnad yönüyle Sünen'de verdiği açıklamalar, raviyi tanıtmak, cerh-tadil ile ilgili değerlendirici bilgiler verme, isnadda açık veya gizli bir kopukluğun olup olmadığı illete dair açıklamalar ve hangi isnadın daha tam ve tercihe şayan olduğu hususunda verdiği açıklamalardır. Bu açıklamaların bir kısmının Ebû Dâvud tarafından ders esnasında yaptığı ve talebeleri tarafından sonradan Sünen'in ilgili yerlerine eklenmesi ihtimalini olduğunu da dikkatten uzak tutmamak gerekir. Yapılan bu açıklamaları örneklendirerek maddeler halinde şöyle sıralayabiliriz;

1.Ravinin kimliği hakkında açıklama yaparak raviyi tanıtır

Ebû Dâvud, 307 numaralı rivayet metninin ikinci bir isnadı olan 308 numaralı rivayetten sonra, ilk isnadda geçen "Ümmü Hüzeyl" ile ilgili "Ümmü Hüzeyl Hafsa bnt. Sirin'dir. Oğlunun ismi Hüzeyl'dir ve kocasının ismi de Abdurrahmandır" şeklinde raviyi tanıtır.¹

2.Ravileri değerlendirerek **cerhiyle** ilgili bilgi verir

248 numaralı rivayet senedinde geçen Haris b. Vecih için " Haris b. Vecih'in hadisi münker ve o da zayıf birisidir" değerlendirmesinde bulunarak cerh etmiştir.²

3.Ravileri değerlendirerek **ta'dili** ile ilgili ilgili bilgi verir

¹ *Sünen*, Taharet, H.no: 308 (أم الهذيل هي حفصة بنت سيرين كان ابنها اسمه هذيل واسم زوجها عبد الرحمن) Diğer örnekler için bkz. *Sünen*, H.no: 10, 35, 37, 66, 134, 145, 153, 166, 232, 307, 312, 334, 376, 456, 534, 666, 672, 684, 975 vd.

² *Sünen*, Taharet, H.no: 248 (الحارث بن وجيه حديثه منكر وهو ضعيف) Diğer örnekler için bkz. *Sünen*, H.no: 14, 1270, 3184, 3741 vd.

Ebû Dâvud hocası Ebu Yakub İshak b. Ebi İsrail İbrahim'den (ö.246) hadis naklederken aynı zamanda rivayet senedi içinde onun *sika* biri olduğunu belirterek ta'dil eder.¹

4.İsnadın kopuk olup olmadığı ile ilgili tahlili açıklamada bulunur²

Ebû Dâvud, 165 numaralı rivayetin isnadıyla ilgili "Sevr b. Yezid'in Rec b. Hayve'den bu hadisi işitmediği bana ulaştı" şeklinde açıklama yaparak, isnadın kopuk olduğunu ifade etmek ister.

5. Hadis isnadındaki **illetle** ilgili açıklama yapar

Sünen'deki 1083 numaralı rivayetin

حدثنا محمد بن عيسى ثنا حسان بن إبراهيم عن ليث عن مجاهد عن أبي الخليل عن أبي قتادة şeklinde nakledilen isnattaki inkıta' ile ilgili bir illeti, "Bu hadis mürseldir. Mücahid, Ebu Halil'den daha büyüktür. Ebu Halil ise, Ebu Katade'den hadis işitmemiştir" şeklinde açıklamada bulunarak, rivayetin malul olduğunu belirtmek ister.³

6.Hadisın **isnad** yönüyle **zayıf** olduğunu belirtir

Ebû Dâvud, 158 numaralı rivayetle birlikte ilgili bazı muallâk rivayetleri de verdikten sonra, hadisin isnadında ihtilaf bulunduğunu ve bu isnadın kuvvetli olmadığını *وقد اختلف في إسناده وليس هو بالقوي* "isnadında ihtilaf edilmiştir ve bu (hadis) kuvvetli değildir" şeklinde açıklamada bulunmuştur.⁴

7.Zayıf bilinen hadisin sıhhatli olduğuna dair tespitler yapar

Ebû Dâvud 180 numaralı rivayeti muhtasar olarak belirttikten sonra, önce bu rivayetin zayıf olduğuna dair değerlendirmeleri nakleder, sonra da bu rivayetlerin zayıf kabul edilemeyeceğini ve sahih olduğunun delilini beyan eder. Bu açıklamalar şöyledir;

"Yahya b. Saîd el-Kattân bir adama "Şu iki hadîsin yani el-A'meş'in Habîb'den rivayet ettiği (öpmekten dolayı abdestin bozulmayacağına dâir olan) hadîsle (yine) aynı senetle (rivayet ettiği) özür sahibi bir kadının her namaz için abdest alacağına dâir olan hadîsin zayıf olduğunu söylediğini benden insanlara anlat"

¹ *Sünen*, Menâsik, H.no: 1985 (حدثنا أبو يعقوب البغدادي ثقة) Diğer örnekler için bkz. *Sünen*, H.no: 287, 309, 3610, 3620, 4564 vd.

² *Sünen*, H.no: 165 (وبلغني أنه لم يسمع ثور هذا الحديث من رجاء بن حيوة) Diğer örnekler için bkz. *Sünen*, H.no: 15, 178, 281,607, 908 1028, 3118,

³ *Sünen*, salât, H.no: 1083. (وهو مرسل مجاهد أكبر من أبي الخليل وأبو الخليل لم يسمع من أبي قتادة) Diğer örnekler için bkz. *Sünen*, H.no: 19, 165, 173, 178, 225, 228, 264, 279, 300, 496, 532, 551, 616, 695, 775, 776, 908, 917, 929, 1007, 1029, 1067, 1083 vd.

⁴ *Sünen*, Taharet, H.no: 158, Diğer örnekler için bkz. *Sünen*, H.no: 14, 159, 213, 266, 300, 571 vd.

dedi. Ebû Dâvud açıklamasına devamlı: Rivayet olunduğuna göre es-Sevri; "Habîb, bize yalnızca Urve el-Müzeni'den (haber) nakleti" demiştir.(Sevri bu sözüyle) Habib'in Urve b. Zübeyr'den kendilerine hiç bir haber nakletmediğini söylemek istiyor. Oysa Hamza ez-Zeyyât, Habîb 'den, O da Urve b. ez-Zübeyr'den, o da Âişe'den(r.a.) sahih olarak hadîs nakletmiştir." ¹

8.Rivayetler arasında hangisinin **tam ve daha sıhhatli** olduğunu belirtir

Aynı babda verdiği birden fazla rivayetler arasında, bazen hangisinin daha tam veya daha sıhhatli olduğunda dair, 45 numaralı rivayette olduğu gibi açıklamada bulunur. Veki' ve Esved b. Amir kanalıyla gelen iki farklı isnadla ilgili rivayetler hakkında, وحديث الأسود بن عامر أتم "Esved b. Amir'in hadisi daha tamdır" şeklinde açıklama yapmıştır. ²

7.Hadisi söyleyenine ve isnadına göre çeşidini belirtir

Ebû Dâvud 1324 numaralı rivayet hakkında, رواه أيوب وابن عون موقوفا على أبي هريرة "Eyyup ve İbn 'Avn (bu hadisi) Ebu Hureyre'den mevkuf olarak rivayet etmişlerdir" şeklinde mevkuf olduğuna dair açıklamada bulunmuştur. ³

Bazen de hadisin çeşidini belirtir. Mesela 178 numaralı rivayet hakkında وهو "Bu hadis mürseldir, İbrahim et-Teymi Aişe'den hiçbir şey işitmemiştir" şeklinde açıklamada bulunmuştur. ⁴

8.Bazen ravinin naklettiği infirade dikkat çekerek hangi raviden kaç rivayet naklettiğini belirtir

Zayıf olarak da değerlendirilen Cabir el-Cu'fi kanalıyla gelen rivayetlerden fazla almadığına dair 1036 rivayet akabinde وليس في كتابي عن جابر الجعفي إلا هذا الحديث "Kitabımda Cabir el-Cu'fi kanalıyla gelen, sadece bu rivayettir" şeklinde dikkat çekerek açıklamada bulunmuştur.⁵ Gerçekten yaptığımız araştırmada, bu rivayetten başka Cabir el-Cu'fi kanalıyla gelen her hangi bir rivayetin varlığı Sünen'de tespit edilememiştir.

¹ Sünen, Taharet, H.no:180. Diğer örnekler için bkz. Sünen, H.no:88 vd.

² Sünen, Taharet, H.no: 45. Diğer örnekler için bkz. Sünen, H.no: 62, 63, 219, 332, 343, 462, 463, 533, 571, 1010, 1024

³ Sünen, Salât, H.no: 1324.

⁴ Sünen, Salât, H.no: 178. Diğer örnekler için bkz. Sünen, H.no: 15,72, 178, 223, 264, 300, 338, 381, 637, 640, 741, 787, 886 vd.

⁵ Sünen, H.no: 1036. Diğer örnekler için bkz. Sünen, H.no: 333, 5233.

8.2– Metinle İlgili Yaptığı Açıklamaları

1. Metin lafızlarındaki farklılıkları açıklar.

"Namaz için ikamet edildiğinde beni görünceye kadar (ayağa) kalkmayınız"¹ hadisinden sonraki rivayette "Benim çıktığımı görünceye kadar kalkmayın" rivayetliyle ilgili Ebû Dâvud şu açıklamayı yapar; "Benim çıktığım قد خرجت ifadesini Mamer'den başkası rivayet etmedi. Aynı hadisi Mamer'den İbn 'Uyeyne de rivayet etti. Ama bu rivayetinde benim çıktığımı قد خرجت ifadesini kullanmadı." ²

2. Metinde geçen garip kelimelerin ne anlama geldiğini açıklar

Mesela mescid-i Nebevi'in duvarlarının yapımını anlatan 451 numaralı hadis metninde geçen *el-kassa* kelimesinin ne olduğunu *el-kassatu el-cissu* القصة الجص *el-kassatu* kireçtir, şeklinde açıklamıştır.³ Bu bir bakıma garibu'l-hadis ilmiyle ilgili kaynak hadis kitaplarındaki uygulamalı örneklerdir.

3. Hadisin sebab-i vürudunu açıklar

"(Bazı hallerde) Namazda (sağa-sola) bakınma hakkındaki ruhsat babı" başlığında nakledilen, "Sabah namazı için kamet getirildi. Rasulullah (a.s.) namaza durdu ve dağ yoluna bakıyordu" rivayetle ilgili Ebû Dâvud, "Rasulullah (a.s.), geceleyin bekçilik yapacak bir atlıyı dağ yoluna göndermişti" açıklamasında bulunarak rivayetin sebab-i vürudunu beyan eder. ⁴

4. Rivayet lafızlarının kime ait olduğunu açıklar

Ebû Dâvud, 63 numaralı rivayeti hocaları Muhammed b. 'Ala', Osman b. Ebi Şeybe, ve hasen b. Ali ve başkalarından da aldığını atıf usulü ile belirterek, rivayeti naklettikten sonra وهذا لفظ ابن العلاء şeklinde bu metin lafızlarının Muhammed b. 'Ala'ya ait olduğunu açıklar. ⁵

5. Zayıf rivayet metinleri ile ilgili açıklama yapar

"Uykudan dolayı abdest alınması babı" başlığında verilen 202 numaralı rivayetten sonra Ebû Dâvud şu açıklamayı yapar; "Yanı üzere yatıp uzanana abdest gerekir" ifadesi münker bir hadistir. Onu Katâde'den; Yezid ed-Dâlânî'den başkası rivayet etmemiştir. Hadîsin baş tarafını İbn Abbâs'tan bir cemaat rivayet etmiş, bu

¹ Sünen, Salât, H.no: 539. Diğer örnekler için bkz. Sünen, H.no:20, 21, 34, 143, 315,

² Sünen, Salât, H.no: 540. Diğer örnekler için bkz. Sünen, H.no: 333, 335, 454, 553, 706, 723, 734, 742, 750, 798, 846, 1009 vd.

³ Sünen, Salât, H.no: 451. Diğer örnekler için bkz. Sünen, H.no: 142, 938, 1686, 3715, 4201 vd.

⁴ Sünen, H.no: 916.

⁵ Sünen, H.no: 63. Diğer örnekler için bkz. Sünen, H.no: 117, 126, 285, 696, 715, 788, 925.

hususta hiçbir şey zikretmemişlerdir. İbn Abbâs: "Rasûlullah (secdede iken kendisinden abdest bozacak bir şey çıkmasından) korunmuştur" dedi. Âişe de Rasûlullah'ın, "Benim gözlerim uyur kalbim uyumaz" buyurduğunu nakletmiştir.¹

6. Metnin muhtasar veya mana ile aktarıldığını belirtir

Ebû Dâvud bazen hadis metnini ihtisar olarak nakleder, bu husus hakkında da açıklama yapar. Mesela 192 numaralı rivayetle ilgili; وهذا اختصار من الحديث الأول "Bu ilk hadisin kısaltılarak yapılmış rivayetidir" şeklinde açıklamada bulunur.² Bu husus, Ebû Dâvud'un hadis metinlerinin amaç ve anlamına uygun olarak kısaltılmasında bir sakınca olmadığı kanaatinde olduğunu gösterir.

7. Hadis metnindeki illetle ilgili açıklamada bulunur³

8. Metin yönüyle hangisinin tam ve daha açık olduğunu belirtir

"Ezanını nasıl okunacağı babı" ile ilgili 501 numaralı rivayet naklettikten sonra, bir önceki Müsedded b. Müserhed'den gelen rivayetin daha açık ve net oluşunu وحديث مسدد أبين قال فيه وعلمني الإقامة مرتين مرتين "Müsedded'in hadisi daha açıktır (daha net anlaşılır). O, hadisinde şu ifadeler de bulundu; "Rasulullah bana ikamet lafızlarını ikişer ikişer (tekrarlamayı)...öğretti" şeklinde açıklama yaparak belirtmiştir.⁴

9. Metinlerin nasıl anlaşılması gerektiğine dair açıklama yapar

Abdullah b. Ömer rivayet eder ki Rasulullah (a.s.) "Saflarınızı düz tutunuz, omuzlarınızı bir hizaya getiriniz, boşlukları kapatınız ve kardeşlerinize yumuşak davranınız, ..." buyurmuştur. Ebû Dâvud bu rivayet metninde geçen "kardeşlerinize yumuşak davranınız" ولينوا بأيدي إخوانكم ifadesinden ne anlaşılması gerektiğini şöyle açıklar; ومعنى "ولينوا بأيدي إخوانكم" إذا جاء رجل إلى الصف فذهب يدخل فيه فينبغي أن يلين له كل رجل منكبيه "Kardeşlerinize yumuşak davranınız" ifadesinin anlamı, bir kimse gelip safa girmek istediği zaman, herkes ona karşı omuzlarını yumuşak tutsun ki o da safa girebilsin, demektir.⁵

10. Çelişen metinler arasında yapılacak tercihle ilgili usûl açıklaması yapar

¹ Sünen, Taharet, H.no:202. Diğer örnekleri için bkz. H.no:173, 300, 333, 604, 644, 748, 752, 757vd.

² Sünen, Taharet, H.no: 192. Diğer örnekleri için bkz. H.no:339, 387, 463 vd.

³ İlet ile ilgili açıklamaları için bkz. "Sahih Hadisleri" başlığına ve diğer Örnekleri için bkz. Sünen, H.no: 285, 292, 301, 320, 454, 701, 703, 704, 741, 870, 883, 966, 973, 1027, 1407vd.

⁴ Sünen, H.no: 501. Diğer örnekleri için bkz. H.no: 502, 996 vd.

⁵ Sünen, H.no: 666. Diğer örnekleri için bkz. H.no: 690, 837, 854, 916, 947, 1497, 3447 vd..

"(Namaz kılanın önünden geçmesiyle) namazı bozan şeyler babı" başlığında Ebu Zer el-Ğifari'nin naklettiğine göre Rasulullah (a.s.) ; "Kişinin önünde eğerin arka tahtası kadar bir nesne bulunmazsa, eşek, kara köpek ve kadın(dan birinin geçmesi onun) namazını bozar. (Râvi Abdullah b. Sâmit dedi ki;) Ben: "Ey Ebâ Zer, siyah köpeğin kırmızı köpekten, sarı veya beyaz köpekten farkı nedir ?" dedim. (O da); Ey kardeşimin oğlu, senin bana sorduğun gibi ben de Resûlullah (s.a.)'a sordum, o da "Kara köpek şeytandır" buyurdular, dedi.¹

Ebû Dâvud bu babtın sonra, bu bab ve muhtevastaki rivayetle tezat teşkil eden "kadın, önünden geçtiği kimsenin namazını bozmaz diyenlerin babı", "namaz kılanın önünden eşek geçerse namaz bozulmaz diyenlerin babı", "namaz kılanın önünden köpek geçerse namaz bozulmaz diyenlerin babı" gibi başlıklar ve muhtevastında rivayetler nakleder. Daha sonra "namaz kılanın önünden geçen hiç bir şey namazı bozmaz diyenlerin babı" başlığında nakledilen bir rivayette Ebu'l-Veddâk şöyle demiştir; Kureyşli bir genç, namaz kılmakta olan Ebû Said el-Hudrî'nin önünden geçmek istedi. O da engel oldu. (Genç) tekrar geçmek isteyince (Ebû Said ona yine) engel oldu. (Bu durum peşi peşine) üç defa (vuku buldu. Ebû Saîd) namazı bitirince şöyle konuştu:

"—Namazı hiçbir şey bozamaz, Fakat peygamber (s.a.); "gücünüz yettiğince (önünüzden geçene) engel olunuz. Çünkü o şeytandır" diye buyurmuştur."² Ebû Dâvud bu rivayetin akabinde bütün bu çelişkileri çözmek için rivayetler arasında bir tercihe gidilmesi gerektiğine dikkat çekerek, şöyle bir açıklamada bulunur; إذا تنازع الخبران عن رسول الله صلى الله عليه وسلم نظر إلى ما عمل به أصحابه من بعده "Resûlullah'tan (a.s.) (rivayet edilen) iki haber birbiriyle çelişirse, Resûlullah'tan sonra sahabenin hangisiyle amel ettiğine bakılır (ve o tercih edilir)."³

Ebû Dâvûd, mümkün mertebe tarafların delil olarak edindikleri rivayetleri nakletmeye özen gösterir. Ancak bu bab başlıkları ve muhtevastındaki rivayetler arasında olabilecek çelişkilere getirdiği çözüm yollarından birisi de, Rasulullah'tan sonra sahabe hangi rivayetle amel ettiyse, onun tercih edilmesidir. Bu husus Ebû Dâvud'un rivayet metinlerini ve metinler arasında da uygulamayı öncelediğini göstermektedir.

¹ Sünen, Salât, H.no: 702.

² Sünen, Salât, H.no: 720

³ Sünen, Salât, H.no: 720. Diğer örnek için bkz. H.no: 1851.

11. Metinde geçen kelimelerin okunuşu ile ilgili açıklama yapar

Abdullah b. Mes'ud'dan rivayet olunduğuna göre; Peygamber (a.s.) "Öğüt alan yok mudur?"¹ mealindeki ayeti **فَهَلْ مِنْ مُدَكِّرٍ** (şeklinde) yani (dal hafîni) şeddeli olarak okumuştur. Ebû Dâvûd, **مُدَكِّرٍ** *müddekir* kelimesinin okunuşunu daha net ifade etmek için **مَضْمُومَةُ الْمِيمِ مَقْتُوحَةُ الدَّالِ مَكْسُورَةُ الْكَافِ** " **مُدَكِّرٍ** kelimesinde *mim* ötreli, *dal* üstünlü, *kef* de esrelidir, açıklamasında bulunmuştur.²

8.3 – Fıkḥî Açıklamaları

1.Rivayetlerin delil olacakları fikhî hükümlerle ilgili bilgi verir.

"Nebi (a.s.)'in abdest alış şekli babı" başlığında abdestle ilgili nakledilen rivayetlerden 108 numaralı rivayetten sonra Ebû Dâvûd, abdestte başın bir defa mesh edilmesinin yeterli olduğuna dair çıkarımda bulunarak şu açıklamayı yapar; **أَحَادِيثُ** عثمان رضي الله عنه الصحاح كلها تدل على مسح الرأس أنه مرة فإنهم ذكروا الوضوء ثلاثا وقالوا فيها ومسح رأسه ولم يذكروا عددا كما ذكروا في غيره "Osman'ın rivayet ettiği sahih hadislerin hepsi de başın bir kere mesh edileceğine delalet ederler. Osman hadisini nakleden raviler, rivayetlerinde abdestin, her uzvun üç kere yıkanmasıyla olacağını söyledikleri halde, başın sadece mesh edileceğini söylemekle yetinip diğer uzuvlardaki gibi kaç defa olacağını zikretmediler."³

2.Metindeki hükmün nerelerde cari olduğuna dair açıklama yapar.

İmamın namaz esnasında namazla ilgili hareketlerinde veya kıraatte yanıldığını kendisine haber vermek için cemaatin uyarmasıyla ilgili "namazda el çırpma babı" başlığında verilen rivayette Rasulullah şöyle buyurmuştur;

"Size ne oluyor da el çırpmayı bu kadar çoğalttınız? Namazdayken her kim bir olayın ortaya çıktığını görürse, *"Sübhânellah"* desin, *sübhânallah* dediğinde (elbette) kendisi (imam tarafından) dikkate alınacaktır. El çırpma (tasfih) ise, kadınlara mahsustur."

¹ Kamer(54):22

² *Sünen*, H.no: 3994. Diğer örnek için bkz. H.no:3986

³ *Sünen*, H.no:108. Diğer örnekleri için bkz. H.no: 95, 152, 159, 214, 238, 342, 1111vd.

Ebû Dâvûd böyle bir durumun farz namazlarda cari olduğunu, "Bu izin farz namazlardadır" açıklamasıyla belirtir.¹ Bu açıklamanın mefhum-i muhalifinden de farz namazların dışında bu iznin bulunmadığı anlaşılmaktadır.

3. Rivayetlerin ne gibi uygulamalara kaynaklık ettiğine dair ek bilgiler verir Abdullah b. Abbas'ın rivayet ettiğine göre Peygamber (s.a)'e, hayvanının yere çarpmasıyla ihramlı iken boynu kırılıp ölen bir adam getirdiler. Bunun üzerine (Rasûlullah) şöyle buyurdu:

"Onu (omuzunda ve eteğinde bulunan) iki elbisesi içerisinde kefenleyiniz, su ve sedir otuyla yıkayınız. (Sakın) başını örtmeyiniz. Çünkü Allah, kıyamet gününde onu telbiye (lebbeyk) duası okuduğu halde diriltecektir."

Ebû Dâvûd bu rivayetle ilgili katıldığı şu açıklamayı yaparak şöyle der; سمعت أحمد بن حنبل يقول في هذا الحديث خمس سنن كفنه في ثوبيه أي يكفن الميت في ثوبين واغسلوه بماء وسدر أي إن في الغسلات كلها سدرًا ولا تخمروا رأسه ولا تقربوه طيبًا وكان الكفن من جميع المال

Ben Ahmed b. Hanbel'i (şöyle) derken işittim; "Bu hadiste beş sünnet vardır: (1.): "Onu iki elbisesi içerisinde kefenleyiniz. " Yani ölünün iki elbisesi içerisinde iken kefenlenmesi. (2.): "Onu su ve sedir otuyla yıkayınız-" Yani (suyla) her yıkayıpta mutlaka sedir otuyla (yıkınması). (3.): "Başını örtmeyiniz". (4.): "Ona koku yaklaştırmayınız. " (5. de): Kefenin (ölünün geride bıraktığı) malların tümünden (yapılacak harcamayla temin edilir) olmasıdır."²

9 – Sünen'deki Zevâid Rivayetler

Sünen'in zevaid rivayetleriyle, Sünen'in sekiz kitaba olan zevaid rivayetleri kastettik. Bu sekiz kitap ile de, Kütüb-i Semaniye olarak bilinen, Buhârî, Müslim ve Tirmizi'nin el-Camiu's-Sahih'leri, Darimi, Nesai ve İbn Mace'nin Sünen'leri, Malik'in *Muvatta*'ı ve Ahmed b. Hanbel'in *Müsnedi* kastedilmiştir.

Zevâid, ziyade ve fazlalık manasına gelen zâid'in çoğulu olup, hadis ıstılahında, herhangi bir veya birkaç hadis mecmuasını, diğer bir veya birkaç hadis mecmuası ile karşılaştırıp, birisinde bulunup diğerinde bulunmayan fazla hadisleri müstakil bir eserde toplamak suretiyle meydana getirilen eserlere zevâid denmiştir.³ Kısaca bazı hadis kitapları arasında mukayese yapılarak, birinin diğerine nazaran

¹ *Sünen*, H.no: 940. Diğer örnekleri için bkz. H.no: 342, 1035, 1296, 1605, 4593

² *Sünen*, H.no: 3238.

³ Yardım, *Hadis II*, s.100.

fazla olan hadislerine zevâid dense de, hadis edebiyatında zevaid kitaplarının¹ telifi ile meşgul olanlar, bu fazlalıklar hususunda farklı anlayışlara sahip olabilmışlerdir. Karşılaştırmada bir rivayetin zevaid'den olabilmesi için, ya rivayetin tamamen, ya da rivayetdeki fazlalık veya noksanlıktan kaynaklanan kısmi bir farklılığın bulunması, aynı rivayet metni ise başka bir sahabiden gelmesi hususu aranmıştır.

Bu başlık altında Sünen'in sekiz kitaba olan zevaidini tespit etmemizdeki amacımız,² Sünen'in ne kadar farklı rivayet metni içerdiğini öğrenmektir. Sünen'deki zevaidi tespit ederken, metin itibarı ile bu sekiz kitapta tamamen veya manaya etki edecek bir kısmı bulunmayan rivayetleri esas aldık. Aynı veya farklı sahabeden gelmesi ve manaya etki etmeyen rivayet lafızlarındaki kısmi farklılıkları, dikkate almadık. Yaptığımız karşılaştırmada, Sünen'deki 5274 rivayetten 565 rivayetin sekiz kitapta bulunmadığı ve farklı olduğunu tespit ettik. Bu fazlalık olan rivayetler, Ebû Dâvûd'un infıradlarıdır veya diğer bir ifade ile sekiz kitaba göre sadece Ebû Dâvûd'un Sünen'inde naklettiği rivayetlerdir.

Sünen'de bu 565 zevaid rivayetin bir kısmı merfu, bir kısmı da mevkuf ve maktu rivayetlerdir. 'Anbese b. Saîd el-Kufî birçok kişiden işittiğine göre Hz. Aîşe şöyle demiştir; "Rasulullah (a.s.) misvak kullanır sonrada yıkamam için bana verirdi. Ben de o misvakı kullanır sonra yıkayıp kendisine geri verirdim."³ Mesela bu rivayet merfu muttasıl nakledilmekle beraber, Elbanî tarafından da hasen olarak değerlendirilmiştir. Zevaid'den olan bu rivayet, aynı zamanda misvakı yıkamak babının da tek rivayetidir. Sünen'in bazı bab başlıkları, bu gibi tek rivayetli zevaid olarak tespit ettiğimiz rivayetlerden oluşabilmektedir.

Sünen'deki bazı zevaid rivayetler, maktu türünden de olabilmektedir. Mesela Ebû Halde der ki; "Cünüp olup ta yanında nebîzden başka su bulamayan bir kimse, nebîzle gusledebilir mi? diye Ebû Aliye'ye sordum. O da "hayır" cevabını verdi.⁴ Diğer sekiz kitapta yer almayan zevaid olan bu tabiin sözü, Ebû Dâvûd'un nazarında konusunda bir delil olarak kullanılmaktadır.

¹ Zevaid ve kitapları ile ilgili geniş bilgi için bkz. Karahan, Abdullah, *Hadis Edebiyatında Zevaid Kitapları*, Sır Yayıncılık, Bursa-2005.

² Daha önce Sünen'in Tarihçesi kısmında, "Müstehrec, Etraf-Cem' ve Zevaid Çalışmaları" başlığında Sünen'le ilgili yapılan zevaid çalışmaları hakkında bilgi verilmişti.

³ *Sünen*, Taharet, H.no:52.

⁴ *Sünen*, Taharet, H.no:87.

Bölmelere göre dağılımı farklılık gösteren bu rivayetleri, Sünen'deki dağılımı hakkında bir fikir vermesi açısından sayı olarak vermekle yetindik. Zevaid rivayetlerin oranlarını bölmelere göre tablo halinde şöyle verebiliriz:

Sünen'in Sekiz Kitababa Olan Zevaid Rivayetleri

<i>Bölüm İsimleri</i>	<i>Toplam Riv. Sayısı</i>	<i>Bölümdeki Zevaidler</i>	<i>Sünen'deki Zevaid Oranı</i>
Taharet	390	23	% 0,44
Salât	1165	96	% 2
Zekât	145	14	% 0,26
Lukata	20	5	% 0,1
Menâsik	325	23	% 0,44
Nikâh	129	1	% 0,02
Talak	138	12	% 0,22
Savm	164	15	% 0,3
Cihâd	311	52	% 0,1
Dahâya	56	3	% 0,06
Sayd	18	-	% 0
Vasâya	23	2	% 0,04
Feraiz	43	1	% 0,02
Harac,İ. Fey	161	51	% 1
Cenâiz	153	16	% 0,03
Eyman-Nuzur	84	7	% 0,13
Buyu'	245	10	% 0,2
Akdiye	70	10	% 0,2
İlim	28	2	% 0,04
Eşribe	67	4	% 0,08
Et'ime	119	15	% 0,3
Tıp	71	12	% 0,22
'Itk	43	2	% 0,04
Hurûf-Kıraat	40	8	% 0,15
Hamam	11	1	% 0,02
Libas	139	19	% 0,36
Tereccul	55	9	% 0,17
Hatem	26	1	% 0,02
Fiten	39	8	% 0,15
Mehdi	12	1	% 0,02
Melâhim	60	4	% 0,1
Hudud	143	6	% 0,11
Diyat	102	12	% 0,22
Sünne	177	38	% 0,72
Edeb	502	82	% 1,55
TOPLAM	5274	565	% 10,71

Tablodan da anlaşılacağı üzere Sünen'in sekiz kitaba olan zevaidi, Sünen'deki toplam rivayetin % 10,71 kadardır. Kanaatimizce bu oran, farklı metinler içermesi bakımından dikkate alınması gereken bir sayıdır. Sünen'deki bu zevaid rivayetlerinin hadis metodolojisi açısından ayrıca değerlendirilmesi gerekir.

SONUÇ

Günümüzde Afganistan'ın güneyinde İran ile Afganistan arasındaki sınır bölgesinde bulunan Sicistan'da dünyaya gelen Ebû Dâvud'un bütün hayatı(h.202–275), Abbasilerin hilafeti döneminde geçmiştir. Arap asıllı olan Ebû Dâvud, dedeleri Yemen'den gelen Ezd kabilesindendir. Onun yaşadığı hicri üçüncü asır, geçmiş iki asırlık ilmi birikimin ve gelişmelerin en verimli seviyesine ulaştığı asırdır. Aynı zamanda ilim dünyasının kutuplaştığı, firkalar arası mücadelelerin şiddetlendiği ve bazen taassubun hâkim olduğu dönemlerin de yaşandığı bir asır olmuştur.

Hicri üçüncü asır hadis edebiyatı çalışmalarına bakıldığında hadislerin, genel olarak konu başlıklarına göre tasnif edildiği görülür. Bu tasnif sistemini tercih edenlerden birisi de, Ebû Dâvud'dur. Onun tasnif ettiği en büyük eseri Sünen'idir. Tarih itibarı ile Ebû Dâvud'un Sünen'i, ara dönemde kaleme alınmış olmakla birlikte, kıymet ve şöhret bakımından ilk sıralarda gelir. Telif tarihini tam bilemediğimiz Sünen'in, daha Ebû Dâvud hayatta iken kabul görmesi, ilim adamları ve halk arasında okutulan bir ders kitabı haline gelmesi, onun tarihteki yerini gösterir. Ebû Dâvud, Sünen'ini takriben yirmi beş yıl okumuş ve okutmuştur. Sünen, Buhari ve Müslim'in Sahihlerinden önce Endülüs'e girmiş ve oradaki ilmi çevrece kabul görmüş, Sahihayn'den önce tarihteki yerini ve şöhretini kazanmıştır. Sünen üzerinde irili ufaklı birçok şerh, haşiye, talik, rical ve tez çalışmaları yapılmıştır. Esere ad olan Sünen tabirinin, dini konularda hüküm ifade eden ahkâm rivayetleri için kullanıldığı anlaşılmaktadır. Sünen'in telifinde, mezheplerin fikhî meselelerde delil olarak kullandıkları, sünnet değeri olan ve hüküm ifade eden rivayetlerin konularına göre tertip ve tasnifi amaçlanmıştır.

Ebu Davud'un Sünen'i, kaynaklarda belirtilen İbn Dasse, İbn Arabî, Remli, Lü'lûî ve İbn Abd rivayet nüshalarından bize ulaştırılmıştır. Ancak araştırmamız neticesinde hiçbir ravinin kendi müstakil nüshasının bize intikali tespit edilememiştir. Çünkü belirtilen bu rivayet nüshaları, elde edilen Sünen'in el yazmalarında birleştirilerek nakledilmiştir. Neşredilen ve üzerinde çalışmaların yapıldığı matbu Sünen mukaddimelerinde, Ebû Ali Lü'lûî nüshası olduğu belirtilmiştir. Tedavüldeki matbu nüshanın Ebû Ali Lu'luî nüshası olduğu söylene de, aslında neşredilen Sünen'in bütün rivayet nüshalarından telfik edilen bir metin

olduğu anlaşılmıştır. Zira nüshalar arasında tertip farkı olduğu gibi, rivayetler yönüyle de farklılık bulunmaktadır. Diğer taraftan yapılan tahkikli neşirlerde de en eski tarihli yazma nüshaların kullanılmadığı tespit edilmiştir.

Kaynak itibariyle Sünen'de, hadis tahammül sigaları ile Ebu Davud'un bizzat kendisinden rivayette bulunduğu 401 hocası ve bu hocalardan da tahvillerle beraber 6151 rivayeti bulunmaktadır. Sünen'in genellikle Irak ve Cezire bölgesindeki ravilere dayandığı söylenebilir. Ebû Dâvud, birkaç rivayet dışında Sünen'deki rivayetlerin hepsini hocaları ile görüşerek almıştır. Sünen'deki 6151 rivayetten 6129'u *Haddesena* lafzıyla nakledilmiştir. 4023 rivayet ise 30 hocadan gelmekte, böylece tahvillerle beraber Sünen'deki 6151 rivayetin % 65.41'i söz konusu 30 hocaya dayanmaktadır. En çok rivayette bulunduğu hocası Müsedded b. Müserhed ve Ka'nebî'dir. Ebû Dâvud'un hocalarından ta'dil lafızlarının son ve en zayıf mertebesi kabul edilen lafızlarla değerlendirilen hocalardan 62 rivayeti bulunmaktadır. Hocalarından cerh lafızlarıyla değerlendirilmiş görünen hocaları ise, altıdır. Ancak sika hocalarından gelen rivayetlerin isnadlarında bile, zaman zaman tenkit edilen zayıf, mübhem ve mechul raviler bulunmaktadır. Sünen'de en çok rivayeti bulunan sahabi Ebu Hüreyre (580 rivayet), Aişe bnt. Ebi Bekr (472 rivayet), Abdullah b. Abbas (411 rivayet) ve Abdullah b. Ömer'dir (363 rivayet). Sünen'de kendisinden rivayet nakledilen toplam sahabi sayısı ise 446'dır. Ayrıca Sünen'de merfu rivayetlerin yanı sıra 176 mevkuf ile 65 maktu rivayet bulunmaktadır.

Sünen'in önceki kaynaklardan rivayetlerin seçilmesiyle oluşturulduğu tespit edilmiştir. Ebû Dâvud'un hocalarından 63 kişinin eser sahibi olduğu bilinmektedir. Günümüze ulaşan kaynakları ile yapılan mukayeselerde, kısmî farklılıklar olmakla birlikte genelde uyumludur. Bununla birlikte Ebû Dâvud'un zaman zaman Sünen'ine seçtiği rivayetler üzerinde takti', ihtisar, açıklama yapma gibi tasarrufta bulunduğu görülmüştür. Konularına göre tasnif edilen hadis kaynaklarından nakledilen bazı rivayetlerin, yeniden konumlandırma ve yorumlama çerçevesinde Sünen'in farklı bölüm ve bab başlıklarında yer aldığı tespit edilmiştir.

Başta rivayetler olmak üzere Sünen'deki malzeme, rivayetlerin sened ve metinleri ile ilgili filolojik, cerh-ta'dil ve benzeri bilgiler olarak çeşitlilik arz etmektedir. Bu bilgiler eserin muhtelif yerlerine serpiştirilmiştir. Sünen'in kaynakları, hadis, cerh-ta'dil, rical, garibu'l-hadis ve fıkıh şeklinde tasnif edilebilir. Sünen,

kendinden önceki kaynaklara dayandığı gibi, kendinden sonraki birçok esere de kaynaklık etmiştir. Bu husus, Sünen'in kaynak olma değerini de ifade etmektedir.

Sünen'deki bölüm sayısı ve bölümlerin tertibinde nüshalar arası farklılık bulunmaktadır. Lü'lûf rivayeti olarak neşredilen nüsha ile Mizzi'nin Tuhfetu'l-Eşrafındaki Sünen'in bölüm sayısı 35 olup bölümlerin sıralanışı aynıdır. Sünen'in matbu nüshaları, bu hususta Tuhfetu'l-Eşraf'a dayanmıştır. Reisu'l-kuttab'daki Sünen'in yazma nüshasında, Kitabu'l-Merâsil ile beraber 40 bölüm bulunmaktadır ve bölümlerin tertibinde de farklılık vardır. Sünen'in yazma nüshalarının son bölümünde Kitabu'l-Merasil bölümünün beraber bulunması, bu bölümün de Sünen'den bir bölüm olabileceği ihtimalini artırmaktadır. Sünen'de Zühd ve amellerin fazileti gibi bölüm ve konu başlıklarına yer verilmemiştir.

Ebû Dâvud, şifahi gelenekle birlikte daha çok yazılı gelenek şeklinde kaynaklarıyla ilişki kurmuş, hatta imkân nispetinde önceki kaynaklarla mukayeseler yapmıştır. Ebû Dâvud, sürdürdüğü bu tasnif geleneğine şahsi katkılarda da bulunmuştur. Örneğin Hammâm, Tereccul, Hâtem, Mehdî ve Melâhim başlıklı bölüm isimleri, Ebû Dâvud tarafından tasnifte yeni kullanılan başlıklardır. En çok bab başlığı bulunduran bölümler ise, 368 bab başlığıyla Salât, 182 babla Cihad ve 180 bab başlığı ile Edeb bölümleridir.

Bir fıkıh kitabında bulunmayan *İlm, Tıp, Huruf ve'l-Kıraat, Fiten, Mehdi, Melahim, Sünne ve Edeb* bölümlerinin ahkâmla ilişkilendirilmiş olması, Ebû Dâvud'un Sünen'deki ahkâm anlayışını yansıtmaktadır. Bu bölümlerdeki birçok rivayeti ahkâmla ilişkilendirmek bazen günümüz fıkıh anlayışına uymamaktadır. Ancak Sünen'deki bütün bölümlerin ahkâmla ilişkili olup olmama düşüncesi, Ebû Dâvud'a göre ibadet, muamelât ve ukûbatla birlikte, itikadî, siyasî ve ahlakî konuların ahkâm kavramına dâhil edilip edilmeyeceği meselesinde düğümlenmektedir. Ebû Dâvud'a göre ameli olsun olmasın, dini hüküm ifade eden bütün rivayetler, ahkâmla ilişkilendirildiği anlaşılmaktadır. Ancak günümüz ilimleri açısından fıkıh, kelam, siyaset ve ahlak konuları, ayrı ayrı telakki edilmekte ve ayrı birer disiplin olarak kabul edilmektedir.

Ebû Dâvud, hadislerini bab başlığındaki muhtevaya göre seçip tasnif etmiştir. Dönemin ilmi ve fikri hareketleri, Ebu Davud'un ahkâma dair bir eser tasnif etmesini etkilediği gibi, bu etki tasnif edilen eserin bab başlıklarına da yansımıştır. Sünen'deki

birçok bab başlığı, fıkhi görüş ve ihtilafları yansıtmaktadır. Bazı bab başlıkları, fıkhi görüşlerin dayandığı rivayetlerden oluşturularak tasnif edilmiş ve bu şekilde isimlendirilmiştir. Sünen'in tasnif ediliş amaçlarından birisi de, fikhî görüş sahipleri ve mezheplerin konuyla ilgili delillerini sunan bu tür bab başlıklarının tasnif edilmesidir. Ancak fikhî ihtilaflara vakıf olduğu da bab başlıklarından anlaşılmaktadır. Kısaca Ebû Dâvud, fakih muhaddislerdendir. Sünen'den hareketle Ebû Dâvud'un selefi olduğu rahatlıkla söylenebilir. Ebû Hanife'yi imam kabul etmesi de, onun ilmi kişiliğinin bir yansımasıdır.

Kaynakları arasında rivayetlerin yer aldığı bab başlıklarının mana ve lafız bakımından Sünen'e en uyumlu görüleni, Malik'in *Muvatta'* olması dikkat çekicidir. Babların tasnif ve isimlendirilmesi bakımından, Ebu Davud'un en çok yararlandığı kaynak da, *Muvatta'*dır.

Bazı bab başlıklarının ve rivayetlerin erken dönem yazmalarında bulunmaması, Sünen nüshalarının okunması ve üzerinde haşiye şeklinde yapılan açıklama ve eklentiler, sonradan Sünen'e dâhil edildiğini veya rivayet nüshalarındaki farklılıklardan kaynaklandığını göstermektedir. Bu durum, elimizdeki Sünen metninin nihai metin olup olmadığı sorusunu ve tespit edilebilecek erken dönem Sünen yazma nüshalarındaki farklılıklar dikkate alınarak, ortak bir metnin oluşturulmasına dair ayrı bir çalışmanın yapılmasını gerekli kılmaktadır.

Sünen'e rivayet tekniği açısından bazı eleştiriler yöneltilmiştir. Özellikle zayıf ravilerden gelen rivayetlere yer vermesi tenkit edilmiştir. Sünen'de mechul ve mübhem ravilerin bulunduğu rivayetler olduğu gibi, munkatı', mu'dal, muallâk, şaz, münker gibi lafızlarla nitelendirilen rivayetler de bulunmaktadır. İçerik yönüyle eleştirilen rivayetler Sünen'de yer almakta, hatta mevzuat kitaplarında geçen bazı rivayetler de bulunmaktadır. Ayrıca rivayetlerin tasnif edilmesi bakımından da Sünen'e haklı tenkit ve eleştiriler yöneltilmiştir.

Ebû Dâvud'un tasnifinde etkili olan unsurun, rivayetleri bab başlıklarına göre tasnif etmekten ziyade, oluşturulan bab başlıklarına yeterli sayıda konuyla ilgili rivayetlerin seçimi düşüncesinin hâkim olduğu, bundan dolayı da rivayetlerin bab merkezli olduğu ve babdaki rivayetlerin bir bütün olarak ele alınması gerektiği görülmüştür. Bundan dolayı, babın asıl rivayeti yanında birçok maksada binaen zayıf rivayetlerin de nakledildiği hususunun unutulmaması gerekir. Zayıf rivayetlerin

bulunduğunu Ebû Dâvud'un kendisi de ifade etmiştir. Sünen'in tasnifinde dönemin ilmi, fikri ve siyasi hareketlerin etkisinde kalındığı, bu durumun Sünen'in bab başlıklarına, rivayetlerin seçimi ve tertibine yansıdığı görülmüştür.

Varılan bu sonuç ve verilerle birlikte, Sünen'le ilgili bu tezimizin dışında ayrı çalışmalarla ele alınabileceğini düşündüğümüz bazı hususlara girilmemiştir. Bu hususlar da şöyle sıralanabilir:

—Sünen'in el yazmalarının karşılaştırılarak rivayet nüshalarının ayrıştırılması ve yapılacak yeni bir tahkik için yeni bilgiler elde edilmesi,

—Sünen'deki Cerh-Tadil âlimlerince cerh edilen ravilerden gelen bütün rivayetlerin ayrı ayrı tahlili,

—Sünen'deki mevkuf ve Maktu rivayetlerin metin ve muhteva olarak ayrı ayrı incelenerek değerlendirilmesi,

—Sünen'deki zevaid rivayetlerin konu ve muhtevasıyla birlikte ayrı ayrı incelenerek değerlendirilmesi, başka çalışmalara bırakılmıştır.

Ebû Dâvud'un Sünen adlı eseri, şekil ve muhteva yönüyle eleştirilen rivayetleri barındırmakla birlikte, önemli hadis kaynaklarımızdan biri olma özelliğini devam ettirmektedir. Ancak diğer hadis kaynaklarımızda olduğu gibi mutlak bir güven ve değer yerine, Sünen'deki rivayetlerin tek tek incelenerek değerlendirilmesi, daha sağlıklı bir tavır olacaktır. Bütün bu hususlar çerçevesinde, hadis ilminde kaynak değeri olan Ebû Dâvud'un Sünen'i hakkında toptan bir kıymet atfetme veya toptan reddetme gibi bir yol izleyerek yaklaşmanın yanlış olacağı ortadadır.

KAYNAKLAR

- **Kur'an-i Kerim**, D.İ.B. Yay. Ankara–1973.
- **Abdurrezzak**, Ebu Bekr b. Hemmam Sana'ni, *Musannef*, I-XI, (*Camiu Mamer*, X, XI) (thk. Habiburrahman el-Azami), el-Meclisu'l-İlmi, Beyrut–1970
- _____, *Feharisu Ehadis ve Asari'l-Musannaf*, I-IV, Alemu'l-Kutub, Beyrut–1988.
- **Ahmed b. Hanbel**, *el-Musned*, I-VI, Daru'l-Fikr, t.y.
- _____, *Kitabu'l-İlel ve Ma'rifeti'r-Rical*, I-II, (thk. T.Koçyiğit, İ. Cerrahoğlu), İstanbul–1987.
- **Aliyyu'l-Kari**, Nuruddin Ali b. Muhammed b.Sultan, *el-Esraru'l-Merfua fi'l-Ahbari'l-Mevzua (Mevzu'atu'l-Kübra)*, (thk. M.b. Lutfi es-Sabbağ), II.bsk., el-Mektebu'l-İslamiyye, Beyrut–1986.
- **Aydın**, Nevzat, *İmam-ı Evzai ve Sünenindeki Metodu*, (241 s.) O.M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Samsun–2001.
- **Aydınlı**, Abdullah, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, Timaş, İstanbul–1986.
- **Azami**, M.Mustafa, *İlk Devir Hadis Edebiyatı*, (trc. Hulusi Yavuz), İz Yayıncılık, İstanbul–1993.
- **Azimabadi**, Ebu't-Tib Muhammed Şemsulhak, *'Avnu'l-Ma'bud Şerhu Sunen-i Ebi Davud*, I-XIV, (thk. Abdurrahman Muhammed Osman), III.bsk, Daru'l-fikr, Beyrut-1979.
- **Başaran**, Selman, *İbn Hazm'ın Kutub-i Sitte'ye Bakışı*, İs. Arş. II/6, Ankara–1988.
- **Bedruddin Ayni**, Ebu Muhammed Mahmud b. Ahmed, *Şerhu Süneni Ebi Davud*, (thk. Ebu Münzir Halid b. İbrahim), I.bsk., Mektebetu'r-Rüşd, Riyad-1999.
- **Beyhaki**, Ebu Bekr Muhammed B. Huseyn, *es-Sunenu'l-Kübra*, (thk. Muhammed Abdulkadir 'Ata), I-X, daru'l-baz, Mekke–1994.
- **Bilmen**, Ömer Nasuhi, *Hukukî İslâmiyye ve İstılahatı Fıkhiyye Kamusu*, I-VIII, Bilmen basım ve yayınevi, İstanbul–1985.
- **Buhari**, Ebu Abdillan Muhammed b. İsmail, *Sahihu'l-Buhari*, Mektebetu'l-İslamiyye, t.y.
- _____, *Tarihu'l-Kebir*, 8/236, (thk. es-Seyyid Haşim en-Nedvi) I-VIII, Daru'l-Fikr;
- **Cassas**, Ebu Bekr, *Ahkamu'l-Kuran*, (thk. M. Sadık), I-V, Beyrut–1985.

- **Çağrıçı**, Mustafa, *Edeb md., İslam'da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, I-IV, M.Ü.İ.F.V.Y. İstanbul-1997.
- Çakan**, İ.Lütfi, *Hadis Edebiyatı*, M.Ü. İ.F.Y. , İstanbul-1989.
- _____, *Hadis Usulü*, III.bsk. M.Ü.İ.F.V.Y., İstanbul-1993.
- _____, *Sünen-i Ebi Davud Terceme ve Şerhi* (mukaddimesi),(hızr. Necati Yeniçel ve Hüeyin Kayapınar), I-VI, Şamil Yayınevi, İstanbul-1987.
- Çakın**, Kamil, *Buhari'nin Mürcie ile İman Konusunda Tartışması*, AÜİFD, XXXII, 183-198, Ankara-1992.
- Darakutni**, Ebû'l-Hasen Ali b. Ömer, *Sünenü Darakutni*, (thk.S.Abdullah Haşim Yemani el-Medeni, Azimabadi'nin et-Ta'liku'l-Muğni'si ile beraber), Daru'l-Mehasin, Medine-1966.
- Darimi**, Ebu Muhammed Abdullah b. Abdirrahman, *Sunenu'd-Darimi*, I-II, Daru'l- Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut-t.y.
- Daudi**, Halit Zaferullah, *Şah Veliyyullah Dehleviden Günümüze Pakistan ve Hindistan'da Hadis Çalışmaları*, İnsan Yay. , İstanbul-1995
- Demirhan**, Ali, *Ebu Davud* (Biyografi),İsl. Med. Mec. XXX, İstanbul-1973.
- Dehlevi**, Abdulaziz b. Şah Veliyullah, *Büstanül Muhaddisin* (trc. Ali Osman Koçkuzu), D.İ.B.Y. Ankara-1986
- Ebu Davud**, Sülleyman b. Eşâ's es-Sicistani, *Sunen-u Ebi Davud*, (thk. M. Muhyuddin Abdulhamid), I-IV.(2 mücellid) Mektebetü'l-İslamiyye, İstanbul, t.y.
- _____, *Sunen-u Ebi Davud*, (thk. Muhammed Avvame) I-VI, II. bsk. Müessesetü reyyan, Beyrut-2004.
- _____, *Sunen-u Ebi Davud*, (thk. Muhammed Abdulaziz el-Halidi) Tek cilt, I. bsk. Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut-2001.
- _____, *el-Merasil*,(thk. Şuayb el-Arnâvud),Muessesetu'r-Risale, Beyrut-1988.
- _____, *Risaletu Ebi Davud ila Ehli Mekke fi Vâsfi Sunenihi*,(thk. Muhammed b. Lütfi Sabbağ), el-Mektebu'l-İslami, III.bsk. Beyrut-1405.
- _____, *Kitabu'z-Zühd*, (thk. Ziyau'l-Hasen es-Silefi), I. bsk. Daru's-Selefi, Bombay-1993
- Ebu Gudde**, Abdulfettah, *es-Sünnetu'n-Nebeviyyetü ve Beyanu Medlulihâ's-Şer'iyyi*, I.bsk. Daru'l-Kalem, Dımişk-1992.

- Ebu Şehbe**, Muhammed, *'Alamu'l-Muhaddisin*, Mısır–1963.
- Ebu'l-Velid el-Baci**, Süleyman b. Halef b. Sad, *et-Tadil ve-Tecrih li men harece el-Buhari fi'l-Camii's-Sahih*, I. bsk. I-III, (thk. Ebu Lübabe Hüseyin) Daru'l-Liva, Riyad–1406/1986.
- Ella Landau**–Tasseron, *Periyodik Reform: Müceddid Hadisi Hakkında Bir İnceleme*, (The Cyclical Reform: A Study of The Mujaddid Tradition, *Studia Islamica*, LXX/79–117, 1989), Çev. İ.Hakkı Ünal, İslami Araştırmalar, Cilt:6, Sayı:4, s.262–278, Ankara–1992.
- Elbani**, Muhammed Nasiruddin, *Silsiletu'l-Ehadisi'd-Dai'feti'l-Mevzua*, Beyrut–1384.
- Endunisi**, Muhammed Sabran, *el-Metrukun ve'l-Mechulun ve Merviyatuhum fi Sunen-i Ebi Davud es-Sicistani*, Camia'tu Ummu'l-Kura, Mekke–1976.
- Ertürk**, Mustafa, *Tecdid Hadisinin Metin Tenkidi Açısından Değerlendirilmesi*, İslami Araştırmalar Dergisi, (Hadis-Sünnet Özel Sayısı), s.125–137, c.10, Sayı:1–2–3–4, 2.bsk. Ankara–1997.
- Erul**, Bünyamin, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, T.D.V.Y., Ankara–2000.
- _____, *Tasarrufatu'r-Ruvat fi Mutuni'l-Merviyat* (Rivayet Metinlerinde Ravilerin Tasarrufları), s.173–212,
- _____, Hicri II. Asırda Rivayet Üslubu (I) *I.Rivayet açısından Ma'mer b. Raşid'in el-Cami'i*, A.Ü.İ.F.D. Cilt: XLIII (2002) Sayı:1, s.27–61, Ankara–2002.
- _____, Hicri II. Asırda Rivayet Üslubu (II) *II. Dirayet açısından Ma'mer b. Raşid'in el-Cami'i*, A.Ü.İ.F.D. Cilt: XLIII (2002) Sayı:2, s.57–90, Ankara–2002.
- _____, Hicri II. Asırda Rivayet Üslubu (III) *er-Rabi' b. Habib ve Rivayet-Dirayet Açısından el-Cami'i*, A.Ü.İ.F.D. Cilt: XLIV (2003) Sayı:2, s.27–68, Ankara–2003.
- Fazlu Rahman**, *Tarih Boyunca İslami Metodoloji Sorunu*, Ankara Okulu yayınları, Ankara–1997
- Ferâhidi**, Ebû Abdurrahman Halil b. Ahmed, *Kitabu'l-'Ayn*, (thk. Mehdi el-Mahzumi ve İbrahim es-Samirai), I-VIII, Dar ve Mektebetu'l-Hilal. el-Mektebetu's-Şamile CD I.
- Feyyumi**, Ahmed b. Muhammed b. Ali, *el-Misbahu'l-Münir fi Ğaribi's-Şerhi'l-kebir li'r-Rafîi*, I-II, Mektebetu'l-İlmiyye, Beyrut-t.y.

- Görmez**, Mehmet, *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu*, T.D.V.Y., Ankara-1997.
- _____, Abdulfettah Ebu Gudde ile Sünnet ve Hadis Üzerine Bir Söyleşi, İslami Araştırmalar, Hadis-Sünnet Özel Sayısı, s.138-144, C:X, Sayı: 1,2,3,4, II.bsk. Ankara-1997.
- Guraya**, Muhammed Yusuf, *Sünnet'in Neliği Sorununa Metodik Bir Yaklaşım Malik'in Muvatta'ı Özelinde*, (trc.M.Emin Özafşar), Ankara Okulu Y. Ankara-1999.
- Güler**, Zekeriya, *İlk Yedi Asırda Hadis İlimleri Literatürü*, Adal-Ofset, Konya-2002.
- Hacı Halife**, Mustafa b. Abdillan, *Keşfu'z-Zunun 'an Esmâ'l-Kutub ve'l-Funun*, İstanbul-1971.
- Hâkim Nisaburi**, Muhammed b. Abdillan, *el-Müstedrek ala's-Sahihayn*, (thk. Mustafa Abdulkadir 'Ata), I.bsk. I-IV, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut-1990.
- _____, *Ma'rifetu 'Ulumi'l-Hadis*, (thk. Seyyid Muzam Hseyin), II. bsk. (Haydarabad baskısından) Medine-1977.
- Hatib el-Bağdadi**, Ebu Bekr Ahmed b. Ali, *el-Kifaye fi İlmi'r-Rivaye*, (thk. Ahmed Ömer Haşim) Beyrut-1986
- _____, *Tarihu Bağdat*, I-XIV, Se'ade Mat., Mısır-1931.
- _____, *el-Cami' li Ahlaki'r-Ravi ve Adabi's-Sami'*, I-II, (thk. Mahmut Tahhan, Mektebetu Maarif, Riyad-1983.
- _____, *Şerefu Ashabi'l-Hadis*, (thk. M.Said Hatipoğlu), II.BSK., D.İ.B.Y. Ankara-1991.
- Hattabi**, Ebu Süleyman Hamd b. Muhammed, *Mea'limu's-Sunen*, (thk. Abdusselam Abdüşşafi Muhammed), I-IV, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1991.
- Hazimi**, Ebu Bekr Muhammed, *Şurutu'l-Eimmeti'l-Hamse* (thk. Kevseri) Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, .Beyrut-1984
- Heysemi**, Nuruddin Ali b. Ebi Bekr, *Mecmeu'z-Zevaid ve Menbeu'l-Fevaid*, I-X, Daru'l-Kitabi'l-Arabî, Beyrut-1982.
- Humeydi**, Ebu Bekr Abdullah b. Ez-Zubeyr, *el-Musned*, (thk. Habiburrahman el-'Azami), I-II, Haydarabad-1382.

- İraki**, Zeynuddin Abdurrahim b. El-Huseyn, *et-Takyid ve'l-İzah*, Muessesetu'l-Kutubi's-Sekafiyye, t.y.
- 'İtr**, Nureddin, *Menhecu'n-Nakd fî Ulumi'l-Hadis*, Daru'l-fikr, 26.bsk. Dımişk–2006.
- _____, *Usulü'l-Cerh ve't-Ta'dil ve İlmu'r-Rical*, III.bsk., Daru'l-Ferfur, Dımişk–2001.
- İbnu Asakir**, Ebu Kasım Ali b. Hasen b. Hibetullah (ö.571), *Tarihu Medinetu Dımişk*, I–80, (thk. Abu Said Ömer b. Amiri), Daru'l-Fikr, Beyrut–1995.
- İbn Ebi Arube**, Said el-Adevi, *Kitabu'l-Menasik*, (thk. Amir Hasan Sabri) Daru'l-Beşairi'l-İslamiyye, Beyrut- 2000/
- İbn Ebi Şeybe**, Ebu Bekr Abduyllah b. Muhammed, *el-Kitabu'l-Musannef*, (thk. Kemal Yusuf el-Hut), I-VII, Beyrut–1989.
- İbn Hacer** Askalani, *Hedyu's-sâri mukaddimetu fehu'l-bari şerhu sahihi'l-buhari*, Mektebetu daru's-selam ve Daru'l-Feyha, Dımişk–2000.
- _____, *Fethu'l-Bari Şerhu Sahihi'l-Buhari*, III.bsk. M. Daru's-Selam ve Daru'l-Feyha, Dımişk–2000.
- İbn Hallikan**, Abu Abbas Şemsuddin Ahmed b. Muhammed (ö.671), *Vefeyatu'l-'Ayan ve Enbau Ebnai'z-Zeman*, I.bsk. (thk. Muhammed Abdurrahman Maraşlı), Daru İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut–1997.
- İbn Hibban el-Büsti**, Muhammed b. Hibban b. Ahmed, *Meşahiru Ulemai'l-Emsar*, Daru'l-Kütübi'l- ilmiye, Beyrut–1956.
- İbn Hişam**, Abu Muhammed Abdulmelik, *es-Siretu'n-Nebeviyye*, IV/592, 593, 604, Daru'l-hulud, Beyrut-tr.
- İbn Kesir**, 'İmaduddin Ebu'l-Fida İsmail b. Ömer, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, I-XIV, Daru'l-Fikr el-Arabî, Kahire-t.y.
- _____, *el-Ba'isu'l-hasis fî ihtisari ulumi'l-hadis*, Daru'l-Cil, Beyrut–1987.
- _____, *en-Nihaye fî'l-Fiten ve'l-Melahim*, III. bsk. I-II, (thk. Halil Me'mun Şeyman ve Muhammed Hayruta'mih Halebî), Daru'l-Ma'rife, Beyrut–2001
- İbn Kuteybe**, Ebu Abdillan Muhammed, *Hadis Müdafaası* (Tevilu Muhtelifi'l-Hadis) çev. M.Hayri Kırbaşoğlu, İstanbul–1979.
- İbn Mace**, Ebi abdillan Muhammed b. Yezid el-Kazvini, *Sunen*, (thk. Mmuhammed Fuad Abdulbaki), Daru'l-Hadis, Kahire-t.y.

- İbn Manzur**, Muhammed b. Mükrim el-Mısri, *Lisanu'l-Arap*, I-XV, I.bsk. Daru Sadr, Beyrut-t.y.
- İbn Rahuye**, İshak b. İbrahim, *Müsned*, I-V(I-III mücellled), thk. Abdülğafur b. Abdilhak Beluşi, I.bsk. Mektebetu'l-İman, Medine-1991; el-Mektebetu's-Şamile CD
- İbn Recep** el-Hanbeli, *Şerhu 'İleli't-Tirmizi*, (thk. S.Semurai) Alemu'l-Kutub, Beyrut-1985.
- İbn Salah**, Abu Amr Osman b. Abdirrahman eş-Şehrezuri, *Ulumu'l-Hadis* (thk. Nurettin 'Itr), Daru'l-fıkr, Dımışk-1986.
- İbnu'l-Cevzi**, Abu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed b. Cafer, *Kitabu'l-Mevzua't mine'l-Ehadisi'l-Merfu'at*, (thk. Muhammed b. Şükri b. Ali Boyacılar), I-III+fihrist, I.bsk. Advau's-Selef, Riyad-1997.
- İbnu'l-Esir**, Mecduddin Ebu's-Saadat el-Mubarek b. Muhammed, *en-Nihaye fi Garibi'l-Hadis ve'l-Eser*, (thk. Ahmed ez-Zevavi- M.Muhammed et-Tenahi), I-V, Daru İhyai'l-Kutubi'l-Arabiyye, Kahire-t.y.
- İbnu Hayr**, Ebu Bekr Muhammed İşbili, *Fihrist ma revahu an şuyuhihi mine'd-devavini'l-musannefeti fi durubi'l-ilm ve enva'i'l-me'arif*, (thk. Franciscus Codera ve öğrencisi J.Ribera Tarrago), I.bsk. Le Caire-R.A.U. 1963
- İbnu'l-İmad**, Abdulhayy, *Şezeratu'z-Zeheb*, Beyrut-t.y.
- İbnu'l-Kayyim el-Cevziyye**, *Tehzibu Sunen-i Ebi Davud*, (thk. Ahmed Muhammed Şakir Muhammed Hamid), Kahire-1948.
- _____, *el-Menaru'l-Munif fi's-Sahih ve'd-Da'if*, (çev.Muzaffer Can), Cantaş yay., İstanbul-1992.
- İbnu't-Turkmani**, Alauddin b Ali, *el-Cevheru'n-Naki*, (Beyhaki'nin Sunenu'l-Kubra'sı ile birlikte), I-X, Daru'l-Marife, Beyrut-t.y.
- İdlibi**, Salasuddin b. Ahmed, *Menhecu Naki'l-Metn 'İnde 'Ulemai'l-Hadisi'n-Nebevi*, Beyrut-1983.
- Kandemir**, Yaşar, *Ebu Davud es-Sicistani* mad. D.İ.A.. İstanbul.
- Kannuci**, Siddık Hasan Han, *el-Hitta fi Zikri's-Sihahi's-Sitte*, (thk. Ali Hasen el-Halebi) Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut-1985.
- Kara**, Osman, *Ebu Davud es-Sicistani*, Din Öğret. Der. 38., Ankara-1992.

- Kasimi**, Muhammed Cemaluddin, *Kavai'du't-Tahdis min Fununi Mustalahi'l-Hadis* (thk. M. Behcet el-Baytar), Daru'n-Nefais, Beyrut-1987
- Kastallani**, Ebu'l-Abbas Şihabuddin Ahmed b. Muhammed, *İrşadu's-Sâri li Şerhi Sahihi'l-Buhari*, I-X, Daru'l-Fikr, Beyrut-1989.
- Kayapınar**, Hüseyin, *Sünen-i Ebi Davud Terceme ve Şerhi*, (Necati Yeniel ile beraber), I-VI, Şamil Yayınevi, İstanbul-1987.
- Kehhale**, Ömer Rıza, *Mu'cemu'l-Muellifin*, Beyrut-t.y.
- Kemal Yusuf** el-Hut, *Fihrisu Ehadisi ve Asari Sunen-i Ebi Davud*, Daru'l-Cinan, Beyrut-1988.
- Kettani**, Muhammed b. Cafer, *er-Risaletu'l-Mustatrafe*, Kahraman y. İstanbul-1986.
- Kırbaçoğlu**, M.Hayri, *İslam Düşüncesinde Hadis Metodolojisi*, Ankara Okulu, Ankara-2000.
- Koçkuzu**, Ali Osman, *Hadis İlimleri ve Hadis Tarihi*, Dergâh yay. İstanbul-1983.
- Koçyiğit**, Talat, *Hadis Istılahları*, A.Ü.İ.F.Y. II.bsk., Ankara-1985.
- _____, *Hadis Tarihi*, Ankara-1988.
- _____, *Hadis Usulü*, A.Ü.İ.F.Y. IV.bsk., Ankara-1993.
- Kutlu**, Sönmez, *İslam Düşüncesinde İlk Gelenekçiler*, II.bsk. Kitabiyat, Ankara-2002.
- Küçük**, Yusuf, *Ebu Davud'un Sünen'indeki Aile Eğitimi ve İlgili Hadislerin Değerlendirilmesi*, (M.Ü. Sos. Bil. Enst. Yayınlanmamış Y.Lisans Tezi), İstanbul.
- Leknevi**, Muhammed Abdulhay, *el-Ecvibetu'l-Fadile li'l-Esileti'l-'Aşarati'l-Kamile* (thk. A. Ebu Gudde), Beyrut-1984.
- _____, *Tuhfetu'l-Ehyar bi İhyai Sünneti Seyyidi'l-Ebrar*, (thk. Ebu Gudde), I.bsk., Mektebetu'l-Matbuati'l-İslamiyye, Halep-1992.
- **Mahmud Hattab**, Emin es-Subki, , *Fethu'l-Meliki'l-Ma'bud Tekmiletu'l-Menheli'l-Azbi'l-Mevrud*, I-IV, Kaahire-1963.
- Makdisi**, Muhammed b. Tahir, *Şurutu'l-Eimmeti's-Sitte*, Beyrut-1984.
- Ma'mer b. Raşid**, *el-Cami*-(Abdurrazzak'ın Musannaf'inde-X/379-XI), Beyrut-1983
- Malik b. Enes**, *el-Muvatta*, (thk. M. Fuad Abdalbaki), İstanbul-1981.

- Mizzi**, Cemaluddin Ebu Hacca Yusuf b. Zeki Abdirrahman, *Tehzibu'l-Kemal fi Esmair'r-Rical*, (thk. Beşşar Avvad Maruf), Muessesetu'r-Risale, Beyrut–1987.
- _____, *Tuhfetu'l-Eşraf bi Marifeti'l-Etraf*, (İbn Hacer Askalani'nin *en-Nuketu'z-Ziraf alel Etrafı* ile beraber), (thk. Abdussamed Şerefuddin), I.bsk. ed-Daru'l-Kayyime, Bombay–1965.
- Muhammed Hattab**, Mahmud es-Subki, , *el Menhelu'l-Azbu'l-Mevrud Şerhu Suneni'l-İmam Ebi Davud*, I-X +fihrist, Müessesetü't-Tarihi'l-Arabi, Beyrut, t.y
- Muslim**, Ebu'l-Huseyn b. Haccac, *el-Camiu's-Sahih*, (thk. M.Fuad Abdalbaki), İstanbul–1981.
- Muzahiri**, Takyuddin Nedvi, *Ebu Davud el-İmam el-Hafız el-Fakih*, II. bsk. Daru'l-Kalem, Dımeşk–1990/1410.
- Nesai**, Ebu Abdirrahman Ahmed b. Şuayb, *es-Sunen*, İstanbul–1981.
- Nebevi**, Ebu Zekeriya Yahya b. Şeref, *Sahih-i Muslim bi Şerhi'n-Nevevi*, el-Matbaatu'l-Mısıryye, Mısır-t.y.
- Nuaym** b. Hammad, *Kitabu'l-Fiten*, (thk. Semir Emin ez-Zuheyri), I-II, I.bsk. Mektebetu't-Yevhid, Kahire–1412
- Özaşar**, Mehmet Emin, *Fıkhî Hadisler ve Değerlendirilmesindeki Esaslar*, (A.Ü. Sos. Bil. Enst. Yayınlanmamış doktora tezi), Ankara–1995.
- _____, *Hadisi Yeniden Düşünmek Fıkhî Hadisler Bağlamında Bir İnceleme*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara–2000.
- _____, *Rivayet İlimlerinde Eser Karizması ve Muslim'in el-Camiu's-Sahih*, A.Ü.İ.F.D.XXXIX, Ankara.
- _____, *Polemik Türü Rivayetlerin Gerçek Mahiyeti*, İslamiyat Dergisi, s.19-48, c:I, Sayı:3, Ankara-1998.
- _____, *İdeolojik Hadisçiliğin Tarihi Arka Planı –Mihne Olayı ve Haşeviye Olgusu*, Ankara Okulu Yay., Ankara-1999
- Özdemir**, Mehmet, *Endülü's Müslümanları İlim ve Kültür Tarihi*, s.23, T.D.V.Y. Ankara–1997.
- Özpınar**, Ömer, *Hadis Edebiyatının Oluşumu*, Ankara Okulu Y. Ankara–2005.
- Polat**, Salahattin, *Mürsel Hadisler ve Delil Olma Yönünden Değeri*, T.D.V.Y., Ankara-1985
- Pusmaz**, Durak, *Ebu Davud ve Suneni*, Diyanet İ.Der. XXII/I, Ankara–1986.

- Rağib İsfahanî**, Ebû'l-Kasım Huseyn b. Muhammed, *Ğaribu'l-Kuran*, el-Mektebetu's-Şamile CD II.
- Ramehurmuzi**, Hasan b. Abdurrahman, *El-Muhaddisu'l-Fasıl Beyne'r-Ravi ve'l-Vai'*, (thk. Muhammed Accac el-Hatib), Daru'l-Fikr, Beyrut–1984.
- Râzî**, Muhammed b. Ebî Bekr, *Muhtaru's-Sihah*, (thk. Mahmut Hatır) Mektebetu Lübnan, Beyrut–1995
- Râzî**, Ebu Muhammed Abdurrahman b. Ebi Hatim, *Kitabu'l-Cerh ve't-Ta'dil*, Haydarabad-t.y.
- Robson**, James, *Sünen-i Ebi Davud Nüshalarının Rivayeti*, A.Ü.İ.F.D. V/I-IV, (trc. Talat Koçyiğit), Ankara–1958.
- Sabbağ**, Muhammed b. Lutfî, *Ebu Davud Hayatuhu ve Sunenuhu*, II. Bsk. Mektebetu'l-İslami, Beyrut–1985.
- Said b. Mansur**, el-Horasani, *Kitabu's-Sunen*, (thk. Habiburrahman el-'Azami), Daru's-Selefiyye, Bombay–1982
- Sana'ni**, Muhammed b. İsmail el-Emir, *Tevdihu'l-Efkar li Me'ani Tenkihi'l-Enzar*, I-II, (thk. M. Muhyiddin Abdulhamid), el-Mektebetu's-Selefiyye, Medine-t.y.
- _____, *Subulu's-Selam Şerhu Buluği'l-Meram min Cem'i Edilleti'l-Ahkam*, (thk. M. Abdulaziz el-Huli), I-II, Mektebetu'l-Atıf, Kahire-t.y.
- Sandıkçı**, S.Kemal, *İlk Üç Asırda İslam Coğrafyasında Hadis*, D.İ.B.Y. Ankara–1991.
- Seharenfuri**, Halil Ahmed b. Mecid, *Bezlu'l-Mechud fi Halli Ebi Davud*, I-XX, I.bsk. Daru'r-Reyyan, Kahire-1988
- Sezgin**, Fuad, *Buhari'nin Kaynakları Hakkında Araştırmalar*, Kitabiyat, Ankara–2000.
- _____, *Tarihu't-Turasi'l-Arabi*(çev. Mahmud Fehmi Hicazi), Riyad–1991.
- Sıddıki**, M. Zubeyr, *Hadis Edebiyatı Tarihi*, (Y.Ziya Kavakçı), İstanbul–1966.
- Suleyman**, Abdulgafur, *Feharisu Sunen-i Ebi Davud*, Daru'l-Cill, Beyrut–1992.
- Suyuti**, Celaledin, *Tedribu'r-Ravi fi Şerhi Takribi'n-Nevevi*, (thk. A.Ömer Haşim), I-II, Daru'l-Kitabi'l-Arabi, Beyrut–1985.
- Şaviş**, Zuheyr, *Dai'fu Sunen-i Ebi Davud*, Mektebetu'l-İslami, Beyrut–1412.
- Şehristani**, Abu'l-Feth Muhammed b. Abdilkerim, *el-Milel ve'n-Nihal*, I-II. (thk. Muhammed Seyyid), Daru'l-marife, Beyrut-t.y

- Şevkani**, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *Neylü'l-Evtar Şerhu Münteka'l-Ehbar min Ehadisi Seyyidi'l-Ebrar*, I-IX, Daru'l-Fikr, Beyrut–1989.
- Tehanevî**, Muhammed Ali b. Ali, *Keşşafu İstilahati'l- Fünun*, Hüküm md., (thk. Muhammed Vecih, Abdulhak ve Ğulam Kadir) I-II, bsk. Kelkita–1962, Ofset bsk. Kahraman yay., İstanbul–1984
- Tahavi**, Ebu Cafer Ahmed b. Muhammed, *Şerhu Muşkili'l-Asar*, (thk. Şuayb el-Arnayud), I-XV, Muessesetu'r-Risale, Beyrut–1987.
- Temizkan**, Dursun, *Sünen-i Ebi Davud ve Mevzu İthamına Maruz Kalan Hadislerinin Tahlili*, C.Ü. Sos. Bil. Ens. (yayınlanmamış Y. Lisans tezi, 126 sahife), Sivas–2004.
- Tirmizi**, Ebu 'İsa Muhammed b. 'İsa, *es-Sunen*, I-V, İstanbul–1981.
- Togan**, Zeki Velidi, *Tarihte Usul*, Enderun Kit. İstanbul–1985.
- Toksarı**, Ali, Hadis İlmi Açısından Sahabi Kavli ve Değeri, E.Ü.İ.F.D., Sayı:2, Kayseri-1985.
- Uğur**, Mücteba, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, T.D.V.Y. Ankara–1992
- _____, *Hadis İlimleri Edebiyatı*, T.D.V.Y. Ankara–1996.
- 'Umeri**, Ekrem Ziya, *Hadis Tarihi* (çev. İsmail Kaya), Esrar yay. Konya–1990.
- Ünal**, İ.Hakkı, *İmam Ebu Hanife'nin Hadis Anlayışı ve Hanefi Mezhebinin Metodu*, D.İ.B.Y. Ankara–1994.
- _____, *Hiz. Peygamber'in Dilinde Konuşturulan Tarih: Yere batırılan Ordu Rivayeti*, İslamiyat, c:1, Sayı:2, s.39–51, Ankara–1998.
- Ünal**, Yavuz, *Hadis Geleneğinde Metin Bilinci*, Etüt Yay. I. bsk. Samsun–2008.
- Üzüm**, İlyas, Hüküm md. D.İ.A. İstanbul.
- Wensinck**, A.J. *Concordance Et Indices De ta Tradition Musulmane (el-Mucemu'l-Mufehres li Elfazi'l-Hadisi'n-Nebevi)*, I-VIII, İstanbul–1986.
- Yahya b. Main**, Ebu Zekeriya, *Kitabu'l-İlel ve Ma'rifeti'r-Rical*, (Ahmed b. Hanbel'in tasnifiyle, thk. Abu Abdulhadi Muhammed Meckan el-Cezairi) I. bsk. Dar İbn Hazm, Beyrut–2004.
- Yardım**, Ali, *Hadis I-II*, D.E.Ü.Y. İzmir–1984.
- Yeniçel**, Necati, *Sünen-i Ebi Davud Terceme ve Şerhi*, (Hüeyin Kayapınar ile beraber), I-VI, Şamil Yayınevi, İstanbul–1987.

- Yücel**, Ahmet, *Hadis İstılahlarının Doğuşu ve Gelişimi Hicri İlk Üç Asır*, M.Ü.İ.F.V.Y. İstanbul-1996.
- Zemahşeri**, Carullah Mahmud b. 'Amr, *Esasu'l-Belağa*, el-Mektebu's-Şamile, CD.
- Zehebi**, Ebu Abdillâh Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed, *Tezkiretu'l-Huffâz*, I-IV, Daru İhyai't-Turâsi'l-Arabî, t.y.
- _____, *Siyeru 'Alami'n-Nubela*(thk. Şuayb el-Arnâvud yönetiminde),I-XXV, Muessesetu'r-Risale, Beyrut-1990.
- _____, *Teracimu Eimmeti'l-Kibar Ashabi's-Süneni ve'l-Asar*, (thk. Fehi S'ad), Alemu'l-kütüb, Beyrut-1993.
- _____, *Tarihu'l-İslam ve Vefeyatu'l-Meşahir ve'l-Alam*, (thk. Abdusselam Tedmüri) II. bsk. Daru'l-Kutbi'l-Arabî, Beyrut-1994.
- Zirikli**, Hayreddin, *el- 'Alam*, Beyrut-1969.

EKLER

- Ek-I: Ebû Dâvud'un Yaşadığı Bölgelerin Haritası
- Ek-II: Ebû Dâvud'un Hayat Hikâyesindeki Olaylar Kronolojisi
- Ek-III: Sünen'in Elyazmalarının Bulunduğu Kütüphanele
- Ek-IV: Ebû Dâvud'un Sünen'deki Hocaları
- Ek-V: Ebû Dâvud'un Sünen'i Dışındaki Hocaları
- Ek-VI: Mamer b. Raşid Rivayetlerinin Mukayasesi
- Ek-VII: Malik b. Enes Rivayetlerinin Mukayasesi
- Ek-VIII: Abdurrezzak b. Hemmam Rivayetlerinin Mukayasesi
- Ek-IX: Said b. Mansur Rivayetlerinin Mukayasesi
- Ek-X: İbn Ebi Şeybe Rivayetlerinin Mukayasesi
- Ek-XI: Ahmed b. Hanbel Rivayetlerinin Mukayasesi
- Ek-XII: Süneni Ebi Davud'un Diğer Üç Sünenle Mukayasesi

KULLANILAN BAZI İFADELERİN AÇIKLAMASI

Eklerdeki Ek-VIII ile Ek-IX arası tablolarda Sünen'in kaynaklarında tesbit edilen rivayetlerin sened, mana ve lafız bakımından mukayasesi yapılmıştır. Yapılan mukayesede kullanılan ifadelerden şunlar kastedilmektedir;

- Aynı:** Rivayetin sened, mana veya lafız itibarı ile aynı olması demektir.
- Aynı – Takti':** sened, mana veya lafız itibarı ile aynı, ancak rivayet metni bölünerek konuyla ilgili kısmın nakledilmesi
- Aynı-ziyade:** sened, mana veya lafız itibarı ile aynı, metinde bir fazlalığın olması
- Aynı-eksik:** sened, mana veya lafız itibarı ile aynı, ancak bazı lafızların eksik olması
- Takdim-Tahir:** sened, mana veya lafız itibarı ile önce-sonra rivayet edilmesi
- İhtisaren:** Rivayetin özetlenerek, nahvehu, mislehu şeklinde kısaltılarak verilmesi
- Kısmi farklı:** sened, mana veya lafız itibarı ile kısmen farklı olması
- Farklı:** sened, mana veya lafız itibarı ile farklı olması
- Bulunamadı:** Sünen'deki rivayetlerin kaynağında bulunamaması

Ek–I.Ebû Dâvud'un Yaşadığı Bölgelerin Haritası

Ek-II. Ebû Dâvud'un Hayat Hikâyesindeki Olaylar Kronolojisi

H.202 : Ebû Dâvud Sicistan'da dünyaya geldi.

H.212 : Mutezile, Halife Me'mun tarafından resmi bir mezhep haline getirildi.

H.215 : Halife Me'mun tarafından Ankara ve çevresine kadar fetihler gerçekleştirildi. Bağdat'ta da "Beytu'l-Hikme" adlı ilim akademisi kuruldu.

H.218 : Halife Me'mun vefat etti ve Hilafet makamına Mutasım geçti.

H.220 : Ebû Dâvud Rey'de İbrahim b. Musa Razi (ö.Rey-220)'den hadis yazdı. Belh (Bağlan)'da Kuteybe b. Said (ö.Belh-241)'den hadis yazdı. Bağdat'a geldi, Affan'ın cenaze namazını kıldı ve Ebu Ömer Darir Hafs b. Ömer Basri(ö.Basra-220)'in hadis meclisine katıldı. Recep ayında Basra'ya gitti ve bir gün öncesinde de müezzin Osman b. Heysem vefat etmişti. Mekke'ye gitti ve hac ibadetini eda etti. Mekke'de hocaları Abdullah b. Mesleme b. Ka'neb Ka'nebi (Basra-221)'den Malik'in *Muvatta*'ını dinledi ve Süleyman b. Harb Vaşihîy (ö.Basra -224) ile de görüştü.

H.221 : Kufe'ye gitti ve orada Ömer b. Hafs b. Ğiyas'la görüştü, fakat ondan hadis yazmadı.

H.222 : Samarra şehri kuruldu ve Abbasilerin merkezi haline getirildi ve Türklerden oluşan bir hassa ordusu kuruldu. Şam'a gitti ve orada Ebu Nadr İshak b. İbrahim b. Yezid Dımışki (ö.Şam-227) ile görüştü.

H.225 : Bağdat'ta Halife Mansur'un yaptırdığı el-Mudevveru'l-Kadime'de Ebu Yakub İshak b. İsmail Talikani (ö.230-Bağdat) ile görüştü ve hadis dinledi.¹

H.227 : Halife Mutasım vefat etti ve hilafet makamına Vasık Billâh geçti.(227-232)

H.230 : Oğlu Ebu Bekr Abdullah b. Süleyman b. Eşas dünyaya geldi.

H.232 : Vasık Billâh vefat etti, Mutevekkil Alallah halifet makamına geçti ve Mutezilenin iktidarı sona erdi.

H.235 : Kufede Heysem b. Halid Cuheni'den hadis yazdı.²

¹ Ceyyani, *Tesmiyetu şuyuh*, II/71 (63.) ; *Tehzibu't-tehzib*, I/245

² *Tehzibu't-tehzib*, IX/105

H.236 : Halife Mutevekkil, "Halku'l-Kur'an" iddiasını, Hz.Ali düşmanlığı ile bilinen meşhur kimselerin toplantı yapmalarını ve Şiilerin de Hz.Hüseyin kabrini ziyaret etmelerini yasakladı.

H.241 : Hocası Ahmed b. Hanbel Bağdat'ta vefat etti.

H.247 : Halife Mutevekkil öldürüldü ve yerine oğlu Mustansır hilafete getirildi.

H.248 : Halife Mustansır zehirlenerek öldürüldü ve yerine Musta'in hilafete getirildi. Bütün devlet işleri Türk emiru'l-ümera'sı tarafından idare edilmeye başlandı ve halife fiiliyatta etkisizleştirilerek sembolik hale getirildi.

H.251 : Musta'in Billâh vefat etti, yerine Mu'tez Billâh hilafet makamına geçti.

H.254 : Mısır'da Tolunoğulları, İran Toharistan'da da Safariler devlet kurdu.

H.255 : Mu'tez Billâh vefat etti, yerine Muhtedi Billâh hilafet makamına geçti. Hocası Sünen sahibi Abdullah b. Abdirrahman Darimi vefat etti.

H.256 : Muhtedi Billâh vefat etti, yerine Mu'temid Alallah hilafet makamına geçti. Güney Irak'da Zencilerin ayaklanması başladı. Sahih sahibi Muhammed b. İsmail Buhari vefat etti.

H.257 : Şiiliğin bir kolu olan İsmaililik yayılmaya başladı.

H.261 : Buhara'da Samanoğulları devleti kuruldu. Sahih sahibi Müslim b. Haccac vefat etti.

H.266 : *"el-Mesailu'l-leti halefe aleyha el-İmam Ahmed b. Hanbel"* adlı eserini yazıldı veya istinsah edildi.

H.271 : Bağdat'ta kendi evinde Halife Mutemid'in kardeşi Emir Ebu Ahmed Muvaffak tarafından ziyaret edildi ve Basra'ya yerleşmesi için davet edildi. Basra'ya gitti ve vefat edinceye kadar orada Sünen'ini okuttu.

H.273 : Sünen sahibi İbn Mace vefat etti.

H.275 : Ebû Ali Muhammed b. Ahmed b. Amr Lu'luî (ö.333), Muharrem ayında son kez hocası Ebu Davud'dan Süneni dinledi. Basra'da 16 Şevval Cuma günü vefat etti.

Ek-III. Sünen'in El Yazmalarının Bulunduğu Kütüphaneler

Yurt Dışındaki Yazmaları (Kütüphanelere Göre Alfabetik Olarak)

- 1-Bağdat Evkaf Kütüphanesi: No: I/250–251 (2647), 620 varak, t.y.
- 2-Bağdat Saddam Kütüphanesi: No:165 (31635), 618 varak, h.1064; No:165 (14497), 427 varak, baş tarafı noksan, t.y.
- 3-Berlin Devlet Kütüphanesi: No: 1246, 1cilt, 181 varak, h.786; No:1247, bir bölümü (20.-21.cüz), 20 varak, h.477; No: 2/91- 1248, 3.cilt, 71 varak, h.1100; No: 1210, 4.cilt, h.IV. yüzyıl; No:510, bir cilt, 181 varak, h.574 ; (Zelhaym) No: 17B/1/22 (2066 Ms. Or. Quart), 236 varak, XIII. yüzyıl.
- 4-Britanya Kütüphanesi: No:144 (49), 10cüz, h.VII. yüzyıl; No: 144 (50), h.511.
- 5- Budliya Kütüphanesi (Oxford-Biritanya) : No:1/207, t.y.
- 6-Cariyet (Yehuda) Ktp. (Brinston Üniv. ABD): No: 45/4999 (596), 222 varak, h.589; No: 45 / 189(596), 300 varak, h.605; No: 45 / 3965(596), 225 varak, h.871.
- 7-Cezair Müzesi Kütüphanesi: No:18/123–124 (381 R.-305(494)), 269varak, h.1090.
- 8-Embruzyana Kütüphanesi (Milano-İtalya): No:2/206 (VII/C169-425), varak 87-91 arası, Mecmu içinde, t.y.
- 9-Ezheriyye Ktp.: No: 1/511 (518)-4527, bir cilt, 501varak, h.1131; No: 1/511 (309)-2372, 357 varak, h.1144; No: 1/511 (642)-6566, iki cilt, 1.cilt 431 varak, sonu eksik, 2.cilt 325 varak ve başı noksan, h.1144 ; No: 1/511 (240)-1717, iki cilt, 1.cilt474 varak, 2.cilt 510 varak, h.1160 ; No: 1/511 (268)-1893, iki cilt, 1.cilt 339 varak, 2.cilt 395 varak, h.1173 ; No: 1/511 (925)-9027, 210 varak (nemlenmiş, tamirat görmüş ve metinlerde boşluk oluşmuş bir nüsha),t.y.;No: 1/512 (1406)-15548, bir cüz 136 varak, t.y.;No:1/512 (3170)-el-'Arusi 42202, 342 varak, t.y.
- 10-Fas Karaviyyin Ktp.: No: 67(996), 1.cüz, h.567; No: 67(1001), 2.cüz, h.586; No: 1/196 (183), 352 varak, h.1098; No: 1/197 (184), 211 varak, baş tarafı noksan, t.y.
- 11-Halep Ahmediye Kütüphanesi: No: 106 (181/1)-Hadis, 221varak, h.830¹ ; No: 107 (171/2)-Hadis, 2. cilt, 199varak, t.y.
- 12-Halep Evkaf Kütüphanesi: No:56 /380, h.1145.
- 13- Hasan Hüsnî (Tunus) Kütüphanesi: No: 327, 385 varak, h.XII. asır.

¹ Sünen'in bu el yazması, Muhammed Abdulaziz Halidî tahkikli neşrinde kullanılmıştır. Bkz. *Sünenü Ebî Dâvud*, (thk. M. Abdulaziz Halidi), s.15, I.bsk. Daru'l-Kutubi'-İlmiyye, Beyrut-2001.

- 14-Hudabeş Kütüphanesi (Bankibur-Hindistan) : No: 5/1/111 (208), 1.+2. ciltler, 366 varak, h.X.yüzyıl; No: 5/1/113 (209), 3. cilt, 191 varak, t.y.
- 15-İbn Yusuf Kütüphanesi: No:288, 1cüz, t.y.
- 16-İskenderiye Belediye Ktp.: No:3580, bir cilt, h.673¹ ;No:3581, bir cilt, h.1096.²
- 17-Kahire (Daru'l-Kütüb) Ktp.: No: 1/123 (647), 2. ve 3. cüz, t.y. ; No: 1/123 (731), 1. cüz, t.y. ; No: 1/123 (732), t.y. ; No: 1/123 (766), 2. cilt, t.y. ; No: 1/123 (248), t.y. ; No: 1/123 (249), ortası boşluk yıpranmış, t.y. ; No: 1/123 (250), sonu noksan, t.y. ; No: 1/123 (529), Hamişinde Sindi haşiyesi var, t.y. ; No: 1/123 (646), 12 cüz, t.y.
- 18-Karyunus Üniversitesi Ktp. (Bingazi-Libya) : No:1/80 (1191), 538 varak, h.1274.
- 19-Katar (Vezaretu't-Terbiye) Kütüphanesi: No: 1 (1047), t.y.
- 20-Kelkita el-Cem'iyye el-Asyeviyye Kütüphanesi: No:1 /83 (II14-188), 1.cüz 78 varak, 2. cüz 80 varak, 3. cüz 101 varak, 4. cüz 96 varak, 5. cüz 116 varak, 6. cüz 57 varak, 7. cüz 68 varak, 8. cüz 64 varak, 9. cüz 62 varak, XII. yüzyıl.
- 21-Levs (Lus) Hind Ktp.: No:294 (V/2820), varak 176-177, Mecmu içinde, t.y.
- 22-Medine Mahmudiye Ktp.: No:130 (Hadis-39), h.389; No:130(Hadis-40), 218 varak, h.1240 öncesi; No:56 (145), 93 varak, t.y.; No:56 (146), bir bölümü, 210 varak, t.y. ; No:56 (149), 165 varak, t.y. ; No:56 (157), 109 varak, t.y. ; No:80 (688), 1+2.cilt, 253 varak, t.y.; No:80 (689), 1+2.cilt, 253 varak, t.y.; No:80 (699), 1+2. cilt, 259 varak, t.y.; No:86 (816), 1+2.cilt, 253 varak, t.y.; No:142 (252-Hadis), t.y.
- 23-Medine Merkez Camiâtü'l-İslamiyye Kütüphanesi: No:-, 32cüz, 335varak, h.603
- 24-Meşhed Kulliyetu'l-İlahiyyat Kütüphanesi: No: 2/634-635 (2/21968), t.y.
- 25-Miyunih Devlet Ktp.(Almanya): No: 121, (21-26 kısımlar), 139 varak, h.520.
- 26-Muhammed b. Suud Üniversitesi Kütüphanesi: No: 3/2/489 (13f), 351 varak, yaklaşık VI. Yüzyıl.
- 27-Muncana (Mencana) Külliyyat Seyliok Kütüphanesi (Birmingham-Biritanya): No: 4/26 (537)-118, 129 varak, h.1070.
- 28-Paris Milli Kütüphanesi: No: 707, 262 varak, 1.cilt, h.VI. yüzyıl; No: 708, 2. cilt, 172 varak, h.604.
- 29-Pencap Üniversitesi Kütüphanesi: No:1/35 Arab/1473, 226 varak, h.1121.
- 30-Peşaver Daru'l-Ulumi'l-İslamiyye Kütüphanesi: No:1/35 (161), t.y.

¹ Bu el yazma, Muhammed Avvame'nin tahkikinde kullandığı 5. yazma nüshadır. Bkz. Süneni *Ebi Davu*, (thk. M.Avvame) I/61, Muessesetu Reyyan, II.bsk. Beyrut-2004.

² M. Avvame'nin tahkikinde kullandığı 6. yazma nüshadır. Bkz. Sünen, (thk.M.Avvame) I/67.

- 31-Rabat Halk Ktp. No: 1334, 288 varak, 258 varak, t.y.; (Haseniye) No: 37 (86), 2. cilt, t.y.; No: 1/2/63 (D1334), 2cüz, 288 ve 258 varak, t.y.; (Celavi) No: 17 (553), t.y.
- 32-Rambur Rıza Kütüphanesi: No: 1/432 (M4092-831), 1+2cilt, 364 varak, noksan bir nüsha, h.XII. yüzyıl; No: 1/432 (6.M 832), bir cilt, 777 varak ve noksandır, h.1289; No: 1/432 (7.M 833), 416 varak, h.1289; No: 1/434 (8.M 834), 3. cilt, 384 varak ve noksandır, h.1289; No: 1/87 (fasl-266), t.y.
- 33-Riyad Halk Kütüphanesi: No: 194/86, 340 varak, h.604'den öncedir.
- 34-Salarcenk (سالارجنك) Kütüphanesi: No: 3/70 (49-Hadis), 307 varak, h.1074; No: 3/70 (50-Hadis), bir cüz, 51 varak, sonu noksan yaklaşık h.XI. yüzyıl.
- 35-San'a Cami'u'l-Kebir (Ğarbiyye) Kütüphanesi: No: 81, 112 varak, h.710 ; (Evkaf) No: 74-Hadis, 4.cilt, 131 varak, h.748 ; (Evkaf) No:1/366 (394), 1.cilt, 266 varak, h.1279 ; (Evkaf) No: 1/367(395), 2.cilt, 211 varak, h.1280 ; (Evkaf) No: 1/367(395), 244 varak, h.1300 ; (Ğarbiyye) No: 81 (82), t.y.
- 36-San'a Daru'l-Kutubi'l-Yemeniyye Kütüphanesi: No: 38, 4. cilt, 260 varak, h.748 ; No: 10, 658 varak, h.1289.
- 37-Sei'diyye Kütüphanesi (Haydarabad-Hindistan) : No: 1/210 Hadis (415) 144, bir cilt, 282 varak, h.VII.yüzyıl ; No: 1/212 Hadis (416) 212, 2. cilt, 181 varak, h.812.
- 38-Sübhanallah Kütüphanesi (Uleykere-Hindistan): No: 29762/34, 162varak, h.1102.
- 39-Şam Zahiriy Ktp.: No: 161(Hadis-215), bir cüz, 236 varak, t.y. ; No: 162 (Hadis-217), 2. cüz, 118 varak, t.y. ; No: 162 (Hadis-219), bir cilt ve tam bir nüsha, 303 varak, t.y. ; No: 162 (Hadis-224), 4. cilt ve sonu nakıs bir nüshadır, 219 varak, t.y.
- 40-Alfred Chester Breatty Kütüphanesi (Dablin-İrlanda): No:1/49(3123), Bir kısmı, 156 varak, h.IV asır.
- 41-Tilmisan Kütüphanesi (Cezayir) : No:53, t.y.
- 42-Timur Kütüphanesi (Kahire-Mısır): No: 2/159.Hadis, 186 ve 367 varak, t.y.
- 43-Tunk Kütüphanesi (Hindistan): No:1/138 (341/T – 282), 275 varak, h.XIII.yüzyıl.

Türkiye'deki Yazmaları

- 1-Amasya Beyazıt İl Halk Kütüphanesi: No: 05 Ba 118, 403 varak, t.y.¹
- 2-Aşır Efendi Kütüphanesi (İst.) : No:11 (145), bir cilt, t.y.

¹ Nüsha sahifeleri 29 satır, ipek kâğıt türü üzerinde, nesih yazısı ile yazılmıştır. Dış boyutu 235 x 135, iç boyutu 163 x 173 mm. Nüshanın şemseli, müzehhep köşebentli, zencirekli, müklepli, kahverengi deri kaplı mukavva bir cildi var. Mihrabiye altın yaldız ve çiçek motifli, cetvelleri altın yaldızlıdır.

- 3-Atıf Efendi (İst.) Kütüphanesi: No:445, 241 varak, h.567.
- 4.Ayasofya (İst. Süleymaniye Ktp.) : No: 68/2, 281–525 arası varak, h.1046; No:36 (545), 316varak, t.y. ; No: 36 (546), 329varak, h.1124.
- 5-Balıkesir İl Halk Kütüphanesi: No: 10 Hk. 728, sonu eksiktir, t.y.
- 6-Burdur İl Halk Kütüphanesi (Konya Bölge Yazma Eserler'de) : No:15 Hk. 1886, 377 varak, 29 st., t.y. ¹ 7-Carullah (İst. Süleymaniye Ktp.) : No: 2025, 84 varak, h.VI. asır.²
- 8-Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi: No:19 Hk.188819, 431 varak, h.1156.³
- 9-Damat İbrahim Paşa (İst. Süleymaniye Ktp.) : No: 22, 304 varak, t.y.
- 10-Fatih (İst. Süleymaniye Ktp.) : No: 763, bir cilt, 378 varak, h.XII. asır.
- 11-Feyzullah Efendi (İst. Millet) Ktp.: No:330, 1.cüz, 232 varak, IX.asır ; No:331, 2.cüz, 176 varak, h.806 ; No:332, 1.cüz, 211 varak, h.640 civarı ; No:333, 2.cüz, 180 varak, h.654 ; No:334, 3.cüz, 181 varak, h.654 ; No:335, 3.cüz, 187 varak, h.650.
- 12.Hacı Selim Ağa (İst. Süleymaniye Ktp.) : No:165, 399 varak, h.1126.
- 13-Halid Efendi (İst.) Kütüphanesi: No: 9 (91), 359 varak, h.1136.
- 14-Hamidiye (İst. Süleymaniye Ktp.) : No: 255, 351 varak, h.1165; No: 256, bir cilt, 357 varak, h.XI. Asır.
- 15-Haraççioğlu Bursa İnebey Yazma Eser Ktb.: No: 16Ha. 193 (a), 1+2b–259 varak, h.812⁴ ; No: 16Ha. 198, 1+2b–359 varak, h.815¹ ; No: 16Ha. 204, 1+2b–44 varak, h.1164² ; No: 16Ha. 223, 274 varak, h.1177³ ; No: 16Ha. 322, 71+1 varak, t.y.⁴

¹ Nüsha, nesih yazılı, salkım filigranlı kağıt. Sözbaşları kırmızı, cetveller altın yıldız, siyah, serlevha müzehheb çiçek mihrabiyelidir. Gömme şemseli, köşebentler yıldızlı, miklebli, kahverengi meşin bir cilt içerisinde.

² Yerinde yaptığımız incelemede, Fuad Sezgin'in verdiği bu numarada, Muhammed b. Uzeyr es-Sicistani'nin Ğaribu'l-Kur'an isimli el yazma eserinin bulunduğunu tespit ettik. Muhtemelen es-Sicistani nispetinden dolayı bu eser Ebu Dâvud es-Sicistani'ye nispet edilmiştir.

³ Nüsha sahifeleri 29 satır, üzüm taç filigranlı kâğıt türü üzerinde, talik yazısı ile yazılmıştır. Dış boyutu 320 x 200, iç boyutu 225 x 108 mm. Açık kahverengi meşin, gömme çiçekli şemse ve miklepli bir cilde sahiptir.

⁴ Muhammed b. Yağıbastı, h.812'de istinsah etmiştir. Nüsha sahifeleri 27 satır, abadi kâğıt türü üzerinde, nesih yazısı ile yazılmıştır. Dış boyutu 280 x 185, iç boyutu 190 x 124 mm. Besmele ve kitap başları tezhipli, başlar kırmızı ile küçük salbek şemseli, zencirekli, cetvelli, köşebendli, iç ve dış kahverengi meşin ciltlidir. Bazı yerlerinde hafifçe kurt yeniği var, fakat düzgün bir nüshadır. 2a'da Haraççioğlu'nun 1163 tarihli vakıf mührü vardır. Nüshanın sonundaki sem'a kaydında h.837'de Şeyh Abdurrahman'a Muhammed b. Muhammed el-Hansaz okumuş, h.879'da Abu'l-Fazl Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Yusuf'dan nüshanın tamamını dinlemiş, h.908'de de Huseyn b. Süleyman Ustuvani'nin Nasiruddin Abu Abdillah Muhammed b. Ebi Bekr'e okuduğu kayıtları bulunmaktadır.

16-Hekimoğlu (İst. Süleymaniye Ktp.) : No:188, 421 varak, h.1155; No:190, 349 varak, h.XII. asır.

17-Isparta İl Halk Kütüphanesi (Konya Bölge Yazma Eserler'de) : No:32 Hk. 1718.1, 310 varak, t.y.⁵ ; No:32 Hk. 1718–11, h.1139.

18-İsmail Saib (Ankara A.D.T.C.F.) Kütüphanesi: No:1207, 285 varak, h.520, ; No:2115, 154 varak, tam nüsha, h.1213.⁶

19-İstanbul Halk Kütüphanesi: No: 45 (903/75), t.y.

20-İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi: No:5098, 313 varak, h.1250.

21-İzmir (İst.SüleymaniyeKtp.): No:101, 191 varak, t.y.

22-İzmirli İsmail Hakkı (İst.SüleymaniyeKtp.): No:18(46), 1-4ciltler, h.1310.

23-Kastamonu İl Halk Kütüphanesi: No: 37 Hk. 3439, 335 varak, h.712.¹

¹ Müstensih, Muhammed b. Yağıbastı, Kudüs'te h.815'de istinsah etmiştir. Nüsha sahifeleri 27 satır, abadi kalın aharlı kâğıt türü üzerinde, nesih yazısı ile yazılmıştır. Dış boyutu 280 x 185, iç boyutu 190 x 124 mm. Besmele ve kitap başları tezhipli, başlar kırmızı ile küçük salbek şemseli, zencirekli, cetveli, köşebentli, iç ve dış kahverengi meşin ciltlidir. Bazı yerlerinde hafifçe kurt yeniği var, fakat düzgün bir nüshadır. 2a'da Haraççioğlu'nun 1163 tarihli vakıf mührü vardır. Nüshanın sonundaki sem'a kaydında h.837'de Şeyh Abdurrahman'a Muhammed b. Muhammed el-Hansaz okumuş, h.879'da Abu'l-Fazl Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Yusuf'dan nüshanın tamamını dinlemiş, h.908'de de Huseyn b. Süleyman Ustuvani'nin Nasiruddin Abu Abdillah Muhammed b. Ebi Bekr'e okuduğu kayıtları bulunmaktadır.

² Mustafa tarafından, h.1164'de istinsah edilen nüshanın sahifeleri 32 satır, abadi kâğıt türü üzerinde, nesih yazısı ile yazılmıştır. Dış boyutu 282 x 175, iç boyutu 174 x 86 mm. 1a, 2b başlık, cetvelleri adi tezhipli, cetveller sözbaşları kırmızı ile bitkisel motifli, orta şemseli zencirekli, kahverengi meşin ciltlidir. Yazı değişikliği ile beraber düzgün bir nüsha olup, başında bir yaprak boş, vr. 3a'da h.1163 tarihli Haraççioğlu vakfının mührü vardır.

³ Cizyedarzade Hacı Huseyn B. Hacı Süleyman tarafından, h.1177'de istinsah edilen nüshanın sahifeleri 33 satır, ince aharlı filigranlı kâğıt türü üzerinde, harekeli nesih yazısı ile yazılmıştır. Dış boyutu 308 x 198, iç boyutu 237 x 128 mm. Vr. 1b'de başlık cetveller tezhipli ve lacivert ile boyalı, söz başları kırmızı ile yazılıdır. Yaldızlı salbek şemse ve zencirekli mıkplepli, kahverengi meşin ciltlidir. Nüsha tamdır. 2-3 varak mıkplepten zarar görmüş fakat düzgün bir nüshadır. Bazı varaklarında h.1163 tarihli Haraççioğlu vakfının mührü vardır.

⁴ Nüshanın sahifeleri 21 satır, abadi kalın aharlı kâğıt türü üzerinde, nesih yazısı ile yazılmıştır. Dış boyutu 238 x 170, iç boyutu 188 x 120 mm. Sözbaşı kırmızı ile işlemeli, salbek şemseli, köşebentli, kenarlar sulu, çift cetveli, mıkplepli kahverengi, iç ve dış meşin ciltlidir. Ciltin sırtı yırtık ve Sertap deliktir. K. Zekât'tan K. Cihad'ın sonuna kadar olan kısımlar mevcut olup baş tarafı eksiktir. Sonunda ve +1 yaprakta h.907 ve h.922 tarihli sema', kıraat ve icazet bilgileri vardır. Bundan hareketle, nüsha h.907'den önce istinsah edilmiştir, denilebilir. 1a'da Ağa Efe'nin h.1205 tarihli temellük kaydı, 2a'da da h.1163 tarihli Haraççioğlu vakfının mührü vardır.

⁵ Nüsha, sahifeleri 23 satırlı, nesih yazılı ve kâğıt türü, dire içi hayvan filigranlıdır. İlk iki sayfasında cetveller yaldızlı, diğer cetveller ve söz başları kırmızıdır. Dış boyutu 205x 150, iç boyutu 160 x 95 mm. Zencirekli, vişne rengi meşinle salbek şemseli, mıkplepli, kahverengi meşin bir cilt içerisindedir. Dört köşe kahverengi meşin, ebru kâğıt kaplı, kapağı düşük bir muhafaza içerisindedir.

⁶ Kaynaklarda belirtilmeyen bu nüsha, kütüphanedeki fişlerin taranmasıyla tespit edilmiştir.

- 24- Kayseri Raşid Efendi Kütüphanesi: No: 133, 354varak, t.y.
- 25-Konya Karatay Yusufâğa Kütüphanesi: No:42 Yu 5243, 518 varak, t.y.²
- 26-Köprülü Fazıl Ahmet Paşa (İst.SüleymaniyeKtp.): No:294, 327varak, h.800.
- 27-Laleli (Süleymaniye Ktp.) : No:457, 381varak, h.XII.asır ; No: 458, 168 varak, h.VIII.asır ; No:459, 6cüz, 266 varak, h.VIII.asır ; No:460, 1 cüz, 273 varak, h.746.
- 28-Mihrişah Sultan (İst.Süleymaniye Ktp.):No:87/1, 157varak, h.1178.
- 29-Millet Kütüphanesi (İst.) : No:307, 1+1 cilt, t.y.
- 30.Murat Buhari(İst. Süleymaniye Ktp.) : No:82, 579–666 varak, h.1114.
- 31-Murat Molla (İst. Süleymaniye Ktp.) : No:396, 423 varak, h.1133; No:397, 367 varak, h.X. asır.
- 32.Nuruosmaniye (İst.) Ktp.: No: 822, 380 vr., h.1065; No: 824, 251 vr., h.XII. asır.
- 33-Pertev Paşa (Süleymaniye Ktp.) : No:66, 1-4 ciltler 141-128-124-123 varak, t.y.
- 34-Reisulkuttab (İst. Süleymaniye Ktp.) : No:145/1, 363 varak, h.492.
- 35-Süleymaniye (İst. Evkaf Süleymaniye Ktp.) : No:1/131 (T/315), 2cüz, 175varak, h.VIII. asır ; No:1/130 (T/379), 1+2cüz, 176varak, h.1277 ; No:1/132 (T/444), 5.cüz, 259 varak, t.y. ; No:24 (312), 1. cilt, t.y. ; No: 24 (313), 2. cilt, t.y. ; No: 24 (315), t.y. ; No: 6 (66), t.y. ; No: 6 (67), t.y. ; No: 6 (68), t.y. ; No: 6 (69), t.y.
- 36.Şehit Ali Paşa (İst.Süleymaniye Ktp.) : No:420, 1. cilt 251 varak, h.VII. asır; No:421, 2. cilt 206 varak, h.VII. asır.
- 37-Topkapı (İst.) Sarayı Müzesi Ahmed III. Kütüphanesi: No: 1/100 (252 R 2524), 271 varak, h.716; No: 2/100 (258 A/ 2523), 377 varak, h.VIII. asır; No: 3/101 (260 A–2525), 296 varak, h.819; No: 3/101 (251 R/2526), 228 varak, h.825; No: 3/101 (259 A- 2527), 191 varak, h.881; No: 2/103 (4/203 M 2532), 273–286 varak, h.1239.
- 38-Valide Sultan Camii (İst. Süleymaniye Ktp.): No: 15 (179), bir cilt, t.y.
- 39-Veliyüddin Carullah Kütüphanesi (İst.) : No: 18 (286), 1. cilt, t.y. ; No: 18 (287), 2.cilt, t.y. ; No: 18 (288), 1. cilt, t.y. ; No: 18 (289), 2. cilt, t.y.
- 40-Yahya Tevfik (İst. Süleymaniye Ktp.) : No:188, 241 varak, h.1155.
- 41-Yeni Cami (İst. Süleymaniye Ktp.) : No:208, 469 varak, h.771.

¹ Nüsha sahifeleri 25 satır, abadi kâğıt türü üzerinde, medrese neshi yazısı ile yazılmıştır. Dış boyutu 257 x 183, iç boyutu 198 x 126 mm. Kahve deri şemseli ve zencirekli, şirazesi dağınık ve miklepli ciltlidir. Söz başları kırmızı, baştan 20 yaprak noksandır. Mukabele edilmiş ve müellif nüshasından sonra üçüncü el nüshadır. Ancak yaptığımız incelemede bu el yazmanın Sahih-i Müslim'in şerhi olduğu tespit edilmiştir.

² Nüsha sahifeleri 33 satır, su yolu filigranlı kâğıt türü üzerinde, nesih yazısı ile yazılmıştır. Dış boyutu 320 x 185, iç boyutu 230 x 110 mm. Söz başları kırmızı, yeşil tam meşin, gömme salbek şemseli, şirazeli bir cilde sahip ve muhafazalıdır.

Ek-IV. Ebû Dâvud'un Sünen'indeki Hocaları**BÖLGESİ, ESERİ, HADİS SAYISI VE CERH TA'DİL BAKIMINDAN EBÛ DÂVUD'UN SÜNEN'DEKİ HOCALARI**

<u>Kaynak</u>						<u>Ravinin Bulunduğu</u>	
<u>Sıra</u>	<u>Kendisinden Hadis Rivayet Ettiği Kimseler</u>	<u>Bölgesi</u>	<u>Eseri</u>	<u>Cerh-Ta'dil</u>	<u>Hadis Alan</u>	<u>Hadis</u>	<u>Tesmiyetu</u>
<u>Tehzibu't-</u>							
<u>No:</u>			<u>Durumu</u>	<u>Müellifler</u>	<u>Sayısı</u>	<u>Suhuh, c. / s.</u>	<u>Tehzib,</u>
<u>c. / s.</u>							
1	Musedded b. Muserhed (ö.Basra-228)	Basra	Eseri var	Sika, Hafız	B,D,T,N	588	Tes.Ş,II / 373 ; Teh.T., 8/130
2	Abdullah b. Mesleme b. Ka'neb Ka'nebi (Basra-221)	Basra	MuvattaR.	Sika	B,M,D,T,N	334	Tes.Ş,II / 173 ; Teh.T., 4/490
3	Musa b. İsmail, Ebu Seleme (ö.Basra-223)	Basra	Eseri var	Sika, Sebt	6Kit.	318	Tes.Ş,II / 361 ; Teh.T., 8/387
4	Osman b. Muhammed b. Ebi Şeybe(ö.Kufe-239)	Kufe	Eseri var	Sika,Hafız,	B,M,D,N,K	315	Tes.Ş,II / 233 ; Teh.T., 5/510
5	Ahmed b. Muhammed b. Hanbel (ö.Bağdat-241)	Bağdat	Eseri var	Sika, Hafız	6Kit.	231	Tes.Ş,II / 4 ; Teh.T., 1/97
6	Kuteybe b. Said Sakafî (ö.Belh-241)	Belh	Eseri var	Sika, Sebt	6Kit.	193	Tes.Ş,II / 268 ; Teh.T., 6/488
7	Ahmed b. Salih, Mısri (ö.Mısır/Merv-248)	Mısır	Eseri var	Sika, Hafız	B,D	154	Tes.Ş,II / 13 ; Teh.T., 1/69
8	Abdullah b. Muhammed, Nufeyli (ö.Harran-234)	Harran		Sika, Hafız	B,4S	143	Tes.Ş,II / 174 ; Teh.T., 4/477
9	Muhammed b. Kesir 'Abdi (ö.Basra-223)	Basra		Sika	6Kit.	143	Tes.Ş,II / 351 ; Teh.T., 7/393
10	Hasen b. Ali, Hulvani (ö.Mervruz-242)	Mekke	Eseri var	Sika,Hafız	B,M,D,T,K	137	Tes.Ş,II / 99 ; Teh.T., 2/279
11	Muslim b. İbrahim, Ezdi, Basri, Ferahidi (ö.Basra-222)	Basra		Sika, Memun	6Kit.	113	Tes.Ş,II / 368 ; Teh.T., 8/145
12	Muhammed b. Musenna Ebu Musa (ö.Basra-252)	Basra		Sika, Sebt	6Kit.	112	Tes.Ş,II / 338 ; Teh.T., 7/401
13	Hafs b. Ömer b. Haris, Ebu Ömer Nemerî (ö.Basra-225)	Basra		Sika, Sebt	B,D,N	104	Tes.Ş,II / 116 ; Teh.T., 2/369
14	Muhammed b. 'Ala, Hemedani (ö.Kufe-248)	Kufe		Sika, Hafız	6Kit.	100	Tes.Ş,II / 334 ; Teh.T., 7/362
15	Ahmed b. 'Amr b. Abdillab b. Serh (ö.Merv-250)	Mısır	Eseri var	Sika	M,D,N,K	97	Tes.Ş,II / 11 ; Teh.T., 1/90

16	Ahmed b. Abdillan b. Yunus (ö.Kufe-227)	Kufe		Sika, Hafız	6Kit.	88	Tes.Ş,II / 12 ; Teh.T., I/78
17	Muhammed b. Yahya b.Faris (ö.Hıms-258)	Nisabur	Eseri var	Sika, Hafız	B,D	80	Tes.Ş,II / 357 ; Teh.T., 7/481
18	Muhammed b. Beşşar, Büandar (ö.Basra-252)	Basra	Eseri var	Sika	6Kit.	76	Tes.Ş,II / 287 ; Teh.T., 7/63
19	Hennad b. Seriy (ö.Kufe-243)	Kufe	Eseri var	Sika	M,D	75	Tes.Ş,II / 407 ; Teh.T., 9/78
20	Muhammed b. İsa Tabba' (ö.Taberiyye-224)	Adana	Eseri var	Sika	D,N,K	71	Tes.Ş,II / 334 ; Teh.T., 7/368
21	Süleyman b. Harb, Vaşihy (ö.Basra -224)	Basra		Sika, İmam	6Kit.	65	Tes.Ş,II / 145 ; Teh.T., 3/465
22	Abdullah b. Muhammed , İbn.Ebi Şeybe (ö.Kufe-235)	Kufe	Eseri var	Sika,Hafız	B,M,D,N,K	61	Tes.Ş,II / 176 ; Teh.T., 4/464
23	Harun b. Abdillan, Bezzaz (ö.Bağdat-243)	Bağdat		Sika	M,4S	60	Tes.Ş,II / 402 ; Teh.T., 9/9
24	İbrahim b. Musa Razi (ö.Rey-220)	Rey	Musannıf	Sika, Hafız	6Kit.	59	Tes.Ş,II / 58 ; Teh.T., I/187
25	Ubeydullah b. Mu'az, 'Anberi (ö.Basra -237)	Basra		Sika,Hafız	B,M,D,T	56	Tes.Ş,II / 193 ; Teh.T., 5/409
26	Suleyman b. Davud b. Hammad, Ebu Rabi'(ö.Mısır -253)	Merv		Sika	D,N	51	Tes.Ş,II / 147 ; Teh.T., 3/472
27	Hişam b. Abdilmelik, Ebu'l-Velid Tayalisi (ö.Basra-227)	Basra		Sika, Sebt	6Kit.	50	Tes.Ş,II / 392 ; Teh.T., 9/45
28	Nasr b. Ali b. Nasr, Cehdamiy (ö.Basra-250)	Basra		Sika, Sebt	6Kit.	50	Tes.Ş,II / 381 ; Teh.T., 8/494
29	Ubeydullah b. Ömer b. Meysere, Cuşemi (ö.Bağdat -235)	Bağdat		Sika, Sebt	B,M,D,N	50	Tes.Ş,II / 192 ; Teh.T., 5/401
30	Said b. Mansur (ö.Mervruz-227)	Belh	Eseri var	Sika	6Kit.	49	Tes.Ş,II / 153 ; Teh.T., 3/376
31	Vehb b. Bakiyye (ö.Hiyt -239)	Vasıt		Sika	M,D,N	47	Tes.Ş,II / 386 ; Teh.T., 9/176
32	Muhammed b. 'Ubeyd b. Hisab, Basri (ö.Basra-238)	Basra		Sika	M,D,N	46	Tes.Ş,II / 323 ; Teh.T., 7/309
33	Yezid b. Halid b. Yezid b. Abdillan, (ö.Şam-232)	Şam		Sika	D,N,K	46	Tes.Ş,II / 420 ; Teh.T., 9/337
34	Ahmed b. (Şebbuye) Muhammed b. Sabit (ö.Mısır-230)	Mısır		Sika	D	44	Tes.Ş,II / 2 ; Teh.T., I/96
35	Mahmud b. Halid Dımışki (ö.Şam-249)	Şam		Sika	D,N,K	44	Tes.Ş,II / 370 ; Teh.T., 8/74
36	Zuheyr b. Harb, Ebu Hayseme (ö.Bağdat -234)	Bağdat	Eseri var	Sika, Sebt	B,M,D,N,K	43	Tes.Ş,II / 141 ; Teh.T., 3/169

37	Rabi' b. Nafi', Ebu Teybe (ö.Tarsus-241)	Tarsus		Sika,Hucce	B,M,D,N,K	42	Tes.Ş,II / 135 ; Teh.T., 3/76
38	Amr b. 'Avn (ö.Vasıt-225)	Vasıt		Sika, Sebt	6Kit.	41	Tes.Ş,II / 230 ; Teh.T., 6/193
39	Muhammed b. Suleyman, Enbari (ö.Enbar-234)	Enbar		Saduk	D	41	Tes.Ş,II / 304 ; Teh.T., 7/189
40	Fudayl b. Huseyn, Ebu Kamil (ö.Basra-237)	Basra		Sika, Hafız	B,M,D,N	38	Tes.Ş,II / 267 ; Teh.T., 6/417
41	Amr b. Osman Hımsi (ö.Şam-250)	Humus		Saduk	D,N,K	37	Tes.Ş,II / 226 ; Teh.T., 6/183
42	Mehled b. Halid, Şe'iriy (ö.Tarsus- ?)	Tarsus		Sika	M,D	32	Tes.Ş,II / 377 ; Teh.T., 8/88
43	Abbas b. Abdilazim 'Anberi (Basra-246)	Basra		Sika,Hafız	M,4S	29	Tes.Ş,II / 254 ; Teh.T., 4/211
44	Muhammed b. 'Avf Taiy (ö.Şam-272)	Humus		Sika, Hafız	D	29	Tes.Ş,II / 333 ; Teh.T., 7/360
45	Yahya b. Main (ö.Medine -233)	Bağdat	Eseri var	Sika,Hafız, İmam	6Kit.	28	Tes.Ş,II / 409 ; Teh.T., 9/297
46	Suleyman b. Davud, 'Ateki Zehrani (ö.Basra -236)	Bağdat	Eseri var	Sika	B,M,D,N	27	Tes.Ş,II / 146 ; Teh.T., 3/476
47	Muammel b. Fadl Harrani (ö.Harran/Cezire-229)	Harran		Saduk	D,N	26	Tes.Ş,II / 366 ; Teh.T., 8/438
48	Muhammed b. Sabbah Bezzaz Dulabi (ö.Bağdat-227)	Bağdat	Eseri var	Sika, Hafız	6Kit.	26	Tes.Ş,II / 309 ; Teh.T., 7/215
49	Ahmed b. Said b. Bişr, Hemedani (ö.Merv-253)	Hemedan		Sika,Hafız	D	24	Tes.Ş,II / 23 ; Teh.T., I/62
50	Muhammed b. Seleme, Muradi (ö.Merv-248)	Mısır		Sika, Sebt	M,D,N,K	22	Tes.Ş,II / 308 ; Teh.T., 7/180
51	Abdulaziz b. Yahya, Ebu'l-Asbeğ Harrani (Harran-275)	Harran		Saduk, Vehmeder	D,N	20	Tes.Ş,II / 206 ; Teh.T., 5/363
52	Abdolvahhab b. Necde Huti (ö.Şam-232)	Şam		Sika	D,N	20	Tes.Ş,II / 212 ; Teh.T., 5/354
53	Muhammed b. Rafi' Nisaburi (ö.Hıms-245)	Nisabur		Sika	B,M,D,T,N	20	Tes.Ş,II / 301 ; Teh.T., 7/148
54	Ahmed b. İbrahim b.Kesir, Ebu Abdillah (ö.Bağdat-246)	Bağdat	Eseri var	Sika,Hafız	M,D,T,K	19	Bulunmuyor ; Teh.T., I/42
55	Cafer b. Musafir, Ebu Salih Tinnisi (ö.Merv-254)	Merv		Saduk, Muhti'	D,N,K	19	Tes.Ş,II / 92 ; Teh.T., 2/72
56	Muhammed b. Mutevekkil Askalani (ö.Şam-238)	Şam		Saduk,Arif	D	19	Tes.Ş,II / 342 ; Teh.T., 7/400
57	Ziyad b. Eyyub, Ebu Haşim Tusi (ö.Bağdat -252)	Bağdat		Sika, Hafız	B,D,T,N	19	Tes.Ş,II / 142 ; Teh.T., 3/180

58	Abdullah b. 'Amr, Ebu M'amer (Basra-224)	Basra	Musannıf Sika, Sebt, Kaderi	6Kit.	18	Tes.Ş,II / 182 ; Teh.T., 4 /412
59	Ahmed b. 'Abde Zabbi (ö.Basra-245)	Basra	 Sika	M,D	18	Tes.Ş,II / 33 ; Teh.T., I/85
60	Hişam b. 'Ammar Dımışki (ö.Şam-245)	Şam	Eseri var Saduk	B,4S	17	Tes.Ş,II / 394 ; Teh.T., 9/58
61	Muhammed b. Musaffa Hımsi (ö.Mekke-246)	Mekke	 Saduk,lehu vhm	D,N,K	17	Tes.Ş,II / 340 ; Teh.T., 7/431
62	Haccac b. Yusuf (Ebi Ya'kub), Sekafi (ö.Bağdat-259)	Bağdat	 Sika, Hafız	M,D	16	Tes.Ş,II / 127 ; Teh.T., 2/186
63	İshak b. İsmail Talikani (ö.Bağdat-230)	Bağdat	 Sika	D	16	Tes.Ş,II / 71 ; Teh.T., I/244
64	Mahbub b. Musa, Ebu Salih Antaki (ö.Şam-230)	Şam	Musannıf Saduk	D,N	16	Tes.Ş,II / 375 ; Teh.T., 8/62
65	Muhammed b. Ahmed b. Ebi Halef (ö.Bağdat-236)	Bağdat	 Sika	M,D	16	Tes.Ş,II / 279 ; Teh.T., 7/21
66	Abdumelik b. Şu'ayb b. Leys (ö.Merv-248)	Merv	 Sika	M,D,N	15	Tes.Ş,II / 204 ; Teh.T., 5/300
67	Ahmed b. Abdillan b. Muslim, Ebu Hasen (ö.Harran-233)	Harran	 Sika	B,D,T,N	15	Tes.Ş,II / 16 ; Teh.T., I/76
68	Muemmel b. Hişam, Yeşkeri (Leşkeri) (ö.Basra-253)	Basra	 Sika	B,D,N	15	Tes.Ş,II / 367 ; Teh.T., 8/439
69	Ahmed b. Meni', Ebu Caafer (ö.Bağdat-244)	Bağdat	Eseri var Sika,Hafız	6Kit.	14	Tes.Ş,II / 34 ; Teh.T., I/107
70	Hayve b. Şureyh Ebu Abbas Hımsi (ö.Şam-224)	Şam	 Sika	B,D,T,K	14	Tes.Ş,II / 126 ; Teh.T., 2/488
71	Humeyd b. Mes'ade, Ebu Ali (ö.Basra-244)	Basra	 Saduk	M,4S	14	Tes.Ş,II / 123 ; Teh.T., 2/462
72	Amr b. Merzuk (ö.Basra-224)	Basra	Musannıf Sika, Lehu vhm	B,D	13	Tes.Ş,II / 229 ; Teh.T., 6/207
73	Hamid b. Yahya, Belhi (ö.Tarsus-242)	Tarsus	 Sika, Hafız	D	13	Tes.Ş,II / 126 ; Teh.T., 2/141
74	Harun b. Zeyd b. Yezid b. Ebi Zerka (ö.Şam-270)	Şam	 Saduk	D,N	13	Tes.Ş,II / 403 ; Teh.T., 9/6
75	Muhammed b. Sabbah b. Sufyan (ö. ? -240)	Bağdat	 Saduk	D,K	13	Tes.Ş,II / 310 ; Teh.T., 7/214
76	Abdullah b. Said Kindi (ö.Kufe-257)	Kufe	Eseri var Sika	6Kit.	12	Tes.Ş,II / 186 ; Teh.T., 4/318
77	İsa b. Hammad Mısri (ö.Mısır-248)	Merv	 Sika	M,D,N,K	12	Tes.Ş,II / 250 ; Teh.T., 6/327
78	Muhammed b. 'Amr Razi (ö.Rey-240)	Rey	 Sika	M,D,K	12	Tes.Ş,II / 329 ; Teh.T., 7/347

79	Muhammed b. Davud b. Süfyan (ö. ? - ?)		Makbul	D	12	Tes.Ş,II / 300 ; Teh.T., 7/142
80	Muhammed b. Kudame b. E'ayun (ö.Mıssis-250)	Mıssis		Sika	D,N	12 Tes.Ş,II / 350 ; Teh.T., 7/384
81	Yahya b. Halef (ö.Basra -242)	Basra		Saduk	M,D,T,K	12 Tes.Ş,II / 416 ; Teh.T., 9/223
82	Yakub b. İbrahime, Devrakiy (ö.Bağdat -252)	Bağdat	Eseri var	Sika	6Kit.	12 Tes.Ş,II / 425 ; Teh.T., 9/400
83	Yusuf b. Musa b. Raşid, Ebu Yakub (ö.Bağdat-253)	Bağdat		Saduk	B,D,T,K	12 Tes.Ş,II / 428 ; Teh.T., 9/446
84	İbrahim b. Hasen, Hesa'mi (ö.Mıssis-?)	Mıssis		Sika	D,N	11 Tes.Ş,II / 50 ; Teh.T., I/138
85	Kesir b. 'Ubeyd Mezhiciy (ö.Şam-250)	Şam		Sika	D,N,K	11 Tes.Ş,II / 272 ; Teh.T., 6/559
86	Yahya b. Musa, Belhi (ö.Kufe -240)	Belh		Sika	B,D,T,N	11 Tes.Ş,II / 417 ; Teh.T., 9/304
87	Abbad b. Musa Hutteli (ö.Tarsus-229 ? 230)	Tarsus		Sika	M,D	10 Tes.Ş,II / 262 ; Teh.T., 4 /195
88	Abdullah b. Cerrah Kuhistani (Kazvin-237)	Nisabur		Makbul	D,K	10 Tes.Ş,II / 185 ; Teh.T., 4/255
89	Abdurrahman b. İbrahim Duheyem (ö.Remle-245)	Şam		Sika.Hafız	B,M,D,N,K	10 Tes.Ş,II / 196 ; Teh.T., 5/44
90	Muhammed b. Abdirrahim, Ebu Yahya (ö.Bağdat-255)	Bağdat		Sika, Hafız	B,D,T,N	10 Tes.Ş,II / 322 ; Teh.T., 7/293
91	Muhammed b. Minhal Zarir (ö.Basra-231)	Basra		Sika, Hafız	B,M,D,N	10 Tes.Ş,II / 337 ; Teh.T., 7/447
92	Nasr b. 'Asım, Entaki (ö.Şam- ?)	Şam		Leyyunu'l-hadis	D	10 Tes.Ş,II / 382 ; Teh.T., 8/492
93	Rabi' b. Suleyman b. Abdicebbar, Muradi (ö.Merv-270)	Merv		Sika	4S	10 Tes.Ş,II / 136 ; Teh.T., 3/70
94	Seleme b. Şebib (ö.Mervruz -247)	Mekke		Sika	M,4S	10 Tes.Ş,II / 165 ; Teh.T., 3/432
95	Suleyman b. Abdirrahman, Dımışki (ö.Şam -233)	Şam		Saduk, hata yapar	B,4S	10 Tes.Ş,II / 149 ; Teh.T., 3/391
96	Ali b. Bahr b. Berri (ö.Bağdat-234)	Bağdat		Sika	D,T	9 Tes.Ş,II / 246 ; Teh.T., 5/650
97	Ali b. Sehl Remli (ö.Şam-261)	Şam		Saduk	D,N	9 Tes.Ş,II / 240 ; Teh.T., 5/692
98	Huseyn b. Ali b. Esved (ö.Kufe- ?)	Kufe		Saduk, hata yapar	D,T	9 Tes.Ş,II / 110 ; Teh.T., 2/316
99	İsmail b. İbrahim Ebu Mamer (ö.Bağdat-236)	Bağdat		Sika, Memun	B,M,D,N	9 Tes.Ş,II / 78 ; Teh.T., I/289

100	Ukbe b. Mukrem (ö.Basra -243)	Basra		Sika	M,D,T,K	9	Tes.Ş,II / 263 ; Teh.T., 5/616
101	Muhammed b. Cafer b. Ziyad, Verakaiy (ö.Bağdat-228)	Bağdat		Sika	M,D,N	8	Tes.Ş,II / 291 ; Teh.T., 7/85
102	Muhammed b. Hatim b. Bezi' (ö.Bağdat-249)	Bağdat		Sika	B,D	8	Tes.Ş,II / 295 ; Teh.T., 7/91
103	Musa b. Mervan, Rakki (ö.Rakka-246)	Rakka		Makbul	D,N,K	8	Tes.Ş,II / 364 ; Teh.T., 8/424
104	Vehb b. Beyan (ö.Hiyt -246)	Vasıt		Sika	D,N	8	Tes.Ş,II / 385 ; Teh.T., 9/176
105	Abduleala b. Hammad (Basra-237)	Basra	Eseri var	La be'se bih	B,M,D,N	7	Tes.Ş,II / 215 ; Teh.T., 5/3
106	Abdullah b. Muhammed Zuhri (ö.Basra-226)	Basra	Eseri var	Saduk	M,4S	7	Tes.Ş,II / 178 ; Teh.T., 4/472
107	Abdusselam b. Mutahhar (ö.Basra-224)	Basra		Saduk	B,D	7	Tes.Ş,II / 209 ; Teh.T., 5/226
108	Ahmed b. Hafs b. Abdillan Sulemi (ö.Hıms-258)	Hıms	...	Saduk	B,D,N	7	Tes.Ş,II / 25 ; Teh.T., 1/56
109	Ahmed b. Sabbah b. Ebi Sureyc, Razi (ö.Rey-241)	Rey		Sika,Hafız	B,D,N	7	Tes.Ş,II / 12 ; Teh.T., 1/73
110	Davud b. Ruşeyd, Ebu Fadl Bağdadi (ö.Bağdat-239)	Bağdat		Sika	B,M,D,N,K	7	Tes.Ş,II / 131 ; Teh.T., 3/6
111	Hasen b. Muhammed Z'aferani (ö.Bağdat-260)	Bağdat	Eseri var	Sika	B,4S	7	Tes.Ş,II / 96 ; Teh.T., 2/292
112	İbrahim b. Halid, Ebu Sevr Kelbi (ö.Bağdat-240)	Bağdat		Sika	M,D,K	7	Tes.Ş,II / 49 ; Teh.T., 1/141
113	Muhammed b. Abdilaziz b. Ebi Rezme (ö.Hıms-241)	Hıms		Sika	B,D	7	Tes.Ş,II / 318 ; Teh.T., 7/294
114	Muhammed b. Osman Ebu Cemahir (ö.Şam-224)	Şam		Sika	D,K	7	Tes.Ş,II / 328 ; Teh.T., 7/319
115	Yahya b. Habib b. 'Arabi (ö.Basra -248)	Basra		Sika	M,4S	7	Tes.Ş,II / 414 ; Teh.T., 9/214
116	Abbas b. Velid b. Mezid (Şam- 269 ?270)	Şam		Saduk	D,N	6	Tes.Ş,II / 256 ; Teh.T., 4 /220
117	Ahmed b. Sinan, Kattan, Vasiti (ö.Vasit-258)	Vasıt	Eseri var	Sika,Hafız	B,M,D,K	6	Tes.Ş,II / 15 ; Teh.T., 1/65
118	Harun b. 'Abbad,Ebu Musa Ezdi (ö.Şam-?)	Şam		Makbul	D	6	Tes.Ş,II / 403 ; Teh.T., 9/9
119	Harun b. Ma'ruf, Ebu Ali Bağdadi,Hazzaz (ö.Bağdat-231)	Bağdat		Sika	B,M,D	6	Tes.Ş,II / 400 ; Teh.T., 9/13
120	Hudbe b. Halid Ezdi (ö.Basra-235)	Basra		Sika	B,M,D	6	Tes.Ş,II / 405 ; Teh.T., 9/28

121	Huseyn b. İsa Horasani Damiğani (ö.Nihavend-247)	Nihavend		Saduk	B,M,D,T,N	6	Tes.Ş,II / 107 ; Teh.T., 2/330
122	Huşeyş b. Asram (ö.Merv-253)	Nesa	Eseri var	Sika,Hafız	D,N	6	Tes.Ş,II / 129 ; Teh.T., 2/558
123	İbrahim b. Mehdi Missisi (ö.Missis-225)	Missis		Saduk	D	6	Tes.Ş,II / 61 ; Teh.T., 1/186
124	Muhammed b. 'Abdillah, Huzai' (ö.Basra-223)	Basra		Sika	D,K	6	Tes.Ş,II / 316 ; Teh.T., 7/250
125	Muhammed b. Abdillah, Muharrami (ö.Bağdat-255)	Bağdat		Sika, Hafız	B,D,N	6	Tes.Ş,II / 312 ; Teh.T., 7/257
126	Muhammed b. Hallad Bahili Ebu Bekr (ö.Basra-239)	Basra		Sika	M,D,N,K	6	Tes.Ş,II / 297 ; Teh.T., 7/140
127	Muhammed b. Mahbub (ö.Basra-223)	Basra		Sika	B,D,N	6	Tes.Ş,II / 345 ; Teh.T., 7/404
128	Muhammed b. Mansur Tusi (ö.Bağdat-254)	Bağdat		Sika	D,N	6	Tes.Ş,II / 337 ; Teh.T., 7/443
129	Muhammed b. 'Ubeyd, Meharibi (ö.Kufe-245)	Kufe		Saduk	D,T,N	6	Tes.Ş,II / 322 ; Teh.T., 7/312
130	Temim b. Muntasır (ö.Hiyt -244)	Vasıt		Sika, Hafız	D,N,K	6	Tes.Ş,II / 91 ; Teh.T., 1/542
131	Ubeydullah b. Sa'd, Zuhri (ö.Bağdat -260)	Bağdat		Sika	B,D,T,N	6	Tes.Ş,II / 193 ; Teh.T., 5/377
132	Vasıl b. 'Abdule'ala (ö.Kufe -244)	Kufe		Sika	M,4S	6	Tes.Ş,II / 390 ; Teh.T., 9/116
133	Abdurrahim b. Mutarrif, Ebu Sufyan (ö.Kufe-232)	Kufe		Sika	D,N	5	Tes.Ş,II / 216 ; Teh.T., 5/209
134	Ahmed b. Abdillah b. Ali b. Süveyd (ö.Basra-252)	Basra		Saduk	B,D,N	5	Tes.Ş,II / 17 ; Teh.T., 1/76
135	Ali b. Huseyn b. İbrahim b. Eşkab (ö.Bağdat-261)	Bağdat		Saduk	D,K	5	Tes.Ş,II / 242 ; Teh.T., 5/667
136	Ali b. Muslim b. Said (ö.Bağdat-253)	Bağdat		Sika	B,D,N	5	Tes.Ş,II / 243 ; Teh.T., 5/741
137	Haris b. Miskin (ö.Merv-250)	Mısır		Sika	D,N	5	Tes.Ş,II / 121 ; Teh.T., 2/126
138	Huseyn b. Mu'az b. Huleyf (ö.Basra- ?)	Basra		Sika	D	5	Tes.Ş,II / 114 ; Teh.T., 2/336
139	İsa b. Muhammed, Ebu 'Umeyr Remli (ö. ? -256)	Remle		Sika, Fadıl	D,N,K	5	Tes.Ş,II / 247 ; Teh.T., 6/348
140	Muhammed b. Abdillah b. Numeyr (ö.Kufe-234)	Kufe	Eseri var	Sika, Hafız	6Kit.	5	Tes.Ş,II / 311 ; Teh.T., 7/265
141	Muhammed b. Ma'mer (ö.Basra-251)	Basra		Saduk	6Kit.	5	Tes.Ş,II / 341 ; Teh.T., 7/438

142	Muhammed b. Suleyman, Luveyn (ö.Ezine-246)	Missis	Eseri var	Sika	D,N	5	Tes.Ş,II / 304 ; Teh.T., 7/185
143	Sehl b. Bekkar b. Bişr (ö.Basra -227)	Basra		Sika,bazen vehm	B,D,N	5	Tes.Ş,II / 164 ; Teh.T., 3/534
144	Velid b. 'Utbe, Dımışki (ö.Şam -240)	Şam		Sika	D	5	Tes.Ş,II / 387 ; Teh.T., 9/157
145	Yahya b. Eyyup, Ebu Zekeriya (ö.Bağdat -234)	Bağdat		Sika	M,D	5	Tes.Ş,II / 410 ; Teh.T., 9/207
146	Yakub b. Ka'b, Ebu Yusuf Antaki (ö.Şam -?)	Şam		Sika	D	5	Tes.Ş,II / 427 ; Teh.T., 9/411
147	Zeyd b. Ahzem Ebu Talip (ö.Basra -257)	Basra		Sika, Hafız	B,D	5	Tes.Ş,II / 142 ; Teh.T., 3/212
148	Abde b. Abdillan (Basra - 257)	Basra		Sika	B,4S	4	Tes.Ş,II / 219 ; Teh.T., 5/360
149	Abdullah b. Sabbah Attar (ö.Basra-250)	Basra	...	Sika	B,D,T,N	4	Tes.Ş,II / 190 ; Teh.T., 4/345
150	Abdurrahman b. Mübarek (ö.Basra-228)	Basra		Sika	B,D,N	4	Tes.Ş,II / 201 ; Teh.T., 5/168
151	Ahmed b. Furat, Ebu Mesud Razi (ö.İsbahan-258)	İsfahan	Eseri var	Sika, Hafız	D	4	Tes.Ş,II / 19 ; Teh.T., 1/92
152	Ali b. Abdillan b. Cafer (b. Medini) (ö.Sammera-234)	Basra	Eseri var	Sika, Sebt, İmam	B,D,T,N	4	Tes.Ş,II / 237 ; Teh.T., 5/710
153	Davud b. Şebib, Ebu Suleyman Basri (Basra-223)	Basra		Saduk	B,D,K	4	Tes.Ş,II / 131 ; Teh.T., 3/9
154	Eyyup b. Muhammed Rakki (ö.Rakka-249)	Rakka		Sika	D	4	Tes.Ş,II / 83 ; Teh.T., 1/428
155	Hasen b. 'Amr Sudusi (ö.Basra-224)	Basra		Saduk	D	4	Tes.Ş,II / 104 ; Teh.T., 2/286
156	Helef b. Hişam Mukri (ö.Bağdat-229)	Bağdat		Sika	M,D	4	Tes.Ş,II / 130 ; Teh.T., 2/574
157	Heysem b. Halid Cüheniyy (ö.Kufe-239)	Kufe		Sika	D	4	Tes.Ş,II / 406 ; Teh.T., 9/105
158	Hişam b. Halid Dımışki (ö.Şam249)	Şam		Saduk	D,K	4	Tes.Ş,II / 397 ; Teh.T., 9/46
159	İshak b. İbrahim Rahevi (Rahuyeh) (ö.Nisabur-238)	Nisabur		Sika, Hafız	B,D,T,N	4	Tes.Ş,II / 68 ; Teh.T., 1/236
160	Malik b. Abdivahid Misma'iy (ö.Basra-230)	Basra		Sika	M,D	4	Tes.Ş,II / 376 ; Teh.T., 8/21
161	Muhammed b. Abdurrahman, Ebu Abdillan(ö.Basra-234)	Basra		Sika	D	4	Tes.Ş,II / 317 ; Teh.T., 7/281
162	Muhammed b. Davud, İskenderani(ö.Merv-250)	Merv		Sika	D,N	4	Tes.Ş,II / 299 ; Teh.T., 7/142

163	Muhammed b. Mes'ud (ö.Mıssis-247)	Mıssis		Sika, Arif	D	4	Tes.Ş,II / 343 ; Teh.T., 7/413
164	Muhammed b. Vezir, Dımışki (ö.Şam-250)	Şam		Sika	D	4	Tes.Ş,II / 353 ; Teh.T., 7/471
165	Muhammed b. Yunus, Nesai (ö.Hıms- ?)	Hıms		Sika	D	4	Tes.Ş,II / 359 ; Teh.T., 7/510
166	Musa b. 'Amir, Meri(Murri), Muzeni (ö.Şam-255)	Şam		Saduk,lehuevham	D	4	Tes.Ş,II / 363 ; Teh.T., 8/405
167	Musarrif b. 'Amr, Eyami (Yami) (ö.Kufe-240)	Kufe		Sika	D	4	Tes.Ş,II / 379 ; Teh.T., 8/186
168	Said b. Yakub, Talikani (ö.Bağdat -244)	Bağdat		Sika,bazen Muhti	D,T,N	4	Tes.Ş,II / 154 ; Teh.T., 3/388
169	Şeyban b. Ferruh (ö.Basra -236) Muttehem bilkader	Basra		Saduk	M,D,N	4	Tes.Ş,II / 167 ; Teh.T., 3/661
170	Yahya b. Fadl, Sicistani (ö.Samarra -?)	Samarra		Makbul	D	4	Tes.Ş,II / 419 ; Teh.T., 9/282
171	Abdulğani b. Rifa'a, Ebu Cafer b. Ebi 'Akil (ö.Merv-255)	Merv	Eseri var	Sika	D	3	Tes.Ş,II / 218 ; Teh.T., 5/268
172	Abdullah b. Abdirraman Semerkandi (ö.Merv -255)	Semerkan	Eseri var	Sika, Fadıl	M,D,T	3	Tes.Ş,II / 184 ; Teh.T., 4/374
173	Abdolvahhab b. Abdirrahim Dımışki (ö.Şam-250)	Şam		Saduk	D	3	Tes.Ş,II / 212 ; Teh.T., 5/350
174	Ahmed b. Said b. Sahr, Serhasi (ö.Nihavend-253)	Nihavend		Sika, Hafız	B,M,D,T,K	3	Tes.Ş,II / 20 ; Teh.T., 1/63
175	Ali b. Ca'd, Lu'lui (ö.Bağdat-230)	Bağdat	Eseri var	Sika, Sebt	B,D	3	Tes.Ş,II / 238 ; Teh.T., 5/655
176	Ali b. Huseyn, Dirhemi (ö.Basra-253)	Basra		Saduk	D,N	3	Tes.Ş,II / 241 ; Teh.T., 5/672
177	Ali b. Nasr b. Ali (ö.Basra-250)	Basra		Sika	M,D,T,N	3	Tes.Ş,II / 241 ; Teh.T., 5/748
178	Amr b. Ali Bahili (ö.Samarra-249)	Basra	Eseri var	Sika,Hafız	6Kit.	3	Tes.Ş,II / 227 ; Teh.T., 6/187
179	Amr b. Muhammed b. Bukeyr, Nakid (ö.Bağdat-232)	Rakka		Sika, Hafız, Vhm	B,M,D,N	3	Tes.Ş,II / 225 ; Teh.T., 6/204
180	Asım b. Nadr (ö.Basra-?)	Basra		Saduk	M,D,N	3	Tes.Ş,II / 260 ; Teh.T., 4/149
181	Bişr b. Halid (ö.Basra-253)	Basra		Sika	B,M,D,N	3	Tes.Ş,II / 87 ; Teh.T., 1/468
182	Bişr b. Hilal (ö.Basra-247)	Basra		Sika	M,4S	3	Tes.Ş,II / 89 ; Teh.T., 1/481
183	Davud b. Muaz, Ebu Suleyman 'Atki (ö.Basra-232)	Basra		Sika	D,N	3	Tes.Ş,II / 133 ; Teh.T., 3/22

184	Davud b. Umeyye, Ezdi (ö.Ezd- ?)	Ezd		Sika	D	3	Tes.Ş,II / 132 ; Teh.T., 3/3
185	Harun b. Muhammed b. Bekkar (ö.Dımeşk-270)	Şam		Saduk	D,N	3	Tes.Ş,II / 404 ; Teh.T., 9/11
186	Hasen b. Şevker (ö.Bağdat-230)	Bağdat		Saduk	D	3	Tes.Ş,II / 102 ; Teh.T., 2/263
187	İbrahim b. Mervan Dımişki (ö.Şam-?)	Şam		Saduk	D	3	Tes.Ş,II / 61 ; Teh.T., 1/181
188	İbrahim b. Said, Cevheri (ö.Mıssis-249)	Bağdat	Eseri var	Sika, Hafız	M,4S	3	Tes.Ş,II / 65 ; Teh.T., 1/146
189	İsa b. İbrahim Ğafiki (ö.Mısır-261)	Mısır		Sika	D,N	3	Tes.Ş,II / 252 ; Teh.T., 6/324
190	İshak b. İbrahim b. Suveyd, Remli (ö.Remle-254)	Remle		Sika	D,N	3	Tes.Ş,II / 74 ; Teh.T., 1/234
191	Mucahid b. Musa (ö.Bağdat-244)	Bağdat		Sika	M,4S	3	Tes.Ş,II / 374 ; Teh.T., 8/50
192	Muhammed b. Abdimelik Ğazzal (ö.Bağdat-258)	Bağdat		Sika	4S	3	Tes.Ş,II / 321 ; Teh.T., 7/296
193	Muhammed b. Bekkar b. Reyhan (ö.Bağdat-238)	Bağdat		Sika	M,D	3	Tes.Ş,II / 288 ; Teh.T., 7/67
194	Muhammed b. Hatim Cerceraıyyu Hibbi (ö.Mıssis-225)	Mıssis		Sika	D,N	3	Tes.Ş,II / 291 ; Teh.T., 7/94
195	Muhammed b. İshak Müseyyebiy (ö.Bağdat-236)	Bağdat		Saduk	M,D	3	Tes.Ş,II / 277 ; Teh.T., 7/33
196	Muhammed b. İsmail, Mevla Beni Haşim (ö.Basra-230)	Basra		Sika	B,D	3	Tes.Ş,II / 275 ; Teh.T., 7/51
197	Muhammed b. Mihran, Bezzaz Razi (ö.Rey-239)	Rey	Eseri var	Sika, Hafız	B,M,D	3	Tes.Ş,II / 339 ; Teh.T., 7/449
198	Muhammed b. Miskin Yemami (ö.Bağdat-279)	Bağdat		Sika	B,M,D,N	3	Tes.Ş,II / 347 ; Teh.T., 7/414
199	Muhammed b. Sinan, Bahili (ö.Basra-223)	Basra	Eseri var	Sika,Sebt	B,D,T,K	3	Tes.Ş,II / 307 ; Teh.T., 7/192
200	Muhammed b. Yahya b. Feyyaz (ö.Basra-249)	Basra		Sika	D	3	Tes.Ş,II / 359 ; Teh.T., 7/488
201	Nasr b. Muhacir (ö.Mıssis-231)	Mıssis		Sika, Hafız	D	3	Tes.Ş,II / 382 ; Teh.T., 8/497
202	Nusayr b. Ferec (ö.Şam-245)	Şam		Sika	D,N	3	Tes.Ş,II / 383 ; Teh.T., 4/498
203	Ömer b. Hattab, Ebu Hafs (ö.Ehvaz-264)	Ehvaz		Saduk	D	3	Tes.Ş,II / 221 ; Teh.T., 6/47
204	Rabi' b. Suleyman b. Davud (ö.Merv-256)	Merv		Sika	D,N	3	Tes.Ş,II / 137 ; Teh.T., 3/70

205	Suleyman b. Abdilhamid, Behrani (ö.Şam -274)	Şam		Saduk	D	3	Tes.Ş,II / 152 ; Teh.T., 3/490
206	Ziyad b. Yahya, Ebu Hattab Hassani (ö.Basra -254)	Basra		Sika	6Kit.	3	Tes.Ş,II / 143 ; Teh.T., 3/207
207	Abdullah b. Hakem b. Ebi Ziyad (Kufe-255)	Kufe		Saduk	D,T,K	2	Tes.Ş,II / 189 ; Teh.T., 4/275
208	Abdullah b. İshak Cevheri (Basra-258)	Basra	Eseri var	Sika, Hafız	4S	2	Tes.Ş,II / 176 ; Teh.T., 4/235
209	Abdullah b. Muhammed b. Esma (ö.Basra-231)	Basra		Sika	B,M,D,N	2	Bulunmuyor ; Teh.T., 4/466
210	Abdullah b. Muhammed b. İshak, Ezremiy (ö.Cezire- ?)	Cezire		Sika	D,N	2	Tes.Ş,II / 177 ; Teh.T., 4/666
211	Abdullah b. Muhammed, Ebu Muhammed (Tarsus- ?)	Tarsus	Musannıf	Sika	D,N	2	Tes.Ş,II / 179 ; Teh.T., 4/479
212	Abdullah b. Ömer b. Muhammed b. Eban (ö.Kufe-238)	Kufe	...	Saduk, teşeyyu'	M,D	2	Tes.Ş,II / 180 ; Teh.T., 4/410
213	Abdumelik b. Habib Ebu Mervan (ö.Missis-241)	Missis		Makbul	D	2	Tes.Ş,II / 204 ; Teh.T., 5/292
214	Abdulvahid b. Ğiyas (ö.Basra-240)	Basra		Saduk	D	2	Tes.Ş,II / 217 ; Teh.T., 5/338
215	Abdurrahman b. Muhammed b. Sellam (ö.Tarsus-232)	Tarsus		La be'se bih	D,N	2	Tes.Ş,II / 203 ; Teh.T., 5/171
216	Abdusselam b. 'Atik Dımışki (ö.Şam-257)	Şam		Saduk	D,N	2	Tes.Ş,II / 210 ; Teh.T., 5/225
217	Ahmed b. Abdillan b. Meymun (ö.Şam-246)	Şam		Sika	D,K	2	Tes.Ş,II / 30 ; Teh.T., 1/77
218	Ahmed b. Cevvas Hanefi (ö.Kufe-238)	Kufe		Sika	M,D	2	Tes.Ş,II / 32 ; Teh.T., 1/54
219	Ahmed b. Sa'd b. Hakem (ö.Merv-253)	Merv		Saduk	D,N	2	Tes.Ş,II / 27 ; Teh.T., 1/61
220	Ahmed b. 'Ubeydillan, Ğudani (ö.Basra-224)	Basra		Saduk	B,D	2	Tes.Ş,II / 31 ; Teh.T., 1/86
221	Fadl b. Yakub (ö.Basra-256)	Basra		Saduk	D,K	2	Tes.Ş,II / 266 ; Teh.T., 6/415
222	Hafs b. Ömer, Basri, Ebu Ömer Darir, (ö.Basra-220)	Basra	Eseri var	Saduk	D	2	Tes.Ş,II / 117 ; Teh.T., 2/375
223	Harun b. Muğire(ö.Rey-?)	Rey		Sika	D,T	2	Bulunmuyor ; Teh.T., 9/14
224	Harun b. Said b. Heysem Eyli (ö.Merv-253)	Merv		Sika, Fadıl	M,D,N,K	2	Tes.Ş,II / 401 ; Teh.T., 9/7
225	Hasen b. İsa Mevla İbn Mubarek (ö.Nihavent-240)	Nihavend		Sika	M,D,N	2	Tes.Ş,II / 103 ; Teh.T., 2/289

226	Hasen b. Yahya,Ebu Ali Basri (ö.Basra- ?)	Basra		Saduk	D	2	Tes.Ş,II / 105 ; Teh.T., 2/299
227	Hilal b. Bişr (ö.Basra-246)	Basra		Sika	D,N	2	Tes.Ş,II / 408 ; Teh.T., 9/85
228	Hişam b. Behram Medaini (ö.Medain- ?)	Medain		Sika	D,N	2	Tes.Ş,II / 399 ; Teh.T., 9/41
229	Huseyn b. Abdirrahman (ö.Hiyt-253)	Vasıt		Makbul	D,N,K	2	Tes.Ş,II / 109 ; Teh.T., 2/315
230	Huseyn b. Hureys Mervezi (ö.Hıms-244)	Hıms		Sika	B,M,D,T,N	2	Tes.Ş,II / 106 ; Teh.T., 2/307
231	İbrahim b. 'Ala' Zübeydi (ö.Şam-235)	Şam		Mustakimu'l-hadis	D	2	Tes.Ş,II / 63 ; Teh.T., I/168
232	İbrahim b. Yakub, Cevzecani (ö.Şam-256)	Şam	Eseri var	Sika, Hafız	D,T,N	2	Tes.Ş,II / 66 ; Teh.T., I/198
233	İşhak b. İbrahim b. Yezid, Ebu Nadr (ö.Şam-227)	Şam		Saduk	B,D,N	2	Tes.Ş,II / 70 ; Teh.T., I/239
234	İsmail b. Musa Fezzari (ö.Kufe-230) E.D.:Şialaşmıştı	Kufe		Saduk, Muhti'	D,T,K	2	Tes.Ş,II / 81 ; Teh.T., I/344
235	Kutn (Katan) b. Nusayr, Ebu Abbad (ö.Basra- ?)	Basra		saduk, hata yapar	M,D,T	2	Tes.Ş,II / 269 ; Teh.T., 6/516
236	Muhammed b. 'Abade(Abbad) b. Buhteri (ö. Hiyt- ?)	Vasıt		Saduk	D,K	2	Tes.Ş,II / 319 ; Teh.T., 7/231
237	Muhammed b. Abdillan b. Abdirrahim (ö.Merv-249)	Mısır	Eseri var	Sika	D,N	2	Tes.Ş,II / 314 ; Teh.T., 7/248
238	Muhammed b. Adem b. Süleyman (ö.Mıssis-250)	Mıssis		Saduk	D,N	2	Tes.Ş,II / 287 ; Teh.T., 7/30
239	Muhammed b. Ahmed Kuraşi (ö.Medine-255)	Medine		Saduk	D	2	Tes.Ş,II / 280 ; Teh.T., 7/23
240	Muhammed b. 'Amr b. Cebele b.Ebi Revad(ö.Basra-234)	Basra		Saduk	M,D	2	Tes.Ş,II / 330 ; Teh.T., 7/351
241	Muhammed b. Davud b. Sabih (ö.Mıssis- ?)	Mıssis		Sika	D,N	2	Tes.Ş,II / 300 ; Teh.T., 7/142
242	Muhammed b. Hafs Ebu Abdirrahman Kattan (ö.Basra-?)	Basra		Makbul	D	2	Tes.Ş,II / 296 ; Teh.T., 7/113
243	Muhammed b. Hasen b. Tesnim 'Atki (ö.Kufe-256)	Kufe		Saduk, Yuğribu	D	2	Tes.Ş,II / 295 ; Teh.T., 7/105
244	Muhammed b. Hassan Semti (ö.Bağdat-228)	Bağdat		Saduk, Leyyin	D	2	Tes.Ş,II / 296 ; Teh.T., 7/101
245	Muhammed b. Hatim, Ebu Abdillan(ö.Bağdat-235)	Bağdat	Eseri var	Saduk,Vehmeder	M,D	2	Bulunmuyor ; Teh.T., 7/92
246	Muhammed b. Huseyn b. İbrahim (ö.Bağdat-261)	Bağdat		Sika, Hafız	B,D,N	2	Tes.Ş,II / 293 ; Teh.T., 7/112

247	Muhammed b. Huzabe (ö.Bağdat- ?)	Bağdat		Saduk	D	2	Tes.Ş,II / 297 ; Teh.T., 7/101
248	Muhammed b. İbrahim b. Cennad (ö.Bağdat-276)	Bağdat		Sika	D	2	Tes.Ş,II / 275 ; Teh.T., 7/ 17
249	Muhammed b. İbrahim b. Sudran (ö.Basra-247)	Basra		Saduk	D	2	Tes.Ş,II / 274 ; Teh.T., 7/11
250	Muhammed b. Muhammed b. Mus'ab, Suri (ö.Şam- ?)	Şam		Saduk	D,N	2	Tes.Ş,II / 342 ; Teh.T., 7/407
251	Muhammed b. Muhammed, Ebu Ömer (ö.Basra-257)	Basra		Sika	D	2	Tes.Ş,II / 344 ; Teh.T., 7/406
252	Muhammed b. Sevvar, Mısri (ö.Mısır-248)	Mısır		Saduk, Yuğrib	D	2	Tes.Ş,II / 306 ; Teh.T., 7/195
253	Muhammed b. Tarif, Beceli (ö.Kufe-242)	Kufe		Saduk	M,D,T,K	2	Tes.Ş,II / 302 ; Teh.T., 7/220
254	Musa b. Abdirrahman, Entaki (ö.Şam- ?)	Şam		Saduk, Yuğrib	D,N	2	Tes.Ş,II / 365 ; Teh.T., 8/409
255	Musa b. Sehl, Ebu İmran Remli (ö.Remle-262)	Remle		Sika	D	2	Tes.Ş,II / 362 ; Teh.T., 8/401
256	Nuh b. Habib (ö.Kums-242)	Horasan		Sika	D,N	2	Tes.Ş,II / 384 ; Teh.T., 8/554
257	Raca b. Muracca (ö.Hıms-249)	Bağdat	Musannıf	Hafız, Sika	D,K	2	Tes.Ş,II / 139 ; Teh.T., 3/94
258	Safvan b. Salih, Dımışki, Muezzin (ö.Huceyre-239)	Şam		Sika, Yudellisu	D,T,N	2	Tes.Ş,II / 172 ; Teh.T., 4/52
259	Said b. Abdilcebbar (ö.Basra-236)	Basra		Saduk	M,D	2	Tes.Ş,II / 158 ; Teh.T., 3/343
260	Said b. 'Amr, Hadrami (ö.Hıms- ?)	Hıms		Makbul	D	2	Tes.Ş,II / 155 ; Teh.T., 3/353
261	Sehl b. Temmam b. Bezii' (ö.Basra -?)	Basra		Saduk,hata yapar	D	2	Tes.Ş,II / 160 ; Teh.T., 3/535
262	Suleyman b. Abdirrahman, Temmar (ö.Kufe -252)	Kufe	...	Saduk	D	2	Tes.Ş,II / 148 ; Teh.T., 3/391
263	Şuca' b. Mehled (ö.Bağdat -235)	Bağdat		Saduk	M,D,K	2	Tes.Ş,II / 168 ; Teh.T., 3/601
264	Yahya b. Hakim (ö.Basra -256)	Basra	Eseri var	Sika, Hafız	D,N,K	2	Tes.Ş,II / 415 ; Teh.T., 9/218
265	Yahya b. Osman b. Said, Hımsi (ö.Şam -255)	Şam		Saduk	D,N,K	2	Tes.Ş,II / 416 ; Teh.T., 9/272
266	Yezid b. Abdirabbih, Ebu Fadl Curcusi (ö.Şam-224)	Şam		Sika	M,D,N,K	2	Tes.Ş,II / 421 ; Teh.T., 9/358
267	Yezid b. Kubeys, Ebu Sehl (ö.Şam - ?)	Şam		Sika	D	2	Tes.Ş,II / 423 ; Teh.T., 9/369

268	Yezid b. Muhammed, Dımışki (ö.Merv -277)	Merv		Saduk	D,N	2	Tes.Ş,II / 423 ; Teh.T., 9/372
269	Abbas b. Muhammed b. Hatim (Bağdat- 271)	Bağdat		Sika,Hafız	4S	1	Bulunmuyor ; Teh.T., 4 /218
270	Abde b. Suleyman Mervezi (Missis-239)	Missis		Saduk	D	1	Tes.Ş,II / 219 ; Teh.T., 5/360
271	Abdulaziz b. Seriy, Nakit (Basra- ?)	Basra		Makbul	D	1	Tes.Ş,II / 208 ; Teh.T., 5/241
272	Abdulhamid b. Beyan Sukkeri (ö. -244)	Vasıt		Saduk	M,D,K	1	Tes.Ş,II / 214 ; Teh.T., 5/21
273	Abdullah b. Ahmed b. Beşir b. Zekvan Dımışki (ö. -242)	Şam		Saduk	D,K	1	Tes.Ş,II / 188 ; Teh.T., 4 /228
274	Abdullah b. 'Amir b. Zurare (ö. -237)	Kufe		Saduk	M,D,K	1	Tes.Ş,II / 184 ; Teh.T., 4 /352
275	Abdullah b. Cafer Bermeki (Basra- ?)	Basra		Sika	M,D	1	Tes.Ş,II / 185 ; Teh.T., 4/261
276	Abdullah b. Mehled Temimi (Horasan-260)	Nisabur	Musannıf Mestur	D		1	Tes.Ş,II / 180 ; Teh.T., 4 /484
277	Abdullah b. Muaviye Cumehi (ö.Basra-243)	Basra		Sika	D,T,K	1	Tes.Ş,II / 180 ; Teh.T., 4/497
278	Abdullah b. Muhammed, Ebu Abbas Ğezzi (ö. Filistin- ?)	Filistin		Sika	D	1	Tes.Ş,II / 183 ; Teh.T., 4/479
279	Abdullah b. Muhammed, İbn. Ebi Esved (ö.Bağdat-223)	Hemedan		Sika, Hafız	B,D,T	1	Tes.Ş,II / 174 ; Teh.T., 4/467
280	Abdullah b. Salim Ebu Muhammed (ö.Kufe-235)	Kufe		Sika	D,K	1	Tes.Ş,II / 187 ; Teh.T., 4/311
281	Abdullah b. Yahya, Ebu Husayn Razi (Mısır- ?)	Mısır	...	Sika	D	1	Tes.Ş,II / 429 ; Teh.T., 10/82
282	Abdumelik b. Mervan Ehvazi (Basra-250)	Basra		Sika	D	1	Tes.Ş,II / 205 ; Teh.T., 5/321
283	Abdolvahhab b. Abdilhakem Hezzaz (ö.Bağdat-250)	Nesa	Eseri var	Sika	D,T,N	1	Tes.Ş,II / 211 ; Teh.T., 5/349
284	Abdurrahman b. 'Amr (ö.Şam-281)	Şam	Eseri var	Sika	D	1	Tes.Ş,II / 198 ; Teh.T., 5/146
285	Abdurrahman b. Bişr b. Hekem, Nisaburi (ö.Hıms-260)	Nisabur		Sika	B,M,D,K	1	Tes.Ş,II / 197 ; Teh.T., 5/57
286	Abdurrahman b. Halid Rakki (ö.Şam-251)	Şam		Saduk	D,N	1	Tes.Ş,II / 199 ; Teh.T., 5/79
287	Abdurrahman b. Huseyn Herevi (ö.Hıms-256)	Hıms		Makbul	D	1	Tes.Ş,II / 199 ; Teh.T., 5/76
288	Abdurrahman b. Mukatil (halu K'anebi) (ö.Basra- ?)	Basra		Saduk	D	1	Tes.Ş,II / 202 ; Teh.T., 5/180

289	Abdurrahman b. 'Ubeydullah Halebi (ö.Şam-240)	Şam		Saduk	D,N	1	Tes.Ş,II / 200 ; Teh.T., 5/133
290	Abdusselam b. Abdirrahman Vabisi (ö.Şam-247)	Şam		Makbul	D	1	Tes.Ş,II / 209 ; Teh.T., 5/224
291	Ahmed b. 'Abde Amuliy (ö.Hıms- ?)	Şam		Saduk	D,T	1	Tes.Ş,II / 37 ; Teh.T., 1/86
292	Ahmed b. Abdirrahman b. Abdillahi, Razi (ö.Rey- ?)	Rey	Musannıf	Saduk	D	1	Tes.Ş,II / 38 ; Teh.T., 1/81
293	Ahmed b. Abdivahid Dımışki (ö.Şam-254)	Şam		Saduk	D,T	1	Tes.Ş,II / 18 ; Teh.T., 1/84
294	Ahmed b. 'Amr b. 'Ubeyde, Ebu'l-Abbasi (ö.Basra-253)	Basra		Sika	D	1	Tes.Ş,II / 332 ; Teh.T., 10/168
295	Ahmed b. Cenab b. Muğire (ö.Mıssis-230)	Mıssis		Saduk	M,D,N	1	Tes.Ş,II / 44 ; Teh.T., 1/53
296	Ahmed b. İbrahim Mavsılı Ebu Ali (ö.Bağdat-236)	Bağdat		Saduk	D	1	Tes.Ş,II / 35 ; Teh.T., 1/41
297	Ahmed b. İşhak Ehvezi (ö.Ehvaz-250)	Ehvaz		Saduk	D	1	Tes.Ş,II / 39 ; Teh.T., 1/46
298	Ahmed b. Kasım, Ebu Mus'ab Zuhri (ö.Medine-242)	Medine		Saduk	6Kit.	1	Tes.Ş,II / 10 ; Teh.T., 1/51
299	Ahmed b. Muhammed b. Eyyup (ö.Bağdat-228)	Bağdat	Eseri var	Saduk(fihi gafle)	D	1	Tes.Ş,II / 41 ; Teh.T., 1/95
300	Ahmed b. Muhammed b. İbrahim, Ebu Bekr(ö.Basra-278)	Basra		Saduk	D	1	Tes.Ş,II / 43 ; Teh.T., 1/94
301	Ahmed b. Muhammed, İbn Ebi Halef (ö.Bağdat-233)	Bağdat		Sika	D	1	Tes.Ş,II / 44 ; Teh.T., 1/95
302	Ahmed b. Said b. İbrahim, Ribati (ö.Kum/Kums-243)	Merv		Sika, Hafız	B,M,D,T,N	1	Tes.Ş,II / 21 ; Teh.T., 1/62
303	Ahmed b. Yusuf, Mehellebi, Nisaburi (ö.Hıms-264)	Nisabur	Eseri var	Hafız,Saduk	M,D,N,K	1	Tes.Ş,II / 47 ; Teh.T., 1/114
304	Ali b. Hasen, Derabicirdiy (Daribhirdiy)(ö.Nihavend-267)	Nihavend		Sika	D	1	Tes.Ş,II / 245 ; Teh.T., 5/664
305	Ali b. Huseyn, Rakki (ö.Cezire-250)	Rakka		Saduk	D	1	Tes.Ş,II / 243 ; Teh.T., 5/673
306	Amr b. Kuseyt Rakki (ö.Cezire-233)	Rakka		Saduk	D	1	Tes.Ş,II / 231 ; Teh.T., 6/197
307	Ayyaş b. Ezrak (ö.Ezine-237)	Ezine		Sika	D	1	Tes.Ş,II / 274 ; Teh.T., 6/313
308	Ayyaş b. Velid Rakkam (ö.Basra-226)	Basra		Sika	B,D,N	1	Tes.Ş,II / 258 ; Teh.T., 6/315
309	Bekr b. Halef (ö.Basra-240)	Basra		Saduk	D,K	1	Tes.Ş,II / 90 ; Teh.T., 1/502

310	Bişr b. Adem (ö.Basra-254)	Basra		Saduk, fihi leyyin D,T,K	1	Tes.Ş,II / 86 ; Teh.T., I/463
311	Bişr b. 'Ammar (ö.Basra-?)	Basra		Saduk D	1	Tes.Ş,II / 88 ; Teh.T., I/474
312	Davud b. Mihrak Firyabi (ö.Faris-239)	Faris		Saduk D	1	Tes.Ş,II / 133 ; Teh.T., 3/22
313	Eyyup b. Mansur, Kufi (ö.Kufe- ?)	Kufe		Saduk, Yüttehem D	1	Tes.Ş,II / 84 ; Teh.T., I/427
314	Fadl b. Sehl (ö.Bağdat-255)	Bağdat		Saduk B,M,D,T,N	1	Tes.Ş,II / 265 ; Teh.T., 6/403
315	Fudayl b. Abdilvahhab, Sukkeri (ö.Kufe-?)	Kufe		Sika D,T,N	1	Tes.Ş,II / 267 ; Teh.T., 6/419
316	Hakim b. Seyfi, Rakkiy (ö.Rakka-238)	Rakka		Saduk D,N	1	Tes.Ş,II / 128 ; Teh.T., 2/409
317	Hamze b. Nusayr (ö.Merv-255/250)	Merv		Makbul D	1	Tes.Ş,II / 120 ; Teh.T., 2/448
318	Hasen b. Ali b. Raşid (ö.Basra-237)	Basra		Saduk D,N	1	Tes.Ş,II / 97 ; Teh.T., 2/273
319	Hasen b. Hammad Hadrami (ö.Bağdat-241)	Bağdat		Saduk D,N,K	1	Tes.Ş,II / 101 ; Teh.T., 2/252
320	Hasen b. Rebi', Ebu Ali (ö.Kufe-220)	Kufe		Sika 6Kit.	1	Tes.Ş,II / 99 ; Teh.T., 2/258
321	Hişam b. Abdilmelik Yezeni (ö.Şam-251)	Humus		Saduk, Vehmeder D,N,K	1	Tes.Ş,II / 398 ; Teh.T., 9/53
322	Humeyd b. Mehled, Zencuveyh Nesai (ö.Hims-251)	Nesa	Eseri var	Sika, Sebt D,N	1	Tes.Ş,II / 27 ; Teh.T., 2/461
323	Huseyn b. Cuneyd Dameğani (ö.Kums- ?)	Horasan		La be'se bih D,N,K	1	Tes.Ş,II / 109 ; Teh.T., 2/306
324	Huseyn b. Yezid, Kufi (ö.Kufe-244)	Kufe		Leyyunu'l-hadis D,T	1	Tes.Ş,II / 115 ; Teh.T., 2/341
325	İbrahim b. Beşşar (ö.Basra-230)	Basra		Hafız,Lehuevham D,T	1	Bulunmuyor ; Teh.T., I/166
326	İbrahim b. Hamze Zubeyri (ö.Medine-230)	Medine		Saduk B,D,N	1	Tes.Ş,II / 51 ; Teh.T., I/139
327	İbrahim b. Hamze b. Ebi Yahya Remli (ö.Şam- ?)	Şam		Saduk D	1	Tes.Ş,II / 53 ; Teh.T., I/139
328	İbrahim b. Mahled, Talekani (ö. ?-?)			Saduk D	1	Tes.Ş,II / 59 ; Teh.T., I/180
329	İbrahim b. Muhammed Teymi (ö.Basra-250)	Basra		Sika D,N	1	Tes.Ş,II / 56 ; Teh.T., I/174
330	İbrahim b. Muhammed, Ebu İshak Sa'di (ö.Kufe-236)	Kufe		Saduk D	1	Tes.Ş,II / 59 ; Teh.T., I/172

331	İbrahim b. Mustemirr, Ebu İshak 'Usfuriy (ö.Basra- ?)	Basra		Saduk, Yuğribu	D	1	Tes.Ş,II / 60 ; Teh.T., I/182
332	İbrahim b. Ziyad Seblan (Sebelan) (ö.Bağdat-228)	Bağdat		Sika	M,D,N	1	Tes.Ş,II / 54 ; Teh.T., I/142
333	İmran b. Meysere (ö.Basra-223)	Basra		Sika	B,D	1	Tes.Ş,II / 261 ; Teh.T., 6/250
334	İsa b. Ebi İsa (Hilal)b. Yahya, Selihyyi (ö.Şam- ?)	Şam		Saduk	D,N	1	Tes.Ş,II / 253 ; Teh.T., 6/345
335	İsa b. İbrahim Birekiy (ö.Basra-228)	Basra		Saduk,Vehmeder	D	1	Tes.Ş,II / 252 ; Teh.T., 6/323
336	İsa b. Şazan (ö.Merv-241)	Merv		Sika, Hafız	D	1	Tes.Ş,II / 251 ; Teh.T., 6/332
337	İsa b. Yunus, Ebu Musa Tarsusi (ö.Taberiyye- ?)	Tarsus		Saduk	D	1	Tes.Ş,II / 249 ; Teh.T., 6/358
338	İshak b. Sabbah (ö.Mısır-277)	Mısır		Makbul	D	1	Tes.Ş,II / 77 ; Teh.T., I/254
339	İshak b. Cerrah Ezeniy (ö.Ezine- ?)	Ezine		Saduk	D	1	Tes.Ş,II / 74 ; Teh.T., I/247
340	İshak b. Cibril Bağdadi (ö.Bağdat- ?)	Bağdat		Saduk	D	1	Tes.Ş,II / 73 ; Teh.T., I/246
341	İshak b. İbrahim (Ebi İsrail), Ebu Yakub (ö.Bağdat-245)	Bağdat		Saduk	D,N	1	Tes.Ş,II / 75 ; Teh.T., I/242
342	İshak b. İbrahim b. Muhammed, Savvaf (ö.Basra-253)	Basra		Sika	B,D	1	Tes.Ş,II / 70 ; Teh.T., I/236
343	İsmail b. Bısr b. Mansur (ö.Basra-255) E.D.:Kaderi idi.	Basra		Saduk	D,N,K	1	Tes.Ş,II / 80 ; Teh.T., I/299
344	İsmail b. Esed (ö. ?-258)	Bağdat		Saduk	D,K	1	Tes.Ş,II / 79 ; Teh.T., I/296
345	İsmail b. Ömer (ö.Bağdat- ?)	Bağdat		Makbul	D	1	Tes.Ş,II / 82 ; Teh.T., I/329
346	Kasım b. Ahmed Bağdadi (ö.Bağdat- ?)	Bağdat		Makbul	D	1	Tes.Ş,II / 270 ; Teh.T., 6/437
347	Mansur b. Beşir Ebi Muzahim, Ebu Nasr (ö.Bağdat-235)	Bağdat		Sika	M,D,N	1	Tes.Ş,II / 375 ; Teh.T., 8/357
348	Mehdi b. Hafs (ö.Bağdat-223)	Bağdat		Makbul	D	1	Tes.Ş,II / 377 ; Teh.T., 8/375
349	Mu'az b. Esed (ö.Basra-221)	Basra		Sika	B,D	1	Tes.Ş,II / 374 ; Teh.T., 8/219
350	Muemmel b. İhab (Yehab) (ö.Remle-254)	Remle		Sadu,Lehu evham	D,N	1	Tes.Ş,II / 367 ; Teh.T., 8/437
351	Muhammed b. Abdillan Kattan (ö.Tarsus- ?)	Tarsus		Makbul	D	1	Tes.Ş,II / 313 ; Teh.T., 7/238

352	Muhammed b. Abdillan b. Meymun (ö.Merv-262)	Merv		Saduk	D,N	1	Tes.Ş,II / 315 ; Teh.T., 7/265
353	Muhammed b. Abdillan b. 'Ubeyd b. 'Akil (ö.Basra- ?)	Basra		Saduk	D,N,K	1	Tes.Ş,II / 313 ; Teh.T., 7/249
354	Muhammed b. Abdillan, Uruzziy (Ruzzi) (ö.Bağdat-231)	Bağdat		Sika, Muttehem	M,D	1	Tes.Ş,II / 312 ; Teh.T., 7/268
355	Muhammed b. Abdillan, Ebi Bekr b.Ebi Şeybe (ö.Kufe-?)	Kufe		La Yekadu Yu'ref	D	1	Tes.Ş,II / 320 ; Teh.T., 7/70
356	Muhammed b. Abdimelek b. Mervan (ö.Bağdat-266)	Bağdat		Saduk	D,K	1	Tes.Ş,II / 320 ; Teh.T., 7/298
357	Muhammed b. Bekkar b. Zubeyr , Ayşi (ö.Basra-237)	Basra		Sika	M,D	1	Tes.Ş,II / 290 ; Teh.T., 7/68
358	Muhammed b. Eban (ö.Belh-244)	Belh	Eseri var	Sika, Hafız	B,4S	1	Tes.Ş,II / 282 ; Teh.T., 7/4
359	Muhammed b. Ebi Galib (ö.Bağdat-250)	Bağdat		Sika, Hafız	B,D	1	Tes.Ş,II / 336 ; Teh.T., 7/371
360	Muhammed b. Ferec Bağdadi (ö.Bağdat-236)	Bağdat		Saduk	M,D	1	Tes.Ş,II / 348 ; Teh.T., 7/374
361	Muhammed b. Halef b. Tarık, Dari (ö.Şam- ?)	Şam		Makbul	D,T	1	Tes.Ş,II / 298 ; Teh.T., 7/137
362	Muhammed b. Harb Vasıti (ö.Hiyt-255)	Vasıt		Saduk	B,M,D	1	Tes.Ş,II / 294 ; Teh.T., 7/99
363	Muhammed b. Hişam b. Şebib (ö.Merv-251)	Mısır	Eseri var	Sika	D,N	1	Tes.Ş,II / 351 ; Teh.T., 7/467
364	Muhammed b. İbrahim Esbati (ö.Merv-248)	Merv		Saduk	D	1	Tes.Ş,II / 273 ; Teh.T., 7/10
365	Muhammed b. İdris, Ebu Hatim Razi (ö.Rey-277)	Rey	Eseri var	Hafız	D,N,K	1	Tes.Ş,II / 283 ; Teh.T., 7/28
366	Muhammed b. İshak Ebu Bekr Sağani (ö.Bağdat-270)	Bağdat		Sika, Sebt	M,4S	1	Tes.Ş,II / 277 ; Teh.T., 7/32
367	Muhammed b. Mekki Mervezi (ö. ?- ?)			Makbul	D,N	1	Tes.Ş,II / 339 ; Teh.T., 7/442
368	Muhammed b. Mu'az b. 'Abbad 'Anberiy (ö.Basra-223)	Basra		Saduk, Yüttehem	M,D	1	Tes.Ş,II / 344 ; Teh.T., 7/433
369	Muhammed b. Nadr (ö.Hims-239)	Hims		Saduk	D,N	1	Tes.Ş,II / 347 ; Teh.T., 7/462
370	Muhammed b. Osman 'İcli (ö.Bağdat-256)	Bağdat		Sika	B,D,T,K	1	Tes.Ş,II / 327 ; Teh.T., 7/319
371	Muhammed b. Osman b. Ebi Safvan Sakafi (ö.Basra-252)	Basra		Sika	D,N	1	Tes.Ş,II / 327 ; Teh.T., 7/317
372	Muhammed b. Ömer b. Ali Mukaddemi (ö.Basra- ?)	Basra		Saduk	4S	1	Tes.Ş,II / 324 ; Teh.T., 7/340

373	Muhammed b. Sufyan, Ubelliy (Ubulli) (ö.Basra- ?)	Basra		Saduk	D	1	Tes.Ş,II / 306 ; Teh.T., 7/179
374	Muhammed b. Velid, Dımıski (ö.Şam-282)	Şam		Saduk	D	1	Tes.Ş,II / 355 ; Teh.T., 7/475
375	Muhammed b. Vezir, Mısri (ö.Merv-?)	Mısır		Makbul	D	1	Tes.Ş,II / 354 ; Teh.T., 7/472
376	Muhammed b. Yahya, Kutai' (ö.Basra-253)	Basra		Saduk	M,D,T,N	1	Tes.Ş,II / 357 ; Teh.T., 7/478
377	Munzir b. Velid (ö.Basra-?)	Basra		Sika	B,D	1	Tes.Ş,II / 380 ; Teh.T., 8/349
378	Muslim b. Hatim Ensari (ö.Basra-251)	Basra		Saduk, Vehmeder	D,T	1	Tes.Ş,II / 369 ; Teh.T., 8/148
379	Osman b. Muhammed, Enmati, Basri (ö.Basra- ?)	Basra		Makbul	D	1	Tes.Ş,II / 235 ; Teh.T., 5/512
380	Osman b. Salih, Bağdati (ö.Bağdat-256)	Bağdat		Sika	D	1	Tes.Ş,II / 236 ; Teh.T., 5/485
381	Ömer b. Hafs, Vassabi (Vusabi) (ö.Hims-264)	Hims		Makbul	D	1	Tes.Ş,II / 221 ; Teh.T., 6/40
382	Ömer b. Yezid, Seyyari Ebu Hafs (ö.Basra-24?)	Basra		Saduk	D	1	Tes.Ş,II / 224 ; Teh.T., 6/112
383	Rabi' b. Yahya (ö.Basra-224)	Basra		Saduk, Vehmeder	B,D	1	Tes.Ş,II / 135 ; Teh.T., 3/77
384	Said b. Nusayr (ö.Şam-?)	Şam		Saduk	D	1	Tes.Ş,II / 156 ; Teh.T., 3/378
385	Said b. Suleyman (ö.Bağdat-225)	Bağdat		Sika, Hafiz	6Kit.	1	Tes.Ş,II / 159 ; Teh.T., 3/334
386	Said b. Şebib (ö.Merv-?)	Merv		Saduk	D,N	1	Tes.Ş,II / 159 ; Teh.T., 3/338
387	Said b. Yahya, Emevi (ö.Bağdat-249)	Bağdat		Sika,bazenMuhti'	B,M,D,T,N	1	Tes.Ş,II / 157 ; Teh.T., 3/383
388	Salih b. Suheyl (ö.Kufe -?)	Kufe		Makbul	D	1	Tes.Ş,II / 171 ; Teh.T., 4/16
389	Sehl b. Muhammed b. Zubeyr, 'Askeri (ö.Basra -227)	Basra		Sika	D,N	1	Tes.Ş,II / 162 ; Teh.T., 3/543
390	Sehl b. Salih b. Hakim, Ebu Said Entaki (ö.Şam - ?)	Şam		Saduk	D,N	1	Tes.Ş,II / 161 ; Teh.T., 3/540
391	Sevvar b. Abdillan (ö.Bağdat - 245)	Bağdat		Sika	D,T,N	1	Tes.Ş,II / 165 ; Teh.T., 3/554
392	Şazz b. Feyyaz (ö.Basra -225)	Basra		Saduk, Vehmeder	D,N	1	Tes.Ş,II / 169 ; Teh.T., 3/587

393	Şeyhun min ehli VASIT (ö.? -?) Bulunmuyor	Vasıt		Mübhem isim	D	1	Tes.Ş,II / 432 ;
394	Şu'ayb b. Eyyup (ö.Hiyt -261)	Vasıt		Saduk, Yudellisü	D	1	Bulunmuyor ; Teh.T., 3/636
395	Ubeyd b. Ebi Vezir, Ebu Ali (ö.Şam -?)	Şam		La Yu'refu haluhu	D	1	Tes.Ş,II / 220 ; Teh.T., 5/415
396	Ubeyd b. Hişam, Ebu Nua'ym Halebi (ö.Şam -?)	Şam		Saduk,teğeyyere	D	1	Tes.Ş,II / 220 ; Teh.T., 5/436
397	Ubeydullah b. Muhammed b. Hafs (ö.Basra -228)	Basra		Sika, Cevvad	D,T,N	1	Tes.Ş,II / 194 ; Teh.T., 5/405
398	Velid b. Şuca', Ebu Hemmam Sekuni (ö.Kufe -243)	Bağdat	Musannıf	Sika	M,D,T	1	Tes.Ş,II / 389 ; Teh.T., 9/150
399	Yahya b. Fadl b. Yahya, Ebu Zekeriya (ö.Basra -256)	Basra		Saduk	D,K	1	Bulunmuyor ; Teh.T., 9/281
400	Yahya b. İsmail (ö.Hiyt -?)	Vasıt		Makbul	D	1	Tes.Ş,II / 413 ; Teh.T., 9/199
401	Yahya b. Muhammed b. Seken (ö.Bağdat -?)	Bağdat		Saduk	B,D,N	1	Tes.Ş,II / 411 ; Teh.T., 9/289

EK-V Kütüb-i Sitte içerisinde sadece Ebu Davud'un Sünen'inde kendilerinden hadis rivayetinde bulunduğu hocaların sayısı **108**'dir.

Bu hocalardan gelen rivayet sayısı ise **399**'dur. Bu hocaların ayrıca cerh ta'dil oranlarını vermek gerekir ise şu tablo ortaya çıkar;

SADECE EBU DAVUD'UN HADİS RİVAYET ETTİĞİ HOCALARIN CERH-TA'DİL DURUMU								
DEĞERLENDİRMELER	Sika	Makbul	Müstakim	Saduk	Leyyin	La Yu'ref	Mestur	Mübhem
Toplam Haca Sayısı:108	34	20	1	48	1	2	1	1
Eser Sahibi Olanları	3			3			1	

EK- V Ebû Davâd'un Sünen'i Dışındaki Hocaları

1. Abdulaziz b. Hattab Ebu Hasen (ö.224)¹⁶²⁴
2. Abdulhamid b. Bekkar Ebu Abdillâh¹⁶²⁵
3. Abdullah b. Asbağ¹⁶²⁶
4. Abdullah b. Hebik (Antakya Suğur'da)¹⁶²⁷
5. Abdullah b. Kureyş b. İshak Ebu Ahmed¹⁶²⁸
6. Abdullah b. Muhammed Ebu Ahmed Haşşab¹⁶²⁹
7. Abdullah b. Muti' b. Raşid Ebu muhammed¹⁶³⁰
8. Abdullah b. Nasr Entaki Ebu Muhammed¹⁶³¹
9. Abdullah b. Sad b. Osman Mervezi¹⁶³²
10. Abdullah b. Yezid b. Raşid Ebu Bekr¹⁶³³
11. Abdurrahman b. Yahya b. İsmail Ebu Muhammed¹⁶³⁴
12. Ahmed b. Abdillâh Ebu Ubeyd (ö.258)¹⁶³⁵
13. Ahmed b. Abdillâh Kattan¹⁶³⁶
14. Ahmed b. Muhammed b. Mualla¹⁶³⁷
15. Ahmed b. Nasr b. Ziyad¹⁶³⁸
16. Ahmed b. Sabit Ebu Bekr Cahderi¹⁶³⁹
17. Ahmed b. Şebib¹⁶⁴⁰
18. Ali b. Muhammed b. Ali Kadiyu Mıssis¹⁶⁴¹
19. Amr b. Amr¹⁶⁴²
20. Amr b. Hubab Basri (Ebu Davud Ehvaz'da yazmış)¹⁶⁴³
21. Amr b. Sevvad b. Esved Ebu Muhammed¹⁶⁴⁴
22. Bişr b. Âdem Ebu Abdillâh Darir¹⁶⁴⁵
23. Cafer b. Abdilvahid b. Cafer (ö.258)¹⁶⁴⁶

¹⁶²⁴ Ceyyani, Tesmiyetu şuyuh, II /207

¹⁶²⁵ Ceyyani, a.g.s., II /213

¹⁶²⁶ Ebu Davud, Zuhd, s. (Hno:413)

¹⁶²⁷ Ebu Davud, Zuhd, s. (Hno: 508)

¹⁶²⁸ Ceyyani, a.g.s., II / 191.

¹⁶²⁹ Ceyyani, a.g.s., II /179.

¹⁶³⁰ Ceyyani, a.g.s., II /187.

¹⁶³¹ Ebu Davud, Zuhd, s.223 (Hno: 223).

¹⁶³² Ebu Davud, Zuhd, s.387 (Hno:436)

¹⁶³³ Ceyyani, a.g.s., II /188

¹⁶³⁴ Ebu Davud, Zuhd, s. (Hno:510).

¹⁶³⁵ Ceyyani, a.g.s., II / 430(Ebu Davud, Bedu'l-vahy)

¹⁶³⁶ Ceyyani, a.g.s., II / 31.

¹⁶³⁷ Ceyyani, a.g.s., II /40 (Ebu Davud, Zuhd, en-Nasih ve'l-Mensuh)

¹⁶³⁸ Ceyyani, a.g.s., II / 47.

¹⁶³⁹ Ebu Davud, Zuhd, s. (Hno:73); Ceyyani, a.g.s., II / 48 (Ebu Davud, Bedu'l-vahy)

¹⁶⁴⁰ Ceyyani, a.g.s., II / 29.

¹⁶⁴¹ Ceyyani, a.g.s., II /244.

¹⁶⁴² Ceyyani, a.g.s., II /228(Ebu Davud, Bedu'l-vahy)

¹⁶⁴³ Ebu Davud, Merasil s.339 (Hno:493); Ceyyani, a.g.s., II /232

¹⁶⁴⁴ Ceyyani, a.g.s., II /226

¹⁶⁴⁵ Ceyyani, a.g.s., II /86

¹⁶⁴⁶ Ceyyani, a.g.s., II /93

- 24.Cafer b. Humeyd Ebu Muhammed ¹⁶⁴⁷
- 25.Cafer b. Mismar¹⁶⁴⁸
- 26.Cerrah b. Mehled¹⁶⁴⁹
- 27.Davud b. Suleyman Ebu Bişr¹⁶⁵⁰
- 28.Ezher b. Cumeyl b. Cenah¹⁶⁵¹
- 29.Ğassan b. Fadl (Mufaddal)¹⁶⁵²
- 30.Hafs b. Amr b. Rebal Basri (ö.257)¹⁶⁵³
- 31.Hakem b. Musa Ebu Salih¹⁶⁵⁴
- 32.Halil b. Amr Ebu Amr Bağdadi¹⁶⁵⁵
- 33.Hamze b. Said Ebu Said Mervezi ¹⁶⁵⁶
- 34.Hasen b. Ahmed b. Ebi Şuayb¹⁶⁵⁷
- 35.Hasen b. Ali b. Affan Ebu Muhammed Kufi¹⁶⁵⁸
- 36.Hasen b. Arefe b. Yezid Ebu Ali (ö.Bağdat–257)¹⁶⁵⁹
- 37.Havsere b. Muhammed Minkari¹⁶⁶⁰
- 38.Heysem b. Halid Cuheni¹⁶⁶¹
- 39.Huseyn b. Ali horasani¹⁶⁶²
- 40.İbrahim b. Fadl b. Ebi Suveyd¹⁶⁶³
- 41.İbrahim b. Harb¹⁶⁶⁴
- 42.İbrahim b. Yahya el-Muktib¹⁶⁶⁵
43. İbrahim b. Yunus b. Muhammed ¹⁶⁶⁶
- 44.İshak b. İbrahim b. Şehid Ebu Yakub (ö.257)¹⁶⁶⁷
- 45.İshak b. Ömer b. Suleyt¹⁶⁶⁸
- 46.İsmail b. Mesade Tennuhi¹⁶⁶⁹
- 47.Kasım b. Abdilvehhab (Abdumelik)¹⁶⁷⁰

¹⁶⁴⁷ Ceyyani, a.g.s., II / 94(Ebu Davud, Bedu'l-vahy)

¹⁶⁴⁸ Ceyyani, a.g.s., II / 93

¹⁶⁴⁹ Ceyyani, a.g.s., II / 95 (Ebu Davud, Bedu'l-vahy)

¹⁶⁵⁰ Ceyyani, a.g.s., II / 134.

¹⁶⁵¹ Ceyyani, a.g.s., II / 85.

¹⁶⁵² Ebu Davud, Merasil s. (Hno:496); Ceyyani, a.g.s., II / 264

¹⁶⁵³ Ebu Davud, Zuhd, s.411 (Hno: 476)

¹⁶⁵⁴ Ebu Davud, Merasil s.213 (Hno:259); Ceyyani, a.g.s., II / 124

¹⁶⁵⁵ Ceyyani, a.g.s., II / 129.

¹⁶⁵⁶ Ceyyani, a.g.s., II / 119(Ebu Davud, Mesailu Ahmed No:267)

¹⁶⁵⁷ Ebu Davud, Merasil s. (Hno:533); Ceyyani, a.g.s., II /98.

¹⁶⁵⁸ Ebu Davud, Zuhd, s.56 (Hno:35)

¹⁶⁵⁹ Ebu Davud, Zuhd, s.309 (Hno:335); Ceyyani, a.g.s., II /103

¹⁶⁶⁰ Ceyyani, a.g.s., II /122

¹⁶⁶¹ Ceyyani, a.g.s., II /406

¹⁶⁶² Ceyyani, a.g.s., II /114

¹⁶⁶³ Ceyyani, a.g.s., II /64(Ebu Davud, Bedu'l-vahy).

¹⁶⁶⁴ Ceyyani, a.g.s., II /54.

¹⁶⁶⁵ Ceyyani, a.g.s., II /67.

¹⁶⁶⁶ Ceyyani, a.g.s., II /67(Ebu Davud, Bedu'l-vahy)

¹⁶⁶⁷ Ebu Davud, Zuhd, s. (Hno:436); Ceyyani, a.g.s., II /69.

¹⁶⁶⁸ Ceyyani, a.g.s., II / 77.

¹⁶⁶⁹ Ebu Davud, Merasil s.165 (Hno: 175); Ceyyani, a.g.s., II /80

¹⁶⁷⁰ Ceyyani, a.g.s., II / 271.

- 48.Kasım b. İsa b. İbrahim Ebu Muhammed (ö.240) ¹⁶⁷¹
- 49.Mahmud b. Hidaş Talikani ¹⁶⁷²
- 50.Mehdi b. Ebi Mehdi el-Vessab ¹⁶⁷³
- 51.Muhammed b. Abdicebbar Hemedani ¹⁶⁷⁴
- 52.Muhammed b. Abdillan Dımışkî ¹⁶⁷⁵
- 53.Muhammed b. Abdilmelik b. Ebi Şevarih ¹⁶⁷⁶
- 54.Muhammed b. Akil b. Huveylid Ebu Abdillan ¹⁶⁷⁷
- 55.Muhammed b. Cabir b. Eşas ¹⁶⁷⁸
- 56.Muhammed b. Firas Ebu Hureyrete ¹⁶⁷⁹
- 57.Muhammed b. İmran b. Ebi Leyla ¹⁶⁸⁰
58. Muhammed b. Muhammed b. Nahib ¹⁶⁸¹
- 59.Muhammed b. Muhelleb Ebu Abdillan ¹⁶⁸²
- 60.Muhammed b. Musa b. Ebi Nuaym (ö.223) ¹⁶⁸³
- 61.Muhammed b. Sadaka Ebu Abdillan Hımsî ¹⁶⁸⁴
- 62.Muhammed b. Said b. Süleyman Ebu Cafer (ö220) ¹⁶⁸⁵
- 63.Muhammed b. Seken Ubüllî ¹⁶⁸⁶
- 64.Muhammed b. Simaa Ebu'l-Asbağ ¹⁶⁸⁷
- 65.Muhammed b. Ubeyd b. Meymun ¹⁶⁸⁸
- 66.Muhammed b. Yahya b. Abdilkerim ¹⁶⁸⁹
- 67.Muhammed b. Yahya b. Meymun 'Ateki ¹⁶⁹⁰
- 68.Muhammed b. Zekeriya Tusteri ¹⁶⁹¹
- 69.Mukatıl b. Muhammed Razi (Nasrabazî) ¹⁶⁹²
- 70.Ömer b. Hişam el-Kıpti Ebu Hafı ¹⁶⁹³
- 71.Reca b. Muhammed b. Reca Ebu Hasen ¹⁶⁹⁴

¹⁶⁷¹ Ebu Davud, Merasil s.287 (Hno:397); Ceyyani, a.g.s., II / 270

¹⁶⁷² Ebu Davud,; Zuhd, s.383 (Hno:426)

¹⁶⁷³ Ebu Davud, Zuhd, s.117 (Hno:101)

¹⁶⁷⁴ Ebu Davud, Merasil s.292 (Hno:405); Ceyyani, a.g.s., II / 321

¹⁶⁷⁵ Ebu Davud, Zuhd, s.116 (Hno:100)

¹⁶⁷⁶ Ceyyani, a.g.s., II /318

¹⁶⁷⁷ Ceyyani, a.g.s., II /335 (Ebu Davud, Bedu'l-vahy, K.en-Nasih ve'l-Mensuh)

¹⁶⁷⁸ Ebu Davud, Zuhd, s.97 (Hno: 77)

¹⁶⁷⁹ Ceyyani, a.g.s., II /349

¹⁶⁸⁰ Ebu Davud, Zuhd, s.319 (Hno: 348)

¹⁶⁸¹ Ebu Davud, Zuhd, s.176 (Hno: 169)

¹⁶⁸² Ceyyani, a.g.s., II /340.

¹⁶⁸³ Ceyyani, a.g.s., II /348 (Ebu Davud, Hadisu Hıraklı)

¹⁶⁸⁴ Ebu Davud, Zuhd, s.370 (Hno:408)

¹⁶⁸⁵ Ebu Davud, Zuhd, s.205 (Hno:199)

¹⁶⁸⁶ Ceyyani, a.g.s., II /303.

¹⁶⁸⁷ Ebu Davud, Merasil s.219 (Hno:272) ; Ceyyani, a.g.s., II /308.

¹⁶⁸⁸ Ebu Davud, Zuhd, s.26 (Hno:2) ; Ceyyani, a.g.s., II /323

¹⁶⁸⁹ Ebu Davud, Zuhd, s.428 (Hno:500) ; Ceyyani, a.g.s., II /356 (Ebu Davud, K.Kader)

¹⁶⁹⁰ Ceyyani, a.g.s., II /357(Ebu Davud, Zuhd)

¹⁶⁹¹ Ceyyani, a.g.s., II / 301.

¹⁶⁹² Ceyyani, a.g.s., II / 378 .

¹⁶⁹³ Ebu Davud, Merasil s.275 (Hno:374) ; Ceyyani, a.g.s., II / 222

¹⁶⁹⁴ Ceyyani, a.g.s., II / 140(Ebu Davud, Ahbaru'l-havaric ve K.Harac)

- 72.Salih b. İbrahim ¹⁶⁹⁵
73.Süreyc b. Yunus b. İbrahim Ebu Haris (ö.235)¹⁶⁹⁶
74.Vaddah b. Yahya Nehşeli ¹⁶⁹⁷
75.Vehb b. Muhammed Bunani ¹⁶⁹⁸
76.Velid b. Yezid b. Ebi Talha er-Rib'i ¹⁶⁹⁹

¹⁶⁹⁵ Ceyyani, a.g.s., II / 171(Ebu Davud, Bedu'l-vahy)

¹⁶⁹⁶ Ebu Davud, Zuhd, s.76 (Hno:57) ; Ceyyani, a.g.s., II / 166

¹⁶⁹⁷ Ceyyani, a.g.s., II /390 (Ebu Davud, Bedu'l-vahy)

¹⁶⁹⁸ Ceyyani, a.g.s., II /386.

¹⁶⁹⁹ Ebu Davud, Zuhd, s.230 (Hno:233) ; Ceyyani, a.g.s., II / 388(Ebu Davud, Bedu'l-vahy)

EK–VI MAMER b. Raşid Rivayetlerinin Mukayayesesi

SÜNENU EBİ DAVUD'DAKİ MAMER B. RAŞİD RİVAYETLERİNİN MUKAYAYESESİ								
<i>Sünenu Ebi Davud</i>			<i>Musannefu Abdurrezzak ve Cami'u Ma'mer</i>			<i>Mukayesesi (Sünendeki Durum)</i>		
Bölüm	Bab	H.No	Bölüm	Bab, Cilt/Sh.	H.No	Sened	Mana	Lafız
Taharet	Fi'l-bevl fi'l-mustehammi	27	Taharet	el-Bevl fi'l-muğtesel, 1/255	978	Aynı	Aynı	Aynı
Taharet	Fardi'l-vudui	60	Taharet	El-Vuduü mine'l-hedesi, 1/139	530	Aynı	Aynı, takti	Aynı, takti
Taharet	Sıfati vudui'n-nebiyyi	106	Taharet	Ma yukeffiru'l-vuduu ve's-salatu, 1/44	139	Aynı	Aynı	Kısmi farklı
Taharet	Fi'l-cunubi ye'udu	218 ¹⁷⁰⁰	Taharet	Er-Recul yusibu'l-mere'te sümme yuridu en yu'ide, 1/275	1061	Aynı	Aynı	Aynı
Taharet	el-Cunub yusalli bi'l-kavm vehuve nasin	235	Bulunamadı	-	-	-	-	-
Taharet	Mikdari mai'l-lezi yucziu fi'l-ğusli	238 ¹⁷⁰¹	Taharet	El-Cunubani yeşre'ani cemi'an, 1/267	1027	Kısmi farklı	Aynı	Aynı
Taharet	Fi'l-Haidi lataktil-s-salate	263	Bulunamadı	-	-	-	-	-
Taharet	Men kale iza ekbeleti'l-heydatu teda'u's-salate	285 ¹⁷⁰²	Hayz	El-Mustehadatu, 1/303	1165	Kısmi farklı	Aynı	Aynı-Takti'
Taharet	Men rava enne'l-mustehadate teğtesilu li kulli salatin	290 ¹⁷⁰³	Hayz	El-Mustehadatu, 1/303	1164	Kısmi farklı	Aynı	Aynı-Takti'
Taharet	Et-Teyemmüm	320 ¹⁷⁰⁴	Bulunamadı	-	-	-	-	-
Taharet	Bevl'i's-sabiyyi yusibu's-sevbe	379	Bulunamadı	-	-	-	-	-
Taharet	El-l'ade mine'n-necase tekunu fi's-sevbi	388	Bulunamadı	-	-	-	-	-
Salat	Fi'l-mevakit	394 ¹⁷⁰⁵	Bulunamadı	-	-	-	-	-

¹⁷⁰⁰ Muallak olarak rivayet edilmiştir.

¹⁷⁰¹ Muallak olarak rivayet edilmiştir.

¹⁷⁰² Muallak olarak rivayet edilmiştir.

¹⁷⁰³ Muallâk olarak rivayet edilmiştir.

¹⁷⁰⁴ Muallâk olarak rivayet edilmiştir.

¹⁷⁰⁵ Muallâk olarak rivayet edilmiştir.

Salat	Fi vakti salati'l-asri	405	Salât	Vakti'l-'asri, 1/547	2069	Aynı	Aynı, takti	Aynı, takti
Salat	Fi vakti salati'l-asri	412	Bulunamadı	-	-	-	-	-
Salat	Men name an salatin ev nesiye	436	Salât	Men nes'ye saleten ev name anha, 1/587	2237	Aynı	Kısmi farklı	Kısmi farklı
Salat	Fi 'İtizali'n-nisai fi'l-mesacidi ani'r-ricali	462	Bulunamadı	-	-	-	-	-
Salat	Fi kerahiyyeti'l-buzaki fi'l-mescid	479 ¹⁷⁰⁶	Bulunamadı	-	-	-	-	-
Salat	Ma cae fi'l-muşriki yedhulu'l-mescidi	488	Talak	Er-Recm ve'l-ihsan, 7/316	13330	Aynı	Aynı, takti	Aynı, takti
Salat	Keyfe'l-azan	499 ¹⁷⁰⁷	Salât	Bedu'l-azan, 1/455	1774	Aynı	Aynı, takti	Aynı, takti
Salat	Fi's-salati tukamu velem yeti'l-imamu yentezirunehu ku'uden	540	Bulunamadı	-	-	-	-	-
Salat	es-Sa'ayi ile's-salat	572 ¹⁷⁰⁸	Salât	Ma yefutu'l-insan mine't-teşehhüd, 2/211	3102	Aynı	Aynı, takti	Aynı, takti
Salat	ed-Dunuvvi mine's-sutratı	795	Salat	Tahfifi'l-imam, 2/362	3713	Aynı	Aynı	Aynı
Salat	Ma cae fi'l-kiraeti fi'z-zuhri	800	Salat	el-Kiraeti fi'z-zuhri, 2/104	2675	Aynı	Aynı, takti	Aynı, takti
Salat	Men kerihel-kiraete bi fatihati'l-kitab iza cehera'l-imam	826 ¹⁷⁰⁹	Salat	El-Kiraetu halfe'l-imam, 2/135	2795	Aynı	Aynı	İhtisaren
Salat	Men kerihel-kiraete bi fatihati'l-kitab iza cehera'l-imam	827	Bulunamadı	-	-	-	-	-
Salat	Temami't-tekbir	836 ¹⁷¹⁰	Salat	Et-Tekbir, 2/61	2495	Aynı	Aynı	Aynı
Salat	Keyfe yeda'u rukbeteyhi kalbe yedeyh	839	Bulunamadı	-	-	-	-	-
Salat	Rafi'n-nisai iza kunne ma'a'r-ricali ruusehunne mine's-secdeti	851	Salat	Şuhudi'n-nisai'l-cema'ah, 3/148	5109	Aynı	Aynı	Aynı -eksik
Salat	Salati men la yukimu sulbehu fi'r-ruku'i ve's-sucudi	855	Bulunamadı	-	-	-	-	-

¹⁷⁰⁶ Muallak olarak rivayet edilmiştir.

¹⁷⁰⁷ Muallak olarak rivayet edilmiştir.

¹⁷⁰⁸ Muallak olarak rivayet edilmiştir.

¹⁷⁰⁹ Muallak olarak rivayet edilmiştir.

¹⁷¹⁰ Muallak olarak rivayet edilmiştir.

Salat	Es-Sucud ale'l-enfi ve'l-cepheti	894	Bulunamadı	-	-	-	-	-
Salat	Es-Sucud ale'l-enfi ve'l-cepheti	895	Salat	Sucudu'l-enfi, 2/181	2979	Aynı	Aynı	İhtisaren
Salat	Es-Sucud ale'l-enfi	911	Bulunamadı	-	-	-	-	-
Salat	el-İşarati fi's-salat	943	Salat	el-İşarati fi's-salat	3276	Aynı	Aynı	Aynı
Salat	Kerahiyyeti'l-i'timad ale'l-yed fi's-salati	992	Salât	Er-Reculu yeclisu m'utemiden ala yedeyhi fi's-salati, 2/197	3054	Aynı	Aynı	Aynı
Salat	Men kale yutimmu ala ekberi zannihi	1029 1711	Salât	Es-Sehv fi's-salat, 2/304	3463	Aynı	Aynı	Kısmi farklı
Salat	Men kale yutimmu ala ekberi zannihi	1030 1712	Salât	Es-Sehv fi's-salat, 2/305	3465	Aynı	Aynı	Kısmi farklı
Salat	İnsirafi'n-nisai kable'r-ricat mine's-salât	1040	Salât	Meksi'l-imam b'ade ma yusellim, 2/245	3227	Aynı	Aynı	Kısmi farklı
Salat	es-Salât b'ade'l-cumu'a	1132	Cumu'a	es-Salat kable'l-cumua ve b'adeha 3/247	5527	Aynı	Aynı	Aynı
Salat	Cumma'i ebvabi salati'l-istiska'	1161	Salât	El-İstiska, 3/83	4889	Aynı	Aynı	Aynı-ziyade
Salat	İza ekame bi erdi'l-'aduvvi yaksuru	1235	Salât	er-Racul yehrucu fi vakti's-salat, 2/532	4335	Aynı	Aynı	Aynı
Salat	Men kale yusalli bi kulli taifetin rak'aten summe yusellim feyekumu ..	1243	Bulunamadı	-	-	-	-	-
Salat	en-Nu'as fi's-salât	1311	Salât	Er-Racul yeltebis aleyhi'l-kur'an fi's-salat, 2/499	4221	Aynı	Aynı	Aynı, eksik
Salat	İftitahi salati'l-leyl bi rak'ateyn	1324	Bulunamadı	-	-	-	-	-
Salat	Rafi's-savt bi'l-kiraeti fi salati'l-leyl	1332	Salât	Kiraeti'l-leyl, 2/498	4216	Aynı	Aynı	Aynı
Salat	Fi salati'l-leyl	1365	Salât	er-Recul yeummu'r-recul, 2/406	3868	Aynı	Aynı	Aynı, eksik
Salat	Fi kiyami şehri ramazan	1371	Sıyam	kiyami ramazan, 4/258	7719	Aynı	Aynı	Aynı
Salat	Tahzibi'l-kur'an	1395	Fadailu'l-	İza semi'te's-secdete ve ente tusalli ve fi	5957	Aynı	Aynı	Aynı, eksik

¹⁷¹¹ Muallak olarak rivayet edilmiştir.

¹⁷¹² Muallak olarak rivayet edilmiştir.

			Kur'an	kem yukrau'l-kur'an, 3/356				
Salat	Ünzile'l-kur'anu ala seb'ati ehrufin	1476	Cami'uMamer	Alakem ünzile'l-kur'an minharfin, 11/219	20370	Aynı	Aynı, takti	Aynı, takti
Zekat	Vucubi'z-zekati	1556 1713	Lukata	Fi'l-küfri ba'de'l-iman, 10/172	18718	Aynı	Aynı	İhtisaren
Zekat	Fi zekati's-saimeti	1578 1714	Bulunamadı	-	-	-	-	-
Zekat	Rida'l-musaddik	1587	Zekât	Mayu'addu vekeyfe tu'haz's-sadaka, 4/15	6818	Aynı	Aynı, takti	Aynı, takti
Zekat	Men y'uta mine's-sadaka vehaddu'l-ğina	1632 1715	Cami'uMamer	Meseletu'n-nas, 11/96	20027	Aynı	Aynı, takti	Aynı, takti
Zekat	Men yecuzu lehu ehzu's-sadakati	1636	Zekât	Kemi'l-kenz ve limeni'z-zekat, 4/109	7151	Aynı	Aynı	İhtisaren
Zekat	el-Mere' tetesaddaku min beyti zevciha	1687	Zekât	Sadakati'l-mere' biğeyri izni zevciha, 4/147	7272	Aynı	Aynı	Aynı
Zekat	Fi sılati'r-rahimi	1695	Cami'uMamer	Sılatu'r-rahim, 11/171	20234	Aynı	Aynı	İhtisaren
Lukata	et-Tarif bi'l-lukata	1718	Lukata	el-Lukata, 10/129	18599	Aynı	Aynı	Aynı
Menasik	Fi ifradi'l-hacc	1781 1716	Bulunamadı	-	-	-	-	-
Menasik	Fi'l-ikran	1803	Bulunamadı	-	-	-	-	-
Menasik	el-Muhrim yahtecim	1837	Bulunamadı	-	-	-	-	-
Menasik	Yektehilu'l-muhrim	1838	Bulunamadı	-	-	-	-	-
Menasik	el-İhsar	1863	Bulunamadı	-	-	-	-	-
Menasik	İstilami'l-erkân	1875	Menasik	El-İstilam fî ğayri tavaf ve hel yestelim	8941	Aynı	Aynı	Kısmi farklı

¹⁷¹³ Muallak olarak rivayet edilmiştir

¹⁷¹⁴ Muallak olarak rivayet edilmiştir.

¹⁷¹⁵ Muallak olarak rivayet edilmiştir

¹⁷¹⁶ Muallak olarak rivayet edilmiştir.

				ğayru mutevaddi', 5/44				
Menasik	Fi'n-nuzul bi mina	1951	Bulunamadı	-	-	-	-	-
Menasik	es-Salat bi mina	1961	Bulunamadı	-	-	-	-	-
Menasik	et-Tahsib	2010	Ehli Kitab	La yetevaresü ehlu'l-milleteyn, 6/14	9851	Aynı	Aynı, takti	Aynı, takti
Nikâh	Ma yukrahu en yucme'a beynehunne mine'n-nisai	2070	Talak	El-Ğeyre, 7/301	13269	Bir ravi eksik	Aynı, takti	Aynı, takti
Nikâh	Fi nikahi'l-mut'ati	2073	Talak	el-Mut'ati, 7/502	14034	Aynı	Aynı	Aynı
Nikâh	Fi'l-Veliyyi	2086	Bulunamadı	-	-	-	-	-
Nikâh	Fi's-Seyyib	2100	Nikâh	İsti'maru'l-yetimetü fi nefsiha, 6/145	10299	Aynı	Aynı	Aynı
Nikâh	es-Sadak	2107	Bulunamadı	-	-	-	-	-
Nikâh	Fi ma yu'meru bihi min ğaddi'l-besar	2152	Bulunamadı	-	-	-	-	-
Talak	Fi talaki's-sünne	2183	Talak	Talaku'l-haidi ve'n-nifasi, 6/309	10959	Aynı	Aynı	Aynı, eksik
Talak	Neshi'l-muraca'a b'ade't-tatlikati's-selas	2198	Talak	Talaku'l-bikr, 6/333	11071	Kısmi farklı	Aynı	Aynı
Talak	Fi'z-Zihar	2225	Bulunamadı	-	-	-	-	-
Talak	Fi'l-Hul'u	2229 1717	Talak	'İddeti'l-muhtali'a, 6/506	11858	Aynı	Aynı	Aynı
Talak	İza şekke fi'l-veled	2261	Talak	Er-Recul yentefi min veledih, 7/99	12371	Aynı	Aynı	İhtisaren
Talak	Fi Nafakati'l-mehtuteti	2290	Talak	İddetu'l-hubla ve nefekatuha, 7/20	12024	Aynı	Aynı	Kısmi farklı
Savm	Keffâratı men eta ehleh fi şehri ramazan	2391	Sıyam	Men yebtulu's-siyam ve men ye'kul fi ramazan mute'ammiden, 4/194	7457	Aynı	Aynı	İhtisaren
Savm	Fi savmi'd-dehr tetavvu'an	2427	Sıyam	Siyami'd-dehr, 4/294	7862	Aynı	Aynı	Aynı
Savm	El-mere' tesumu bi ğeyri izni zevciha	2458	Sıyam	Siyami'l-mere biğeyri iznizevciha, 4/305	7886	Aynı	Aynı, takti	Aynı, takti
Savm		2468	Bulunamadı	-	-	-	-	-

¹⁷¹⁷ Muallak olarak rivayet edilmiştir

		¹⁷¹⁸						
Savm	El-M'utekif yedhulu'l-beyt lihacetihi	2470	İtikâf	Hurucu'n-Nebiyyi fi itikafi, 4/360	8065	Aynı	Aynı	Aynı
Cihad	Fadli'l-ğezvi fi'l-bahr	2492	Bulunamadı	-	-	-	-	-
Cihad	Fi'l-Muhallel	2580 ¹⁷¹⁹		Sibaki'l-hayl, 5/305	9698	Aynı	Aynı	Kısmi farklı
Cihad	el-Mekr fi'l-Harb	2637	Bulunamadı	-	-	-	-	-
Cihad	En-Nehy an katli men'itesame bi's-sucud	2645 ¹⁷²⁰	Bulunamadı	-	-	-	-	-
Cihad	Fi'l-menni ale'l-esir bi ğeyri fida'	2689	Bulunamadı	-	-	-	-	-
Cihad	Fi sulhi'l-'aduvvi	2765	Bulunamadı	-	-	-	-	-
Dahaya	Fi'l-Mubalağati fi'z-zebh	2826	Bulunamadı	-	-	-	-	-
Dahaya	Fi'l-'atirati	2832	Akika	El-Fer'a, 4/341	7998	Aynı	Aynı, takti	Aynı, takti
Sayd	Fi't-tihazi'l-kelb li's-sayd ve ğayrih	2844	Ehlu Kitabeyn	Katlu'l-kilab, 10/432	19612	Aynı	Aynı	Aynı
Feraiz	Fi mirasi'l-'asabeti	2898	Feraiz	Feraiz, 10/249	19004	Aynı	Aynı	Aynı
Feraiz	Hel yerisu'l-muslimu'l-kafire	2910	Ehlu Kitab	La yetevaresu ehlu'l-milleteyn, 6/14	9851	Aynı	Aynı, takti	Aynı, takti
Feraiz	Fi'l-mer'eti terisu min diyeti zevciha	2927	'Ukul	Mirasi'd-diyeti, 9/397	17764	Aynı	Aynı	İhtisaren
Harac, İ.F.	Fi'l-halifetu yestehlifu	2939	Meğazi	Kavli Ömer fi ehli'ş-şura, 5/448	9763	Aynı	Aynı, takti	Aynı, takti
Harac, İ.F.	Fima yelzemu'l-imamu min emri'r-ra'yyeti ve'l-hacebeti anhum	2949	Bulunamadı	-	-	-	-	-
Harac, İ.F.	Fi erzaki'z-zurriyyeti	2956	Buyu'	Men mate ve aleyhi deynun, 8/289	15257	Aynı	Aynı, takti	Aynı, takti
Harac, İ.F.	Fi safaya Rasulillah mine'l-emval	2964	Bulunamadı	-	-	-	-	-

¹⁷¹⁸ Muallâk olarak rivayet edilmiştir.

¹⁷¹⁹ Muallâk olarak rivayet edilmiştir.

¹⁷²⁰ Muallâk olarak rivayet edilmiştir.

Harac, İ.F.	Fi safaya Rasulillah mine'l-emval	2971	Bulunamadı	-	-	-	-	-
Harac, İ.F.	Fi beyani mevadi'i kasmî'l-humusi ve sehmi zi'l-kurba	2989	Cami'uMamer	el-Kavl hine yumsi vehine yusbih,11/33	19828	Aynı	Aynı	İhtisaren
Harac, İ.F.	Fi haberi'n-nadir	3004	Meğazi	Vak'a beni'n-Nadir, 5/358	9733	Aynı	Aynı	Kısmi eksiklik
Harac, İ.F.	Fi ikafi ardi's-sevad ve ardi'l-'anut	3036	Ehlu Kitab	Ma uhize mine'l-erz 'anut, 6/104	10137	Aynı	Aynı	Aynı-ziyade
Cenaiz	Fi'l-meyyit yusecca	3120	Cenaiz	el-Kefen, 3/422	6174	Kısmi farklı	Aynı	Aynı
Cenaiz	er-Rukub fi'l-cenaze	3177	Bulunamadı	-	-	-	-	-
Cenaiz	Kerahiyyeti zebh 'inde'l-kabr	3222	Cenaiz	Es-Sabr ve'l-Büka' ve'n-Niyaha, 3/560	6690	Aynı	Aynı, takti	Aynı, takti
Eyman/Nz.	el-Halfu bi'l-endam	3247	Eyman/nüzur	El-Eyman velayuhlefu illa billah,8/469	15931	Aynı	Aynı	Aynı
Eyman/Nz.	Fi kerahiyyeti'l-half bi'l-aba'	3250	Eyman/nüzur	El-Eyman velayuhlefu illa billah,8/466	15922	Aynı	Aynı	Kısmi farklı
Eyman/Nz.	Fi'l-kasem hel yekûnu yeminen	3268	Cami'u Mamer	Er-Ru'ya, 11/214	20360	Aynı	Aynı, takti	Aynı, takti
Eyman/Nz.	Fi men nezera enyetesaddaka bimalihi	3320	Meğazi	Me tehallefe ani'n-Nebiyi fi gezveti Tebük, 5/405	9745	Aynı	Aynı	İhtisaren
Buyu'	Fi't-teşdidi fi'd-deyn	3343	Buyu'	Men mate ve aleyhi deynun, 8/289	15257	Aynı	Aynı	Aynı
Buyu'	Fi bey'i'l-ğarar	3378	Buyu'	Bey'u'l-münabeze ve'l-mülameze, 8/226	14987	Aynı	Aynı, takti	Aynı, takti
Buyu'	Fi'n-nehî en yebi'a hadirun li badin	3439	Bulunamadı	-	-	-	-	-
Buyu'	Fi bey'i't-taam kalbe en yustevfa	3498	Buyu'	El-Mucazeze, 8/130	14598	Aynı	Aynı	Aynı
Buyu'	Fi's-Şufati	3514	Buyu'	İza duribeti'l-hudud fela şuf'a, 8/79	14391	Aynı	Aynı	Aynı
Buyu'	Fi'r-raculi ye'huzu hakkahu min tahti yedihi	3533	Sadaka	Ma yehillu li'l-mere'ti min mali zevciha, 9/126	16612	Aynı	Aynı, takti	Aynı, takti
Buyu'	Men kale fihi ve li 'akibihi	3555	Mudebber	el-'Umra, 9/190	16887	Aynı	Aynı	Aynı
Buyu'	El-Mevaşi tufsidu ze'a kavmin	3569	'Ukul	Ez-Zer'i tusibuhu'l-maşiye, 10/82	18437	Aynı	Aynı	Aynı
Akdiye	Er-Raculeyn yedde'iyani şeyen veleyset lehuma beyyinetun	3617	Bulunamadı	-	-	-	-	-
Akdiye	Keyfe yahlifuz-zimmiyyu	3624	Talak	Er-Recm ve'l-ihsan, 7/316	13330	Aynı	Aynı, takti	Aynı, takti

Akdiye	Fi'l-Habsi fi'd-deyni ve ğeyrihi	3630	Lukata	Et-Tuhme, 10/216	18891	Aynı	İhtisaren	İhtisaren
İlm	Rivayeti hadisi ehli'l-kitab	3644	Ehli Kitab	Mesele ehli'l-kitab, 6/111	10160	Aynı	Aynı	Aynı
At'ime	Ma cae fi icabeti'd-d'aveti	3738	Ehli kitabeyn	El-Velime, 10/448	19666	Aynı	Aynı	Aynı
At'ime	Fi'l-Fe'rati teka'u fi's-semni	3842	Taharet	El-Fe're temutu fi'l-vedek, 1/84	278	Aynı	Aynı	Aynı
At'ime	Fi'l-Fe'rati teka'u fi's-semni	3843	Taharet	El-Fe're temutu fi'l-vedek, 1/84	279	1 ravi fazla	Aynı	Aynı
At'ime	Ma cae fi'd-du'ai li Rabbi'l-alemin	3854	Siyam	Men fetara saimen, 4/311	7907	Aynı	Aynı	Aynı
Tıp	Ma cae fi'l-ittikai mine'l-ayni	3879	Camiu Mamer	Er-Rukyi, ve'l-ayn ve'n-nefes, 11/18	19778	Aynı	Aynı, takti	Aynı, takti
Tıp	Fi't-Tıyarati	3911	Ehli kitabeyn	El-Meczum ve'l-udva, 4/404	19507	Aynı	Aynı	Aynı-ziyade
Tıp	Fi't-Tıyarati	3923	Camiu Mamer	El-Vebau ve't-taun, 11/148	20162	Aynı	Aynı	Aynı
İtk	Fi men rava ennehu la yustes'a	3946	Mudebber	Men e'ateka baze abdihi, 9/150	16712	Aynı	Aynı	Aynı
Huruf ve K	el-Huruf ve'l-Kıraat	4000	Bulunamadı	-	-	-	-	-
Libas	Men kerihuhu	4045	Salât	El-Kirae fi'r-ruku' ve's-sucud, 2/144	2832	Aynı	Aynı	Aynı, takti
Libas	Fi't-Tekannu'i	4083	Meğazi	Men hacere ile'l-Habeşeti, 5/388	9743	Aynı	Aynı, takti	Aynı, takti
Libas	Fi kavlihi Ta'ala "yudnine aleyhine min celabibihinne"	4101	Bulunamadı	-	-	-	-	-
Libas	Fi kavlihi "ğayri uli'l-irbeti"	4107	Bulunamadı	-	-	-	-	-
Libas	Fi kavlihi "ğayri uli'l-irbeti"	4108	Bulunamadı	-	-	-	-	-
Libas	Fi uhubi'l-meyteti	4121	Bulunamadı	-	-	-	-	-
Libas	Fi uhubi'l-meyteti	4122	Taharet	Culudi'l-meyteti iza dübiğa, 1/62	185	Aynı	Aynı	Aynı
Tereccul	Ma cae fi's-şe'ari	4185	Camiu Mamer	Eş-Şe'ar, 11/271	20519	Aynı	Aynı	Aynı
Tereccul	Fi'z-Zuabeti	4195	Bulunamadı	-	-	-	-	-
Tereccul	Fi'l-hidabi	4205	Camiu Mamer	Sibağ ve netni's-ş'ar, 11/153	20174	Aynı	Aynı	Aynı
Fiten	Zikri'l-fiteni ve delailiha	4245	Camiu Mamer	Luzumu'l-cema'a, 11/341	20711	Aynı	Aynı	İhtisaren
Fiten	Fi'n-nehyi ani'l-kitali fi'l-fitneti	4269	Camiu Mamer	Fiten, 11/351, 358	20728	1 ravi farklı	Aynı	İhtisaren

					20737			
Melahim	Fi Haberi ibn Said	4329	Camiu Mamer	Deccal, 11/389	20817	Aynı	Aynı	Aynı
Melahim	Kıyami's-sa'ati	4348	Camiu Mamer	Mie senetin, 11/275	20534	Aynı	Aynı	Aynı
Hudud	Fi'l-Haddi yuşfe'u fihi	4374	Lukata	Ellezi yeste'iru'l-meta'e sümme yecheduhu, 10/201	18830	Aynı	Aynı	İhtisaren
Hudud	Fi'l-Kat'i fi'l-'ariyyeti iza cuhidet	4395	Bulunamadı	-	-	-	-	-
Hudud	Fi'l-Kat'i fi'l-'ariyyeti iza cuhidet	4397	Lukata	Ellezi yeste'iru'l-meta'e sümme yecheduhu, 10/201	18830	Aynı	Aynı	İhtisaren
Hudud	Recmi Maiz b. Malik	4430	Talak	Er-Recmu ve'l-ihsan, 7/320	13337	Aynı	Aynı	Aynı
Hudud	Fi Racmi yehudiyyeyni	4450	Talak	Er-Recm ve'l-ihsan, 7/316	13330	Aynı	Aynı, takti	Aynı, takti
Hudud	Fi'r-reculi yezni bi cariyeti'mraetihi	4460	Talak	Er-Recul yusib velidete imre'etih, 7/342	13417	Aynı	Aynı	Aynı
Diyat	Fi men seka raculen semmen ev at'amehu fe mate e yukadu minhu	4513	Camiu Mamer	El-Hacame ve ma cae fihi, 11/28	19815	Aynı	Aynı	Kısmi farklı
Diyat	Fi men seka raculen semmen ev at'amehu fe mate e yukadu minhu	4514	Bulunamadı	-	-	-	-	-
Diyat	Fi terki'l-kavedi bi'l-kesameti	4526	'Ukul	Kasame, 10/27	18252	Aynı	Aynı	Kısmi farklı
Diyat	Yukadu mine'l-katili	4528	Ehli Kitab	Nakdi'l-'ahd ve's-sulb	10171	Aynı	Aynı	Aynı
Diyat	el-'Amelu yusabu ala yedeyhi hata'	4534	'Ukul	El-Kaved mine's-sultan, 9/462	18032	Aynı	Aynı	Aynı
Diyat	Fi'n-Nari te'adda	4594	Bulunamadı	-	-	-	-	-
Süne	Fi Luzumi's-sunne	4611 1721	Camu'u Mamer	Fiten, 11/363	20750	Aynı	Aynı	Kısmi farklı
Süne	Fi'l-Hulefai	4632	Camu'u Mamer	Er-Ru'ya, 11/214	20360	1 ravi fazla	Aynı	Aynı
Süne	Fi'l-Hulefai	4655	Bulunamadı	-	-	-	-	-
Süne	Fi't-Tahyiri beyne'l-enbiyai	4674	Bulunamadı	-	-	-	-	-

¹⁷²¹ Muallâk olarak rivayet edilmiştir.

Süne	ed-Delil ala ziyadeti'l-iman venuksanih	4683	Bulunamadı	-	-	-	-	-
Süne	ed-Delil ala ziyadeti'l-iman venuksanih	4684	Bulunamadı	-	-	-	-	-
Süne	ed-Delil ala ziyadeti'l-iman venuksanih	4685	Bulunamadı	-	-	-	-	-
Süne	Fi'd-Deccal	4757	Cami'u Mamer	ed-Deccal, 11/390	20820	Aynı	Aynı	Aynı
Süne	Fi Kitali'l-havaric	4766	Bulunamadı	-	-	-	-	-
Edep	Fi't-tecavuz fi'l-emr	4786	Bulunamadı	-	-	-	-	-
Edep	Ma cae fi'r-racul yuhillu'r-racule kad iğtabehu	4886	Bulunamadı	-	-	-	-	-
Edep	Fi islahi zati beyn	4920	Cami'u Mamer	El-Kizb ve's-sıdk ve hutbe İbn Mesud, 11/158	20196	Aynı	Aynı	Aynı
Edep	Fi'n-nehyi ani'l-ğınai	4923	Ehli kitabeyn	el-L'ab, 10/466	19723	Aynı	Aynı	Kısmi farklı
Edep	Fi tağyiri ismi'l-kabih	4956	Cami'u Mamer	El-Esma ve'l-kuna, 11/41	19851	Aynı	Aynı	Kısmi farklı
Edep	Fi'l-mer'eti tekenna	4970 1722	Cami'u Mamer	El-Esma ve'l-kuna, 11/42	19858	Aynı	Aynı	İhtisaren
Edep	Fi husni'z-zann	4994	İtikâf	Hurucu'n-Nebiyyi fi itikafi, 4/360	8065	Aynı	Aynı	Aynı
Edep	Ma cae fi's-şi'ir	5014	Salat	Ee-Leğati ve raf'i's-savt ve inşadi's-şi'r fi'l-mescid, 1/439	1716	1 ravi eksik	Aynı	Aynı
Edep	Fi'l-'utas	5030	Ehli kitabeyn	Vucubu't-teşmit, 10/452	19679	1 ravi eksik	Aynı	Aynı
Edep	Ma yekulu iza haceti'r-rihu	5097	Cami'u Mamer	Er-Rih ve'l-ğey's, 11/89	20004	Aynı	Aynı, takti	Aynı, takti
Edep	Keyfe yuktebu ile'z-zimmiyyi	5136	Ehli kitab, Meğazi	El-Kitab ile'l-müşrikin, 6/13 Ğazvetu'l-hudeybiye, 5/344	9846, 9724	Aynı Aynı	Aynı, takti Aynı, takti	Aynı, takti Aynı, takti
Edep	Fi hakki'l-civari	5154	Cami'u Mamer	El-Ğina ve'd-def, 11/7	19746	Aynı	Aynı	Aynı
Edep	Fi hakki'l-memluki	5162	Cami'u Mamer	Birri'l-valideyn, 11/131	20118	Aynı	Aynı, takti	Aynı, takti
Edep	Men evla bi's-selam	5198	Ehli Kitabeyn	Selami'l-kalil ale'l-kesir, 10/388	19445	Aynı	Aynı	Aynı
Edep	Fi'r-recul yekul "en'ame'llahu bike'aynen"	5227	Ehli kitabeyn	Keyfe's-selam ve'r-red, 10/385	19437	Aynı	Aynı	Aynı

¹⁷²² Muallâk olarak rivayet edilmiştir.

Edep	Fi kat'i's-sidri	5240	Cami'u Mamer	Kat'u's-sidr, 11/11	19756	Aynı	Aynı	Aynı
Edep	Fi katli'l-evzağî	5262	Menasik	Ma yuktelu fi'l-harem ve ma yukrahu katluhu, 4/445	8390	Aynı	Aynı	Aynı
Edep	Fi katli'z-zerri	5267	Menasik	Mayenha ankatlih mine'd-devabbi, 4/451	8415	Aynı	Aynı	Aynı
Toplam rivayet sayısı = 184								

Ebu Davud'un **Mamer b. Raşid'den muallâk rivayetleri**: Sünen Hno: 218, 238, 285, 290, 320, 394, 479, 499, 572, 826, 836, 1029, 1030, 1556, 1578, 1632, 1781, 2229, 2468, 2580, 2645, 3860, 4611, 4970 olmak üzere **23 rivayettir**.

EK-VII Malik b. Enes Rivayetlerinin Mukayesesi

SÜNENU EBİ DAVUD'DAKİ MALİK B. ENES RİVAYETLERİNİN MUKAYESESİ								
<i>Sünen-i Ebi Davud</i>			<i>İmam Malik'in Muvatta'ı</i>			<i>Mukayesesi (Sünendeki Durum)</i>		
Bölüm	Bab	H.No	Bölüm	Bab	H.No	Sened	Mana	Lafız
Taharet	Er-Ruhsa fi zalik (istikbalu kible ...)	12	el-Kible	Er-Ruhsa fi istikbalı'l-kible li bevlın ev	832	Aynı	Aynı-Takti'	Aynı-Takti'
Taharet	Sü'ru'l-hirra	75	Taharet	Et-Tahur li'l-vudu	81	Aynı	Aynı	Aynı
Taharet	el-Vudu bifadli vudui'l-mere'	79	Taharet	Et-Tahur li'l-vudu	86	Aynı	Aynı	Aynı
Taharet	el-Vudu bi mai'l-bahr	83	Taharet	Et-Tahur li'l-vudu	79	Aynı	Aynı	Aynı
Taharet	Sıfatu vudui'n-Nebiyy	118	Taharet	El-'Amel fi'l-vudu	61	Aynı	Aynı	Aynı-eksik
Taharet	fi'l-İstinsar	140	Taharet	El-'Amel fi'l-vudu	63	Aynı	Aynı-Takti'	Aynı-Takti'
Taharet	el-Vudu min messi'z-zeker	181	Taharet	El-Vudu min messi'l-ferc	161	Aynı	Aynı	Kısmi farklı
Taharet	Fi terki vudu mimma messeti'n-nar	187	Taharet	Terki'l-vudu mimma messethu'n-nar	96	Aynı	Aynı	Aynı
Taharet	Fi'l-mezyi	207	Taharet	El-Vudu mine'l-mezyi	154	Aynı	Aynı	Aynı
Taharet	Fi'l-cunub yenam	221	Taharet	Vuduu'l-cünüb iza erade en yenam ...	200	Aynı	Aynı	Aynı
Taharet	Fi'l-cunub yusalli bi'l-kavm ve huve nasın	234 1723	Taharet	İadetu'l-cunup es-salate ve ğuslih iza salla velem yezkur ve ğeslihi sevbehu	206	Aynı	Aynı	Aynı
Taharet	Fi'l-mere'ti tera ma yera'r-racul	237 1724	Taharet	Ğusli'l-mere' iza raet fi'l-menam misle ma yera er-racul	214	Aynı	Aynı	Kısmi farklı
Taharet	Fi'l-mikdar mai'İlezi yucziu bihi'l-ğusl	238	Taharet	El-Amel fi ğusli'l-cenabe	189	Aynı	Aynı	Aynı
Taharet	Fi'l-mereti tüstehadu	274	Taharet	El-Mustehaza	266	Aynı	Aynı	Aynı
Taharet	Men reva enne'l-heyda iza edberet la tede'u es-salat	283	Taharet	El-Mustehaza	265	Aynı	Aynı	Aynı
Taharet	Men kale el-müstehazatu teğtesili min zuhrin ila zuhrin	301	Taharet	El-Mustehaza	271	Aynı	Kısmi farklı	Kısmi farklı
Taharet	teyemmüm	320 1725	Bulunamadi	-	-	-	-	-

¹⁷²³ Ebu Davud bu rivayeti muallak olarak rivayet etmiştir.

¹⁷²⁴ Ebu Davud bu rivayeti muallak olarak rivayet etmiştir.

¹⁷²⁵ Ebu Davud bu rivayeti muallak olarak rivayet etmiştir.

Taharet	Fi ğüsli yevme'l-cumu'a	341	Cumua	el-Amel fi ğüsli yevmi'l-cumu'a	444	Aynı	Aynı	Aynı
Taharet	Fi ğüsli yevme'l-cumu'a	351	Cumua	el-Amel fi ğüsli yevmi'l-cumu'a	441	Aynı	Aynı	Aynı
Taharet	El-mere' teġtesilu sevbeha ellezi telbesuhu fi hayziha	361	Taharet	Camii'l-hayzati	264	Aynı	Aynı	Aynı
Taharet	Bevlu's-sabi yusibu's-sevbe	374	Taharet	Ma cae fi bevli'sabiyyi	278	Aynı	Aynı	Aynı
Taharet	Fi'l-eza yusibu'z-zeyle	383	Taharet	Ma la yecibu minhu'l-vuduu	88	Aynı	Aynı	Aynı
Salat	Fardu's-salat	391	Camii's-Salat	Camii't-terġib fi's-salat	781	Aynı	Aynı	Aynı
Salat	Fi'l-mevakit	394 ¹⁷²⁶	Bulunamadi	-	-	-	-	-
Salat	Fi vakti salati'lasr	407	Vukutu's-salat	Vukutu's-salat	2	Aynı	Aynı	Aynı
Salat	Fi vakti salati'lasr	410	Salatu'l-kaim	Salatu'l-vusta	602	Aynı	Aynı	Aynı
Salat	Fi vakti salati'lasr	413	Menahi's-salat	En-Nehy ani's-salat b'ade's-subh ve'l-asr	928	Aynı	Aynı	Aynı
Salat	Fi vakti salati'lasr	414	Vukutu's-salat	Camii'u'l-vukut	36	Aynı	Aynı	Aynı
Salat	Fi vakti's-subh	423	Vukutu's-salat	Vukutu's-salat	4	Aynı	Aynı	Aynı
Salat	Men name an salatin ev nesiyeha	436 ¹⁷²⁷	Bulunamadi	-	-	-	-	-
Salat	Ma cae fi's-salati inde duhuli'l-mescid	467	Camii's-Salat	İntizaru's-salat ve'l-meşyu ileyha	724	Aynı	Aynı	Kısmi farklı
Salat	Fi fadli'l-ku'ud fi'l-mescid	469	Camii's-Salat	İntizaru's-salat ve'l-meşyu ileyha	715	Aynı	Aynı	Aynı-ziyade
Salat	Fi fadli'l-ku'ud fi'l-mescid	470	Camii's-Salat	İntizaru's-salat ve'l-meşyu ileyha	717	Aynı	Aynı	Aynı
Salat	Fi kerahiyeti'l-buzak fi'l-mescid	479 ¹⁷²⁸	el-Kible	En-Nehy ani'l-busaki fi'l-kible	834	Aynı	Aynı	Aynı
Salat	Rafus-savt bi'l-azan	516	Salat	Ma cae fi'n-nidai li's-salat	298	Aynı	Aynı	Kısmi farklı
Salat	Ma yekulu iza semi'a el-muezzine	522	Salat	Ma cae fi'n-nidai li's-salat	290	Aynı	Aynı	Aynı
Salat	Et-Teşdid fi zalik	569	el-Kible	Ma cae fi huruci'n-nisa ile'l-mesacid	846	Aynı	Aynı	Aynı
Salat	El-İmam yusalli min ku'ud	601	Salatu'l-cemaa	Salatu'l-imam vehuve calisun	589	Aynı	Aynı	Aynı
Salat	El-İmam yusalli min ku'ud	605	Salatu'l-cemaa	Salatu'l-imam vehuve calisun	592	Aynı	Aynı	Aynı
Salat	İza kanu selaseten keyfe yekumun	612	Salatu'd-duha	Camii' sübheti'd-duha	683	Aynı	Aynı	Aynı
Salat	Cumma' ebvabi ma yusalli fihi	625	Salatu'l-kaim ve'l-ka'id	Er-Ruhsa fi's-salat fi's-sevbi'l-vahid	608	Aynı	Aynı	Aynı
Salat	Fi kem tusalli'l-mere'h	639	Salatu'l-kaim	Er-Ruhsa fi's-salati'l-mere fi'd-dir'i ve'l-	617	Aynı	Aynı	Aynı

¹⁷²⁶ Ebu Davud bu rivayeti muallak olarak rivayet etmiştir.

¹⁷²⁷ Ebu Davud bu rivayeti muallak olarak rivayet etmiştir.

¹⁷²⁸ Ebu Davud bu rivayeti muallak olarak rivayet etmiştir.

			ve'l-ka'id	himar				
Salat	Fi kem tusalli'l-mere'h	640 ¹⁷²⁹	Salatu'l-kaim ve'l-ka'id	Er-Ruhsa fi's-salati'l-mere fi'd-dir'i ve'l-himar	617	Aynı	Aynı	Aynı
Salat	Ma yu'meru'l-musalli en yedree ani'l-mumirri beyne yedeyh	697	Sütretü'l-musalli	Et-teşdid fi en yemurra ehadun beyne yedeyi'l-musali	687	Aynı	Aynı	Aynı
Salat	Ma yunha anhu mine'l-murur beyne yedeyi'l-musalli	701	Sütretü'l-musalli	Et-teşdid fi en yemurra ehadun beyne yedeyi'l-musali	689	Aynı	Aynı	Aynı
Salat	Men kale el-himar la yakta'us-salate	715	Sütretü'l-musalli	Er-Ruhsa fi'l-murur beyne yedeyi'l-musalli	694	Aynı	Aynı	Aynı
Salat	İftitahu's-salat	741 ¹⁷³⁰	Bulunamadi	-	-	-	-	-
Salat	İftitahu's-salat	742	Salat	İftitahu's-salat	329	Aynı	Aynı	Aynı
Salat	Ma yüsteftahu bihi's-salat mine'd-dua	769	Dua	el-'Amel fi'd-dua	921	Aynı	Aynı	Kısmi farklı
Salat	Ma yüsteftahu bihi's-salat mine'd-dua	770	Dua	Ma cae fi zikrillah	895	Aynı	Aynı	Aynı
Salat	Ma yüsteftahu bihi's-salat mine'd-dua	771	Dua	Ma cae fi'd-dua	911	Aynı	Aynı	Aynı
Salat	Fi tahfifi's-salat	794	Salatu'l-cemaa	El-amel fi salati'l-cemaa	584	Aynı	Aynı	Aynı
Salat	Kadru'l-kirae fi'l-mağrib	810	Salat	El-kirae fi'l-mağrib ve'l-'iṣa'	345	Aynı	Aynı	Aynı
Salat	Kadru'l-kirae fi'l-mağrib	811	Salat	El-kirae fi'l-mağrib ve'l-'iṣa'	344	Aynı	Aynı	Aynı
Salat	Men terake el-kiraete fisalatih bi fatiha	821	Salat	El-kirae halfe'l-imam fima layücher fih	369	Aynı	Aynı	Aynı
Salat	Men kerihel-kiraete bi fatihati'l-kitab iza cehera'l-imam	826	Salat	Terku'l-kirae halfe'l-imam fimacehera fih	377	Aynı	Aynı	Aynı
Salat	Temamu't-tekbir	836 ¹⁷³¹	Bulunamadi	-	-	-	-	-
Salat	Ma yekulu iza rafe'a re'sehu mine'r-ruku	848	Salat	Ma cae fi't-te'min halfe'l-imam	396	Aynı	Aynı	Aynı
Salat	el-'Amel fi's-salat	917	Camii's-Salat	Camii's-Salat	764	Aynı	Aynı	Aynı
Salat	et-Te'min verae'l-imam	935	Salat	Ma cae fi't-te'min halfe'l-imam	394	Aynı	Aynı	Aynı
Salat	et-Te'min verae'l-imam	936	Salat	Ma cae fi't-te'min halfe'l-imam	392	Aynı	Aynı	Aynı
Salat	Tasfik fi's-salat	940	Camii's-Salat	el-İltifat ve't-tasfik inde'l-hace fi's-salat	731	Aynı	Aynı	Aynı
Salat	Fi salati'l-ka'id	954	Salatu'l-kaim ve'l-ka'id	Ma cae fi salati'l-ka'id fi'n-nafile	600	Aynı	Aynı	Aynı

¹⁷²⁹ Ebu Davud bu rivayeti muallak olarak rivayet etmiştir.

¹⁷³⁰ Ebu Davud bu rivayeti muallak olarak rivayet etmiştir.

¹⁷³¹ Ebu Davud bu rivayeti muallak olarak rivayet etmiştir.

Salat	Keyfe'l-culus fi't-teşehhud	958	Salat	el-'Amel fi'l-culus fi's-salat	401	Aynı	Aynı	Aynı-Takti'
Salat	Keyfe'l-culus fi't-teşehhud	961	Salat	el-'Amel fi'l-culus fi's-salat	403	Aynı	Aynı	İhtisaren
Salat	es-Salat ale'n-nebiyy ba'de't-teşehhud	979	Camiu's-Salat	Ma cae fi's- salati ale'n-nebiyyi	739	Aynı	Aynı	Aynı
Salat	es-Salat ale'n-nebiyy ba'de't-teşehhud	980	Camiu's-Salat	Ma cae fi's- salati ale'n-nebiyyi	739	Aynı	Aynı	İhtisaren
Salat	el-İşare fi't-teşehhud	987	Salat	el-'Amel fi'l-culus fi's-salat	397	Aynı	Aynı	Aynı
Salat	es-Sehv fi's-secdeteyn	1009	es-Sehv	Ma yef'alu men selemle min rak'ateyni sahiyen	416	Aynı	Aynı	İhtisaren
Salat	İza şekke fi's-sinteyn ve's-selas men kale yulki eş-şekke	1026	es-Sehv	İtmamu'l-musalli ma zekera iza şekke fi salatihi	423	Aynı	Aynı	Aynı
Salat	Men kale yutimmu ala ekberizannih	1030	es-Sehv	el-'Amel fi's-Sehv	437	Aynı	Aynı	Aynı
Salat	Men kame min sinteyn ve lem yeteşehhed	1034	es-Sehv	Men kame bade'l-itmam evfi'r-rak'ateyn	430	Aynı	Aynı	Aynı
Salat	Fadl yevmi'l-cumu'a ve leyleti'l-cumua	1046	Cumua	Ma cae fi's-sa'ati'l-leti fi yevmi'l-cumua	483	Aynı	Aynı	Aynı-Takti'
Salat	Tehalluf ani'l-cema'afi'l-leyleti'l-baride evi'l-leyleti'l-matirah	1063	Salat	En-Nidau fi's-sefer ve ala ğayri vudu'	313	Aynı	Aynı	Aynı
Salat	el-Lubs li'l-cumu'a	1076	Libas	Ma cae fi lübsi's-siyab	3904	Aynı	Aynı	Aynı
Salat	el-Kelam ve'l-İmam yahtubu	1112	Cumua	Ma cae fi'l-insati yevme'l-cumua ve'l-imamu yahtubu	457	Aynı	Aynı	Aynı
Salat	Men edrake mine'l-cumu'ati rak'aten	1121	Vukutu's-salat	Men edrake rek'aten mine's-salat	22	Aynı	Aynı	Aynı
Salat	Ma yukrau bihi fi'l-cumu'ati	1123	Cumua	El-kirae fi salati'l-cumu'ati ve'l-ihtibai ve men terakeha min ğayri 'uzrin	491	Aynı	Aynı	Aynı
Salat	Ma yukrau fi'l-edha ve'l-fitr	1154	'İdeyn	Macae fi't-tekbir ve'l-kirae fisalati'l-'ideyn	794	Aynı	Aynı	Aynı
Salat	Fi eyyi vaktin yuhavvilu ridaehu ize's-teska	1167	İstiska	el-Amel fi'l-istiska	818	Aynı	Aynı	Aynı
Salat	Raf'ul-yedeyn fi'l-istiska	1176	İstiska	Ma cae fi'l-istiska	821	Aynı	Aynı	Aynı
Salat	el-kirae fi salati'l-kusuf	1189	Salatu'l-kusuf	el-Amel fi salati'l-kusuf	815	Aynı	Aynı	İhtisaren
Salat	es-sadaka fiha	1191	Salatu'l-kusuf	el-Amel fi salati'l-kusuf	814	Aynı	Aynı-Takti'	Aynı-Takti'
Salat	Salatu'l-müsafir	1198	Kasru's-salat	Kasru's-salat fi's-sefer	636	Aynı	Aynı	Aynı
Salat	el-Cem' beyne's-salateyn	1206	Kasru's-salat	El-cem'u beyne's-salateyn fi'l-hadari ve's-sefer	625	Aynı	Aynı-Takti'	Aynı-Takti'
Salat	el-Cem' beyne's-salateyn	1210	Kasru's-salat	El-cem'u beyne's-salateyn fi'l-hadari ve's-sefer	627	Aynı	Aynı	Aynı
Salat	el-Cem' beyne's-salateyn	1215	Bulunamadi	-	-	-	-	-

Salat	et-Tatavvu' ale'r-rahile ve'l-vitr	1226	Kasru's-salat	Salatu'n-nafile fi's-sefer bi'n-nehar ve'l- lejl ve's-salati ala'd-dabbeti	668	Aynı	Aynı	Aynı
Salat	Men kale iza salle rak'aten ve sebet kaimen etemmu lienfusihi rak'aten ...	1238	Salatu'l-havf	Salatu'l-havf	807	Aynı	Aynı	Aynı
Salat	Men kale iza salle rak'aten ve sebet kaimen etemmu lienfusihi rak'aten ...	1239	Salatu'l-havf	Salatu'l-havf	808	Aynı	Aynı	Aynı
Salat	Tefri' ebvabi't-tatavvu' ve raka' es-sünne	1252	Camii's-Salat	el-Amel fi Camii's-Salat	743	Aynı	Aynı	Aynı
Salat	el-Iztica' ba'de ha	1262	Bulunamadi	-	-	-	-	-
Salat	Salatu'd-duha	1293	Salatu'd-duha	Salatu'd-duha	681	Aynı	Aynı	Aynı
Salat	Kıyamul-l-lejl	1306	Camii's-Salat	Camii'u't-terğib fi's-salat	782	Aynı	Aynı	Aynı
Salat	en-Nu'as fi's-salat	1310	Salatu'l-lejl	Ma cae fi salati'l-lejl	510	Aynı	Aynı	Aynı-Eksik
Salat	Men neva el-kıyame fe name	1314	Salatu'l-lejl	Ma cae fi salati'l-lejl	507	Aynı	Aynı	Aynı
Salat	Eyyu'l-lejli efdalü	1315	Dua	Ma cae fi'd-dua	903	Aynı	Aynı	Aynı
Salat	Salatu'l-lejl mesna mesna	1326	Salatu'l-lejl	el-Emr bi'l-vitr	526	Aynı	Aynı	Aynı
Salat	Fi's-salati'l-lejl	1335	Salatu'l-lejl	Salatu'n-nebi fi'l-vitr	518	Aynı	Aynı	Aynı
Salat	Fi's-salati'l-lejl	1339	Salatu'l-lejl	Salatu'n-nebi fi'l-vitr	521	Aynı	Aynı	Aynı
Salat	Fi's-salati'l-lejl	1341	Salatu'l-lejl	Salatu'n-nebi fi'l-vitr	520	Aynı	Aynı	Aynı
Salat	Fi's-salati'l-lejl	1366	Salatu'l-lejl	Salatu'n-nebi fi'l-vitr	524	Aynı	Aynı	Aynı-Fazla
Salat	Fi's-salati'l-lejl	1367	Salatu'l-lejl	Salatu'n-nebi fi'l-vitr	523	Aynı	Aynı	Aynı
Salat	Fi kıyami şehri ramazan	1371	es-Salat fi ramazan	Et-Terğib fi's-salat fi ramazan	496	Aynı	Aynı	Aynı
Salat	Fi kıyami şehri ramazan	1373	es-Salat fi ramazan	Et-Terğib fi's-salat fi ramazan	494	Aynı	Aynı	Aynı-Eksik
Salat	Fi men kale leylete ihda ve 'işrine	1382	İtikaf	Ma cae fi leyleti'l-kadr	1330	Aynı	Aynı	Aynı
Salat	Men rava fi's-seb'i'l-evahiri	1385	İtikaf	Ma cae fi leyleti'l-kadr	1332	Aynı	Aynı	Aynı
Salat	Fi men lem yutir	1420	Salatu'l-lejl	el-Emr bi'l-vitr	527	Aynı	Aynı	Aynı-Takti'
Salat	Fi sureti's-samed	1461	Kur'an	Ma cae fi kiraeti "kul huve'l-İlah" ve "Tebareke'l-lezi bi yedihi'l-mulk"	884	Aynı	Aynı	Aynı
Salat	Ünzile'l-kur'an ala seb'ati ehruf	1475	Kur'an	Ma cae fi'l-Kur'an	856	Aynı	Aynı	Aynı
Salat	ed-Dua	1483	Dua	Ma cae fi'd-dua	901	Aynı	Aynı	Aynı
Salat	ed-Dua	1484	Dua	Ma cae fi'd-dua	902	Aynı	Aynı	Aynı
Salat	fi'l-İsti'aze	1542	Dua	Ma cae fi'd-dua	909	Aynı	Aynı	Aynı
Zekat	Ma tecibu fihi'z-zekat	1558	Zekat	Ma tecibu fihi'z-zekat	1021	Aynı	Aynı	Aynı
Zekat	Fi zekati's-saimeh	1571	Zekat	Sadakatil-maşıye	1079	Aynı	Aynı-Takti'	Aynı-Takti'

Zekat	er-Racul yebte'u sadebatehu	1593	Zekat	İştirau's-sadake ve'l-'avdu fiha	1175	Aynı	Aynı	Aynı
Zekat	Sadekatu'r-rakik	1595	Zekat	Macae fi sadakati'r-rakik ve'l-hayl ve'l-'asel	1147	Aynı	Aynı	Aynı
Zekat	Kem yuedda fi sadekati'l-fitr	1611	Zekat	Mekiletu zekati'l-fitr	1181	Aynı	Aynı	Aynı
Zekat	Men yu'ta mine's-sadake vehaddu ğina	1627	Cami'	Ma cae fi't-ta'affuf ani'l-mes'leti	4207	Aynı	Aynı	Aynı
Zekat	Men yecuz lehu ehzu's-sadake ve huve ğaniyyun	1635	Zekat	Ahzi's-sadaka ve men yecuzu lehu ahzuha	1113	Aynı	Aynı	Aynı
Zekat	fi'l-isti'fafi	1644	Cami'	Ma cae fi't-ta'affuf ani'l-mes'leti	4203	Aynı	Aynı	Aynı-Eksik
Zekat	fi'l-isti'fafi	1648	Cami'	Ma cae fi't-ta'affuf ani'l-mes'leti	4204	Aynı	Aynı	Aynı
Lukata	et-Tarif bi'l-lukata	1705	Lukata	el-Kaza fi'l-lukatati	3237	Aynı	Aynı	Kısmi-Farklı
Menasik	fi'l-Mere tehuccu bi ğayri mehrem	1724	Cami'	Ma cae fi'l-vehdeti fi's-sefer li'r-ricat ve'n-nisai	4136	Aynı	Aynı	Kısmi-Farklı
Menasik	fi'l-Mevakit	1737	Hacc	Mevakiti'l-ihlal	1381	Aynı	Aynı	Kısmi-Farklı
Menasik	Et-Tıyb 'inde'l-ihram	1745	Hacc	Ma cae fi't-tıybi fi'l-hacc	1370	Aynı	Aynı	Aynı
Menasik	Fi rukubi'l-budn	1760	Hacc	Ma yecuzu mi'l-hedy	1623	Aynı	Aynı	Aynı
Menasik	Fi vakti'l-ihram	1771	Hacc	el-'Amel fi'l-ihlal	1390	Aynı	Aynı	Aynı
Menasik	Fi vakti'l-ihram	1772	Hacc	el-'Amel fi'l-ihlal	1391	Aynı	Aynı	Aynı
Menasik	Fi ifradi'l-hacc	1777	Hacc	İfradi'l-hacc	1402	Aynı	Aynı	Aynı
Menasik	Fi ifradi'l-hacc	1779	Hacc	İfradi'l-hacc	1401	Aynı	Aynı	Aynı-Eksik
Menasik	Fi ifradi'l-hacc	1780	Hacc	İfradi'l-hacc	1401	Aynı	Aynı	Aynı
Menasik	Fi ifradi'l-hacc	1781	Hacc	Duhuli'l-haiz Mekketi	1790	Aynı	Aynı	Aynı
Menasik	fi'l-İkran	1806	Hacc	Ma cae fi'n-nahr fi'l-hacc	1704	Aynı	Aynı	Aynı
Menasik	er-Recul yahuccu an ğayrihi	1809	Hacc	El-Hacci 'ammen yuhaccu anhu	1532	Aynı	Aynı	Aynı
Menasik	Keyfe't-telbiye	1812	Hacc	el-'Amel fi'l-ihlal	1387	Aynı	Aynı	Aynı
Menasik	Keyfe't-telbiye	1814	Hacc	Raf'is-savt bi'l-ihlal	1396	Aynı	Aynı	Aynı
Menasik	Ma yelbesu'l-muhrim	1824	Hacc	Mayunha an min lübsi's-siyabfi'lihram	1350	Aynı	Aynı	Farklı
Menasik	Ma yelbesu'l-muhrim	1825	Bulunamadi	-	-	-	-	-
Menasik	el-Muhrim yeğtesil	1840	Hacc	Ğüslü'l-muhrim	1343	Aynı	Aynı	Aynı
Menasik	el-Muhrim yetezevvec	1841	Hacc	Nikahi'l-muhrim	1474	Aynı	Aynı	Aynı
Menasik	Lahmu's-sayd lil-muhrim	1852	Hacc	Nikahi'l-muhrim	1475	Aynı	Aynı	Aynı
Menasik	fi'l-Fidyeh	1861	Hacc	Fidye men haleka kable en yenher	1814	Aynı	Aynı	Aynı
Menasik	Duhulu mekke	1866	Bulunamadi	-	-	-	-	-
Menasik	et-Tavafu'l-vacib	1882	Hacc	Cami'i't-tavaf	1593	Aynı	Aynı	Aynı-Eksik
Menasik	Tavafu'l-karin	1896	Bulunamadi	-	-	-	-	-

Menasik	Emru's-safa ve'l-merve	1901	Hacc	Cami'i's-sa'y	1605	Aynı	Aynı	Aynı
Menasik	ed-Def'a min 'arafat	1923	Hacc	es-Seyr fi'd-def'ati	1698	Aynı	Aynı	Aynı
Menasik	ed-Def'a min 'arafat	1925	Hacc	Salati'l-müzdelifeti	1740	Aynı	Aynı	Aynı
Menasik	es-Salat bicem'	1926	Hacc	Salati'l-müzdelifeti	1739	Aynı	Aynı	Aynı
Menasik	Fi remyi'l-cimar	1975	Hacc	Er-Ruh'sa fi remyi'l-cimar	1780	Aynı	Aynı	Aynı-Eksik
Menasik	el-Halk ve't-taksir	1979	Hacc	el-Hilak	1714	Aynı	Aynı	Aynı
Menasik	el-Haiz tehrucu b'ade'l-ifade	2003	Hacc	İfadati'l-haid	1794	Aynı	Aynı	Aynı
Menasik	Fi men kademde şeyen kable şeyin fi haccih	2014	Hacc	Cami'i'l-hacc	1836	Aynı	Aynı	Aynı-Fazla
Menasik	es-Salat fi'l-kabe	2023	Hacc	Es-Salat fi'l-beyt vekasri's-salat ve t'acili'l-hutbe bi 'arafate	1732	Aynı	Aynı	Kısmi-Farklı
Menasik	es-Salat fi'l-kabe	2024	Bulunamadi	-	-	-	-	-
Menasik	Ziyaretu'l-kubur	2044	Hacc	Salati'l-muarris ve'l-muhassab	17755	Aynı	Aynı	Aynı
Menasik	Ziyaretu'l-kubur	2045	Hacc	Salati'l-muarris ve'l-muhassab	17755	Aynı	Aynı	Aynı-Takti'
Nikah	Yehrumu mine'r-reda'a ma yahrumu mine'n-neseb	2055	Rad'a	Cami'i macae fi'r-rada'ati	2663	Aynı	Aynı	Aynı
Nikah	Hel yuharrim ma dune hams rada'at	2062	Rad'a	Cami'i macae fi'r-rada'ati	2666	Aynı	Aynı	Aynı
Nikah	fi's-Şiğar	2074	Nikâh	Cami'i ma la yecuz mine'n-nikâh	2312	Aynı	Aynı	Aynı
Nikah	fi's-Seyyib	2098	Nikâh	İsti'zani'l-bikr ve'l-eyyim fi enfusihima	2258	Aynı	Aynı	Aynı
Nikah	fi's-Seyyib	2101	Nikâh	Cami'i ma la yecuz mine'n-nikâh	2314	Aynı	Aynı	Aynı
Nikah	Fi't-tezvic alel amel yu'mel	2111	Nikâh	Ma cae fi's-sadak ve'l-hibai	2267	Aynı	Aynı	Aynı
Nikah	Ma cae fi'l-'azl	2172	Talak	Ma cae fi'l-'azl	2616	Aynı	Aynı	Aynı
Talak	Fi'l-mere tesel zevceha talaka imreeh leh	2176	Kader	Cami' ma cae fi ehli'l-kader	3857	Aynı	Aynı	Aynı
Talak	Fi talaki's-sünne	2179	Talak	Ma cae fi'l-ekra' ve 'iddeti't-talak ve talaki'l-haidi	2520	Aynı	Aynı	Aynı
Talak	Neshu'l-muraca'ati b'ade tatlikati's-selas	2198 1732	Talak	Talaku'l-bikr	2488	Aynı	Aynı	Aynı-Takti'
Talak	Fi'l-hul'i	2227	Talak	Ma cae fi'l-hul'i	2455	Aynı	Aynı	Aynı
Talak	Fi'l-hul'i	2230	Bulunamadi	-	-	-	-	-
Talak	Fi'l-li'an	2245	Talak	Ma cae fi'l-li'an	2469	Aynı	Aynı	Aynı
Talak	Fi'l-li'an	2259	Talak	Ma cae fi'l-li'an	2470	Aynı	Aynı	Aynı
Talak	Fi nafakati'l-mebtuteh	2284	Talak	Ma cae fi nafakati'l-mutallakai	2543	Aynı	Aynı	Aynı

¹⁷³² Ebu Davud bu rivayeti muallak olarak rivayet etmiştir.

Talak	Men enkerā zalik ala fatime b. kays	2295	Talak	Ma cae fi'l-'iddeti'l-mereti fi beytiha iza tullikat fihi	2537	Aynı	Aynı	Aynı
Talak	İhdadu'l-muteveffa anha zevcuha	2299	Talak	Ma cae fi'l-ihdadi	2628	Aynı	Aynı	Aynı
Talak	Fi'l-müteveffa anha tentekil	2300	Talak	Makami'l-müteveffa anha zevcuha fi beytiha hatta tehille	2596	Aynı	Aynı	Aynı
Savm	Fi'l-Visal	2360	Siyam	En-Nehy ani'l-visal fi's-siyam	1254	Aynı	Aynı	Aynı
Savm	El-Ğibetu li's-saim	2363	Siyam	Cami'is-siyam	1295	Aynı	Aynı	Aynı
Savm	Es-Saim yasubbu aleyhi'l-mae mine'l-'ataş ve yubaliğu fi'l-istinşak	2365	Siyam	Macae fi's-siyam fi's-sefer	1226	Aynı	Aynı	Aynı-Takti'
Savm	Fimen asbaha cunuben fi şehri ramazan	2388	Siyam	Macae fi's-siyam ellezi yusbihi cunuben fi ramazan	1210	Aynı	Aynı	Aynı
Savm	Fimen asbaha cunuben fi şehri ramazan	2389	Siyam	Macae fi's-siyam ellezi yusbihi cunuben fi ramazan	1209	Aynı	Aynı	Aynı
Savm	Keffaratu men eta ehleh fişehr ramazan	2392	Siyam	Kefareti men eftara fi ramazan	1237	Aynı	Aynı	Aynı
Savm	Tehiru kazai ramazan	2399	Siyam	Cami'i kadai's-siyam	1290	Aynı	Aynı	Aynı
Savm	Siyamu eyyami teşrik	2418	Bulunamadi	-	-	-	-	-
Savm	Keyfe kane yasumu'n-nebiyyu	2434	Siyam	Cami'is-siyam	1294	Aynı	Aynı	Aynı
Savm	Fi savmi 'arafe bi Arafat	2441	Hacc	Siiyami yevmi 'arafe	1613	Aynı	Aynı	Aynı
Savm	Fi savmi yevmi 'aşura	2442	Siyam	Siiyami yevmi aşura	1248	Aynı	Aynı	Aynı
Savm	el-l'tikaf	2464 1733	Bulunamadi	-	-	-	-	-
Savm	El-Mu'tekif yedhulu'l-beyt lihacetihi	2467	'İtikaf	Zikri'l-itikaf	1301	Aynı	Aynı	Aynı
Cihad	Fadlu'l-gezvi fi'l-bahr	2491	Cihad	Et-Tergib fi'l-cihad	1931	Aynı	Aynı	İhtisaren
Cihad	Ma yu'meru bihi mine'l-kıyam ale'd-devabbi ve'l-behaimi	2550	Taam-Şerab	Cami'i ma cae fi't-taam ve'ş-şerab	3947	Aynı	Aynı	Aynı
Cihad	Fi taklidi'l-hayl bi'l-evtar	2552	Tabi'u'l-libas	Ma cae fi nez'i'l-me'alik ve'l-ceres mie'l-'ayn	3976-3977	Aynı	Aynı	Aynı
Cihad	Fi's-sebk	2575	Cihad	Ma cae fi'l-hayl ve'l-musabakati beyneha ve'n-nefakati fi'l-gezvi	1937	Aynı	Aynı	Aynı
Cihad	Fi'r-recul yusafiru vahdeh	2607	K. Cami	Ma cae fi'l-vahdeh fi's-sefer li'r-ricat ve'n-nisai	4134	Aynı	Aynı	Aynı
Cihad	Fi'l-mushaf yusafir bihi ila ardi'l-'aduvv	2610	Cihad	En-Nehy 'an en yusafere bi'l-kurani ila	1875-	Aynı	Aynı	Aynı

¹⁷³³ Ebu Davud bu rivayeti muallak olarak rivayet etmiştir.

				arzi'l-'aduvv	1876			
Cihad	Fi men kale la yehlubu	2623	K. Cami	Ma cae fi emri'l-ğenem	4099	Aynı	Aynı	Aynı
Cihad	Katlu'l-esir ve layu'raz aleyhi'l-islam	2685	Hacc	Cami'i'l-hacc	1845	Aynı	Aynı	Aynı
Cihad	Fi tazimi'l-ğulul	2711	Cihad	Ma cae fi'l-ğulul	1911	Aynı	Aynı	Kısmi farklı
Cihad	Fi's-selebi yu'ta'l-katil	2717	Cihad	Ma cae fi's-selebi fi'n-nefeli	1896	Aynı	Aynı	Kısmi farklı
Cihad	Fi'l-muşrik yushem lehu	2732	Bulunamadi	-	-	-	-	-
Cihad	Fi nefeli's-seriyye tehrucu mine'l-asger	2744	Cihad	Camii'n-nefl fi'l-ğezvi	1881	Aynı	Aynı	Aynı
Cihad	Fi'l-vefai bi'l-'ahd	2756	K. Cami	Cezai'l-ğadir	4271	Aynı	Aynı	Aynı
Cihad	Fi't-tekbir ala kulli şerefın fi'l-mesir	2770	Hacc	Cami'i'l-hacc	1837	Aynı	Aynı	Aynı
Dahaya	Fi'l-bakar ve'l-cezur an kem tecziu	2809	Dahaya	Eş-Şirketi fi'd-dahaya ve an kem tüzbehu'l-bakaratu ve'l-bedenetu	2028	Aynı	Aynı	Aynı
Dahaya	Fi hasbi luhumi'l-edahi	2812	Dahaya	İddihari luhumi'l-edahi	2024	Aynı	Aynı	Aynı-Takti'
Dahaya	Fi ekli'l-lahm la yurda e zukira ismu'l-lahi aleyhi em la	2829	Zebaih	Ma cae fi't-tesmiyeti ala'z-zebihati	2055	Aynı	Aynı	Kısmi farklı
Feraiz	Fi mirasi'l-ceddi	2894	Feraiz	Mirasi'l-ceddi	2210	Aynı	Aynı	Aynı
Feraiz	Fi'l-vela'	2915	'Itk ve Vela'	Masiri'l-velai limen e'ateka	3336	Aynı	Aynı	Aynı
Harac İ. F.	Ma yelzemu el-imam min hakki'r-ra'iyyeh	2928	K. Cami	Hakki kullin mine'r-ri'ayeti	4268	Aynı	Aynı	Kısmi farklı
Harac İ. F.	Ma cae fi'l-bey'ati	2941	Bulunamadi	-	-	-	-	-
Harac İ. F.	Fi safaya rasuli'l-lah mine'l-emval	2963	Bulunamadi	-	-	-	-	-
Harac İ. F.	Fi safaya rasuli'l-lah mine'l-emval	2974	K. Cami	Ma cae fi teriketi'n-nebiyyi (s.a.v.)	4190	Aynı	Aynı	Aynı
Harac İ. F.	Fi safaya rasuli'l-lah mine'l-emval	2976	K. Cami	Ma cae fi teriketi'n-nebiyyi (s.a.v.)	4189	Aynı	Aynı	Aynı
Harac İ. F.	Ma cae fi hukmi arzi hayber	3017	Bulunamadi	-	-	-	-	-
Harac İ. F.	Ma cae fi hukmi arzi hayber	3020	Bulunamadi	-	-	-	-	-
Harac İ. F.	Fi ihraci'l-yehud min cezirati'l-'arab	3034	el-Medine	Ma cae fi iclai'l-yehud mine'l-medineti	3836	Aynı	Aynı-Takti	Aynı-Takti'
Harac İ. F.	Fi ikta'i el-eradin	3061	Zekat	ez-Zekati fi'l-me'adini	1042	Aynı	Aynı	Aynı
Harac İ. F.	Fi ihyai'l-mevat	3078	Kada'	el-Kadai fi'l'imarati'l-mevati	3190-3191	Aynı	Aynı	Aynı
Cenaiz	el-Huruc mine't-ta'un	3103	Ta'un	Ma cae fi't-ta'un	3840	Aynı	Aynı-Takti	Aynı-Takti'
Cenaiz	Fi fadli men mate bi't-ta'un	3111	Cenaiz	en-Nehyu ani'l-bükai ale'l-meyyit	990	Aynı	Aynı	Aynı
Cenaiz	Keyfe ğeslu'l-meyyit	3142	Cenaiz	Ğusli'l-meyyiti	936	Aynı	Aynı	Aynı
Cenaiz	el-Kıyam li'l-cenaze	3175	Cenaiz	el-Vukuf li'l-cenaiz ve'l-culus ale'l-mekabir	985	Aynı	Aynı	Aynı
Cenaiz	Fi's-Salat ale'l-muslim yemut fi	3204	Cenaiz	et-Tekbir ale'l-cenaiz	956	Aynı	Aynı	Aynı

	biladi's-şirk							
Cenaiz	Fi'l-binai ale'l-kabr	3227	el-Medine	Ma cae fi iclai'l-yehud mine'l-medineti	3834	Aynı	Aynı	Aynı
Cenaiz	Ma yekul iza zare'l-kubur evmerra biha	3237	Taharet	Camii'l-vudu'	109	Aynı	Aynı-Takti	Aynı-Takti'
Eyman-Nuzur	en-Neyyu ani'n-nezr	3288	Bulunamadi	-	-	-	-	-
Eyman-Nuzur	Ma cae fi'n-nezr fi'l-m'asiye	3289	Nuzur-Eyman	Ma la yecuzu mine'n-nuzur fi m'asiyatillah	1976	Aynı	Aynı	Aynı
Eyman-Nuzur	Fi kazai'n-nezr ani'l-meyyit	3307	Nuzur-Eyman	Ma yecibu mine'n-nuzur fi'l-meşyi	1952	Aynı	Aynı	Aynı
Buyu'	Fi'l-matl	3345	Buyu'	Cami'i'd-deyn ve'l-hivel	2922	Aynı	Aynı	Aynı
Buyu'	Fi husni'l-kaza'	3346	Buyu'	Ma yecuzü mine's-selefi	2948	Aynı	Aynı	Aynı
Buyu'	Fi's-sarf	3348	Buyu'	Ma cae fi's-sarf	2765	Aynı	Aynı-Takti	Aynı-Takti'
Buyu'	Fi't-temri bi't-temr	3359	Buyu'	Ma yûkrahû min bey'i't-temr	2730	Aynı	Aynı	Aynı
Buyu'	Fi mikdari'l-'ariyye	3364	Buyu'	Ma cae fi bey'i'l-'ariyyeti	2713	Aynı	Aynı	Kısmi farklı
Buyu'	Fi bey'i's-simar kable enyebdu salahuha	3367	Buyu'	En-Nehy an bey'i's-simar hatta yebduve salahuha	2704	Aynı	Aynı	Aynı
Buyu'	Fi bey'i'l-ğarar	3380	Buyu'	Ma la yecuzu min bey'i'l-heyevan	2846	Aynı	Aynı-Takti	Aynı-Takti'
Buyu'	Fi'l-muzara'a	3393	Kirai'l-arz	Ma cae fi kirai'l-arz	3062	Aynı	Aynı	Kısmi farklı
Buyu'	Fi't-teşdid fi zalik	3394 ¹⁷³⁴	Kirai'l-arz	Ma cae fi kirai'l-arz	3062	Aynı	Aynı	İhtisaren
Buyu'	Fi kesbi'l-haccam	3422	K. Cami	Ma cae fi'l-hicameti ve ücreti'l-hacami	4122	Aynı	Aynı	Kısmi farklı
Buyu'	Fi kesbi'l-haccam	3424	K. Cami	Ma cae fi'l-hicameti ve ücreti'l-hacami	4119	Aynı	Aynı	Aynı
Buyu'	Fi'l-'abd yuba'u velehu mal	3434	Buyu'	Ma cae fi mali'l-memluk	2677	Aynı	Aynı	İhtisaren
Buyu'	Fi't-telakki	3436	Buyu'	Ma yûnha anhu mine'l-müsavemeti ve'l-mubaya'ati	2959-2960	Aynı	Aynı	Aynı
Buyu'	Men iştera musarrat fe kerihaha	3443	Buyu'	Ma yûnha anhu mine'l-müsavemeti ve'l-mubaya'ati	2962	Aynı	Aynı	Aynı-Takti'
Buyu'	Fi hiyari'l-mutebayi'ayn	3454	Buyu'	Bey'i'l-hiyar	2908	Aynı	Aynı	Aynı
Buyu'	Fi bey'i't-taam kalbe en yustevfa	3492	Buyu'	el-'İneti ve ma yûşbihuha	2775	Aynı	Aynı	Aynı
Buyu'	Fi bey'i't-taam kalbe en yustevfa	3493	Buyu'	el-'İneti ve ma yûşbihuha	2777	Aynı	Aynı	Aynı
Buyu'	Fi'r-racul yekulu fi'l-bey'i "la hilabete"	3500	Buyu'	Camii'l-buyu'	2971	Aynı	Aynı	Aynı
Buyu'	Fi'l-'urban	3502	Buyu'	Ma cae fi bey'i'l-'urban	2669	Aynı	Aynı	Aynı-Takti'

¹⁷³⁴ Ebu Davud bu rivayeti muallâk olarak rivayet etmiştir.

Buyu'	Fi'r-Racul yuflis veyecidu er-racul meta'ahu bi'aynihi 'indehu	3519	Buyu'	Ma cae fi iflasi'l-ğerim	2941	Aynı	Aynı	Aynı
Buyu'	Fi'r-Racul yuflis veyecidu er-racul meta'ahu bi'aynihi 'indehu	3520	Buyu'	Ma cae fi iflasi'l-ğerim	2939	Aynı	Aynı	Aynı
Buyu'	Men kale fihi ve li 'akabihi	3553	'Umra	el-Kaza fi'l-'umra	3232	Aynı	Aynı	Aynı
Akdiye	Fi'ş-Şahadat	3596	Şahadat-Eyman	Ma cae fi'ş-şahadat	3109	Aynı	Aynı	Aynı
Eşribe	en-Nehyu ani'l-muskir	3682	Hudud	Tahrimi'l-hamr	3625	Aynı	Aynı	Aynı
Eşribe	Fi's-Saki meta yeşreb	3726	Taam-Şerab	Es-Sünne fi'ş-şurb ve munaveletihi ani'l-yemin	3939	Aynı	Aynı	Aynı
Eşribe	Fi İkai'l-aniyeti	3732	Taam-Şerab	Cami'i ma cae fi't-taam ve'ş-şerab	3944	Aynı	Aynı	Aynı
At'ime	Ma zae fi icabeti'd-d'ave	3736	Nikâh	Ma cae fi'l-velime	2375	Aynı	Aynı	Aynı
At'ime	Ma zae fi icabeti'd-d'ave	3742	Nikâh	Ma cae fi'l-velime	2377	Aynı	Aynı	Aynı
At'ime	Ma cae fi'd-diyafe	3748	Taam-Şerab	Cami'i ma cae fi't-taam ve'ş-şerab	3944	Aynı	Aynı-Takti	Aynı-Takti'
At'ime	Fi ekli'd-dubba'	3782	Nikâh	Ma cae fi'l-velime	2379	Aynı	Aynı	Kısmi farklı
At'ime	Fi ekli'z-zabb	3794	K. Cami	Ma cae fi ekli'd-dabb	4077	Aynı	Aynı	Aynı
At'ime	en-Nehyu fi ekli's-sib'a	3802	Sayd	Tahrimi ekli zi nabin mine's-siba'i	2153	Aynı	Aynı	Kısmi farklı
Tıp	Fi edeviyeti'l-mekruhe	3882	Rad'a	Cami'i macae fi'r-rada'ati	2664	Aynı	Aynı	Aynı
Tıp	Keyfe'r-ruka	3891	Maraz	et-Ta'avvuz ve'r-rukye mine'l-merazi	3992	Aynı	Aynı	Aynı
Tıp	Keyfe'r-ruka	3902	Maraz	et-Ta'avvuz ve'r-rukye mine'l-merazi	3993	Aynı	Aynı	Aynı
Tıp	Fi'n-nucum	3906	İstiska	el-İstimtari bi'n-nucum	825	Aynı	Aynı	Aynı
Tıp	Fi't-Tıyerati	3914	Bulunamadi	-	-	-	-	-
Tıp	Fi't-Tıyerati	3922	K. Cami	Ma yutteka mine'ş-şuumi	4114	Aynı	Aynı	Aynı
'Itk	Fi men rava ennehu la yustes'a	3940	'Itk ve Vela'	Men e'ataka şirken lehu fi memlukin	3293	Aynı	Aynı	Aynı
Hammam	En-Nehyu ani't-te'arri	4014	Bulunamadi	-	-	-	-	-
Libas	Ma cae fi lubsi'l-harir	4040 ¹⁷³⁵	Libas	Ma cae fi lübsi's-siyab	3904	Aynı	Aynı	Aynı
Libas	Men kerihehu	4044	Salat	el-Amel fi'l-kiraeti	351	Aynı	Aynı-fazla	Aynı-fazla
Libas	Fi kadri'z-zeyl	4117	Libas	Ma cae fi isbali'l-mereti sevbeha	3898	Aynı	Aynı	Aynı
Libas	Fi uhubi'l-meyteti	4124	Sayd	Ma cae fi culudi'l-meyteti	2168	Aynı	Aynı	Aynı
Libas	fi'l-İnti'al	4136	Libas	Ma cae fi'l-intial	3899	Aynı	Aynı	Kısmi farklı
Libas	fi'l-İnti'al	4139	Libas	Ma cae fi'l-intial	3899	Aynı	Aynı	Aynı

¹⁷³⁵ Ebu Davud burivayeti mukerrer olarak sünenin 1076 numaralı rivayette de vermiştir.

Teraccul	Fi dilati's-şa'ri	4167	Ş'ar	es-Sünne fi's-ş'ar	4012	Aynı	Aynı	Aynı
Teraccul	Fi ehzi's-şarib	4199	Ş'ar	es-Sünne fi's-ş'ar	4010	Aynı	Aynı	Aynı
Fiten	Ma yurahhasu fih mine'l-bedaveh fi'l-fitne	4267	K. Cami	Ma cae fi emri'l-ğenem	4098	Aynı	Aynı	Aynı
Hudud	Ma yukta'u fihi's-sarik	4385	Hudud	Ma yecibu fihi'l-kat'u	3557	Aynı	Aynı	Aynı
Hudud	Ma la kat'a fihi	4388	Hudud	Ma la kat'a fihi	3597	Aynı	Aynı	Aynı
Hudud	El-Mere elleti emera'n-nebiyyu bi recmiha min cuheynete	4445	Hudud	Ma cae fi'r-recm	3517	Aynı	Aynı	Aynı
Hudud	Fi recmi'l-yehudiyyeyni	4446	Hudud	Ma cae fi'r-recm	3511	Aynı	Aynı	Aynı
Hudud	Fi'l-emeti tezni velem tuhsan	4469	Hudud	Cami'i ma cae fi haddi'z-zina	3534	Aynı	Aynı	Aynı
Diyat	el-Katl bi'l-kesame	4520 ¹⁷³⁶	Kasame	Tebdieti ehli'd-demi fi'l-kasameti	3791	Aynı	Aynı-Takti	Aynı-Takti'
Diyat	el-Katl bi'l-kesame	4521	Kasame	Tebdieti ehli'd-demi fi'l-kasameti	3791	Aynı	Aynı	Aynı
Diyat	Fi men vecede me'a ehlihi raculen e yaktuluhi	4533	Kaza'	el-Kaza' fi men vecede ma'a imraetihi raculen	3170	Aynı	Aynı	Aynı
Süne	fi'l-Kader	4703	Kader	en-Nehy ani'l-kavl bi'l-kader	3849	Aynı	Aynı	Aynı
Süne	Fi zerariyyi'l-muşrikin	4714	Cenaiz	Cami'i'l-cenaiz	1012	Aynı	Aynı	Aynı
Süne	Fi zerariyyi'l-muşrikin	4715 ¹⁷³⁷	Cenaiz	Cami'i'l-cenaiz	1012	Aynı	Aynı-Takti	Aynı-Takti'
Süne	Fi'r-reddi ale'l-cehmiyye	4733 ¹⁷³⁸	Dua	Ma cae fi'd-dua	903	Aynı	Aynı	Aynı
Süne	Fi zikri'l-b'asi ve's-suri	4743	Cenaiz	Cami'i'l-cenaiz	1008	Aynı	Aynı	Aynı
Edep	Fi't-tecavuzi fi'l-emri	4785	Ahlak	Ma cae fi husni'l-hulk	3863	Aynı	Aynı	Aynı
Edep	Fi'l-hayai	4795	Ahlak	Ma cae fi'l-hayai	3872	Aynı	Aynı	Aynı
Edep	fi'r-Raculi yeda'u ihda raculeyhi ale'l-uhra	4866	Camiu's-Salat	Camiu's-Salat	772	Aynı	Aynı	Aynı
Edep	Fi'r-raculi yeda'u ihda raculeyhi ale'l-uhra	4867	Camiu's-Salat	Camiu's-Salat	773	Aynı	Aynı	Aynı
Edep	Fi men yehcuru ehahu'l-müslime	4910	Ahlak	Ma cae fi'l-muhacereti	3877	Aynı	Aynı	Aynı
Edep	Fi men yehcuru ehahu'l-müslime	4911	Ahlak	Ma cae fi'l-muhacereti	3875	Aynı	Aynı	Aynı

¹⁷³⁶ Ebu Davud bu rivayeti muallâk olarak rivayet etmiştir.

¹⁷³⁷ Ebu Davud bu rivayeti muallâk olarak rivayet etmiştir.

¹⁷³⁸ Ebu Davud bu rivayeti mukerrer olarak sünenin 1315 numaralı rivayette de vermiştir.

Edep	fi'z-Zann	4917	Ahlak	Ma cae fi'l-muhacereti	3879	Aynı	Aynı-Takti	Aynı-Takti'
Edep	Fi'n-nehıy anı'l-l'abi bi'n-nerdi	4938	Nerd	Ma cae fi'n-nerdi	4042	Aynı	Aynı	Aynı
Edep	Babun (isim verilmemiştir)	4983	K. Cami	Ma yukrahu mine'l-kelam	4155	Aynı	Aynı	Aynı
Edep	Ma cae fi'l-muteşeddik fi'l-kelam	5007	K. Cami	Ma yukrahu mine'l-kelam bi ğayri zikrillah	4162	Aynı	Aynı	Aynı
Edep	Ma cae fi'r-ru'ya	5017	Rü'ya	Ma cae fi'r-rü'ya	4038	Aynı	Aynı	Aynı
Edep	Ma cae fi'l-memluki iza nesaha	5169	K. Cami	Ma cae fi'l-memluk ve heyetihi	4142	Aynı	Aynı	Aynı
Edep	Kem merreten yusellimu'r-reculu fi'l-isti'zan	5184	Selam-İsti'zan	İsti'zan	4065	Aynı	Aynı-Takti	Aynı-Takti'
Edep	Fi's-selam ala ehli'z-zimme	5206 ¹⁷³⁹	Selam-İsti'zan	Ma caer fi's-selam ale'l-yehudi ve'n-nasrani	4052	Aynı	Aynı	Aynı
Edep	Fi katli'l-hayyat	5253	K. Cami	Ma cae fi katli'l-heyyatve ma yukalu fi zalik	4130	Aynı	Aynı	Aynı
Edep	Fi katli'l-hayyat	5259	K. Cami	Ma cae fi katli'l-heyyatve ma yukalu fi zalik	4131	Aynı	Aynı	İhtisaren
Toplam rivayet sayısı = 310								

Karşılaştırmada esas alınan Sünenu Ebi Davud baskısı: -Ebu Davud, Süleyman b. Eş'as, Sünenu Ebi Davud, (thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid)I-IV, Mektebetu'l-islamiyye, İstanbul- ty.; Sünenu Ebi Davud, (thk.Muhammed 'Avvame), I-VI, Muessesetu'r-reyyan, Beyrut-2004.

Karşılaştırmada esas alınan İmam Malik'in Muvatta baskısı: Malik b. enes el-Muvatta, (29 rivayet ve ashabı ziyadat nüshalarının bir araya getirilmesiyle oluşturulmuş bir baskı), (thk. Hassan Abdulmennan), Beytu'l-efkari'd-düveliyye, Lübnan-2004.

SÜNENU EBI DAVUD'DAKİ İMAM MALİK RİVAYETLERİNİN MUKAYESESİ				
	Rivayet Sayısı	Rivayetin Senedi	Rivayetin Manası	Rivayetin Lafzı
	224 rivayet	Aynı	Aynı	Aynı
	24 rivayet	Aynı	Aynı – Takti'	Aynı – Takti'
	4 rivayet	Aynı	Aynı	Aynı-ziyade
	7 rivayet	Aynı	Aynı	Aynı - eksik

¹⁷³⁹ Ebu Davud bu rivayeti muallâk olarak rivayet etmiştir.

	8 rivayet	Aynı	Aynı	İhtisaren
	21 rivayet	Aynı	Aynı	Kısmi farklı
	22 rivayet	Bulunamadı	Bulunamadı	Bulunamadı
Toplam rivayet= 310		Muvatta'da:288 + Bulunamayan:22= Toplam rivayet=310		

Mukayese sonucu Muvatta'da bulunan sünendeki rivayetlerin durumu sened, mana ve lafız itibarı ile tablo halinde verilen mukayese terimlerinden şu kastedilmektedir;

Aynı: Sünen'deki rivayetin sened, mana ve lafız bakımından İmam Malikin rivayeti ile aynı olmasıdır.

Aynı –Takti': Sünen'deki rivayetin sened, mana ve lafız bakımından İmam Malikin rivayeti ile aynı olmasıyla birlikte, rivayetin bölünerek ilgili kısmın Sünen'de verilmesi demektir.

Aynı-ziyade: Sünen'deki rivayetin sened, mana ve lafız bakımından İmam Malikin rivayeti ile aynı, ancak Sünen'deki rivayet lafızlarında fazlalığın bulunmasıdır.

Aynı–eksik: Sünen'deki rivayetin sened, mana ve lafız bakımından İmam Malikin rivayeti ile aynı, ancak Sünen'deki rivayet lafızlarında eksikliğin bulunmasıdır.

İhtisaren: Rivayet metninin bir kısmının verilmesi veya bir önceki rivayetin benzeri, aynısı gibi ifadelin kullanılarak Sünen'de verilmesidir

Kısmi farklı: Sünen'deki rivayetin sened, mana veya lafız bakımından İmam Malikin rivayetinden kısmen farklı olmasıdır.

Bulunamadı: Sünen'deki rivayetin adı geçen ravinin ulaşabildiğimiz eserinde bulunamamasıdır.

Ali Akyüz'ün "Kaynak Tetkiki açısından Abdurrezzak-Buhari İlişkisi üzerine bir Mukayese" (İFAV yayınları, İstanbul–1997) isimli çalışmada (s.16), İmam Malik'ten gelen Ebu Davud'un sünenindeki rivayet sayısını kendi ifadesiyle CD'ye uygun olarak 302 olduğu belirtilmiştir. Ancak bizzat Sünen üzerinde yaptığımız inceleme sonucunda, Sünen'deki İmam Malik rivayetlerin sayısı 310 olarak tespit edilmiştir. Ebu Davud'un İmam Malik'in rivayetlerini Sünen'inde nakletme hakkını elde ettiği hocaları şunlardır;

Abdullah b. Cafer Bermeki (Hno:1866),

Abdullah b. Mesleme K'anebi (Hno:12, 75, 79, 83, 118, 140, 181, 187, 207, 221, 238, 274, 283, 301, 341, 351, 361, 374, 383, 391, 407, 410, 413, 414, 423, 467, 469, 470, 516, 522, 569, 601, 605, 612, 625, 636, 697, 701, 715, 742, 770, 771, 794 810, 811, 821, 826, 848, 917, 935, 936, 940, 945, 958, 961, 976, 980, 987, 1009, 1026, 1030, 1034, 1046, 1063, 1076, 1112, 1121, 1123, 1154, 1167, 1176, 1189, 1191, 1198, 1206, 1210 1226, 1238, 1239, 1252, 1293, 1306, 1310, 1314, 1315, 1326, 1335, 1339, 1341, 1366, 1367, 1373, 1382, 1385, 1420,

1461, 1475, 1483, 1484, 1542, 1558, 1571, 1593, 1595, 1611, 1627, 1635, 1644, 1648, 1724, 1737, 1745, 1760, 1771, 1772, 1777, 1779, 1781, 1806, 1809, 1812, 1814, 1824, 1840, 1841, 1852, 1861, 1882, 1901, 1923, 1925, 1926, 1975, 1979, 2003, 2014, 2023, 2044, 2045, 2055, 2062, 2074, 2098, 2101, 2111, 2172, 2176, 2179, 2227, 2230, 2245, 2259, 2284, 2295, 2299, 2300, 2360, 2363, 2365, 2388, 2389, 2392, 2399, 2418, 2434, 2441, 2442, 2467, 2491, 2550, 2552, 2575, 2607, 2610, 2623, 2685, 2611, 2717, 2744, 2756, 2770, 2809, 2812, 2829, 2894, 2928, 2974, 2976, 3061, 3103, 3111, 3142, 3175, 3204, 3227, 3237, 3289, 3207, 3245, 3346, 3348, 3359, 3364, 3367, 3380, 3422, 3424, 3434, 3436, 3443, 3454, 3492, 3493, 3500, 3502, 3519, 3520, 3682, 3726, 3732, 3736, 3742, 3748, 3782, 3794, 3802, 3882, 3891, 3902, 3906, 3922, 3940, 4014, 4040, 4044, 4117, 4124, 4136, 4139, 4167, 4199, 4267, 4385, 4388, 4445, 4446, 4469, 4533, 4703, 4714, 4733, 4743, 4785, 4795, 4866, 4867, 4910, 4911, 4917, 4938, 4983, 5007, 5017, 5169, 5253),

Abdullah b. Muhammed b. İshak (Hno:2024, 2388),

Abdullah b. Muhammed b. Nufeyl (Hno: 1724, 4866),

Ahmed b. Abdilllah b. Yunus (Hno:1737, 1745, 2098),

Ahmed b. Amr b. Abdilllah b. Serh (Hno:979, 1705, 1780, 1901, 1975, 3034, 3078, 3596, 4521),

Ahmed b. Hanbel (Hno: 3020),

Ahmed b. Said Hemedani (Hno: 3596, 5259),

Ahmed b. Salih(Hno: 1215, 2941),

Haris b. Miskin(Hno:3017, 3033, 3288, 3914, 4715),

Hasen b. Ali Hulvani (Hno:1321, 1724, 2963),

Kuteybe b. Said(Hno: 1896, 2915, 3393),

Muhammed b. Musenna (Hno: 3553),

Muhammed b. Yahya b. Faris(Hno:2963, 3017, 3553),

Musa b. İsmail(Hno:2829),

Musedded b. Müserhed(Hno: 2732),

Yahya b. Hâkim Ebu Said(Hno: 1262) ve

Yahya b.Main(Hno: 2732).

EK–VIII Abdurrezzak b. Hemmam Rivayetlerinin Mukayayesesi

SÜNENU EBİ DAVUD'DAKİ ABDURREZZAK B. HEMMAM RİVAYETLERİNİN MUKAYAYESESİ								
<i>Sünenu Ebi Davud</i>			<i>Musannefu Abdurrezzak</i>			<i>Mukayesesi (Sünendeki Durum)</i>		
Bölüm	Bab	H.No	Bölüm	Bab, Cilt/Sh.	H.No	Sened	Mana	Lafız
Taharet	Fi'l-bevl fi'l-mustehammi	27	Taharet	el-Bevl fi'l-muğtesel, 1/255	978	Aynı	Aynı	Aynı
Taharet	Fardi'l-vudui	60	Taharet	El-Vuduü mine'l-hedes, 1/139	530	Aynı	Aynı, takti	Aynı, takti
Taharet	Sıfati vudui'n-nebiyyi	106	Taharet	Ma yukeffiru'l-vuduu ve's-salatu, 1/44	139	Aynı	Aynı	Kısmi farklı
Taharet	el-Vudui mine'n-nevmi	199	Salât	Vaktu'l-'işai'l-ahirati, 1/557	2115	Aynı	Aynı	Kısmi farklı
Taharet	Fi'r-raculi yuslimu feyu'meru bi'l-ğusli	356	Ehlü'l-kitab	Ma yecibu ale'l-lezi yuslimu, 6/10	9835	Aynı	Aynı	Aynı
Salat	Fi vakti salati'l-asri	405	Salât	Vakti'l-'asri, 1/547	2069	Aynı	Aynı, takti	Aynı, takti
Salat	Men name an salatin ev nesiyeha	436	Salât	Men nes'ye saleten ev name anha, 1/587	2237	Aynı	Kısmi farklı	Kısmi farklı
Salat	Ma cae fi'l-muşriki yedhulu'l-mescidi	488	Talak	Er-Recm ve'l-ihsan, 7/316	13330	Aynı	Aynı, takti	Aynı, takti
Salat	Bedi'l-azani	501	Salât	Bedu'l-azan, 1/457	1779	Aynı	Aynı	Aynı
Salat	er-Racul yusalli 'akisan ş'arehu	646	Salât	Keffi'ş-ş'ari, 2/183	2991	Aynı	Aynı	Aynı
Salat	es-Salat fi'n-n'al	649	Salât	Keyfe'l-kirae fi's-salât? Ve hel yakra' biba'zi's-surati, 2/102	2667	Aynı	Aynı	Aynı
Salat	Saffi'n-nisai ve kerahiyyeti't-te'hiri ani's-saffi'l-evvel	679	Salât	Fadlu's-saffi'l-ula, 2/52	2453	Aynı	Aynı	Aynı
Salat	Ma yesturu'l-musalli	686	Salat	Kadru ma yesturu'l-musalli, 2/14	2300	Aynı	Kısmi farklı	Kısmi farklı
Salat	ed-Dunuvvi mine's-sutrati	795	Salat	Tahfifi'l-imam, 2/362	3713	Aynı	Aynı	Aynı
Salat	Ma cae fi'l-kiraeti fi'z-zuhri	800	Salat	el-Kiraeti fi'z-zuhri, 2/104	2675	Aynı	Aynı, takti	Aynı, takti
Salat	Kadri'l-kiraeti fi'l-mağrib	812	Salat	el-Kiraeti fi'l-mağrib, 2/107	2691	Aynı	Kısmi farklı	Kısmi farklı
Salat	Rafi'n-nisai iza kunne ma'a'r-ricali	851	Salat	Şuhudi'n-nisai'l-cema'ah, 3/148	5109	Aynı	Aynı	Aynı -eksik

	ruusehunne mine's-secdeti							
Salat	Es-Sucud ale'l-enfi ve'l-cepheti	895	Salat	Sucudu'l-enfi, 2/181	2979	Aynı	Aynı	İhtisaren
Salat	el-İşarati fi's-salat	943	Salat	el-İşarati fi's-salat	3276	Aynı	Aynı	Aynı
Salat	Kerahiyyeti'l-i'timad ale'l-yed fi's-salati	992	Salât	Er-Reculu yeclisu m'utemiden ala yedeyhi fi's-salati, 2/197	3054	Aynı	Aynı	Aynı
Salat	et-Tekbir b'ade's-salat	1003	Salât	Meksi'l-imam b'ade ma yusellim, 2/245	3225	Aynı	Aynı	Aynı
Salat	İnsırafı'n-nisai kable'r-ricâl mine's-salât	1040	Salât	Meksi'l-imam b'ade ma yusellim, 2/245	3227	Aynı	Aynı	Kısmi farklı
Salat	es-Salât b'ade'l-cumu'a	1129	Cumu'a	Faslu mabeyne'l-cumu'a ve ma kableha	5534	Aynı	Aynı	Aynı
Salat	es-Salât b'ade'l-cumu'a	1132	Cumu'a	es-Salat kable'l-cumua ve b'adeha 3/247	5527	Aynı	Aynı	Aynı
Salat	El-Hutbeti yevme'l-l'idi	1141	Cumu'a	es-Salat kable'l-hurbe, 3/278	5631	Aynı	Aynı	Aynı, eksik
Salat	Yahtubu ala kavsin	1145	Salâtu İdeyn	Huruc min muduyyin ve'l-hutbeti ve fi yedihi 'asen, 3/285	5658	Aynı	Aynı	Aynı, eksik
Salat	Cumma'i ebvabi salati'l-istiskai ve tefri'iha	1161	Salât	El-İstiska, 3/83	4889	Aynı	Aynı	Aynı-ziyade
Salat	Salati'l-müsafiri	1199	Salat	es-Salat fi'sefer, 2/517	4275	Aynı	Aynı	Aynı
Salat	Salati'l-müsafiri	1200	Salât	es-Salat fi'sefer, 2/517	4275	Aynı	Aynı	Aynı
Salat	İza ekame bi erdi'l-aduvvi yaksuru	1235	Salât	er-Racul yehrucu fi vakti's-salat, 2/532	4335	Aynı	Aynı	Aynı
Salat	İza edrake'l-imame ve lem yusalli rek'ateyi'l-fecri	1266	Salât	İza ukimetu's-salatu fela salate, 2/436	3987	Kısmi farklı	Aynı	Aynı
Salat	en-Nu'as fi's-salât	1311	Salât	Er-Racul yeltebis aleyhi'l-kur'an fi's-salat, 2/499	4221	Aynı	Aynı	Aynı, eksik
Salat	Raf'i's-savt bi'l-kiraeti fi salati'l-leyl	1332	Salât	Kiraeti'l-leyl, 2/498	4216	Aynı	Aynı	Aynı
Salat	Fi salati'l-leyl	1365	Salât	er-Recul yeummu'r-recul, 2/406	3868	Aynı	Aynı	Aynı, eksik
Salat	Fi kiyami şehri ramazan	1371	Sıyam	kiyami ramazan, 4/258	7719	Aynı	Aynı	Aynı
Salat	Tahzibi'l-kur'an	1395	Fadailu'l-Kur'an	İza semi'te's-secdete ve ente tusalli ve fi kem yukrau'l-kur'an, 3/356	5957	Aynı	Aynı	Aynı, eksik
Salat	Fi'r-raculi yesma'u's-secdete ve huve	1413	Fadailu'l-	Es-Secde ala meni'steme'aha, 3/345	5911	Aynı	Aynı	Aynı

	rakibun ev fi ğayri's-salati		Kur'an					
Salat	Ünzile'l-kur'anı ala seb'ati ehruhin	1476	Cami'uMamer	Alakem ünzile'l-kur'an minharfin, 11/219	20370	Aynı	Aynı, takti	Aynı, takti
Zekat	Vucubi'z-zekati	1556 1740	Lukata	Fi'l-küfri ba'de'l-ıman, 10/172	18718	Aynı	Aynı	İhtisaren
Zekat	Rida'l-musaddik	1587	Zekat	Mayu'addu vekeyfe tu'haz's-sadaka, 4/15	6818	Aynı	Aynı, takti	Aynı, takti
Zekat	Men rava nısfı sa'i min kamhin	1621	Salatu'l-ideyn	Zekatu'l-fitr, 3/318	5785	Aynı	Aynı, takti	Aynı, takti
Zekat	Men y'uta mine's-sadaka vehaddu'l-ğina	1632 1741	Cami'uMamer	Meseletu'n-nas, 11/96	20027	Aynı	Aynı, takti	Aynı, takti
Zekat	Men yecuzu lehu ehzu's-sadakati ve huve ğeniyyun	1636	Zekât	Kemi'l-kenz ve limeni'z-zekat, 4/109	7151	Aynı	Aynı	İhtisaren
Zekat	el-Mere' tetesaddaku min beyti zevciha	1687	Zekât	Sadakati'l-mere' biğeyri izni zevciha, 4/147	7272	Aynı	Aynı	Aynı
Zekat	Fi sılati'r-rahimi	1695	Cami'uMamer	Sılatu'r-rahim, 11/171	20234	Aynı	Aynı	İhtisaren
Lukata	et-Tarif bi'l-lukata	1718	Lukata	el-Lukata, 10/129	18599	Aynı	Aynı	Aynı
Menasik	Fi'l-ıkrân	1803	Bulunamadı	-	-	-	-	-
Menasik	el-Muhrim yahtecim	1837	Bulunamadı	-	-	-	-	-
Menasik	el-İhsar	1863	Bulunamadı	-	-	-	-	-
Menasik	İstilami'l-erkân	1875	Menasik	El-İstılam fi ğayri tavaf ve hel yestelim ğayru mutevaddi', 5/44	8941	Aynı	Aynı	Kısmi farklı
Menasik	Fi'n-nuzul bi mina	1951	Bulunamadı	-	-	-	-	-
Menasik	el-İfaza fi'l-hacc	1998	Bulunamadı	-	-	-	-	-
Menasik	et-Tahsib	2010	Ehli Kitab	La yetevaresü ehlu'l-milleteyn, 6/14	9851	Aynı	Aynı, takti	Aynı, takti
Nikâh	Ma yukrahu en yucme'a beynehunne	2070	Talak	El-Ğeyre, 7/301	13269	Bir ravi	Aynı, takti	Aynı, takti

¹⁷⁴⁰ Ebu Davud bu rivayeti muallâk olarak rivayet etmiştir.

¹⁷⁴¹ Ebu Davud bu rivayeti muallâk olarak rivayet etmiştir.

	mine'n-nisai					eksik		
Nikâh	Fi nikahi'l-mut'ati	2073	Talak	el-Mut'ati, 7/502	14034	Aynı	Aynı	Aynı
Nikâh	Fi'l-Veliyyi	2086	Bulunamadı	-	-	-	-	-
Nikâh	Fi's-Seyyib	2100	Nikâh	İsti'maru'l-yetimetî fi nefsiha, 6/145	10299	Aynı	Aynı	Aynı
Nikâh	Fi tevzici men lem yuled	2104	Nikâh	Ğelâi's-sadak, 6/179	10418	Aynı	Aynı	İhtisaren
Nikâh	Fi'r-Raculî yetezevvec elmerete fe yeciduha hubla	2131	Nikâh	Ma rudde mine'n-nikâh, 6/249	10704	Bir ravi farklı	Aynı	Kısmi farklı
Talak	Fi talaki's-sünne	2183	Talak	Talaku'l-haidi ve'n-nifasi, 6/309	10959	Aynı	Aynı	Aynı, eksik
Talak	Fi talaki's-sünne	2185	Talak	Talaku'l-haidi ve'n-nifasi, 6/309	10960	Kısmi farklı	Aynı	Aynı
Talak	Neshi'l-muraca'a b'ade't-tatlikati's-selas	2196	Talak	el-Mutallak selasen, 6/390	11334	Aynı	Aynı	Aynı
Talak	Neshi'l-muraca'a b'ade't-tatlikati's-selas	2198	Talak	Talaku'l-bikr, 6/333	11071	Kısmi farklı	Aynı	Aynı
Talak	Neshi'l-muraca'a b'ade't-tatlikati's-selas	2200	Talak	el-Mutallak selasen, 6/392	11337	Aynı	Aynı	Aynı
Talak	Fi'l-Hul'u	2229 1742	Talak	'İddeti'l-muhtali'a, 6/506	11858	Aynı	Aynı	Aynı
Talak	İza şekke fi'l-veled	2261	Talak	Er-Recul yentefi min veledih, 7/99	12371	Aynı	Aynı	İhtisaren
Talak	Men kale bi'l-kur'ati iza tenaze'u fi'l-veled	2270	Talak	en-Nefer yeka'une ale'l-mere'ti fi tuhrin vahidin, 7/359	13472	Aynı	Aynı	Kısmi farklı
Talak	Men ehakku bi'l-veled	2277	Talak	Eyyu'l-ebeveyn ehakku bi'l-veled, 7/158	12612	Aynı	Aynı	Aynı
Talak	Fi Nafakati'l-mehtuteti	2290		İddetu'l-hubla ve nefekatuha, 7/20	12024	Aynı	Aynı	Kısmi farklı
Savm	Ma yuftiru aleyhi	2356	Bulunamadı	-	-	-	-	-
Savm	Fi's-saimi yahtecimu	2370	Sıyam	el-Hacame li's-saim, 4/210	7525	Aynı	Aynı	Aynı
Savm	Keffârati men eta ehleh fi şehri ramazan	2391	Sıyam	Men yebtulu's-siyam ve men ye'kul fi ramazan mute'ammiden, 4/194	7457	Aynı	Aynı	İhtisaren
Savm	Fi savmi'd-dehr tetavvu'an	2427	Sıyam	Siyami'd-dehr, 4/294	7862	Aynı	Aynı	Aynı

¹⁷⁴² Ebu Davud bu rivayeti muallâk olarak rivayet etmiştir.

Savm	El-mere' tesumu bi ğeyri izni zevciha	2458	Sıyam	Sıyami'l-mere biĝeyri iznizevciha, 4/305	7886	Aynı	Aynı, takti	Aynı, takti
Savm	El-M'utekif yedhulu'l-beyt lihacetihi	2470	İtikâf	Hurucu'n-Nebiyyi fi itikafi, 4/360	8065	Aynı	Aynı	Aynı
Cihad	Ma yekulu'r-raculu iza safere	2599	Menasik	El-Kavl fi's-sefer, 5/155 ve 160	9232, 9245	Aynı	Aynı	Aynı, telifkan
Cihad	Fi'l-Menni 'ale'l-esiri bi ğeyri fidain	2689	Cihad	Katli ehli's-şirk sabren ve fidae'l-üsra, 5/209	9400	Aynı	Aynı	Aynı
Cihad	Fi's-salati 'inde'l-kudumi mine's-seferi	2781	Salât	Salatu'd-duha, 3/77	4864	Aynı	Aynı	Aynı
Dahaya	Ma yecuzu fi'd-dahaya mine's-sinni	2799	Bulunamadı	-	-	-	-	-
Dahaya	Fi'l-'atirati	2832	Akika	El-Fer'a, 4/341	7998	Aynı	Aynı, takti	Aynı, takti
Dahaya	el-'Akika	2839	Akika	el-'Akika, 4/329	7958	Aynı	Aynı	Aynı
Sayd	Fi't-tihazi'l-kelb li's-sayd ve ğayrih	2844	Ehlu Kitabeyn	Katlu'l-kilab, 10/432	19612	Aynı	Aynı	Aynı
Feraiz	Fi mirasi'l-'asabeti	2898	Feraiz	Feraiz, 10/249	19004	Aynı	Aynı	Aynı
Feraiz	Hel yerisu'l-muslimu'l-kafire	2910	Ehlu Kitab	La yetevaresu ehlu'l-milleteyn, 6/14	9851	Aynı	Aynı, takti	Aynı, takti
Feraiz	Fi'l-mer'eti terisu min diyeti zevciha	2927	'Ukul	Mirasi'd-diyeti, 9/397	17764	Aynı	Aynı	İhtisaren
Harac, İ.F.	Fi'l-halifetu yestehlifu	2939	Meğazi	Kavli Ömer fi ehli's-şura, 5/448	9763	Aynı	Aynı, takti	Aynı, takti
Harac, İ.F.	Fima yelzemu'l-imamu min emri'r-ra'yyeti ve'l-hacebeti anhum	2949	Bulunamadı	-	-	-	-	-
Harac, İ.F.	Fi erzaki'z-zurriyyeti	2956	Buyu'	Men mate ve aleyhi deynun, 8/289	15257	Aynı	Aynı, takti	Aynı, takti
Harac, İ.F.	Fi beyani mevadi'i kasma'l-humusi ve sehmi zi'l-kurba	2989	Cami'uMamerel	Kavl hine yumsı vehine yusbih, 11/33	19828	Aynı	Aynı	İhtisaren
Harac, İ.F.	Fi haberi'n-nadir	3004	Meğazi	Vak'a beni'n-Nadir, 5/358	9733	Aynı	Aynı	Kısmi eksiklik
Harac, İ.F.	Fi haberi'n-nadir	3005	Ehli Kitab	İclau'l-yehud mine'l-Medine, 6/54	9988	Aynı	Aynı	Aynı
Harac, İ.F.	Fi ihraci'l-yehud min cezirati'l-'arab	3030	Ehli Kitab, Ehli kitabeyn	İclau'l-yehud mine'l-Medine, 6/54 İclau'l-yehud mine'l-Medine, 10/359	9985, 19365	Aynı Aynı	Aynı Aynı	Aynı Aynı
Harac, İ.F.	Fi ikafi ardi's-sevad ve ardi'l-'anut	3036	Ehlu Kitab	Ma uhize mine'l-erz 'anut, 6/104	10137	Aynı	Aynı	Aynı-ziyade
Cenaiz	Fi'l-meyyit yusecca	3120	Cenaiz	el-Kefen, 3/422	6174	Kısmi farklı	Aynı	Aynı

Cenaiz	Fi'l-kefen	3148	Cenaiz	ed-Defn bi'l-leyl, 3/520	6549	Aynı	Aynı	Aynı
Cenaiz	er-Rukub fi'l-cenaze	3177	Bulunamadı	-	-	-	-	-
Cenaiz	Kerahiyyeti zebh 'inde'l-kabr	3222	Cenaiz	Es-Sabr ve'l-Büka' ve'n-Niyaha, 3/560	6690	Aynı	Aynı, takti	Aynı, takti
Cenaiz	Fi'l-binai ale'l-kabr	3225	Cenaiz	El-Cedes ve'l-Bünyan, 3/504	6488	Aynı	Aynı	Aynı
Eyman/Nz.	el-Halfu bi'l-enda	3247	Eyman/nüzur	El-Eyman velayuhlefu illa billah, 8/469	15931	Aynı	Aynı	Aynı
Eyman/Nz.	Fi kerahiyyeti'l-half bi'l-aba'	3250	Eyman/nüzur	El-Eyman velayuhlefu illa billah, 8/466	15922	Aynı	Aynı	Kısmi farklı
Eyman/Nz.	Fi'l-kasem hel yekûnu yeminen	3268	Cami'u Mamer	Er-Ru'ya, 11/214	20360	Aynı	Aynı, takti	Aynı, takti
Eyman/Nz.	Men rea aleyhi keffare iza kane fi m'asiyetin	3294	Eyman/nüzur	El-Hizame, 8/450	15871	Kısmi farklı	Aynı	Aynı, takti
Eyman/Nz.	Men rea aleyhi keffare iza kane fi m'asiyetin	3299	Eyman/nüzur	Men nezera meşyen sümme 'aceze, 8/451	15873	Aynı	Aynı	Aynı
Eyman/Nz.	Fi men nezera enyetesaddaka bimalihi	3320	Meğazi	Me tehallefe ani'n-Nebiyyi fi ğezveti Tebük, 5/405	9745	Aynı	Aynı	İhtisaren
Buyu'	Fi't-teşdidi fi'd-deyn	3343	Buyu'	Men mate ve aleyhi deynun, 8/289	15257	Aynı	Aynı	Aynı
Buyu'	Fi bey'i'l-ğarar	3378	Buyu'	Bey'u'l-münabeze ve'l-mülameşe, 8/226	14987			
Buyu'	Fi'l-Harsi	3415	Zekât	el-Hars, 4/124	7205	Aynı	Aynı	Aynı
Buyu'	Fi semeni's-sinnevr	3480	Menasik	el-Hirr ve'l-cerad ve'l-hufaaş ve ekli'l-ceradi, 4/530	8749	Aynı	Aynı	Kısmi farklı
Buyu'	Fi bey'i't-taam kalbe en yustevfa	3498	Buyu'	El-Mucazeşe, 8/130	14598	Aynı	Aynı	Aynı
Buyu'	Fi's-Şufati	3514	Buyu'	İza duribeti'l-hudud fela şufa, 8/79	14391	Aynı	Aynı	Aynı
Buyu'	Fi'r-raculi ye'huzu hakkahu min tahti yedihi	3533	Sadaka	Ma yehillu li'l-mere'ti min mali zevciha, 9/126	16612	Aynı	Aynı, takti	Aynı, takti
Buyu'	Men kale fihi ve li 'akibihi	3555	Mudebber	el-'Umra, 9/190	16887	Aynı	Aynı	Aynı
Buyu'	El-Mevaşi tufsidu ze'a kavmin	3569	'Ukul	Ez-Zer'i tusibuhu'l-maşiye, 10/82	18437	Aynı	Aynı	Aynı
Akdiye	El-Kada bi'l-yemin ve's-şahid	3609	Bulunamadı	-	-	-	-	-
Akdiye	Er-Raculeyn yedde'iyani şeyen veleynetun	3617	Bulunamadı	-	-	-	-	-

Akdiye	Keyfe yahli'z-zimmiyyu	3624	Talak	Er-Recm ve'l-ihsan, 7/316	13330	Aynı	Aynı, takti	Aynı, takti
Akdiye	Fi'l-Habsi fi'd-deyni ve ğeyrihi	3630	Lukata	Et-Tuhme, 10/216	18891	Aynı	İhtisaren	İhtisaren
İlm	Rivayeti hadisi ehli'l-kitab	3644	Ehli Kitab	Mesele ehli'l-kitab, 6/111	10160	Aynı	Aynı	Aynı
At'ime	Ma cae fi icabeti'd-d'aveti	3738	Ehli kitabeyn	El-Velime, 10/448	19666	Aynı	Aynı	Aynı
At'ime	En-Nehyi an ekli's-siba'	3807	Menasik	el-Hirr ve'l-cerad ve'l-hufaaş ve ekli'l-ceradi, 4/530	8749	Aynı	Aynı	Kısmi farklı
At'ime	Fi'l-Fe'rati teka'u fi's-semni	3842	Taharet	El-Fe're temutu fi'l-vedek, 1/84	278	Aynı	Aynı	Aynı
At'ime	Fi'l-Fe'rati teka'u fi's-semni	3843	Taharet	El-Fe're temutu fi'l-vedek, 1/84	279	1 ravi fazla	Aynı	Aynı
At'ime	Ma cae fi'd-du'ai li Rabbi'l-alemin	3854	Siyam	Men fetara saimen, 4/311	7907	Aynı	Aynı	Aynı
Tıp	Fi'n-Nuṣṣrati	3868	Camii Mamer	En-Neṣr ve ma cae fihi, 11/13	19762	Kısmi farklı	Aynı	Aynı
Tıp	Ma cae fi'l-ittikai mine'l-ayni	3879	Camii Mamer	Er-Rukyi, ve'l-ayn ve'n-nefes, 11/18	19778	Aynı	Aynı, takti	Aynı, takti
Tıp	Fi't-Tıyarati	3911	Ehli kitabeyn	El-Meczum ve'l-udva, 4/404	19507	Aynı	Aynı	Aynı-ziyade
Tıp	Fi't-Tıyarati	3923	Camii Mamer	El-Vebau ve't-taun, 11/148	20162	Aynı	Aynı	Aynı
İtk	Fi men rava ennehu la yustes'a	3946	Mudebber	Men e'ateka baze abdihi, 9/150	16712	Aynı	Aynı	Aynı
Huruf ve K	el-Huruf ve'l-Kıraat	4000	Bulunamadı	-	-	-	-	-
Libas	Men kerihuhu	4045	Salât	El-Kirae fi'r-ruku' ve's-sucud, 2/144	2832	Aynı	Aynı	Aynı, takti
Libas	Fi't-Tekannu'i	4083	Meğazi	Men hacere ile'l-Habeşeti, 5/388	9743	Aynı	Aynı, takti	Aynı, takti
Libas	Fi kavlihi "ğayri uli'l-irbeti"	4108	Bulunamadı	-	-	-	-	-
Libas	Fi uhubi'l-meyteti	4122	Taharet	Culudi'l-meyteti iza dübiğa, 1/62	185	Aynı	Aynı	Aynı
Tereccul	Ma cae fi's-şe'ari	4185	Camii Mamer	Eş-Şe'ar, 11/271	20519	Aynı	Aynı	Aynı
Tereccul	Fi'z-Zuabeti	4195	Bulunamadı	-	-	-	-	-
Tereccul	Fi'l-hidabi	4205	Camii Mamer	Sibağ ve netni's-ş'ar, 11/153	20174	Aynı	Aynı	Aynı
Fiten	Zikri'l-fiteni ve delailiha	4245	Camii Mamer	Luzumu'l-cema'a, 11/341	20711	Aynı	Aynı	İhtisaren
Fiten	Fi'n-nehyi ani'l-kitali fi'l-fitneti	4269	Camii Mamer	Fiten, 11/351, 358	20728	1 ravi farklı	Aynı	İhtisaren

					20737			
Melahim	Fi Haberi ibn Said	4329	Camiu Mamer	Deccal, 11/389	20817	Aynı	Aynı	Aynı
Melahim	Kıyami's-sa'ati	4348	Camiu Mamer	Mie senetin, 11/275	20534	Aynı	Aynı	Aynı
Hudud	Fi'l-Haddi yuşfe'u fihi	4374	Lukata	Ellezi yeste'iru'l-meta'e sümme yecheduhu, 10/201	18830	Aynı	Aynı	İhtisaren
Hudud	Ma yukta'u fihi's-sarik	4386	Bulunamadı	-	-	-	-	-
Hudud	Fi'l-Kat'i fi'l-'ariyyeti iza cuhidet	4395	Bulunamadı	-	-	-	-	-
Hudud	Fi'l-Kat'i fi'l-'ariyyeti iza cuhidet	4397	Lukata	Ellezi yeste'iru'l-meta'e sümme yecheduhu, 10/201	18830	Aynı	Aynı	İhtisaren
Hudud	Recmi Maiz b. Malik	4428	Talak	Er-Recmu ve'l-ihsan, 7/322	13340	Aynı	Aynı	Kısmi farklı
Hudud	Recmi Maiz b. Malik	4430	Talak	Er-Recmu ve'l-ihsan, 7/320	13337	Aynı	Aynı	Aynı
Hudud	Fi Racmi yehudiyyeyni	4450	Talak	Er-Recm ve'l-ihsan, 7/316	13330	Aynı	Aynı, takti	Aynı, takti
Hudud	Fi'r-reculi yezni bi cariyeti'mraetihi	4460	Talak	Er-Reculu yusibu velidete imre'etihi, 7/342	13417	Aynı	Aynı	Aynı
Hudud	Fi men amile amele kavmi Lut	4463	Talak	Men amile amele kavmi Lut, 7/364	13491	Aynı	Aynı	Aynı
Diyat	Fi men seka raculen semen ev at'amehu fe mate e yukadu minhu	4513	Camiu Mamer	El-Hacame ve ma cae fihi, 11/28	19815	Aynı	Aynı	Kısmi farklı
Diyat	Fi terki'l-kavedi bi'l-kesameti	4526	'Ukul	Kasame, 10/27	18252	Aynı	Aynı	Kısmi farklı
Diyat	Yukadu mine'l-katili	4528	Ehli Kitab	Nakdi'l-'ahd ve's-sulb	10171	Aynı	Aynı	Aynı
Diyat	el-'Amelu yusabu ala yedeyhi hata'	4534	'Ukul	El-Kaved mine's-sultan, 9/462	18032	Aynı	Aynı	Aynı
Diyat	Fi'n-Nari te'adda	4594	Bulunamadı	-	-	-	-	-
Süne	Fi'l-Hulefai	4632	Camu'u Mamer	Er-Ru'ya, 11/214	20360	1 ravi fazla	Aynı	Aynı
Süne	Fi't-Tahyiri beyne'l-enbiyai	4674	Bulunamadı	-	-	-	-	-
Süne	ed-Delil ala ziyadeti'l-iman venuksanih	4685	Bulunamadı	-	-	-	-	-
Süne	Fi'd-Deccal	4757	Camu'u Mamer	ed-Deccal, 11/390	20820	Aynı	Aynı	Aynı
Süne	Fi Kitali'l-havaric	4766	Bulunamadı	-	-	-	-	-

Süne	Fi Kitâli'l-havaric	4768	Lukata	Ma cae fi'l-haruriyyat, 10/147	18650	Aynı	Aynı	Aynı
Edep	Fi husni'l-işrati	4790	Bulunamadı	-	-	-	-	-
Edep	Fi ıslahi zati beyn	4920	Cami'u Mamer	El-Kizb ve's-sıdk ve hutbe İbn Mesud, 11/158	20196	Aynı	Aynı	Aynı
Edep	Fi'n-nehyi ani'l-ğınai	4923	Ehli kitabeyn	el-L'ab, 10/466	19723	Aynı	Aynı	Kısmi farklı
Edep	Fi tağyiri ismi'l-kabih	4956	Cami'u Mamer	El-Esma ve'l-kuna, 11/41	19851	Aynı	Aynı	Kısmi farklı
Edep	Fi husni'z-zann	4994	İtikâf	Hurucu'n-Nebiyyi fi itikafi, 4/360	8065	Aynı	Aynı	Aynı
Edep	Ma cae fi's-ş'i'r	5014	Salat	Ee-Leğati ve raf'i's-savt ve inşadi's-ş'i'r fi'l-mescid, 1/439	1716	1 ravi eksik	Aynı	Aynı
Edep	Fi'l-'utas	5030	Ehli kitabeyn	Vucubu't-teşmit, 10/452	19679	1 ravi eksik	Aynı	Aynı
Edep	Ma yekulu iza haceti'r-rihu	5097	Cami'u Mamer	Er-Rih ve'l-ğey's, 11/89	20004	Aynı	Aynı, takti	Aynı, takti
Edep	Keyfe yuktebu ile'z-zimmiyyi	5136	Ehli kitab, Meğazi	El-Kitab ile'l-müşrikin, 6/13 Ğazvetu'l-hudeybiye, 5/344	9846, 9724	Aynı Aynı	Aynı, takti Aynı, takti	Aynı, takti Aynı, takti
Edep	Fi hakki'l-civari	5154	Cami'u Mamer	El-Ğina ve'd-def, 11/7	19746	Aynı	Aynı	Aynı
Edep	Fi hakki'l-memluki	5162	Cami'u Mamer	Birri'l-valideyn, 11/131	20118	Aynı	Aynı, takti	Aynı, takti
Edep	Men evla bi's-selam	5198	Ehli Kitabeyn	Selami'l-kalil ale'l-kesir, 10/388	19445	Aynı	Aynı	Aynı
Edep	Fi'r-recul yekul "en'ame'llahu bike'aynen"	5227	Ehli kitabeyn	Keyfe's-selam ve'r-red, 10/385	19437	Aynı	Aynı	Aynı
Edep	Fi kat'i's-sidri	5240	Cami'u Mamer	Kat'u's-sidr, 11/11	19756	Aynı	Aynı	Aynı
Edep	Fi katli'l-evzağî	5262	Menasik	Ma yuktelu fi'l-harem ve ma yukrahu katluhu, 4/445	8390	Aynı	Aynı	Aynı
Edep	Fi katli'z-zerri	5267	Menasik	Mayenha ankatlih mine'd-devabbi, 4/451	8415	Aynı	Aynı	Aynı
Muallak: 3, Musannef'de:154 + Bulunamayan:22 = Toplam rivayet=176								

Karşılaştırmada esas alınan Sünenu Ebi Davud baskısı: -Ebu Davud, Süleyman b. Eş'as, Sünenu Ebi Davud, (thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid)I-IV, Mektebetu'l-islamiyye, İstanbul- ty.; Kitabu's-Sünen, Sünenu Ebi Davud, (thk.Muhammed 'Avvame), I-VI, Muessesetu'r-reyyan, Beyrut-2004.

Karşılaştırmada esas alınan Abdurrezzak'ın Musannef baskısı: Abdurrezzak, Ebu Bekr b. Hemmam Sana'ni, Musannef, I-XI,(Camiu Mamer, X, XI) (thk. Habiburrahman el-Azami), el-Meclisu'l-İlmi, Beyrut-1970

SÜNENU EBİ DAVUD'DAKİ ABDURREZZAK B. HEMMAM RİVAYETLERİNİN MUKAYAYESESİ			
<i>Rivayet Sayısı</i>	<i>Rivayetin Senedi</i>	<i>Rivayetin Manası</i>	<i>Rivayetin Lafzı</i>
<i>74 rivayet</i>	Aynı	Aynı	Aynı
<i>14 rivayet</i>	Aynı	Aynı	İhtisaren
<i>25 rivayet</i>	Aynı	Aynı – Takti'	Aynı – Takti'
<i>3 rivayet</i>	Aynı	Aynı	Aynı-ziyade
<i>8 rivayet</i>	Aynı	Aynı	Aynı - eksik
<i>14 rivayet</i>	Aynı	Aynı	Kısmi farklı
<i>13 rivayet</i>	Kısmi farklı ¹⁷⁴³	Aynı	Aynı veya Takti'
<i>3 rivayet</i>	Aynı	Kısmi farklı	Kısmi farklı
<i>22 rivayet</i>	Bulunamadı	Bulunamadı	Bulunamadı
<i>Toplam rivayet = 176</i>	<i>Musannef'de:154 + Bulunamayan:22 = Toplam rivayet=176</i>		

Abdurrezzak'tan **Sünen'deki Muallâk Rivayetler** dört tanedir(Hno:436, 1556, 1632, 2229).

¹⁷⁴³ Senedin kısmen farklılığı ile bir ravinin farklı isim olması, eksik veya fazla olması kastedilmiştir.

Ebu Davud'un Abdurrezzak'a Ulaşım Kaynakları

Ebu Davud'un sünen'i incelendiğinde, Abdurrezzak'tan gelen rivayetlerin bazı hocaları vasıtasıyla Ebu Davud'un eline geçtiği görülecektir. Abdurrezzak'ın rivayetlerini elde etmede Ebu Davud'a vasıta olan sünen'deki hocaları şunlardır;

Abbas b. Abdiazim Anberi (Hno:3923, 4374, 4397),

Ahmed b. Furat (Hno:1413),

Ahmed b. Hanbel (Hno:27, 60, 199, 992, 1141, 1200, 1235, 1311, 1837, 1951, 1998, 2010, 2356, 2370, 2910, 2956, 3036, 3120, 3148, 3225,3250, 3415, 3480, 3514, 3555, 3617, 3807, 3868, 3879, 4000, 4195, 4348, 4386, 4685, 5198, 5262, 5267),

Ahmed b. Muhammed b. Sabit Şebbuye (Hno: 943, 992, 2470, 2989, 4920, 5097, 1161, 3569, 3644, 4045, 4994),

Ahmed b. Salih (Hno:1621, 2104, 2185, 2196, 2198, 2200, 2898, 2927, 3842, 3843, 4460, 4528, 4956, 5014),

Hasen b. Ali hulvani (Hno:27, 106, 501, 646, 649, 686, 795, 800, 812, 1129, 1132, 1145, 1332, 1371, 1587, 1636, 1687, 1803, 2100, 2131, 2183, 2261, 2277, 2391, 2427, 2458, 2599, 2781, 2799, 2832, 2839, 2844, 3030, 3247, 3378, 3498, 3738, 3842, 3911, 3946, 4205, 4395, 4428, 4430, 4526, 4766, 4768, 4923, 5136),

Huşeyş b. Asram (Hno: 1199, 2270, 3533, 4329, 5030),

İbrahim b. Musa Razi (Hno:3630, 5162),

İshak b. İbrahim b.Raheveyh (Hno:4463),

Mehled b. Halid (Hno:356, 1718, 1803, 1875, 2131, 2290, 2898, 3294, 3299, 3854, 3923, 4185, 4395, 4513, 4674, 4757, 5240),

Muhammed b. Abdilmelik Ğazzal (Hno:992, 3807),

Muhammed b. Davud b. Süfyan (Hno: 2939, 3004, 4083, 4108, 4534, 5030),

Muhammed b. Mutevekkil b. Abdirrahman (Hno: 851, 1266, 1371, 1695, 1863, 2131, 2781, 3320, 3343, 3911, 4269, 4430, 4594, 4674, 4790, 5154),

Muhammed b. Rafi' (Hno:943, 992, 1040),

Muhammed b. Yahya b. Faris (Hno: 488, 895, 1040, 1803, 2070, 2073, 2086, 2198, 2689, 3005, 3268, 3609, 3624, 4122, 4245, 4374, 4397, 4450, 4632, 5136),

Nuh b. Habib (Hno:1365, 1395),

Seleme b. Şebib (Hno:1863, 2939, 2949, 3609, 3617, 5097, 5227, 5240),

Yahya b. Main (Hno:679, 1365),

Yahya b. Musa Belhi (Hno: 1003, 1587, 3177, 3222).

EK-IX Said b. Mansur Rivayetlerinin Mukayesesi

SÜNENU EBİ DAVUD'DAKİ SAİD B. MANSUR RİVAYETLERİNİN MUKAYESESİ								
<i>Sünenü Ebi Davud</i>			<i>Sünenü Said b. Mansur</i>			<i>Mukayesesi(Ebu Davud'daki durum)</i>		
Bölüm	Bab	H.No	Bölüm	Bab	H.No	Sened	Mana	Lafız
Taharet	el-İstinca bi'l-ahcar	40	Bulunamadı	-	-	-	-	-
Salat	Keyfe yeda'u rukbeteyhi kable yed	840	Bulunamadı	-	-	-	-	-
Salat	er-Recul yahtubu ala kavs	1096	Bulunamadı	-	-	-	-	-
Salat	Salatu'l-havf	1236	Babu salati'l-havf		2503	Aynı	Aynı	Aynı
Salat	Men kale yusalli bikulli taifetin reka'	1247	Babu salati'l-havf		2508	Aynı	Aynı	Aynı
Salat	Fi'l-isti'aze	1541	Babu Macae fi sehmi'n-Nebiyyi		2676	Aynı	Aynı	Aynı-takti'
Zekat	Fi tacili'z-zekat	1624	Bulunamadı	-	-	-	-	-
Menasik	Fi duhuli'l-k'abe	2030	Bulunamadı	-	-	-	-	-
Nikah	Fi vati's-sebaya	2159	Babu macae el-ğulul		2722	Aynı	Aynı	Aynı
Talak	El-veledu li'l-fıraş	2273	er-Reculu yeddei veleden min zina		2130	Aynı	Aynı	Aynı-eksik
Cihad	Fi rukubi'l-bahr fi'l-ğezv	2489	Ma cae fi rukubi'l-bahr		2393	Aynı	Aynı	Aynı-eksik
Cihad	Fi hurmeti nisai'l-mucahidin	2496	Ma cae fimen hane ğaziyen fi ehlihi		2331	Aynı	Aynı	Aynı
Cihad	Fi fadli'r-ribat	2500	Ma cae Fi fadli'r-ribat		2414	Aynı	Aynı	Aynı
Cihad	Fi'ruhsa fi'l-ku'ud mine'l-'uzr	2507	Ma cae Fi fadli'l-mucahidin ale'l-ka'idin		2314	Aynı	Aynı	Aynı
Cihad	Ma yucziu mine'l-ğezv	2510	Ma cae Fi men cehheze ğaziyen		2326	Aynı	Aynı	Aynı
Cihad	Fi'r-remyi	2513	Ma cae fi'r-remyihi ve fadlihi		2450	Aynı	Aynı	Aynı-takti'

Cihad	Fi'r-remyi	2514	Ma cae fi'r-remyihi ve fadlihi	2448	Aynı	Aynı	Aynı
Cihad	Fi'r-recul yeğzu ve ebevahu karihani	2530	Ma cae Fi men ğeza ve ebevahu karihani	2334	Aynı	Aynı	Aynı
Cihad	Fi'r-recul yeğzu me'a eimmeti'l-cevr	2532	Men kale el-cihadu madin	2367	Aynı	Aynı	Aynı
Cihad	Fi'r-recul yunad bi'si'ar	2595	Cami'u's-Şehade	2909	Aynı	Aynı	Aynı
Cihad	Fi eyyi yevmin yüstehabbu's-sefer	2605	Ma cae fi yevmi'l-lezi yüstehabbu fihi'l-huruc	2380	Aynı	Aynı	Aynı
Cihad	Fi'l-ibtikar fi's-sefer	2606	Ma cae fi yevmi'l-lezi yüstehabbu fihi'l-huruc	2382	Aynı	Aynı	Aynı
Cihad	Ma yu'mer min indimami'l'-asker	2629	Men dayyeka menzilen ev kata'a tariken	2468	Aynı	Aynı	Aynı-takti'
Cihad	Fi du'ai'l-muşrikin	2633	er-Ruhsa fi terki du'ai'l-muşrikin	2484	Aynı	Aynı	Aynı
Cihad	Fi du'ai'l-muşrikin	2635	Ma yu'meru bihi'l-cuyuş iza harecu	2385	Aynı	Aynı	Aynı
Cihad	el-mekr fi'l-harb	2636	Cami'u's-Şehade	2889	Aynı	Aynı	Aynı
Cihad	Fi katli'n-nisa	2670	Ma cae fi katli'n-nisa ve'l-vildan	2624	Aynı	Aynı	Aynı
Cihad	Fi kerahiyyeti harki'l-'aduvv bi'n-nar	2673	Kerahiyyetu en yu'azzibe bi'n-nar	2643	Aynı	Aynı	Kısmi farklı
Cihad	Fi katli'l-esir bi'n-nebl	2687	Katlu'l-usara ve'n-nehy ani'l-misleh	2667	Aynı	Aynı	Aynı
Cihad	Fi hamli't-taam min ardi'l-'aduvvi	2706	Ma cae fi ibahati't-taam bi ardi'l-'aduvv	2739	Aynı	Aynı	Aynı
Cihad	Fi'r-recul yentefiu mine'l-ğenime	2708	Babu macae el-ğulul	2722	Aynı	Aynı	Aynı-takti'
Cihad	Fi 'ukubeti'l-ğalli	2713	Ma cae fi ukubeti men ğelle	2729	Aynı	Aynı	Aynı
Cihad	Fi's-selb la yuhammes	2721	en-Neflu ve's-selvu fi'l-ğezvi ve'l-cihad	2698	Aynı	Aynı	Aynı
Cihad	Fimencae bade'l-ğenimeh lasehme leh	2723	Ma cae fi men ye'ti b'ade'l-feth	2793	Aynı	Aynı	Aynı
Cihad	el-mere'h ve'l-abd yuhzeyani minelğenime	2731	Meta yeğzu'l-ğulam	2466	Aynı	Aynı	Bir lafız farklı
Harac, İ.F.	Fi kasmi'l-feyi'	2953	Macae fi ğezvi'l-e'azeb an zi'l-huleyfe	2356	Aynı	Aynı	Aynı
Harac, İ.F.	Ma cae fi sehmi'safiiyi	2995	Babu Macae fi sehmi'n-Nebiyyi	2676	Aynı	Aynı	Aynı-takti'
Harac, İ.F.	Fi ihraci'l-yehud	3029	Bulunamadı -	-	-	-	-
Harac, İ.F.	Fi t'aşiri ehli'z-zimme ...	3051	El-İşare ile'l-müşrikin ve'l-vefae bi'l-'ahd	2603	Aynı	Aynı	Aynı-takti'

Harac, İ.F.	Fi'l-ard yahmiha'l-imamu evi'r-reculu	3084	Bulunamadı	-	-	-	-	-
Cenaiz	Es-sala ale'l-cenaze fi'l-mescid	3189	Bulunamadı	-	-	-	-	-
Buyu'	Fi't-teşdidi fi'd-din	3341	Bulunamadı	-	-	-	-	-
İlm	Fadlu neşri'l-ilm	3661	Ma cae fi fadli Ali b. Talib		2473	Aynı	Aynı	Aynı
Eşribe	en-nehyu ani'l-muskir	3686	Bulunamadı	-	-	-	-	-
Eşribe	Fi ikai'l-anियेह	3735	Bulunamadı	-	-	-	-	-
Et'ime	Fi ekli'l-lahm	3778	Bulunamadı	-	-	-	-	-
Huruf .	Huruf ve'l-kıraat	3975	Ma cae Fi fadli'l-mucahidin ale'l-ka'idin		2314	Aynı	Aynı	Aynı-takti'
Tereccul	Ma cae fi'l-mere'h	4175	Bulunamadı	-	-	-	-	-
Edeb	Fi hakki'l-civar	5155	Bulunamadı	-	-	-	-	-
Toplam rivayet metni = 49, Bulunanlar: 35 + Bulunamayanlar:14								

EK-X İbn Ebi Şeybe Rivayetlerinin Mukayesesi

SÜNENU EBİ DAVUD'DAKİ İBNU EBİ ŞEYBE RİVAYETLERİNİN MUKAYESESİ								
Sünen-i Ebi Davud			İbn Ebi Şeybe'nin Musannef'i			Mukayesesi		
Bölüm	Bab	H.No	Bölüm	Bab	H.No	Sened	Mana	Lafız
Taharet	E yeruddu's-selam vehuve yebul	16	Edep	E yeruddu's-selam vehuve yebul	25736	Aynı	Aynı	Aynı
Zekat	Fi sılati'r-rahim	1694	Edep	Fi'l-birri ve sılati'r-rahim	25387	Aynı	Aynı	Aynı
Cihad	Fi'l-hicra ve sükna'l-bedv	2478	Edeb	Fi'r-rıfk (1)	25304	Aynı	Aynı	Aynı
Cihad	Men kale innehu ye'kulu mimma sekata	2622	Buyu' -Akdiye	Men rahhesa fi ekli's-semara iza merra biha	20305	Aynı	Aynı	Aynı
Buyu'	Fi's-sarf	3350	Buyu' -Akdiye	Men kale ez-zeheb bi'z-zeheb	22492	Aynı	Aynı	Aynı
Buyu'	Fi hilyeti's-seyf tuba' bi'd-derahim	3351	Buyu' -Akdiye	Fis's-seyfi'l-muhalla ...	20185	Aynı	Aynı	Aynı
Buyu'	Fi'l-müzabene	3361	Buyu' -Akdiye	Şirau'r-rutab bi't-temr	20696	Aynı	Aynı	Aynı
Buyu'	Fi beyi'l-ğerar	3376	Buyu' -Akdiye	Fi beyi'l-ğerar ve'l-abdi'l-abık	20509	Aynı	Aynı	Aynı
Buyu'	Fi'l-müzara'	3390	Buyu' -Akdiye	Men lem yera bi'l-müzara'a be'sen	21245	Aynı	Aynı	Aynı
Buyu'	Fi't-teşdid fi zalike	3397	Buyu' -Akdiye	Men kerihe en yu'tiye'l-arz bi's-sülüs	21262	Aynı	Aynı	Aynı
Buyu'	Fi'l-muhabere	3407	Buyu' -Akdiye	Men kerihe en yu'tiye'l-arz bi's-sülüs	21255	Aynı	Aynı	Aynı
Buyu'	Fi kesbi'l-muallim	3416	Buyu' -Akdiye	Men kerihe ecre'l-muallim	20843	Aynı	Aynı	Aynı
Buyu'	Fi men ba'a bey'ateyn fi bey'atin	3461	Buyu' -Akdiye	Er-Reculu yeşteri minerrecul el-mebi'a fe yekul in kane bi nesietin .	20461	Aynı	Aynı	Aynı
Buyu'	Fi meni'l-mai	3474	Buyu' -Akdiye	Fi beyi'l-mai ve şiraihi	20950	Aynı	Aynı	Aynı
Buyu'	Fi beyi't-taam kable en yüstevfa	3496	Buyu' -Akdiye	Men kale iza bi'te bey'an	21339	Aynı	Aynı	Aynı

Buyu'	Fi tazmini'l-ariye	3563	Buyu' -Akdiye	Fi'l-ariye	20557	Aynı	Aynı	Aynı-takti'
Akdiye	(22)er-Reculeyn yedde'ıyan şeyen	3618	Buyu' -Akdiye	Fi'r-reculeyn yehtesiman fi's-şey	21160	Aynı	Aynı	Aynı
İlm	(3)Kitabetu'l-ilm	3646	el-hadis bi'l-keraris	Men rahhasa fi kitabı'l-ilm	26428	Aynı	Aynı	Kısmi farklı
İlm	(10)el-hadis an beni israil	3662	el-hadis bi'l-keraris	Fi'r-ruhsa fi beni israil	26485	Aynı	Aynı	Aynı
İlm	(12)fi talebi'l-ilm li ğeyrillah	3664	Edeb	Fi'r-recul-yetlubu'l-ilm yüridu bihi'n-nas ve yuhaddis bih	26127	Aynı	Aynı	Aynı
Tıp	(22) fi'n-nucum	3905	Edeb	Fi talimi'n-nucum	25646	Aynı	Aynı	Aynı
Tıp	(22) fi't-tiyarati	3919	el-hadis bi'l-keraris		26392	Aynı	Aynı	Aynı
İtk	(7)fi men meleke zar ahimin mahrem	3952	Buyu' -Akdiye	Fi'r-recul yemliku'l-mahrem	20082	Aynı	Aynı	Aynı
Sünne	Delil ala ziyadeti'l-ıman venuksanih	4688	Edeb	Ma zükira min alameti'n-nifak	25610	Aynı	Aynı	Aynı
Edeb	Men kezame ğeyzan	4779	Edeb	Ma zükira fi'l-ğadab	25378	Aynı	Aynı	Aynı
Edeb	Ma yukal indel ğadab	4781	Edeb	Ma zükira fi'l-ğadab	25382	Aynı	Aynı	Aynı
Edeb	Fi husni'l-hulk	4801	Edeb	Ma zükira fi husni'l-hulk	25322	Aynı	Aynı	Aynı
Edeb	Fi kerahiyyeti't-temaduh	4804	Edeb	Fi'r-recul yeselu ente ekber em fulan	26269	Aynı	Aynı	Aynı
Edeb	Fi'r-rıfk	4808	Edeb	Fi'r-rıfk	25304	Aynı	Aynı	Aynı
Edeb	Fi'r-rıfk	4809	Edeb	Fi'r-rıfk	25333	Aynı	Aynı	Aynı
Edeb	El-hedy fi'l-kelam	4839	Edeb	Ma yüstehebbu mine'l-kelam	26296	Aynı	Aynı	Aynı
Edeb	Fi't-tenaci	4851	Müsnedu İbn Ebi Şeybe (Ma ravahu Ab. b.Mes'ud		232	Aynı	Aynı	Kısmi farklı
Edeb	Fi nakli'l-hadis	4868	Edeb	Men kale iza haddese'r-reculu ...	25598	Aynı	Aynı	Aynı
Edeb	Fi'l-kattat	4871	el-hadis bi'l-	Ma cae fi'n-nemime	26585	Aynı	Aynı	Aynı

			keraris					
Edeb	Fi zi'l-vecheyn	4873	Edeb	Fi zi'l-vecheyn	25463	Aynı	Aynı	Aynı
Edeb	Fi'n-nehy ani't-tecessüs	4890	el-hadis bi'l-keraris	Fi's-setr ale'r-recul ve avni'r-recul	26568	Aynı	Aynı	Aynı
Edeb	Fi'l-hukm fi'l-muhannesin	4929	el-hadis bi'l-keraris	Fi't-tahnis	26491	Aynı	Aynı	Aynı
Edeb	Fi'r-rahme	4941	Edeb	Fi'r-rahme mine's-sevab	25355	Aynı	Aynı	Aynı
Edeb	Fi'r-rahme	4943	Edeb	Fi'r-rahme mine's-sevab	25359	Aynı	Aynı	Aynı
Edeb	Fi'l-maune li'l-müslim	4946	el-hadis bi'l-keraris	Fi's-setr ale'r-recul ve avni'r-recul	26567	Aynı	Aynı	Aynı tak-tehir
Edeb	Fi tağyiri'l-ismi'l-kabih	4957	Edeb	Ma yükrehu mine'l-esma	25902	Aynı	Aynı	Aynı
Edeb	Fi tağyiri'l-ismi'l-kabih	4960	Edeb	Ma yükrehu mine'l-esma	25907	Aynı	Aynı	Aynı
Edeb	Fi'r-recul yetekenna bi Ebi'l-Kasım	4965	Edeb	Kensu'd-dar ve nezafetuha	25924	Aynı	Aynı	Aynı
Edeb	Fi'r-ruhsa fi'l-cem' beyne huma	4967	Edeb	Men rahhasa enyükna biEbi 'l-Kasım	25914	Aynı	Aynı	Aynı
Edeb	Kavlu'r-reculi ze'amu	4972	Edeb	Fi's-selam ale'n-nisa	25791	Aynı	Aynı	Aynı
Edeb	Fi'r-recul yekulu fi hutbetih emmabad	4973	Edeb	Fi'r-recul yektubu emma b'ad	25858	Aynı	Aynı	Aynı
Edeb	Fi't-teşdid fi'l-kizb	4989	Edeb	Fi'l-kizb	25599	Aynı	Aynı	Aynı
Edeb	Ma cae fi's-şi'ir	5010	Edeb	Er-ruhsa fi's-şi'ir	26005	Aynı	Aynı	Aynı
Edeb	Ma yukalu inde'n-nevm	5049	el-hadis bi'l-keraris	Ma yekulu'r-reculi iza name	26521	Aynı	Aynı	Aynı
Edeb	Fi'l-asabiyye	5122	el-hadis bi'l-keraris	Men kale ibn uhti'l-kavm minhum	26482	Aynı	Aynı	Aynı
Edeb	Fi fadli men ale yetimen	5146	Edeb	Fi'l-atfi alel benat	25435	Aynı	Aynı	Kısmi farklı
Edeb	Fi'l-isti'zan	5174	Edeb	Ma kerihe mi ittıla'r-recül	26234	Aynı	Aynı	Aynı

Edeb	Keyfe'l-isti'zan	5177	Edeb	Fi'l-isti'zan	25672	Aynı	Aynı	Aynı
Edeb	Fi's-salam ale'n-nisa'	5204	Edeb	Fi's-salam ale'n-nisa'	25780	Aynı	Aynı	Aynı
Edeb	Kerahiyye enyekule aleyke's-salam	5209	Akika fi ..	Mevdiu'l-izar eyne huve	24822	Aynı	Aynı	Aynı-takti'
Edeb	Fi'l-musafaha	5212	Edeb	Fi'l-musafaha inde's-salam	25712	Aynı	Aynı	Aynı
Edeb	Fi kubleti ma beyne 'ayneyn	5220	Edeb	Fi'l-muaneka 'indema yeltaki	25729	Aynı	Aynı	Aynı
Edeb	Fi kubleti'l-haddi	5221	Edeb	Fi'l-muaneka 'indema yeltaki	25733	Aynı	Aynı	Aynı
Edeb	Fi kiyami'r-recul li'r-recul	5230	Edeb	Fi'r-recul yakum fi'r-recul iza raa'	25581	Aynı	Aynı	Aynı
Edeb	Fi'r-recul yekul filan yakreuke's-salam	5231	Edeb	Fi'r-recul yubelliğu er-recule's-salam ma yekulu lehu	25691	Aynı	Aynı	Aynı
Edeb	Fi'r-recul yekul filan yakreuke's-salam	5232	Edeb	Fi'r-recul yubelliğu er-recule's-salam ma yekulu lehu	25694	Aynı	Aynı	Aynı
	Toplam rivayet metni =61							

Ebu Bekr (Abdullah) İbn Ebi Şeybe ve kardeşi Osman İbn Ebi Şeybe ile birlikte alınan rivayetlerin sünendeki numaraları şöyledir: 16,2478, 2622, 3376, 3496, 4801, 4808, 4839, 4946, 4967, 5146 ve 5174.

SÜNENU EBİ DAVUD'DAKİ İBNU EBİ ŞEYBE RİVAYETLERİNİN NUMARALARI: (H.No) 16, 1694, 2478, 2622, 3350, 3351, 3361,3376, 3390, 3397, 3407, 3416, 3461, 3474, 3496, 3563, 3618, 3646, 3662, 3664, 3905, 3919, 3952, 4688, 4779, 4781, 4801, 4804, 4808, 4809, 4839, 4851, 4868, 4871, 4873, 4890, 4929, 4941, 4943, 4946, 4957, 4960, 4965, 4967, 4972, 4973, 4989, 5010, 5049, 5122, 5146, 5174, 5177, 5204, 5209, 5212, 5220, 5221, 5230, 5231 ve 5232. (Toplam 60 rivayet metni) Müsnedu İbn Ebi Şeybe'den 1 rivayet, (Ma ravahu Ab. b.Mes'ud)

EK-XI Sünen'deki Ahmed b. Hanbel Rivayetlerinin Mukayesesi

Müsned'de:209, K.Eşribe'de:1, K.Sünne'de:1 rivayet, Toplam Bulunan =211
Bulunan Rivayetler:211+ Bulunamayan Rivayetler:18 = Toplam rivayet metni:229

Mu: Sünen'in Mucem'ul-müfehres'deki bab numarası

Tu: Sünen'in Tuhfetu'l-eşraf'daki bab numarası

<i>Sünenü Ebi Davud</i>			<i>Müsnedü Ahmed</i>		<i>Mukayesesi(sünendeki durum)</i>		
Bölüm	Bab	H.No	Cilt / Sahife	H.No	Sened	Mana	Lafız
Taharet	Mu15, Tu15	27	5/56	20837	Aynı	Aynı	Aynı
Taharet	Mu20, Tu20	38	3/344	14755	Aynı	Aynı	Aynı
Taharet	Mu31, Tu31	60	2/318	8206	Aynı	Aynı	Aynı
Taharet	Mu37, Tu37	74	4/86	16915	Aynı	Aynı	Aynı
Taharet	Mu43, Tu43	89	6/43, 54	24774, 24667	Aynı	Aynı	Aynı
Taharet	Mu44, Tu44	93	3/303	14300	Aynı	Aynı	Aynı
Taharet	Mu51, Tu50	121	4/132	17320	Aynı	Aynı	Aynı- eksik
Taharet	Mu57, Tu58	146	5/277	22742	Aynı	Aynı	Aynı- eksik
Taharet	Mu79, Tu80	199	2/87	5611	Aynı	Aynı	Aynı- eksik
Taharet	Mu89, Tu90	226	6/47	24706	Aynı	Aynı	Aynı
Taharet	Mu113, Tu115	302	Bulunamadı	-	-	-	-
Taharet	Mu137, Tu141	385	Bulunamadı	-	-	-	-
Salât	Mu4, Tu4	399	3/328	14561	İravi eksik	Aynı	Kısmen farklı
Salât	Mu32, Tu32	517	2/232	7169	Aynı	Aynı	Aynı
Salât	Mu37, Tu38	529	3/355	14788	Aynı	Aynı	Aynı
Salât	Mu47, Tu48	555	1/68	491	Aynı	Aynı	Aynı
Salât	Mu92, Tu94	660	3/100	11992	Aynı	Aynı	Aynı
Salât	Mu114, Tu117	721	2/9	4540	Aynı	Aynı	Aynı
Salât	Mu115, Tu118	730	5/425	23997	İravi farklı	Aynı	Tak-tehir, farklı
Salât	Mu115, Tu118	734	Bulunamadı	-	-	-	-
Salât	Mu123, Tu128	790	3/308	14358	Aynı	Aynı	Aynı
Salât	Mu150, Tu156	892	2/6	4501	Aynı	Aynı	Aynı
Salât	Mu157, Tu163	905	4/116	17180	Aynı	Aynı	Aynı
Salât	Mu164, Tu170	922	6/32	24528	Aynı	Aynı	Aynı
Salât	Mu165, Tu171	928	2/461	9938	Aynı	Aynı	Aynı, ziyade
Salât	Mu176, Tu182	963	5/425	23997	Kısmen farklı	Aynı, eksik	Tak-tehir, farklı
Salât	Mu176, Tu182	967	Bulunamadı	-	-	-	-
Salât	Mu177, Tu183	972	4/409	19899	Aynı	Aynı	Aynı
Salât	Mu178, Tu185	983	2/237	7236	Aynı	Aynı	Aynı
Salât	Mu181, Tu188	992	2/147	6347	Aynı	Aynı	Aynı
Salât	Mu185, Tu193	1004	2/532	10898	Aynı	Aynı	Aynı
Salât	Mu198, Tu206	1043	2/16	4653	Aynı	Aynı	Aynı
Salât	Mu229, Tu238	1117	3/297	14220	Aynı	Aynı	Aynı
Salât	Mu237, Tu247	1135	Bulunamadı	-	-	-	-
Salât	Mu239, Tu249	1141	3/297	14210	Aynı	Aynı	Aynı
Salât-Kusuf	Mu4, Tu263	1178	3/318	14470	Aynı	Aynı	Aynı-takti'
Salât/ Sefer	Mu1, Tu271	1199	1/36	244	Aynı	Aynı	Aynı
Salât/ Sefer	Mu1, Tu271	1200	1/36	245	Aynı	Aynı	Aynı
Salât/ Sefer	Mu11, Tu281	1235	3/295	14186	Aynı	Aynı	Aynı
Salât/Tatavvu	Mu1, Tu291	1251	6/30	24520	Aynı	Aynı	Aynı

Salât/ Tatavvu	Mu3, Tu293	1257	6/14	24407	Aynı	Aynı	Aynı
Salât/ Tatavvu	Mu5, Tu295	1266	2/455	9874	Aynı	Aynı	Aynı
Salât/ Tatavvu	Mu18, Tu309	1311	2/318	8214	Aynı	Aynı	Aynı
Salât/ Tatavvu	Mu23, Tu314	1325	3/412	15476	Aynı	Aynı, takti	Aynı, takti
Salât/ Sücud	Mu6, Tu334	1412	2/18	4669	Aynı	Aynı	Aynı
Salât/ Vitr	Mu5, Tu341	1428	Bulunamadı	-	-	-	-
Salât/ Vitr	Mu8, Tu344	1438	2/12	4710	Aynı	Aynı	Aynı
Salât/ Vitr	Mu12, Tu348	1449	3/412	15476	Aynı	Aynı, takti	Aynı, takti
Salât/ Vitr	Mu23, Tu359	1481	6/19	24434	Aynı	Aynı	Aynı
Salât/ Vitr	Mu32, Tu368	1551	3/429	15626	Aynı	Aynı	Aynı, eksik
Zekat	Mu5, Tu5	1584	1/234	2071	Aynı	Aynı	Aynı
Zekat	Mu28, Tu29	1649	4/473	15985	Aynı	Aynı	Aynı
Menasik	Mu2, Tu2	1727	2/13	4615	Aynı	Aynı	Aynı
Menasik	Mu8, Tu8	1736	1/219	1898	Aynı	Aynı	Aynı
Menasik	Mu9, Tu9	1740	1/344	3205	Aynı	Aynı	Aynı
Menasik	Mu18, Tu18	1761	3/325	14527	Aynı	Aynı	Aynı
Menasik	Mu20, Tu20	1768	2/3	4459	Aynı	Aynı	Aynı
Menasik	Mu21, Tu21	1773	3/378	15106	Aynı	Aynı	Aynı
Menasik	Mu21, Tu21	1774	3/207	13185	Aynı	Aynı	Aynı
Menasik	Mu22, Tu22	1776	6/360	27570	Aynı	Aynı	Aynı
Menasik	Mu23, Tu23	1786	3/309	14373	Aynı	Aynı	Muhtasar
Menasik	Mu23, Tu23	1789	3/305	14330	Aynı	Aynı	Aynı- eksik
Menasik	Mu24, Tu24	1795	3/99	11980	Aynı	Aynı	Aynı
Menasik	Mu26, Tu27	1813	3/320	14493	Aynı	Aynı	Muhtasar
Menasik	Mu28, Tu28	1815	1/214	1825	Aynı	Aynı	Aynı
Menasik	Mu28, Tu28	1816	2/22	4733	Aynı	Aynı	Aynı
Menasik	Mu29, Tu30	1818	6/344	27455	Aynı	Aynı	Aynı
Menasik	Mu31, Tu32	1823	2/59	5244	Aynı	Aynı	Aynı
Menasik	Mu31, Tu32	1827	2/22	4740	Kısmi farklı	Aynı	Aynı
Menasik	Mu32, Tu33	1832	4/291	18766	Aynı	Aynı	Aynı
Menasik	Mu33, Tu34	1833	6/30	24522	Aynı	Aynı	Aynı
Menasik	Mu34, Tu35	1834	6/402	27801	Aynı	Aynı	Aynı
Menasik	Mu35, Tu36	1835	1/221	1922	Aynı	Aynı	Aynı
Menasik	Mu35, Tu36	1837	3/164	12712	Aynı	Aynı	Aynı
Menasik	Mu36, Tu37	1838	1/68	494	Aynı	Aynı	Aynı
Menasik	Mu39, Tu40	1846	2/9	4543	Aynı	Aynı	Aynı
Menasik	Mu39, Tu40	1848	3/3	11003	Aynı	Aynı	Aynı
Menasik	Mu44, Tu45	1866	2/21	4725	Aynı	Aynı	Aynı
Menasik	Mu45, Tu46	1872	2/538	10961	Aynı	Aynı	Aynı- eksik
Menasik	Mu48, Tu49	1880	3/317	14468	Aynı	Aynı	Aynı
Menasik	Mu50, Tu51	1887	1/45	317	Aynı	Aynı	Aynı
Menasik	Mu53, Tu54	1895	3/317	14414	Aynı	Aynı	Aynı
Menasik	Mu56, Tu57	1906	Bulunamadı	-	-	-	-
Menasik	Mu56, Tu57	1907	3/320	14493	Aynı	Aynı	Aynı- eksik
Menasik	Mu59, Tu60	1913	2/129	6130	Aynı	Aynı	Aynı
Menasik	Mu60, Tu61	1914	2/26	4782	Aynı	Aynı	Aynı
Menasik	Mu63, Tu64	1922	1/57	1348	Aynı	Aynı, takti	Aynı, takti
Menasik	Mu63, Tu64	1924	5/202	22104	Aynı	Aynı, takti	Aynı, takti
Menasik	Mu64, Tu65	1927	2/62	5287	Kısmi farklı	Aynı	Aynı
Menasik	Mu64, Tu65	1935	1/156	1348	Aynı	Aynı, takti	Aynı, takti
Menasik	Mu65, Tu66	1939	1/22	1939	Aynı	Aynı	Aynı
Menasik	Mu69, Tu70	1951	4/61	16704	Aynı	Aynı, takti	Aynı, takti

Menasik	Mu77, Tu78	1970	3/318	14472	Aynı	Aynı	Aynı
Menasik	Mu77, Tu78	1971	3/319	14488	Aynı	Aynı	Aynı
Menasik	Mu82, Tu83	1998	2/34	4898	Aynı	Aynı	Aynı
Menasik	Mu82, Tu83	1999	6/295	27065	Aynı	Aynı	Aynı
Menasik	Mu86, Tu87	2008	6/190	26092	Aynı	Aynı	Aynı
Menasik	Mu86, Tu87	2009	Bulunamadı	-	-	-	-
Menasik	Mu86, Tu87	2010	5/202	22109	Aynı	Aynı	Aynı
Menasik	Mu86, Tu87	2013	2/100	5756	Aynı	Aynı	Aynı
Menasik	Mu88, Tu89	2016	6/399	27783-5	Aynı	Aynı	Aynı
Menasik	Mu89, Tu90	2017	2/238	7241	Aynı	Aynı	Aynı, takti
Menasik	Mu89, Tu90	2019	6/187	26057	Aynı	Aynı	Aynı
Menasik	Mu93, Tu96	2031	Bulunamadı	-	-	-	-
Nikâh	Mu3, Tu3	2048	3/316	14429	Aynı	Aynı, takti	Aynı, takti
Nikâh	Mu12, Tu13	2069	4/326	19120	Aynı	Aynı	Aynı
Nikâh	Mu15, Tu17	2078	3/300	14261	Aynı	Aynı	Aynı
Nikâh	Mu24, Tu26	2099	1/219	1897	Aynı	Aynı	Aynı
Talak	Mu26, Tu27	2257	2/11	4587	Aynı	Aynı	Aynı
Talak	Mu26, Tu27	2258	2/4	4477	Aynı	Aynı	Aynı
Talak	Mu39, Tu41	2297	3/321	14498	İravi farklı	Aynı	Aynı
Savm	Mu6, Tu6	2325	6/149	25676	Aynı	Aynı	Aynı
Savm	Mu12, Tu11	2336	6/311	27189	Aynı	Aynı	Aynı
Savm	Mu20, Tu19	2351	1/54	383	Aynı	Aynı	Aynı
Savm	Mu22, Tu21	2356	3/164	12705	Aynı	Aynı	Aynı
Savm	Mu29, Tu28	2367	5/283	22814	Aynı	Aynı	Aynı
Savm	Mu29, Tu28	2368	5/283	22813	Aynı	Aynı	Aynı
Savm	Mu29, Tu28	2370	8/282	22795	Aynı	Aynı	Aynı
Savm	Mu30, Tu29	2374	4/314	19027	Aynı	Aynı	Aynı
Savm	Mu39, Tu38	2397	2/470	10082	Aynı	Aynı	Aynı
Savm	Mu57, Tu56	2431	6/188	26064	Aynı	Aynı	Aynı
Savm	Mu67, Tu67	2448	2/160	6491	Aynı	Aynı	Aynı
Cihad	Mu60, Tu67	2577	2/157	6466	Aynı	Aynı	Aynı
Cihad	Mu121, Tu131	2690	1/30	208	Aynı	Aynı, takti	Aynı, takti
Cihad	Mu137, Tu148	2719	6/27	24497	Aynı	Aynı	Aynı
Cihad	Mu137, Tu148	2720	6/27	24498	Aynı	Aynı	Aynı
Cihad	Mu141, Tu152	2730	5/223	22286	Aynı	Aynı	Aynı
Cihad	Mu143, Tu154	2733	2/41	4999	Aynı	Aynı	Aynı
Cihad	Mu143, Tu154	2734	4/138	17371	Aynı	Aynı	Aynı
Cihad	Mu163, Tu175	2778	3/303	14298	Aynı	Aynı	Aynı
Dahaya	Mu6, Tu7	2807	3/304	14315	Aynı	Aynı	Aynı
Feraiz	Mu3, Tu3	2886	3/307	14349	Aynı	Aynı	Aynı
Feraiz	Mu10, Tu10	2910	5/202	22109	Aynı	Aynı, takti	Aynı, takti
Feraiz	Mu16, Tu16	2923	Bulunamadı	-	-	-	-
Harac/İ./ Fey	Mu14, Tu15	2956	3/296	14205	Aynı	Aynı	Aynı, takti
Harac/İ./ Fey	Mu15, Tu16	2957	2/17	4661	Aynı	Aynı	Aynı
Harac/İ./ Fey	Mu23, Tu24	3007	1/15	90	Aynı	Aynı, takti	Aynı, takti
Harac/İ./ Fey	Mu23, Tu24	3020	1/40	284	Aynı	Aynı	Aynı
Harac/İ./ Fey	Mu27, Tu28	3031	1/32	215	Aynı	Aynı	Aynı
Harac/İ./ Fey	Mu28, Tu29	3036	2/317	8200	Aynı	Aynı	Aynı
Harac/İ./ Fey	Mu34, Tu36	3072	2/156	6458	Aynı	Aynı	Aynı
Harac/İ./ Fey	Mu35, Tu37	3077	5/21	20501	Aynı	Aynı	Aynı
Cenaiz	Mu2, Tu6	3096	3/373	15075	Aynı	Aynı	Aynı
Cenaiz	Mu18, Tu23	3120	6/153	25714	Aynı	Aynı	Aynı

Cenaiz	Mu29, Tu34	3148	3/295	14192	Aynı	Aynı	Aynı
Cenaiz	Mu29, Tu34	3149	6/161	25794	Aynı	Aynı	Aynı
Cenaiz	Mu29, Tu34	3151	6/192	26119	Aynı	Aynı	Aynı
Cenaiz	Mu29, Tu34	3153	1/222	1942	Aynı	Aynı	Aynı
Cenaiz	Mu31, Tu36	3157	6/380	27676	Aynı	Aynı	Aynı
Cenaiz	Mu70, Tu76	3225	3/295	14195	Aynı	Aynı	Aynı
Eyman/nüzur	Mu4, Tu5	3250	1/36	241	Aynı	Aynı	Aynı
Eyman/nüzur	Mu7, Tu9	3258	5/355	23394	Aynı	Aynı	Aynı
Eyman/nüzur	Mu9, Tu11	3261	2/10	4581	Aynı	Aynı	Aynı
Eyman/nüzur	Mu9, Tu12	3264	3/48	11464	Aynı	Aynı	Aynı
Eyman/nüzur	Mu10, Tu13	3267	1/219	1894	Aynı	Aynı	Aynı
Eyman/nüzur	Mu25, Tu32	3325	1/37	255	Aynı	Aynı	Aynı
Buyu'	Mu11, Tu11	3347	3/302	14284	Aynı	Aynı	Aynı
Buyu'	Mu23, Tu24	3374	3/309	14371	Aynı	Aynı	Aynı
Buyu'	Mu24, Tu25	3381	2/15	4640	Aynı	Aynı, takti	Aynı, takti
Buyu'	Mu33, Tu34	3404	3/313	14410	Aynı	Aynı	Aynı
Buyu'	Mu34, Tu35	3408	2/17	4663	Aynı	Aynı	Aynı
Buyu'	Mu35, Tu36	3415	3/296	14208	Aynı	Aynı	Aynı
Buyu'	Mu42, Tu44	3433	2/9	4552	Aynı	Aynı	Aynı
Buyu'	Mu47, Tu50	3449	3/419	15536	Aynı	Aynı	Aynı
Buyu'	Mu50, Tu52	3452	2/242	7290	Aynı	Aynı	Aynı
Buyu'	Mu62, Tu64	3480	3/297	14213	Aynı	Aynı	Aynı
Buyu'	Mu65, Tu67	3494	2/15	4639	Aynı	Aynı	Aynı
Buyu'	Mu73, Tu75	3513	3/316	14456	Aynı	Aynı	Aynı
Buyu'	Mu73, Tu75	3514	3/269	14204	Aynı	Aynı	Aynı
Buyu'	Mu73, Tu75	3518	3/303	14303	Aynı	Aynı	Aynı
Buyu'	Mu83, Tu85	3542	4/270	18568	Aynı	Aynı	Aynı
Buyu'	Mu86, Tu88	3555	3/294	14177	Aynı	Aynı	Aynı
Buyu'	Mu87, Tu89	3558	3/303	14304	Aynı	Aynı	Aynı
Akdiye	Mu3, Tu3	3579	4/409	19900	Aynı	Aynı, takti	Aynı, takti
Akdiye	Mu22, Tu22	3617	2/317	8194	Aynı	Aynı	Aynı
Eşribe	Mu1, Tu1	3669	Eşribe, 1/183	182	Aynı	Aynı	Aynı
Eşribe	Mu6, Tu6	3688	5/342	23288	Aynı	Aynı, takti	Aynı, takti
Eşribe	Mu11, Tu11	3714	6/221	26377	Aynı	Aynı	Aynı
Eşribe	Mu22, Tu22	3731	3/319	14487	Aynı	Aynı	Aynı
Et'ime	Mu10, Tu10	3757	2/20	4709	Aynı	Aynı	Aynı
Et'ime	Mu19, Tu20	3776	2/8	4537	Aynı	Aynı	Aynı
Et'ime	Mu32, Tu33	3807	3/297	14213	Aynı	Aynı	Aynı
Et'ime	Mu40, Tu41	3825	2/20	4715	Aynı	Aynı	Aynı
Et'ime	Mu48, Tu49	3844	2/229	7141	Aynı	Aynı	Aynı
Tıp	Mu9, Tu9	3868	3/294	14181	Aynı	Aynı	Aynı
Tıp	Mu11, Tu11	3872	2/478	10198	Aynı	Aynı, takti	Aynı, takti
Tıp	Mu15, Tu15	3879	2/319	8228	Aynı	Aynı, takti	Aynı, takti
Tıp	Mu24, Tu24	3919	Bulunamadı	-	-	-	-
İtk	Mu6, Tu6	3947	2/11	4589	Aynı	Aynı	Aynı
İtk	Mu6, Tu6	3948	Bulunamadı	-	-	-	-
İtk	Mu9, Tu9	3955	Bulunamadı	-	-	-	-
İtk	Mu9, Tu9	3957	3/305	14324	Aynı	Aynı	Aynı
Huruf -Kıraat	Mu24, Tu1	3992	4/223	18125	Aynı	Aynı	Aynı
Huruf -Kıraat	Mu32, Tu1	4000	Bulunamadı	-	-	-	-
Libas	Mu42, Tu44	4143	5/102	21285	Aynı	Aynı	Aynı
Tereccül	Mu5, Tu5	4168	2/21	4724	Aynı	Aynı	Aynı

Tereccül	Mu14, Tu14	4193	2/4	4473	Aynı	Aynı	Aynı
Tereccül	Mu14, Tu14	4195	2/88	5615	Aynı	Aynı	Aynı
Fiten	Mu6, Tu6	4275	Bulunamadı	-	-	-	-
Melahim	Mu18, Tu18	4348	2/88	5617	Aynı	Aynı	Aynı
Hudud	Mu1, Tu1	4351	1/217	1871	Aynı	Aynı	Aynı
Hudud	Mu1, Tu1	4354	4/409	19900	Aynı	Aynı	Aynı
Hudud	Mu12, Tu11	4383	6/36	24579	Aynı	Aynı	Aynı
Hudud	Mu12, Tu11	4386	2/145	6317	Aynı	Aynı	Aynı
Hudud	Mu18, Tu17	4406	2/17	4661	Aynı	Aynı	Aynı
Diyat	Mu6, Tu6	4514	Bulunamadı	-	-	-	-
Diyat	Mu11, Tu11	4530	1/122	993	Aynı	Aynı	Aynı
Diyat	Mu25, Tu27	4590	4/438	20173	Aynı	Aynı	Aynı
Sünne	Mu1, Tu1	4597	4/102	17061	Aynı	Aynı	Aynı, takti
Sünne	Mu4, Tu5	4603	2/503	10546	Aynı	Aynı	Aynı
Sünne	Mu5, Tu6	4605	Bulunamadı	-	-	-	-
Sünne	Mu5, Tu6	4607	4/126	17275	Aynı	Aynı	Aynı
Sünne	Mu6, Tu7	4613	2/90	5639	Aynı	Aynı	Aynı
Sünne	Mu14, Tu15	4677	1/228	2020	Aynı	Aynı, takti	Aynı, takti
Sünne	Mu14, Tu15	4678	Süne, 1/220	686	Aynı	Aynı	Aynı
Sünne	Mu15, Tu16	4682	2/472	10110	Aynı	Aynı, takti	Aynı, takti
Sünne	Mu15, Tu16	4685	Bulunamadı	-	-	-	-
Sünne	Mu16, Tu17	4710	1/30	206	Aynı	Aynı	Aynı
Edeb	Mu3, Tu4	4782	5/152	21675	Aynı	Aynı	Aynı, takti
Edeb	Mu62, Tu70	4952	2/18	4682	Aynı	Aynı	Aynı
Edeb	Mu62, Tu70	4959	5/12	20400	Aynı	Aynı	Aynı
Edeb	Mu62, Tu70	4961	2/244	7325	Aynı	Aynı	Aynı
Edeb	Mu88, Tu96	5020	4/10	16283	Aynı	Aynı, takti	Aynı, takti
Edeb	Mu92, Tu100	5134	4/339	19195	Aynı	Aynı	Aynı
Edeb	Mu132, Tu144	5198	2/314	8147	Aynı	Aynı	Aynı
Edeb	Mu138, Tu150	5208	2/230	7142	Aynı	Aynı	Aynı
Edeb	Mu160, Tu172	5246	2/8	4546	Aynı	Aynı	Aynı
Edeb	Mu162, Tu174	5262	1/176	1523	Aynı	Aynı	Aynı
Edeb	Mu163, Tu175	5267	1/332	3067	Aynı	Aynı	Aynı
Toplam rivayet metni = 229							

Abdurrezzak kanalıyla Ahmed b. Hanbel'den gelen Sünen'deki rivayetlerin numaraları (Hno): 27, 60, 199, 992, 1200, 1235, 1311, 1837, 1951, 2010, 2356, 2370, 2910, 3036, 3120, 3148, 3225, 3250, 3415, 3480, 3514, 3555, 3617, 3807, 3868, 3879, 4000, 4195, 4348, 4386, 4685, 5198, 5262, 5267. Toplam 34 rivayet.

EK-XII Sünenu Ebi Davud'un Diğer Üç Sünenle Mukayesesi

SÜNENU EBİ DAVUD'UN DİĞER ÜÇ SÜNENLE MUKAYESESİ												
Sıra No	EBU DAVUD'UN SÜNEN'İ VE BÖLÜMLERİ	Bab sayısı	Hadis sayısı	DARİMİ'NİN SÜNEN'İ VE BÖLÜMLERİ	Bab sayısı	Hadis sayısı	İBN MA'CE'NİN SÜNEN'İ VE BÖLÜMLERİ	Bab sayısı	Hadis sayısı	NESAI'NİN SÜNEN'İ VE BÖLÜMLERİ	Bab sayısı	Hadis sayısı
1	Taharet	142	390	Mukaddime	57	672	Sünne (Mukad.)	24	266	Taharet	204	325
2	Salât	368	1161	Taharet	120	543	Taharet	139	400	Miyah	13	23
3	Zekât	47	141	Salât	226	435	Salât	13	39	Hayz	26	47
4	Lukata	0	20	Zekât	38	67	Ezan	7	29	Gusl	30	53
5	Menasik	100	323	Savm	56	101	Mesacid	19	68	Salat	24	46
6	Nikâh	50	129	Menasik	91	162	İkametu's-Salat	244	630	Mevakit	55	132
7	Talak	50	138	Edahi	28	57	Cenaiz	65	205	Ezan	42	62
8	Savm	81	164	Sayd	9	17	Sıyam	68	145	Mesacid	46	54
9	Cihad	182	311	Et'ime	42	70	Zekat	27	62	Kible	25	35
10	Dahaya	20	58	Eşribe	28	48	Nikah	63	171	İmame	65	99
11	Sayd	4	18	Rü'ya	13	28	Talak	36	74	İftitah	79	153
12	Vesaya	17	23	Nikâh	56	98	Keffarat	21	47	Tatbik	106	150
13	Feraiz	18	43	Talak	18	34	Ticarat	69	171	Sehv	105	188
14	Harac, İmare, Fey'	41	161	Hudud	21	35	Ahkam	33	67	Cuma'	45	66
15	Cenaiz	84	154	Eyman-Nuzur	12	19	Hibat	7	15	Tasiru's-Salat	5	26
16	Eyman-Nuzur	32	84	Diyat	25	38	Sadakat	21	46	Küsuf	25	45
17	Buyu'	92	245	Cihat	40	45	Ruhun	24	56	İstiska	18	25
18	Akdiye	31	70	Siyer	83	94	Şufa'	4	10	Salatu'l-Havf	0	27
19	İlim	13	28	Buyu'	83	98	Lukata	4	10	İdeyn	36	42
20	Eşribe	22	67	İsti'zan	69	77	İtk	10	21	Kıyamu'l-Leyl	67	220
21	Et'ime	55	124	Rikak	122	144	Hudud	38	82	Cenaiz	121	273
22	Tıp	24	71	Feraiz	56	327	Diyat	36	80	Sıyam	85	345
23	İtk	15	43	Vesaya	45	130	Vasaya	9	24	Zekât	100	183
24	Huruf-Kıraat	0	40	Fedailul Kur'an	35	198	Feraiz	18	34	Menasik	231	467
25	Hamam	3	11	TOPLAM	1373	3538	Cihad	46	129	Cihad	48	111
26	Libas	47	140				Menasik	108	238	Nikâh	84	194
27	Tereccul	21	55				Edahi	17	42	İşretu'n-Nisa	4	27
28	Hatem	8	25				Zebaih	15	38	Talak	76	173
29	Fiten	7	36				Sayd	20	51	Hayl Sebk	17	33
30	Mehdi	0	12				Atime	62	120	Ahbas	4	17
31	Melahim	18	60				Eştibe	27	65	Vesaya	12	61
32	Hudud	40	151				Tıp	46	114	Nuhl	0	16
33	Diyat	32	102				Libas	47	107	Hibe	4	18

34	Sünne	32	177			Edep	58	170	Rukba	2	14
35	Edep	180	501			Dua	22	66	'Umra	5	42
36	TOPLAM	1876	5274			Tabiru'r-Ru'ya	10	34	Eyman Nuzur	43	96
37						Fiten	36	173	Muzara'	11	83
38						Zühd	39	242	Muharebe	29	167
39						TOPLAM	1552	4341	Kesmu'l-Fey'	0	16
40									Bey'a	39	63
41									Akika	5	10
42									Fer' Atira	11	41
43									Sayd Zebaih	38	98
44									Dahaya	44	88
45									Buyu'	109	256
46									Kasame	43	164
47									Kat'u's-Sarik	18	113
48									İman	33	55
49									Zinet	123	338
50									Adabu'l-Kada'	37	49
51									İstiaze	65	112
52									Eşribe	58	220
									TOPLAM	2515	5761

Tablodaki dört sünenle ilgili verileri özet olarak bir tablo halinde verecek olursak şu veriler ortaya çıkar;

Sünenu Ebi Davud'un Bölüm, Bab ve Rivayet Bakımından Üç Sünenle Mukayesesi								
SÜNENLER	Bölüm Sayısı	Bab Sayısı	Rivayet Sayısı	Ebu Davud'la Ortak Rivayeti	Mevkuf Rivayetler	Maktu Rivayetler	Muallâk Rivayetler	Munkatı Rivayetler
<i>Ebu Davud</i>	35	1874	5274	-	163	80	510	94
<i>Darimi</i>	24	1373	3538	1356	571	790	3	240
<i>İbn Mace</i>	38	1552	4341	1965	82	1	5	88
<i>Nesai</i>	52	2515	5761	1842	214	69	21	75

ÖZET

İslami ilimler tarihinde, her bir hadis kaynağı, küçük bir kültür arkeolojisi mesabesinde görülmelidir. Kaynak eserlerin tanınması ve iyi bilinmesinin İslam kültürünün iyi tanınması ve bilinmesinde büyük rolü olduğu inkâr edilemez. “Ebû Dâvud'un Sünen Adlı Eseri, Kaynakları ve Tasnif Metodu” isimli tezimiz, böyle bir hadis kaynağını konu edinmiştir. Bu tezimiz, Ebû Dâvud'un Sünen'ini, kullandığı kaynakları, metodu ve rivayet tekniği ile ilgili tespit ve değerlendirmelerimizi içermektedir.

Tezimiz Giriş, İki bölüm ve Sonuç'tan oluşmaktadır. Giriş bölümünde Ebû Dâvud es-Sicistânî'nin yaşadığı dönem, hayatı, ilmi şahsiyeti ve eserleri hakkında detaylı bilgi verilmiştir.

İki kısımdan oluşan birinci bölümde, öncelikle Sünen'in tarihçesi üzerinde durulmuş, daha sonra da Sünen'in telifinde kullanılan kaynakların tespitine çalışılmıştır. Yine iki kısımdan oluşan ikinci bölümün ilk kısmında, Sünen'in tasnif metodu ve bu konuda Ebû Dâvud'a etki eden hususlar tespit edilmiştir. Diğer kısmında ise Sünen'in rivayet tekniği açısından analizi yapılmıştır.

Son olarak çalışmamız, ortaya konulan bulguların özetlenerek kısa bir değerlendirmesinin yapıldığı ve bir takım önerilerin sunulduğu bir sonuç ile tamamlanmıştır. Ayrıca çalışmamızda yapılan bazı değerlendirme ve mukayeselerin daha iyi anlaşılması için hazırladığımız bazı tablolar da ek olarak sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Ebû Dâvud, Sünen, Tasnif, Ahkâm, Sâlih Hadis

ABSTRACT

Dincoglu, Mehmet, “*Abû Dâvud’s Magnificent Work Sunan, Its Sources And Its Classification Method*”, Doctorate Thesis, Ankara, 2008.

In the history of the Islamic Sciences, every single hadith book must be seen as small culture archaeology. It can’t be denied that to be acquainting with hadith sources and to know it has an important role in being acquaint with Islamic culture and knowing it. Our thesis named “Abu Dâvud’s magnificent work Sunan, its sources and its classification method” has as its subject such a hadith source. This thesis contains our evaluations on Abu Dâvud’s magnificent work Sunan, sources on which it has relied, its method and its narration technique.

Our thesis consists of an introduction and two sections and a result. In introduction section we have given detailed information about Abu Dâvud as-Sicistanî and his life and the period of time he lived and his scholarly personality and his works.

In the first section which has two chapters, we have dealt with the short history of the Sunan and after that have tried to determine the sources used while writing the Sunan. As for the second section which also has two chapters, in the first chapter we have dealt with the Sunan’s classification method and the points that have an impact on Abu Dâvud in the classification. And in the second chapter, we have analyzed the Sunan from the point of narration technique.

Lastly, we completed our study with a result section in which some short evaluations were made summarizing our findings and which some suggestions were put forward. In addition, we have presented -in the supplement- some tables we prepared in order to be well understood our some evaluations and comparisons.

Key words: Abû Dâvud, the Sunan, classification, statutes, sâlih hadith.